

ISSN: 2636-8048

**ULUSLARARASI
YÖNETİM AKADEMİSİ DERGİSİ**
International Journal of Management Academy

Yıl / Year: 2020 - Cilt / Volume: 3 - Sayı / Issue: 3

ULUSLARARASI YÖNETİM AKADEMİSİ DERGİSİ (UYAD)
INTERNATIONAL JOURNAL OF MANAGEMENT ACADEMY

Cilt 3, Sayı 3, Yıl 2020

Volume 3, Issue 3, Year 2020

ISSN: 2636-8048

Sahibi / Owner

MEHMET MECEK

Genel Editörler / General Editors

Öğr. Grv. Mehmet MECEK

Dr. Öğr. Üyesi. Vedat YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi. Selman Sacit BOZ

İletişim / Contact:

Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi Editörlüğü

E-mail: meceklife@gmail.com

Web: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/mana>

Sosyal Medya Grubu: <https://www.facebook.com/groups/417028645447471>

Yayıncı / Publisher

Mehmet MECEK

Genel Editörler / General Editors

Lecturer. Mehmet MECEK

Assoc. Prof. Dr. Vedat YILMAZ

Asst. Prof. Dr. Selman Sacit BOZ

Alan Editörleri / Departmental Editors

Yönetim Bilimleri / Management Sciences : Prof. Dr. Bekir PARLAK

Yerel Yönetimler / Local Governments : Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Kent Politikaları / Urban Politics : Prof. Dr. Hasan YAYLI

Kentsel Alan Yönetimi / Urban Management : Prof. Dr. Yakup BULUT

Kırsal & Dağlık Alan Yönetimi / Rural & Mountainside Management : Prof. Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN

Kentsel Dönüşüm Pol.ve Yön. / Urban Transformation Politics and Management : Prof. Dr. A. Menaf TURAN

Siyasi Coğrafya / Political Geography : Prof. Dr. Emin ATASOY

Kamu Politikaları / Public Policies : Prof. Dr. Hamza ATEŞ

Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi / Comparative Public Administration : Assoc. Prof. Dr. Sefa USTA

Kamu Yönetimi Reformları / Public Administration Reforms : Assoc. Prof. Dr. Volkan GÖÇÖĞLU

Güvenlik Yönetimi ve Politikaları / Security Politics and Management : Assoc. Prof. Dr. Ali Fuat GÖKÇE

Çevre Yönetimi ve Politikaları / Environmental Politics and Management : Assoc. Prof. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU

Göç Yönetimi ve Politikaları / Immigration Politics and Management : Prof. Dr. Mithat Arman KARASU

Afet Yönetimi ve Politikaları / Disaster Politics and Management : Assoc. Prof. Dr. Vedat YILMAZ

Sağlık Yönetimi ve Politikaları / Health Politics and Management : Assoc. Prof. Dr. Oğuz IŞIK

Turizm Yönetimi ve Politikaları / Tourism Politics and Management : Prof. Dr. Akyay UYGUR

Teknoloji Yönetimi ve Politikaları / Technology Politics and Management : Prof. Dr. Murat OKÇU

Bilgi Yönetimi ve Bilişim Polit. / Knowledge Management and Information Pol. : Assoc. Prof. Dr. Mustafa KOCAOĞLU

Eğitim Yönetimi ve Politikaları / Educational Politics and Management : Prof. Dr. Ercan YILMAZ

Endüstri ve Örgüt Psikolojisi / Industrial and Organizational Psychology : Prof. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU

Yönetim Tarihi / History of Management : Prof. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU

Yönetim Hukuku / Administrative Law : Prof. Dr. Halil KALABALIK

İdari Yargılama Hukuku / Administrative Jurisdiction Law : Asst. Prof. Dr. Selman Sacit BOZ

Kamu Mali Yönetimi / Public Financial Management : Prof. Dr. Özhan ÇETİNKAYA

Kamu – Özel İşbirliği / Public – Private Partnership : Asst. Prof. Dr. Yusuf UYSAL

İnsan Kaynakları Yönetimi / Human Resources : Prof. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ

Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi / Organizational Behavior And Administration Psychology : Prof. Dr. Ferit İZCİ

Örgütsel Psikanaliz / Organisational Psychoanalysis : Asst. Prof. Dr. Özge KOCAKULA

İşletme Yönetimi / Business Management : Prof. Dr. Mehmet ERYILMAZ

Siyaset Bilimi / Political Science : Prof. Dr. Turgay UZUN

Siyasal Katılım ve Demokrasi / Political Participation and Democracy : Prof. Dr. Abdullah ÇELİK

Yerel Siyaset / Local Politics : Assoc. Prof. Dr. Aziz BELLİ

Avrupa Birliği / European Union : Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ

Sosyal Hizmetler / Social Services : Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY

Yönetişim ve Sosyal Politika / Governance And Social Policy : Asst. Prof. Dr. Yıldız ATMACA

Medya ve İletişim / Media and Communication : Assoc. Prof. Dr. Abdullah AYDIN

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Öğr. Grv. Mehmet MECEK	: Yayın Kurulu Başkanı / Genel Koordinatör
Lect. Mehmet MECEK	: Head of the Editorial Board / General Coordinator
Doç. Dr. Vedat YILMAZ	: ÜYE / Süreç Yönetimi ve Kurumsal Yönetim Sorumlusu
Assoc. Prof. Dr. Vedat YILMAZ	: Member / Process Management and Corporate Governance Officer
Bilim Uzm. Gülsevil MECEK	: ÜYE / Yayın Değerlendirme Ön Kontrol Sorumlusu
Scientist Gülsevil MECEK	: Member / Release Evaluation Pre-Control Officer
Dr. Öğr. Üyesi. Yıldız ATMACA	: ÜYE / Yayın Değerlendirme Son Kontrol Sorumlusu
Asst. Prof. Dr. Yıldız ATMACA	: Member / Release Evaluation Last-Control Officer
Arş. Gör. Aras OKUYUCU	: ÜYE / İngilizce Çeviri Ön Kontrol Sorumlusu
Research Asst. Aras OKUYUCU	: Member / English Translation Pre-Control Officer
Dr. Öğr. Grv. Özge KOCAKULA	: ÜYE / İngilizce Çeviri Ön Kontrol Sorumlusu
Asst. Prof. Dr. Özge KOCAKULA	: Member / English Translation Pre-Control Officer
Dr. Uğur UĞRAK	: ÜYE / İngilizce Çeviri Ön Kontrol Sorumlusu
Dr. Uğur UĞRAK	: Member / English Translation Pre-Control Officer
Doktorant. Serhat DÜVENCİ	: ÜYE / İndeks Veri Girişi Sorumlusu
PhD Student. Serhat DÜVENCİ	: Member / Index Data Entry Officer
Umut ASLAN	: ÜYE / İndeks Başvuru ve Değerlendirme Sorumlusu
Umut ASLAN	: Member / Index Application and Evaluation Officer
Bilim Uzm. Fatma AKAR	: ÜYE / Ön Dizgi ve Kontrol Sorumlusu
Scientist.Fatma AKAR	: Member / Pre-Typesetting and Control Officer
Suna ÜNALAN	: ÜYE / Son Dizgi ve Yayın Sorumlusu
Suna ÜNALAN	: Member / Last-Typesetting and Publishing Officer

Prof. Dr. Bekir PARLAK	: TÜRKİYE (TURKEY)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Emin ATASOY	: TÜRKİYE (TURKEY)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Eric James STRAUSS	: ABD (USA)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Jan A. WENDT	: POLONYA (POLAND)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Snezana M. SERBULA	: SIRBİSTAN (SIRBIA)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Mohamed BELKHIRA	: CEZAYİR (ALGERIA)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Neringa SLAVINSKAITE	: LİTVANYA (LITHUANIA)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Murtaza HASANOV	: AZERBAYCAN (AZERBAIJAN)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Zharas BERDENOV	: KAZAKİSTAN (KAZAKHSTAN)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Igor JELEN	: İTALYA (ITALY)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Elena GALAY	: BEYAZ RUSYA (BELARUS)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Liudmyla RADOVETSKA	: UKRAYNA (UKRAINE)	: International Editorial Board Member

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. A. Menaf TURAN	:	Van Yüüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Abdullah ÇELİK	:	Harran Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Adnan GERÇEK	:	Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Akyay UYGUR	:	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY	:	Karabük Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Andrzej RYKALA	:	Lodz University (POLONYA)
Prof. Dr. Ayşe ÖZCAN BUCKLEY	:	Giresun Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bayram COŞKUN	:	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bekir PARLAK	:	Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bouaicha BOUGHOUFALA	:	Ammar Selici University (CEZAYİR)
Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU	:	Atılım Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ	:	Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Emin ATASOY	:	Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ercan YILMAZ	:	Necmettin Erbakan Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Eric James STRAUSS	:	Michigan State University (ABD)
Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ	:	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ferit İZCİ	:	Van Yüüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Halil KALABALIK	:	Türkiye İnsan Hakları Eşitlik Kurumu (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hamza AL	:	Sakarya Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hamza ATEŞ	:	İstanbul Medeniyet Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hasan YAYLI	:	Kırıkkale Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ	:	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hüseyin GÜL	:	Süleyman Demirel Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Jan A. WENDT	:	Gdansk University (POLONYA)
Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ	:	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Kemal ÖKTEM	:	Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mehmet ERYILMAZ	:	Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU	:	Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mete YILDIZ	:	Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mithat Arman KARASU	:	Harran Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mohamed BELKHIRA	:	Hassiba Benbouali University (CEZAYİR)
Prof. Dr. Murat OKÇU	:	Süleyman Demirel Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK	:	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Önder KUTLU	:	Necmettin Erbakan Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Özhan ÇETİNKAYA	:	Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU	:	Necmettin Erbakan Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Selma KARATEPE	:	İstanbul Gelişim Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Semih Mustafa ÖNEN	:	İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Tomasz MICHALSKI	:	Gdansk University (POLONYA)

Prof. Dr. Turgay UZUN	: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN	: Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Veysel EREN	: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Yakup BULUT	: Gaziantep Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN	: Dokuz Eylül Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Abdullah AYDIN	: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Ahmet TUNÇ	: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE	: Gaziantep Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Aziz BELLİ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Elena GALAY	: Belarusian State University (BELARUS)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU	: Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Faiq ELEKBERLİ	: Gence Devlet Üniversitesi (AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Hayriye ŞENGÜN	: Bayburt Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Igor JELEN	: Trieste University (İTALYA)
Doç. Dr. Kadir Caner DOĞAN	: Gümüşhane Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Liudmyla RADOVETSKA	: National Academy of Security Service of Ukraine (UKRAYNA)
Doç. Dr. Murat SEZİK	: İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Murtaza HASANOĞLU	: Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi (AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU	: Necmettin Erbakan Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Oğuz IŞIK	: Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Sefa USTA	: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Tuğba YOLCU	: Tarsus Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Vedat YILMAZ	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Veysel ERAT	: Bitlis Eren Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Volkan GÖÇOĞLU	: Afyon Kocatepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Abdullah TAŞTEKİN	: Harran Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Demet DÖNMEZ	: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Recep TEMEL	: Bozok Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Selman Sacit BOZ	: Selçuk Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Sezai ÖZTOP	: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Yıldız ATMACA	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Yusuf UYSAL	: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Gör. Özge KOCAKULA	: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Adam SZYMANSKI	: Warszawa University (POLONYA)
Dr. Antonina VATRAL	: National Academy of Security Service of Ukraine (UKRAYNA)
Dr. Anwar SEKIOU	: Belhadj Bouchaib University (CEZAYİR)

SAYI HAKEM KURULU / REWIEVER BOARD

- Prof. Dr. Barış ÖZDAL** : **Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Prof. Dr. Celil Uğur ÖZGÖKER** : **İstanbul Arel Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Prof. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ** : **Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Prof. Dr. Ercan TAŞKIN** : **Kütahya Dumlupınar Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ** : **Aydın Adnan Menderes Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Prof. Dr. Ferit İZCİ** : **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Prof. Dr. Hikmet YAVAŞ** : **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ** : **Kütahya Dumlupınar Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Prof. Dr. Mustafa GÖRÜN** : **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK** : **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Prof. Dr. Yakup BULUT** : **Gaziantep Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Doç. Dr. Abdullah AYDIN** : **Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Doç. Dr. Ahmet SARITAŞ** : **Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Doç. Dr. Ahmet TUNÇ** : **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Doç. Dr. Aziz BELLİ** : **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Doç. Dr. Çiğdem ERDEM** : **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Doç. Dr. Faruk KALAY** : **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Doç. Dr. Murat SEZİK** : **İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Doç. Dr. Murşit IŞIK** : **Süleyman Demirel Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Doç. Dr. Osman AĞIR** : **İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Doç. Dr. Ramazan CANSOY** : **Karabük Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Doç. Dr. Tuğba YOLCU** : **Tarsus Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Doç. Dr. Volkan GÖÇOĞLU** : **Afyon Kocatepe Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Dr. Öğr. Üyesi. Banu KÜÇÜKSARAÇ** : **Kocaeli Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Dr. Öğr. Üyesi. Barış ADIBELLİ** : **Kütahya Dumlupınar Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Dr. Öğr. Üyesi. Berat AKINCI** : **Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Dr. Öğr. Üyesi. Erkan AFŞAR** : **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Dr. Öğr. Üyesi. Mehmet TAMER** : **Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Dr. Öğr. Üyesi. Yıldız ATMACA** : **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Dr. Öğr. Üyesi. Yusuf UYSAL** : **Kütahya Dumlupınar Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Dr. Öğr. Gör. Özge KOCAKULA** : **Aydın Adnan Menderes Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Dr. Arş. Gör. Zeynep Benan DONDURUCU** : **Kocaeli Üniversitesi (TÜRKİYE)**
- Dr. Gökhan KAYIR** : **Eskişehir MEM (TÜRKİYE)**

DİZİNLER – VERİ TABANLARI / INDEXES - DATABASES

Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi (UYAD) 21 adet ulusal ve uluslararası dizin / veri tabanı tarafından indekslenmektedir. Tarandığımız dizinler / veri tabanları:

Journal of International Management Academy (JIMA) is indexed by 21 national and international indexes / databases.
Indexes / databases which we scanned:

Google Scholar, Rootindexing, ResearchBib, ESJI (Eurasian Scientific Journal Index), Sindex, COSMOS IF, Jurix Hukuk Dizini, Kaynakça.info, Idealonline, BASE (Bielefeld Academic Search Engine), ROAD, CiteFactor, OpenAIRE, Türkiye Turizm Dizini, DOI, Crossref, Index Copernicus, Acarindex, Scilit, ASOS İndeks, DRJI,

ULUSLARARASI YÖNETİM AKADEMİSİ DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF MANAGEMENT ACADEMY

Yıl / Year: 2020 - Cilt / Volume: 3 - Sayı / Issue: 3

ISSN: 2636-8048

Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, başta kamu yönetimi ve işletme yönetimi olmak üzere “yönetim” ile ilgili teorik ve uygulamalı bilimsel/özgün makaleleri kabul etmektedir. Yönetim Akademisi, yönetim ile ilgili hazırlanan ulusal ve uluslararası düzeydeki akademik çalışmalarını yayınlayan hakemli bir dergidir. Dergi ile multidisipliner bir çalışma alanı tesis edilerek literatüre ve uygulamaya katkı sağlanması hedeflenmektedir. Editörler tarafından yapılan ön değerlendirmeyi geçen çalışmalar, kör hakem sistemine göre seçilen en az iki hakem tarafından incelenmektedir. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Yönetim Akademisi, yılda üç sayı (Nisan - Ağustos - Aralık) olarak yayınlanmaktadır. Makalelerin başvuru aşamasından yayın aşamasına kadar olan tüm süreçleri Dergi Park sistemi üzerinden gerçekleştirilmektedir. Yazarlardan çalışmalarının yayınlanması için herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Ayrıca yazarlara ve hakemlere de bir ücret ödemesi yapılmamaktadır. Dergimize gönderilen makalelerin daha önce hiçbir fiziksel ve elektronik ortamda yayınlanmamış olması gerekmektedir. Aynı anda birden fazla dergiye gönderilen bir yayının tespit edilmesi halinde ilgili yazara/yazarlara ait tüm makale değerlendirmeleri iptal edilerek süreç sonlandırılacaktır. Bu nedenle başka bir bilimsel/aktüel dergiye gönderilen ve sonuçlandırılmayan çalışmaların sisteme yüklenmemesi önemle rica edilir. Yazarların ortaya koymuş oldukları veri, bilgi, belge, ifade ve değerlendirmeler kendi sorumluluklarındadır. Bu nedenle ortaya çıkabilecek olumsuzluklardan dolayı yayın, hakem, bilim ve değerlendirme kurulu ile diğer çalışanlarımızın sorumlu tutulamaz. Her yazarın makalelerini sisteme yüklemekle birlikte tüm bilimsel, hukuki ve etik kuralları bildiğini ve bu kurallara uygun bir şekilde yayını oluşturduğunu beyan ve taahhüt ettiği kabul edilmektedir. Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir, yayınlayan kurulu ve dergiyi bağlamaz. Dergimizde araştırma makalelerine yer verilmektedir.

INTERNATIONAL JOURNAL OF MANAGEMENT ACADEMY accepts the theoretical and practical scientific/original articles on “management”, especially on public administration and business administration. It is aimed to contribute to the literature and practice by establishing a multidisciplinary workspace with the journal. The works having passed the preliminary consideration done by the editors is evaluated by at least two referees who are selected according to the blind referee system. The publication language of the journal is Turkish and English. INTERNATIONAL JOURNAL OF MANAGEMENT ACADEMY is published three times a year (April - August - December). All the processes from the application process to the publication process are carried out through the DergiPark system. The writers don't charge a fee for publication of their works. There is also no payment for authors and referees. The articles submitted to our journal are supposed not to have been published in any physical or electronic environment before. In the event that it is identified that a publication has been sent to more than one journal at the same time, all article evaluations of the relevant author/authors will be cancelled, and the process will be terminated. For this reason, it is strongly recommended that the works, which have been sent to any other scientific/actual journal and not been completed, should not be loaded into the system. The data, information, documents, statements, and evaluations that authors present are at their own responsibility. The publication, referee, science and evaluation committee and other employees can not be held responsible for any inconvenience this may cause. It is accepted that along with the loading their articles to the system, all the authors know all legal and ethical rules and declares and undertakes that they have generated their publications in accordance with these rules. Any views expressed in this publication are the views of the authors and are not the views of International Journal Of Management Academy. Our journal includes research articles.

YAYIN ETİĞİ / PUBLICATION ETHICS :

- Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, COPE'nin (Yayın Etiği Komitesi) temel ilkelerini takip eder. Dergi, intihalin bütün çeşitlerine ve telif haklarının ihlaline karşıdır. Yazarlar, Yayın Etik Kuralları Komitesi (Committee on Publication Ethics (COPE)) tarafından belirlenen yayın etiğine ilişkin yüksek standartlara uymalıdır.
- Verilerde sahtecilik yapma veya veri uydurma, yazarlara ait olan eserlere uygun atıflar yapılmaksızın çoğaltılması da dahil olmak üzere intihal ve eserin kötüye kullanılması kabul edilemez uygulamalardır. Herhangi bir etik usulsüzlük vakası çok ciddi şekilde muamele görmekte olup COPE kurallarına uygun olarak ele alınacaktır.
- Makale metninde listelenen tüm yazarlar, deneysel tasarıma ve uygulanmasına ya da verilerin analizi ve yorumlanmasına önemli katkıda bulunmuş olmalıdır. Yazarların tümü, makale metninin taslağında ve gözden geçirme safhalarından herhangi birinde yer almış olmalı ve nihai versiyonu okumuş ve onaylamış olmalıdır. Makale metninin yazılmasına büyük katkıda bulunan herkes yazar olarak listelenmelidir (örn. "birinin yerine yazma" Dergi tarafından yasaklanmıştır). Çalışmanın oluşturulmasında içeriğe entelektüel açıdan katkı sağlamayan kişiler, yazar olarak belirtilmemelidir.
- Yazar(lar)dan değerlendirme süreçleri çerçevesinde makalelerine ilişkin ham veri talep edilebilir, böyle bir durumda yazar(lar) beklenen veri ve bilgileri yayın kurulu ve bilim kuruluna sunmaya hazır olmalıdır.
- Makale metnini dergiye göndermeniz onun orijinal bir makale ve yayınlanmamış bir eser olduğu ve başka herhangi bir yerde incelenmemekte olduğu anlamına gelmektedir.
- Yazarın kendi eserinin çoğaltılması da dahil olmak üzere uygun bir atıf yapılmadan kısmen veya tamamen yapılan intihal, dergi tarafından tolere edilmez. Dergiye sunulan makale metinleri, özgünlük açısından intihal karşıtı yazılım kullanarak kontrol edilmektedir.
- Makalelerini Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi'ne gönderen tüm yazarların referans verme etik standartlarına uyması beklenir. Makalede kullanılan kaynaklara uygun olarak referansların verilmesi yazar (lar)ın yükümlülüğündedir.
- Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi intihal değerlendirmesi & benzerlik oranı tespitinde Turnitin programı kullanmaktadır. Çalışma yayınlandıktan sonra intihal tespit edilmesi durumunda "Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi" makaleyi geri çekme hakkını saklı tutar.
- Yazar(lar)ın yayınlanmış, erken görünüm veya değerlendirme aşamasındaki çalışmasıyla ilgili bir yanlış ya da hatayı fark etmesi durumunda, dergi editörünü veya yayıncıyı bilgilendirme, düzeltme veya geri çekme işlemlerinde editörle işbirliği yapma yükümlülüğü bulunmaktadır.
- Tüm çalışmaların Körleme Hakemlik ile değerlendirilmesi yayın kalitesini doğrudan etkilemektedir. Bu süreç yayının nesnel ve bağımsız değerlendirilmesi ile güven sağlar. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, değerlendirme süreci çift taraflı kör hakemlik ilkesiyle yürütülür. Hakemler yazarlar ile doğrudan iletişime geçemez, değerlendirme ve yorumlar dergi yönetim sistemi (dergipark) aracılığıyla iletilir. Bu süreçte değerlendirme formları ve tam metinler üzerindeki hakem yorumları editör aracılığıyla yazar(lar)a iletilir.
- Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi'nde uygulanan yayın süreçleri, bilginin tarafsız ve saygın bir şekilde gelişimine ve dağıtımına temel teşkil etmektedir. Dergi sahibi, yayıncı ve diğer hiçbir politik ve ticari unsur, editörlerin bağımsız karar almalarını etkilemez.
- International Journal of Management Academy follows the main principles of COPE (Committee on Publication Ethics). Journal is against all forms of plagiarism or unethical act of copyright. Authors should observe high standards with respect to publication ethics as set out by the Committee on Publication Ethics (COPE).
- Falsification or fabrication of data, plagiarism, including duplicate publication of the authors' own work without proper citation, and misappropriation of the work are all unacceptable practices. Any cases of ethical misconduct are treated very seriously and will be dealt with in accordance with the COPE guidelines.
- All authors listed on the manuscript should have contributed significantly to the experimental design, its implementation, or analysis and interpretation of the data. All authors should have been involved in the writing of the manuscript at draft and any revision stages, and have read and approved the final version. Anyone who made major contributions to the writing of the manuscript should be listed as an author (e.g. "ghost writing" is prohibited by the Journal). Persons who do not make intellectual contributions to the content in the creation of the article should not be mentioned as author(s).
- The raw data of the articles in the framework of the evaluation process can be requested from the author(s). In such a case, the authors should be prepared to submit the expected data and information to the editorial board and the scientific committee.
- By submitting your manuscript to the journal it is understood that this is an original manuscript and is unpublished work and is not under consideration elsewhere. Plagiarism, including duplicate publication of the author's own work, in whole or in part without proper citation is not tolerated by the journal. Manuscripts submitted to the journal is checked for originality using anti-plagiarism software.
- All authors who submit their manuscripts to the International Journal of Management Academy are expected to comply with the ethical standards of reference. It is the responsibility of the author (s) to give references in accordance with the sources used in the article.
- International Journal of Management Academy uses Turnitin software to calculate the ratio of originality. If the plagiarism is detected after publication, "International Journal of Management Academy" reserves the right to retract the article.
- If the author(s) perceive a mistake or error in the published, early-view or evaluation processes, they have an obligation to cooperate with the editor in informing, correcting or withdrawing.
- Blind peer-review is the principal mechanism by which the quality of research is judged. This evaluation directly affects the quality of the publication. This process provides trust with objective and independent evaluation of the publication. International Journal of Management Academy, evaluation process is carried out with the principle of double blind peer-review. Referees cannot communicate directly with the authors, reviews and comments are transmitted through the journal management system (dergipark).
- The publication processes implemented in International Journal of Management Academy are the basis for the development and distribution of scientific knowledge in an impartial and respectful manner. The journal owner, publisher and any other political and commercial elements do not affect the independent decision-making of editors.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALE / ARTICLE

SAYFA / PAGE

Hüsamettin İNAÇ

Yeni Dünya Düzeninin Bir Habercisi Olarak Azerbaycan-Ermenistan Çatışmasının Sosyo-Politik Analizi /

509 - 521

The Sociopolitical Analysis of Azerbaijan and Armenian Conflict As An Harbinger of A New World Order

Araştırma Makalesi / Research Article

Murteza HASANOĞLU, Asim MEMMEDOV, Bahtiyar MAHARRAMOV

İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan - Türkiye İlişkileri /

522 - 229

After Second Karabakh War Azerbaijan - Turkey Relations

Araştırma Makalesi / Research Article

Faik ELEKBERLİ

Yukarı Karabağ Probleminin Tarihi, Felsefi, Siyasi ve İdeolojik Açından Değerlendirilmesi

530 - 555

Evaluating the Upper Karabakh Problem from a Historical, Philosophical, Political and Ideological Perspective

Araştırma Makalesi / Research Article

Anwar SEKIOU, Abderrahim ABDELLAOUI

"Entrepreneurship in Algeria & The Approach of Diversify" Local Investment Background (2002 - 2015) /

556 - 565

"Cezayir'de Girişimcilik ve Çeşitlendirme Yaklaşımı" Yerel Yatırım Arka Planı (2002 - 2015)

Araştırma Makalesi / Research Article

Dilek ŞAHİN

"To Live" with Bureaucracy and Looking at Bureaucracy from the "Castle" /

566 - 578

Bürokrasiyle "Yaşamak" ve Bürokrasiye "Şato"dan Bakmak

Araştırma Makalesi / Research Article

Şerif ÖNER, Mustafa Lütü ŞEN

Belediye Sivil Toplum İlişkileri: Yasal - Kurumsal Mevcut Durum ve Plan Vizyonu /

579 - 593

The Relations Municipalities And The Civil Society: Current Legal - Institutional Relations And Plan Visions

Araştırma Makalesi / Research Article

Abdullah TAŞTEKİN, Hakan AKCA

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na Türkiye'nin Koyduğu Çekincelerin Yeniden Değerlendirilmesi /

594 - 609

Reassessment of Turkey's Reservations to the European Charter of Local Self-Government

Araştırma Makalesi / Research Article

Abdullah TURAN, Vedat YILMAZ

“Siyaset - Ahlak - Liyakat” İlişkisi Bağlamında Belediye Meclis Üyeleri ve Muhtarların Kendilerini Nasıl Değerlendirdiğini ve Gerçekte Nasıl Olduklarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma /

610 - 631

A Research on Determination of How Municipal Council Member and Miscellanes Assessed Themselves and How They Actually Happened in The Context of Politics, Morality, Merit Relation

Araştırma Makalesi / Research Article

Münevver ŞEHİTOĞLU - Mehmet KOÇYİĞİT

Türkiye ve İsviçre’de Okul Aile Birliği: Bir Karşılaştırma Çalışması

632 - 653

Parent Teacher Associations in Turkey and Switzerland: A Comparative Study

Araştırma Makalesi / Research Article

Akif ABDULLAH

**Rusya Federasyonunda Gençlerin İşgücü Piyasasındaki İşsizlik ve İstihdam Sorunları /
Unemployment and Employment Problems in The Labor Market of Youth in The Russian Federation**

654 - 668

Araştırma Makalesi / Research Article

Fikret KARAKOÇ

Klasik Yönetim Kuramında İşbölümü ve Uzmanlaşmaya Eleştirel Bakış /

669 - 685

Critical View of the Division of Labor and Specialization in Classical Management Theory

Araştırma Makalesi / Research Article

İsmail ŞÜKÜR

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Siyasi Partilerin Doğuş Teorileri, Tipolojileri ve Kurumsallaşmaları Açısından Değerlendirilmesi /

686 - 697

Evaluation of Justice and Development Party in Terms of Birth Theories, Typologies and Institutionalization of Political Parties

Araştırma Makalesi / Research Article

Maşuk Cahit UYSAL, Durmuş ACAR

Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri İçin Kurumsal Risk Yönetimi ve İç Denetim Model Önerisi /

Enterprise Risk Management And Internal Audit Model Proposal for Turkish Agricultural Credit Cooperatives

Araştırma Makalesi / Research Article

---

698 - 708

Mehmet Nur ÇELİKASLAN

Türk – Amerikan İlişkileri: Vize Gerilimi /

Turkish – American Relations: Visa Tension

Araştırma Makalesi / Research Article

---

709 - 719

Mehmet CARLIK, Aslı ÖZTÜRK TERZİ

Sosyal Ağların İşlevlerini Etkileşim, Kimlik ve Değerler Üzerinden Düşünmek /

Thinking of the Functions of Social Networks in the Context of Interaction, Identity and Values

Araştırma Makalesi / Research Article

---

720 - 736

Yeni Dünya Düzeninin Bir Habercisi Olarak Azerbaycan-Ermenistan Çatışmasının Sosyo-Politik Analizi

The Sociopolitical Analysis of Azerbaijan and Armenian Conflict As An Harbinger of A New World Order

Hüsamettin İNAÇ

Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF,
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
husamettininac@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0002-6922-2010>

Makale Başvuru Tarihi: 20.11.2020

Makale Kabul Tarihi: 12.12.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Anahtar

Kelimeler:

Karabağ Sorunu,

Azerbaycan-
Ermenistan
Çatışması,

Yeni Dünya
Düzeni,

Kolektif Güvenlik,

İki Kutuplu Dünya
Düzeni,

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan iki kutuplu dünya düzeni pek çok bakımdan yıkılmaya yüz tutmuş durumdadır. Bu düzenin oluşturduğu kurumlar itibarını yitirmekte, güç odağı gittikçe doğuya doğru kaymakta, düzenin hegemon gücü olan ABD gittikçe zayıflamaktadır. Bu durum uluslararası arenada çok önceden çıkmış olup henüz çözümlenemeyen ve literatürde “dondurulmuş ihtilaflar” olarak bilinen sorunları yeniden gündeme taşımaktadır. Azerbaycan-Ermenistan çatışması da bu kabil sorunlardan olup yaklaşık yüz yıllık bir maziye sahiptir. Özellikle 1988-1992 arasında Ermenilerin Azerbaycan topraklarını işgali neticesinde sayısı bir milyonu bulan Azerbaycanlı kaçkın, kendi ülkesinde mülteci durumuna düşürülmüştür. 27 Eylül 2020'de Ermenistan'ın sivil Azerbaycan bölgelerine yaptığı saldırılar 44 günlük bir savaşa dönüşmüş, neticede Rusya'nın hakemliğiyle bir ateşkes anlaşması ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin de yoğun destek verdiği Azerbaycan, özellikle Karabağ'da istediğini tam olarak alamamış gibi görünmekle beraber, Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) gözetiminde Ermeni ve Azerbaycan vatandaşlarının 1992 öncesi yerleşim yerlerine dönmesi sağlanarak soruna önemli ölçüde çözüm bulunabilecektir. Bu çalışma, söz konusu savaşın Güney Kafkasya başta olmak üzere bölgede ve dünyada jeopolitik yapıyı nasıl değiştirdiğini ve yeni oluşmakta olan düzenin şekillenmesine hangi yönde katkı sağlayacağını irdelemeyi amaçlamaktadır.

ABSTRACT

Keywords:

Karabakh Question,

Azerbaijani-
Armenian Conflict,

New World Order,

Collective Security,

Bipolar World
Order,

The bipolar world order which has been established after the-WWII has been collapsing in many respects. Institutions formed by this order lose their reputation, the focus of power has shifted towards the East and the USA as the hegemonic power is gradually weakening. This situation brings back to the agenda that have emerged long ago international arena but have not yet been resolved and known as “frozen conflicts” in the literature. to come to the agenda Azerbaijan and Armenia is one of these conflicts and has a history about a century. Especially, as a result of 1988-1992 Armenian occupation of Azerbaijani lands, more than one million Azerbaijani citizens turned into fugitives within their homelands. The Armenian assaults and aggressions on Azerbaijani settlements and civil citizens which initiated in September 27, 2020 has been transformed into a war that lasted 44-days war and at the end of the day, a ceasefire agreement has been emerged with the Russian arbitration. Azerbaijan supported by Turkey extensively as well, even though it seems she couldn't obtain what she desired completely in Karabakh, it is possible to find a solution to the question by enabling the return of Armenian and Azerbaijani citizens on the place which they were in pre-1992 under the auspices and observance of the UNHCR. Despite the fact that this agreement was not satisfactory for the sake of Azerbaijani political targets and ideals, the resettlement of Azerbaijani and Armenian people which were forced to replace during the war and the return of displaced people and refugees to previous places before 1992 will contribute to the final solution with large extent. This study aims to elaborate how this war in question has changed the existing geopolitical structure in the region and the World, especially in the South Caucasus and in what direction it will contribute to the reshaping of the world order.

1. GİRİŞ: DÜNYA DÜZENİ KAVRAMINA TEORİK VE TARİHSEL BİR BAKIŞ

Dünya düzeni kavramı uluslararası ilişkiler disiplininde önemli yer tutan bir kavramdır. Modern anlamda devletlerin oluştuğu ve bu oluşan devletlerarasında münasebetlerin başladığı ilk dönemlerden itibaren ülkelerin sahip oldukları milli güç unsurları ve kapasiteleri aktörler arasındaki güç dağılımını belirler. Bu dağılıma bağlı olarak tek devletin hâkim olduğu, şartlarının bu baskın aktör tarafından belirlendiği zorunlu bir barış dönemi (pax) olabileceği gibi hiçbir aktörün tek başına domine edemediği kaotik dönemler de yaşanmıştır. Dünya düzeni kavramı çoğu zaman uluslararası sistem kavramıyla birlikte kullanılsa da aslında bu iki kavram farklı olguları ifade etmektedir. Nitekim uluslararası sistem devletlerin birbirleriyle kurdukları ilişkiler üzerinden her birinin icra ettiği farklı işlevlere bağlı olarak bir vücudun organları gibi geliştirdikleri organik sistematiğe işaret etmektedir. Öte yandan dünya düzeni kavramı ise, uluslararası ekonomik ve siyasi işbirliği ve işlemleri düzenleyen çeşitli norm ve kurallarla şekillendirilen yapılar sisteminin adıdır. Yapı da; halk, devletler, şirketler, sivil toplum kuruluşları ve çok taraflı kurumlar çerçevesinde oluşan düşünce ve eylem modellerini betimlemek için kullanılan bir kavramdır. Dünya düzeni ve yapıları, hâkim aktörlerin kısa ve uzun dönem güvenlik çıkarılarının yanı sıra hâkim güçlerin değer ve inanç sistemlerine göre şekillenir (Cox 1987:43).

Dünya düzeninin modern yapısal çerçevesi ve bu düzenin şekillendirdiği uluslararası ilişkiler şimdiye dek Vestifalyan ulus-inşa projesine bağlı olarak konumlandırılır. Burada kendisine atıfta bulunulan Vestifalyan dönem, Otuz Yıl Savaşları sonunda 1648'de Vestifalya'da müzakere edilen Avrupa barışın yerleştirilmesi süreciyle başlar. Barış anlaşması ile beraber Hristiyanlar arası iç rekabet nihayete ermiş, kralın kendi topraklarındaki hükümlerini perçinlemiş ve Katolik ve Protestan ayrımı önemli ölçüde ortadan kaldırılmıştı. Bu durum toprak kontrolü ihtiyacını artırdı ve bağımsız ulus-devlet sisteminin yaratılması ve takviyesini kolaylaştırdı. Haliyle bu gelişmeler bağlamında dünya düzeni, Vestifalyan ulus-devlet projesi boyunca özgürlük, düzen ve adalet gibi sosyal aktörlerin inanç sistemlerindeki temel öneminin çekirdek değerlerine duyduğu uzun dönem ilgi ile aynı aktörlerin kısa vadeli ulusal güvenlik çıkarıları arasında kurulan denge olarak anlaşılabilir (Hettne ve Björn, 2007:74-77).

Toplumda etkinliğini sürdüren siyasi dinamikler ve hegemonya tartışmalarına katılan Gramsci, toplumda pek çok aktörce meşru kabul edilen ve hegemon gücü kazanmak için yeterli siyasi güce sahip olan tarihi blok tarafından hâkim söylemin şekillendirildiğini ifade eder. Ki bu blok, yeni dünya düzenini kuran temel aktördür. Ne var ki farklı sosyal güçler arasında siyasi ittifakla kurulan tarihi blok, alternatif söyleme sahip bir başka hegemonya tarafından yıkılabilir.

Dünya düzeni kavramına farklı bir boyuttan yaklaşan Macar tarihçi ve antropolog Karl Polanyi tarafından 18 ve 19. Yüzyıl boyunca İngiltere'deki sanayi devrimlerince şekillendirilen siyasi diyalektik, çifte hareket (double movement) olarak tanımlanır (Campbell, 1992:199). Piyasanın yaygınlaştırılması ve sosyal güvenlik ağlarının parçalanması ile özgürlük, düzen ve adalet arasında denge söylemi ilk hareketi oluşturur. Öte yandan toplumun tepkisi ve nefsi müdafaası da farklı bir özgürlük, düzen ve adalet arasında denge söylemi yaratarak ikinci hareketi doğurmuştur. Tarihi bloklar arasında sürdürülen ideolojik mücadelenin neticesinde aktörler arası nihai denge oluşur. Sivil toplum yeterince güçlü değilse rakip söylemler arası savaş kaçınılmaz hale gelir. Vestifalyan ulus-devlet projesine göre; kalkınma ve modernleşme gittikçe artan husumet ortamında devletin koruma kapasitesi ve bekası için elzemdir. Fakirlik ve gelişmemişlik ise, geri kalmışlığın neticesidir. Yüksek politika olarak belirlenen güvenlik söylemi, devlet ile vatandaş arasında yapılan sözleşmenin temelini teşkil eder. Öyle ki güvenlik söylemi toplumda tüm söylemlerin önüne geçecek kadar ehemmiyeti haizdir. Zira vatandaş zararlı ve tehlikeli olandan korunmak uğruna özgürlüğünden vazgeçebilir. Nitekim devletin meşruiyeti de vatandaşını güven içinde koruma kapasitesinden kaynaklanır. Buna ilaveten ulusal güvenlik devletin dış çıkarlarıyla içerideki çıkarını savunması arasında bağla açıklanır (Campbell, 1998:66-69). Bu bağlamda refah ve adalet iç istikrar için olmazsa olmaz parametrelerdir. Devlet güvenliği ise devletin egemenlik haklarına saldırıyla ve devletin toprağını korumak için güç kullanımıyla alakalıdır.

Vestifalyan dönemde tehdit ve tehlike algısıyla ortaya çıkan uluslararası anarşi, barışı sürdürmek için umutları azaltan bir güvenlik ikilemi yaratır. Bununla baş etmenin yolu, rakip taraflar arasında güç dengesinin oluşturulmasıdır (Fierke, 2007:44). Her dünya düzeni, uluslararası sistemin önde gelen devletleri arasında güç dengesi ve siyasi oluşumları yansıtan kendine özgü meşrulaştırma şekli ve yönetim tarzıyla kimlik kazanır. Uluslararası ekonomik işbirliği için elzem görülen dünya düzeni, istikrarı üzerinde uzlaşılan kural ve normları tatbik etmek ve müeyyideler koymak için hâkim bir güce ihtiyaç duyar. Tarihsel olarak dünya düzeni liderliği, yumuşak güce dayalı hegemon ve meşru liderlikle yapısal ya da askeri sert güç kullanan zorlayıcı liderlik arasında denge kurar.

2. İKİ KUTUPLU DÜNYA DÜZENİNİN SONA ERİŞİ

Tüm bu tarihsel ve teorik arka planı esas alarak değerlendirdiğimizde iki kutuplu dünyanın oluşturduğu düzenin, önemli ölçüde etkinliğini yitirdiğini iddia edebiliriz. Bu durumun en önemli tarihsel dönüm noktaları olarak 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, 1990'da Doğu Avrupa'da sosyalizm karşıtı halk hareketlerinin başlaması ve nihayet 1991'de Moskova'da Komünist Parti'nin parçalanmasıyla Sovyet Rusya'nın uluslararası sahneden çekilmesi gösterilmektedir. Haddi zatında "ötekisini" kaybetmiş bir düzenin varlığını sürdürmesi beklenemezken öte yandan bu düzeni ayakta tutan kurumlar ve bu kurumların üzerinde yükseldiği değerler sistemi de önemli ölçüde itibarını yitirmişlerdir. Nitekim iki kutuplu dünyada hegemon güç konumunda bulunan ABD, bu konumunu üç enstrüman üzerinden konsolide etmekteydi. Bunların başında dünyanın tüm ihtilafı ve stratejik önem taşıyan noktalarında varlığını devam ettiren askeri üsler ve Amerikan ordusu gelmekteydi. Öte yandan bu sistemi sürdürmede gerekli olan ekonomik dayanak ve uluslararası rezerv para olarak dolar önemli bir rol oynamaktaydı. Son olarak da düzenin meşruiyetini sağlayan olgu olarak küreselleşme ve onun normatif çerçevesini belirleyen ideoloji olarak neo-liberalizm ön plana çıkmaktaydı (Dedeoğlu, 2008:21-23).

Zaman içerisinde ABD'yi yönetenlerin stratejik hırslarına mağlup olarak 11 Eylül 2001 sonrası Irak ve Afganistan'ı işgal etmeleri, işgalle beraber insan haklarıyla bağdaşmayacak ihlal ve işkencelerin yaygınlaşması ve hiçbir haklı gerekçeye dayanmayan İslami terör kavramı üzerinden medeniyetler çatışmasına yol verilmesi var olan düzenin itibarına ciddi bir biçimde hanel getirmişti. Tüm bu gelişmelere paralel olarak IMF'den Dünya Bankasına, Birleşmiş Milletlerden NATO ve Avrupa Konseyine varıncaya kadar uluslararası örgütlerin ideolojik ve adaletsiz bir siyasi tutum belirlemiş olmaları düzeni daha da sorgulanır hale getirmişti. Var olan düzeni meşrulaştıran küreselleşme ve küreselleşmenin ideolojisi olarak neo-liberalizm, adil ve hakkani bir ticari rejim geliştiremediği gibi dünyada çatışmaları sonlandıramadı ve küresel sorunlara küresel çözümler üretmedi. Nihayetinde fakirlik, işsizlik, gelir adaletsizliği, otoriter yapılar, terör, çatışmalar, belirsizlikler ve insan sağlığına yönelik tehditler gibi uzayıp giden problemleri sonlandırabilecek küresel yönetim modeli geliştirilemedi. Üstüne üstlük çift kutuplu dünyanın ezberleri zaman içerisinde birer birer ikna edici karakterlerini kaybetti. Öncelikle Rusya'nın güçlü bir devlet olmadığı ve ancak ABD'nin izin verdiği kadar varlık alanı bulabileceği ortaya çıktı. Bretton Woods uzlaşının bir gereği olarak petro-dolar kartını elinde tutan ABD'nin petrol fiyatlarını manipüle ederek Rusya'yı bitirebileceği görüldü (Arı, 2013:45-85). Öte yandan ABD'nin de artık eskisi kadar güçlü olmadığı ve Amerikan karşıtlığı üzerinden farklı kutupların inşa edilebileceği de müşahade edildi. Nitekim ABD'nin ilk Körfez Savaşından itibaren yaptığı hiçbir operasyonun siyasi hedefine ulaşamadığı da ortaya çıktı. 2008 küresel mali krizi, küreselleşmenin hiç de iddia edildiği gibi muhkem bir kale olmadığını ve ulus-devletlerin müdahaleci karakteri sayesinde krizlerin atlatılabileceğini dünya kamuoyuna deklare etmiş oldu. Nihayet, konvansiyonel silahlar ve demode tehdit algıları üzerine inşa edilmiş olan dünya düzeni yıkılmaya yüz tutmuş durumdaydı.

Korona virüsünün yaygınlaşp pandemiye dönüşmesi sonrasında uluslararası kamuoyu, küresel siyasetin nasıl şekilleneceği tartışmaları üzerinden yeni bir dünya düzeninin inşasına yönelik tartışmalara çoktan başlamış durumda. Yukarıda tartıştığımız Soğuk Savaş döneminin getirdiği dünya düzeni ve bu düzenin kurum ve kuruluşlarıyla ilgili yaptığımız analiz, Covid-19'un dünya gündemine girmesinden çok daha önce hâlihazır sistemin değişmesini beraberinde getirebilecek zihin altyapısının mevcut olduğunu göstermektedir. Zira savaştan galip çıkan ABD'nin oluşturduğu dünya düzenin baştan beri ciddi çelişkiler taşıdığı ve zamanla bu çelişkilerinin birer açmaza dönüştüğü aşikârdır. En başta SSCB'nin gücünün abartılar bir öteki olarak karşı kutba yerleştirilmesi, komünizmin çok büyük bir tehdit olarak ideolojik ayrışmanın yaratılması ve bu düzenin kurum ve kuruluşlarının sadece Amerikan çıkarlarına hizmet edecek şekilde dizayn edilmesi baştan itibaren sorunlu bir küresel sistemin mevcudiyetine işaret etmektedir. Öte yandan 2004 yılında Ortadoğu'daki halkı Müslüman ve Arap olan ülkeleri daha küçük parçalara ayırarak daha kolay sövmeyi esas alan Büyük Ortadoğu Projesi'nin (BOP) dönemin Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice tarafından ilan edilmesi bu dizaynın kırılma noktalarından birisi haline gelmiştir (Dedeoğlu, 2018:32). Nitekim bu projenin hayata yansıtılmasıyla beraber kendisini İslam'la özdeş gören küresel terör örgütleri kurulmuş ve Samuel Huntington'ın Medeniyetler Çatışması tezine hayatîyet kazandırılmıştır. 2008 küresel mali krizi ise küreselleşmenin tüm devletler için vaat edilen pozitif gelişmeyi saplayamadığının ispatı olarak algılanmıştır.

2016 Ocak ayında Trump yönetiminin işbaşına geçtiği ABD, küreselleşme ve neo-liberalizmi baltalayacak politikalar izleyerek ABD'yi korumacı ve ulusalcı politikalara teslim etmiştir. Amerika'yı önceleyen (America First) ve Amerika'yı yeniden büyük kılmayı hedefleyen (MAGA) söylemler, hem ABD'nin hegemon güç olma iddiasını ortadan kaldırmış ve hem de iki kutuplu dünyanın yerini çok kutupluluğa bırakmasını sağlayacak yeni bir eğilim ve yönelim yaratmıştır.

3. İKİ KUTUPLU DÜNYA DÜZENİNİN ORTAYA ÇIKARDIĞI PROBLEMLER VE ERMENİSTAN-AZERBAYCAN ÇATIŞMASININ TARİHSEL ARKA PLANI

Dünyada hegemon güçlerin olmadığı, bölgeselci politikaların hakim hale geldiği ve uluslararası kurumların meşruiyetini yitirdiği bir politik atmosfer, yüz yıl önceki hesapların tekrar görüleceği, donmuş ihtilafların (frozen conflicts) dondurucudan çıkarılacağı ve nihayetinde her devletin kendi hesabını kendi görmek durumunda bırakıldığı kaos ve anarşi döneminin bir işaret fişeğidir aynı zamanda. Tam da bu kabil uluslararası konjonktürün hâkim olduğu bir dönemde Akdeniz, Karadeniz, Balkan, Kafkasya, Ortadoğu ve Avrupa kimliklerini hem jeopolitik ve hem de kültürel olarak bünyesinde barındıran Türkiye, farklı bir stratejik ufuk ve derinlikli dış politikayla bölgesinde yükselen bir figür haline gelmektedir. Öyle ki Karadeniz ve Kafkasya'da söz sahibi olmak isteyen ABD, Türkiye ile işbirliği ve senkron geliştirmek zorundadır. NATO başta olmak üzere uluslararası kurumları güçlendirmek isteyen ABD, Türkiye'nin yardımı ve desteği olmadan bu hedefini başaramayacaktır. ABD ile süper güç olma iddiasındaki Çin'in kapışmasının adı olan Kafkas Baharı, Türkiye'nin hem medeniyet ve hem de jeopolitik olarak çok güçlü olduğu Orta Asya coğrafyasında cereyan edecektir. Yeni Dünya'nın jeopolitik merkezi olarak kabul edilen Akdeniz, Türkiye'nin en uzun sınıra sahip olduğu, Kıbrıs gibi bir adada garantör statüsün koruduğu ve Doğu Akdeniz'de BM'nin tanıdığı meşru Trablus Hükümeti'nin sponsoru olarak rol aldığı bir kültür havzasıdır. Halkı Müslüman olan elli yedi İslam ülkesinde laik, demokratik ve batılı değerlerle mücehhez karakteri ve İslam'la demokrasiyi kendi bünyesinde harmonize ederek iktisadi kalkınmasıyla göz dolduran Türkiye, Ortadoğu için hala bir model ülke konumundadır (Budak, 2019:15).

Ermenistan, 1826-1828 Rus-İran Savaşından sonra Azerbaycan bölgesinin Ruslara teslim edilmesi ve gene Rusya ile girdiği savaşı kaybeden Osmanlı'nın imzaladığı Edirne Anlaşması neticesinde ortaya çıkmış bir proje devlettir. Aynen bu anlaşmayla kurulmuş Yunanistan gibi. Haddi zatında bölgenin toplam nüfusunun yüzde 18'i Ermeni olmasına rağmen 1828 yılında kurulan Ermeni Vilayetinin Ermeni nüfusu, Rus idaresi tarafından özendirilen İran Ermenilerinin göçü sonucunda 20. yüzyıl başında yüzde 48'e ulaştı. Birinci Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında Osmanlı İmparatorluğundan mülteci olarak gelen Ermenilerle birlikte bu sayı yüzde 70'lere ulaştı. İran ve Türk kökenli halkın da bölgeyi terk etmesiyle beraber tedricen günümüzdeki Ermeni Cumhuriyeti'nin Ermeni çoğunluklu nüfusuna dönüştü. Ekim Devriminden Sosyalist düzene geçiş aşamasında 2 yıllık Erivan merkezli Ermenistan Demokratik Cumhuriyeti kurulmuş, Türk ve Rus ordularının senkronik işgaliyle bağımsızlığını kaybeden bu yapı, Aralık 1920'de SSCB'ye katılarak Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti adını almıştır (Palabiyik ve Deveci, 2009:259).

SSCB'nin çöküşünden hemen önce Azerbaycan sınırlarına dâhil olmasına rağmen kahir ekseriyeti Ermenilerden oluşan Dağlık Karabağ (Nagorniy Karabağ) bölgesi hakkında ihtilaf çıktı ve Karabağ Ermenilerinin isyanıyla burada ayrı bir cumhuriyet ilan ettiler. Azerbaycan sınırları içerisinde yer alan bu özerk bölge, SSCB'nin dağılması esnasında büyük bir çatışmanın nedeni haline geldi. Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan eden Ermenistan, Dağlık Karabağ ile Ermenistan arasında kalan Lâçin Koridorunu işgal ederek Dağlık Karabağ'ı fiilen ilhak etti. Bu gelişmeleri de kapsar bir biçimde her iki ülke arasındaki çatışma 1991-1994 tarihleri arasında tüm hızıyla devam etti. 1992'de altı yüzün üzerinde Azerbaycan Türkünün canına mal olan Hocalı soykırımı yaşandı (Uras, 1987:646). Buna mukabil Azerbaycan ve Türkiye Ermenistan'a ekonomik ambargo uyguladılar. Dağlık Karabağ'la birlikte yedi rayonu işgal edilen Azerbaycan'a destek olarak Türkiye, Ermenistan'la tüm ilişkilerini durdurdu ve sınırını tamamen kapattı. Topraklarının beşte biri Ermeni işgaline maruz kalmış bir ülke olarak Azerbaycan, yaklaşık otuz yıllık dönemde egemen bir devlet olma duygusunu hakkıyla yaşayamadı.

Tüm bu tarihsel perspektif açısından bakıldığında, Azerbaycan sınırlarını 1920 Kars Anlaşmasıyla kabul etmiş olan Türkiye'nin 1991-1994 yılları arasında cereyan eden Ermeni saldırıları döneminde gerekli diplomatik cevabı vererek topraklarını Ermenistan'a kapatmanın ötesinde Azerbaycan'a gerekli desteği veremediğini müşahede etmekteyiz. Zira o dönemde Türkiye, bir yandan faili meçhul cinayetlerle, diğer yandan PKK terörüyle meşgul edilmiş ve SSCB'nin çökmesinden sonra Orta Asya ve Kafkasya'da varlığı engellenmeye çalışılmıştı. Hâlbuki Sovyet Rusya'nın çöküşünden sonra iki kutuplu dünyada stratejik önemi azaldığı düşünülen Türkiye'nin önüne müthiş ufuklar açılmıştı. Bugünkü güç ve vizyona sahip bir Türkiye, o zaman için mümkün olsaydı bugün karşılaştığımız bölgesel sorunlar ve trajediler yaşanmayabilirdi. Ne var ki, tarihi konjonktür Türkiye ile Türk dünyasını birbirinden koparmak için adeta bir hançer gibi sınırları biçimlendirilen Ermenistan'ın işlevini yerini getirmesine yeterince müsaade etmiştir.

Öte yandan uluslararası toplum Azerbaycan'ın topraklarının işgal altına alınmış olduğunu tescil etti ve Dağlık Karabağ çatışmalarının yaşandığı 1993 senesinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) üst üste dört karar aldı. Bu kararlar sırasıyla aşağıdaki gibi özetlenebilir;

1. 3 Nisan 1993 işgalinin akabinde Ermeni birliklerinin Kelbecer ve diğer işgal ettiği bölgelerden çıkmasını dikte eden 30 Nisan 1993 tarihli ve 822 sayılı kararı,
2. Ermenistan'ın Ağdam'dan çıkmasını talep eden 29 Temmuz 1993 tarih ve 853 sayılı kararı,
3. Ermenistan'ın Füzuli, Cebrayıl ve Kubadlı'dan çekilmesini amir 14 Ekim 1993 tarih ve 874 sayılı karar,
4. Ermenistan'ın Zengilan'ı derhâl tahliye etmesini öngören ve 822, 853 ve 874 sayılı kararları teyit eden 884 sayılı karar (BMGK 822 sayılı kararı 29.04.1993, BMGK 853 sayılı kararı 30.07.1993, BMGK 874 sayılı kararı 14.10.1993 ve BMGK 884 sayılı kararı 12.11.1993. <http://www.un.org/Docs/scres/1993/scres93.htm> (Erişim tarihi 19.11.2020).

Ne var ki, BMGK'nin aldığı ve tüm tarafları bağlayıcı nitelik taşıyan tüm bu güçlü kararlara rağmen gelinen noktada Ermenistan, Dağlık Karabağ'ı ele geçiriyor ve burada gene Ermenistan'a rağmen ve Ermenistan'ın kabul etmediği özerk bir cumhuriyet kuruluyor. Bunun haricinde ilçe konumunda değerlendirebileceğimiz 7 rayon da işgal edilmiş statüsünü sürdürüyor. Üç yıllık çatışmalarda 20 bin Azerbaycan Türkü katlediliyor ve bir milyona yakın Azerbaycanlı yerinden yurdundan edilerek “göçmen” (kaçkın) durumuna düşürülüyor. Maalesef ki bu dönemde Azerbaycan henüz yeni kurulmuş bir devlet olarak nizami bir orduya sahip bulunmamaktaydı. Türkiye ise kendi içindeki derin sorunlardan dolayı çevresini göremeyecek durumdaydı. Ebulfez Elçibey dirayetli duruşuyla Rus askerlerini ülkesine sokmamış, Rus nüfusun ülkeyi terk etmesini sağlamış, Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) üye olmamış ve diğer Türk cumhuriyetlerinden farklı olarak bağımsızlığı için savaşmış eşsiz bir liderdi. Ancak özellikle Türkiye'yle yakın ilişkiler kurması Rusya'yı ve Güney Azerbaycan'la bütünleşme arzusu İran'ın tepkisini çekti.

Bu şartlar altında iki devleti Bişkek'te Mayıs 1994'te bir araya getiren AGİT'in MİNSK Grubu, statükoyu korumak ve çözümsüzlüğü çözüm olarak sunmaktan başka bir gayesi olmayan eş başkanlardan müteşekkil taraflı bir aktör olarak sahne aldı (Nesibli, 2000:63). Öyle ki en fazla Ermeni diasporasına sahip olan ve Ermenistan'ın GSMH'nin yüzde 48'ini sağlayan Amerika, yine ikinci en büyük diasporaya sahip olan ve Ermenistan ekonomisinin yüzde 16'sını tedarik eden Fransa ve Ermenistan'ı arka bahçesi ve kirli oyunlarının şahsiyetsiz bir kuklası olarak gören Rusya MİNSK Grubu'nun karar verici aktörleridir. Haliyle bu aktörlerin tamamı kayıtsız şartsız Ermenistan'ın arkasındadır ve hiçbirinin uluslararası hukuku hâkim kılmak gibi bir kaygısı yoktur.

1994 Bişkek Anlaşmasından günümüze bu problem, MİNSK Grubu tarafından “*dondurulmuş bir ihtilaf*” (frozen conflict) haline getirilmiş ve konunun çözülmemesi için her türlü gayret gösterilmiştir. Müteakip yıllarda Rusya, Azerbaycan'a Rus birlikleri yerleştirmek, İran ve Türkiye sınırını Rus askerlerinin korumasını empoze etmek ve Hazar petrolerinden gelir elde etmek gibi politikalar izlediği için Azerbaycan'ı kendisinden oldukça uzaklaştırdı. Öte yandan 1997'den itibaren Azerbaycan dış politikasının rotasını büyük oranda ABD'ye yöneltti. Bu yönelimin en somut meyvelerinden birisi, 29 Ekim 1998'de Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesine açık destek veren Ankara Deklarasyonu'nun imzalanması oldu. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler “*bir millet iki devlet*” anlayışı ile derin dostluk ilişkileri içinde sürdürülmektedir.

30 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Cumhuriyeti'ni 9 Kasım 1991'de tanıyan ilk devlet Türkiye oldu. Azerbaycan'la 14 Ocak 1992'de imzalanan protokolle diplomatik ilişki kurularak Başkonsolosluk olarak görev yapan Temsilcilik, Büyükelçilik düzeyine yükseltildi. Halen Azerbaycan'da Bakü T.C. Büyükelçiliği ile Nahçıvan ve Gence Başkonsoloslukları faaliyet göstermekte olup, Azerbaycan'ın ise Ankara'da Büyükelçiliği'nin yanı sıra İstanbul ve Kars'ta Başkonsoloslukları bulunmaktadır (Sariahmetoğlu, 2016:201). Bu dönemde yüzden fazla anlaşma, protokol ve çeşitli işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Ekonomi, ticaret, eğitim, kültür konularında ve bilimsel alanlarda iki ülke arasında yapılan birçok anlaşma halen yürürlüktedir. Ermenistan'a sınır kapılarını 1993 yılında kapatan Türkiye, bu siyasetinden ancak Dağlık Karabağ özgürlüğünü kazandığında vazgeçeceğini belirtmiştir. Avrupa Birliği'nin zorlamasıyla 10 Ekim 2009 tarihinde İsviçre'de imzalanan Türkiye-Ermenistan protokolü ilişkilerde kısa süreli gerginliğe neden olsa da daha sonra Türkiye'nin “*Önce Karabağ, sonra sınırlar*” politikasına dönmesi (Sariahmetoğlu, 2016: 98), ilişkileri normal seyrine oturttu. Bu tarihten itibaren Karabağ'ı işgalden kurtarmak için mücadele eden Azerbaycan, en büyük yatırımını orduya ve savunmaya yaptı. Bu süreçte Türkiye, Azerbaycan ordusunun - *eğitiminden teçhizatına kadar*- kurulmasında çok kapsamlı bir katkı sağladı.

Ermenistan, işgal ettiği toprakları terk etmek bir yana zaman zaman yeni alanlar kazanmayı da hedeflemiştir. Ancak son on yıllık dönemde bu işgalin Ermenistan'a faturasının çok ağır olduğunu fark eden Ermeniler de çıkmıştır. Bu kesimler ya savaşarak ya da bir anlaşma zemininde en azından bu toprakların bir kısmının geri verilebileceğini düşünmüşlerdir. Bu anlayışın bir uzantısı olarak 29 Kasım 2007 tarihinde Azerbaycan Dışişleri Bakanı Elmar Memmedyarov ve Ermenistan Dışişleri Bakanı Vartan Oskanyan Madrid'de Minsk Grubu Eşbaşkanları ile görüşmüşlerdir (Sariahmetoğlu, 2016:111). Bu görüşmelerde Eşbaşkanlar taraflara güç kullanmama ilkesi çerçevesinde yeni bir barış planı sunmuşlardır. Bu plana daha sonra Madrid Prensipleri denilmiştir. Azerbaycan ve Ermenistan tarafından ılımlı karşılanan bu plan, sunulduğundan sonra da üzerinde yapılan düzenlemelerle devam etmiştir. Bu prensiplere göre; Dağlık Karabağ'ın çevresindeki işgal edilen topraklar boşaltılacak, Laçın koridoru açılacak, göçmenler yurtlarına geri dönecek, barış gücü işlevini yerine getirecek, uluslararası güvence sağlanacak, Dağlık Karabağ Ermenilerine teminat verilerek kendilerini idare etme hakkı tanınacak, Dağlık Karabağ'ın hukukî statüsünün belirlenmesi için inisiyatif kullanılacaktır.

Madrid prensiplerinin uygulanmasının ilk aşamasında (ABD, Rusya, AB ve Türkiye) güçlerin temsil rolünün çok önemli olduğu görülmektedir. Azerbaycan ve Ermenistan'dan önce bölgede menfaatleri olan devletlerin anlaşması gerekmektedir. Madrid prensiplerinde iki taraf da en az tavizle nasıl en fazla kazanç elde edilebilir hesabını yapmaktadır. Sarkisyan'ın Karabağ'dan çekilmesi karşılığında Karabağ'ın kendi kaderini tayin hakkını talep etmesi bunun göstergesidir. Burada temel problem, Rusya'nın krizin ne tamamen Azerbaycan ne de tamamen Ermenistan lehine çözülmesini istememesidir. Zira Azerbaycan topraklarını tamamen özgürleştirirse bölgede daha bağımsız politikalar uygulayabilecek ve Türkiye ile daha fazla işbirliği sahası bulabilecektir. Öte yandan Ermenistan bu kıskaktan kurtulursa ABD ve AB ile daha fazla yakınlaşma eğilimi yansıtabilir. Bu durum kendini Kafkasya'nın tek hâkimi olarak gören ve Yakın Çevre Doktrini bağlamında bölge dışı güçleri denklem dışında tutmaya çalışan Rusya'nın politikalarına muvafık düşmeyecektir. Ne var ki ABD ve AB Rusya ile zaman içinde oluşan enerji bağımlılığından kurtulmak ve Hazar Havzasındaki petrolün Gürcistan ve Azerbaycan üzerinden alternatif yollarla taşınmasını öncelemek istemektedir. Diğer yandan Rusya, gittikçe güçlenen enerji zengini Azerbaycan'ı kaybetmek istememekte ve bu nedenle Azerbaycan'ı tamamen karşısına alacak politikalar uygulamak hususunda çekingen davranmaktadır.

4. DONDURULMUŞ BİR İHTİLAFA OLARAK ERMENİSTAN - AZERBAJYCAN ÇATIŞMASININ NÜKSEDİŞİ

2016 yılının Nisan ayında Azerbaycan ve Ermenistan arasında cephe hattı boyunca artan gerilim, Karabağ'da Azerbaycan ordusuna gerçekleştirilen bir harekâtla görünür hale geldi. Ermenistan ordusunun verdiği zararlar sonucu cephe bölgesinde yeniden askerî operasyonlar başladı. Defalarca yapılan çağrılara rağmen, Ermenistan ateşkese uymak istemedi. Savaşlarda kaybettiği toprakları geri almak adına sivil halka ateş açtı. Azerbaycan Ordusu'nun karşılık vermesi ile düşman çok fazla kayıp verdi ve geri çekildi. Ermenistan birlikleri 1 Nisan 2016'dan 2 Nisan'a geçen gece Azerbaycan'ın tüm cephe hattı boyunca yoğun ateş açtılar. Ermeniler bununla sadece Azerbaycan ordusuna yönelik bir saldırı değil, aynı zamanda uluslararası anlaşmaları ihlal ederek sivil halka karşı askerî suç kapsamında da bir ihlal gerçekleştirdiler. Temas hattının yakınında bulunan yerleşim birimleri, göçmen kasabaları Ermeni saldırılarına maruz kaldı. Sonuçta birçok sivil yaralandı, eğitim kurumları hasar gördü, evler yıkıldı, ciddi maddî hasar yaşandı. Azerbaycan silahlı kuvvetleri saldırıları önleyerek karşı darbelerle Ermeni birliklerini geri çekilmeye mecbur etti, birkaç stratejik mevkiye kontrolü ele geçirdi. Ermenistan silahlı kuvvetleri çok sayıda asker ve teknik kayba uğradı. 5 Nisan 2016 saat 12.00'den itibaren Azerbaycan ve Ermenistan ordusunun temas hattında tarafların anlaşmasıyla harekât sona erdi. Uluslararası kamuoyunun tepkisi de bu süreçte ayrıca dikkat çekici idi. Bu kez Batı, konuya objektif yaklaşılmaya çalıştı. Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü kabul edenlerin artması, birçok devletin adil bir tutum sergilemesi, yıllarca yapılan propagandaların sonucu olarak ortaya çıktı. AGİT Minsk Grubu Eşbaşkanları veya uluslararası teşkilatlar bu konuda yine yeterli olamadı (Akyeşilmen, 2013:241). Ancak Azerbaycan yönetimi sorunun barışçıl çözümü yönünde çabalarını sürdürmeye devam etti. Devlet Başkanı ve hükümet yetkilileri Karabağ konusunda pek çok zirve toplantısı yapmakta ve görüşmelerin yapıcı bir noktaya yönelmesi için gayret göstermektedirler. Aynı zamanda, ordunun savaş kabiliyeti geliştirilmekte, toprakların kurtarılması için ciddi adımlar atılmaktadır.

2018 yılına geldiğimizde nihayet Rusya'nın korktuğu olmuş, Ermenistan'ın Başbakanı olarak George Soros'un ve dolayısıyla AB'nin desteğini aldığı iddia edilen Nikol Paşinyan seçilmişti (Aras, 2017:103-104). Paşinyan iktidarı ele aldığı günden itibaren provokatif adımlara hız vermekle kalmamış, iki müttefikinden birisi olan Rusya'dan uzaklaşmaya başlamış, diğer müttefikleri olan İran'la ilişkilerini tahkim etmiş ve kendine Avrupa ve Amerika'da yeni müttefikler aramaya başlamıştı. Haddi zatında Paşinyan'ın provokatif siyasetinin arkasında

ABD ve Fransa'da mukim olan Ermeni diasporasının tahriki yatmaktaydı. Ermenistan'ın toplam gelirinin yaklaşık yüzde yetmişine karşılık gelecek kadar destek veren diaspora Ermenileri, Ermenistan'da yoksulluk sınırının altında izole bir hayat yaşayan vatandaşlarını hiç düşünmüyorlardı. Nitekim yeni renkli devrimler peşinde koşan Paşinyan'ın savunma bakanı David Tonoyan ülkesinin yeni "Askeri Stratejik Vizyon belgesini" 10 Haziran 2020 tarihinde açıkladı (Askeroğlu, 2020). Tonoyan, Yeni Stratejik Belge'nin asıl amacını, "düşmanın saldırı amaçlarını ve kapsamlı savaş başlatma isteğini kırmakla kalmayıp düşmanın savaşını yürütmeye olanağını ortadan kaldırmak", olarak vurguladı.

Ermenistan'ın askerî, siyasi ve ekonomik sorunlarını çözmesi için savunma pozisyonunu bırakarak saldırgan bir yaklaşım benimsemesi gerektiğini ileri süren bu deklarasyondan çok kısa süre sonra, 12 Temmuz Pazar günü Azerbaycan ile Ermenistan sınırında Ermeni birliklerinin Tovuz bölgesine saldırısıyla yaşandı. Türkiye, Ermenistan'ın saldırgan eylemlerine son vermesi çağrısında bulunarak Azerbaycan'a her türlü desteği vereceğini açıkladı. Rusya'nın verdiği yoğun silah desteğiyle cesaret kazanan Ermenistan, bu saldırısıyla Rusya'nın ve üyesi olduğu Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün (KGAÖ) kendisine olan desteğini ölçmeye çalışmaktadır. Buna ilaveten -Avrupa ve Soros destekli olduğu iddia edilen - hâlihazır Ermenistan hükümetinin, bu hamleyi askerî ve ekonomik olarak bağımlı olduğu Rusya'dan kurtulmak ve özellikle Fransa'ya yanaşmak için kullanacağı aşıkârdır. Nitekim bu durum Fransa'ya arayıp bulamayacağı bir fırsat penceresi sunmaktadır.

Libya'da ve Suriye'de Türkiye'yle ters düşmüş ama her iki durumda da kaybeden taraf olmaktan kurtulamamış bir aktör konumundaki Fransa, hem Kafkasya'da yer edinme ve hem de Doğu Akdeniz'de Yunanistan üzerinden hâkim bir pozisyona yükselme imkânını bulduğunu düşünmektedir. Buna ilaveten kendi derin iç problemlerini dışarıda güç göstererek çözmek, Macron'un AB liderliği hayalleriyle de örtüşmektedir. Ne var ki bu defa evdeki hesap çarşıya uymamış gibi görünmemektedir. Zira Ukrayna'da, Kırım'da, Belarus'ta çok ciddi sorunlar yaşayan, petrol fiyatlarının düşmesiyle ekonomik krizin girdabında debelenen ve Libya ve Suriye'de düştüğü zor durumdan dolayı Türkiye'yle işbirliği zemini arayan Rusya'nın Azerbaycan'ı karşısına almaya yönelik bir tutum sergilediği söylenemez. Öte yandan Paşinyan, Rusya ile uyumlu çalışan bir aktör olmadığı için, yaygın kanaate göre, Rusya tarafından cezalandırılmaktadır. Ayrıca Azerbaycan da sahip olduğu jeopolitik ve milli güç potansiyeli açısından Rusya'nın karşısına alabileceği bir aktör değildir.

5. ERMENİSTAN - AZERBAJYCAN ÇATIŞMASININ SAVAŞA DÖNÜŞMESİ

Tüm bu minval üzere Azerbaycan, 27 Eylül Pazar günü Tovuz'a yapılan ikinci saldırıyı, -beklenenin aksine-basit birtakım misillemelerle geçiştirmeyi tercih etmemiştir. Bu konjonktürü akılcı bir stratejik temayülle değerlendirdiği anlaşılan Azerbaycan, üç farklı bölgeden temas hattına doğru ilerleyerek birbiri ardınca stratejik bölgeleri ele geçirmeye başlamıştır. 3427 metre rakıma sahip olan Murov Dağı düşmandan geri alınan ilk nokta olmuştur. Bir Yıldırım Harekâtı Operasyonu (Blitzkrieg) yerine zaten çok dağlık olan, otuz yıllık zaman diliminde mayınlanmış ve Rus usulü tahkim edilmiş sahayı SİHA ve uzun menzilli silahlarla yumuşatarak ilerlemeyi esas almıştır. Aksi takdirde yüksek dağların arasında yer alan vadilerle askerin ilerlemesi ya da savunma hattını kırmaya yönelik atılım yapması ciddi kayıplara yol açabilecektir. Bu tercih, haliyle harekâtın yavaş ilerlemesine yol açmaktadır. Özellikle kentlerin kuşatılarak ele geçirilmesi oldukça uzun bir zaman gerektirmektedir.

Öte yandan Ermeni saldırılarını Bakü-Ceyhan-Tiflis enerji hattına, Bakü-Tiflis-Kars demiryoluna ve Türkiye bağlantısını kuran tek karayoluna ve TANAP'ın Güney Kafkasya'daki başlangıç noktasına yönelik bir sabotaj olarak algılayan Türkiye, bu tecavüzle Azerbaycan'la arasında var olan tüm ulaşım ve iletişim imkânlarının kesilmesinin hedeflendiğini düşünmektedir. Zaten 1994 Bişkek Ateşkesinden bugüne Azerbaycan ordusunun güçlendirmesi için tecrübe paylaşımı başta olmak üzere eğitim, teçhizat desteği veren Türkiye, bu defa Suriye ve Libya'da kullandığı İHA ve SİHA'larını da Azerbaycan'a vermiştir. Bununla yetinmeyen Türkiye, ancak kardeş bir ülkeye yapılabilecek çok değerli bir katkıda daha bulunarak Barış Planı ve Zeytin Dalı Operasyonlarında uyguladığı stratejiyi "iki devlet bir millet" anlayışına bağlı olarak Azerbaycan'la paylaşmıştır.

Otuz yıldır Karabağ sevdası ile yetişen genç kuşaklarını cepheye süren Azerbaycan hızla ilerleyişini sürdürür ve işgal altındaki topraklarını bir bir özgürleştirirken MİNSK Grubu ve Rusya, Ermenistan'a desteklerini 11, 18 ve 26 Ekim tarihlerinde ateşkes ilan ettirerek gösterdiler. Zira sözde insani amaçlarla cenaze ve esir değişimi için yapılan bu ateşkesler, Ermenilerin lojistik tahkimat yapmaları ve daha fazla sivil öldürmelerinden başka bir amaca hizmet etmedi. Öyle ki ilk iki ateşte Gence, üçüncüsünde Berde merkez alınarak pek çok kent ve köy Ermeni füzelerinin hedefi oldu ve doksanın üzerinde Azerbaycan vatandaşı sivil bu saldırılarda canını kaybetti. Haliyle bu noktada şu soruyu sormak oldukça makul ve anlamlı hale geliyor: Ermenistan başının ezileceğini ve işgal ettiği toprakları peyderpey kaybedeceğini bildiği halde Cenevre Sözleşmesine göre savaş ve insanlık suçu

niteliği taşıyan bu cürümleri niçin işliyor? Bu nedenlerin başında Azerbaycan halkının kendi devletine duyduğu güven duygusunu yok etmek olduğu anlaşılıyor. Zira burada Azerbaycan devleti, Ermenistan'ın bir saat geçmeden msket bombaları kullanarak ihlal ettiği ateşkeslerle kendi halkı ve sınırlarını korumaktan aciz bir devlet gibi gösterilmekte ve devletle milletin arası açılmak istenmektedir. İkinci neden, Azerbaycan devletinin uluslararası camiaya güvenini yitirmesini sağlamak ve topraklarını özgürleştirse bile siyaseten ve hukuken geri alabileceği konusundaki ümidini kırmaktır. Üçüncüsü uluslararası medya ve camianın sessiz kalışından hareketle Azerbaycan'a yalnızlığını hissettirmektir. Bunun yanı sıra Azerbaycan'ı tahrik etmek suretiyle Ermenistan'ın kendi topraklarına ve sivil hedeflere saldırmasını sağlayarak Kolektif Güvenlik Anlaşması gereğince Rusya'yı Ermenistan'ın yanında savaşa dâhil etme çabası da bir diğer neden olarak görülmektedir. Öte yandan Türkiye'nin garantör olduğu Nahcivan'a saldırarak Türkiye'nin de muharip güç olarak sahada yer alması istenmektedir. Haddi zatında en temel neden, savaşın şirazeden çıkıp sivil alanlara yansımaları bahane ederek uluslararası toplumun bölgeye müdahalesini sağlamak ve böylelikle bölgesel ve hatta daha geniş çaplı bir savaşın fitilini ateşlemektir. Zira Ermenistan, tek başına Azerbaycan'la baş edemeyeceğini görmüş, Rusya, AB ve ABD desteği olmadığı takdirde ezici ve aşağılayıcı bir hezimete duçar olacağını anlamış durumdadır.

Savaşın sahada sürdüğü esnada farklı bir muharebe meydanı da istihbarat ve medya alanında, algı operasyonları üzerinden şekillendirilmekteydi. Bir kere Ermenistan-Azerbaycan arasındaki çatışmalar "savaş" olarak adlandırıldı. Malum olduğu üzere savaş, iki devlet arasında ve sınırların ötesinde gerçekleşir. Hâlbuki burada bir proje devlet ve PKK'nın devletleşmiş hali olan Ermenistan'ın işgal ettiği topraklar üzerinde Azerbaycan tarafından yürütülen bir "terörle mücadele operasyonu" söz konusudur. Bu durumu –sürpriz bir biçimde- Putin de kabul etmektedir. Bir televizyona verdiği mülakatta, "niçin Kolektif Güvenlik Anlaşmasını yürürlüğe koyup Ermenistan'a yardım etmiyorsunuz?" sorusuna tarihi bir cevap vermiştir: "*Çatışmalar Azerbaycan toprakları üzerinde cereyan ediyor, bizim müdahalemizi gerektiren bir durum yok*" (BBB News, 2020). Verdiği bu cevapla Putin, hem Dağlık Karabağ ve yedi rayonun Azerbaycan toprağı olduğunu kabul etmekte ve hem de Ermenistan'ın işgalci bir terör örgütü olduğunu -zımnen de olsa- itiraf etmektedir. Bununla birlikte Dağlık Karabağ ve Ermeni işgalindeki yedi bölge/ilçe/rayon için uluslararası medyada "ihtilafli topraklar" nitelendirmesi yapılmaktadır. Hâlbuki Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) 1993 yılında yayımlandığı dört kararla bu bölgenin –üzerinde hiçbir ihtilaf olmaksızın- Azerbaycan toprağı olduğunu deklare etmiştir.

Ek olarak Ermenistan, Türkiye'nin F-16'ları ve askerleriyle bizzat sahada olduğu yalanını yaymaya çalışmış ve hatta daha ileri giderek Türkiye'nin Suriye Milli Ordusuna mensup 300 cihatçıyı bölgeye gönderdiği iftirasını atmaktan geri durmamıştır. Cepheye çarpışan yüz binden fazla muvazzaf askeri ve görev almak için cephe gerisinde emir bekleyen yüz bine yakın gönüllüye sahip olan Azerbaycan'ın böyle bir ihtiyacı bulunmadığı aşikârdır. Bunun ötesinde msket bombaları kullanarak ve sahanın ötesinde muharip olmayan insan ve yerleşim birimlerine saldırarak savaş suçu işleyen Ermenistan, farklı savaşlara ait görüntüleri Azerbaycan'ın sivilleri vurması gibi gösterebilmektedir. Nitekim bu kabil iftiraların alıcısı çoktur. Hâlihazırda Azerbaycan cephesinde Türk medyasının dışında hiçbir ana akım uluslararası medya kuruluşu olmamasına rağmen karşı tarafta Avrupa ve ABD medyası Azerbaycan'ın en küçük savaş ihlalini yakalayıp haber yapmak için fırsat kollamaktadır. Gence ve Berde başta olmak üzere onlarca insanın canına mal olan Ermeni saldırılarını görmeyen Avrupa medyası, Azerbaycan aleyhine yalan haber yapma konusunda oldukça heveskâr görünmektedir. Bu yalanlar arasında en revaç bulan, Türkiye'nin Azerbaycan'la birlikte hareket edip 1915'te başlattıkları sözde Ermeni Soykırımını bugün tamamlamak için adım attıkları istikametindeki olmuştur. Ne var ki, 1991-1994 arasında hayatını kaybeden 20 bin Azerbaycan Türkü, kendi topraklarında göçmen konumuna düşen bir milyon civarındaki masum sivil Türk, Batı medyası için haber değeri taşımamaktadır.

Peki, söz konusu terörle mücadele operasyonunda hangi ülke kimin yanında ve niçin pozisyon almaktadır? Bölge ülkelerinden başlarsak en ikircikli ve anlaşılması güç tutuma sahip olan devletin İran olduğunu kolayca görebilmekteyiz. İran öncelikle, bölge politikalarında Türkiye ile "zero-sum" (sıfırlı toplamlı) bir ilişki üzerinden tavrını belirlemektedir. Yani, Türkiye'nin kazancı benim kaybım diye özetlenebilecek bu yaklaşımla Türkiye'ye zarar verecek her adımı tereddütsüz ve hiçbir ahlaki ilkeye dayanmadan atan bir aktördür İran. Haliyle Azerbaycan'ın Hazar Havzasında ve Kafkasya'da enerji kaynaklarını bağımsız olarak kullanan ve Avrupa'ya alternatif enerji hatları sunabilen bir oyuncu olarak var olmasını istemeyen İran, haddi zatında Azerbaycan'ın bir devlet olarak varlığını sürdürmesine karşıdır. Buna ilaveten ülkesinde 30 milyonun üzerinde Azerbaycan Türkü ve Türkmen nüfusun iskân edildiği ve bizim "Güney Azerbaycan" olarak adlandırdığımız bölgeye sahip olan İran, bir gün Türkmençay Anlaşmasından önce olduğu gibi Azerbaycan'la kendi topraklarının yarısını kapsayan Türk bölgesinin birleşme ihtimalinden korkmaktadır.

İran, tüm devlet kurumlarına işlemiş Türk düşmanlığının bir yansıması olarak Ermenistan ve Yunanistan gibi proje devletlerin en yakın müttefiki olagelmıştır. Ermenistan'la 44 kilometrelik bir sınıra sahip olan İran,

Ermenistan'ın dünyaya açılan tek kapısı ve nefes borusu konumunda yer almaktadır. Maalesef ki İran, savaş esnasında bu sınırı kapatmadığı gibi hava sahasını da Rusya'ya açarak Ermenistan'ı tüm hayati ihtiyaçları için köprü olmuştur. Haşdi Şabi üzerinden Irak'ı, Hizbullah üzerinden Lübnan'ı, Bedir Tugayları üzerinden Suriye'yi, Husiler üzerinden Yemen'i kana bulayan İran, PKK ve PJAK üzerinden Ermenistan'a destek vermektedir. Nitekim Suriye ve Lübnan'daki PKK'lı Ermeniler, İran'ın destek ve teşvikiyle Ermenistan'a taşımıştır. Bu tavrıyla din ve mezhebin (İslam'ın ve Şiiliğin) Fars'ın takiyeci ve kirli siyasetine alet olmanın ötesinde bir anlam taşımadığını gösteren İran, Ermenistan'ın en büyük müttefiki olarak aynı zamanda Türkiye ve Azerbaycan'la da yakın ilişkiler kurmak arzusundadır.

Ermenistan'la benzer bir devlet yapısına ve dünya görüşüne sahip olan İran'ın kendi iç bütünlüğünü nasıl koruyacağı ve bölgede nasıl inandırıcı bir aktör haline dönüşeceği merak konusudur. Ne var ki İran kendi içinde bu ikilemi yaşarken kendisine en büyük destek İsrail ve ABD'den gelmiştir. İsrail lobisinin desteğiyle ABD, İran'a uygulanan silah ambargosunu tamamen kaldırmış, bölgenin kana bulanması ve istikrarın bozulması rolünde İran'ın daha fazla başarı sağlaması bu sayede teminat altına alınmıştır. Bu gerçeği gören Azerbaycan askeri, İran'la Ermenistan arasındaki ortak bölgeyi ele geçirerek bu iki terör devletini birbirinden ayırmıştır.

Rusya'nın en büyük korkusu ise Azerbaycan'ın Ermeni işgaline uğrayan topraklarını özgürleştirilmesiyle Güney Kafkasya'daki belirleyici rolünü kaybetme ihtimalidir. Zira Rusya bölgede ne Ermenistan'ın ne de Azerbaycan'ın güçlü olmasını ister. Bilakis her iki devletin, ancak Rusya'nın çözebileceği derin krizlerle boğuşması, bu ülkenin statükoyu koruma adına en büyük arzusudur. Sorun çözüldüğünde Azerbaycan enerji konusunda Rus bağımlılığından kurtulmak isteyen Avrupa için ciddi bir alternatif olacaktır. Türkiye'nin siyasi çözüme yönelik olarak kurulması muhtemel olan masada kesinlikle olmaması gerektiğini savunan Dışişleri Bakanı Lavrov, Anadolu Türkleriyle Azerbaycan Türklerini bir araya getirmemeye yönelik Lenin ve Stalin politikalarına sıkı sıkıya bağlı olduğunu göstermektedir. Zira Azerbaycan'la birleşerek Orta Asya'ya açılan bir Türkiye, bölgede dengeleri bozacak muazzam bir jeopolitiğe sahip olacaktır. Bu kâbusu yaşamamak için Lavrov Planı adıyla sözde bir barış teklifi ortaya konulmuş, bu plana göre -Ermenistan'la Dağlık Karabağ arasında ulaşımı sağlayan kara yolunu bünyesinde barındırdığı için stratejik öneme sahip olan - Laçin ve Zangezur koridorları hariç diğer rayonların Azerbaycan'a verilmesi ve Dağlık Karabağ'ın özerkliğini korunması teklif edilmiştir. Bu planın bir gereği olarak Nahçıvan'la Azerbaycan ve Azerbaycan'la Türkiye, aralarında hiçbir kara parçası olmayan coğrafyalar olarak kalmaya devam edecektir.

Sonuç itibarıyla bölgeye dönük her türlü kirli siyasetinde kullanabileceği kukla devlet olarak Ermenistan'ı kaybetmek istemeyen Rusya, ekonomisi, siyaseti ve ordusuyla gittikçe güçlenen ve Türkiye'yle özel ilişkilere sahip olan -Orta Asya'nın kapısı ve güney sınırının koruyucusu - Azerbaycan'ı tam olarak karşısına almaya da cesaret edememektedir. Ne var ki Azerbaycan, İran ve Türkiye sınırına Rus birliklerini konuşlandırmayı kabul etmemekte, Rusya ile ortak platformlarda yer almak istememekte ve Rusya'yı rahatsız ettiğini bilmesine rağmen AB ve ABD ile ilişkilerini geliştirerek sürdürmektedir. Azerbaycan'ı nevi şahsına münhasır kılan boyutlarından birisi de İsrail'le kurduğu ilişkilidir. İsrail'den aldığı gelişmiş ve modern silahlara mukabil bu ülkeye petrol veren Azerbaycan, kendi sınırları içerisinde kadim Yahudi topluluklarına ev sahipliği yapmaktadır. İsrail ise Azerbaycan'a verdiği destekle bölgede kaos ve anarşinin odağı olan İran'ı kontrol altına aldığını ve sınırladığını düşünmektedir.

İhtilafın tarafı olarak göreceğimiz diğer iki ülke ise, AGİT'in 1992'de oluşturduğu ve 1994'te ateşte arabulucu konumunda yer alan MİNSK Grubu'nun iki başkanı Fransa ve ABD'dir. Bu iki ülke Ermenistan diasporasını barındıran ve ülkenin finansmanını sağlayan aktörler olarak taraflıdırlar ve dolayısıyla adil ve hakkani karar almaları beklenemez. Bu ülkelerden Fransa'yı ele aldığımızda -aynen Yunanistan'a yaptığı gibi- krizi fırsat bilerek Ermenistan'a silah sattığını görüyoruz. AB'nin liderliğine oynayan bir güç olarak ordusunu ön plana çıkarmaya çalışan Fransa, dış politikada aktif rol üstlenerek kendi iç çekişmelerini unutturmaya çalışmaktadır. Önümüzdeki yıl yapılacak seçimlerde başarı şansını düşük gören Macron, İslam'ın tüm dünyada krizde olduğu mealinde açıklamaları ve Charlie Hebdo dergisinin İslam peygamberine yönelik hakaretimiz karikatürlerinin okullarda müfredata konması ve kamu binalarında sergilenmesine cevaz veren yaklaşımlarıyla ülkesindeki radikal laik ve faşist kesimlerin desteğini alma arzusunu taşımaktadır.

İslam ve yabancı düşmanlığı üzerinden oy devşirmeye çalışan Macron'un Kelbecer ve Lâçin Koridoru da dâhil olmak üzere Karabağ'da Kanada ve İsviçre'yle beraber bölgede bulunan altın ve diğer değerli madenleri yağmalayarak yasadışı gelir elde ettiği biliniyor. ABD ise her iki tarafı müzakere masasına çağırarak, çözümsüzlük üretmek Türkiye ve Rusya'yı Karabağ üzerinden askeri bir çatışmaya itmeye çalışıyor. Diğer yandan Rusya'nın yakın çevre politikası kapsamında daha önce çokça giremediği bölgeye daha kalıcı bir biçimde nüfuz etmek isteyen ABD, Şusa'da bir askeri üs kurma arayışında. Bu arayışın bir yansıması mahiyetinde MİNSK Gurubu olarak tarafları 30 Kasım'da bir araya getiren ABD, krizin siyasi yollarla

çözümlemesi gerektiğini ve İskandinav ülkelerinden oluşan bir barış gücünün bölgeye konuşlandırılmasının elzem olduğunu belirtiyor.

Başkan'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı O'Brian, Türkiye'nin bölgeye İslamcı teröristleri soktuğu yönünde ellerinde deliller olduğundan hareketle kurulacak müzakere masasında ve teşkil edilecek barış gücünde Türkiye'nin olmaması gerektiğinin altını çiziyor. 3 Kasım'da yapılacak olan seçimlere odaklanan ABD'nin daha sonra çıkacak tabloya bağlı olarak MİNSK Grubunu genişletip içine Türkiye'yi de alabileceği iddia ediliyor (Zorlu, 2020). Azerbaycan ordusunun savaşı bitirecek son darbe olarak Lâçin koridoruna yaklaşması üzerine Moskova, sahada aktif olarak bulunmamakla birlikte Ermenistan'a vereceği askeri ve ekonomik desteği artıracığını bildiriyor. Bölge ülkeleriyle diplomatik temasa geçen İran ise, Astana Sürecine benzer bir biçimde içinde İran, Rusya, Türkiye ve Azerbaycan'ın olduğu MİNSK Grubuna alternatif bir diyalog zemini oluşturmaya çalıştığı da gözlerden kaçmıyor. Tüm bu müzakere çaba ve zeminlerine Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev'in cevabı ise gayet net (TRThaber, 2020);

“İçinde Türkiye'nin olmadığı bir müzakere masası kurulamaz. Azerbaycan kendi topraklarını özgürleştirme hususunda kimseyle müzakere etmez. Müzakere sadece Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarından ne zaman ve nasıl çekileceğini kesin bir dille izah eden bir takvim vermesi üzerinden inşa edilebilir.”

Nitekim bu çerçevede Azerbaycan ordusunun Hankendi'ne ulaşmasına birkaç kilometre kala Azerbaycan'ın güney sınırında bir Rus helikopterin Azerbaycan tarafından yanlışlıkla vurulduğu haberinin ve Hazar civarında sebebi bilinmeyen patlamaların üst üste gelmesiyle bir panik yaşandığı bir ortamda Rusya-Azerbaycan ve Ermenistan arasında bir anlaşmaya varıldığı ilan edildi (Cura ve Rehimov, 2020). Öncelikle nihai anlaşmadan ziyade bir ateşkes anlaşması olduğu belirtilen mutabakat metnine göre ordular 10 Kasım 2020 gece yarısı itibarıyla buldukları yerde kalacaklar. Karabağ'da temas hattına 1960 adet hafif silahlı olmak üzere 90 zırhlı araç ve personelinden ibaret Rus askerinden oluşan bir barış gücü 5 yıl süreyle konuşlanacak ve Azerbaycan toprakları içerisinde muhtemelen Türkiye'nin de olduğu bir barış denetleme merkezi kurulacak. Gene anlaşmaya göre, Ermeni askeri 15 Kasım'a kadar Kelbecer, 20 Kasım'a kadar Ağdam ve 1 Aralık tarihine kadar Laçin rayonunu boşaltacaklar. Boşaltılan bölgelere sayısı 1 milyonu bulan kaçkın, Birleşmiş Milletler denetiminde peyderpey yerleştirilecek. Ermenistan ile Karabağ arasında bağlantı sağlayan stratejik Laçin koridoru 5 kilometrelik bir genişlikte Rus Barış Gücü tarafından kontrol edilmekle beraber Nahcivan'la Batı Azerbaycan arasında ulaşımı mümkün kılacak koridor ise Rus istihbarat Örgütü FSB tarafından denetlenecek (Euronews, 2020).

Öncelikle Azerbaycan'ın zaferi olarak takdim edilen anlaşmadan hemen saatler sonra Rus askerlerinin 22 uçakla Karabağ'a intikali ve Karabağ'ın savaş esnasında Azerbaycan tarafından ele geçirilmemiş dörtte üçlük bölümünün akıbetinin belirsizliği kuşkuyla karşılanmaktadır. Öte yandan Türkiye'nin Karabağ'da yer almayacağını netleşmesi, Ermenistan'ın boşaltacağı Karabağ topraklarına ve tüm temas hattına Rusların yerleşecek olması gibi nedenlerle kamuoyu ciddi bir endişe ve hayal kırıklığı yaşamaktadır. Anlaşma metninde Türkiye'nin çözümün tarafı olduğuna dair hiçbir ibare yer almamaktadır. Laçin ve Nahcivan koridorlarından sivil ve asker geçişlerinin nasıl ve hangi esaslara göre gerçekleşeceği hususu belirsizliğini korumaktadır. Buna mukabil anlaşma, Nahcivan üzerinden Türkiye'nin Kafkasya'yla arasında yeniden komşu olması ve yüz yıl önce Lenin tarafından Anadolu Türkleri ve Azerbaycan Türklerini birbirinden koparma politikasını sonlandırması bakımından olumlu karşılanmıştır. Ancak bu koridorun denetimi konusunda -Rus varlığının süresi ve yetkisi bakımından- belirsizlik söz konusudur. Bu belirsizlik olumlu yönde aşılsa Türkiye ile Türk dünyası arasında stratejik, ekonomik ve siyasi anlamda jeopolitiği değiştirecek bir irtibat sağlanmış olacaktır. Öte yandan içinde Fransa ve ABD'nin de olduğu MİNSK Grubu'nun devre dışı bırakılmış olması önemli bir gelişmedir.

Rusya'nın Ermenistan'ın garantörü konumunda yer almasının Ermeni ihlallerini engelleyeceği ve geri çekilme dâhil anlaşmanın uygulanmasını kolaylaştıracağı yolunda yaygın bir kanaat mevcuttur. Bu anlaşmayla Türkiye ile Rusya arasındaki işbirliğinin Libya ve Suriye'de yeni bir pozitif ivme kazanacağı da iddia edilmektedir. Ne var ki Suriye'de Barış Pınarı Harekâtı dokuzuncu gününde Rusya ve ABD tarafından teklif edilen bir ateşkesle durdurulmuş, ancak yapılan anlaşmaya bu iki ülkenin uymaması neticesinde Fırat'ın doğusu ve batısındaki YPG/PKK teröristlerinin faaliyetlerini artırarak sürdürdükleri görülmektedir. Benzer bir biçimde Libya'da oldukça başarılı olan Vatiyye ve Tarhune operasyonlarından sonra varılan uzlaşma neticesinde Türkiye destekli Trablus ordusunun durdurulmasıyla Sirte ve Cufra hattında Rusya ve Hafter'in güçlenmesi, terör ve anarşinin artması ve ülkenin bölünmesine yönelik beklentinin arttığı bir ortam oluşmuştur.

Tüm bu kötümserlik içeren yorumlara karşı bazı kesimler, bu anlaşmanın sadece ateşkese yönelik bir metin olduğu ve nihai uzlaşmanın Türkiye ve Rusya arasında sürdürülecek müzakereler neticesinde şekilleneceğini

ifade etmektedirler. Nitekim 12-14 Kasım tarihlerinde Türkiye'ye bir Rus heyet gelmiş ama müzakere neticesinde henüz net bir açıklama yapılmamış ve sadece görüşmelerin süreceği istikametinde bir deklarasyonla yetinilmiştir. Bu durum her iki tarafın nihai uzlaşmadan oldukça uzak olduğu yönünde bir kanaatin oluşmasına yol açmıştır. Muhtemeldir ki Rusya'nın Karabağ'ın büyük bir kısmında söz sahibi olması, bu bölgenin statüsünün netleşmemiş olması ve Hankendi civarında Azerbaycan ordusunun durdurulmasıyla yirmi bin civarında Ermeni askerinin imha edilmekten kurtulması, Ermenistan'ı cesaretlendiren ve Karabağ meselesinin henüz nihayete ermediğini gösteren alametler olarak algılanmasını da beraberinde getirmiş oldu.

SONUÇ: ERMENİSTAN - AZERBAYCAN SAVAŞININ DÜNYA DÜZENİNE ETKİLERİ

Her ne olursa olsun Şuşa'nın özgürlüğüne kavuşturulması ve akabinde yaşananlar Güney Kafkasya'daki jeopolitik denklemi tersyüz etmekle kalmadı Türkiye-Azerbaycan arasında gittikçe derinleşen yeni bir ilişki türünü ortaya çıkarttı. Öyle ki daha önce eş görülmemiş bu işbirliğinin tüm Kafkasya ve Orta Asya'ya yayılma potansiyeli de oldukça fazla görünmekte. Buna ilaveten Çin'i ortak, Rusya'yı düşman gören bir siyasi gelenekten gelen Joe Biden'ın ABD Başkanı olması ve Rusya'nın Gürcistan, Ukrayna, Kırım ve Belarus başta olmak üzere pek çok problemle kuşatılmış bir atmosferde bulunması Türkiye için yeni bir jeopolitik ufkun doğmasına imkân hazırlamaktadır. Tam da bu noktada yeni ABD yönetiminin Azerbaycan'la kısıkanılacak bir ilişki modalitesi yakalayan Türkiye ile Karadeniz ve Kafkasya'ya nüfuz etme yönelimine girmesi söz konusuysen öte yandan ABD ile Trump döneminde yakaladığı ivmeyi kaybedecek olan Rusya'nın bölgeye harici güçleri sokmamak için Türkiye ile birlikte hareket etme güdüsü güçlenecektir. Nitekim söz konusu anlaşmanın zamanlaması da Biden dönemine kadar ön alma ve inisiyatif oluşturma gayreti olarak değerlendirilebilir.

Çatışmanın tarafları açısından değerlendirildiğinde Rusya, Kafkasya'nın yegâne hâkim gücü olarak hakem ve aracı rolünü güçlendirdi. MİNSK Grubu başta olmak üzere bölge dışı güçlerin müdahalesini önledi. Karabağ'da hiç savaşmadan ciddi bir toprak parçası kazanmış oldu. Avrupa ve ABD'ye yakın ve Soros tarafından fonlandığı söylenen Paşinyan'a gerekli dersi vermiş oldu. Türkiye ile Suriye ve Libya'da işbirliğini derinleştirebilecek yeni bir ilişki tarzına ivme kazandırıldı. Türkiye açısından bakıldığında -yüz yıllık aradan sonra- Güney Kafkasya'da Azerbaycan'la komşu oldu. Kafkasya ve Orta Asya ile stratejik ittifak oluşturabilecek bir ivme yakaladı. Azerbaycan'la ilişkilerinde daha önce sahip olmadığı derinlikte bir işbirliği ve ittifak dinamiği yakaladı. Hatta bu ittifakın ilk somut göstergesi olarak -Rusya ile imzalanması muhtemel olan bir mutabakat zaptıyla beraber- Azerbaycan'da çözümün bir parçası haline gelmiş oldu. Sorunun en önemli öznesi olan Azerbaycan'a baktığımızda yaklaşık otuz yıl önce SSCB'den ayrıldığı ve henüz düzenli bir milli ordusunun olmadığı bir dönemde kaybettiği topraklarını yeniden özgürleştirerek egemen devlet olmanın gurunu ilk kez yaşamış oldu. Şimdiye kadar üzerinde taşıdığı ezilmişlik, yenilmiş duygusu ve zaaflarından kurtularak kendine güvenini yeniden kazandı. Karabağ özlemiyle yetiştirilen kuşaklar ve bugünün hayaliyle yaşayan vatanından edilmiş kaçkınlar nihayet beklentilerinin önemli ölçüde gerçekleştiği zafer atmosferini yeniden yaşadılar. Nihayet Ermenistan da işgal, zulüm ve büyük güçlere dayanarak sürdürdüğü şımarık saldırganlığının bedelini çok ağır bir biçimde ödedi ve Paşinyan'ın tabiriyle "kendilerine çok acı veren" bir anlaşmaya imza atmaya zorunda kaldı. Ciddi kaos ve anarşinin yaşandığı, hükümet binası ve parlamentonun işgal edildiği ve ateşkesin şiddet eylemleriyle protesto edildiği Ermenistan'da Paşinyan'ın yerini Rus yanlısı bir hükümete devretmesine kesin gözüyle bakılmaktadır.

Sonuç olarak, Azerbaycan'la Ermenistan arasındaki bu krizin vuku buluş tarzını (modus vivendi) ve gelişim aşamalarını (modus operandi), şekillenmekte olan yeni bir dünya düzeni üzerinden bakmak gerekecektir. Zira 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, 1990'da Doğu Avrupa'da sosyalizme karşı sivil direnişin başlaması ve nihayet 1991'de Sovyet Rusya'da Komünist Parti'nin parçalanmasıyla nihayete eren iki kutuplu dünyanın yerine yenisinin inşası sürecinde geçiyoruz. Tüm dünyada etkin olan pandemi de bu süreçte bir katalizör rolü oynamakta. Bu geçiş sürecinde dünyada hegemon bir gücün olmaması, hâlihazır düzeni meşrulaştırmaya yarayan BM, NATO, AGİT ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kurumların işlevini tamamen yitirmesi, uluslararası hukukun artık işlemez hale gelmesi geçtiğimiz asra dair çözümlenmemiş ve makalemizin başında belirttiğimiz donmuş krizlerin yeniden gündeme gelmesini mümkün kılıyor. Haliyle yüzyıldır çözüm bulunmayan sorunların aşılmasının yegâne yolu olarak çatışma ve savaşlar görülüyor. Buna ilaveten kurulacak yeni dünyanın belki de en önemli stratejik coğrafyasını Orta Asya ve Kafkasya bölgesi oluşturuyor. Zira bu inşa sürecinin ABD ve Çin arasında yer yer sıcak savaşa dönüşebilecek bir kapışma olmadan tamamlanmayacağı biliniyor. Bu bakımdan Azerbaycan topraklarında yaşananlar, Kafkas Baharı olarak da anılan sosyal ve siyasi hareketleri başlatacak ve şekillendirecek bir dönüm noktası olma potansiyelini taşıyor.

KAYNAKLAR

- AKYEŞİLMEN, Nezir (2013), “*Dağlık Karabağ Sorunu: Çözüm Arayışında Minsk Grubu ve Bölgesel Aktörlerin Rolü*”, **Barış Konuşmak: Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi** (Ed. Mehmet Fatih Öztarsu), ODTÜ Yayıncılık, Ankara, ss.239-260.
- ARAS, İlhan (2017), “*Avrupa Birliği'nin Dağlık Karabağ Sorunundaki Rolü*”, **Avrasya Etüdları Dergisi**, S.51(1), ss.95-122.
- ARI, Tayyar (2013), **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Marmara Kitap Merkezi (MKM) Yayınları, Bursa.
- ASKEROĞLU, Sabir (2020), “*Ermenistan'ın Yeni Saldırı Stratejisi*”, **İran Araştırmaları Merkezi (İRAM)**, 16.07.2020, <https://iramcenter.org/ermenistanin-yeni-saldiri-stratejisi/> (Erişim Tarihi: 11.11.2020).
- BBC NEWS (2020), “*Dağlık Karabağ: Times'a göre Ermenistan, Rusya'dan Müdahale Etmesini İsteyebilir*”, **BBC News**, 01.10.2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54368058> (Erişim Tarihi: 02.11.2020).
- BUDAK, Ali (2019), **Osmanlı Modernleşmesi, Gazetecilik ve Edebiyat**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2. Baskı.
- CAMPBELL, David (1992), **Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity**, University of Minnesota Press, Minneapolis - USA.
- CAMPBELL, David (1998), **Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity**, University of Minnesota Press, Minneapolis – USA.
- COX, Robert (1987), **Production, Power and World Order - Social Forces in the Making of History**, Columbia University Press, New York.
- CURA, Ali ve REHİMOV, Ruslan (2020), “*Ermenistan'da Rus Askeri Helikopteri Düşürüldü: 2 Ölü*”, **Anadolu Ajansı**, 09.11.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/ermenistan-da-rus-askeri-helikopteri-dusuruldu-2-olu/2037638> (Erişim Tarihi: 13.11.2020).
- DEDEOĞLU, Beril (2008), **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, Yenyüzyıl Yayınları, İstanbul, 2. Baskı.
- DEDEOĞLU, Beril (2018), **Uluslararası Strateji ve Güvenlik**, Yenyüzyıl Yayınları, İstanbul, 4. Baskı.
- EURONEWS (2020), “*Dağlık Karabağ'da Çatışmaları Sonlandıran Anlaşmanın Maddeleri Neler?*”, **Euro News**, 10.11.2020, <https://tr.euronews.com/2020/11/10/ermenistan-ile-azerbaycan-n-anlast-g-dagl-k-karabag-anlasmas-n-n-maddeleri-neler> (Erişim Tarihi: 11.11.2020).
- FIERKE, Karin M. (2007), **Critical Approaches to International Security**, Polity Press, Cambridge.
- HETTNE, Björn (2007), “*Global Governance and World Order: Pax Americana or Pax European Ur*”, **European Union and New Regionalism** (Ed. Mario Telshgate), Ashgate Publisher, Farnham – UK.
- NESİBLİ, Nesip (2000), “*Azerbaycan ve Moskova-Erivan-Tahran İttifakının Jeopolitik Kuşatması*”, **Stratejik Analiz**, S.1(4), ss.61-72.
- PALABIYIK, Mustafa Sencer ve DEVECİ BOZKUŞ, Yıldız (2009), “*Turkish – Armenian Relations (1918-2009)*”, **The Armenian Question, Basic Knowledge and Documentation** (Der. Ömer Engin Lütem), Terazi Publishing, Ankara, ss.255-299.
- SARIAHMETOĞLU, Nesrin (2016), “*Karabağ Sorununun Çözüm Sürecinde Türkiye ve Rusya*”, **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.3(2), ss.93-119.
- TRTHABER (2020), “*Aliyev'den Karabağ'da Uzun Süreli Ateşkes İçin Taahhüt Şartı*”, **TRT Haber**, 22.10.2020, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/aliyevden-karabagda-uzun-sureli-ateskes-icin-taahhut-sarti-525219.html> (Erişim Tarihi: 04.11.2020).
- URAS, Esat (1987), **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Belge Yayınları, İstanbul.

ZORLU, Kürşat (2020), “*Türkiye AGİT Minsk Grubu Eşbaşkanlığını İşte Böyle Elinden Kaçırılmış!*”, **Habertürk**, 11.10.2020, <https://www.haberturk.com/yazarlar/prof-dr-kursad-zorlu/2831555-turkiye-agit-minsk-grubu-esbaskanligini-iste-boyle-elinden-kacirmis> (Erişim Tarihi: 06.11.2020).

822 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı (Karar Tarihi: 29.04.1993).

853 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı (Karar Tarihi: 30.07.1993).

874 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı (Karar Tarihi: 14.10.1993).

884 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı (Karar Tarihi: 12.11.1993).

<http://www.un.org/Docs/scres/1993/scres93.htm> (Erişim Tarihi: 19.11.2020).

İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan - Türkiye İlişkileri

After Second Karabakh War Azerbaijan - Turkey Relations

Murteza HASANOĞLU

*Doç. Dr., Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi,
m_hasanoglu@yahoo.com.tr
https://orcid.org/0000-0003-3734-4045*

Makale Başvuru Tarihi: 13.12.2020

Makale Kabul Tarihi: 26.12.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Asim MEMMEDOV

*Doç. Dr., Gence Devlet Üniversitesi,
Tarih – Coğrafya Fakültesi, Sosyal Bilimler Bölümü,
asim_gdu@yahoo.com
https://orcid.org/0000-0001-9517-5214*

Bahtiyar MAHARRAMOV

*Öğr. Gör., Gence Devlet Üniversitesi,
Tarih – Coğrafya Fakültesi, Genel Tarih Bölümü,
mbaxtiyar74@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-8446-1063*

ÖZET

**Anahtar
Kelimeler:**

Türkiye,
Azerbaycan,
Dağlık Karabağ
Savaşı,
Güney Kafkasya,
Stratejik Ortaklık,

1991 yılında bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin en büyük destekçisi, Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Türkiye, Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan devlettir. Bağımsızlığını kazandığı ilk günden itibaren Ermenistan'ın işgalci siyaseti sonucunda Azerbaycan, Dağlık Karabağ'ı ve yedi rayonu kaybetmiştir. Pek çok BM Güvenlik Konseyi kararı Ermenistan'ın işgal ettiği topraklardan çekilmesi gerektiğini karara bağlamış, ancak Ermenistan işgalini sürdürmüştür. 27 Eylülde başlattığı karşı saldırı sonucunda topraklarını işgalden kurtarmayı başarmıştır. 10 Kasım 2020'de imzalanan bildiri ile Ermenistan savaşı kaybeden taraf olarak Azerbaycan'ın koşullarını kabul etmek zorunda kalmış ve işgal ettiği topraklarından askeri gücünü çekmeyi kabul etmiştir. Türkiye bu savaşta Azerbaycan'ı askeri, siyasi ve diplomatik açıdan destekleyen en önemli devlet olmuştur. Savaş öncesi iki devlet arasında ilişkiler hem ekonomik, hem siyasi açıdan stratejik ortaklık düzeyine ulaşmıştır. İki devletin girişimi ile çok sayıda ortak ekonomik proje gerçekleşmiştir. Askeri alanda da taraflar arasında imzalanan anlaşmalar Azerbaycan'ın savaşta zafere ulaşmasında önemli etken olmuştur. İkinci Karabağ savaşından Azerbaycan'ın zafere ayrılması Güney Kafkasya'da kalıcı barışın tesis edilmesi için çok önemlidir. Bu durum Türkiye açısından da yeni fırsatlar doğuracak, Güney Kafkasya'da konumunu güçlendirecektir. Özellikle Nahçıvan ile Azerbaycan arasında koridorun açılması Türkiye'yi doğrudan Azerbaycan ve Hazar Denizi üzerinden Orta Asya'ya birleştirecektir. Bunun sonucunda Türkiye siyasi, ekonomik ve askeri açıdan daha etkin aktöre dönüşecektir.

ABSTRACT

Keywords:

Turkey,
Azerbaijan,
Nagorno-Karabakh
War,
South Caucasus,
Strategic
Partnership,

Since the independence of the Republic of Azerbaijan in 1991, the major country showing solidarity with Azerbaijan has been the Republic of Turkey. Turkey is the first country to recognize Azerbaijan's independence. Since the first days of its independence, Azerbaijan had lost Nagorno-Karabakh and seven adjacent districts as a result of the invasion policy of Armenia. Numerous United Nations Security Council decisions concluded that Armenia should withdraw from the occupied territories, but the Armenian occupation continued. However, Azerbaijan succeeded in liberating its lands from the occupation as a result of a counter-attack it launched on September 27. With the declaration signed on 10 November 2020, Armenia, as the loser of the war, had to accept the conditions of Azerbaijan and agreed to withdraw its military power from the territories it had occupied. During this war, Turkey has been the most important country supporting Azerbaijan in military, political and diplomatic terms. Before the war, relations between two states reached the level of strategic partnership both economically and politically. Many joint economic projects have been realized with the initiative of the two states. The agreements signed between the parties in the military field have also been an important factor in Azerbaijan's victory in the war. The victory of Azerbaijan from this second Karabakh war is very important for the establishment of permanent peace in the South Caucasus. This will bring new opportunities in terms of Turkey as well, and it will strengthen its position in the South Caucasus. In particular, the opening of the corridor between Azerbaijan and Nakhchivan will connect Turkey through Azerbaijan and the Caspian Sea directly to the Central Asia. As a result, Turkey will become a more effective actor politically, militarily and economically.

1. GİRİŞ

Uzun bir süredir aralarında sorunlar bulunan Azerbaycan ve Ermenistan devletleri arasındaki gerginlik 2020 Eylül ayı itibari ile yeni bir boyut kazanmıştır. 27 Eylül 2020 sabahı Azerbaycan ordusu defalarca ateşkesi ihlal eden Ermenistan ordusuna karşı işgal altındaki topraklarını kurtarmak için karşı taarruza başlamıştır. Ermenistan bu savaşta Rusya ve Fransa gibi büyük güçlerin her türlü desteğine rağmen, Azerbaycan ordusunun hücumlarına sadece 44 gün dayanabilmiştir. 44 gün zarfında Azerbaycan'ın hızlı ve askeri açıdan çok düzgün kurgulanmış hücumları, Ermenistan'ın işgal altında tuttuğu rayonlardan, büyük kayıplar vererek düzensiz bir şekilde geri çekilmesine neden olmuştur. 10 Kasım gününün ilk saatlerinde Ermenistan'ın teslim olması anlamına gelen ve Azerbaycan'ın taleplerinin yer aldığı ateşkes bildirisinin imzalanması ile Dağlık Karabağ'a komşu olan ve Ermenistan işgalindeki yedi rayon (il) kayıtsız şartsız tam olarak Ermeni askerlerinden ve bu rayonlara Azerbaycan'ın izni olmadan yerleştirilmiş sivillerden arındırılmıştır. Ayrıca Azerbaycan için büyük öneme sahip Şuşa şehri başta olmakla Dağlık Karabağ bölgesinin bazı yerleşim alanları Azerbaycan'ın kontrolüne geçmiş ve Ermeni unsurlardan arındırılmıştır. İmzalanan "Üçlü Bildiri"ye göre Dağlık Karabağ'ın geri kalan kısmında bulunan Ermenistan askerleri bölgeyi terk edecek ve bölge silahlı unsurlardan tamamen arındırılması noktasında mutabık kalınmıştır. Bu sürecin işleyişinde Rus barış gücü önemli görevler üstlenecek, barış sürecinin denetiminde ise Türk-Rus ortak askeri komuta merkezi görev alacaktır.

Barış antlaşması Azerbaycan açısından sadece askeri alanda kazandığı bir başarı olarak tarihe geçmemiştir. Bu büyük zaferde Azerbaycan diplomasisinin uzun süreli ve bilinçli çalışmalarının da payı bulunmaktadır. 30 yıldan fazladır devam eden çalışmalar sayesinde Azerbaycan kendi tezini tüm dünyaya duyurmayı başarmış, çok sayıda devletin desteğini kazanmış ve uluslararası örgütlerde Ermenistan'ın işgalci devlet olarak tanınmasını sağlamıştır. Bu diplomatik girişimler sonucunda da Azerbaycan giderek Dağlık Karabağ sorununun adil bir biçimde çözüme kavuşmasının yasal ve siyasi temelini oluşturmuştur. Buna karşılık Ermenistan savaşta sadece askeri açıdan değil, hem siyasi açıdan, hem diplomatik açıdan, hem de dünya kamuoyunu etkileyebilme gücü açısından savaşta yenik çıkmıştır. Azerbaycan, egemenliği altında olmasına rağmen işgal edilmiş olan topraklarını kurtarmak için her türlü diplomatik, hukuki ve politik temeli tesis etmişken ve de sahada Ermenistan ordusuna karşı mutlak bir üstünlük sağlamışken, Rusya'nın ateşkes isteğine ve sorunun bundan sonraki kısmının diplomatik yolla çözümlenmesi talebine olumlu karşılık vermiştir. Bu durum Azerbaycan'ın barış yanlısı bir devlet olduğu imajını daha da güçlendirmiştir.

Azerbaycan kendi topraklarını işgalden kurtarmak için yeteri kadar askeri güce sahip olduğunu, ancak bölgedeki sorunun çözümü için barış sürecine öncelik verdiğini tüm dünyaya kanıtlamıştır. Savaş esnasında kendi sivil halkına yönelik sürekli ve doğrudan bir saldırı olması ve bu yönde tahrik edilmesine rağmen, hiçbir şekilde sivilleri hedef almamış, orantısız güç kullanmamıştır. Kontrollü ve barış odaklı bir süreç yönetimi gerçekleştirmiştir. Azerbaycan'ın bu tutumu bölgenin geleceği açısından önemli bir adımdır. Dağlık Karabağ sorunu kapsamında Azerbaycan'ın attığı çözüme yönelik adımlar, bölgede Ermenistan'ın da katılacağı çok taraflı yeni işbirliği ortamının temelini atılmasına katkı sağlamıştır. Çünkü bölgede kalıcı bir barış ve işbirliği sürecinin gerçekleşmesi, bölge ülkelerinin toprak bütünlüğünün sağlanması ve onların birbirlerinin egemenlik hukukuna saygı göstermesi çerçevesinde söz konusu olabilecektir. Bu gerçekliği en iyi gören ve anlayan ülkeler ise Türkiye ve Azerbaycan'dır.

Bu çalışma İkinci Karabağ Savaşı olarak isimlendirilen sürecin öncesi ve sonrasındaki Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin geldiği boyutu merkeze almaktadır. Bu çerçevede, yaşanan savaş neticesinde bölgede oluşacak yeni hukuki, siyasi ve fiziki atmosferde Türkiye ve Azerbaycan'ın ortak hareket etmesinin etkilerinin neler olabileceği ele alınmıştır. Bununla birlikte, konunun genel değerlendirilmesi yapılarak, iki ülke ilişkilerinin uluslararası etkileri hakkında bir gelecek projeksiyonu çakartılmıştır.

2. İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI ÖNCESİ TÜRKİYE - AZERBAJYCAN İLİŞKİLERİ

Birinci Karabağ Savaşı 1994 yılında Bişkek'te imzalanan ateşkes anlaşması ise sona ermiştir. Ancak aradan geçen 26 yıllık sürede Ermenistan tarafının uzlaşmaz tutumu nedeniyle taraflar arasında kalıcı bir barış sağlanamamıştır. Yaşanan bu süreç, her iki ülkeyi de ekonomik açıdan olumsuz etkilemiştir. Azerbaycan ekonomisi egemenliğini kazanmasının ardından Birinci Karabağ Savaşı sonrasında ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Üretimin azalması, ithalatın artması, ülke dışından gelen mülteciler ve ülke içinde yaşanan darbe teşebbüsü ile oluşan iktidar değişimi de bu dönemde ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir (Çeliksoy, 2020:64-65).

Birinci Karabağ Savaşı sonrasında her ne kadar Azerbaycan toprakları işgal altında olsa da yaşanan gelişmeler orta ve uzun vadede Azerbaycan'ın lehine gerçekleşmiştir. Azerbaycan, sahip olduğu yer altı zenginlikleri ve stratejik potansiyelini rasyonel bir şekilde kullanarak ekonomik açıdan güçlenmeye ve iktisadi kalkınmaya önem vermiştir. Haydar Aliyev'in tesis ettiği gelişmeci ve kalkınmacı siyaset politikası ile küresel devletler ile olan ilişkiler ülke bağımsızlığı esas alınarak geliştirilmiştir. Küresel devletlerin de katılımı ile büyük ölçekli ekonomik projelerin temeli atılmıştır. 2000'li yıllardan itibaren bu projeler birer birer hayata geçirilmeye başlanmıştır. Söz konusu uluslararası projelerin gerçekleşmesi sonucunda ekonomik açıdan daha güçlü ve bağımsız hareket edebilme kabiliyetine sahip olmuştur. Ermeni diasporasından ve Rusya'dan gelen hibelerle ayakta kalmaya çalışan işgalci Ermenistan'ı geride bırakmış ve topraklarını işgalden kurtaracak duruma gelmiştir.

Orta Asya Türk Devletleri arasında en eski devlet kültürüne ve hali hazırda en iyi ekonomiye sahip olan Azerbaycan, birçok noktada bölge devletleri için rol model konumundadır (Mecek, 2018:51). Azerbaycan'ın ekonomik açıdan sahip olduğu olumlu gelişmenin temelinde iki ana unsur bulunmaktadır. Bunlardan birisi sahip olduğu tarihsel kökenidir. Diğeri ise yine ülkenin gelişme yanlısı liderlere sahip olmasıdır (Tan vd., 2013: 530). Bunun yanısıra bağımsızlık sonrasında demokratikleşme ve yerel katılım konusunda da önemli kazanımlar elde edilmiştir (Kocaoğlu, 2015:36). Dolayısıyla başta ekonomi ve kalkınma olmak üzere eğitim, savunma, demokrasi ve alt yapı çalışmalarının optimal bir şekilde hayata geçirilmesi ve bu konuda gerek komşu ülkeler ve gerekse küresel devletler ile işbirliği içinde bulunularak yeni dünya düzenine etkin bir şekilde ayak uydurulabilmesi Azerbaycan'ı başarıya taşımıştır.

İşgal sürecinde Azerbaycan ile Türkiye arasında politik, diplomatik, askeri ve ekonomik alanlarda hızla genişleyen ve giderek yüksek stratejik düzeye ulaşan ilişkiler başlamıştır. 8 Şubat 1994'te Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in Türkiye'ye ilk resmi ziyareti gerçekleşmiştir. Üç gün devam eden ziyarette iki devlet arasında stratejik ortaklık düzeyine ulaşacak ilişkilerin temeli atılmıştır. Aynı yılın 20 Eylül'ünde dünyanın enerji güvenliği ve Azerbaycan'ın bağımsızlığı ve gelişimi açısından büyük önem taşıyacak "Asrın Anlaşması"nda Türkiye Cumhuriyeti'ni temsilen "Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı" şirketi de yer almıştır.

7-9 Aralık 1995 tarihlerinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Azerbaycan'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyarette taraflar arasında ortak bildiri ve ekonomik işbirliği anlaşması imzalanmıştır. 1996 yılında ise taraflar arasında diplomatik, politik ve askeri alanda bazı önemli işbirliği anlaşmaları gerçekleştirilmiştir. Tüm bu gelişmeler Azerbaycan ile Türkiye arasındaki strateji ortaklığının temelini oluşturmuştur. Bu durum Türkiye'nin ekonomik, ticari ve siyasi açıdan sadece Azerbaycan'a değil, Güney Kafkasya'ya girişini hızlandırmıştır. Azerbaycan ise bu ilişkiden büyük kazanımlar elde etmiştir. Gürcistan üzerinden Türkiye'ye ve oradan ise tüm Avrupa'ya açılmıştır. Böylelikle Rusya'nın ülke üzerindeki baskıları dengelenmiş ve coğrafi açıdan Rusya'ya olan bağımlılıktan kurtulunmuştur. Rusya bağımlılığına alternatif olarak Türkiye ve Karadeniz üzerinden dünyaya açılmanın yollarına kavuşmuştur.

5 Mayıs 1997 tarihlerinde Azerbaycan ile Türkiye arasındaki stratejik işbirliğini derinleştirmekle ilgili yeni bir bildiri devreye girmiştir. Bu çerçevede küçük ve orta ölçekli sanayi müesseselerinin gelişimine dair protokol ile elektro-enerji alanında işbirliği anlaşması imzalanmıştır (Hasanov, 2005:469-470).

Eylül 1998'de "Avrupa-Kafkasya-Asya Transkafkasya Programı" çerçevesinde 32 devlet ve 13 uluslararası örgütün katılımı ile "Büyük İpek Yolu"nun yeniden kurulmasına dair gerçekleşen uluslararası konferans Türkiye - Azerbaycan ilişkilerinin daha da derinleşmesine katkı sağlamıştır (Ahmedov, 2020). İki ülke arasındaki ilişkiler son derece dinamik bir biçimde gelişmeye devam etmiş ve bu gelişimden bölge ülkesi olan Gürcistan da yararlanmış. Nitekim 1999'da İstanbul'da gerçekleşen AGİT Zirve toplantısında üç ülkenin katılımı ile Azerbaycan petrollerinin uluslararası piyasalara naklini gerçekleştirecek ana nakil hattı hakkında Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana Petrol Kemerini Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki pozisyonu daha da güçlenmiş ve bölgenin en önemli ekonomik ve politik aktörüne dönüşmüştür.

İlham Aliyev'in 2003 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı olması ile Türkiye - Azerbaycan ilişkilerinin niteliği artmaya devam etmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler her alanda daha da derinleşmiş ve yine her iki ülke açısından da kazanımlar sağlayan pratik sonuçlar doğurmaya başlamıştır. 2004 yılı Nisan'ında İlham Aliyev'in Türkiye'ye ilk resmi ziyareti gerçekleşmiştir. Söz konusu ziyaret sırasında taraflar arasında önemli sonuçlar doğuracak yeni anlaşmalar imzalanmıştır. 2006 yılında ise Azerbaycan ve Türkiye ilişkileri açısından son derece önemli bir yıl olmuştur. Uzun ve yorucu diplomatik, siyasi ve ekonomik mücadele sonucunda yapımı tamamlanan Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı 13 Temmuz 2006'da açılmıştır. Bakü'den yola çıkan ham petrol Ceyhan limanına doğru hareket etmiştir (Ahmedov, 2019).

Hattın çalışmaya başlaması sadece Azerbaycan - Türkiye ilişkilerinin gelişimine değil, aynı zamanda Türkiye'nin Gürcistan ile ilişkilerinin gelişimine de katkı sağlamıştır. Ağustos 2008'de Rusya'nın Gürcistan'a askeri müdahalede bulunmasından sonra, askeri açıdan gelişini hızlandırmak isteyen Tiflis yönetimi, Türkiye ile askeri alanda da işbirliğini geliştirmeye karar vermiştir. 2000'li yılların başından itibaren Türkiye, Gürcistan'ın en önemli ekonomik ve ticari ortaklarından birisi haline dönüşmüştür. Türkiye - Gürcistan ortaklığı aynı zamanda Gürcistan'ın hem Güney Kafkasya'da, hem de genel olarak Karadeniz bölgesinde önemli ekonomik projelerde yer almasına olanak sağlamıştır (Sam, 2011:32). 2006 yılında Rusya, Gürcistan'ın ihraç ürünlerine ambargo uygulamıştır. Türkiye'de bu bağlamda Gürcistan'da Serbest Ticaret Anlaşması imzalamış ve pazarlarını Gürcü mallarına açmıştır.

2007 yılında Türkiye ile Azerbaycan arasında Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Hattının yapılması ile bağlı proje nihayet tamamlanmış ve 980 km uzunluğunda doğalgaz hattı faaliyete başlamıştır. Bu hat ile Şahdeniz yatağından çıkarılan Azerbaycan doğal gazı Türkiye'ye taşınmaya başlamıştır.

Temmuz 2008 döneminde Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, Türkiye'ye ziyarete gelmiştir. Ziyaret kapsamında Kars şehrinde Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu hattının Türkiye kısmının temel atma töreni düzenlenmiştir. Aliyev tören konuşmasında, Azerbaycan'ın uluslararası enerji ve taşımacılık koridoru olarak büyük imkânlarla sahip olduğunu belirterek, temeli atılan demir yolu ile bunun çok daha artacağını ifade etmiştir. Ayrıca bu projenin bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi için çok önemli bir role sahip olduğunu söylemiştir.

BTC, BTE ve BTK hatları bugün bölgenin en büyük ve en önemli projeleri arasındadır. Her üç projenin de Bakü'den başlaması, sadece Azerbaycan'ın petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olması ile ilgili değildir. Azerbaycan'ın bölgede en büyük ekonomik potansiyele ve güce sahip olması dolayısı ile söz konusu projelerin güzergâhını belirleme konusunda söz hakkına sahip olması ile de ilgilidir. Aliyev konuşmasında Azerbaycan - Türkiye ilişkilerinin gelecek perspektiflerine de değinerek bu işbirliğinin Kafkasya jeopolitiğindeki özel önemini belirtmiştir.

Türkiye - Azerbaycan ilişkileri 2000'li yılların başlarından itibaren ekonomi dışındaki diğer alanlara da yayılmıştır. Özellikle askeri alanda daha derin işbirliği yapma olanakları üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda iki ülke arasında askeri - politik işbirliğinin ve Türkiye'nin Azerbaycan'ı dış tehditlere karşı yalnız bırakmayacağını en önemli sinyali 2001 yılında verilmiştir. 2001 yılında Türkiye'nin İran uçaklarının Azerbaycan sınırlarını ihlal ederek tacizde bulunmasına karşı, İran'a itiraz notası göndermiştir. En önemlisi ise aynı yılın Ağustos ayında Türk uçakları Bakü'de hava gösterisi düzenlemiştir. Türkiye Cumhuriyeti Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu Azerbaycan'ı ziyaret ederek İran'a gereken mesaj verilmiştir (Sam, 2011:35). Bu olay, Türkiye - Azerbaycan ilişkilerinin gelişimine paralel olarak Türkiye'nin Güney Kafkasya'da giderek önemli siyasi aktöre dönüştüğünü göstermektedir.

Türkiye - Azerbaycan ilişkileri 2010 yılından itibaren daha da güçlü bir aşamaya geçmiştir. 16 Ağustos'ta Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Azerbaycan'a resmi ziyareti sırasında imzalanan "Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması" ve 15 Eylül'de Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin oluşturulması ile iki devlet arasındaki işbirliğinin bağı kuvvetlenmiştir. Bu anlaşma ve oluşturulan konsey, her iki devlet açısından da dış ilişkilerindeki en yüksek düzeyli işbirliği modelidir (Aslanlı, 2020). Böylece Azerbaycan'ın dış politikasında Türkiye ile ilişkileri özel bir önem taşımaya başlamıştır. Anlaşmanın birinci maddesinde açık bir biçimde tarafların birinin toprak bütünlüğüne ve dokunulmazlığına karşı bir tehdit ortaya çıktığında ya da bu yönde bir tehlike ile karşılaşıldığında veya bu yönde bir öngörü oluştuğunda tarafların acilen istişareler yapacağı hüküm altına alınmıştır. İkinci maddesine göre ise, taraflardan biri, üçüncü devlet veya birkaç devlet tarafından silahlı baskın veya askeri tecavüze maruz kalırsa, BM Tüzüğü'nün 51. maddesi uyarınca, toplu savunma önlemlerinin alınması hakkı kapsamında birbirlerine yardımda bulunacaklardır (Strateji Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması, md.2). Bu anlaşma ve oluşturulan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi iki ülke arasında askeri ittifakın oluşturulması açısından en önemli yasal dayanağı oluşturmaktadır. Söz konusu Konsey'in yasal dayanağını oluşturan anlaşmanın imza töreninde konuşan Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, "bugün imzalanan belge, aslında bugüne kadar görülen işlerin bir anlamda devamı niteliğindedir, stratejik ortaklığımızın gelecek gelişimini belirlemektedir", demiştir (Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı, 2011).

2011 yılının Temmuz ayında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı (o zaman Başbakan) Recep Tayyip Erdoğan Azerbaycan'ı ziyaret etmiştir. Ziyaret kapsamında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ile ilgili olarak, "Bizi birleştiren unsurlar; hem tarihi köklerimiz, hem kültürel ilişkilerimiz, geçmişimiz, hem de bugünkü siyasi çıkarlarımızdır. Azerbaycan - Türkiye ilişkileri çok

hızla gelişmekte ve biz bundan dolayı çok mutluyuz”, demiştir. Aynı toplantıda konuşan Başbakan Erdoğan ise Dağlık Karabağ sorununa değinerek şunları kaydetmiştir (Ahmedov, 2019);

“Dağlık Karabağ konusundaki tutumumuz, düşüncemiz, mücadelemiz birdir. Azerbaycan için Dağlık Karabağ konusu nasıl bir kanayan yara ise, bizim için de aynı kanayan yaradır. Bunun dışında farklı bir düşünce bizde olamaz. Bu meseleyi de sonuna kadar takip ediyoruz. Bundan sonra da takip etmeye devam edeceğiz.”

16 Haziran 2012`de iki devlet arasında imzalanan “*Trans Anadolu Doğalgaz Hattı Projesi (TANAP)*” Antlaşması Azerbaycan`ı Türkiye için önemli bir enerji partnerine dönüştürmüştür. Ayrıca Türkiye`yi Azerbaycan gazının Avrupa`ya ihracatı için önemli bir geçiş güzergâhına dönüştürmüştür. 17 Mart 2015 tarihinde Türkiye`nin Kars ilinin Selim ilçesinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Gürcistan Devlet Başkanı Giorgi Margvelaşvili`nin katılımı ile TANAP`ın temel atma töreni düzenlenmiştir.

2013 yılının Şubat ayında Türkiye ile Azerbaycan arasında yeni bir enerji koridorunun oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda “*Trans Adriyatik Boru Hattı Projesi (TAP)*”nin gerçekleştirilmesi ile ilgili bir bağlı anlaşma imzalanmıştır (Socar Midstream, 2020). Projenin gerçekleşmesi ile Azerbaycan doğalgazının İtalya`ya ulaşması planlanmıştır. Bu amaçla Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya arasında doğalgaz hattının güzergâhı ve yapımı ile ilgili bir bağlı anlaşma imzalanmıştır. Bu durum Azerbaycan ve Türkiye`yi Avrupa devletleri için güvenilir bir stratejik enerji ortağına dönüştürmüştür.

Azerbaycan - Türkiye stratejik ortaklığı Rusya`nın da bölgedeki küresel enerji projelerine katılımı açısından önem taşımaktadır. 2014 yılında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından “Türk Akımı” adı verilen doğalgaz projesi önerilmiştir. Bu proje Rusya`nın enerji rezervlerinin (doğalgaz ve petrol) Türkiye üzerinden Avrupa`ya taşınmasını sağlayacak bir projedir. 19 Kasım 2018 tarihinde Türk Akımı`nın deniz kısmının yapımının tamamlanması nedeniyle tören düzenlenmiştir. Bu ise Azerbaycan`ın gelecek jeostratejik çıkarları bağlamında önemli bir gelişme sayılmaktadır. Çünkü bu ortaklık Rusya-Türkiye-Azerbaycan üçlüsünün yer aldığı yeni bir işbirliği sürecinin başlaması anlamına gelmektedir (Memmedov, 2020).

30 Kasım 2019`da TANAP doğalgaz boru hattının Avrupa doğalgaz hattı ile birleşen kısmının açılış töreni gerçekleşmiştir. Böylece “Şahdeniz-2” kuyusundan Türkiye`ye ve Avrupa`ya ulaşan bu önemli projede doğalgaz nakil işlemlerinin önemli kısmı tamamlanmış ve 2020 yılında kemer faaliyete başlamıştır (Memmedov, 2020). 2020 yılında TANAP hattının TAP hattına birleştirilmesi planlanmıştır.

2019 yılına ait veriler dikkate alındığında Azerbaycan - Türkiye işbirliğinin tüm alanları kapsadığı ve yükselen bir ivme ile ilerlediği görülmektedir. Bu verile göre Azerbaycan`da 4000 Türk işadama ve şirketi bulunmaktadır. Türk işadamlarının Azerbaycan`daki yatırımlarının hacmi 12,5 milyar Dolar`a ulaşmıştır. Azerbaycan`dan Türkiye`ye sermaye yatırımının hacmi ise 15 milyar Dolar`ı aşmıştır (İktisadi İslahatların Tahlili ve İletişim Merkezi, 2020).

3. İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI`NIN OLASI ETKİLERİ

Birinci Karabağ Savaşından sonra Ermenistan`ın Karabağ üzerindeki haksız işgali devam etmiş, hatta işgal altındaki toprak sınırını genişletmek için ara ara tacizlerine devam etmiştir. 27 Eylül 2020`de Ermenistanın bu kapsamda yaptığı yeni bir saldırıya Azerbaycan ordusu tarafından karşılık verilmiş ve 27 yıldır işgal altındaki toprakların (ülkenin %20’si) geri alınması amacıyla karşı taarruza geçilmiştir. 44 gün devam eden savaş sırasında Azerbaycan ordusu hiçbir sivil hedef almadan, kontrollü ve üstün bir şekilde işgal altındaki topraklarının önemli bir kısmını geri almıştır. Dağlık Karabağ`ın dışında bulunan yedi rayon ile Dağlık Karabağ bölgesinde bulunan Şuşa şehrini ve bazı kasaba ile köyleri işgalden kurtarmayı başarmıştır. 10 Kasım`da imzalanan üçlü bildiri ile Dağlık Karabağ`ın Ermenistan işgalinden arındırılması sağlanmıştır. Bildiriye göre Karabağ`ın geri kalan kısmı Rusya barış gücünün denetiminde en kısa sürede Ermeni askerlerinden arındırılacağı ve bölgenin tamamının kayıtsız şartsız Azerbaycan devletinin anayasal düzenine gireceği belirtilmektedir.

Azerbaycan savaştan zaferle ayrıldığı için barış koşullarını belirleyen taraf olmuştur. 44 günlük savaş sırasında Türkiye Cumhuriyeti sahip olduğu tüm politik, diplomatik ve askeri olanaklarıyla en üst düzeyde Azerbaycan`ı desteklemiş, uluslararası hukukun gereğinin yapılmasında Azerbaycan`ı hiçbir şekilde yalnız bırakmamıştır. Türkiye`nin Azerbaycan`a kayıtsız şartsız destek vermesi ve bu desteğini açıkça dile getirmesi, savaş sırasında

Azerbaycan'ın zafer kazanmasını istemeyen güçlerin Ermenistan tarafından savaşa katılmasını ve açık cephe almasını engellemiştir.

Savaş, 10 Kasım'da Ermenistan'ın ağır yenilgisi ile sona ermiştir. Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya imzaladıkları üçlü bildiri ile savaşı sona erdirmişlerdir. Bildiri üç ülke arasında imzalanmış olmasına rağmen, söz konusu bildirinin hazırlanmasında Türkiye'nin de taraf olarak Azerbaycan yanında yer aldığı düşünülmektedir. Savaşın sonu yaklaştıkça Türkiye'nin Dış İşleri Bakanı, Savunma Bakanı ile üst düzey siyasi ve askeri yetkililerinin kısa aralıklarla defalarla Bakü'ye gelmeleri; Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Rusya Devlet Başkanı Putin ile olan telefon konuşmaları ve tüm bunlardan sonra bu bildirinin açıklanması, söz konusu iddiayı desteklemektedir.

Bildiri, savaşın hukuki ve siyasi sonuçları ile savaş sonrası bölgenin geleceği açısından büyük önemi bulunmaktadır. Bildiri ile Azerbaycan'ın dört rayonunun (Cebrayıl, Füzuli, Zengilan ve Gubadlı) işgalden kurtarıldığı resmileştirilmiştir. Ayrıca üç rayonunun (Ağdam, Kelbecer ve Laçın) da işgaline son verilmesinin takvimi de belirlenmiştir. Dağlık Karabağ'a hiçbir özerklik verilmeyeceği bildiride açıkça yer almıştır. Daha önceki barış görüşmelerinde ise Azerbaycan Ermenistan'ın işgale son vermesi karşılığında Dağlık Karabağ'a en yüksek politik özerklik verebileceğini beyan ediyordu. Fakat buna yanaşmayan Ermenistan'ın savaşta ağır yenilgi alması, barış şartlarının Azerbaycan'ın belirlenmesine neden olmuştur. Karabağ ile ilgili en büyük kazanımlardan birisi hiç şüphesiz özerklik statüsünün yer almamasıdır. Böylelikle Azerbaycan'ın toprak parçası olan Karabağ üzerindeki egemenliği sınırlanmamış ve çok daha etkin olacaktır. Bu durum sadece Karabağ özelinde Azerbaycan için değil, tüm bölge açısından da oldukça önemlidir.

Bildirinin beşinci maddesi Karabağ'da konuşlandırılacak barış güçlerinin görev çalışmalarını denetlemek için bir komuta-kontrol merkezinin bulunacağını öngörmektedir (Aliyev, 2020). Bildirinin imzalandığı günden itibaren Rusya ile Türkiye arasında söz konusu komuta-kontrol merkezinin oluşturulması ve bu kapsamda askeri - diplomatik yetkililerin görevlendirilmesi ile ilgili görüşmeler gerçekleşmiştir. Bu görüşmeler esnasında merkezin konumu, merkezde bulunacak Türk ve Rus askeri yetkililerinin sayısı, bu kişilerin yetkilerinin dağılımı gibi hususlar belirlenmeye çalışılmıştır. Komuta kontrol merkezi ve merkezin faaliyetleri ile ilgili gerçekleştirilen görüşmeler esnasında Türkiye ile Azerbaycan sürekli olarak istişarelerde bulunarak ortak çıkarları doğrultusunda en optimal kararların alınması için çaba harcamışlardır. Merkezde Türkiye'nin askeri yetkililerinin yer alacak olması, aslında Türk ordusunun Güney Kafkasya'da barış süreci kapsamında bulunacağı anlamına gelmektedir. Bu ise gelecekte Türkiye'nin askeri açıdan daha güçlü şekilde bölgede bulunmasının ilk adımı sayılmaktadır. Türkiye'nin bu hamlesi Ermenistan'ı endişelendirmekte, Rusya'yı da Türkiye'nin artan gücünü kabul etmek zorunda bırakmaktadır. En önemlisi ise bölgeye ilgi duyan İran, ABD ve Avrupa Birliği gibi oyuncuları da kaybettikleri etkinlikleri nedeniyle telaşlandırmaktadır.

İkinci Karabağ savaşında kazanılan zafer Azerbaycan -Türkiye ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmaktadır. Her iki tarafın da Güney Kafkasya'da jeostratejik işbirliğinin yeni aşamasında elde edecekleri faydalar bulunmaktadır. Bu faydalar;

1. Azerbaycan'ın Ermenistan işgali altında bulunan %20'lik topraklarının kurtarılması, bu bölgelerin ülkenin ekonomik sistemine entegre edilmesi sürecini başlatacak ve bu süreç yeni yatırım olanakları oluşturacaktır. Bu yatırım ortamından ise en fazla Türk işadamlarının faydalanması beklenilmektedir.
2. Dağlık Karabağ sorununun sona ermesi Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev'in de ifade ettiği gibi, yeni işbirliği oluşması için temel oluşturacaktır. Bu ise yeni projeler, küresel ölçekli gelişim olanakları demektir. Azerbaycan'ın stratejik ortağı olarak Türkiye'nin de bu projelerde belirleyici konumda olacağı kuşkusuzdur.
3. Şayet Ermenistan kendi yayılcı tutumundan vazgeçerse, bölgede oluşan yeni işbirliği olanaklarından yararlanması ve yeni projelere katılması mümkündür. Bu ise Güney Kafkasya'da artık daha önemli stratejik perspektiflerin oluşmasına neden olacaktır. Bu gerçekleşirse, hem Türkiye, hem de Azerbaycan için faydalı yatırım projelerinin hayata geçirilmesi söz konusu olacaktır.
4. İkinci Karabağ Savaşı artık Türkiye'nin Güney Kafkasya'nın jeopolitik ortamının belirleyici aktörlerinden birisi olduğunu tekrar ortaya koymuştur. Bu gerçeklik bölgenin geleceği açısından büyük önem taşımaktadır. Öncelikle, Azerbaycan Güney Kafkasya'da güvenilir bir ortak kazanmıştır. İkincisi, Türkiye'nin Kafkasya bölgesinde etkili siyasi oyuncuya dönüşmesi, 10 Kasım 2020'de imzalanmış bildirinin uygulanması için de büyük önem taşımaktadır. Üçüncüsü, Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki siyasi gelişmelerde yer alması bölgede Rusya'nın politik tekeline sona erecektir. Artık Rusya kendi koşullarını dayatan taraf değil, Güney Kafkasya'da yaşanan politik, ekonomik gelişmelerde eşit ağırlıklı

bir taraftardır. Bu yeni gerçeklik Rusya - Azerbaycan, Rusya - Türkiye ilişkileri açısından yeni bir sayfa açacaktır. Yani kısa vadede Rusya'yı Türkiye'nin geleneksel rakibi/düşmanı gibi değil, bölgede ortak çıkarları ve bu çıkarlar doğrultusunda işbirliği içinde bulunan taraf olarak görülebilir.

5. İkinci Karabağ Savaşı, Güney Kafkasya'da mevcut olan diğer etnik sorunların çözümü için de önemli tecrübe oluşturmuştur. Sorunun bu yolla çözüme kavuşması bölgede sadece Azerbaycan'ın değil, Türkiye'nin de nüfuzunun artmasına neden olacaktır.
6. İkinci Karabağ Savaşı sırasında imzalanmış ortak bildiride Azerbaycan ile Nahçıvan arasında Ermenistan topraklarından geçmek koşuluyla yeni ulaşım koridorunun açılması öngörülmüştür. Bu ise sadece Nahçıvan'ın Azerbaycan'ın diğer bölgeleri ile bağlantısını sağlaması açısından değil, aynı zamanda Türkiye'nin de bölgedeki ekonomik gelişmelerde daha aktif yer alması açısından büyük önem taşımaktadır. Bunun gerçekleşmesi ilk başta Ermenistan için zararlı gözükse de esasen gelecekte bu ülkenin de Türkiye ve Azerbaycan ile ilişkilerini geliştirmesine katkı sağlayacaktır.
7. Ermenistan, Azerbaycan ile girdiği mücadelede sürekli olarak sivil halkı da hedef almıştır. Bunun en temel nedeni, Azerbaycan halkının kendi devletine olan güvenini zayıflatmaktır (İnaç, 2020:43). Ayrıca işgal ettiği yerlerdeki bölge (Azerbaycan) halkını yok etmek ya da zorunlu göçe sevk ederek bu bölgeleri bir ermeni yurdu haline getirme amacı gütmüştür. Ancak yaşanan bu olaylar Azerbaycan halkında hiçbir güvensizliğin oluşmasına neden olmamış, aksine devletlerine olan güveni arttırmıştır. Ayrıca Azerbaycan devleti ve halkı bir bütün olarak Ermenistan devleti ve halkının bu soykırım kalkışmasına karşılık vermeyerek (sivil halka savaş) dünya kamuoyu nezdindeki haklılık ve saygınlıklarını arttırmışlardır.

SONUÇ

Azerbaycan bağımsızlığını elde etmesinin üzerinden çok uzun bir zaman geçmemiş olmasına rağmen, bölgenin en önemli devletlerinden birisi haline gelmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında daha önce de belirtildiği üzere tarihsel kökeninin ve sahip olduğu gelişme yanlısı liderlerinin önemli bir etkisi vardır. Bu bağlamda ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel gelişmesinin meyvelerini kısa sürede toplamış olduğu görülmektedir. Çalışmada ele alınan 27 Eylül 2020 tarihi hem Azerbaycan, hem Güney Kafkasya, hem de Azerbaycan - Türkiye ilişkilerinin geleceği açısından son derece önemli bir dönüm noktasıdır. Bu tarih sadece Kafkasya bölgesi için değil, Türkiye'nin Orta Asya bağlantısını kesintisiz hale getirmesi açısından da büyük bir önem taşımaktadır. Hatta daha genel bir bakış açısıyla, yaşanan bu süreç, Türk Dünyası için çok daha büyük ve kapsamlı bir işbirliğinin sağlanmasına öncülük edecektir.

10 Kasım 2020 tarihinde Ermenistan'ın yenilgiyi kabul etmesi ve Rusya'nın da katılımı ile imzalanan teslim aktından sonra bölgenin geleceği yeniden şekillenecektir. İkinci Karabağ Savaşı sonrası Güney Kafkasya'da başlayan yeni dönemin en büyük kazanımı kuşku yok ki, Azerbaycan ve Türkiye devletleridir. Esasen sağlanan bu barışta orta ve uzun vadede hiç kimse savaşın kaybedeni olmamıştır. Savaşı kaybeden ve teslim mütarekesi imzalamak zorunda kalan Ermenistan bile, yeni süreci doğru değerlendirirse ve Azerbaycan - Türkiye ile ilişkilerini normalleştirme yoluna giderse, savaşın kazananları arasında yer alabilecektir. Çünkü içinde bulunduğu ekonomik çöküntü, siyasi ve ekonomik açıdan mevcut olan dışa bağımlılığı, düşük düzeydeki bağımsızlığı, kötü komşuluk ilişkileri ve tüm bunlardan kaynaklı gelişemeyen ekonomisi her geçen gün Ermenistan'ı içinde yer aldığı bataklığa biraz daha gömülmesine neden olmaktadır. Yeni iyi ilişkiler mevcut olumsuz durumun azalmasına, hatta gerçekleştirilecek bölgesel işbirlikleri ile çok daha olumlu ve kalkındırıcı hale getirecektir. Ermenistan'ın bu konuda kendine örnek alabileceği bir ülke mevcuttur. Şüphesiz bu devlet Gürcistan'dır.

Gürcistan hem Türkiye, hem de Azerbaycan ile olan ilişkilerine her zaman büyük bir önem vermiştir. Bu tutumu nedeniyle de mevcut ilişkilerden yarar sağlayan bölge ülkesi olmuştur. Ermenistan da Gürcistan'ın izlediği yolu izlemeli ve kendi halkının refahını ve geleceğini düşünerek hiçbir temeli olmayan ilüzyonlarından vazgeçmelidir. Bu bağlamda sağında ve solunda yer alan iki güçlü Türk devleti ile ilişkilerini dostane ilişkiler çerçevesinde kurmaya ve geliştirmeye çalışmalıdır. Fakat tarihten ders çıkarmaz ve komşularına karşı irredantist politikalar izlemeye devam ederse, emperyalist güçlerin elindeki bir maşa aracı olmaya devam edecektir. Bu nedenle de kendi geleceği yerine başka devletlerin çıkarları için kullanılan ve başta ekonomik – askeri olmak üzere kayıplar vermeye devam eden bir ülke konumunda kalacaktır. En önemlisi de yanlış tutum ve icraatları nedeni ile bu gün yaşadığı hezimetini yeniden yaşamaya mahkûm olacaktır.

Savaştan zaferle ayrılan Azerbaycan ve bu savaşta onu hiçbir zaman yalnız bırakmayan Türkiye ise her zaman olduğu gibi bundan sonra da kendi halklarının ve bölge halklarının refahı adına oluşan yeni jeopolitik ve

jeoekonomik durumdan en çok fayda sağlayacak ülkeler olacaklar. Bu iki ülkenin işbirliği ile gerçekleşen tüm projelerden, önceki projelerde olduğu gibi bölge halkları da kazançlı çıkacaktır.

KAYNAKÇA

- AHMEDOV, Elçin (2019), “Azerbaycan - Türkiye Strateji Tarafdaşlığı Yeni ve Dinamik İnkişaf Merhelesinde”, **Azerbaycanda Atatürk Merkezi**, <https://ataturk.az/2019/04/04/azerbaycan-turkiye-strateji-terefdasligi-yeni-ve-dinamik-inkisaf-merhelesinde/> (Erişim Tarihi: 29.11.2020).
- ALİYEV, İlham (2020), “Azerbaycan Respublikasının Prezidenti, Ermenistan Respublikasının Baş Naziri ve Rusiya Federasyonunun Prezidentinin Beyanati”, **Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kurumsal Web Sitesi**, 10.11.2020, <https://president.az/articles/45924> (Erişim Tarihi: 30.11.2020).
- ASLANLI, Araz (2020), “10. Yılında Azerbaycan - Türkiye Stratejik Ortaklık Anlaşması ve Ortak Askeri Tatbikatlar”, **Anadolu Ajansı**, 10.08.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/10-yilinda-azerbaycan-turkiye-stratejik-ortaklik-anlasmasi-ve-ortak-askeri-tatbikatlar/1937068> (Erişim Tarihi: 28.11.2020).
- AZERBAYCAN CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI (2010), “Azerbaycan ve Türkiye arasında strateji emekdaşlıq şurasının qurulması haqqında beyanname imzalanmışdır”, **Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kurumsal Web Sayfası**, 15 Eylül 2010, <https://president.az/articles/721?locale=az> (Erişim Tarihi: 15.09.2020).
- ÇELİKSOY, Emine (2020), “Azerbaycan’da Bakanlar Kurulu ve İdare”, **Kabine Bağlamında Karşılaştırmalı Ülke İncelemeleri** (Ed. Metin Özkartal, Yasin Taşpınar), Nobel Akademik Yayıncılık, Konya, ss.63-78.
- HASANOV, Ali (2005), **Müasir Beynelxalq Münasibetler ve Azerbaycanın Xarici Siyaseti**, Azerbaycan Yayınları, Bakü.
- İKTİSADİ ISLAHATLARIN TAHLİLİ VE İLETİŞİM MERKEZİ (2020), “Türkiye-Azerbaycan Xarici Ticaret Dövriyyəsi Süratle Böyüyecek”, **İktisadi İslahatların Tahlili ve İletişim Merkezi Kurumsal Web Sayfası**, https://www.iqtisadiislahat.org/.../nicat_hacizade_turkiye_azerbaycan_xarici_ticaret_dovriyyəsi_suretle_boyuyecek-909 (Erişim Tarihi: 02.12.2020).
- İNAÇ, Hüsamettin (2020), “Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Azerbaycan-Ermenistan Çatışması ve Kafkas Baharı”, **M5 Ulusal Güvenlik, Savunma ve Strateji Dergisi**, S.46(352), ss.34-44.
- KOÇAOĞLU, Mustafa (2015), “A Comparative Analysis within the Context of Central Government – Local Government Relationships in Local Governments at Turkey And Azerbaijan”, **International Journal of Business and Management Invention**, S.4(4), ss.32-37.
- MECEK, Mehmet (2018), “Azerbaycan’ın Devlet Yapısı ve Taşra Yönetiminde Merkez – Yerel İlişkileri”, **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.7(1), ss.51-77.
- MEMMEDOV, Vüsal (2020), “Enerji Sahesinde Yeni Emekdaşlıq Formatı Yaranır: Türkiye-Rusiya-Azerbaycan”, **AzTv**, 10.01.2020, <http://www.aztv.az/az/news/4384/enerji-sahesinde-yeni-emekdasliq-formati-yaranir-turkiye-rusiya-azerbaycan-marktehlilmark> (Erişim Tarihi: 27.11.2020).
- SAM - AZERBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİ YANINDA STRATEJİ ARAŞDIRMALAR MERKEZİ (2011), **Azerbaycan -TürkiyeElaqeleri Son 20 İlde: Uğurlar ve İmkanlar**, Azerbaycan Respublikası Prezidenti Yanında Strateji Araşdırmalar Merkezi Yayını, Bakü.
- SOCAR MIDSTREAM (2020), “Trans-Adriatik Boru Kemerini: Qaz İxrac Boru Kemerini”, **Socar Midstream Kurumsal Web Sayfası**, <http://www.socarmidstream.az/az/project/tap/#cover> (Erişim Tarihi: 29.11.2020).
- TAN, Mehmet, ALİYEV, Pelin ve AYDIN, Abdullah (2013), “Sivil Toplum Kuruluşları-Yerel Katılım İlişkisi: Azerbaycan Örneği”, **Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar** (Ed. Yakup Bulut, Veysel Eren, Sedat Karakaya, Abdullah Aydın), Pegem Akademi Yayınları, Ankara, ss.526-536.

Strateji Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması (16 Ağustos 2010).

Yukarı Karabağ Probleminin Tarihi, Felsefi, Siyasi ve İdeolojik Açından Değerlendirilmesi¹

Evaluating the Upper Karabakh Problem from a Historical, Philosophical, Political and Ideological Perspective

Faiq ELEKBERLİ

Doç. Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi,
Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü Bölümü,
faikalekperov@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-8865-568X>

Makale Başvuru Tarihi: 13.12.2020

Makale Kabul Tarihi: 31.12.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Yukarı Karabağ sorununun tarihsel kökleri en az iki veya üç yüzyıl öncesine dayanıyor. Çarlık Rusya'sının Kafkasya'yı işgali, en azından I. Petro döneminde, kısa ömürlü işgal Safevi generali Nadirgulu han tarafından sona erdirildiğinde başladı. Ancak I. Petro ile başlayan bu süreç, daha sonra Catherine II döneminde devam ettirilmeye çalışıldı. Böylece 18. yüzyılda Çarlık Rusyası, Karabağ dâhil Kafkasya'yı da içine alan Kuzey Azerbaycan hanlıklarını ekonomik olarak bağımlı hale getirmeye çalıştı. Ancak, özellikle Karabağ'ın Çarlık Rusya'sı tarafından Kuzey Azerbaycan'ı işgali, özellikle 1805 Kurekçay Antlaşması ile 19. yüzyılın başlarında resmiyet kazandı. Gacar devleti, Kuzey Azerbaycan da dâhil olmak üzere Güney Kafkasya'nın Çarlık Rusyası tarafından işgalini önlemek için kuzey imparatorluğuyla iki kez savaş açtı. Ancak Gacarlar her iki savaşta da 1804-1813 ve 1826-1828'de yenildi. Gülustan ve Türkmençay Antlaşmalarının bir sonucu olarak, Gacarlar sadece Karabağ'ı veya Kuzey Azerbaycan'ı değil, tüm Güney Kafkasya'yı Çarlık Rusya'nın işgali altında bırakmak zorunda kaldı. Çarlık Rusyası, Ermenileri Kuzey Azerbaycan'a özellikle Karabağ topraklarına yerleştirmeye başladı ve hatta 1828 Türkmençay Antlaşması'ndan kısa bir süre sonra bir Ermeni vilayeti kurdu. Kısa süre sonra vilayeti feshetmek zorunda kalan kuzey ülkesi her durumda Karabağ sorununun temelini atmaya başardı. Karabağ sorunu, 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulması sırasında ortaya çıktı ve bu sorun Azerbaycan'ın Sovyet Rusya tarafından işgalinden sonra da devam etti. 1923 yılında Moskova'nın desteğiyle Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'ni kurmayı başaran Ermeniler, Sovyet döneminde defalarca Dağlık Karabağ'ı Ermenistan ile birleştirmeye çalıştılar.

Anahtar Kelimeler:

Karabağ,
Azerbaycan,
Ermenistan,
Türkiye,
Rusya,

ABSTRACT

The historical roots of the Nagorno-Karabakh problem go back at least two or three centuries. Tsarist Russia's invasion of the Caucasus began at least during the reign of Peter I, when the short-lived occupation was ended by the general of the Safavids, Nadirgulu khan. However, this process, which began with Peter I, was later attempted to continue during the reign of Catherine II. Thus, in the 18th century, Tsarist Russia tried to make the North Azerbaijani khanates, which included the Caucasus, including Karabakh, economically dependent. However, the occupation of northern Azerbaijan, especially Karabakh by Tsarist Russia, became official in the early 19th century, specifically with the 1805 Kurakchay Treaty. To prevent the occupation of the South Caucasus, including North Azerbaijan by Tsarist Russia, the Gajar state twice waged war with the northern empire. However, the Gajars were defeated in both wars, between 1804-1813 and 1826-1828. As a result of the Gulustan and Turkmenchay agreements, the Gajars were forced to leave not only Karabakh or Northern Azerbaijan, but the entire South Caucasus under the occupation of Tsarist Russia. Tsarist Russia began to settle Armenians in Northern Azerbaijan, especially in the territory of Karabakh, and even shortly after the Treaty of Turkmenchay in 1828, it created an Armenian province. Shortly afterwards, the northern country, which was forced to abolish the province, managed to lay the groundwork for the Karabakh problem in all cases. The Karabakh problem arose during the establishment of the Republic of Azerbaijan on May 28, 1918, and this issue continued even after the occupation of Azerbaijan by Soviet Russia. The Armenians, who managed to create the Nagorno-Karabakh Autonomous Region in 1923 with the support of Moscow, repeatedly tried to unite Nagorno-Karabakh with Armenia during the Soviet era.

Keywords:

Karabakh,
Azerbaijan,
Armenia,
Turkey,
Russia,

1 Bu makale, İkinci Karabağ Savaşı'nda, başta yeğenim Rashad ALAKBAROV olmak üzere vatan savunmasında canlarını feda eden tüm (2783) şehitlerimizin aziz hatıralarına ithaf edilmiştir. Ruhları şâd olsun.

1. GİRİŞ

Kafkas halkları arasında yeni çatışma alanlarının oluşması, 18. yüzyılın ikinci yarısında Kuzey Kafkasya'nın Çarlık Rusya'sı ve ardından Güney Kafkasya tarafından işgal edilmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Bu yüzyılda, Kafkasya'da (özellikle Güney Kafkasya'da) Safeviler ve Osmanlıların zayıflamasıyla birlikte Rusya'nın hızlı yükselişi söz konusu olmuştur. Bu iki devletin siyasi ve askeri anlamda zayıflaması ile birlikte Rusya'nın dünyadaki konumunun güçlenmesi söz konusu olmuş ve bu coğrafya için yeni bir dönem başlamıştır. 18. yüzyılda özellikle Safevilerin düşüşü ve ardından Afşarların başarısızlığı gibi önemli değişiklikler, tüm Kafkas halklarının kaderinde önemli bir rol oynamış ve her millet bu değişiklikleri kendi ulusal çıkarları için kullanmaya çalışmışlardır.

18. yüzyılda Kafkasya'da Safeviler güç kaybetmesi başta olmak üzere yaşanan önemli değişikliklerden dolayı en çok kaybeden taraf Müslümanlar olmuştur. Afşarların başarısızlığı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması sonucu (Nasibli, 2013:78-79), en çok kazanan taraf ta Hristiyan Ermenilerdir. Her halükarda Osmanlı İmparatorluğu'nun bir Müslüman-Türk devleti olarak zayıflaması, Safevilerin tarih sahnesinden silinmesi ve Afşarların başarısızlığa uğraması, başta Müslüman Türkler olmak üzere Kafkasya'nın tüm Müslüman halkları için büyük bir yıkım olmuştur (Afşar, 2015:4).

Nadir Şah Afşar'ın trajik suikastının ardından ortaya çıkan Azerbaycan Türk hanlıklarının çoğu, merkezi devlet fikrini canlandırmak yerine birbirleriyle savaşarak merkezden kaçma eğiliminde olmuşlardır. Bu açıdan Kuzey Azerbaycan Türk Hanlarının çoğu, birleşik bir Azerbaycan fikrinden ve bu kapsamda Gacar Türk devleti için savaşan Ağa Muhammed Şah Gacar ile Abbas Mirza'nın çevresinde birleşmeyi reddettiler. Bu anlamda Nadir Şah Afşar'ın fikirlerini sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Ağa Muhammed Şah, Tebriz'e boyun eğmek istemeyen Kuzey Azerbaycan Türk Hanlıklarını (Karabağ, Quba, Şeki, Şamahı vb.) defalarca bu hususta uyarmış ve onları Gacarlara ve birleşik Azerbaycan çevresinde yeniden birleşmeye çağırmıştır. Ancak kuzey hanlıklarından sadece Gence ve Bakü hanları, birleşik Azerbaycan fikrini desteklemiştir. Diğer hanlıklar, bağımsızlıklarını Çarlık Rusyası ile Gacarlara arasında diplomatik manevra yaparak sürdürmeyi hedeflemişlerdir. Bu tercihleri sonucunda zaman zaman Moskova'nın yalnız vasalları haline gelmiş ve daha sonra ise tamamen sömürgeleşmişlerdir.

Çarlık Rusya'sı Güney Kafkasya'yı işgal planını (1801-1828) tamamladıktan sonra, Azerbaycan toprakları pahasına burada bir Ermeni vilayeti oluşturmak istemiştir. Bu bağlamda Ermeni meselesini gündeme getirmiş ve Dağlık Karabağ sorununun olumsuz temellerini atmıştır. Çarlık Rusya'sı ve diğer Hristiyan devletler (İngiltere, Fransa vb.) sayesinde Ermeni sorunu ve buna paralel Dağlık Karabağ sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sorun yirminci yüzyılın başlarında yeni bir aşamaya geçmiştir. Her halükarda Rusya ve diğer hristiyan devletlerin ortak bloğu sonucunda yirminci yüzyılın başlarında (1905-1906) Azerbaycan'da Ermeni-Müslüman çatışması hız kazanmış, ardından da 1918 yılı Mart katliamları ile Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin kurulması (1923) olayları gerçekleşmiştir.

2. GÜNEY KAFKASYA'NIN ÇARLIK RUSYA'SI TARAFINDAN İŞGALİ ÖNCESİNDE AZERBAJYCAN TÜRK HANLIKLARI VE GACARLAR: KARABAĞ HANLIĞININ ÇİFTE OYUNLARI

18. yüzyılın başında Safevilerin zayıflaması ile birlikte Çarlık Rusyası, Güney Kafkasya dâhil tüm Kafkasya'yı işgal etme politikasından vaz geçerek, yeni kurulan Azerbaycan Türk Hanlıkları arasındaki birlikteliği bozmak, bu hanlıkların Osmanlı ve Gacarlara karşı kışkırtmak, sonrasında da kendisini bir "koruyucu" olarak göstermeye yönelik politikaları hayata geçirmeye başlamıştır (Azerbaycan Tarihi, 2007a:465).

Çarlık Rusya'sı, 18. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Kuzey Azerbaycan'ın Türk hanlıklarını askeri güç yerine ahlaki ve psikolojik bir strateji ile "böl ve yönet" politikasını uygulayarak boyun eğdirmeye çalışmıştır. Bu nedenle Rusya, Güney Kafkasya'daki ilk saldırıdan/savaştan (1720'ler) ciddi sonuçlar elde etmiştir

18. yüzyılın ikinci yarısında Rusya, bazı Türk hanlıklarına, halk nezdinde saygınlığı olan din adamlarına ve bazı önde gelen kanaat önderlerine (aydınlara) hediyeler göndermiş, çocuklarını ile diğer bazı akrabalarını Rusya'ya davet etmiş, bu bağlamda da azınlık haldeki etnik gruplarla işbirliği yaparak başka bir saldırı politikasının önünü açmıştır (Azerbaycan Tarihi, 2007a:464). En önemlisi ise Çarlık Rus ideologları, Kuzey Azerbaycan Türk Hanlıkları'nı Gacarlara ve Osmanlılardan olabildiğince uzaklaştırmaya çalışırken, bu hanlıkların bağımsız olamayacakları tezini ileri sürmüşlerdir. Aynı zamanda tek bir devlet çatısı altında birleşememeleri için aralarındaki düşmanlıkları daha çok artırmaya çalışmışlardır.

Çarlık Rusya'sının ideologları, Afşarlardan sonra eski Safevilerin topraklarında yeni bir devlet kurmak isteyen Gacılar ile Kuzey Azerbaycan Türk hanlıkları arasındaki ilişkilere her zaman dikkat etmişlerdir. Bu noktada Güney Kafkasya'nın ve Kuzey Azerbaycan'ın yeni kurulmuş Türk Devletlerinin sınırları içinde kalmasına engel olmuşlardır.

Nadir Şah Afşar'ın Çarlık Rusya'sına karşı savaşının şartları ile Ağa Muhammed Şah Gacar'ın Çarlık Rusya'sına karşı olan savaşının şartları aynı olmamıştır. Ağa Muhammed Şah Gacar, Kuzey Azerbaycan Türk hanlıklarını bir araya getirme isteği doğrultusunda Çarlık Rusya'sına karşı savaşmıştır. Gacar Türk Devleti'nin temellerini 1780'lerde atan Ağa Muhammed Şah Gacar, "hamiler" bulan bir dizi "bağımsız" hanlık ve Güney Kafkasya'yı yeni taktiklerle işgal etmek isteyen Rusya ile karşı karşıya kalmıştır. Ağa Muhammed Şah Gacar için her iki hedefin de üstesinden gelmek ve Kuzey Azerbaycan da dahil olmak üzere Güney Kafkasya'yı yeni devlete entegre etmek hayati önem taşımaktaydı. Ancak, bu hanlıkların koruyucusu rolüne soyunan, gerçekte ise bu hanlıkların potansiyel bir işgalcisi olan Rusya'yı bu birleşmeye ikna etmek oldukça zordu. Bu açıdan bakıldığında, Ağa Muhammed Şah'ın Güney Kafkasya'ya ilk askeri harekâtından (1795) kısa bir süre sonra Çarlık Rusya'sının adımlar atması tesadüfi olmamıştır. Çar I. Petro'dan sonra Kuzey Azerbaycan da dâhil olmak üzere Güney Kafkasya'nın ikinci işgalini yöneten General Valerian Zubov liderliğindeki büyük bir Rus-Kazak ordusu Nisan 1796'da Guba, Derbent, Gence, Şamahı ve Bakü şehirlerini işgal etmiştir.

Çarlık Rusyası'nın bu askeri harekâtı sırasında, daha önce Gacılarla destek veren üç hanlıktan sadece Quba hanlığının hanı Şeyh Ali Han, sonuna kadar Gacar birlikleri ile Ruslara karşı savaşmıştır. Gacılarla birleşme sözü veren Gence, Şeki, Karabağ, Bakü ve Şamahı hanlıkları ise esas olarak bağımsızlıklarını Çarlık Rusyası'nın koruması altında sürdürmeyi umdukları için Rus birliklerine ciddi bir direniş göstermeden teslim olmuşlardır (Bakhanov, 2001:209).

Karabağ hanlığı, Rusya'nın himayesini ilk kabul eden hanlık olmuştur. Diğer hanlıklar da bu durumun etkisi altında kalarak Kuzey İmparatorluğu'na (Zubov'a) teslim olmaya hazır olduklarını beyan eden mektuplar yazmışlardır. Mirza Camal Cavanşir bu hususta (Karabağname, 2006a:64,141);

“İbrahim han oğlunu büyük generalin (General V.Zubovun) yanına göndereceğini duyan çevresindeki hanlardan Taliş hanı Mir Mustafa Han, Şirvan Mustafa Han, Cevat Han ve hatta Erivan, Nahçıvan, Hoy ve Karabağ hanları rahmetli İbrahim Han'a elçi göndererek İbrahim han'ın tavsiyelerine uymayacaklarını beyan etmişlerdir. Bize Rus devletine itaat etmemizi tavsiye ettiği için, merhametli Rus çarına içten itaatini de kabul edeceğiz.”

Bilgilerini aktarmaktadır. Hanlıkların çoğunun böylesine bir tutum sergilemesi Gacılar üzerinde çok olumsuz bir etki oluşturmuştur. Ağa Muhammed Şah bu duruma itiraz ederek hanların Rus askerlerine karşı savaşmalarını istemiştir. Ancak bunun hiçbir somut sonucu olmamıştır (Azerbaycan Tarihi, 2007a:473). II. Yekaterina'nın 6 Kasım 1796'daki ani ölümü ve I. Pavel'in tahta geçmesi sahadaki fiili durumu değiştirmiştir. Pavel tahta çıkar çıkmaz Rus birliklerinin Güney Kafkasya'dan çekilmesini emretmiştir. Bunun sonucunda da Çarlığın Güney Kafkasya'yı işgal etme planı uygulanamamıştır.

Ağa Muhammed Şah Gacar, 1797 baharında, Çarlık Rusya'sındaki hükümdar değişikliğinin oluşturduğu boşluktan faydalanarak Kuzey Azerbaycan da dâhil olmak üzere Güney Kafkasya'yı tamamen ele geçirmek için ikinci bir askeri harekât düzenlemiştir. Güney Kafkasya'da bir askeri harekâta başlamadan önce, Ağa Muhammed Şah Gacar, Gacılarla tekrar birleşmek istemeyen hanlıklara kararname göndermiştir. Aynı zamanda Ağa Muhammed Şah Gacar, ilk seferde alamadığı Karabağ hanlığının merkezi Şuşa'yı ele geçirdiği takdirde sadece Karabağ hanlığını değil diğer hanlıkları da birleştireceğini öngörüyordu.

Karabağ hanlığının, ilk seferde olduğu gibi, ikinci seferde de Gacılarla karşı dirençli olmasının temel nedeni, sahip olduğu stratejik konumudur. Ne yazık ki Karabağ hanı İbrahimhalil Han, "hamisi" Rusya'nın etkisi altında kalarak, isteyerek veya istemeyerek, Ağa Muhammed Şah Gacar ile ortak bir dil bulmak yerine, davete icabet etmeyerek savaş yapma yolunu seçmiştir.

Ancak bu sefer Ağa Muhammed Şah Gacar, küçük bir grupla Balaken veya Şeki'ye kaçmış ve aslında ona güvenenlere ezici bir darbe indirmiştir. Buradan hareketli modern Azerbaycan tarih kitaplarında İbrahimhalil han'ın kahraman olarak ve Ağa Muhammed Şah Gacar'ın zalim, saldırgan bir düşman olarak tanımlanmaktadır. Bu gruplandırma, Sovyet-Rus tarih yazımı geleneğinin bir devamıdır (Azerbaycan Tarihi, 2007a:476-477).

Şuşa'nın ele geçirilmesinden sonra Ağa Muhammed Şah Gacar, Kuzey Azerbaycan'ın Türk hanlarına onun yanına gelmelerini veya en sevdiklerini kendisine rehin göndermesini talep etmiş, birçok han da buna uymuştur. Muhammed Şah Gacar, Kuzey Azerbaycan'ın işgali sırasında Rus birliklerine direnmeyen hanların bir daha ihanete uğramamak koşuluyla çoğunu affetmiş ve bu hanları haklı olarak sert bir şekilde kınamıştır. Böylelikle,

Kuzey Azerbaycan'da gücünü büyük ölçüde geri getiren Ağa Muhammed Şah Gacar, Kartli-Kaheti'yi ziyarete hazırlanmaya başlamıştır.

4 Temmuz 1797'de Azerbaycan Türk tarihi açısından önemli bir gelişme yaşanarak Ağa Muhammed Şah Gacar suikaste kurban gitmiştir (Azerbaycan Tarihi, 2007a:479). "Karabağname" yazarlarından Ahmed Bey Cavanshir konuyla ilgili olarak; Muhammed Bey ile Sadık Han Şegagin bu ölümden birlikte hareket ettiklerini dolaylı olarak teyit ettiklerini ifade etmektedir (Karabağname, 2006a:192). Yazar, zamanın belirli koşullarında Ağa Muhammed Şah Gacar'a yönelik suikast girişiminin ana organizatörünün adını vermemiş olsa da, bugünün Azerbaycan Türk tarihçileri, suikastın faillerinin Sadık Han Şagağı ve Muhammed Bey Batmangilinci olduğunu kabul etmelidirler (Hasanzadeh, 2007:113).

18. yüzyıl Azerbaycan Türk tarihinde 1747 ve 1797 yılları iki tarihi kırılma noktalarıdır. 1747'de Afşar devletinin kurucusu Nadir Şah Afşar'ın suikast ile öldürülmesi ve sonrasında 1797'de Ağa Muhammed Şah'ın Şuşa'da trajik bir şekilde öldürülmesi bu iki önemli kırılma noktasıdır. Ağa Muhammed Şah'ın ölümü Azerbaycan Türklerinin bütünlüğüne ciddi bir darbe indirmiş ve Karabağ sorununun temelini atmıştır. Bunun sonucunda da Kuzey Azerbaycan'ın kaybedilmesiyle 1925 yılında Gacarların çöküşü başlamıştır.

Her halükarda, bunun Ağa Muhammed Şah Gacar'ın kuzey Azerbaycan'ı kontrol altına alıp, Tiflis'e (Gürcistan) ziyaret için hazırlandığı bir dönemde gerçekleşmiş olması tesadüf olarak kabul edilemez. Çünkü sadece Ağa Muhammed Şah'ın öldürülmesi, Kuzey Azerbaycan da dâhil olmak üzere Güney Kafkasya'nın Gacarlarla birleşmesine son verebilirdi. Bunu çok iyi anlayan Çarlık Rusyası, yaklaşan tehlikeyi önlemek için, Sadık han Şegigi'yi Ağa Muhammed Şah Gacar'ın öldürülmesinden sonra Gacarların tahtına oturmaya, Muhammed Beyi ise Karabağ hanlığının Hanı yapmayı vaat etmiştir.

Ağa Muhammed Şah Gacar'ın öldürülmesinin ardından suikast faillerinin attığı adımlar ve Rusya'nın bunlara yönelik önleyici muamelesi bunu doğrulamaktadır. Moskova'nın sinsi planı ile Ağa Muhammed Şah Gacar'ın öldürülmesinden hemen sonra Sadık Han ve Muhammed Bey'in kısa bir süre için sırasıyla "Şah" ve "Han" olarak davranmaları tesadüf olmamıştır. Ağa Muhammed Şah Gacar'ın öldürülmesine rağmen, "birkaç engelle" İbrahimhalil Han'ın Karabağ'a üç ay boyunca gidemeyip, Balaken'de kalmasının ve Karabağ hanı olarak davranışının sebebi Çarlık Rusyası olmuştur (Karabağ Mektupları, 2006:164). Bu nedenle Çarlık Rusyası için İbrahimhalil Han'ın Ruslar tarafından gücendirilmesi ve Gacarlara doğru eğilmesi artık önemli değildi. Karabağ hanlığı ile Gacarlar arasındaki ilişkilerin, Rusya ile olan kızgınlık zeminine rağmen, çarlık ideologlarına göre uzun sürmeyecek ve bu ilişkiler daha da ısınacaktır. Bunun nedeni ise, Karabağ Hanlığı'nın daha önce Çarlık Rusyası'nın yanında yer alması ve Gacarlara karşı en aktif düşmanlık politikasını izleyen hanlıklardan biri olmasıdır.

Çarlık Rusyası, kısa süre sonra tekrar Ruslara dönen İbrahim Halil han gibi kendilerine sadık bir hanı tamamen görmezden gelmedi. Böylelikle İbrahimhalil Han, daha önce General Gudovich ve General Zubov aracılığıyla Rusya'ya itaat ettiği gibi bu olaylardan sonra da Rus generalleri Kavalevsky ve Sisianov ile ilişkilerini sürdürerek bağlılığını ortaya koymuştur (Karabağ Mektupları, 2006:149).

Ağa Muhammed Şah'ın öldürülmesinden sonraki tüm süreçler Çarlık Rusyası'nın planına göre gelişmiştir. 1797 sonbaharında Fatali Şah Güney Kafkasya'da bir askeri harekât başlatmıştır. Ancak Rus birliklerinin oraya hareket ettiği haberini alınca geri çekilmiştir (Azerbaycan Tarihi, 2007a:480). Fatali Şah'ın Kuzey Azerbaycan'daki askeri harekâtını durdurmakla ciddi bir hata yaptığı düşünülmektedir. Askerî seferlerine Ağa Muhammed Şah kadar ısrarla devam etseydi, Gacarlar ile birleşmeye isteksiz olan Kuzey Azerbaycan Türk Hanlarının direnişini kıracak ve Çarlık Rusyası'nın yeniden birleşmesine ciddi bir darbe indirmiş olacaktı. Ağa Muhammed Şah Gacar'dan farklı olarak, Fatali Şah'ın ilk günlerde (1797-1803) Kuzey Azerbaycan meselesindeki tereddütlü ve kararsız hareketleri Çarlık Rusyası'nın çalışmalarını büyük ölçüde kolaylaştırmıştır.

Özellikle Fatali Şah Gacar (1797-1834), Karabağ Hanlığı da dâhil olmak üzere birçok hanlıkla ilişki kurma şansı bulunduğu bir dönemde bundan tam olarak yararlanamamıştır. Fatali Şah Gacar, özellikle Azerbaycan'ın başkenti Tebriz'de yaşayan Gacar Veliht Prensi Abbas Mirza'nın zekice ve kararlı görüşleri nedeniyle daha sonra Rusya'ya karşı aktif bir eylemde bulunmuştur. Ama bu, çok geç kalınmış bir hareket olmuştur. Çünkü Gacarların, zamanında yapamadığı bu çalışmayı Çarlık Rusyası (Çar I. Aleksandır) doğru bir şekilde değerlendirerek, 1801'den itibaren Güney Kafkasya'yı işgal politikası izlemeye başlamıştır (Azerbaycan Tarihi, 2007:15).

3. KARABAĞ HANLIĞI'NIN ÇARLIK RUSYA'NIN KORUMASI ALTINA GİRMESİ: “KÜRAKÇAY ANLAŞMASI”

Kuzey Azerbaycan Türk Hanlıkları'nın (Karabağ, Gence, Quba, Şeki, Şamahı, Erivan vb.) XIX. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Çarlığın kışkırtmaları nedeniyle birlik gösterememesi ya da Gacarların çatısı altında birleşme fikrine karşı çıkmaları ve Ağa Muhammed Şah Gacar'ın Şuşa'da Çarlık Rusyası tarafından düzenlenen (1797) bir suikast sonucu ölümü Karabağ'ın bu süreçten sonraki kaderinde belirleyici rol oynamıştır. Özellikle Şuşa'da Ağa Muhammed Şah Gacar'ın öldürülmesiyle birlikte, Safeviler'den sonra Nadir Şah Afşar'ın başlattığı tek bir Türk devleti etrafında birleşme fikri bir kez daha yarım kalmıştır.

18. yüzyılda yaşanan iki trajik olaydan, iki kırılma noktasından sonra, 19. yüzyılın başlarında, Kuzey Azerbaycan ve Güney Kafkasya'nın Gacarlar tarafından fethi ihtimali azalmış, Çarlık Rusya'nın bölgeyi işgal etme tehdidi ise hızla artmıştır. Bunun açık bir örneği, 1801 yılında, Kartli-Kaheti krallığının işgali üzerine Çarlık bildirgesinin ilan edilmesiyle, Çarlık Rusya'sının Güney Kafkasya'yı üçüncü kez işgale başlamış olmasıdır. Böylece, 19. yüzyılın ilk yılından itibaren "korumacı (himayeci)" Çarlık Rusya'sı, tekrar işgalci Çarlık Rusya'sı haline gelmiştir. 26 Aralık 1802'de bazı kuzey Azerbaycan Hanlıkları'nı (Guba, Lenkeran) ve Kafkasya'nın diğer bağımsız hükümdarlarını (Tabasaran, Garagaytağ, Terki) anlaşma imzalamaya zorlamıştır. Gacarlardan gelen ciddi itirazlara rağmen, Georgievsky Antlaşmasına göre bağımsız hanlıkların veya sultanların kendi istekleri üzerine sözde bağımsızlıkları için Rus himayesini kabul etmeleri ve aynı zamanda Gacarlarla yaklaşan savaşta Rusların yanında yer almak zorunlulukları bulunmaktaydı.

Azerbaycanlı tarihçiler, bu hanlıkların çoğunun şimdiye kadar Georgiyevsky (1802) ve Kürekçay (1805) gibi anlaşmaları imzalamalarını haklı bir zorunluluk olarak göstermelerini genel olarak Türkiye ve "İran" tehdidinde bağlarlar. Ancak bu yaklaşımların kabul edilebilir bir geçerliliği yoktur. Çünkü bu coğrafyadaki işgalci güç doğrudan doğruya Rusya'dır (Azerbaycan tarih, 2007b:15-16). Günümüze kadar bu coğrafyada gelişen tüm siyasal olaylar bu olguyu ispatlamaktadır. Bu anlaşmaların imzalanması ile birlikte saldırganlık ve işgal niyetleri için yasal statü kazandırmaya çalışan Rusya 1803 yılında Car-Balaken topluluğunu ve İlisu Sultanlığı'nı; 1804'ün başlarında da Gence Hanlığı'nı kanlı savaşlardan sonra işgal etmiştir.

Kuzey Azerbaycan tarihi, Rusya-Gacar savaşları (1796-1797; 1804-1813; 1826-1828) dâhil olmak üzere Gacar tarihinin özüne başka bir renk katmaya devam etmiş ve bazı konularda Sovyet tarih yazımı metodolojisi geleneğine bağlı kalmıştır. Örneğin, Azerbaycan (kuzey) tarihçileri Rus-Gacar savaşlarını "Rus-İran savaşı" olarak tanımlamaktadırlar. Ancak bu savaş bir Rus-İran savaşı değil, Gacar Devleti'nin Kuzey Azerbaycan da dâhil olmak üzere Güney Kafkasya'dan Rus birliklerinin çıkarılması için verdiği bir savaştır.

Kuzey Azerbaycan Türk Hanlarının Rus-İran savaşının kurbanları olarak tasvir edilmesi gerçeği yansıtmamaktadır. 7 ciltlik "Azerbaycan Tarihi" nin 4. cildindeki görüşler bu bağlamda gerçekleri yansıtmamaktadır. Mevcut gerçek, bazı hanlar ve küçük çevreler dışında, Kuzey Azerbaycan Türklerinin bu savaşlardaki konumu, SSCB tarih yazımı geleneğine bağlı çağdaş Azerbaycan tarihçilerinin yazılarının tam tersine (Azerbaycan Tarihi, 2007:20-21) Gacarların yanında yer almış olmaları ve diğer Azerbaycan Türkleri ile birlikte Çarlık Rusya'sına karşı savaşmış olmalarıdır. Sonuç olarak da iki değil bir yabancı gücün işgal politikasına kurban olmuş olmalarıdır. Çarlık Rusya'sının bu savaşta tek işgalci güç olduğunu kanıtlayan en önemli gerçek, Moskova'nın savaş sırasında zaman zaman hanların (İbrahimhalil han vb.) öldürülmesi emrini verirken, Gacarlarla birleşmeye itiraz edenlerin kaçarak onlara sığınırken böyle bir sorunla karşılaşmamalarıdır (Alakbarlı, 2017:251).

19. yüzyılın başlarında Gacarlar döneminde, genel olarak Azerbaycan sosyo-politik ortamına baktığımızda Rus-Gacar savaşının (1804-1813) arifesinde, zorunlu koşullar altında önceden Rusya'ya yakınlık gösteren bazı Kuzey Azerbaycan hanlıkları (Gence, Bakü, Guba vb.) yanıldıklarını anlayarak Gacarlar'ın yanında yer almaya başlamışlardır. Ancak Karabağ hanlığı dahil diğer hanlıklar (Erivan, Şeki, Şamahı vb.) Çarlıktan uzaklaşmaya cesaret edememişlerdir.

Gence hanlığı, özellikle Cevat hanı, Kafkasya'da Çarlık Rusyası'nın işgalci ordusuna ve lideri General Sisianov'a (Ocak 1803-1804) karşı onurla savaşırken, Karabağ hanı İbrahimhalil han Rusya'nın bir tebası olma eğilimindeydi. Gacarlar, bunu önlemek için defalarca Türk Devletinin Lideri Fatali Şah İbrahimhalil Hanın yanına elçi göndermişlerdir. Rusya ile savaşta Karabağ Hanlığı'nın Gacarlarla birleşirse ona dokunulmayacağı ve her daim onun yardımcıları olacağı söylemiştir. “*Buradaki amaç Allah'ın eli ile oluşturulmuş, Gürcüstan ve Şirvanın esas kapısı olan Şuşa kalesi Rusya devlet birliklerinin eline geçmesin*” (Karabağ Mektupları, 2006a:152). Fatali Şah'ın, İbrahimhalil han'ın Rusya'ya itaatini engellemeye çalıştığı bir dönemde (Karabağ

Mektupları, 2006b:192) Karabağ hanı 14 Mayıs 1805'te Rusya ile tebaası adına utanç verici olarak nitelendirilecek bir Kürekçay anlaşması imzalamıştır (Karabağ Mektupları, 2006a:152). Ayrıca Karabağ Hanlığı'nın Şeki Hanlığı'nı kıskırtması ve Rusya ile Kürekçay anlaşmasının imzalaması Gacar devleti için beklenmedik bir olay olmuştur.

İbrahim Halil Han, Kürekçay anlaşmasına rağmen, nedense Rusya'ya tam güven göstermemiştir. Özellikle Güney Kafkasya'daki Rus birliklerinin komutanı General Sisianov'un Şubat 1806'da Bakü yakınlarında Bakü hanı Hüseyngulu han ile yaptığı görüşmede öldürülmesi güvensizliği artırmış ve bu olaydan kısa bir süre sonra İbrahimhalil han, Gacalar ile ilişkileri yeniden kurmuştur (Pakravan, 2007:21) . "Karabağname" yazarları onu İbrahim Halil Han'ın yaşlılığı ve hastalığı ile ilişkilendirmeye çalışsalar da her durumda Gacalarla bir yakınlaşma olayı yaşanmıştır. Karabağ Hanın'ın ikili davranışı Rusya'yı rahatsız ettiği için Ruslar İbrahimhalil Hanın ölümünü emretmişlerdir (Karabağ Mektupları, 2006a:155-156).

Türk Hanlıkları üzerinde çirkin bir Rusya oyununun ortaya çıkmasından sonra Şeki, Quba, Bakü, Şamahı, Erivan gibi hanlıklar Gacar Türk devleti etrafında daha sık birleşmeye başlamışlardır. Her halükarda, Gacarlara bağlı hanlıklar halefiyetlerini sürdürürken, Çarlık Rusya'nın vasallığını kabul eden veya etmeyen tüm hanlıkların varlığının yavaş yavaş her anlamda ortadan kaldırıldığını anlamak zor olmamıştır. Bu durumda, Kuzey Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarında Rusya-Gacalar savaşından (1807-1813, 1826-1828) sonraki yıllarda Çarlık Rusya'nın "böl ve yönet" politikasına karşı ulusal protestolar olmuş ve bunu gerçekleştirenler de Gacalar'la birlikte hareket etmişlerdir (Alakbarlı, 2017:255).

4. RUSYA-GACAR SAVAŞLARI VE KUZEY AZERBAJYCAN'IN İŞGALİNİN RESMİLEŞTİRİLMESİ

Rus yanlısı hanların acı kaderinin yanı sıra, tek vatan, tek devlet, tek millet olarak yaşama arzusu, Gacalar ile Kuzey Azerbaycan Türkleri arasındaki birliğin oluşmasında önemli rol oynamıştır. En azından 1796-1797 ve 1804-1813 Rusya-Gacar savaşlarında vatan, devlet ve millet fikirleri dinsel faktörle karşılaştırıldığında daha ön planda olmuştur. Ancak 1812 yılından itibaren Fatali Şah Gacar İngiltere'nin tavsiyesi üzerine Rusya'ya karşı gerçekleştirilecek savaşı kutsal bir cihad olarak ilan etmiştir (Azerbaycan Tarihi, 2007:35).

Rusya-Gacalar savaşının dini-cihatçı özelliği İngiliz düşüncesinin bir ürünüdür. İngilizlerin buradaki asıl amacı, Rusya'yı dini mezhepçilik kisvesi altında güçlendirmek veya yenilgiye uğratmak değildir. Gacalar üzerinden Fars tarafı (İran yönlü) Şiiliğinin yeniden canlandırılması ve Gacaların dini muhafazakârlığın ana sesinin bu yönlü olmasıdır. Farklı bir kurgudaki Rus-Gacar savaşı İngilizler için ideal bir seçenek olamazdı. 1812'de Fatali Şah Gacar, bu bağlamda din adamlarının savaşa fetva vermesini isteyerek yeni bir adım atmıştır.

Rusya-Gacalar savaşlarının sonucu olan Gülustan (Ekim 1813) ve Türkmençay (Şubat 1828) barış antlaşmaları, aslında Azerbaycan Türkleri'nin bölgede söz sahibi olma hakkını kaybetme sürecinin başlangıcı olmuştur. Bu barış anlaşmalarına sadece Azerbaycan Türk topraklarının ve Azerbaycan Türklerinin ikiye ayrılması şeklinde bakmak doğru değildir. Devlet topraklarının bir kısmı, özellikle de yüzyıllardır yaşadığı o devleti (Gacalar) oluşturan asıl gücün önemli bir kısmı yabancı bir imparatorluk tarafından işgal edilmişti. Böylece Safeviler ve Afşarlar döneminde Azerbaycan Türk topraklarını işgal edemeyen Çarlık Rusyası, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde uzun savaşların sonunda Gacaları bu anlaşmaları yapmaya zorlayabilmiştir.

Rusya ile Gacalar arasında gerçekleşen ikinci (1804-1813) ve üçüncü (1826-1828) savaşlarda Gacaların yenilgiye uğramasında aşağıdaki faktörler önemli rol oynamıştır (Elekberli, 2017:263);

1. Ağa Muhammed Şah Gacar'ın (1797) suikastı ve bu konudaki Rusya'nın faaliyeti,
2. Kuzey Azerbaycan Türk Hanlıklarının 1796-1797, 1804-1813 savaşlarındaki ikiliği, özellikle Rusya yanlısı hanlıkların (Karabağ vb.) affedilemez hataları,
3. Gacaların Rusya'ya karşı yürüttüğü savaşlarda yabancı güçlerin, özellikle İngilizlerin ikili konumu,
4. Rus-Gacar savaşının başlangıcında vatan ve millet için mücadelenin dini alana kayması,
5. Gacalarla birleşmiş Farslar da dâhil olmak üzere İran dili konuşan halkların ikili tutumları,
6. Rusya'ya karşı yapılan savaşlarda Osmanlı-Gacar ilişkilerinin yanlış kurulması, bu güvensizlikte İngilizlerin rolü,
7. Çarlık Rusyası'nın modern askeri gücüne karşı yeni kurulan modern olmayan Gacar ordusu,
8. Çarlık Rusyası'nın Gacalar'ın Safeviler ve Afşarlar'dan kalan eski imparatorluklar üzerine inşa etmeye çalıştıkları yeni devletle karşılaştırıldığında birkaç yüzyıllık yerleşik emperyal deneyime sahip olması.

Rusya-Gacar savaşları (1796-1797; 1804-1813; 1826-1828) ve sonuçları Gacar devletindeki tüm Türklerin, özellikle Azerbaycan Türklerinin hayatını olumsuz etkilemiş ve geleceğinde önemli bir rol oynamıştır. Maalesef bütün bunlar daha önce de belirtildiği üzere, başta 7 ciltlik Azerbaycan Tarihi olmak üzere bu konularda kaynak olma özelliği gösteren eserlere doğru yansıtılmamıştır. Yaşanan bu olaylar genel olarak sosyo-politik ve felsefi düşünce tarihine doğru bir şekilde aktarılmamıştır (Alakbarov, 2014:303-304). Bu bağlamda ifade etmek gerekir ki, "*Türk (Azerbaycan) halkı tarihi*" kavramı yerine "*Azerbaycan Tarihi*" gibi bir kavram kullanılmamalıdır. Başka bir ifade ile sadece bir coğrafi bölgenin tarihini yazdığımız ve buna göre eklektik bir tarih oluşturduğumuz sürece Nadir Şah Afşar, Ağa Muhammed Şah Gacar, Abbas Mirza ve Fatali Şah Gacar gibi tarihi karakterler Azerbaycan için yerli olmaktan çıkıp, yabancı şahsiyetlere dönüşecektir.

Çağdaş Azerbaycan tarihçileri, Rusya'nın Kuzey Azerbaycan Türk hanlıklarıyla İngilizlerin Gacarlar üzerinde barbar işgal oyunlarını ortaya çıkarmak ve aynı zamanda Gacarlar ile Kuzey Azerbaycan Türklerinin birliğini zaman zaman ifade etmek yerine, Abbas Mirza'nın önderliğinde Gacarlar ordusunun 1804-1813, 1826-1828'li yıllarda Kuzey Azerbaycan'ı Rus askerlerinden kurtarmak için gerçekleştirdikleri bütün savaş hareketlerini yağmacılık, saldırı, yıkım ve diğer taraftan da İngiliz oyuncağı olarak nitelendirmektedirler (Azerbaycan Tarihi, 2007:22-23,27,30). Azerbaycan'ın 7 ciltlik tarihinin 4. cildinin Rusya-Gacarlar savaşlarını ele alan bölümleri, Çarlık Rusya'sının Kuzey Azerbaycan'ı işgalini açıkça olmasa da haklı çıkarmaya çalışmaktadır. Bu anlamda, Rus birliklerinin Kuzey Azerbaycan'ı işgallerine basitçe "işgal" ve "sömürge niyetleri" olarak tanımlanırken, Gacar ordusunun eski Türk topraklarını yeniden ele geçirmek için yürüttüğü askeri seferleri İngiliz desteği kisvesi altında "yıkım", "yağma", "saldırganlık" olarak tanımlamaktadırlar (Azerbaycan Tarihi, 2007b:13,20,23,27,30,33,42). Rusya'nın kuzey Azerbaycan'daki işgal yürüyüşlerine gelince, "Azerbaycan Tarihi" nin 4. cildinde Rus birliklerine ait olabilecek "yağma", "yıkıcı", "küstahlık", "saldırı" gibi ifadeler rastlanmaktadır. Bu durumda, daha genel olan "işgal" kelimesini kullanmanın yanı sıra, "fetih", "boyun eğdirme", "Rusya'ya boyun eğme", "zapt etme" gibi ifadeler tercih edilmektedir (Azerbaycan Tarihi, 2007:17,14,28,29). Rusya'nın Gacarlar karşısındaki zaferlerine sempati açıkça hissedilmektedir (Azerbaycan Tarihi, 2007:27,32,34,37). Bu arada Azerbaycanlı tarihçiler sadece Gacarları değil, topraklarını Rus birliklerinden kurtarmak isteyen Kuzey Azerbaycan Türklerini de soyguncu olarak tanımlamışlardır. Onlara göre Gacarlar'la birlikte hareket eden hanların asıl görevi, köprüleri, fabrikaları ve yiyecek kaynaklarını yok eden yıkıcı gruplar oluşturmaktır (Azerbaycan Tarihi, 2007: 45). Bu hanlıklardan bazılarının Rus traftarı olduklarında hırsız, yağmacı veya gaspçı olmadıkları vurgulanır, ancak Gacarlarla birlikte Rus birliklerine karşı savaştıklarında ise hemen bu sıfatlar layık görülmektedirler. Bu da gösteriyor ki, Türklerin zihninde aşılana "ilerici Rusya" fikri hala devam etmektedir.

Azerbaycan-Türk tarih yazımının bu döneminin ana konularından biri, Rus-Gacar savaşlarının ve sonraki süreçlerin büyük ölçüde, belki de yüzde 90'ının Rus kaynaklarına atıfta bulunarak yazılmış olmasıdır. Bununla birlikte, Rus-Gacar savaşlarıyla ilgili, özellikle yerel Türk kaynakları ile ilgili birçok başka kaynak bulunmaktadır. Bu durumda, Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi Rus-Gacar savaşlarını esas olarak Rus kaynaklarına atıfta bulunarak değerlendirmenin oldukça yanlış olduğunu söylenebilir (History of Azerbaijan, 2007:429-430).

Tarih yeni nesillere doğru aktarılamazsa, Azerbaycan'ın bütünlüğü ve yeni bir Türk devletinin kurulması sadece sözde kalmaya devam edecektir. Bu anlamda, Azerbaycan'ın birleştirilmesinin önemli bir sonucu, günümüz neslinin Nadir Şah, Ağa Muhammed Şah, Abbas Mirza gibi şahsiyetleri doğru tanınması, sahip çıkması ve onların torunları ve halefleri olduklarını bilmesidir.

5. ÇARLIK RUSYASI'NIN GÖÇ PLANLARI VE SÖZDE "ERMENİ VİLAYETİ"

Güney Kafkasya'nın ve Azerbaycan'ın kuzeyinin işgalini Türkmençay barış antlaşması ile resmileştiren Çarlık Rusyası, bölgede iktidarı korumak için 1828 ile 1850 yılları arasında etnik, dini, siyasi ve idari çıkarlarında bir dizi "reformlar" gerçekleştirmiş, bütün bunlara ulusal bir refleks eşlik etmiştir. Kuşkusuz bu konudaki en önemli mesele, Çarlık Rusya'sının yönetiminde Azerbaycan Türklerine yönelik baskısının artması ve milli geleneklerine ve İslam dinine akıl almaz, ikiyüzlü yöntemlerinin kullanılmasıydı. Rusya, Kuzey Azerbaycan dâhil Kafkasya'nın işgalini tamamladıktan sonra askeri güçlerle birlikte büyük bir kurnazlık politikası uygulayarak, öncelikle hanlıkların tüm yetkilerini ellerinden almış, Karabağ, Şeki, Bakü, Şirvan vb. bölgelerdeki yönetimi ise Rus veya Hristiyan kökenli olanlara (Türk ve Müslüman olmayanlara) teslim etmiştir.

Hanlık yerine farklı bir yönetim sistemi uygulayan çarlık, 6 vilayet (Lenkeran, Şirvan, Şeki, Bakü, Karabağ, Quba), Yelizavetpol bölgesi, Car-Balaken bölgesi, Ermeni bölgesi ve iki farklı merkez (Gazah, Şemşeddil) oluşturmuştur (Azerbaycan Tarihi, 2007:100-101).

Güney Kafkasya'da ve Kuzey Azerbaycan'da böyle bir bölünme, gelecekte imparatorluğun çıkarları doğrultusunda Hristiyan Ermeni, Hristiyan Gürcü ve mümkünse Hristiyan Rus-Alman vilayetleri (bölgeleri) yaratacak şekilde hesaplanmıştır. Her halükarda, Müslüman-Türk devletlerinin (Safeviler, Afşarlar, Osmanlılar, Gacılar) 19. yüzyıla kadar zayıflamasından veya tamamen ortadan kalkmasından sonra, bölgedeki yeni koşullar başta Çarlık Rusya olmak üzere Rusya ve İngiltere dâhil olmak üzere daha çok Hristiyan devletlere fayda sağlamıştır. Onu güçlendirmek için herhangi bir şekilde Hristiyan nüfusun sayısını artırmak ve Hristiyan vilayetlerini buna göre oluşturmak gerekiyordu. Bu anlamda, Hristiyan Ermenilerin Güney Kafkasya'da, Çarlık Rusya'sının, özellikle bölgenin işgalinden sonra Osmanlı ve Gacıarlardan yerlerinden edilen (göç eden) Ermenilerin yardımıyla Türk-Müslüman toprakları pahasına ermenilerin ruslara yaptıkları hizmetler karşılıksız kalamazdı. Bu anlamda, Türkmençay Antlaşması'nın (1828) hemen ardından, Çarlık Rusya'sının işgal altındaki Güney Kafkasya'nın bir bölümünde, yani Müslüman-Türk toprakları İrevan ve Nahçıvan'da Ermeniler için sözde bir "Ermeni vilayeti" oluşturulması tesadüf değildi.

"Ermeni vilayetinin" ömrünün çok uzun olmadığı doğrudur, bu da Çarlık Rusya'sının acelesi ve umursamazlığı olarak değerlendirilmelidir. Çünkü "Ermeni vilayeti" kalsaydı, çarlık daha sonra "Gürcü vilayeti", "Türk-Tatar vilayeti" ve benzeri etnik-millî vilayetler kurmak zorunda kalacaktı. Bu, o zamanki Çarlık "böl ve yönet" politikasıyla henüz tam olarak uyumlu değildi.

Çarlık Rusyası, imparatorluğun çıkarları doğrultusunda Hristiyan sayısını artırmak yerine Kuzey Azerbaycan dâhil Güney Kafkasya'da Müslümanların sayısını azaltarak Hristiyan vilayetleri oluşturma sürecini başlatmıştır. Bu amaçla Çarlık Rusyası, 1818'den itibaren sadece Ermenileri değil, Almanları ve daha sonra da Rus Malakanlarını toplu halde olmasa da Kuzey Azerbaycan topraklarına yerleştirme politikası başlatmıştır. Sonuç olarak, 1900 yılına gelindiğinde, Kuzey Azerbaycan topraklarında yaklaşık 40.000 Rus nüfusun ikamet ettiği 41 Rus köyü vardı (Azerbaycan Tarihi, 2007:291-293).

6. ÇARLIK RUSYA'SININ İŞGALİNE VE ERMENİ - RUS BASKISINA KARŞI İLK İTİRAZLAR

Çarlık Rusyası, Kuzey Azerbaycan toprakları da dâhil olmak üzere, Güney Kafkasya'da Hristiyan Ermeniler, Almanlar ve Rus Malakanları'nın yeniden yerleştirilmesi planının ile ilgili bir idari yönetim politikası izlemişler ve yeni oluşturulan farklı yönetim sisteminde komutanlara mutlak güç vermişlerdir. Başka bir deyişle, o dönemde bu farklı yönetimdeki komutanlar aynı zamanda yürütme, yargı ve askeri güce sahip askeri garnizonun da başıydı. Bu mutlak gücü kullanarak Kuzey Azerbaycan halkına oldukça acımasız davrandılar. Onlara baskı uyguladılar. Hiçbir hak ve geleneklerini yaşamalarına izin vermediler. Tüm bunlar kısa sürede Kuzey Azerbaycan'ın tüm bölgelerinde (Lenkeran, Car-Balaken, Quba, Şeki, Zagatala vb.) ulusal kurtuluş ayaklanmalarına yol açmıştır. Ulusal kurtuluş ayaklanmalarının önde gelen gücü, liderleri ulusal ve dini bilinç açısından oldukça olgun olan kitlelerin kendisiydi.

1830 sonbaharında Car-Balaken'daki komutan ofisinin, komutan Korniyenko ve 1831'de Lenkeran'daki çevresi, 1837'de Quba'daki komutan Gimbut ve çevresi ve 1837'de yeniden Şeki'deki komutan ofisine karşı keyfi baskı ve ahlak dışı davranışlarına karşı ulusal kurtuluş hareketleri Rus hâkimiyetine asla katılmamanın örneklerini oluşturmaktadır (Azerbaycan Tarihi, 2007:106-117).

Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinde doğan Baba Bey Şakir, "Qazim bey Zekire" şiirinde Karabağ-Şuşa'daki siyasi olaylardan, rusların işgalinden sonra Kuzey Azerbaycan'da beylerin, bilgelerin aşağılandığından ve rus-ermenî zulmünün arttığından bahsetmiştir (Azerbaycan Edebiyatı, 2009:14);

"Vilayətdə urus olub ixtiyar,

Eyləyib bir bina yoxdu görən kar,

Tamam işlər olub cahilə bazar,

Heyif bu vilayət, heyhatü heyhat!."

Şakir, açıkça Azerbaycan'ın Karabağ bölgesindeki hanlığın millî ve dini değerlerine Rus işgalinin ağır bir darbe indirdiğini ve keyfilik en üst düzeye ulaştığını yazmıştır (Azerbaycan Edebiyatı, 2009:15). Şair, "Gancüm ağaya" adlı şiirinde, Rus kanunlarının Azerbaycan halkının millî ve dini gelenekleriyle uyumsuzluğundan ve yeni hesabın zararından bahsetmiştir. Buna dayanamayanların ya Rus işgaline karşı savaştığını ya da anavatanlarını terk etmeye zorlandıklarını yazmıştır (Azerbaycan Edebiyatı, 2009:17).

Şakir'in bu şiirlerinden anlaşılmaktadır ki, Çarlık Rusya'sının işgali, Kuzey Azerbaycan halkının düşünce ve yaşam tarzlarında olumsuz etkilere neden olmuştur. Azerbaycan'ın kuzeyinde Çarlık Rusya'sının Sovyet

döneminden beri işgalini meşrulaştırmaya çalışmanın mazereti olamaz. Çünkü bu işgal, Sovyet Rusya'nın ideologları ve araçları tarafından icat edildiği gibi "ilerici" değil, kelimenin tam anlamıyla vahşice idi.

Kasım Bey Zekir, Çarlık Rusya'sının sömürge politikasından kaynaklanan adaletsizlikleri ve haksızlıkları eleştirmiştir. Örneğin, eleştirel şiirinde "Bölgenin Kargaşası Üzerine", Karabağ'da Çarlık Rusyası'nın işgalinden önce var olan kuralların izlerinin kalmadığını yazmıştır. Bunun yerine adaletsizlik çok fazlaydı ve "yalvarmaya" benzettikleri çarlık memurları ve onlara bağlı Ermeniler hakkında şikayette bulunanların konuşmasına izin verilmemiş ve susturulmuştur (Zakir, 2005:22). Zakir, Çarlık Rusya'sının Azerbaycan Türk topraklarına ayak basmasından sonra kötülüğün arttığını ve iyiliğin azaldığını anlatmış ve onun haklılığı daha sonra anlaşılmıştır.

Kısacası adalet sözde kalırken, gerçekte kötülük ve aldatma yer almıştır (Zakir, 2005:36). Burada Zakir, Çarlık Rusya'sının işgalinin bir sonucu olarak ulusal ve dini hakların ihlal edildiğini incelikle ifade etmeye çalışmıştır. Yani sömürgeleştirme sonucunda Türkler kendi topraklarında köle olmuş ve Ruslara bağlı olan Ermeniler ise efendi olmuşlardır. Zakir bu durumu şu mısralarla ifade etmiştir (Zakir, 2005:44);

*"Nə gündə yaradıb xudavənd bizi,
Bir yana apara bilmədik izi,
Gahi Avanesi, gahi Sərkizi,
Gahi də Semyoni görən canımız!
Bəy ikən adımız oldu mülkədar,
Dəxi mundan belə bizimçün nə var?
Olmazını mükəddər, sahibi ixtiyar
Əvəki, Ərtuni görən canımız!"*

Ancak Zakir, divanların arkasında Kafkasya milletvekillerinin, Azerbaycan Türkleri'nin han ve beylerinden köylülere kadar her şeye haksızlık eden Çarlık Rusyası yetkililerinin olduğunu çok iyi biliyordu. Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinde sömürge eylemleri sonucunda milli gelenek ve görenekler ortadan kaldırılmış ve yerini Rus "yasaları" almıştır. Zakir bu durumu şu şekilde ifade etmiştir (Zakir, 2005:87):

*"Yox bir deyən, ey varisi-məcmui-Qarabağ,
Səndə ağalıq qaidəsi, adəti hani?
Pişək qoyan adını gərəkdir ola pırşov,
Həm gözlüyə bir-bir yorulub dalda qalanı"*

Karabağ'ın Zangazur bölgesinden Seyid Mir Hamza Nigari, Karabağ-Azerbaycan'dan Türkiye'ye gidişinde Çarlık Rusyası ailesinin zulüm ve baskısında önemli rol oynamıştır. Bu anlamda Nigari, Çarlık Rusyası'nın saldırganlık politikasına da karşı çıkmış ve bazı şiirlerinde Moskova'nın sömürgeciliğini açıkça kınamıştır. Örneğin (Nigari, 2012:6);

*"Mərđi-mərdanə o qaplansifəti-Moskof ilən
Eyləmək cəngü cədəl şiri-Dağıştanə düşər"*

O dönemde "Ekinci" gazetesinin (1876-1878) sayfalarında, Hasan bey Zardabi'nin milli-dinsel birlik meselesine yeni yaklaşımının bir sonucu olarak, zamanının Ermeni liderleri alarına geçmiştir. 1870'lerde Tiflis'te yayınlanan Ermeni gazetesi "Mşak", sayfasında Zardabi'nin Ermenice yazısını yayınlarken, zamanımız bir bilim dönemi olmasına rağmen Müslüman aydınların da birlik olduğunu iddia ettiklerini ve tüm İslam halklarını Mekke'ye gitmek adına "Birlik-İslam" ile birleşmek istediklerini ifade etmiştir.

Mşak, yazısında, "Geçmişte zorla işgal ettiğiniz topraklarımızı bize verin ve sonra İslam'ın inşa edildiği çöllerde İslam Birliği'ni sağlayın ve Moğol kabilesini birleştirin, çaba gösterin" (Zardabi, 2005:350), ifadesine yer veriyordu. Böylece Ermenileri için İslam Birliği'nden ziyade "Moğollar" olarak adlandırılan Türklerin uyanışı ve "İslam Birliği" olarak da bilinen milli kimlik içinde Türk-İslam birliğinin ortaya çıkması endişelendiriyordu. Zardabi, bilim, eğitim ve diğer alanlarda o dönem Kafkas-Azerbaycanlı Müslümanlardan daha gelişmiş olan Ermenilerin amacının farkındaydı.

Zardabi, yukarıda yapılan açıklamalar bağlamında Ermenilerin endişesine ve tacizine cevaben, "Ey muhterem Aesruni yıllardır Ermenilerle komşuyuz ve şimdi aramızda düşmanlık yaratmanız efendiniz için utanç verici"

(Zardabi, 2005:350), demiştir. Zardabi, büyük bir öngörü ile Kafkas-Azerbaycan Müslümanlarını yani Türkleri birlik olmaya davet etmişti. Zamanla Türklerin komşuları olan Ermeniler ve Gürcüler tarafından atılan adımların farkına varan Zerdabi, milleti arasında milli fikirleri yaymaya çalışmıştır (Zardabi, 2005:273).

7. GÜNEY KAFKASYA'DA 1905-1906'DA ERMENİ - MÜSLÜMAN ÇATIŞMASI

20. yüzyılın başlarında Japonya ile savaşta (1903-1904) yenilgiyle birlikte Dünya iktisadi buhranından (1901-1903) kurtulamayan ve özgürlük, işçi sınıfın mücadelesinin genişlemesi Çar Rusya'sını zor duruma düşürmüştür. 9 Ocak 1905 yılında II. Nikolay'ın binlerce insanın şikâyetlerini dinlemek yerine onları kurşuna dizmesi ülkedeki problemin çözümüne katkı sağlamamıştır.

Çarlık devrimci hareketini önlemek, halkın dikkatini başka yöne çekmek için etnik gruplar arası katliam yapmıştır. Böylece Çarlık Rusyası, Kuzey Azerbaycan'da devrimci-Marksist ve milli-demokratik hareketlerin büyümesinden endişelenerek Güney Kafkas bölgesinde ermeni-müslüman çatışmasına (1905-1906) göz yummuştur. Bu çatışmada Kuzey Azerbaycan Türkleri ve Kuzey Azerbaycan topraklarında yaşayan müslümanlar acı çekmiştir (Mammadov, 2005:327).

20. yüzyılın başlarında Azerbaycan ulusal basınında "Ermeni meselesini" yazan Azerbaycanlı Türk aydınları (Ali bey Hüseyinzade, Muhammed Emin Resulzade, Ömer Faig Nemanzade, Yusuf Talibzade, M.Said Ordubadi vb.) Ermeni meselesinin Batının ve Rusya'nın bir oyunu olduğunu beyan etmişlerdir. Milli aydınımız Ali Bey Hüseyinzade, Batı'nın kasıtlı olarak Ermenileri Müslümanlara karşı kışkırttığını söylemiştir. Ermeniler de Batı ile Rusya arasındaki oyunun bir parçası olmuş ve Müslümanları öldürmüşlerdir. Bu anlamda yüzünü Ermeni yazarlara (Nikoksov ve diğerleri) çeviren Hüseyinzade şu ifadelerle yer vermiştir (Hüseyinzade, 1905);

"Birlikten ve ittifaktan mı korkuyorsunuz? ... Ve biz anlaşmazlık ve çekişmeden korkuyoruz! Aramızda çok fazla kan dökülmesine neden olan bir tartışma ve kavga değil mi? Kafkasya'mızda sanki bu uyuşmazlık, bu düşmanlık ve nefret yenmemiş gibi, İttihadi-Müslim'in hatırası için genel dünya-İslam'da bir uyuşmazlık mı olmalı, yoksa başka bir Müslümanın kanını mı dökmeli? Bunu istiyor musunuz? .. Hayır, sizi korkutan bir birlik ya da ittifak değil! .. Bin üç yüz yıldır zaten var. Aranızdaki sebep cehalet, ihmal ve yanlış yönlendirme iken, Ermenilerin çoğunluğu kendini beğenmişken, İslam dünyasından değil, uyanıktan, yenilenmeden ve aydınlanmadan korkuyorsunuz!"

Güney Kafkasya'da Ermeniler ve Ruslar, Türk ve diğer Müslüman halklara karşı yaptıkları katliamın önlenmesinde ünlü bir Türk aydın, siyasetçi Ahmed Bey Ağaoğlu 1906 yazında "Difai" önemli bir faaliyet olmuştur. Baykara'ya göre "Difai" Türk nüfusunu Ermeni Taşnakların silahlı kuvvetlerin katliamlarından korumak amacıyla oluşturulmuştur (Baykara, 1992:70-80). Ünlü bilim adamı T. Svyatohovski konuyla ilgili olarak; "Tatar-Ermeni ihtilafının (savaşının) bir sonucu olarak ortaya çıkan 'Difai' Şamil döneminden bu yana, esas olarak Rusya karşıtı faaliyetleri nedeniyle hiçbir zaman karşı karşıya gelmeyen çarlık rejimine, itaatkârlara bir darbe indirmiştir" (Svyatohovsky, 1990:101) ifadesini kullanmıştır.

Difai'nin lideri Ağaoğlu, 1902'de yazdığı bir yazısında Ermeni milliyetçiliğinin gerçek mahiyetini göstermeye çalışmıştır (Ağaoğlu, 2019:119). Ayrıca "Kafkasya'da Ulusal Sorun" (1904) adlı makalesinde milliyetçiliği "iyi" ve "kötü" olarak kategorize etmiştir. O'na göre, Kafkasya'da Ermeniler gibi kötü milliyetçilikle enfekte olmuş topluluklar vardır (Ağaoğlu, 2019:123). Ağaoğlu'na göre Ermenileri etkileyen "kötü milliyetçilik", öncelikle kapitalizmin Avrupa'da yayılmasından kaynaklanmıştır. Burjuvazi ve milliyetçilik iç içe girmiştir. Burjuvalı olup milliyetçi olmamak imkânsızdır. Bu bağlamda şu satırlara yer vermektedir (Ağaoğlu, 2019:122);

"Sermaye soygununda hiçbir şeyi önemsememek kozmopolitliktir. O, Kendini, başkalarını, Yahudileri de aynı kolaylıkla yok etmektedir. Ancak onun kozmopolitliği bunun ötesine geçememektedir. Birini yok etmek gerektiğinde ve diğeri bunu gönüllü olarak yapmak istemediğinde sermaye kendini en kötü anlamda bile milliyetçi olarak göstermektedir."

Ağaoğlu, "Bakü'deki Olaylar Üzerine" başlıklı makalesinde (St. Petersburg Vedomosti, 21-22 Nisan 1905), Kuzey Azerbaycan'ın Çarlık Rusya'sına ilhak edilmesinden sonra Ermeni nüfusunun artmasının ve Müslümanlara karşı yükselişinin tesadüfi olmadığını yazmıştır. Özellikle Kafkas Müslümanlarının kültürel ve ulusal uyanışı Ermenileri rahatsız etmiştir. Ağaoğlu (1995) bu bağlamda;

"Bundan bahsetmişken, Müslümanlar ve Ermeniler arasında herhangi bir dini veya milli düşmanlık olduğunu sanmıyorum. Aksine, onlar yüzyıllardır barış ve dostluk içinde yaşadılar ve şimdi bile, kültür benzerliklerinin korunduğu her yerde - ortak emekle bağlı oldukları köy ve mezralarda,

düşmanlık ve ayrımcılık olmaksızın samimi komşular olarak yaşıyorlar. Ancak kültürel gelişme açısından daha ileri olan açgözlü burjuvazinin ve Ermenilerin Müslümanları elbette ele geçirmeye ve egemen olmaya çalıştıkları tüm kentlerde çatışma ve protestolar kaçınılmazdı”,

bilgilerine yer ermiştir. Ağaoglu, Çarlık Rusya'sının bu çatışmayla Ermeniler kadar ilgilendiğini ve hatta Azerbaycan'daki Türk-Müslüman nüfusun katledilmesine Türk Ermenileri de (Andronik vb.) bu olayların içinde olmuştur.

Azerbaycanlı Türk aydınlarından Nasib Bey Yusifbeyli de Ermenilerin "Birlik-İslam" konularını Hristiyan kardeşlerin yardımına güvendiklerinden dolayı gündeme getirdiklerini ifade eder. Bu açıdan Ermenilerin gazetelerde Müslümanlara karşı her türlü iftira ve yalan beyanlarda bulunmuşlardır. Yusifbeyli konuyla ilgili olarak, *"İttihad-i İslam" hakkında yıllar içinde ne yazılmadı ne de söylenmedi? Ermeniler gece uyuyup, rüyalar görüp, kurgular hazırlayıp ve bu konuda düzenlemeler yaparak, gündüzleri dünyanın her tarafındaki gazeteleri dolduruyorlardı”* (Gahramanlı, 2008:120), demiştir.

Yusifbeyliye göre, Ermeniler boş hayaller peşindedirler, onların iddia ettikleri manada Müslümanların tek bir devlette birleşmelerine hiç de ihtiyaç yoktur. Çünkü Müslümanlar, Hristiyanlara veya diğer gayrimüslimlere karşı bir devlette birleşmek yerine kendi içlerinde birleşmenin ve bütün olmanın yollarını aramaktadırlar. O'na göre, İslam birliği konularından rahatsız olan sadece Ermeniler değil, aynı zamanda Avrupa'nın önde gelen aydınları ve onların basını da çok rahatsızdı. Avrupalılar, tüm Müslümanların tek bir devlet veya Osmanlı İmparatorluğu etrafında birleşmelerinin kendileri için tehdit oluşturacağını düşünmekteydiler. Bu nedenle, bazı Müslüman düşünürlerin İslam Birliği hakkındaki yazıları da bu konuyu daha da zorlaştırmaktaydı (Gahramanlı, 2008:121-122).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucusu, ulusal ideologu Muhammed Emin Resulzade, tüm bunları Çarlık Rusyası tarafından ekilen ulusal nefretin bir tohumu olarak nitelendirmektedir. Ermeni ve Türk barışseverlerin birleşmesi halinde Çarlık Rusya'sının iki komşu halkı düşman yapamayacağından umutluydu. Bu açıdan konuşan Resulzade, 1905-1906 yıllarında Türk-Müslüman katliamında Ermeni milliyetçilerinden daha çok Rus hükümetini ve Rus şovenistlerini suçlamıştır. Bu hususta (Resulzade, 1992:21);

"Bilindiği kadarıyla Goloşşapov," barışçı "olarak Şuşa bölgesine gönderildi. Goloşşapov da "barışı koruma" görevini yerine getirerek toplar, tüfeklerle ve ateşlerle barışmaya başlamıştır... Ey vicdansız Goloşşapov! Yeter, içtiğin insan kanı, iki ulusun birbiriyle çatışmasına sebep olup, sonra ikisini de bedi-faneye verdiniz! Bu kadar insafsızlık, vahşet olmaz ki, siz yapıyorsunuz !! Nüfusun yaramaz ve barışsever olmadığını varsayalım. Ama masum fakir insanlar, herhangi bir suç işlemekten aciz zayıflar, sakat olanlar, oğulları ve kızları, ne olursa olsun hiçbir şeyden suçlu değildir. Bu fakir, başıboş uluslardan ne istiyorsunuz? Onlara alamayacağın ne verdin? İnanın bana, bir gün ulusal mahkemenin önünde duracak ve eylemlerinizi sorgulanacaksınız! O gün korkun, infazcılar, insan kanına susamışlar!",

ifadelerine yer vermiştir. Bu makalede Resulzade, Ermeni-Türk çatışmasını bir "Ermeni meselesi" olarak değil, bir devrimden korkan Çarlık hükümetinin iki halk arasında kasten yarattığı "şeytani bir mesele" olarak değerlendirmiştir (Resulzade, 1992:22).

Resulzade'nin söylediklerinin kuşkusuz bugün büyük bir anlamı vardır. Çünkü bugün bile birçok kimse tarafından "Ermeni Sorunu", "Amerikan-İngiliz Çifte Standardı" ve "Rus Satanizm" minin gerçek doğası anlaşılmamaktadır. Bu da kafamızda bir sorun olduğundan kaynaklanmamaktadır. Aslında çoğumuzun bu sorunları "anlamamasına" neden olan biziz. Bunun başlıca nedenleri, doğru ve milli ruhla eğitim eksikliği, çevreden kaynaklanan sorunlar ve en önemlisi kitlesel nitelikte bir milli ideolojinin olmamasıdır.

Azerbaycan'ın her vatandaşı kendi arzuları, istekleri ve kişisel inisiyatifiyle tarihi gerçeklerin farkına varma konusuna bir söz verilmeli ki, "Ermeni sorunu", "Amerikan-İngiliz çifte standardı" ve "Rus satanizmi" orta ve yüksek öğretim kademelerinde, sosyal medya ve farklı iletişim kanallarıyla millete iletilmelidir. O dönemlerde yaşamış Mir Möhsün Nevvab, ermeni-müslüman mücadelesi ile ilgili olarak, *"bu çatışmanın asıl nedeni olan Rusların Ermeniler ile birlikte Türk-Müslümanlara zulmetmişlerdir"* ifade etmiştir. Bu bağlamda Nevvab şöyle demektedir (Nevvab, 2006:94);

*"Məscidi yandırıb əraməni rus,
Hər iki qövm oldular mənus,
Rəhməti-həqdən olub məyus,*

Var ümidim ki, iş ola məkus”

Nevvab'ın ifadeleri doğru bir durum tespitidir. Ruslar ile Ermeniler, Müslümanlar-Türklerden gerekli cevabı almışlardır. Her halükarda Nevvab, Rusların oyununa gelen ve Türk-Müslümanlara saldıran hem Ermenilerin hem de taraftarlarının sonuçta mağlup edildiğini yazmaktadır (Nevvab, 2006:94).

1. Dünya Savaşı'na (1914-1916) katılan Türkiye düşmanlarına (Çarlık Rusyası, vb.) karşı savaştığı bir dönemde, bölgenin doğusunda yaşayan Ermeni çetelerinin ağaları Anadolu'da ve Azerbaycan'da bir Ermeni devleti kurmaya çalışmışlardır. Türk hükümeti ise Ermenilerin bu ihanetine tepki olarak bölgeyi boşaltmalarını emretmiştir. Özellikle 1915 yılı Nisan ayında çok sayıda Ermeni Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesinden sürülmüştür. Böylece Nisan 1915'teki yeniden yerleştirme harekâtını bir sözde "Ermeni soykırımı" olarak gören Ermeni Taşnaklar, bu tarihten sonra Türk ve Azeri Türklerine yönelik inanılmaz cinayetlerini daha da çoğaltmaya başladılar.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucusu, ilk cumhurbaşkanı, Türk düşünür Muhammed Emin Resulzade, o dönem yazılarında "Ermeni meselesini" ele alarak, Ermenilerin Balkanlar'daki Osmanlı savaşını Türklere karşı saldırı için kullanmaya çalıştıklarını yazdı. Yani Ermeniler Türkiye'deki kriz durumunu Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmak için kullanmayı hayal etmişlerdir.

Resulzade, 1913'te "İkbal" gazetesinde yazdığı "Biraz Ermeni Meselesi" başlıklı makalesinde, Ermenilerin şu anda bile Türkiye için bir sorun haline geldiğini belirtmektedir. "*Bu Ermeni meselesi nedir? Bu, her şeyden önce bölgesel bir konudur. Bu, Türkiye üzerine araştırmalarıyla tanınan Avrupalı yazarların kabul ettiği bir gerçektir*" (Resulzade, 2001:193). Resulzade, Ermenilerin iddia ettiği gibi Türkiye-Ermenistan diye bir şeyin olmadığını ifade etmektedir. Ona göre böyle bir kavramdan ne mantıksal ne de politik olarak bahsetmek anlamsızdır. Ermenilerin ve diğer milletlerin yaşadığı yalnızca birkaç vilayet vardır (Resulzade, 2001:194).

Resulzade, Kasım 1914'te "İkbal" gazetesinde yayınlanan "Ermeni Meselesi Çevresinde" başlıklı makalesinde, Ermenilerin Doğu Anadolu'daki Türk-Müslüman nüfusa yönelik işledikleri zulümlere bir kez daha işaret etti ve arkasında Çarlık Rusya'sının olduğunu yazmıştır. Ona göre Ermenilerin Türkiye'den ne istediklerinin netleşmediği bir dönemde Çarlık Rusya'nın onları Türk-Müslüman nüfusa karşı şiddete sürüklemesi tesadüf değildir. Çarlık Rusya'sının amacı, bağımsızlık iddiasıyla Hristiyan Ermenilerini Osmanlı aleyhine çevirmek ve Müslüman-Türk nüfusunu bu bölgeden temizlemektir (Resulzade, 2001:425-426).

Resulzade, Ağustos 1916'da "Açık Söz" gazetesinde yayınlanan "Türkiye'deki Ermeniler" başlıklı makalesinde, Avrupa ve Rusya "Ermeni Meselesini" gündeme getirmeden önce, Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğu'nda en üst düzeyde yaşadıklarını, hatta Osmanlı'da bakanlarının bile olduğunu yazmıştır: Türkiye'nin içişlerine karışmalarına kadar Türkiye'de rahat yaşadılar ve her zaman İstanbul hükümeti ile alay ettiler. Eski zamanlardan beri Ermeniler hükümette görev yapmışlar ve padişahların güvenini ve iltifatlarını kazanmışlardır.

Ermeniler, Osmanlı devletinde vezir bile olmuşlardır (Resulzade, 1916). Resulzade'ye göre 1877'den beri Balkan uluslarını takip etmek ve dış etkilerle kurtulmak isteyen Türk Ermenileri, İstanbul hükümetinin güvenini kaybetmişlerdir. Özellikle, 1915 yılında Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesindeki Ermeni ayaklanmaları ve bunun sonucunda Türk-Müslüman nüfusun Ermeniler tarafından katledilmesi, İstanbul hükümetini Ermenilerin bir Osmanlı topraklarından diğerine yerleştirilmesi de dâhil olmak üzere bazı kararlar almaya zorlamıştır (Resulzade, 1916).

Azerbaycanlı Türk aydınlarından Ömer Faiğ Nemanzade, 1915 yılında Doğu Cephesi'nde başarısız Osmanlı askeri operasyonu "Sarıkamış"ın ardından Rus-Ermeni güçlerinin saldırısına uğrayan Kars, Ardahan ve Kağızman halkına acil yardımın önemini anlatmıştır. Ömer Faiğ, Ocak 1915'te Bakü'de yayınlanan İkbal gazetesinde, "*Savaş dolayısıyla Kafkas müslümanlarının karşılaştıkları felaket küçümsenemezdi*", demiştir.

Kars bölgesindeki felaketi Bakü ve Gence'ye gelen 40-50 ev ve Ahıska köylerine sığınan birkaç yüz Müslüman ile karşılaştırmayın. Felaket, hayal edebileceğinizden daha korkunç, hayal edebileceğinizin çok üstündedir. Afet ve sefalet Kars, Ardahan, Kağızman ve Olti ilçelerini tamamen ele geçirmiştir. Orada yüzbinlerce Müslüman yardıma muhtaç bir haldedir (Nemanzade, 2006:183).

Faiğ, "Bir lokma ekmek", "Sınav" gibi yazılarında Anadolu Türkleri ile birlikte durmamız gerektiğini de yazmıştır. Dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı, tüm dünya milletleri gibi Anadolu ve Azerbaycan Türkçülüğünün de bir sınavla karşı karşıya olduğunu bir kez daha göstermiştir. Nemanzade, bu sınavın eksik olduğumuz birçok yönünün yanı sıra milli birliğimizin ve eşitliğimizin özelliklerini de gösterdiğini yazmıştır. Konuyla ilgili olarak Nemanzade (2006:192);

"Bugünkü sınavla dersimizi anlayıp geleceğe hazırlanırsak, çektiğimiz dertler, hakaretler ve acılar milletin geleceğine feda olsun. Doğru, bugünkü durumumuza bakınca ister modern ve gerek ruhsal manada devlet yöneticilerinden umutsuzum. Ancak milletin, halkın geleceğine inancım sonsuzdur. Eğer yönetimin başına bilgili, dürüst ve vatansever insanlar geçerse çok az bir zamanda uyanacağına umudum var"

ifadelerine kullanmıştır. Azerbaycan Türk aydını Ahmed Cevad Osmanli'nin Balkanlar ve I.Dünya Savaşı'nda düşmanlarına karşı yürüttüğü savaşlara doğrudan katılmıştır. Cavad, 1912 yılında Balkan Savaşı ile bağlantılı olarak İstanbul'da kurulan "Kafkas Gönüllüler Bölüğü" ne katılmış, Birinci Dünya Savaşı'na, Doğu Cephesinde Rus-Ermeni güçlerine karşı savaşan bir asker ve milli figür olarak bulunmuştur. Ayrıca Cavad'ın savaşlarla ilgili onlarca şiir ve yazısı bulunmaktadır.

Cevad 1. Dünya Savaşı sırasında (1914-1918) H.Z. Tagiyev'in himayesinde, Hosrov Bey Sultanov önderliğinde faaliyet gösteren "Müslüman Hayır Cemiyeti" nin başkan yardımcısı ve sekreteri olarak, Türkiye'ye her türlü yardımın örgütlenmesinde doğrudan yer almıştır (Saleddin, 1992:56-57). Cevad; Batum, Kars, Ardahan, Erzurum, Acariya ve diğer bölgelerde 4 yıl ön saflarda yer almıştır. 1915-1916 yıllarında "Açık Söz" gazetesinde yayınlanan "Acar Mektupları" nda, Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Doğu Cephesindeki durumuna tüm yönleriyle değinmiştir (Saleddin, 1992:56-57).

Cavad 1915'te Sarıkamış'ta Enver Paşa'nın Doğu Cephesi'ne gerçekleştirdiği başarısız askeri harekâtın ardından Rus-Ermeni askeri birliklerinin Kars, Ardahan ve Erzurum halkına karşı işledikleri suçlardan sonra ihtiyaç sahiplerine yardım etmek için elinden geleni yapmıştır. Cevad, memleketlerinden sürgün edilen Kars ve Erzurum'daki yurttaşlarımıza, düşmanın izinden topraklarımıza ithaf ettiği "Savaşçılar" şiirinde şöyle yazmıştır (Cavad, 2005:56-57);

*Baxdım o yerlərdə buludlar ağlar,
Məzarlığa dönmüş bağçalar, bağlar,
Maralsız qaldınız, a qarlı dağlar,
Tutan olsa Sızdən maral sorağı.
Görəcəm ki, hər yer düşman yatağı!*

Mayıs 1917'de Bakü'de yayınlanan "Kardeş Yardımı" dergisi, Ermenilerin Doğu Anadolu'daki Türk-Müslüman nüfusa karşı gerçekleştirdiği trajedilere adanmış ayrı bir yayındır. Bu derginin basılmasındaki temel amaç, bir yandan Doğu Anadolu'daki Türk-Müslüman nüfusun başına gelen trajedileri dünyaya duyurmak, diğer yandan da Türk-Müslüman dünyasının yardımına katkı sağlamaktır. Dergide yayınlanan makalelerin yazarları O.F. Nemanzade "Ben Kimim", M.E. Resulzade "Bizim açımızdan Rusya'da cumhuriyete güven", Hosrov Bey Sultanov "Bakü Müslüman Hayır Cemiyeti Askeri Yardım Dairesi Faaliyetleri", M. Y. Ceferov "Müslüman Askerlere ve Müslüman Avukatlara Yardım", Fateh Kerim "Millet Sağ Olsun", Hüseyin Mirza Camalov "Umut", Halil İbrahim "Savaş ve Kadınlar", Firudin Bey Köçerli "Hayvanlar ve İnsanlar", Seyid Hüseyin "Beyazlayan Dişler" ve diğer ulusal entelektüellerdi.

Hosrov (Hüsrev) Bey Sultanov, "Bakü Müslüman Hayır Cemiyeti Yardım Dairesi Faaliyetleri" başlıklı makalesinde, Ermeni-Rus askeri gruplarının Dernek aracılığıyla Doğu Anadolu'da işledikleri trajedilerden etkilenen nüfusa Azerbaycan Türklerinin yardımından söz ederken (Sultanov, 1917:49-50), Ceferov "Dava ve Müslüman Avukatlar" yazısında ise daha çok 4. Devlet Dumasında Türk-Müslüman avukatların yaptıkları çalışmalardan bahsetmiştir (Ceferov, 1917:43-44). Halil İbrahim ise, "Savaş ve Kadın" başlıklı makalesinde Doğu Anadolu'da Rus-Ermeni çeteler tarafından soykırıma uğrayan kadınlar konusuna değinmiştir. Ona göre, savaş sırasında kadınların çoğu omuzlarında bir yük taşıyordu. Halil İbrahim, Kafkas cephesinden en çok etkilenenlerin Çarlık Rusya'sının köleliği altında yaşayan Türk-Müslüman kadınlar olduğunu yazmıştır (İbrahim, 1917:66-67).

Firudin Bey Köçerli de savaşın meydana getirdiği vahşi duyguları "Hayvanlar ve İnsanlar" yazısında ifade etmeye çalışmıştır. F.B. Köçerli (1917:74-75);

"Bugün dünyayı kan gölüne çeviren ulusların çatışması ve labirentlerinde görülen anlaşmazlık ve zulüm, insanlığın ileriye değil geriye gittiğine işaret ediyor gibi görünüyor. Bu düşmanlık ve çelişki, bu kan dökülen vahşi insanlar arasında gerçekleşmiş olsaydı, dünya kendini bir şekilde cehalet olan suç ve günahattan arındırmak zorunda kalacaktı. Ancak ne yazık ki, bu yozlaşma ve düşmanlık en medeni ve parlak Avrupa ulusları arasında yaygındır. Bu mücadelede her millet

maddi ve manevi ilerlemesini, mutluluğunu ve refahını başkalarının ölümü ve yıkımında görür ve tüm gücüyle bu yolda gayret gösterir”,

demıştır. Aynı zamanda "Kardeş Yardımı" dergisi, Ermenilerin Doğu Anadolu'daki Türk-Müslüman nüfusa karşı işledikleri trajediler ve Türk kardeşlerimize yardım etme ihtiyacı hakkında şiirler de yayınlamıştır. Bu şiirlerin yazarları H. Cavid "Savaş ve Afet", A.Nazmi "Taht İleri", M.S. Ordubadi "Özgür Özgürlüğe", A.Sahhat "Tahliye veya Mülteci", Salman Türkhan "Tamamı Türkçe Oluşmuş Dizin" ve diğerleridir.

8. ERMENİLER VE AYSORLAR TARAFINDAN GÜNEY AZERBAYCAN'DA TÜRLERE KARŞI İŞLENEN TRAJEDİLER VE OSMANLI TÜRKLERİNİN YARDIMI

Birinci Dünya Savaşı, Kafkas cephesinde olduğu gibi Güney Azerbaycan'da da Osmanlı-Rus savaşlarını kaçınılmaz hale getirmiştir. Böylece, Ruslar ve İngilizler öncelikle Hristiyan Ermenileri ve Süryanileri her alanda kazanmak için, dolaylı olarak da Türk-Müslüman nüfusunun soykırımında desteklemiştir. Böylece, Çarlık Rusya'sının I. Dünya Savaşı'na ilişkin tarafsızlığına rağmen, Ağustos 1907'de İngiltere ile "iktidar paylaşımı" anlaşması sonucunda Güney Azerbaycan'a hâkim olmaya başlayan Çarlık Rusya'sı, 1912'den itibaren burada askeri güçlerini daha da genişletti. Osmanlılara yönelik askeri müdahale Azerbaycan Türklerinin ciddi protestolarına neden olmuştur. Araştırmacılara göre Rus ordusuna katılan Osmanlı, Salmas, Urmiye Süryanileri ve Ermenilerin sayısı 100.000'dir (Malikzade, 2010:12).

Osmanlı birlikleri 1914'ün sonlarında ve 1915'in başlarında Tebriz, Salmas ve Urmiye'yi ele geçirmelerine rağmen, Rus ordusu Erzurum'da Sarıkamış'ın yenilgisinden sonra bu şehirleri geri alıp Azerbaycan'daki konumunu güçlendirmiştir. Rus işgaliyle uzlaşmayan Tebriz halkı, 4 Nisan 1915'te protesto mitingi düzenleyerek Rusların Azerbaycan'ı terk etmesini talep etmiştir.

Böylesine karmaşık bir durumda Asuriler ve Ermeniler, Rusların ve İngilizlerin doğrudan yardımıyla askeri olarak örgütlenmiş ve Osmanlı ve Azerbaycan Türklerine, halka karşı savaşmaya teşvik edilmişlerdir. Mayıs 1915'te büyük bir Süryani grubu, Rusların kışkırtmasıyla Osmanlı devletine ve bu anlamda Azerbaycan Türklerine savaş ilan etmişlerdir. Çünkü Süryaniler, Gacar eyaleti topraklarında ve Urmiye, Salmas gibi Güney Azerbaycan'ın büyük şehirlerinde Türk-Müslüman nüfusa karşı büyük çaplı katliamlar veya soykırımlar gerçekleştirmişlerdi. Örneğin, 1915 yılında, yaklaşık altı (6) Urmiye valisi olan Moiz, Urmiye de dâhil olmak üzere Azerbaycan'da Asuriler ve Ermeniler tarafından işlenen suçlar hakkında Azerbaycan mali işler müdürü'ne yazılı bilgi göndermiştir (Melikzade, 2010:53).

Moiz, Tebriz'deki Gacar Veliht Prensi'ne yazdığı bir mektupta, tüm uzlaşma çabalarına ve hatta önde gelen isimler ve Amerikalı ve Fransız misyonerlerle barış girişimlerine rağmen, Azerbaycan Türklerine ve Müslümanlarına yönelik Hristiyan saldırganlığının artmakta olduğuna işaret etmiştir (Melikzade, 2010:55).

Rusya ve İngiltere'nin yardımıyla Osmanlılara savaş açan Asuriler ve Ermeniler, özellikle Asur lideri Mareşimon, Türk-Müslüman nüfusa karşı katliamlar yaptıklarında Çarlık Rusya'sından büyük askeri destek almışlardır. Kısa süre sonra Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Hristiyan misyonerler tarafından büyük ölçüde finanse edilen (Mlikzadee, 2010:78-79) ve genellikle Rusya, İngiltere ve ABD tarafından silahlandırılan Süryaniler ve Ermeniler, Doğu Anadolu'da Osmanlılarla 1916-1917 savaşına daha yakından dahil olmuş, Güney Azerbaycan'da on binlerce Türk ve Müslümanın katledildiği soykırımlara doğrudan katılmışlardır (Akgündüz ve Öztürk, 2008:283-285). T. Melikzade bu durumu, “*Aysorlar ve Ermeni kaçak çeteleri şehirlere ve köylere akın etmiş, ve Ruslara güvenerek bir çok olaya karışmışlardır. O zamana kadar sadece halkın mallarını yağmalıyorlardı, ancak daha sonra geri dönüp insanları katletmeye başladılar*” (Melikzadee, 2010:87), şeklinde ifade etmektedir.

Ekim 1917'de Rusya'daki Bolşevik devriminden sonra, Urmiye ve Salmas'taki Asuriler ve Ermenilerin suç eylemleri daha da yoğunlaşmıştır. Çünkü Rus ordusunun bu bölgeden çekilmesiyle İngiltere, Fransa ve ABD, Osmanlılara karşı yine Asuriler ve Ermenilere dayalı bir Hristiyan ordusu oluşturma kararı almıştır (Safari, 2016:48-49). Urmiye'deki Rus konsolosu Nikitin de anılarında Asurların, Rus General Potavzev ve ardından General Gashfild önderliğinde bir Hristiyan Ermeni ordusu yarattığını yazmıştır. Nikiti'nin verdiği bilgilere göre Güney Azerbaycan'da oluşturulan Hristiyan ordusuna İrevan ve Nahçıvan'dan 6.000 Ermeni katılmıştır. Bu durumla ilgili Melikzade şöyle yazmaktadır (Melikzade, 2010:9);

“Böylece Asur ordusu veya Azeri Süryanileri, Ermeniler, Osmanlı cilolarından (Asurilerinden) oluşmuş Hristiyan ordusu Azerbaycan ve bölgenin siyasi ve askeri sahnesine girmiştir. Azerbaycan'ın batısı, Osmanlı sınırı, Urmiye'den Araz Nehri'ne kadar tamamen Rus, İngiliz ve

Fransız Hristiyan ordusu tarafından işgal edilmiştir. Böylece Asurilerin Urmiye ve Salmas'ta insanları öldürmek için ellerine fırsat geçmiştir. Elbette bu acıların birkaç ana amacı vardı: Birincisi, bölgeyi Azerbaycan Türklerinden temizlemek ve Haydat (Büyük Ermenistan) teorisine dayalı bir Hristiyan devleti yaratmak. İkincisi, kamuoyunu Avrupa'daki savaştan uzaklaştırmak ve Osmanlı devletine karşı çevirmektir”

Görüldüğü gibi, 1917-1918 yıllarında Güney Azerbaycan'da, özellikle Urmiye ve Salmas'ta meydana gelen Türk-Müslüman katliamından önce, Büyük Britanya, Fransa ve ABD'nin tarafından asuriler ve ermenilerden oluşan sözde "Hristiyan Ordusu" ya da "Aysor-Ermeni Devleti" önceden planlanmış ve uygulamaya konulmuştur (Safari, 2016:48-49).

Her halükarda, "İtilaf" ve onlara ait Hristiyan misyoner örgütleri tarafından sözde bir Hristiyan devleti oluşturmaya çalışıyorlardı. Bu sözde "devlet" liderleri Marshimon, Petros İllu ve diğerlerinin de amacı bir yandan Osmanlı'yla savaşı sürdürmek, diğer taraftan ise Türk-müslüman nüfusun, özellikle Azerbaycan Türklerinin soykırımını gerçekleştirmektir (Melikzade, 2010:101-106). "İtilaf"ın himayesinde oluşturulan "Hristiyan Ordusu", Şubat 1918'in sonlarında Urmiye'de büyük çaplı bir soykırıma başladı. Melikzade bu konuda, "22 Şubat 1918 Cuma akşamı, Urmiye halkının üç günlük katliamı başladı. Petros'un komutasında Aşgerhan mahallesinin Süryanileri, Müslümanların yaşadığı komşu dairelere saldırdı", demiştir.

Bu kadar hızlı ve acımasız bir saldırı beklemeyen Müslümanlar, beklenmedik bir şekilde yakalandı (Malikzadeh, 2010:117-118). Ancak Urmiye'deki Türk-Müslüman nüfusunun 25 Şubat'ta teslim olması ve Hristiyan ordusunun şartlarını kabul etmesiyle katliam azalmıştır. Ancak ondan önce Urmiye'de en az 10.000 Türk-Müslüman, Asurlu ve Ermenilerin Hristiyan ordusu tarafından soykırıma maruz bırakılmıştır (Melikzade, 2010:129). 18 Mart 1918'de Hristiyan ordusu Urmiye'de yeniden katliamlar yaparak 10.000'den fazla Türk-Müslüman'ı öldürmüştür (Melikzade, 2010:162). Bu katliamların ana lideri, suikastta Marşimon'un yerini alan Petros İllu'dur.

Hristiyan ordusu, Urmiye'den sonra Azerbaycan'ın Salmas kentinde en büyük katliamlardan birini gerçekleştirmiştir. Böylece 1918 Nisan'ının başlarında Hristiyan ordusu Salmas'ta faaliyete geçti ve Salmas'ın Türk-Müslüman nüfusu için bir katliam başlattı (Safari, 2016:133-134). Salmas nüfusunun bir kısmı trajediden kaçmak için şehirden kaçarken, birçoğu soğuk hava nedeniyle yolda ölmüştür (Melikzade, 2010:177).

24 Nisan 1918'de Aysorlar ve Ermeniler Salmas'ın merkezi Dilmagan'ı ele geçirdiler. Çocuklar, yaşlılar ve kadınlar da dâhil olmak üzere Türk-Müslüman nüfusunu öldürmeye başladılar. Tüm bunlardan sonra 4 Mayıs 1918'e kadar Hristiyan ordusu Salmas ve çevresinde toplanan 40.000 Müslümanı Haftvan köyüne ve Sar kalesine oradan da başka yerlere götürdü. Bunun sonucunda çoğu yollarda öldü (Melikzade, 2010:193).

Urmiye ve Salmas Türk-Müslüman nüfusunun Ermeniler ve Süryaniler tarafından katledilmesi ve nüfusun geniş çaplı tahliyesinden sonra Gacar devleti, Kuzey Azerbaycan'da yaşayan Güney Azerbaycan Türklerinin bir kısmını bu bölgeye yerleştirme kararı aldı. Buradaki temel amaç, Hristiyan ordusunun soykırımından sonra Urmiye ve Salmas'ta önemli ölçüde azalmış olan bölgedeki Müslüman nüfusun dengesini sağlamaktır (Azeri, 1379:193).

Hristiyan ordusundan Urmiye ve Salmas da dâhil olmak üzere, Osmanlı askerlerinin Güney Azerbaycan'ın kurtuluşunda önemli bir rol oynadığına dikkat edilmelidir. Osmanlı Ordusu'nun 4. Kolordunun kahramanlıkları sayesinde, Urmiye ve Salmas'ın yanı sıra diğer Azerbaycan köy ve kasabaları birleşik Ermeni-Aysori ordusundan kurtulmuştur. Her halükarda, Osmanlı devleti ve Osmanlı-Türk ordusu, Güney Azerbaycan'ın yanı sıra Kuzey Azerbaycan'ın Türk-Müslüman nüfusunu Ermeni-Aysori askeri birlikleri veya Hristiyan ordusu tarafından tamamen yok edilmekten kurtarmada olağanüstü bir rol oynamıştır.

9. ÇARLIK RUSYA'SININ DÜŞÜŞÜNDEN SONRA MART TRAJEDİSİ VE KAFKAS TÜRKLERİNE SALDIRI GİRİŞİMİ

Çarlık Rusya'sının fiilen düşüşünden (Şubat 1917) sonra, Güney Kafkasya'yı yönetmek üzere üç halkı (Gürcüler, Türkler ve Ermeniler) temsil eden Tiflis'de (Gürcistan) ortak bir devlet organı kurulmuştur. Böylece, Şubat 1917'de Çarlık Rusya'sındaki Şubat burjuva devriminden ve çarlığın çöküşünden sonra, 9 Mart'ta Petrograd'da kurulan Geçici Hükümetin kararıyla, Güney Kafkasya'daki iktidar yeni oluşturulan bir yapıya - Özel Güney Kafkasya Komitesi'ne devredilmiştir.

25 Ekim 1917'de Rusya'daki Bolşevik darbesi ikili bir iktidara yol açmıştır. 25 Ekim 1917'de Bolşevikler Rusya'nın Petrograd kentinde iktidarı ele geçirdikten sonra Bakü'deki Bolşevik-Taşnak unsurları daha aktif hale

gelmiştir. 2 Kasım 1917'de Bolşevikler, yandaşları ile Bakü Sovyeti'nin bir toplantısını yaptılar ve Bakü'de Sovyet hükümetinin kurulduğunu duyurdular. Bu hükümetin başkanı ermeni asıllı Stepan Şaumyan olmuştur. (Azerbaycan Tarihi, 2008a:289).

Müsavat Partisinden Sovyet iktidarını ilan eden örgütün yapısına 22 milletvekili dâhil edilmiştir. Menşeviklerin ve Eserlerin aksine musavatçılar, özellikle Resulzade, Bolşeviklerin yönetimine ciddi bir şekilde itiraz etmediler. Özellikle, Lenin'in tüm halkların kendi kaderlerini belirleme yeteneği hakkında söyledikleri olumlu karşılanmıştır. Bu nedenle Eser-Menşevik bloğunun Sovyetler Birliği'nden çekilme önerisini "Musavat" tartışarak kabul etmemiştir (Azerbaycan Tarihi, 2008a:290). Ancak 12-13 Aralık 1917'de Bolşevikler ve musavatçılar arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi ile Bakü Sovyeti'ne yeni seçimler yapılmıştır. Bolşeviklerin iradesi altında yapılan seçimler sonucunda yeni bir yönetici Komitede 6 Bolşevik, 5 Taşnak, 4 solcu Eser, 3 sağcı Eser ve 2 musavatçı yer almıştır. 18 Aralık'ta Lenin, Şaumyan'ı Kafkaslar için özel bir komisyon üyesi (komissar) olarak atadı. Bolşeviklerin ikili oyun oynadıklarını, özellikle Türküstan'da Türk-Müslüman nüfusa karşı katliamlarını protesto eden "Müsavat" liderliği Bakü Sovyeti milletvekillerini geri çağırıldı.

Böyle zor bir zamanda, 11 Kasım 1917'de, RSFSR HKS'ye boyun eğmek istemeyen bir Gürcü Menşevikler, Türk musavatçılar, Ermeni Taşnaklar ve sağ Eserlerin temsilcileri Tiflis'te (Gürcistan) yaptıkları toplantıda Rusya'daki Bolşevik hükümetinin yönetimini tanımak istemediler ve "Bağımsız Transkafkasya Hükümeti" kurulması çağrısı yapılmasına karar verdiler. Böylece, Hüsusi Güney Kafkasya Komitesi yerine Güney Kafkası yönetmek için 15 Kasım'da Tiflis'te Y.P. Gegeçkorin'in başkanlığında Transkafkasya Komiserliği oluşturuldu. 5 Aralık 1917 yılında Transkafkasya Komissarlığı ile Türkiye arasında imzalanmış Erzincan antlaşmasına göre Rus askeri birlikleri Kafkas cephelelerinden geri çekilmeye başladılar.

Şubat 1918'in başlarında, Tiflis'te, Güney Kafkasya'daki tüm Rusya şirketleri meclisine seçilen milletvekilleri toplantısında Transkafkasya'nın Yüksek Yönetim Organı olan Transkafkasya Seymi (parlamento) açıldı ve bölgenin ana güç merkezi oldu. 23 Şubat'ta çalışmalarına başlayan Seym'de ağırlıklı olarak üç parti - Musavat (Azerbaycan Türkleri), Taşnaktsutyun (Ermeniler) ve Sosyal Demokratlar (Gürcüler) Temsilcileri bulunmaktaydı. Seymdeki 44 milletvekilinden oluşan Azerbaycan ulusal fraksiyasının lideri ise M. E. Resulzade idi. Bu dönemde Osmanlı Devleti Gürcüler ve Ermenilerin Seym'de izledikleri politikayı kabul etmeyerek onlara karşı savaş ilan etti. Savaş sekiz günden fazla sürmedi ve Osmanlıların zaferiyle sona erdi. Türk fraksiyasının ısrarı ile 22 Nisan'da TransKafkasya Seymi ülkenin bağımsızlığını ilan etmiştir.

Türkiye ile anlaşmaları için Batum'a barış misyonu görevlilerini gönderilmeden önce Transkafkasya Seyminin (parlamentosunun) Türk-müslüman fraksiyasında konuşması sırasında Seymdeki Halk Eğitim Bakanı görevinde olan N.Y.Yusifbeyli en önemli konunun Azerbaycan Türklerinin zor günler yaşamasına, varlıklarının tehlike altında olmasına vurgu yapmıştır. O, konuşmasında net bir şekilde vurgulamıştır ki, Seym'de bulunan gürcüler, ermeniler Kuzey Azerbaycan'daki ermeni taşnaklarıyla rus bolşeviklerin türk-müslüman nüfusa karşı soykırım faaliyetlerine karşı duyarsız davranmaktadırlar (Vakilov, 1998:22-23).

Mart 1918 olayları sırasında Bakü'nün ve çevredeki bölgelerin Devrimci Savunma Komitesine başkanlık eden Şaumyan, Aralık 1917'de Lenin tarafından imzalanan "Türkiye topraklarında Ermenistan'a Özerklik Verilmesi" kararnamesinin çıkmasını sağlamıştır (Nasirov, 1993:22). Şaumyan'ın devam eden Azerbaycan ve Türkiye karşıtı politikaları, Lenin'in 1918'de ona gönderdiği bir telgrafta, "*Sizin kararlı ve keskin siyasetiniz bizi mutlu etmektedir*" (Quliyev, 1957:26), şeklinde ifade edilmiştir. 15 Mart 1918'de Bakü Sovyeti'nin bir toplantısında Şaumyan açıkça Bakü'nün Sovyetler Birliği'nin Güney Kafkasya'daki iç savaşın ana kalesine dönüştürülmesini beyan etmiştir.

Soykırım arifesinde, Taşnaktsutyun Partisi ve Ermeni Ulusal Konseyi, Bakü Sovyetinin tarafına geçmiştir. 30-31 Mart'ta sadece Bakü'de 12.000'den fazla Türk-Müslüman nüfusu Rus-Ermeni askeri birlikleri tarafından soykırıma uğramışlardır. Ayrıca Rus-Ermeni askeri birlikleri tarafından Kuzey Azerbaycan'ın Şamahı, Quba, Lenkeran, Kurdamir, Salyan ve diğer bölgelerinde on binlerce Türk-Müslümanı nüfusu öldürülmüştür. Menşeviklere karşı uzun süredir savaşan Bolşeviklerin, menşevik ve Eserlerle, hatta kadet ve taşnaklarla Mart ayında birleşmesi dini ve milli temelde gerçekleşmiştir (Azerbaycan Tarihi, 2008a:301).

Sovyet tarihçilerinin ve bilim adamlarının Mart soykırımını ciddi şekilde incelemiş olmaları ve bu olayları vatan savaşı gibi göstermeye çalışmaları, bu bütün bu olaylardan Musavat Partisinin sorumlu olduğunu belirmeleri çok ilginç olmuştur. Ancak tartışmasız gerçekler Mart olayları sırasında Rus Bolşevikleri ve Ermeni Taşnakları ile birlikte Kuzey Azerbaycan Türklerine karşı soykırım yaptıklarını ortaya koymaktadır.

Azerbaycan Türklerine ve tüm Azerbaycanlılara karşı yapılan soykırımın yaşayan bir tanığı olan Muhammed Emin Resulzade 30-31 Mart olayları hakkında daha sonra şunları yazmıştır (Resulzade, 990:33);

“Şaumyan'daki bu kartın etkisi öyle olmalıdır ki, bir ay önceki Bakü Belediyesindeki rus meclisini dağıtan bolşeviklere karşı bombalar atan “Taşnaksütün” örgütü “Bakü Sovyeti” ile sıkı bir iletişime ve askeri alanda ittifak kurmuş oldu. Şaumyanın yönetimi altında bulunan “Bakü İşçi Ve Askeri Soveti” ermeni alayları ve “Taşnaksütün” tarikata menfaat sağlayarak Müslüman örgüte karşı şiddet içeren bir eylemde bulundu. Ermeni alayını gözlerinin önünde gören Müslüman halk, Tiflis'ten Müslüman alayını örgütlemek üzere gönderilen subayın "Sovyet" subayı olarak tutuklandığını görünce şok oldu. Her geçen gün artan yangın, nihayet bir nifak kıvılcımına neden oldu ve 28-31 Mart 1918 tarihlerinde kanlı Mart olaylarına yol açtı”

Ermeni Taşnaklar ve Rus Bolşeviklerinin sadece Bakü'de en az 10.000 (on bin) Müslümanı öldürdüğünü yazıyor: “Bu olay ile Bolşevikler, Bakü'deki birçok vilayette olduğu gibi kanlı operasyonlarını gerçekleştirdiler. Bakü Sovyeti işçi ve sivil iktidar adına, Ermeni alaylarıyla birlikte “Musavat” partisi ile “Milli Müslüman Konseyi”ne savaş ilan etmiş ve 10.000 (on bin) fakir Müslümanı öldürmüştür.

Öldürülenlerin binlercesi silah taşımalarına izin verilmeyen yaşlılar, kadınlar ve çocuklardı (Resulzade, 1990:33). Resulzade, Ermenilerin ve Rus Bolşeviklerinin Müslümanlara yönelik vahşetinin nedenini şöyle anlatmıştır (Resulzade, 1990:33);

“Bakü, Türk milliyetçiliğinin merkeziydi. Rus partisinin Bolşevik hizbi bu merkezi yok etmek istedi. Bu bakımdan Rusya'nın geleneksel müttefiki olan Ermenilerin Türklere karşı olduklarını biliyorlardı. Ashında Mart olayları sırasında meydana gelen cinayet, hiç de bir sınıf mücadelesine benzemiyordu. Tarafsız bir gözlemcinin gözünde bu, silah ve korumadan mahrum kalan Müslüman halkın acımasızca taciz edilmesinden başka bir şey değildir. Limandaki toplar, Ermeni askerlerinin yoğun ateşleri, uçaklar ve deniz topları Müslüman toplumunu hedef alıyordu. Müslüman mahallenin başına ateş yağıyordu ve cehennem püskürtülüyordu”

30-31 Mart 1918 Türk-Müslüman soykırımından sonra Bolşevik-Taşnakların Bakü Sovyeti'nin yönettiği 1 Nisan'da düzenlenen Barış Konferansı'nın ardından Bakü yönetimi tamamen onların idaresine geçti (Azerbaycan Tarihi, 2008a:303). Bakü Sovyeti Ermeni (Taşnak) ve Rus (Bolşevik) siyasi medya ve kuruluşları hariç, tüm gazete ve dergilerin, ulusal meclislerin faaliyetlerini engellemiştir. 25 Nisan'da S. Şaumyan'ın başkanlığında Bakü Halk Komiserleri Konseyi (BHKK) kuruldu ve onun yönetiminde çoğunlukla Ermeni taşnaklar ve Rus Bolşevikleri bulunmaktaydı. Bu anlamda Taşnak Ermenistanı'nın liderlerinden Hatisov, BHKK'ni "Ermeni Sovyet hükümeti" olarak adlandırmıştır. Dahası, BHKK kendisini Sovyet Rusya'nın ayrılmaz bir parçası olarak görüyor ve Azerbaycan'a bağımsızlık fikrini veya özerklik verilmesini kabul etmiyordu. Bunun gibi kabul edilemez olayla TransKafkasya Federal Demokratik Cumhuriyeti'nin çöküşüne neden oldu. Gürcistan'ın 26 Mayıs 1918'de Transkafkasya Cumhuriyeti'nden ayrılmasıyla birlikte Seym (parlamento dağıldı) çöktü ve Kafkas birliği fikri yarım kaldı.

10. AZERBAJYAN CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE KAFKAS BİRLİĞİ KONUSU VE KARABAĞ SORUNU

Azerbaycan Cumhuriyeti döneminde Ermenilerin çifte oyununa rağmen Azerbaycanlı Türk aydınları Kafkasya Federasyonu faktörünü gündemde tuttu. O dönemde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucusu Kafkas Konfederasyonu fikrinin yazarlarından biri olan ilk cumhurbaşkanı Muhammed Emin Resulzade bu konuda, “Azerbaycan'ı Kafkas Birliği'nin bir konfederasyon parçası olarak hayal ediyorum. Bu birlik devleti Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve Kuzey Kafkasya'yı kapsamalıdır” (Balayev, 2011:186), demiştir. Kasım 1919'da 2. Müsavat Kongresi'nde bu düşüncüyü savunan Resulzade'nin girişimiyle toplantıya katılanlar Kafkasya Cumhuriyetlerinin Kafkasya Konfederasyonu'nun özgür birliği içinde birleşmesi için bir kararname imzaladılar (Balayev, 2011:186).

Resulzade'nin yanı sıra, ünlü Azerbaycan-Türk düşünürler Ali bey Hüseyinzade, Ahmed bey Ağaoğlu ve Ali Mardan Topçubaşov da Kafkas birliği fikrini desteklemişlerdir. Topçubaşov, 1918 tarihli “Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kuruluşu” adlı kitabında, Güney Kafkasya'nın üç ulusunun (Türkler, Gürcüler ve Ermeniler) İsviçre Cumhuriyeti'nde olduğu gibi konfederasyona dayalı ortak bir siyasi hayata sahip olduğunu yazmıştır. Güney Kafkasya'da Konfederasyon yapısı şeklindeki düşünce çok yaygın olmuştur.

Bu fikir, 9 Nisan'da 1918'de tüm Güney Kafkasya'nın bağımsızlık ilanı ve ülkede hükümetin “Ağalık” egemenliği sözden icraata geçmiştir. Bu görüş hala yaşamakta ve taraftarları arasında Ermeniler, Gürcüler ve Azerbaycanlıların liberal ve milliyetçi partileri ile Güney Kafkasya'nın tüm ülkelerinin birleşmek isteyen sosyal demokrat partileri vardır (Topçubaşı, 2013:54-55).

Turancılığın o dönem ideoloğu Ali Bey Hüseyinzadeh bile böyle bir Kafkas Federasyonu kurulmasının mümkün olduğunu düşünüyordu. T.Svyatoçovski'nin aktardıklarına göre, o zamanlar A.Huseynzade Güney Kafkasya bölgesi için üç seçenekten yani "Kafkasya Federasyonu'ndan", "bağımsız Türk, Gürcü ve Ermeni devletlerinden" ve "Kafkas Türklerinin Türkiye ile birleşmesinden" bahsetmiştir (Svyatoçovski, 1990:103).

Fatali han, cumhuriyet döneminde başbakan olarak yeni kurulan devletin temel sorunlarını parlamentoda tartışırken diyordu ki, bir ulus-devlet oluşana kadar bir köyden diğerine gitmek korkutucu idi, hiç kimsenin hayatı, şeref, canı veya malı güvende değildir. Ayrıca, Ulusal Konsey bir yandan Kuzey Azerbaycan'ın doğusunda S. Şaumyan başkanlık ettiği Bolşevik-Taşnaklarla, diğer taraftan ise Azerbaycan'ın batı kesiminde İrevan, Nahçıvan, Göyçe, Daralayaz'da işgalde bulunan Ermeni Andranik'in terörist gruplarına karşı mücadele etmek zorundaydı. Bu bağlamda, Hoylu, umudun tek yerinin Türkiye olduğunu kabul etmiştir. Bu hususta (Hoyski, 1998:112);

"Azerbaycan olay anında bağımsız ilan edilmesine rağmen herhangi bir hükümet tarafından tanınmamıştır. O dönemde Azerbaycan'ın tamamı tarafından seçilen Milli Konsey bu hükümeti atadı ve idareyi devraldı. Beni başkan seçerek göreve başladım. Türkiye ile kısa sürede bir barış anlaşması imzalandı. Aynı zamanda, hükümet kanun ve düzen bakımından zayıftı. Çünkü harekete geçecek gücümüz ve silahımız yoktu. Açık bir hükümet kurmak zorunda kaldık ama bunu yapamadık. Bu nedenle bir güce ihtiyacımız vardı ve barış görüşmeleri sırasında Türklerden asker almak istedik. Bu teklifle başkasına başvurmak mümkün olmazdı. İsteseydik faydasız olurdu. Türkiye hem dinimiz hem de milletimizdi"

Bu bakımdan birçok konuda, özellikle İrevan ermenilerine taviz konusuna göre Milli Konsey ve Ulusal Hükümeti eleştirenlere yanıt olarak Hoylu parlamento kürsüsünden, *"Bu konuda çok şey söylenebilir. Fakat saate bakmak ve onu ölçeklere oturtmak gerekiyor. Bu faaliyetleri hangi hükümet? Ne zaman? Askerleri ve hazinesi olan bir hükümet mi? Ya da parasız ve askersiz iki günlük bir hükümet mi yapabilir?"* (Hoyski, 1998:113), demiştir. Bu bağlamda dikkat edilmelidir ki, Ulusal Konsey İrevan topraklarını (9.000 metrekaare) ermenilerin Nahçıvan, Karabağ ve diğer topraklardaki iddialarından vazgeçmesi ve savaşı durdurması sonucunda taviz verilmiştir.

Nisan 1920'de, Sovyet Rusya Cumhuriyeti'ni devirmek için diplomatik baskılarla birlikte, yerel Bolşeviklerle ve Ermeni Taşnaklardan ve Türkiye'ye yardım bahanesini kullandı. Azerbaycan Komünist (Bolşevik) Partisi'ni kesin olarak elinde tutan Sovyet Rusya, Karabağ'daki yerel Türkleri Ermeniler vasıtasıyla katledecektir. 22 Mart'ta Moskova'nın izni ile Ermeni çeteleri Hankendi'de konuşlandırılmış garnizona, Kazak ve Gence mahallelerine saldırıya geçtiler. Azerbaycan hükümeti, milli orduyu Karabağ'daki Ermeni ayaklanmasını durdurmak için derhal Dağıstan sınırı ve Bakü'den tahliye etmek zorunda kalmıştır. Ancak cumhuriyetin kuzey sınırı korumasız kalmış ve kısa süre sonra Sovyet Rusya 11.Ordusu Azerbaycan'ı işgal etmeye başlamıştır.

11. SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE (SSCB) KARABAĞ SORUNU VE "TRANSKAFKASYA FEDERASYONU" PLANI

Kuzey Azerbaycan'daki 11. Sovyet Rusya Ordusu'nun 27 Nisan işgalinden en çok Ermenistan faydalanmıştır. Böylece 29 Kasım 1920'de Ermenistan'ın Sovyetleşmesinden sonra Ermenilerin Nahçıvan, Zanegazur ve Karabağ'a yönelik toprak iddiaları daha da güçlenmiştir. Öncelikle 2 Aralık 1920'de RSFSR ile Sovyet Ermenistan arasında anlaşma imzalanmıştır. Antlaşmanın "üçüncü maddesi" Rusya'daki Sovyet hükümetinin Ermenistanın 23 Ekim 1920'ye kadar elde ettiği toprakların İrevan Guberniyasının, Kars ilinin bazı kısmı, Zanegazur kazası, Kazak kazasının belli bir kısmı, Tiflis guberniyasının bazı kısmının "Sovyet-Ermeni Cumhuriyeti"ne dâhil olduğunu tartışmasız teyit etmektedir (Azerbaycan Tarihi, 2008:59). İlginçtir ki, Azerbaycan Komünist (Bolşevik) Partisi Merkez Komitesinin ve teşkilat ofislerinin 30 Kasım 1920'de gerçekleştirdikleri toplantılarda yaklaşık olarak aynı karar alınmıştır.

Kararda ayrıca Zangazur meselesine ve Karabağ'ın dağlık kesimine de değinilmiştir. Narimanov'a bu beyannameyi ilan etmek talimatı verilmiştir. Azerbaycan Tarihi'nin 6. cildinde bu hususta (Azerbaycan Tarihi, 2008:176);

"Kararda, N.N.Nerimanov konuşmasında 1 Aralık 1920'de Bakü Sovyeti'nin bir toplantısında açıklama yaptığı beyannameye Nahçıvan konusu da gündeme gelmiştir. Ancak ertesi gün gazetelerde yayınlanan açıklamaya şu ifade eklenmiştir; 'Zengezur ve Nahçıvan toprakları Sovyet Ermenistanı'nın ayrılmaz bir parçasıdır'",

ifadelerine yer verilmektedir. Narimanov'un imzası ile yayınlanmış beyannameden sonra Ermeniler, Zangazur'un Ermenilerle birleşmesini hızlandırdılar. Zangazur'da Ermenistan'a bağlı Mehri bölgesinin oluşturulmasıyla Nahçıvan, Azerbaycan'dan ayrılmış oldu.

Azerbaycan'dan ayrılan Nahçıvan'ın kaderinde Türkiye belirleyici rol oynamıştır. Nahçıvan'a "Türk Kapısı" adını veren Atatürk, Türkiye'nin anlaşmalarda Azerbaycan'ı savunması Nahçıvan sorununun kaderini belirlemiştir. Türkiye'nin, askerlerini Nahçıvan'dan çekmeyi kabul etmesindeki asli etken Rusya'nın Nahçıvanı Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmesidir. Buna göre 16 Mart 1921'de Rusya ile Türkiye arasında Moskova'da bir dostluk antlaşması imzalanmıştır.

Antlaşmanın 3. maddesine göre Nahçıvan, Azerbaycan'ın bir parçası olarak kaldı ve üçüncü bir devlete taviz vermeme kararı alındı. Moskova Antlaşması'nın şartlarını daha ayrıntılı olarak belirlemek için, Eylül-Ekim 1921 döneminde Türkiye'nin Kars kentinde bir konferans düzenlemiştir. 13 Ekim 1921 Kars Nahçıvan Anlaşması'nın 5. maddesi ve üçüncü ekine göre burada Nahçıvan'ın sınırları ve gelecekteki durumu açıkça tanımlanmıştır. Sözleşmenin en önemli yönlerinden biri ise bu anlaşmanın süresiz imzalanmasıydı.

31 Aralık 1923'te Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Merkez Yürütme Komitesi, Azerbaycan SSC'nin bir parçası olarak Nahçıvan (MSSR) Özerk Cumhuriyeti kararnamesini kabul etmiştir. 8 Ocak 1924'te Trans Kafkasya Merkez Yürütme Komitesi, Azerbaycan SSC'nin bir parçası olarak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilan etmiştir (Azerbaycan Tarihi, 2008:181). Aynı zamanda Ermenistan, Dağlık Karabağ üzerindeki iddialarından da vazgeçmemiştir. 19 Haziran 1921'de Ermenistan SSC (Sovyet Sosyalit Cumhuriyeti) Halk Komiserleri Konseyi Başkanı A. Myansikov'un beyanı ile "Dağlık Karabağ" Ermenistanın ayrılmaz bir parçası ilan edilmiştir.

SSC'nin Dağlık Karabağ'daki Tam Yetkili Olağanüstü Temsilcisi olarak atanan Mravyan N.Nerimanovun itirazları sayesinde 27 Haziran'da Ermenistan geri çağırılmıştır (Azerbaycan Tarihi, 2008:189). 27 Haziran 1921'de Azerbaycan Komünist (Bolşevik) Partisi Merkez Komitesi, siyasi ve örgütsel bürolarının ortak bir toplantısında Ermenistan'ın Karabağ'ın üst kısmındaki iddialarını reddetmiştir. Ancak Rusya Komünist (Bolşevik) Partisi'nin Kafkas Bürosu 4 Temmuz 1921'de Dağlık Karabağ'ın Ermenistan SSCB'ye katılmasına ilişkin karar almıştır. Genel kurula katılan N.Narimanov bu haksız karara şiddetle itiraz etmiştir. 5 Temmuz 1921'de Rusya Komünist (Bolşevik) Partisinin Kafkas Bürosu, Dağlık Karabağ'ı Azerbaycan SSR'nin sınırlarında şehrin idari merkezi olan Şuşa şehri olarak geniş bir bölgesel özerklik statüsü verilmiştir. Bu karar 27 Haziran 1923'te Rusya Komünist (Bolşevik) Partisi Güney Kafkasya Devlet Komitesi genel kurulunda onaylanmıştır. Azerbaycan MİK 7 Temmuz (belki 5) 1923 tarihli kararıyla Azerbaycan SSCB'nin sınırları içerisinde Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (DKÖB) oluşturulduğu ilan edilmiştir. Tüm bunların yanı sıra, Trans Kafkasya Federasyonu'nun Sovyetler Birliği veya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminde kurulmuş olması çok ilginç olmuştur. Ancak bu defa Birlik Sovyet Rusya'nın baskısı ile zorunlu olarak oluşturulmuştur. Yine de 3 Kasım 1921'de Rusya Komünist (Bolşevik) Partisi Merkez Komitesi Kafkasya Bürosu ve 29 Kasım'da Rusya Komünist (Bolşevik) Partisi Merkez Komitesi Siyasi Bürosu Transkafkasya Federasyonu'nu kurmaya karar verdi.

18-22 Şubat 1922'de Tiflis'te (Gürcistan) düzenlenen Birinci Transkafkasya Komünistleri Kongresi'nde, Transkafkasya komünist örgütlerinin tek bir parti önderliğinde birleştirilmesi, "*Kafkasya'nın yönetimini Merkezin elinde merkezileştirmeyi*" hedefliyordu (Azerbaycan Tarihi, 2008:161). 10 Aralık 1921'de Transkafkasya Sovyetlerinin 1. Kongresinde en yüksek organ olan Transkafkasya Merkez Yürütme Komitesi seçilerek, Transkafkasya Sovyet Cumhuriyetleri Federal Cumhuriyeti (ZSRFR) kuruldu. 30 Aralık 1922 yılında Moskova'da SSCB'nin 1. Sovyetler kurultayı gerçekleştirilmiştir. Burada da 4 cumhuriyet (Ukrayna, Beyaz Rusya ve ZSFSR esasında) SSCB temelinde kurulduğunu duyurdu.

Azerbaycanlı "sollar" Sovyet Azerbaycan'ın önce Transkafkasya Federasyonu temelinde birleşmesini, ardından Rusya'nın ilhakını savundu ve önderlikte temsil edilenlerin uluslararası bileşimi ile anlaştı. Çünkü "sol" akıma göre milliyet, millet, milli kültür ve milli bağımsızlık geçmişin kavramlarıdır ve yıkıma mahkûmdur (Mammadzade, 2007:65). Transkafkasya Federasyonu'nun kurulması mücadelesinde hareket eden Samad Agamalioglu, Marksizm-Leninizm "halkların dostluğu" fikrinden söz ederek, ZSFSR birleşmesine karşı milliyetçiliğin ortadan kaldırılması gerektiğini yazmıştır. Bu perspektifte milliyetçiler - "sağcılar" - Azerbaycan Türkleri ile Ermeniler ve Gürcüler arasında ulusal bir fark olmadığını anlamalıydı. Bu bağlamda, "*Ben bir Ermeni köyünde yaşarken, herhangi bir ulusal farklılık hissetmedim. Çünkü hikâyelerimiz ve şarkılarımız uyuyordu. Gürcüler arasında uzun süre yaşadım ve onların gelenek ve görenekleri de bizimkine çok yakındı*" (Najafov, 1966:23), gibi söylemler geliştirilmiştir. Hatta bu söylemlerin yanında Ruhulla Akhundov'un "*Sovyet Azerbaycan'ın, Sovyet Rusya dışında bağımsızlığına gerek yoktur*" gibi düşünceleri de ortaya konulmuştur.

Rusya'nın doğrudan kışkırtmasıyla üç Güney Kafkasya devletinin birleşmesini ulusal barışın güçlenmesi olarak gören Akhundov, Müsavat, Taşnak ve Menşevik aydınlarının bu birliğe karşı çıkmada yalnız olmadığını iddia etmiştir (Akhundov, 1977:70). Ahundov, Musavat üyelerinin söylediği gibi, ZSRFR'nin kurulmasının bağımsızlığın yok edilmesi, ulusun haklarının ihlali anlamına gelmediğine kendisini ve kendisi gibi yerel Bolşevikleri ikna etmeye çalıştı.

Aksine, Cumhuriyet döneminde bağımsızlık biçimsel nitelikte olmuş, gerçek bağımsızlık ise Azerbaycan'da Sovyet iktidarının oluşturulmasıyla ortaya çıkmıştır. Ona göre Fransa, İngiltere ve diğer ülkeler, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın birbirinden ve hepsinin Rusya'dan tamamen ayrılmasını talep ederek, güçleri bölmek ve Sovyet cumhuriyetlerini kolayca ortadan kaldırmak istiyorlardı (Akhundov, 1977:78). Ancak Sovyetler Birliği döneminde oluşturulan ZSFSR'nin de ömrü uzun sürmemiş ve 1936'da Güney Kafkasya'daki her ülke ayrı ayrı Sovyetler Birliği'ne üye olmuştur.

12. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMASI VE BİRİNCİ KARABAĞ SAVAŞI SIRASINDA DAĞLIK KARABAĞ SORUNU

II. Dünya Savaşı'ndan sonra bile Ermeniler Azerbaycan topraklarını talep etmeye devam ettiler. Sovyet Hükümetinde, üst düzey bir yetkili olan A.Mikoyan'ın himayesinde "Karabağ Komitesi" oluşturuldu. 1945 yılının sonbaharında, Ermenistan yönetimi merkez karşısında Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'dan alınıp onlara verme konusunu gündeme getirmiştir. Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri M. C. Bağirov nüfusun çoğunluğunun Azerbaycan Türklerinden oluşan Şuşa bölgesi dışında yukarı Karabağ'ın Ermenistan'a verilmesi ancak farklı dönemlerde Ermenistan'a, Rusya'ya ve Gürcüstan'a verilmiş olan tarihi topraklarımız bize geri iade edilecektir. Doğal olarak "Merkez" ve Ermeniler Bağirov'un teklifini kabul etmediler.

Bununla birlikte, Sovyet liderliği Ermeniler lehine bir dizi önlemler almıştır. SSCB Bakanlar Konseyi, 23 Aralık 1947 ve 10 Mart 1948 tarihlerinde, "*Ermenistan SSR'den kolhozcuların ve diğer Azerbaycanlı nüfusun Azerbaycan SSR'in Kür-Araz ovasına yeniden yerleştirilmesi üzerine*" kararnamele Azerbaycanlıların şimdi Ermenistan olarak adlandırılan arazideki (Batı Azerbaycan) ata topraklarından çıkarılması bir sonraki aşamanın başlangıcı olmuştur. Bu kararların uygulanması sonucunda Batı Azerbaycan'da yaşayan 150.000'den fazla Azerbaycanlı zorla kendi topraklarından çıkarılmışlardır. 1988 sonbaharında "Ulusal Uyanış Günü" gibi tarihte önemli olaylar yaşanmıştır.

Bakü'de yüzbinlerce Azerbaycanlı ve Azeri Türkünün katılımıyla Özgürlük Meydanında (eski adıyla Lenin Meydanı) mitingler sırasında önce Ermenilerin Dağlık Karabağla ilgili iddialarına itiraz eden halk kitleleri yavaş yavaş bağımsızlık talebinde bulunmuşlardır. Bu protesto gösterilerinde Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) ve onun lideri Abulfaz Elçibey de bu süreçlerde önemli rol oynamıştır (Yaqublu, 2018:11-15). Ancak Halk Cephesi Partisi ve halkın baskıları sonucu, Ermenistan'la savaşta başarısızlıklar, Hocalı katliamı (26 Şubat 1992) da dâhil olmak üzere başarısızlıkların bir sonucu olarak Mutallibov, Mart 1992'de devlet başkanlığından çıkarılmış ve başkanlık seçimlerine kadar Devlet Başkanı Yüksek Sovyet'in başkanlığını Yagub Memmedov tarafından yürütmüştür (5 Mart 1992 - 18 Mayıs 1992).

Şuşa'nın düşüşü ile 8 Mayıs 1992'de Ermeni-Rus askeri birlikleri tarafından Dağlık Karabağ bölgesinin işgali sona ermiştir. Bundan sonra aktif olan Mutallibovlar yasadışı bir şekilde iktidarı ele geçirmiş, 14 Mayıs'ta yapılacak oylamayla başkanlık seçimlerinin iptal edildiğini ve A. Mutallibov'un görevine geri döndüğünü beyan etmiştir.

15 Mayıs'ta, Halk Cephesi Partisi genel merkezinde gösteri düzenlenmiş olup, burada A. Mutallibov'un başkanlık ikametgâhını terk etmesi talep edilmiştir. O da gizlice Moskova'ya kaçmak zorunda kalmıştır (Azerbaycan Tarihi, 2008c:305-306). Yüce Sovyet'in (Yüksek İstişare Kurulu) 18 Mayıs'taki bir sonraki oturumunda Y. Mammadov'un istifasının ardından İsa Gambar Yüksek Sovyet Devlet başkanı seçilmiştir. Ayrıca cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar cumhurbaşkanı sıfatını taşımıştır. O dönemde, Yüksek Sovyet Ulusal Konseyi "Milli Meclis" olarak adlandırılmış ve tüm yetkiler ona verilmiştir. Abulfaz Elçibey 7 Haziran 1992 cumhurbaşkanlığı seçimi sonucunda Ülkenin devlet başkanı seçilmiştir.

Elçibey yönetiminin ilk aylarında Sovyet-Rus birliklerinin ülkeden çıkarılması, ulusal para biriminin oluşturulması, eğitimde test yönteminin uygulanması Türk dili (Azerbaycan) devlet dili olarak adlandırılması için çalışmıştır. Ancak, cephede bazı ilerlemeler kaydetmesine rağmen (Azerbaycan Tarihi, 2008c:313-314), bu süreç uzun sürmemiştir. Böylece 1993 baharından bu yana cephede ciddi kayıpların olması, özellikle Nisan ayında Kelbecer'in işgalinden sonra Albay Surat Hüseyinov'un Haziran ayında Gence'deki askeri ayaklanması

sonucunda ülke içinde ve hükümette ciddi krizler yaşanmış ve çıkış yolu olarak Yeni Azerbaycan Partisi (YAP) başkanı, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisinin başkanı, tanınmış siyasetçi, devlet adamı Haydar Aliyev'i Bakü'ye davet etmiştir (Azerbaycan Tarihi, 2008c:322).

9 Haziran'da Bakü'ye gelen Aliyev, isyancıların lideri Huseynov ile görüşmüştür. Ancak, Elçibey'in istifası talebinden geri adım atılmamıştır. 15 Haziran 1993'te Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi, Haydar Aliyev'i Yüksek Sovyet başkanlığına seçmiştir. Bu esnada askeri isyancılar Bakü'ye doğru yola çıkmışlardır. Elçibey beklenmedik bir şekilde 17 Haziran'da Bakü'den ayrılarak Nahçıvan'daki Keleki köyüne gitmiştir. Ülkenin yönetimi yani cumhurbaşkanının yetkilerinin uygulanması ve Yüksek Sovyet başkanı gibi görevler Aliyev'in üzerine kalmıştır (Azerbaycan Tarihi, 2008c:323). Kısa bir süre sonra yapılan referandum sonucunda (29 Ağustos 1993) Elçibey'in Başkanlık görevine son verilmiştir.

Olağanüstü cumhurbaşkanlığı seçimi 3 Ekim 1993'te yapılmıştır. Seçim sonucunda Haydar Aliyev ülkenin yeni devlet başkanı seçilmiştir. Haydar Aliyev'in devlet başkanlığına seçilmesinin ardından öncelikle ülkede istikrar sağlanmıştır. Ülke içindeki tüm ayrılıkçı güçler etkisiz hale getirilmiştir. 8 Mayıs 1994'te Ermenistan ile Azerbaycan arasında Bişkek Protokolü yani ateşkes imzalanmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tek özerk bölgesi olan "Dağlık Karabağ" ile birlikte aynı zamanda 7 rayon (Laçın, Kelbecer, Ağdam, Fuzuli, Cebayıl, Zangilan ve Gubadli) de Rus-Ermeni askeri birlikleri tarafından işgal edilmiştir. BM Güvenlik Konseyi, bu toprakların işgalden derhal kurtarılması için dört karar kabul etmesine rağmen Eylül 2020'ye kadar bunun her hangi bir etkisi olmamıştır.

Özellikle 20. yüzyılda Azerbaycan ve Ermeni halkları arasında yaşanan çatışmalar, 1905-1906 yıllarındaki Ermeni-Müslüman ihtilafları, 30-31 Mart Azerbaycan Türklerinin soykırımı, 1920'de Zangazur'un Ermenistan'a verilmesi ve Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin oluşturulması da dâhil olmak üzere, 1948-1953'te bugünkü Ermenistan'dan yüzbinlerce Azerbaycanlının topraklarından sürülmesi, 26 Şubat'ta Hocalı soykırımının yaşanması ve 1988-1994 yılları arasında Dağlık Karabağ ile diğer yedi bölgenin işgali, Karabağ sorununa karşı savaşı kaçınılmaz hale getirmiştir.

Azerbaycan halkına yönelik bu soykırımlarda Rus milliyetçileri ve Ermeni şovenistler önemli rol oynamışlardır. Her halükarda, Rusya ve Rus askerleri olmadan Ermenilerin Azerbaycan-Türk soykırımını tek başlarına yapamayacakları asla unutulmamalıdır. Öyleyse, bu soykırımların özü derinlemesine anlaşılmalı ve doğru sonuçlar çıkarılmalıdır. Yaşanan soykırımlarda sadece Ermenilerin ve Ermenistan'ın değil, Rusya'nın da büyük bir paya sahip olduğu unutulmamalıdır.

Bir zamanlar Azerbaycan'ın bazı bölgelerinde Ermeni devleti kuran Rusya'nın, son zamanlarda Azerbaycan topraklarının başka bir kısmının işgalinde aktif rol oynadığı ve ikinci bir sahte "Ermeni devleti" kurma hayali ile ikiyüzlü politika izlediği bir gerçektir. Üstelik Rusya tarafından her zaman hibe edilen silahlarla Ermenistan'ın bölgede barışa "sıcak" yaklaşmasını beklemekte imkânsızdır. Bu gerçeklik, kısa ömürlü olan 2016 Nisan dönemi muharebesinde bir kez daha kanıtlanmıştır. Rusya, Nisan savaşlarında önemli askeri başarılar elde eden Azerbaycan ordusunun askeri operasyonlarını durdurmak için elinden geleni yapmış ve de bunu başarmıştır.

13. KARABAĞ VATAN SAVAŞI VE DAĞLIK KARABAĞ SORUNUYLA İLGİLİ YENİ KOŞULLAR

27 Eylül - 9 Kasım 2020, Azerbaycan halkının kaderinde yeni bir aşamadır. İşgal altındaki toprakların her ne pahasına olursa olsun geri alınması için yapılmış bir kurtarma savaşıdır. Yapılan mücadele, İkinci Karabağ Vatan Savaşıdır. Bu dönemde Azerbaycan ordusunun tek bir amacı vardı. Ermenistan ile devlet sınırlarını yeniden kurmak ve sınırları içindeki tüm Ermeni terörist ve taraftarlarını temizlemek. Azerbaycan halkı, 30 yılı aşkın bir tecrübeye dayanarak, İkinci Karabağ Savaşı'nda hangi ülkelerin dost ve hangi ülkelerin karşıt söylem ve politikalar yürüteceğini bilerek stratejilerini oluşturmuştur. Türkiye ve Pakistan başta olmak üzere Azerbaycan'ın haklılığını vurgulayan az sayıda ülke açıklamalarda bulunmuştur. Dünya kamuoyundan genel olarak itidal çağrılar yapılsa da kesin barışın temini için gerekli olan Ermenistan'ın işgallerini sona erdirmesi yönünde pek fazla çağrılara rastlanılmamıştır. Bu bağlamda sahada fiili ve fiziki olarak Azerbaycan'a destek sağlanması da çok sınırlı düzeyde gerçekleşmiştir. Azerbaycan yanında yer alan az sayıdaki devletlerin desteklerinin ölçüsü de elbette farklı düzeylerde söz konusu olmuştur. Bu kapsamda Vatan Savaşı'nda tek millet (Türk), iki devlet (Azerbaycan + Türkiye) olarak kabul dilen Türkiye ve Azerbaycan ortak bir duruş sergilemişlerdir. Savaşın ilk gününden son anına kadar, Türkiye Azerbaycan'ı tartışmasız ve şartsız olarak destek vermiştir. Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu başta olmak üzere birçok üst yetkilinin ilgili süreçte Azerbaycan'ı defalarca ziyaret etmesi tesadüfi bir durum değildir. Yaşanan bu gelişmeler, Azerbaycan'a

siyasi ve manevi destek sağlayan Türkiye'nin de Karabağ'ı işgalden kurtarmak için en üst ve Azerbaycan'a eşit derecede istekli olduğunu göstermektedir.

İkinci Karabağ Savaşı'nda şüphesiz Türkiye ile birlikte Pakistan da Azerbaycan'ın en büyük siyasi ve manevi destekçisi olmuştur. Bu bağlamda, Türkiye ve Pakistan'ın Azerbaycan'a verdiği destek, Azerbaycan halkının anısında sonsuza kadar yaşayacağını tahmin etmek zor değildir. Aynı zamanda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Ukrayna, İsrail, Moldova, Bosna Hersek, Gürcistan ve diğer bazı ülkeler de bu savaşta Azerbaycan'ı destekleyen ülkeler arasında yer almışlardır.

Fransa, Yunanistan, Güney Kıbrıs, Birleşik Arap Emirlikleri, İran, Rusya, Hollanda ve diğer bazı ülkeler İkinci Karabağ Savaşı'nda doğrudan ya da dolaylı olarak Ermenistan'ı desteklemişlerdir. Özellikle savaş sırasında Fransa Cumhurbaşkanı Macron ve bir grup Fransız milletvekili Erivan'a giderek destek olmuşlardır. Bu durum, Fransa'nın AGİT Minsk Grubu eşbaşkanı olamayacağını bir kez daha göstermiştir. Üstelik savaştan sonra Fransız Senatosu ve Parlamenterler Meclisi'nin sözde "Dağlık Karabağ" rejimini tanıma kararları almaları da mevcut durumu bir kez daha gözler önüne sermiştir. Fransız hükümetinin Fransız senatörlerin ve parlamenterlerin verdiği kararların kabul edilemez olduğunu ve bunu tanımadığını söylemiştir. Bununla birlikte, her durumda, Fransa'nın yanlı tutumu, Paris'teki Karabağ ihtilafında Ermeni yanlısı tarafını açıkça ortaya koymuştur.

Genel olarak, savaş sırasında AGİT Minsk Grubu eşbaşkanlarının (Rusya, Fransa ve ABD) farklı pozisyonları, özellikle Fransa'nın açıklığı ve Rusya'nın Ermenistan'a dolaylı desteği bir kez daha ortaya çıkmıştır. Amerika Birleşik Devletleri ise hala çifte standartlarıyla hatırlanıyor. Bu, AGİT Minsk Grubu'nun faaliyetlerini askıya almaktan başka bir yol olmadığı anlamına geliyordu. Dağlık Karabağ meselesinde zaten iki gerçek aktif güç vardı: Türkiye ve Rusya.

Savaş sırasında İran'ın çift taraflı eylemlerine defalarca tanık olunmuştur. Molla-Fars rejimi, dolaylı da olsa, Azerbaycan'ın kurtardığı topraklarda bazı terörist grupların olduğunu iddia etmiştir. İlginçtir ki, savaştan önce Ermenistan'ın saldırgan, ayrılıkçı rejimini terörist olarak değil, savaş sırasında Azerbaycan ordusunun kurtardığı bölgede terör örgütü arayan İran olmuştur. Ne yazık ki İran, Birinci Karabağ Savaşı'nda olduğu gibi İkinci Karabağ Savaşı'nda da açık olmasa da dolaylı olarak Ermenistan'a askeri yardım sağlamıştır. Ancak savaşın sonuna doğru resmi Tahran, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün tanınması konusunda en üst düzeyde açıklamalar yapmıştır. Ancak İran'ın bugüne kadar Ermenistan'ın yanında yer alması ve bunun birleşik Azerbaycan fikrinin gerçekleşmesi tehdidinden kaynaklanıyor olması bilinen bir konuydu.

Rusya İkinci Karabağ Savaşı'nda masumane bir tavır sergilerken, esasen Ermenistan'ın yanında yer almıştır. Bununla birlikte Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olduğu yönünde de açıklamalar yapmıştır. Bunun yanı sıra Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un tüm tarafların rızası ile Rus ordusunun çatışma bölgesine, yani Dağlık Karabağ'da barışı koruma görevlisi olarak gelebileceğini ima etmesi tesadüfî değildir. Azerbaycan halkı Azerbaycan'da bir daha Rus askerlerini görmek istemese de Lavrov'un açıklaması sonunda bağımsız Azerbaycan'da Rus askerlerinin bulunması gerçekleşmiştir. Rusya'nın Karabağ sorununun barışçıl çözümüne daha yüksek bir katılım biçimi göstermemesi oldukça ilginçtir. Çünkü 10 Kasım'da yayınlanan üçlü açıklamada Türkiye'den bahsedilmemiştir. Sadece bölgede bir Barışı Koruma İzleme Merkezi'nin varlığından ve dolayısıyla Türkiye'nin orada bulunma ihtimalinden bahsediliyordu. Dolayısıyla savaş sırasında Azerbaycan'ın cephede başarılı yürüyüşüne devam edebilmek için Anavatan, Milli Birlik, Azerbaycan'ımızın bütünlüğünden bahsediyorsak sabırlı ve ölçülü olmamız gerektiğine inandık. Her halükarda, hepimiz Şuşa, Hankendi ve Laçın'ın kurtuluşu için verilen mücadele ve mücadelenin boyutunu iyi anladık. Özellikle, işgal altındaki Dağlık Karabağ'da bulunan ayrılıkçı rejim liderlerinin 4 Kasım'da Hankendi'den Erivan'a kaçmaları tesadüf değildi. Bu olay her an Şuşa ve Hankendi'nin Azerbaycan ordusu tarafından kurtarılacağını ortaya koymuştur.

Azerbaycan Savunma Bakanlığı'nın 7 Kasım'da verdiği bilgi (*Azerbaycan Ordusu Şuşa şehrine ateş açmadı*) oldukça ilginçtir. Bakanlık aslında Şuşa kentinde çatışmaların devam ettiği ve büyük ölçüde Azerbaycan askerinin kontrolünde olduğu bir dönemde Azerbaycan ordusunun kendisine uzaktan ateş etmesine gerek olmadığını söylemek istemiştir. Nitekim 8 Kasım'da Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Şuşa'nın işgalden kurtarıldığını halka duyurdu. Ancak Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya'nın 9-10 Kasım gecesi yaptığı ortak açıklama, Ermenistan'ın yenilgiyle uzlaştığını ifade ederken, Rus barış güçlerinin Dağlık Karabağ'a gelişini de yansıtıyordu (5 + 5 yıllık bir süre için). Azerbaycan halkının çoğunluğu Ağdam, Kelbecer ve Laçın bölgelerinin barışçıl tahliyesinden ve Nahçıvan ile Zangilan arasında bir koridorun varlığından memnunken (bu yönde henüz yeni bir şey yok), Ayrılıkçı lider Arayık Harutyunyan ile görüşmeler yapmaktan ve en önemlisi, Hankendi,

Ağdara, Khosavand ve eski Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin Azerbaycan ordusu tarafından kurtarılmayan diğer bölgelerinin Ermeni kontrolü altında kalmasından ciddi endişe duydular.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev konuşmalarında sözde Dağlık Karabağ sorununun bittiğini ve ancak tarihsel anlamda kullanılabileceğini söyledi. Bu sözler Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından 10 Aralık 2020'de Bakü'nün Özgürlük Meydanı'ndaki Zafer Geçit Töreninde tekrarlandı. Zafer Geçit Töreni'ne de katılan Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Karabağ'ın çoktan kurtarıldığını ve anayurdun Azerbaycan ile yeniden birleştiğini söyledi. Ancak asıl etken, iki cumhurbaşkanının Karabağ'ın kurtuluşu ve Azerbaycan ile yeniden birleşmesinden söz ederken, halen Rus barış güçlerinin kontrolü altında olan Hankendi de dâhil olmak üzere Ermenilerin yaşadığı Dağlık Karabağ bölgesinden bahsetmemeleriydi.

Genel olarak en ilginç detaylardan biri, Bakü ve Ankara'nın şu anda Rus barış güçleri tarafından kontrol edilen Dağlık Karabağ'daki ayrılıkçıların rahat hareketi konusunda sessiz kalmayı tercih etmeleri, ayrılıkçı liderin "ikametgâhında" toplantılar ve "randevular" düzenlemeleri, ayrıca Ermenistan ile Dağlık Karabağ arasındaki Laçın koridorunun 5 kilometre genişliğinde bir alan içinde olması ciddi bir endişe kaynağıdır. Öte yandan birçok olay, Ermenistan silahlı kuvvetlerinin Dağlık Karabağ bölgesinden tamamen temizlenmediğini gösteriyor. Dahası, Ermeni teröristler Rus barış koruma görevlilerinin peşine düşerek mevcut iletişim hatlarını güçlendirmeye çalışıyorlar. Burada dikkat edilmesi gereken temel noktalardan biri, Dağlık Karabağ bölgesinde hala bir temas hattının ve ateşkes denen bir kavramın var olmasıdır. Özellikle 26 Kasım, 8 Aralık ve 12 Aralık 2020 tarihlerinde Ermeni teröristler, Hadrut kasabası yakınlarındaki Hocavend ilçesine bağlı Sur köyünde Azerbaycan askerlerini öldürmeleri endişelerin haklı olduğunu göstermektedir. Öte yandan 8-12 Aralık olayları da 10 Kasım üçlü açıklamasının ardından ciddi ateşkes ihlalleri olarak görülüyor.

Azerbaycan askerinin kendi topraklarındaki teröristleri temizlemeye devam etmesi ateşkesin ihlali olarak değil, teröristlerin imhası olarak görülmelidir. Azerbaycan Savunma Bakanlığı ve Devlet Güvenlik Teşkilatı'nın ortak açıklaması 13 Aralık'ta yayınlandı. Raporda ayrıca Rus barış güçlerinin Azerbaycan ile Ermeni teröristleri kovmak için çalışmasına rağmen, sadece bazı Ermeni teröristlerin Azerbaycan topraklarından çıkmak yerine terörizme giriştiği belirtiliyor. Rapora göre, Ermeni terörü sonucu dört Azerbaycan askeri öldürüldü ve Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Güvenlik Servisi Hocavend bölgesinde terörle mücadele operasyonu yapmak zorunda kaldı. Raporda ayrıca, Ermeni tarafının üçlü bildirgenin hükümlerinin uygulanmasını sağlaması, ateşkes ve barışın sürdürülmesine destek olması, kalan Ermeni silahlı kuvvetleri veya Ermeni silahlı kuvvetlerinin kalıntıları aracılığıyla provokasyon yapmaktan kaçınması gerektiği belirtiliyor. Ancak görünen o ki, Azerbaycan hükümeti Dağlık Karabağ'ın Ermeni nüfuslu bölgelerinde kurulmadığı ve Rus barışı koruma görevlilerinin kontrolü altında olmadığı sürece bu tür pek çok "ateşkes" ihlali yaşanacaktır. Genel olarak Azerbaycan topraklarında "ateşkes" kavramı kabul edilemez. Tek çıkış yolu Laçın koridorunu kapatmak ve şu anda Dağlık Karabağ'daki Rus barış güçlerinin kontrolünde olan Khankendi, Hocalı, Askeran, Hocavend ve Ağdara'da Azerbaycan bayrağını dalgalandırmaktır.

Laçın koridoru kapalı olmadığı ve Rus barışı koruma görevlileri (barış gücü olarak adlandırılabilirlerse) Dağlık Karabağ'ı terk etmedikleri sürece, Azerbaycan'ın Birleşmiş Milletler tarafından tanınan topraklarda egemenlik gücünü tam olarak kurması mümkün olmayacaktır. Her halükarda, İkinci Karabağ Savaşı'nda 2.783 kişiyi öldüren ve binlerce gazisi bulunan Azerbaycan, nihayetinde toprak bütünlüğünü tam anlamıyla sağlamak zorundadır.

Azerbaycan'da bir Türk askeri üssünün varlığının, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün tam anlamıyla gerçekleşmesinde çok önemli bir rol oynayacağı beklenebilir. Türkiye, şu ana kadar, üçlü bir açıklamaya göre Dağlık Karabağ bölgesindeki Barışı Koruma İzleme Merkezine gözlemci olarak katılacaktır. Dağlık Karabağ'a Türk askeri gönderilmesi belgesi de 4 partiden (AKP, CHP, MHP) üç parti milletvekillerinin oy birliğiyle Meclis tarafından da onaylandı. İlk aşamada Türk birlikleri bir yılına Azerbaycan'da olacak ve Dağlık Karabağ'daki ateşkesi izlemek için Rusya ile birlikte Barışı Koruma İzleme Merkezine katılacak. Bu durumda ilk beklenti Türk birliklerinin Barışı Koruma İzleme Merkezinde olması ve süreci yakından takip etmeleridir. Her halükarda, Türkiye'nin sadece Dağlık Karabağ'ın aslında kendi kontrolü altında olmayan, Azerbaycan'a ait olan bölümünde olup bitenleri yakından izleyeceğini ve Azerbaycan hükümetinin bu topraklarda tam istikrarına katkıda bulunacağı beklenmektedir. Bunun için Azerbaycan ile Türkiye arasında kısa sürede askeri bir anlaşma yapılması ve Azerbaycan'da bir Türk askeri üssü konuşlandırılması gerekmektedir.

SONUÇ

Ermenilerin, Türkler ile ilgili “düşman olma” imajını oluşturmak için Azerbaycan Türkleri de dâhil olmak üzere Türk halklarına karşı bir araç olarak kullanılması son iki yüzyılın bir ürünüdür. Rusya, İngiltere, Fransa ve diğer Avrupa ülkeleri ile ideologları da bu konuda önemli rol oynamışlardır. Nitekim Ermeniler ile Azerbaycan Türkleri de dâhil olmak üzere tüm Türk halkları arasındaki "tarihi düşmanlık" 19. yüzyılın başlarında bu devletlerin (özellikle de Rusya ve Büyük Britanya'nın) "Büyük Ermenistan" oyunuyla ortaya çıkmış ve günümüze kadar devam etmiştir.

Türkler ile Ermeniler arasında oluşturulan "tarihi düşmanlık" nedeniyle yapay olarak gündeme getirilen Dağlık Karabağ sorunu her iki ülkenin de gerek iç politika ve gerekse dış politikasını şekillendiren hassas ve kritik bir unsurdur. Uluslar tarafından oluşturulan tarihsel düşmanlıklar ve düşmanca kurgular komşuluk hukukuna ve toplumsal barışa her zaman zarar verecektir. Buradan hareketle Ermenistan'ın hakkı olmayan topraklar üzerindeki iddialarından ve yine gerçek olmayan soykırım iddialarından vazgeçerek gerçek ve uygulanabilir politikalar üretmesi zorunludur. Komşuları ile sıcak ya da soğuk savaşın içinde bulunan devletlerin ekonomik olarak gelişmeleri, bütçe harcamalarını optimal bir ölçekte gerçekleştirmeleri, stratejik yatırımlar yapmaları oldukça güçtür. Kendi geleceğini tesis etmek yerine, küresel güçlerin stratejileri için bir araç olmayı tercih etmek Ermenistan için başarının değil, hüsranın kapılarını açacaktır.

Mevcut konumu ve yaşanan tarihsel süreç dikkate alındığında Ermeni liderliğinin ve radikal şovenist çevrelerin (taşnakstutyun vb.) Azerbaycan Türkleri ve Gürcülere karşı toprak ve kültürel anıt iddialarından acilen vazgeçmesi gerekmektedir. Özellikle Rusya ve diğer Batılı ülkelerin himayesinde son iki asırdır Kafkasya'da barışı bozan Ermeniler, bunun bu şekilde devam etmeyeceğini, ilgili devletlerin gerekirse güç kullanarak bu tacizlere karşılık vereceğini fark etmelidir. Hiç şüphesiz yaşanan son gelişmeler bunun en önemli delili ve örneğidir. Aksi durumda patronlarını kaybeden Ermenilerin komşu milletlerle birlikte yaşaması imkânsız olacaktır. Bu sebeple Ermeniler, 44 günlük İkinci Karabağ Savaşı'ndan ciddi bir ders çıkarmalı ve Kafkasya politikalarını tekrar gözden geçirmelidir. Özellikle Azerbaycan Türklerini tarihi bir düşman olarak görmek yerine başta ekonomik gelişme olmak üzere ülkelerinin geleceği için gerekli olan bir müttefik olarak kabul etmeleri elzemdir. Bunu gerçekleştirmek için de öncelikle uzun yıllardır sürdürdüğü düşmanca tavırlarına son vermeli ve sebep olduğu zararları tazmin etmelidir. Başlangıç olarak ta doğrudan ya da dolaylı olarak dâhil olduğu eylemlerinden dolayı (Mart 1918 soykırımı, Hocalı soykırımı, 26 Şubat 1992 vb.) resmi olarak özür dilemelidir. Bu bağlamda haklarında verilecek uluslararası yaptırımları kabul ederek, ilgililerine maddi ve manevi açıdan tazminat ödemelidir. En önemlisi de bir daha bu bağlamda herhangi bir eylem ya da politika içerisinde olmayacağını teminat altına almalıdır.

Ermenilerin Azerbaycan ve Doğu Anadolu'daki Müslüman-Türk nüfusa karşı işledikleri soykırım, Ermeni hastalığının ve vahşetinin "tarihsel hafızasının" yüzüdür. Bu sadece sözde Ermeni soykırımından önce komşu Türklerden intikam aldığına inanan bir milletin görüşü değil, aynı zamanda hamisi Rusya'nın ve Batı'nın şovenist çevrelerinin Azerbaycan halkına karşı düşmanca tavrının da açık bir örneğidir. Her halükarda, geçen yüzyılda Azerbaycan halkının başına gelen trajik olaylardan, yani Ermenilerin Müslüman-Türk nüfusa karşı gerçekleştirdiği soykırımdan Batı ve Rusya'nın bir ölçüde sorumlu olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Azerbaycan Türkleri de bu acımasız tarihi derslerinden, özellikle soykırım gerçeklerini öğrenmelidir. Bu bağlamda dostlarını ve düşmanlarını daha iyi tanımalıdır. Kuşkusuz Rus şovenistleri ve Fransız radikal milliyetçileri, Ermeni şovenistlerinin yanı sıra Azerbaycan halkına yönelik bu soykırımlarda önemli rol oynadılar.

Bazı Batı ülkeleri ve Rusya desteği olmadan Ermenilerin Türk-Müslüman soykırımını tek başlarına gerçekleştirmeleri ve Azerbaycan topraklarını uzun süre işgal etmeleri mümkün değildir. Bu sebeple yapılan soykırımlarda sadece Ermenilerin ve Ermenistan'ın değil, Rusya ve Batı'nın da büyük bir payı olduğu unutulmamalıdır. Bir zamanlar Azerbaycan'ın bazı bölgelerinde Ermeni devletini kuran Rusya ve Batı'nın, son zamanlarda Dağlık Karabağ'ın işgalinde aktif rol oynadıkları ve ikinci bir yapay "Ermeni devleti" kurmak için ikiyüzlü bir politika izledikleri yadsınamaz bir gerçektir. Ancak muzaffer Azerbaycan ordusunun 44 günlük İkinci Karabağ Vatan Savaşı sonucunda sözde "Dağlık Karabağ" rejimi yıkılmıştır.

Ermeniler hala Dağlık Karabağ'ın belli bir bölgesinde (Khankendi, Hocalı, Hocavend, Ağdara, Askeran) Rus barış güçlerinin himayesi altında yaşamaktadırlar. Orta ve uzun vadede bu varlığın devamı Azerbaycan için bir tehdit, Ermeniler için de boş bir hayal ve barışı bozma vesilesi olacaktır. Bu nedenle Dağlık Karabağ'da hiçbir Ermeni yerleşkesinin bağımsız ve bütün bir şekilde iskânına izin verilmemelidir. Fiili ve fiziki açıdan varlıkları sonlandırılmayan Ermeni unsurlar uzun vadede tekrar yayılcı bir politika sergileyebilecekleri unutulmamalıdır.

Yaşanan tarihi zafer ve yürütlen etkin politikalar neticesinde Dağlık Karabağ tekrardan fiilen bir Azerbaycan yurdu haline gelmiştir. Azerbaycan askeri güçlerinin yanı sıra kamu kurumlarının ve yerel halkın yeniden buralardaki iskânı ile birlikte bu topraklar olması gerektiği gibi gerçek anlamda bir Türk yurdu haline gelecektir. Buralarda yuvalanmaya çalışan Ermeni teröristler kesin bir şekilde etkisiz hale getirilerek, Azerbaycan hukuku altında hesap vereceklerdir.

Kısa bir süre içinde Hankendi dâhil Dağlık Karabağ'ın tüm bölgelerinde Azerbaycan hükümeti yeniden kurulacak, Azerbaycanlılar ana topraklarına dönüp burada yaşayacaklardır. Kısacası, Dağlık Karabağ sorununun gerçekten de tarih arşivlerine atıldığına inanılmak istenilmektedir. Bununla birlikte, Laçın koridorunun varlığı, sözde rejim dokusunun Hankendi'de hala dalgalı olduğu gerçeği, ayrılıkçıların adaletle teslim edilmemesi ve çoğu durumda Rus barış gücünün ayrılıkçıları savunmak için hareket etmesi gibi sebeplerle üçüncü bir Karabağ savaşı olasılığı tamamen göz ardı edilemez. Bu sebeple Azerbaycan devletinin başta Pakistan ve Türkiye olmak üzere gerçek müttefikleri ile daha yakın ve güçlü ilişkiler kurarak bu tehdide karşı güçlü bir blok oluşturması gerekmektedir. Kurulan ve çok önemli başarılar elde eden bu tarihi blok, sadece Karabağ'ın değil, Kafkasya'nın da geleceği açısından stratejik bir öneme sahiptir.

KAYNAKLAR

- AFSHAR, Nadir Şah (2015), **Diplomatik Yazışmalar**, Doğu - Batı Yayınevi, Bakü.
- AĞAOĞLU, Ahmed (2019), **Kafkasya'da Ulusal Bir Mesele**, Çevirmen Yayınevi, Bakü.
- AĞAOĞLU, Ahmed (1905), “*Bakü'deki Olaylar Hakkındaki Gerçek*”, **St. Petersburg Gazetesi**, 21-22 Nisan 1905, S.123.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet ve ÖZTÜRK, Said (2008), **Soruları Olan Ermeni Meselesi**, Pasifik Ofset, İstanbul.
- AXUNDOV, Ruhulla (1977), **Seçilmiş İşler**, Azerneshr Yayınevi, Bakü.
- ALAKBAROV, Faiq (2011), **Ulusal İdeoloji Sorununa Tarihsel ve Felsefi Bakış**, Taknur Yayınevi, Bakü.
- AZERBAYCAN EDEBİYATI (2009), **19. Yüzyıl Azerbaycan Edebiyatı**, Nurlar Yayınevi, Bakü, C.1.
- AZERBAYCAN TARİHİ (2007a), **Azerbaycan Tarihi**, Bilim Yayınevi, Bakü, C.3.
- AZERBAYCAN TARİHİ (2007b), **Azerbaycan Tarihi**, Bilim Yayınevi, Bakü, C.4.
- AZERBAYCAN TARİHİ (2008a), **Azerbaycan Tarihi**, Bilim Yayınevi, Bakü, C.5.
- AZERBAYCAN TARİHİ (2008b), **Azerbaycan Tarihi**, Bilim Yayınevi, Bakü, C.6.
- AZERBAYCAN TARİHİ (2008c), **Azerbaycan Tarihi**, Bilim Yayınevi, Bakü, C.7.
- BAKIKHANOV, Abbasgulu Ağa (2001), **Gulustani-Iram**, Momin Yayınevi, Bakü.
- BALAEV, Aiden (1992), **Azerbaycan Milli Hareketi 1917-1918**, Elm Yayınları, Bakü.
- BALAYEV, Aydın (2011), **Mammad Amin Resulzade (1884-1955)**, Çırağ Yayınevi, Bakü.
- BAYKARA, Hüseyin (1992), **Azerbaycan'ın Bağımsızlık Mücadelesinin Tarihi**, Azerneshr Yayınevi, Bakü.
- CAVAD, Ahmed (2005), **Seçilmiş Eserler**, Doğu - Batı Yayınevi, Bakü.
- ELEKBERLİ, Faik (2017), **Turan Medeniyetine Giriş: Turan İdeolojisi ve İlahiyat**, Han Yayınevi, Bakü.
- FATALI, Khan Khoyski (1998), **Yaşam ve Aktivite (Belgeler ve Malzemeler)**, Azerbaycan Yayınevi, Bakü.
- GARABAGHNAMES (2006a), **Rezervasyon Yaparım**, Doğu - Batı Yazlık, Bakü.
- GARABAGHNAMES (2006b), **Kitap II. Bakü**, Doğu - Batı Yazlık, Bakü.
- GÜLİYEV, Jamil (1957), **Lenin ve Azerbaycan'da Sovyet İktidarının Zaferi ve Sağlamlaştırılması İçin Mücadele**, Azerneshr Yayınevi, Bakü.
- HASANZADE, Tahira (2007), **XVIII-XIX Yüzyıllarda İran'da Yaşayan Azerbaycanlı Sosyo-Politik Figürler**, Bilim ve Eğitim Yayınevi, Bakü.
- HÜSEYNZADE, Ali Bey (1905), **Ermeni Vatandaşlarımıza Tavsiyemiz ve İcadımız**, Hayat gazetesi, №21, Bakü.

- İBRAHİM, Halil (1917), “*Savaş ve Kadın*”, **"Kardeş Yardım" Jüri.**, Mayıs, №1, Bakü.
- JAFAROV, Memmed Yusif (1917), “*Müslüman Askerlere ve Müslüman Avukatlara Yardım*”, **"Kardeş Yardım" Jüri.**, Mayıs, №1, Bakü.
- KAHRAMAN, Nazif (2008), **Nasib Bey Örneği**, Nurlan Yayınevi, Bakü.
- KOÇERLİ, Firudin Bey (1917), “*Hayvanlar ve İnsanlar*”, **"Kardeşçe Yardım" Jüri.**, Mayıs, №1, Bakü.
- MALIKZADE, Tohid Dilmagani (2010), **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Güney Azerbaycan - Soykırım**, Bakü Matbaası, Bakü.
- MAMMADOV, İsmail (2005), **Azerbaycan Tarihi**, Adiloğlu Yayınevi, Bakü.
- MAMMADZADE, Mirza Bala (2007), **Köylü Hareketi: Lenin'in Ulusal Politikası**, Bilim ve Eğitim Yayınevi, Bakü.
- NAJAFOV, Halil (1966), **Samedaga Ağamaloğlu**, Azərşar Yayınevi, Bakü.
- NASIBLI, Nasib (2013), **Güney - Kuzey Sorunlarımız**, Crescent-3 Yayınevi, Bakü.
- NASIROV, Tahir (1993), **Azerbaycan'da İktidar Mücadelesi (1917-1920)**, Azerbaycan Yayınevi, Bakü.
- NAVVAB, Mir Mohsun (2006), **İşler**, Doğu - Batı Yayınevi, Bakü.
- NEMANZADE, Omar Faiq (2006), **Seçilmiş Eserler**, Doğu - Batı Yayınevi, Bakü.
- NİGARİ, Mir Hamza Seyid (2012), **Nigarname**, Bilim Ve Eğitim Yayınevi, Bakü.
- PAKRAVAN, Amina (2007), **Abbas Mirza ve Azerbaycan**, Qanun Yayınevi, Bakü.
- RASULZADE, Mohammad Amin (1916), “*Türkiye'deki Ermeniler*”, **Açık Kelime Gazetesi**, №259, 15.08.1916, Bakü.
- RASULZADE, Mohammad Amin (1990), **Azerbaycan Cumhuriyeti**, Elm Yayınevi Yayınları, Bakü.
- RASULZADE, Mohammad Amin (2001), **İşler**, Azərşar Yayınevi, Bakü, C.1.
- RASULZADE, Mohammad Amin (2001), **İşler**, Şirvanşar Yayınevi, Bakü, C.2.
- RASULZADE, Mohammad Amin (2009), **Ulusal Birlik**, Çırağ Yayınevi, Bakü.
- RASULZADE, Mohammad Amin (2012), **Panturanizm: Kafkasya Sorunu**, Taknur Yayınevi Yayınları, Bakü.
- REZA, Azeri (1379), **Staff-E Olağanüstü-Siz Kafkasya**, Rezaia Yayınları, Tahran.
- SAFARI, Hasan (2016), **Güney Azerbaycan: 1918 Bir Soykırım Mı?**, Araz Yayınevi, Bakü.
- SALADDIN, Ali (1992), **Ahmad Javad**, Gençlik Yayınevi, Bakü.
- SULTANOV, Khosrov Bey (1917), “*Bakü Müslüman Yardım Derneği Askeri Yardım Departmanının Faaliyetleri*”, **Kardeş Yardım Jüri**, Mayıs, Bakü, №1.
- SVYATOKHOVSKY, Tadeusz (1990), **Rus Azerbaycan 1905-1920**, Vaku, Hazar.
- TOPÇUBAŞI, Ali Mardan (2013), **Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kuruluşu**, Taknur Yayınevi, Bakü.
- VAKILOV, Rüstam (1998), **Azerbaycan Cumhuriyeti Tarihi**, Bilim Yayınevi, Bakü.
- YAGUBLU, Nasiman (2018), **Azerbaycan Ulusal Özgürlük Hareketi Ansiklopedisi**, Hukuk Yayınevi, Bakü.
- ZAKIR, Gasim Bey (2005), **Seçilmiş İşler**, Avrasya Basın Yayınevi, Bakü.
- ZARDABI, Hasan Bey (2005), **Çiftçi: 1875-1877**, Avrasya-Basın Yayınevi, Bakü.

“Entrepreneurship in Algeria & The Approach of Diversify” Local Investment Background (2002 - 2015)

“Cezayir'de Girişimcilik ve Çeşitlendirme Yaklaşımı” Yerel Yatırım Arka Planı (2002 - 2015)

Anwar SEKIOU

*A*Phd, *Belhadj Bouchaib University, ALGERIA,*
Anwar.sekiou@univ-tlemcen.dz
<https://orcid.org/0000-0002-1057-672X>

Makale Başvuru Tarihi: 30.11.2020

Makale Kabul Tarihi: 19.12.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Abderrahim ABDELLAOUI

*A*Phd, *Mohamed Boudiaf University, ALGERIA,*
Abderrahime.abdellaoui@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2190-9104>

Anahtar

Kelimeler:

Girişimcilik,
Çeşitlendirme,
Yatırım,
KOBİ'ler,
İcat,

ÖZET

Bu makalede, (2002-2015) arasındaki dönemde Cezayir'deki yatırımın istatistiksel olarak gerçekliği ortaya konulurken, girişimcilik konusu ve ekonomik çeşitlendirme yaklaşımı ele alındı. Bu, ulusal ve uluslararası olarak onaylanmış istatistiksel veriler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Daha sonra bu işletmelerdeki rekabet ölçütlerine ek olarak küçük ve orta ölçekli işletmelerin genel durumu ve yenilik sorunu netleştirildi. Bu nedenle, gerçek dünyaya yatırım yapma ufku ve yaklaşımının yanı sıra çeşitli girişimcilik sektörlerinde zengin yatırım fırsatlarına ışık tutuldu. Çalışmanın sonunda, Cezayir'deki yatırımın doğasının, sürdürülebilir kalkınma ve kalkınma yaratmak için çeşitlendirilmiş bir ekonomik sistemi teşvik etme potansiyeli açısından sahip olduklarına kıyasla hala büyük ölçüde gerilediği sonucuna varılmıştır. KOBİ'lerin faaliyeti durumunda ve girişimciliğin temel rolünü iyileştirmek için, yeni yöntemleri takip etmek, yönlendirmek ve onlara olumlu tepki vermek için yeni bir yol ve vizyon önerilmektedir. Böylece aranan çeşitliliği gerçekten ortaya çıkarabilecek yeni bir iyi kobi proje dalgası başlatılabilecektir.

Keywords:

Entrepreneurship,
Diversification,
Investment,
SMEs,
Invention,

ABSTRACT

We've highlighted in this article the background of entrepreneurship and the approach of diversity in Algeria, using official statistics of investment in Algeria during the period of (2002-2015). This was done through using nationally and internationally certified data, In addition to the competition criteria in these enterprises, the general situation and innovation problem of small and medium-sized enterprises were clarified. Therefore, the prospect and approach to investing in the real world, as well as rich investment opportunities in various entrepreneurship sectors were shed light. As a conclusion, we found that nature of investment in Algeria still retreating, compared with advanced components that we have to rise with an economic system that lead to sustainability & development. In the case of SMEs activity and to improve the fundamental role of entrepreneurship, a new way and vision is proposed to follow, guide and react positively to new methods. Thus, a new wave of good SME projects can be launched that can truly bring out the sought-after diversity.

1. INTRODUCTION

The results of several studies on entrepreneurship of the industrialized nations face the dynamics of the environment showed the involvement of that one in the process of change. Several aspects of entrepreneurship are seen and reviewed depending on the turbulence environmental to preserve, for some, their sustainability and, for others, their development.

Indeed, adapting, and being reactive and even proactive became the new criteria of the competition in the era of globalization. Internationalization is one of the responses to environmental changes but the use of this solution asks among other a possession of a capital appropriate to the requirements of the new business environment; these are the two concepts that we have chosen to deal with the problem on the nature of the future response of Algerian SMEs especially if we mention the importance of diversity as well.

To do this, we proceed first to the description according to the economic literature selected two concepts, namely the entrepreneurship in our economy and the approach of diversification with this model of investments activities, to determine some characteristics of Algerian entrepreneurship. Entrepreneurship concepts is one of the most heavily traded terms in the economic field and distinctively.

And if the definitions of this concept are different from school to other, and a trend to other within the sociology of contracting organizations, there is an agreement in the book of (M. Thevenet, "*La Culture d'Entreprise*" that considering that entrepreneurship is the unity of the productive social norms and customs and common beliefs between individuals of the same unit.

E. Jacques Leo Jack also define it as the culture of entrepreneurship is; "*The way a thinking and behaviour, normally and traditionally with features and participations among the members of the Organization to teach gradually new members the view of accepting inside the entrepreneurship*".

2. STATE OF INDUSTRIAL SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN ALGERIA

Work creation is personally connected to the development and business. The last mentioned cannot exist without the creation of unused businesses. In Algeria, until the 1990s, the creation of companies fell within the open space and primarily restricted to zones considered non-strategic. From the center of this decade, beneath the aegis of worldwide money related educate (IMF and World Bank), privatization of open undertakings, measures to bolster the private segment (venture codes declared in 2001 and 2006) and liberalization Outside Exchange, were all components that have favored the rise of a commerce lesson that can be categorized in little instead of medium enterprises.

It appears vital some time recently proceeding our examination on SMEs to grant its definition as characterized in Algerian directions. Hence, the 01-18 law of 21 December 2001 on the introduction law for the advancement of SMEs characterizes it as: "*any company creating products and / or administrations;*

- *Employing 01-250 people*
- *Whose annual turnover does not exceed 2 billion dinars or whose annual balance*
- *Sheet total does not exceed 500 million dinars and that meets the criteria of independence".*

By criteria of autonomy, this Act implies the company whose capital isn't possessed 25% or more by one or more other companies don't meet the definition of SMEs. A study 1 conducted by the National Measurements Office (ONS) in 2011 recognized 934,250 financial substances existing at national level. These substances are basically concentrated within the urban regions (over 83%) within the private division (nearly 98%) and as of late (over 78% were made in 2011).

The larger part of these companies were born of open measures to assist the creation of companies set up from the 2000s, privatization of open endeavors or association with outside companies counting greenfield brown field IDE.

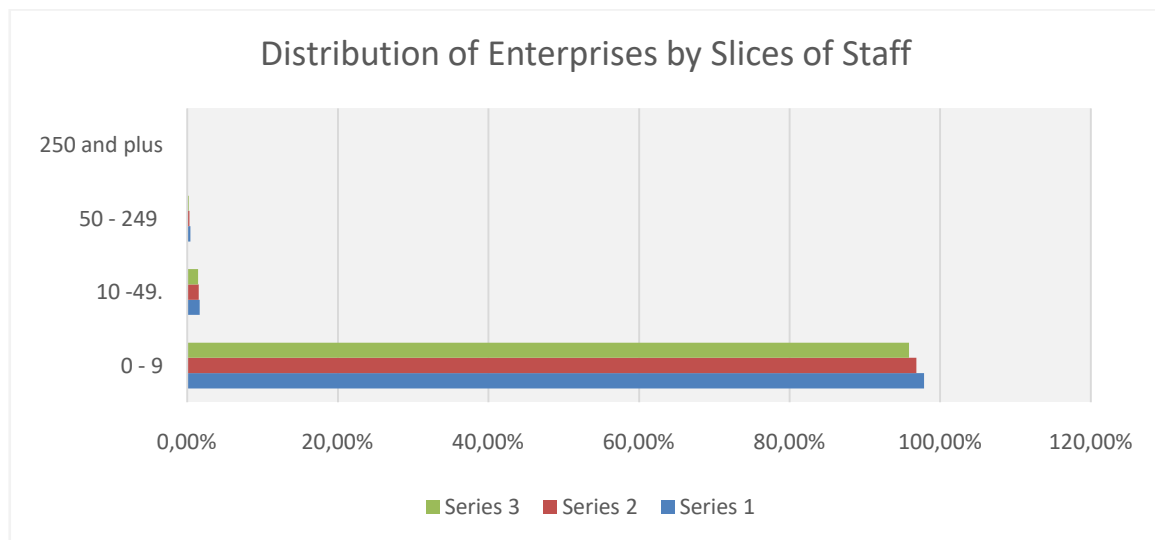
Table 1. Evolution of The Number of Companies by Sector

	1995	2000	2004	2011
Industry	36285	43721	46991	95445
Building	16010	18674	72869	9117
Services	183461	224385	102841	829688
Including Commerce	127234	157392	37954	515700
Total	235756(100%)	286780(100%)	182701(100%)	934250(100%)

Source: Data from the Ministry of SMEs and crafts, CNAS (National Social Insurance Fund) and ONS

The breakdown of these enterprises by sector shows their predominance in services and for all years subject to analysis. Services (provided to households and businesses) experienced strong growth during the second half of 2000, driven by food services and those related to the development of telecommunications and Health.

Graph 1. Distribution of Enterprises by Slices of Staff

Source: Data from the National Statistics Office (NSO), 2011

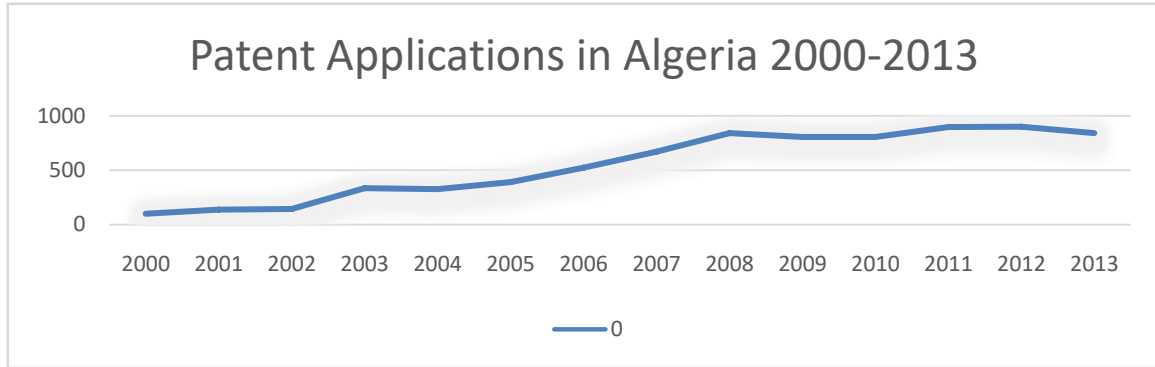
3. THE INVENTION

The invention is the installation of science, the contribution in knowledge building, and documenting of ideas. Innovation means the transfer of patents to product or service and delivered to the hands of the Consumer so that its utilization and the value of cash for the benefit and cash income to ensure the continuation of the steering wheel invention and innovation.

The annual report of the world organization mentioned that Algeria submitted 840 patents (Graph 2) a number less than some Arab countries such as Morocco who recorded more than 1100 patent while Egypt registered more than 2000 invention, And Tunisia with a weak number about 550 patents. On the other hand, Other Maghreb countries were absent and not mentioned in the annual report of the organization like the debilitating Libya in war.

Note of the Graph (2) mentioned below that the number of patents in Algeria is weak as it did not exceed during 13 years with 6841 applications, and it means the weak of productive capacities of intellectual property in Algeria, and that despite the efforts of the party of the Government in order to encourage scientific research through increasing the number of research laboratories.

Graph 2. Shows Patent Applications in Algeria 2000-2013

Source: Prepared by The Two Researchers Based on The Statistics of the WIPO, 2015

The distribution of firms by annual sales shows that nearly 8.6% of the companies activating in the industry have an annual figure lower than twenty (20) million dinars and those with a turnover greater than two (2) billion dinars represent only 0.4% of companies. Within this activity.

Table 2. Distribution of Industrial Companies According to Turnover

Turnovers in industry (million dinars)	Number of companies	Of total enterprises	On total industry	Including Manufacture industry
<20million DA	80029	8.60%	83.80%	78992
20-200000000 DA	1 3047	1.70%	1 3.2%	11747
> 200 millions DA	1946	0.2%	2.03%	1297
> 2milliads	423	0.05%	4 0.4%	300

Source: Prepared by The Two Researchers Based on The Statistics of the WIPO, 2015

Companies with a turnover underneath 20 million dinars speak to nearly 84% of the whole of this lesson, whereas as it were 0.4% has yearly incomes surpassing 2 billion Dinars. Inside this final installment, it is, be that as it may, mechanical companies involving to begin with put with a rate of 44% of companies, taken after by development and administrations.

Table 3. Mortality Private Corporations SMEs

Secteurs d'Activite	2011	2012	Ecart	
			Nbre	Part en%
1 Agriculture et peche	66	55	-11	0,68
2 Hydrocarbures, Energie,	22	19	-3	0,24
3 BTPH	3 512	3 004	-508	37,32
4 Industries manufacturieres	1 113	944	-169	11,73
5 Services	4 476	4 028	-448	50,04
TOTAL GENERAL	9 189	8 050	-1139	100

Source: Ministry of Industry

4. THE DETERMINANTS OF INVESTMENT

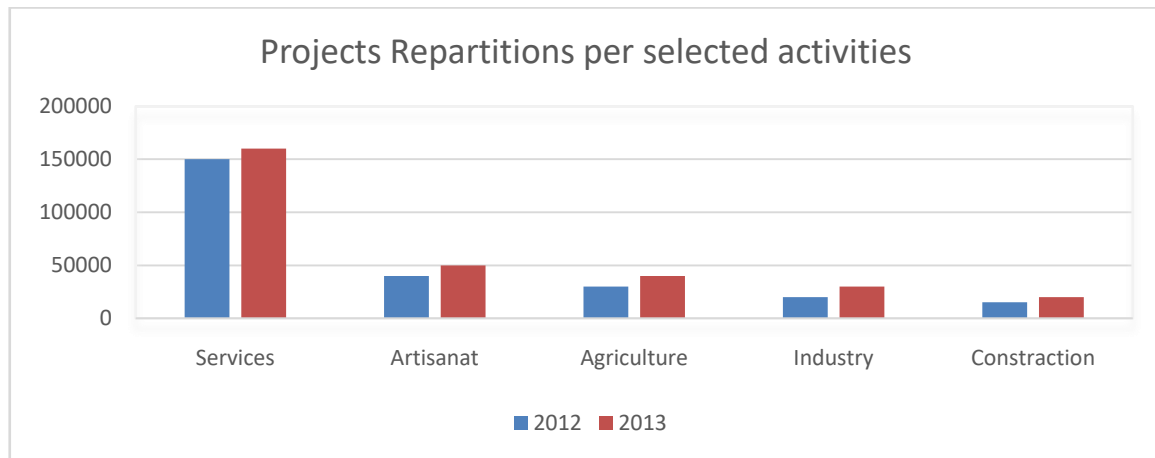
It goes without saying that the recall settings for major investment which lies in our view are as follows;

The desire to investment, investment prospects, the circumstances surrounding the investment, economic policies, the rate of interest, political stability. The patent is the right to entrust any grants for patents. Generally, ensure the patent owner the right to decide the method of (or the possibility of) using of others to his invention. In return, the right to allow the patent owner to the public Technical information concerning the invention in the patent document published and remains the question lies in what kind of protection afforded by a patent?

The owner of the patent has the exclusive right to prevent others from exploiting the invention protected by the patent or stop this exploitation. In other words, ensure that the protection afforded by the patent do not enable the exploitation of the invention for commercial purposes or even used or distributed or imported or sold without the patent owner's consent.

Graph 3. Distribution of Projects of ANSEJ ANGEM by Sector (2012)

Source: Ministry of Industry Data

5. MACROECONOMIC FACTS OF COMPETITIVENESS OF ALGERIAN SMEs

The debate on competitiveness is not yet closed. But what do we mean by the term 'Competitiveness'? Who says competitive, said competition, and this can be across a company, to a region and even nations? Originally, the concept of competitiveness is reserved for the company referring to its internal functioning and the relations it maintains with the outside world, on the other hand. In this context the competitiveness matches several definitions (Price water house Cooper's development, 2002);

"The capacity available to a company at a particular time to resist its competitor. Competitiveness is a potentiality which is characterized by an advantage over competitors in its market. Profitability or productivity is partial measures of a whole much broader called competitiveness."

5.1. Hypothesis of the Development of the Firm

In her book, The Hypothesis of the Development of the Firm, Edith Penrose (1959) advertised a few solid standards overseeing the development of firms and the rate at which firms can develop effectively. She claimed that firms are a bundle of inner and outside assets that offer assistance a firm to develop and to realize a competitive advantage. According to Penrose, firm measure is coincidental to the development handle, though firm development is decided by the successful and imaginative administrative assets inside the firm. She encourage clarified that the accessibility of beat administrative and specialized ability serves as an motor to a firms's development. Penrose has too proposed that numbness of these components comes about in disappointment and misfortune of competitive advantage.

5.2. Experimental Prove on the Components Influencing the Development of SMEs

Researchers have utilized diverse approaches to recognize the variables influencing the developement to little firms, in any case there's considerable variety within the comes about the past iquires about. Agreeing to Coad (2007), the development of little firms could be a especially whimsical marvel. Passage rates of unused firms are tall; however, a huge number of these participants can be performance of unused firms in seven OECD nations, the comes about uncover that approximately 20-40 percent of entering firms fail within the primary two a long time, whereas as it were around 40-50 percent survivor past the seventh year. One of the reasons they don't survive is that they confront a few deterrents over time, Obserbational ponders on components influencing the development of SMEs can be generally isolated into two bunches: inside variables of the firm and outside componenets that are past the SMEs control.

6. INVESTMENT EXAMINATION FOR THE YEARS 2002-2015 (REFRESHED MARCH 2016)

These next factual tables report investments activities during the 2002-2015 period comprise of live data from the information base of the ANDI refined and rectified in the light of dropped ventures.

Table 4. Summary of the Declared Investment Projects Period

Investment Projects	Number of Projects	%	AMOUNT	%	JOB	%
Domestic Investments	59 563	98,88	9 100 521	78,64	904 762	87,50
Foreign investments	676	1,12	2 471 691	21,36	129 254	12,50
TOTAL GENERAL	60 239	100	11 572 213	100	1 034 016	100

Source: Database of the ANDI

In This Phase we wanted to go directly to the term of diversity, and how should this way of planning can put the lines under the real opportunities and the natural and rich sources of activity in our country. In fact, the usual multi sectors that can be reached in this phase are completely ready to host super interactive entrepreneurship methods, in order to create the sustainable development that we always seek.

Table 5. By Sector of Activity Period

BUSINESS SEGMENT INCLUDES	NUMBER OF PROJECTS	%	AMOUNT	%	JOB	%
AGRICULTUR	1 218	2,02	176 019	1,52	52 366	5,06
BTPH	11 290	18,74	1 323 698	11,44	245 911	23,78
INDUSTRIES	9 231	15,32	6 503 533	56,20	388 219	37,54
HEALTH	809	1,34	127 684	1,10	19 105	1,85
TRANSPORT	30 669	50,91	1 027 480	8,88	158 016	15,28
TOURISM	789	1,31	982 934	8,49	54 862	5,31
SERVICES	6 226	10,34	964 388	8,33	107 089	10,36
TRADE	2	0,00	37 514	0,32	4 100	0,40
TELECOM	5	0,01	428 963	3,71	4 348	0,42
TOTAL	60 239	100	11 572 213	100	1 034 016	100

Source : ANDI Date Base

Then there is a question that no one can avoid to put the light on the real field of activities, which is includes the participation of the foreigners and the foreign parts in our local investment system specially in the presence of the law of 51% / 49% than been judged many times by very known experts. At this level, we have some documented statistics that shows numbers and percentages for what already asked.

Table 6. Projects Involving Foreigners

REGION	NUMBER OF PROJECTS	AMOUNT	JOB
EUROPE	377	898 192	76 709
Don't UE	274	563 346	39 939
ASIE	68	119 506	8 607
AMERIKUES	16	65 636	3 346
PAYS ARABES	200	1 267 592	37 842
AFRIQUE	1	27 799	400
AUSTRALIE	1	2 974	264
MULTINATIONALITE	13	89 992	2 086
TOTAL	676	2 471 691	129 254

Source : ANDI Date Base

7. MOTIVATIONS TO CONCER THE ALGERIAN MARKET

Appealing venture openings;

- 51.5 billion dollars importation amount by 2015 (three quarters of the year).
- 262 billion dollars amount in public speculation between 2015-2019.
- Supportive areas plus well-developed bases.

Specific benefits. Accessibility to significant regular assets;

- ✓ Number 18, biggest oils producer.
- ✓ Number 12, biggest oils prospector.
- ✓ Number 15, ranked available spot. In oils demonstrated stores
- ✓ Number 03, as a gas maker. And the fifth gas seller worldwide.
- ✓ Number 03, provider with petroleum gas to Europe.
- ✓ Number 07, as gas assests place in the planet.
- ✓ Number 04, stable energy provider for Europe.
- ✓ Number 04, as a financial force. To the Bedouin Association of Venture Assurance.
- ✓ Number 02, biggest owner with unfamiliar trade saves.
- ✓ Number 03, biggest owner with gold resources in Middle east & north Africa.
- ✓ A Last obliged nation from 20 nations in Middle east & north Africa.
- ✓ Renewable energy: - around 3000 hours of daylight for every year.
- ✓ Mineral assets: (like phosphate and zinc)

Financial soundness;

- ✓ GDP: The estimation of Algeria's GDP (Gross domestic product) arrived at 17,731 billion Advertisements (221 billion US dollars) in 2014, against 16,570 billion Promotions (196 billion US dollars) in 2013.
- ✓ GDP per capita: \$ 5,460.1 billion of every 2014 against \$ 5,474.9 billion out of 2013
- ✓ Real Gross domestic product development rate: 4% in 2014 against 2.8% in 2013 (Source ONS)
- ✓ The genuine development pace of non-hydrocarbon Gross domestic product is 5.5% in 2014, contrasted with 7.1% in 2013.
- ✓ External Obligation: \$ 3.666 billion out of 2014 contrasted and \$ 30 billion of every 2001.
- ✓ Foreign trade holds: \$ 185.273 billion out of 2014 against \$ 194 billion out of 2013.

7.1. Eager Approaches of Advancement and Sectorial Systems

The new modern recovery strategy featuring 12 key areas, to be specific the steel and metalworking, water powered fasteners, electrical and family unit apparatuses, modern science, mechanics and car, drug creation, aviation, development and boat fix, cutting edge innovation, food handling, materials and apparel, calfskin and lumber items, wood and furniture industry just as redistributing.

- ✓ The All-inclusive strategy for the travel industry Advancement.
- ✓ Agricultural and Country Recharging System.

- ✓ A Sustainable power Program (sunlight bases, wind bases) to create 22000 Mega wats by 2030.
- ✓ Well in structured plan for Fishing activities, Hydroponics Exercises by 2025.

Admittance with provincial business sectors;

- ✓ Geographic position permitting vicinity to Europe, Africa and Middle Easterner business sectors.
- ✓ 7 outskirt African markets, seven African countries.
- ✓ A Member in understanding Bedouin Deregulation Region.
- ✓ Signature with the Affiliation Concurrence of the European Union.
- ✓ Functional and current framework in congruity with worldwide norms.
- ✓ Around 112,039 km of parkways (third in Africa) with 29,573 km public roads.
- ✓ 36 air terminals, with 16 international airports.
- ✓ 45 sea foundations including 11 business ports,
- ✓ Algiers Metro, 9.5 km with 03 expansions.
- ✓ Tramways in 07 cities.
- ✓ Qualified, youthful & serious workforce.
- ✓ 5.5% Gross domestic product in schooling.
- ✓ 6.24% working financial plan for advanced education.
- ✓ 86% educational percentage.
- ✓ 63.6% Algerian populace preparing age yearly.
- ✓ One million & half understudies, incorporating 35,000 PhD students & 90000 in specialized territories.
- ✓ Two million & half alumni, in 97 colleges, ten college places, twenty public educational institutions, seven ordinary educational institutions & twelve private academies.
- ✓ 643,700 selected professional and brief schooling which 200,000 (normal) moves on from 1213 foundations (organizations and focuses).

Serious creation factors costs;

- ✓ Energetic variables
- ✓ Natural gas: 0.21 to 0.40 Euros/therm
- ✓ Electricity: 1 to 4-euro pennies/kWh all things considered
- ✓ Salary: 180-900 euros (the most reduced pay allowed by law is set at 180 euros)
- ✓ Gasoline exceptionally 0.20 euros/L Gas Oil 0.16 euros/L

Motivators for speculation;

- ✓ Imperative charge sparks, as long as 10 a long time of special case, unexpected upon the zone and estimate of the undertaking.
- ✓ Partial or total reimbursement of costs recognized with establishment works interior the structure of cruel arrange
- ✓ Reduction in managers' commitment to government sponsored retirement for the enrollment of energetic work searchers
- ✓ The concession of arrive by common course of action, over times of 33 a long time economical and advertising rise to a comparative property rights rising from bargains

- ✓ Discounts on the fetched of the rental cost on the arrive and property picked up interior the framework of the affirmation of the hypothesis
- ✓ Tax prohibitions for the term of the life of the errand for sending out wanders.
- ✓ Temporary Avoidance for an awfully long time, of organizations benefits charge (IBS), Around the world Pay tax(IRG) and Cost on the turnover and 3%bonus of the financing fetched on bank credits permitted to interface in particular works out interior the steel and metal advanced ranges.
- ✓ Exemption from Tank, traditions commitments, charges having break even with affect or a few other charge for the equip required for theory by mechanical organizations within the field of inventive work.
- ✓ Reduction of half, organizations' focal points charge (IBS) or Around the world Pay tax(IRG),in custom-based law for individuals and legal substances, initiating and fiscally domiciled within the wilayas of Illizi, Tindouf, Tamanrasset and Adrar, and this for a time of a long time from the January 1, 2015.
- ✓ Support by the Open Safe Organization, of the bank income for wanders made by cutting edge organizations for the getting of advancement and dominance to make strides the mechanical coordination pace of their things and reality.
- ✓ Extension until 31 December 2019, of the utilize of diminished pace of traditions commitment on acquisitions of equipment and beautifications not made locally by motel rules and interior the degree of modernization and updating beneath the "Quality Course of action The travel industry A
- ✓ Reduction of charges of commitment to government managed retirement (enlistment of youthful jobseekers)

Open entryways for financing through open banks;

- ✓ Interest rate 3.5%
- ✓ Bonus of 2% which can reach to 4.5% (within the travel industry expands within the South)
- ✓ An organization of 29 banks and money related foundations, counting:
- ✓ 14 private and 6 open and 9 money related foundations
- ✓ 7 373 100 billion dinars of credit to the economy
- ✓ The nearness of Leasing Organizations
- ✓ Availability of wander saves
- ✓ FNI shareholding to 34% in significant exercises
- ✓ 05 Theory Underpins a concealing the complete range to 49% venture within the capital of SMEs
- ✓ Possibilities for the utilization of money related establishments guarantees: Guarantees Resource Credits Hypothesis FGAR
- ✓ An increased insurance and global mediation arrangements;
- ✓ Adherence to global shows for the insurance of financial specialists, related the assurances and worldwide mediation;
- ✓ Signature of 48 arrangements and two-sided concurrences on the advancement and proportional assurance of ventures.

CONCLUSION & RECOMMENDATIONS

The study founds through analyzing the previous information several results, including;

- ✓ Our SMEs shows a medium level of activities and shows slow development comparing the present possibilities and the entrepreneurial plans of the government institutions like ANSEJ, ANGEM, FGAR, Etc....

- ✓ The Absence Of the fact of invention and innovation in the recent small projects, and even in the planning mode and the intercultural management.
- ✓ Both of investment & competitiveness rates are not promising, either the local preventative or the foreign SMEs as the previous statistical
- ✓ Algeria has a huge Investment appraisal that shows a unique environment for the most perfect results ever can be reached.
- ✓ Lately our country shows definitely a lot of attractive investment's opportunities including assets, development policies, sectorial strategies, transportation, and the economic stability.

In the light of the results of the present study the study recommends the following;

- ✓ In the case of activity of the SMEs and in order to improve the main role of entrepreneurship, we strongly suggest a new way and vision to pursuit and guide the young inventions, and to react positively with them. So, we can start a new wave of good small projects that can really create the diversity we looking for.
- ✓ Encourage and support the human capital as the only way to develop the standard of invention and innovation starting with the entrepreneurial institutions in universities.
- ✓ The investment must conditionally be raised and supported with every way, because the economy now need it attached to the principal axe of diversity to make benefits of the entire right appraisal using the availability of all the opportunities.

REFERENCES & MARGINS

- ACS, Zoltan J., DESAI, Sameeksha ve HESSELS, Jolanda (2008), "*Entrepreneurship, Economic Development And Institutions*", **Small Business Economics**, S.31(3), ss.219-234.
- BOUAZZA, Asma Benzazoua, ARDJOURMAN, Diabate ve ABADA, Othman (2015), "*Establishing the Factors Affecting the Growth of Small and Medium-sized Enterprises in Algeria*", **American International Journal of Social Science**, S.4(2), ss.101-121.
- DACIN, M. Tina, DACIN, Peter A. ve TRACEY, Paul (2011), "*Social Entrepreneurship: A Critique and Future Directions*", **Organization Science**, S.22(5), ss.1203-1213.
- DJAMILA, Kasmi Belkacem ve OUMELKHEIR, Moussi (2016), "*Public Devices Entrepreneurship and Employment in The Industry in Algeria*", **Journal of Business and Retail Management Research**, S.10(2), ss.119-128.
- DJENNADI, Sofiane (2006), "*Entrepreneurship Among the Berber People in Algeria*", **International Journal of Entrepreneurship and Small Business**, S.3(6), ss.691-695.
- FREEMAN, John R. (1982), "*State Entrepreneurship and Dependent Development*", **American Journal of Political Science**, S.26(1), ss.90-112.
- KENT, Cocaine Anonymous ve RUSHING, F. W. (1999), "*Coverage of Entrepreneurship in Principles of Economics Textbooks: An Update*", **The Journal of Economic Education**, S.30(2), ss.184-188.
- LAZEAR, Edward P. (2005), "*Entrepreneurship*", **Journal of Labor Economics**, S.23(4), ss.649-680.
- MONTANYE, James A. (2006), "*Entrepreneurship*", **The Independent Review**, S.10(4), ss.547-569.
- MOON, Myung Jae (1999), "*The Pursuit of Managerial Entrepreneurship: Does Organization Matter?*", **Public Administration Review**, S.59(1), ss.31-43.
- STROM, Robert D (2007), "*Preface: Fostering Research on Minority Entrepreneurship*", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, S.613, ss.6-9.

"To Live" with Bureaucracy and Looking at Bureaucracy from the "Castle"

Bürokrasiyle "Yaşamak" ve Bürokrasiye "Şato"dan Bakmak

Dilek ŞAHİN

*Doktorant, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
SBE, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi A.B.D.,
d_sahinn@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0002-8879-0830>*

Makale Başvuru Tarihi: 18.08.2020

Makale Kabul Tarihi: 24.12.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

**Anahtar
Kelimeler:**

Bürokrasi,

*Bürokrasi
Kuramları,*

Şato,

Yaşamak,

Yönetim,

ÖZET

Bu çalışmadaki temel amaç, bürokrasi kavramının ortaya çıkışı, gelişimi, farklı toplumsal yapılarıdaki konumu ve dönüşümünü Akira Kurosawa'nın yönettiği "Ikiru (yaşamak)" filmi ve Franz Kafka'nın "Şato" romanı üzerinden ele alarak bürokrasinin farklı yönlerini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle, "bürokrasi" kavramının tanımı ve kökeni ortaya konulmakta; bürokrasi kuramlarına değinilmektedir. Bu çalışmada, tarihsellik bağlamı içinde gelişim ve dönüşüme uğrayan "bürokrasi" olgusu, bürokratik yönetim biçiminin işleyişi, karar alma süreci, iş bölümü, otorite, hiyerarşi, yetki devri vb. alanlardaki somut görüntüsü üzerinden incelenmiştir. İnceleme, söz konusu gelişimin tohumlarının atıldığı ve dönüşümün yaşandığı dönemlerde oluşan ve gelenekselleşen yapının nedenlerini "Ikiru" filmi ve "Şato" romanı üzerinden anlamak açısından da önem arz etmektedir.

Keywords:

Bureaucracy,

*Theories of
Bureaucracy,*

The Castle,

To Live (Ikiru),

Administration,

ABSTRACT

The main purpose of this study is to reveal different aspects of the bureaucracy by addressing the emergence of the concept of bureaucracy, its development, its position and transformation in different social structures analyzing the movie "Ikiru (to live)" directed by Akira Kurosawa and "Das Schloss (the Castle)" by Franz Kafka. In line with this purpose, firstly, the definition and origin of the concept of "bureaucracy" is introduced and theories of bureaucracy are mentioned. In this study, the phenomenon of "bureaucracy", which has undergone development and transformation within the context of historicity, has been examined over the concrete image in the fields like the functioning of the bureaucratic form of administration, decision-making process, division of labor, authority, hierarchy, delegation of authority, etc. The analysis is also important in terms of understanding the reasons for the structure, which was formed during the periods when the seeds of the development in question were thrown and the transformation took place, through the movie "Ikiru" and the novel "Castle".

1. INTRODUCTION

The world has shifted from the "old" bipolar political structure to a unipolar and/or multipolar structure and in this transformation process, "whatever is left of the past" has started to change its meaning and content. Globalizing, neo-liberal language has become dominant all over the world. In this context, while the terminology of the globalization ideology has become the only criterion for the meaning and evaluation of all fields related to state administration, one of the concepts affected by this development has been "bureaucracy".

Bureaucracy emerged with the phenomenon of the state; although it has reached different dimensions in various cultures over time, its basic principles have remained valid (Baransel, 1979:162, Abadan, 1959:13). In this study, firstly, the definition of bureaucracy is made based on the historical development and change of bureaucracy handled in parallel with bureaucracy theories. First of all, Marx's views, which explain the essence and functioning of the bureaucracy in parallel with the process of capitalization, will be analyzed, then Weber's perspective, which takes the bureaucracy as a rational form of organization based on laws and rules, will be revealed, in addition to these theories, elitist bureaucracy theories will be evaluated which focuses on ruling and ruled class. Also, it is analyzed neoliberal theories which aim to approach bureaucracy within the framework of private sector organization strategies, and neo-Marxist theories which approach the bureaucracy analysis in the context of the relation between capitalism and the state. Based on the perspectives of these theories, the term "bureaucracy" is examined as a management system that surrounds the individual in the light of existential inquiries at a higher scale, and be examined with a red tape aspect at a lower scale on an analysis of Kurosawa's movie "Ikiru" and Kafka's novel "Castle".

2. SCOPE AND METHOD OF THE STUDY

In the study, primary source works, which are Franz Kafka's own works, were scanned. The phenomenon of "bureaucracy" is the subject of research through the novel "The Castle" (Das Schloss) and Japanese director Akira Kurosawa's 1952 movie *Ikiru* (To Live). As a result of the literature review, the "definition of bureaucracy" and "bureaucracy theories" were examined and the book Castle and the movie Ikiru were analyzed with the help of the conceptual tools provided by the study, and the forms of bureaucracy in different societies were revealed by using the method of content analysis.

The scope of the study is limited to the study of the novel and the movie mentioned by considering the basic assumptions of bureaucracy theories in the context of mutual relation between the individual, society and bureaucratic organization. While examining bureaucracy theories, it is accepted that different societies are shaped by specific social dynamics, and the ongoing processes of bureaucracy and the reciprocal interaction of social actors are evaluated within the framework of the mutual relationality of economic, political or social actors.

In this study, the descriptive method, which is one of the qualitative research methods, is used to analyze the functioning of the bureaucracy in the intermediary role of the administrative process. The bureaucratic order in which individuals live and their ontological positions such as despair, alienation, lack of communication, submission to the system are also discussed by presenting Kurosawa's film *Ikiru* and the *Castle* novel by Kafka.

3. THE ORIGIN AND DEFINITION OF BUREAUCRACY

The word "bureaucracy" was first used by Vincent de Gournay, a physiocrat, in France in 1745. "Bureaucracy" consists of "**burra**" (**dark-colored fabric**) in Latin and "**kratos**" (**sovereignty, governing**) in Greek (Abadan, 1959:7). It is stated that the "bureaucracy" term stands for "bureau", which indicates "a typing desk covered by dark-colored fabrics" and also bureau term has been used as "**a kind of public office where civil servants work**" since the 18th century (Abadan, 1959:7).

In the 18th century, the "bureaucracy" term did not only describe a regime that bureaucrats played a significant role in political life. Baron de Grimm, a French philosopher, claimed that offices were not formed to provide public interest; on the contrary public interest was formed to help bureaus to dominate. Therefore, bureaucracy term in the 18th century referred to bureaucrats benefiting from the power (Heper, 1983:290, Abadan, 1959:7).

According to Michel Crozier, bureaucracy term has three meanings. At first, the term implied "governing via offices, in other words managing via state bodies adhered to a highly powerful central authority and formed by

assigned and stratified officials". Second, bureaucracy implied a certain type of structure having the qualifications such as being applicable to all organizations within time, being normalized of all tasks and methods, and also not being identified of authorities with individuals. Third, bureaucracy acquired a disparaging meaning in colloquial usage, which meant performing the job slowly, always doing the same things, making barriers for people, being inhumane, avoiding requirements, and the situations causing quite deep deprivations for both employees and beneficiaries of bureaucratic services (Eryılmaz, 1993:31).

4. THEORIES OF BUREAUCRACY

Theories of bureaucracy are classified basically as Marxist, Weberian and Elitist approaches. Also based on these theories we can mention neoliberal and neo-Marxist theories.

4.1. Theory of Marxist Bureaucracy

The theory of Marxist bureaucracy explains the core and functioning of bureaucracy in parallel to capitalism. In regard to the general approach of the theory, bureaucracy is a phenomenon addressed in the context of governance. Accordingly, bureaucracy does not exist in the society in which state does not exist yet (Mouzelis, 2003:11). The Marxist theory considers the state as an institution protecting the interests of the dominant class. The state did not exist from all eternity, but it emerged at a certain period of economic affairs when society inevitably required to be divided into classes (Mouzelis, 2003:12).

The state is the instrument of domination of one class over another and it does not have the qualification of defending the common interest of the society. The natural result of this qualification is that bureaucracy itself does not constitute a class although it protects interests of the dominant class. It is a sui generis social group, being the instrument of domination of one class over another. Therefore, it aims to maintain pressure of one class over another and justify this relationship, doing this not clearly but by hiding the existing situation or showing it differently than it is. In this context, it can be concluded that the state functions to hide the hegemony of one class over another by creating an illusion as it undertakes the duty of serving the public (Heper, 1983:293-294).

The "alienation" of the individual in this system of exploitation from the system he is in is one of the important arguments of the Marxian theory and is a phenomenon inherent in the capitalist socio-economic order. Bureaucracy is also a part of the process that creates alienation. When the bureaucracy turns into a mysterious, almost divine and autonomous power, which is increasingly withdrawn, people feel helpless and helpless in front of them, it also controls the lives of individuals; however, it is inevitable that they become alienated against this closed structure that they cannot control themselves (Mouzelis, 2003:13)

There is a state of alienation within the bureaucracy itself. In fact, bureaucrats who are unaware of the nature and oppression of the function they fulfill in the class structure and who are unaware of their own reality also think that it functions as a necessary and useful for the general interest of the society, and within this framework, they deeply respect and alienate the bureaucratic hierarchy, discipline and authority (Mouzelis, 2003:13).

In Marxist theory, the existence of bureaucracy depends on the existence of the capitalist class to which it belongs. In other words, the disappearance of the capitalist class means the disappearance of the state and bureaucracy. Just as the state has necessarily appeared at a certain period of history, it will disappear in the same way; so bureaucracy will also turn into an unnecessary institution (Fişek, 2005:109).

The most significant criticism to the Marxist theory was raised by **Rizzi**, a Marxist philosopher. According to Rizzi, Soviet bureaucracy has formed a **new class** exploiting and dominating the proletariat. Means of production have belonged to state and so to bureaucracy, not to the public (Fişek, 2005:116).

4.2. Theory of Weberian Bureaucracy

Weber considers bureaucracy primarily as a "*form of organization and management*" (Baransel, 1979:166). According to Weber, people working together in large groups are organized and managed in accordance with "*rational principles*" after exceeding certain amounts. These "*principles*" are the same for all large groups under a common authority (Baransel, 1979:167).

From a Weberian perspective, bureaucracy is built on the separation of politics-administration and its functions as a technical tool. Weber opposes the bureaucracy to be a policy-determining institution with political responsibility. Therefore, the theory of Weberian bureaucracy searches for a balance between keeping bureaucracy away from political influences, which enables it to function on the basis of productivity principle, and preventing bureaucracy to be a tool of the power rivaling the politics as a result of extreme strengthening (Weber, 1998:83).

According to Weber, bureaucracy is a system of law and rules rather than a human system. As an institution uniting society, the state, whose responsibilities and authorities are regulated by the law based on the codes and rules, uses its sovereignty and force-use power through public bureaucracy, a systematic management tool (Weber, 1998:290-292).

Weber has not analyzed bureaucracies experimentally but as an **“ideal type”** emerging from the most characteristic bureaucratic qualifications of all known organizations (Gülmez, 1975:59). Structural and functional qualifications of **Weber’s ideal-type bureaucracy** (Gülmez, 1975:51-53; Weber, 1998:192; Abadan, 1959:55-58) can be briefed as follows; determination of official tasks and rules and predetermination of rules and restrictions on the use of authorities that will enable these tasks to be implemented; the hierarchy of the authority; management based on written documents; specialization and thus increased efficiency; being non-personal; career structure; performance-based promotion; rules-based system; separation of public and private life; elimination of arbitrariness in organizational behavior.

To be able to understand better Weber’s thoughts on bureaucracy, it will be useful to emphasize the concepts of power and authority (Baransel, 1979:168). Accordingly, **“power”** means that one can make his own will realize despite the others' resistance. **“Authority”** means that an order imposes on someone a duty of obedience. Weber states that **“legitimacy”** is derived from three sources. There are mainly three types of authority as **“traditional”**, **“legal”** and **“charismatic”** depending on the legitimacy they are based on.

In the **“Traditional Authority”** type, political power takes its legitimacy from the traditions that have been established since very old times and the belief in the sanctity of these traditions. The traditional mandate is personal and is based on innate status; power and orders are legitimate if they do not contradict the traditions (Baransel, 1979:169). In Weber’s thought, the traditional authority is determined as **“patriarchal”** and **“patrimonial”** in two types. In patrimonial authority, society has become a little more complicated. There is a certain level of decomposition in management. In the traditional patriarchal authority, the administrative staff has been occupied by relatives and loved ones of the manager (Yılmaz, 1997:396). **“Charismatic Authority”**, on the other hand, is the authority resulting from absolute loyalty and trust in a person, belief in his heroism or superior qualities (Eryılmaz, 1993:39). It is a social and psychological phenomenon and is based on a certain belief in the superior qualities of the leader. The **“Legal Authority”** type depends on believing in the validity of laws and functional authority based on rational rules (Gülmez, 1975:59). People obey the law because they believe that it is made according to a procedure that is accepted as appropriate and correct by those who govern and ruled (Baransel, 1979:169). According to Weber, the legal authority is the sovereignty of the modern civil servant and the political power holders (Baransel, 1979:169).

Weber's model has been subjected to criticism as it is a methodological model and does not fully reflect social reality (Fişek, 2005:30); thus, bureaucracies do not function rationally and do not include informal relationships, disregard of expertise of civil servants’ dysfunctioning of official hierarchical authority, disregard cultural differences, also there are other issues about this model such as strict adherence to rules, conservative aspects that can lead to inefficiency and weaken enterprise power, addressing to industrial society more than information society.

The bureaucracy is expected to keep individual factors and behaviors to a minimum and to eliminate the possibility of arbitrariness in organizational behavior, thereby maximizing efficiency. However, since bureaucracy emerges as a result of rationalization and rationality requires the existence of strict regulatory rules that keep personal breakthrough-power and creativity to a minimum, the Weberian model of ideal bureaucracy reduces the individual to a certain small part of a giant machine. This situation, which reflects the technical superiority of the bureaucracy, is also the main source of Weber's anxiety about bureaucracy (Fişek, 2005:75-76).

Robert Merton, who examined the bureaucratic theories from a Weberian perspective, states that while the characteristics of bureaucracy such as adherence to rules and official documents create a sense of trust in the public, the phenomenon of **“bureaucratic personality”** emerges in public organizations; that is, public officials strictly adhere to bureaucratic rules and make these rules a purpose rather than a tool (Nohutçu, 2015:54).

Again, Alvin Gouldner, from the same school, emphasizes that by introducing new rules and increasing the control mechanisms to eliminate conflicts between public officials and the public, a vicious circle has actually emerged by strengthening the bureaucracy (Nohutçu, 2015:54).

In addition, if we analyze Weber's approach to bureaucracy in terms of its relationship with democracy; Weber approaches the issue from two angles. When the problem is handled from an "individual" perspective, the fact that individual behaviors gradually come under the rule of regulatory rules affected by the organization in which they are located and thus the individuals lose their ability to affect it, increases the efficiency of the organization in one way and leave individuals without words on a subject that directly concerns them with its anti-democratic aspect. On the other hand, when the problem is approached from an "organizational" point of view, it is seen that a contradiction arises between the tendency of bureaucratic structures to gradually expand their scope of duties and the ability of bureaucrats to effectively control their areas of duty. This contradiction, which becomes more evident by bringing the person who can do his/her duty best and thus making that person in a way indispensable, that is, less responsible and less controllable, institutionalizes the practice that has proven technical superiority in one aspect, and it makes the administrative structure insulated from individuals' democratic control in its anti-democratic aspect (Waldo, 1952:85-90).

According to Weber, the bureaucracy, which is the product of the need to do every job in the best way and therefore, considers the general benefit of society, tends to move away from democracy with the effect of the characteristics that make it "the best" in Weberian line of thought (Fişek, 2005:76).

Weber thinks that only political leaders with certain qualities can stop this development. In the legal bureaucratic authority type, the ideal officer should be a person who is objective, aware of his duty and exercises his powers within the limits of the law. However, in bureaucratic institutions in modern societies, deviations from bureaucratic principles such as political neutrality and exercising authority limited to laws are encountered. Although, with the change of political power, the replacement of high officials with new ones without giving much importance to their expertise seems like a solution, according to Weber, even this is not a way out; because modern democracy will eventually turn into bureaucratic democracy (Heper, 1973:35).

In the legal bureaucratic authoritarian type, politicians must have certain qualifications so that the political power is not completely taken over by the bureaucracy and the bureaucratic administration can be kept under control. According to him, the qualifications of the politician should be based on a triple basis: *ambition for success, sense of responsibility, and farsightedness* (Ergun ve Polatoğlu, 1992:55).

Politicians are expected to believe in any one or more moral ideal like national, humanistic, social, moral, cultural, religious and so on and strive for the realization of that ideal or ideals. However, if this ambition of success in the service of belief in a certain thing does not guide one's actions at the same time under the guidance of the "sense of responsibility", it is not enough to make a person a politician. The politician must bear the responsibility for the predictable consequences of his actions, and besides these basic qualities, he must also have some other characteristics: for example, not to be flattering and not demagogy; not getting above oneself; not only seeing politics as a livelihood profession but also living in politics (Ergun ve Polatoğlu, 1992:55).

Weber's ideal type of politician is a person of "extraordinary qualities" that is rare in this world. To put it more accurately, Max Weber enumerates the qualities of the modern charismatic leader. In Max Weber's opinion, "modern charismatic leaders" will be able to prevent the ever-developing bureaucracy from restricting human rights and freedoms one day. Weber's model of legal-rational bureaucracy, which is one of the most inspired the theory of "Comparative Public Administration" theorists, has remained indispensable for many years. It has been recognized that the legal-rational bureaucracy model is the bureaucratic type of modern industrialized society (Heper, 1973:36).

4.3. Theory of Elitist Bureaucracy

The theory of elitist bureaucracy clearly differentiates from both Marxist and Weberian theories. Its most distinctive element is that elitist theory does not directly deal with reasons for being of bureaucracy and its functions in social life, but it deals with political and administrative elitists and these elitists' power and efficiencies in managing the society and their results. **Technocracy**, giving importance to knowledge and technical expertise to be effective in administration, constitutes one of the important arguments of this theory (Tortop et al., 1993:222).

Robert Michels, one of the leading representatives of this theory, describes bureaucratization, growing day by day in modern societies, as a factor preventing the realization of democracy in his analysis, which he specifies as the “**Iron Law of Oligarchy**” (Ergun ve Polatoğlu, 1992:63). According to Michels, all organizations in democratic form deviate from the democratic aims and principles in time and tend to a particular group. He makes his point clear by saying “*Whoever talks about organization means oligarchy*” (Eryılmaz, 1993:24).

Bruno Rizzi is one of the authors influenced by socialist thought, even considering himself as Marxist at first, but later denying it and taking part in elitist thought (Fişek, 2005:79). According to Rizzi, the Soviet bureaucracy has become a new class that exploits the working class (proletariat) as the capitalists do (Mouzelis, 2003:31). In the Soviet Union, means of production were not socialized, but only nationalized. Accordingly, the means of production do not belong to the public, but to the state and ultimately to the bureaucracy that owns the state. In the final analysis, some elements in the bureaucracy like technicians, directors and experts, etc. exploit the proletariat and collectively seize surplus labor. Therefore, in Rizzi’s opinion, the state is not a tool of ruling class but the ruling class itself in this type of bureaucratic exploitation (Mouzelis, 2003:31).

Stating that an authority called “government” exists in all regular societies, **Gaetano Mosca**, an Italian philosopher, divides the society as “ruling class” and “ruled class”. Mosca describes **ruling class** as a group benefiting from the power, holding power monopoly, executing all kinds of political functions, and being few in number. **The ruled class** is a group facing arbitrary treatment more or less, ruled by the first group by force and being many in number. Mosca identifies the bureaucracy that monopolizes wealth and military authority as “**bureaucratic absolutism**” and states that this regime is “**despotism**”(Eryılmaz, 1993:22).

One of the people introducing the “**elite (eligible)**” term to political science first was **Vilfredo Pareto**, an Italian sociologist. It can be said that Pareto was largely under the influence of Mosca’s opinions. Pareto dealt with Mosca’s “ruling class” concept, developed it and tried to put it on a broader sociological basis. For this, he used the concept of “**elite**” as a theoretical research tool. He defines the class formed by the combination of **the best** in their own fields of activity as the “**elite**”. Therefore, Pareto states that all societies are divided as “elite” and “non-elite” after he describes the elite concept. Then, he divides the elite into “ruling elite” and “non-ruling elite”. He also says that “There will always exist a **ruling elite** in the society and the society will always be based on the division of “**mass-elite**” (Kapani, 2001:113-115).

One of the members of the “ruling elite theories” is **James Burnham**, an American philosopher and political theorist. According to Burnham, there has been a transition from capitalism to a social structure that can be called “**managerial society**”. In his theory, that is “**managerial revolution theory**”, in the political environment of the Second World War, the world is experiencing a transition period moving from capitalism to a social structure called “managerial society” similar to the transition from feudalism to capitalism in the early modern period of 16th and 18th centuries. Accordingly, the managerial revolution creates a new ruling class, as in the bourgeois revolution, but this time the specific function of whom is to “manage and coordinate” industrial production. The specific function of “managers” here is “managing and coordinating” industrial production. This function is no longer performed by capitalists. Burnham claims that large-scale industries and giant corporations form a separate ruling class and take control of their means of production. The specifically developed form of this administrative society is state ownership of the means of production and administrative control of the state. Sweezy reveals his criticism of Burnham’s “ruling class” theory by stating that when new individuals gain control over the means of production, it must be analyzed well whether it is a new class or new personnel (Sweezy, 1942:4-10).

4.4. Neoliberal Theories

Although it is based on the rejection of the Weberian theory, the main logic is the same; in other words, bureaucracy is modeled within the framework of private sector organization theories. While addressing the bureaucracy problem in terms of “*public bureaucracy*”, its solution proposals are “*organization-private sector centered*”.

4.4.1. The New Public Management Approach

The “New Public Management Approach” has started from the assumptions that the bureaucratic organization should have more flexible mechanisms to respond to the demands of the citizens and that the classical understanding is no longer sufficient to solve the problems (Hughes, 2017:67). Then it has risen on the basis of

the idea that the public bureaucracy will be more efficient if it takes advantage of the private sector strategies. Believing that the financial crises occur because of ineffective use of public expenditures has also had an effect on claims that these expenditures should be scrutinized (Hood, 1991:6-8). Since there are no competition conditions in the provision of public services, "*the provision of services from the market*" and "*decentralization*" has been brought to the agenda with the claim that the service will be provided from the closest place to the people who will benefit from these services. Within the scope of evaluating the quality of the service received, "focusing on the result and the output" also has been brought to the agenda (Larbi, 1999:14-20).

The spread of "business administration" practices in public administration has been supported by other factors beyond the crises experienced. Among these factors; the debate on the extent to which the state will intervene in the production, accumulation and distribution regime with the institutions and practices of it (Aktan, 2003:133), the rise of neoliberalism in the 1980s, the demands and expectations of the masses for the taxes they pay seeing the lives of other people as examples through the developments in science and technology and the international institutions' willing to lend money to the developing countries putting these practices as a condition (Akın, 1998:92).

"*New public administration movement*", which started out with the claim that it is a synthesis of many theories, there can be said that it is the melting process of some principles in the same crucible like administrative efficiency, political responsiveness, economic efficiency, social justice, customer focus, participation, especially the participation of disadvantaged groups, determining the goals in the public sector, evaluating the results, performance measurement, the emphasis on objectives and concepts such as flexibility, change-orientation, focusing on goals rather than institutional orientation, emphasis on localization, egalitarian approach in the distribution of services, mentioning less hierarchical analysis in internal dynamics, although goals and solutions are prioritized in the organizational structure (Frederickson, 2010:6-12).

The "innovation" of the new public administration approach is questioned by claiming that it has the same arguments as the old public administration approach and that it is only the adaptation of the old approach to today's conditions (Frederickson, 2010:6-12).

4.4.2. Public Choice Approach

The public choice theory emerged in the 1950s and 60s with an understanding that criticizes the political processes in America. The basic thesis of the thought led by James Buchanan is shaped on the basic concepts of the administrative system such as electoral systems, electoral behavior, political parties, bureaucracy, and the deficiencies of Keynesian views on the basis of the idea of "failure of the state", that social choice is not carried to political decision-making mechanisms. Public choice also uses the methods and tools used by economics to explain the political processes and processes of the public sector (Çoban, 2003:75-80).

Public choice theorists have stated that political man and economic man have the same characteristics. They oppose the argument that bureaucrats and politicians make decisions in a way of public interest. Public choice advocates oppose the public-private sector divergence when it comes to public benefit and public interest. Public choice thinkers who are not against the free market logic are in favor of not leaving the free market unsupervised (Aktan, 2003:52-54).

Actors playing a role in the democratic decision-making process are voters, political parties, bureaucracy and pressure groups. According to public choice theorists, each of these elements is in an effort to increase their own interests. Voters want to increase the service to be provided to them, political parties want to increase the votes and their political gains, bureaucracy demands the opportunities and reputation and pressure groups claim the interests of their group. Each actor participates in the political process in different ways, at different times, in order to achieve his interests. Due to utilitarianism, every person tends to protect himself and his family. Therefore, rational man does not consider the public interest. In this way, the activities of all these elements lead to political and economic corruption, and it is not easy to eliminate this corruption completely. The solution is to control these individuals through an institutionalized structure. The stronger the institutions, the more they will have the chance to control the individual (Çoban, 2003:80-85).

It is stated by Kaplan that the thoughts of the public, that is the state, fail in administration and it should be downsized include the following basic arguments (Kaplan, 2004); Lack of Knowledge of Rational Voters, Indifference of Rational Voters, Rent-Seeking, Vote Trade, Political Myopia, Failure to Realize the Unanimity Principle, Presentation of Public Goods and Services as a Whole, Median Voter Theory.

4.5. Neo-Marxist Theories

In order to evaluate the neo-Marxist theorists' perspectives on bureaucracy, it is essential to consider the analysis in the context of the relation between capitalism and the state. These theorists take the relative autonomy of the state in the class balance approach as the basic starting point for the Marxist theory of the state. In a sense, it can be considered as an effort to form a Marxist theory of the state. To mention in general terms of the perspectives of these theorists in the context of their contribution to the analysis of the concept of bureaucracy;

Structuralist Marxist theorist **Althusser** critically reinterpreted the economic reductionist analysis of Marxism by addressing the state-capitalism relationship with a structuralist approach. In this respect, he has re-established the concept of "ideology" in an area independent of the economic determinist analysis. Institutions such as school, religion, army and the family are the systematic pressure apparatus of the state (Ideological State Apparatuses). The "ideology" that turns the object into a subject not only creates institutional structures but also plays an inherent role in institutional structures. In this respect, the institution of bureaucracy ensures its continuity by establishing the procedures within the administrative structure with its rules (Ricoeur, 1994:45-52).

Using Althusser's structuralist Marxism approach to explain the capitalist state, Neo-Marxist theorist **Poulantzas** formed his theory on the fields of study such as "*ruling class*", "*state power*", "*class power*" based on the idea of "*relative autonomy*" of the capitalist state. Accordingly, the state functions as an institution that ensures social unity in a relatively autonomous position against the economic level. However, the capitalist state is a social formation created by historical conditions and has no instrumental role in the formation of a new historical bloc (Poulantzas, 1969:73).

Miliband emphasizes that Poulantzas overestimates the structural constraints of the capitalist system, which will drag the bureaucratic elite to a passive position, leading to the conclusion that they have no activity at all as if they were mere bearers of the structure. According to Miliband, one of the representatives of the instrumentalist approach of the state, the power of monopolies is intertwined with the power of the state, and capitalist class members form the ruling class together with the bureaucratic elite by taking part in the state and government apparatus (Miliband, 1970:53-60).

5. IKIRU (TO LIVE)¹

The life of *Kanji Watanabe*, giving existential effort in the modern bureaucratic system as the "Chief of Public Relations Department" is shown in this movie directed in 1952 by Akira Kurosawa, one of the major directors of the Japanese movie sector.

The hero of the movie, *Kanji Watanabe*, works as the chief and senior-level manager of the public relations department of the municipality; in other words, he preserves his position. The best way of preserving the position is by doing nothing. In brief, our hero is not managing his department but preserving the status quo in the municipality where he has served for 30 years.

Photograph 1. The Hero of the Movie "*To Live (Ikuru)*", Kanji Watanabe is at Public Relations Department of the Municipality

Source: <http://www.janusfilms.com/films/1056> (Access Date: 16.06.2020).

1 "*Ikiru*", the Japanese drama film directed by Akira Kurosawa in 1952, is the original name of the film which means "to live" in English.

The movie starts when a group of women residents in the neighborhood asks the municipality to fix an empty area where dirty water accumulates and to make a playground instead. Saying "it is not our job", *Kanji Watanabe* immediately leads women to the engineering department. In fact, he gets rid of them, which starts a completely-tragicomic vicious circle. Each department, which women apply for, leads them to another unit with an explanation in its own way. In the end, women, walking around the town hall, visit the deputy mayor, and then come back to the public relations unit, where the vicious circle has started. As a last solution, *Watanabe* gets a written petition and puts it into a high pile of paperwork; in other words, he preserves his position skillfully again by doing nothing. It indicates the meaningless processes of the bureaucratic system dramatically.

Photograph 2. Kanji Watanabe is in a Great Shock After Learning From The Doctor That He Has Stomach Cancer

Source: <http://www.janusfilms.com/films/1056> (Access Date: 16.06.2020).

The chief of the department, *Watanabe*, being about to achieve the record of coming to work for 30 years without any permission, is in a great shock after learning that he has stomach cancer and then he quits going to work. Following the great shock, our hero wakes up from a deep and long-term sleep like a **mummy**, called by his subordinates. Feeling too close to death, *Watanabe* gets lonely day by day and loses his motivation; thus he starts to search for the meaning of life.

Photograph 3. Kanji Watanabe is With His Colleague From The Municipality. He Admires Her Being Full of Life

Source: <https://movierdo.com/akira-kurosawas-masterpiece-ikiru-1952-review-analysis/> (Access Date: 21.07.2020).

He continues to search for it by making friendship with a young lady officially, working as his subordinate in his department. He thinks that she is the only one having the energy of life. The only thing he needs to learn from her is how she can be full of life. In the meantime, both his family and officials at the municipality spread lots of gossip about *Watanabe*. Saying nothing to his family and colleagues about his illness, the department chief discovers the meaning of life after all.

Coming back to his office in colleagues' surprised looking, *Watanabe* immediately finds the petition submitted by women for the playground. Until his death, he insists on making the playground and gets in contact with all units in the municipality. He even dares to fight with his superiors. *Watanabe*, whose struggle for this little playground becomes legendary, passes away after 5 months.

During the funeral held after *Watanabe*'s death, his colleagues discuss how he has changed in time, on the basis of his struggle for making the park and how the bureaucratic system itself has changed as well, and how they have been overwhelmed and trapped by the system, which indicates a self-criticism.

Comparing themselves to *Watanabe* and making an assessment, one official at the municipality faces himself and the bureaucratic system itself in fact and says; "...before working at the municipality some of us were good, but all, including myself, started to change while working". Another one says; "you do not need to do anything there. Doing something means doing nothing in fact. We are expected to seem as if we were doing something but doing nothing in fact". These expressions are so important that they indicate the degenerating effect of the bureaucratic system.

Watanabe's colleagues at the municipality get surprised at his persistence, effort, and determination in his fight for making the playground. They discuss if his individual effort has surpassed the bureaucratic system. Another opinion opposes that individual efforts of *Watanabe* do not make sense since bureaucracy functions as an integrated system; therefore he cannot surpass it and if there is a success, it is not achieved by only one individual but by all. It makes us think about the meaning of the existential struggle of *Watanabe*.

One of the officials says; "When looking back, does this struggle make any sense? He was crazy". Another official replies to him; "the main point is that the World means darkness if his struggle does not make a sense", which profoundly and dramatically presents how the bureaucracy works.

6. THE CASTLE (DAS SCHLOSS)²

Before starting to analyze the Novel of Castle, we would like to mention the author of the book Franz Kafka briefly. As one of the pioneers of Modern German Literature of the 20th century, Franz Kafka, who was born in Prague in July 1883, can be described as an author who has a vision ahead of his time, narrating both in a realistic and fantastic way the crises and loneliness of western society in the process of industrialization and modernization. Considering that Kafka himself also worked as a lawyer for fourteen years in the Workers Accident Insurance Agency, the fact that he experienced challenges of bureaucracy in person makes us think that the novel bears traces from himself.

The novel is fictionalized around a castle, village, and cadastre official assigned in the castle. In the novel, while the castle symbolizes power, state, authority and bureaucratic management, the village represents ruled people. The hero of the novel is called "K".

In Kafka's novel, which we can describe as the ironic expression of the bureaucracy's resistance against power, description of the location materialized as the conceptualization of castle, indicates an environmental plan making someone confuse his way in his effort to reach out to unreachable high-ranking officials in fact, also indirect means, nonsense and irrational processes of bureaucracy. From this aspect, bureaucracy is conceptualized as irrational processes, not as rational processes of the Weberian mind.

That villagers always follow K. and hesitate to adopt him in their own lives leads K. to struggle for existence and accept unreasonable contexts. As he tries to reach the castle, he constantly goes back to the beginning and gets in a vicious circle. Finally, getting tired, he is forced to accept the rationale of the castle.

With a reference that the appointment and promotion of all civil servants in the bureaucratic system depend on certain principles, in the novel, K. tells the headman of the village that he was appointed as a cadastral official. The headman of the village states that there is confusion because they have told the officials that they do not need a cadastral official; which causes a complicated correspondence process. The following words of the headman enlighten us about the complexity of the bureaucracy; "At such big authorities like earldom, some units can sometimes take different decisions and none of them knows about the other's" (Kafka, 2014:67).

---

2 The original name of the book is "Das Schloss" in German.

As stated in Weberian bureaucracy, relations between village and castle are also a system of law and rules rather than a human system. Indeed, in the novel, when regarding the relationship with the castle, villagers can act irrationally in the name of adherence to the rules and exclude those who act in a contrary manner.

If we talk about Weber's concept of "specialization" in his understanding of bureaucracy, we need to look at the following words of the woman named Olga, while speaking to K., the main character of the novel, which clearly indicating bureaucratic specialization of the castle's officials.

"Officials are highbrowed people, but their culture is unilateral. If one official hears one word regarding his own profession, he can uncover the whole chain of thought on the other side. However, he can listen to you but understand nothing if you tell him something regarding another department for hours" (Kafka, 2014:242).

Directing K. to an official on his own work continuously and attaching importance for the intolerance of authority failures (Kafka, 2014:296) highlight the strict separation of authority in the bureaucracy.

The hierarchical separation between the castle and the village and the organization seeming both very close and far demonstrate the gap between the public and the administration. Furthermore, that K. communicates with high-ranking officials in the castle only via messengers and that he has troubles in reaching out to high-ranking officials indicate the hierarchy of superior-subordinate of the existing bureaucracy between the managers in the castle and villagers.

Appreciating K.'s work and wishing it to continue in the same way, the letter, brought by messenger Barnabas and sent by Klamm, the high-ranking official in the castle, reminds us of the correspondence codes, resembling printed correspondence procedures in the bureaucracy, including general expressions without understanding the nature of the subject and being written just to write.

Referring to the Marxist concept of alienation, in the close and oppressive system between the castle and the village, that K. is constantly highlighted by villagers as a foreigner, K. cannot understand the covered, objectified, inconsistent and irrational behaviors of the villagers against the authority, and finally, K. adapts and obeys to their system to be adopted by villagers bring to mind the officials turning to a machine in bureaucracy's impersonal rules.

With the feeling of alienation, K. comes closer to the Barnabas family excluded by villagers since they have not bowed to the authority. As a result of this, he is excluded too. Therefore, K. is forced to adopt the logic of the system, which causes his personality to be lost in the system.

CONCLUSION

In this article, through Kafka's book "The Castle" and Kurosawa's movie "Ikiru" it is analyzed the functioning of the bureaucratic system and how the phenomenon of bureaucracy changes the individual and society focusing on the existential struggle of the heroes of both movie and book against bureaucracy's alienating aspect.

In Kafka's novel "The Castle", the place setting, reminiscent of the feudal era castle and surrounding villages, is a metaphoric expression of the bureaucratic order in today's modern society. The movie "Ikiru" corresponds to the urban life in the period of strong central bureaucracy which developed as an important reflection of the modernization process experienced by the Japanese society, after World War II after the Meiji Restoration, which started in Japan in 1868.

Both the main character of Kafka's book "The Castle" and the hero of the movie "Ikiru", Watanabe, as officers of the bureaucratic order, in an effort to find a way out within their cycle of producing red tapes such as differentiation of authority, specialization, recording, filing, and reliance on written procedures they are alienated from the society they live in.

The gap between the ruling class and the ruled class of Gaetano Mosca is very clear between the Castle and the village. Its winding roads, its dominant position at the high point, the inaccessible spatial structure of the castle clearly reveal the separation of the people and the administration. The peasants are strange, gossiping people but obedient to the castle and on the other hand are brutal against each other. In the movie Ikiru, the officers of the bureaucratic order are as obedient to the logic of the system as the people living in the city.

Hope, as the main theme in the movie *Ikiru*, is always the opposite of the gloomy environment, nothingness, and meaningless processes in Kafka's novel *Castle* in the struggle to get rid of the bureaucracy, which focuses more on solutionlessness rather than the solution.

While K.'s bow to the system of the castle, Watanabe has found his own way to invert the system from the inside, to discover the freedom path in the cracks of the system. In this sense, Watanabe has found the meaning of life in his existential struggle by escaping through the cracks in the system and by creating solutions at any cost in the unsolvable system.

REFERENCES

- ABADAN, Nermin (1959), **Bürokrasi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- AKIN, Cengiz (1998), “*Kamu Yönetimini Yeniden Düzenleme İhtiyacı*”, **Türk İdare Dergisi**, S.419, ss.89-100.
- AKTAN, Coşkun Can (2003), **Değişim Çağında Devlet**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- BARANSEL, Atilla (1979), **Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi**, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, Cilt.1.
- ÇOBAN, Ali R. (2003), “*Kamu Tercih Teorisi*”, **Çağdaş Kamu Yönetimi I** (Ed. Muhittin Acar, Hüseyin Özgür), Nobel Yayıncılık, Ankara, ss.75-97.
- ERGUN, Turgay ve POLATOĞLU, Aykut (1992), **Kamu Yönetimine Giriş**, TODAİE Yayınları, Ankara.
- ERYILMAZ, Bilal (1993), **Bürokrasi**, Anadolu Matbaacılık, İzmir.
- FİŞEK, Kurthan (2005), **Yönetim**, Paragraf Yayınları, Ankara.
- FREDERICKSON, H. George (2010), “*Social Equity and the New Public Administration*”, **Social Equity and Public Administration**, M.E. Sharpe, ss.3-23.
- GÜLMEZ, Mesut (1975), “*Weber ve İdeal Tip Bürokrasi Anlayışı*”, **Amme İdaresi Dergisi**, S.8(1), ss.47-75.
- HEPER, Metin (1973), **Modernleşme Bürokrasisi**, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara.
- HEPER, Metin (1983), “*Bürokrasi*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- HOOD, Christopher (1991), “*A Public Management for All Seasons?*”, **Public Administration**, S.69(1), ss.3-19.
- HUGHES, Owen E. (2017), **Public Management and Administration**, An Introduction, Palgrave, Macmillan, 5th Ed.
- KAFKA, Franz (2014), **Das Schloss - Şato** (Çev. Regaip Minareci), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- KAPANİ, Münci (2001), **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- KAPLAN, Ersin (2004), “*Kamu Tercih Teorisinde Karar Alma Süreci ve Bu Süreci Etkileyen Aktörler*”, **Akademi İktisat**, http://www.akademiktisat.net/calisma/kamu_yonetim/kamu_tercih_ekaplan.htm (Access Date: 27.08.2020).
- KUROSAWA, Akira (1952), “*Ikiru (to Live - Yaşamak)*”, **Film**, Toho (Japonya).
- LARBİ, George A. (1999), **The New Public Management Approach and Crisis States**, UNRISD Discussion Paper, Geneva.
- MILIBAND, Ralph (1970), “*The Capitalist State: Reply to Nicos Poulantzas*”, **New Left Review**, S.1(59), ss.53-60.
- MOUZELIS, Nicos P. (2003), **Örgüt ve Bürokrasi, Modern Teorilerin Analizi** (Çev. H. Bahadır Akın), Çizgi Kitabevi, Konya.
- NOHUTÇU, Ahmet (2015), **Kamu Yönetimi**, Savaş Yayınevi, Ankara.
- POULANTZAS, Nicos (1969), “*The Problem of the Capitalist State*”, **New Left Review**, S.1(58), ss.67-78.

RICOEUR, Paul (1994), "*Althusser's Theory of Ideology*", **Althusser** (Ed. G. Elliott), Cambridge Press, Cambridge (UK), ss.45-52.

SWEEZY, Paul M. (1942), "*The Illusion of the Managerial Revolution*", **Science and Society**, S.6(1), ss.1-23.

TORTOP, Nuri ve İSBİR, Eyyüp, Günay (1993), **Yönetim Bilimi**, Yargı Yayınları, Ankara.

WALDO, Dwight (1952), "*Development of Theory of Democratic Administration*", **The American Political Science Review**, S.46(1), ss.81-103.

WEBER, Max (1998), **Sosyoloji Yazıları** (Çev. Taha Parla – Ed. H.H.Gerth, C. Wright Mills), İletişim Yayınları, İstanbul.

YILMAZ, Aytekin (1997), "*Türkiye'de Yönetimde Yetersizlik ve Sorunlar*", **Yeni Türkiye**, S.3(13), ss.394-404.

<http://www.janusfilms.com/films/1056> (Access Date: 16.06.2020).

<https://movierdo.com/akira-kurosawas-masterpiece-ikiru-1952-review-analysis/> (Access Date: 21.07.2020).

Belediye Sivil Toplum İlişkileri: Yasal - Kurumsal Mevcut Durum ve Plan Vizyonu

The Relations Municipalities And The Civil Society: Current Legal - Institutional Relations And Plan Visions

Şerif ÖNER

Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İİBF,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
serifoner@balikesir.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-9446-7394>

Makale Başvuru Tarihi: 10.10.2020

Makale Kabul Tarihi: 12.12.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Mustafa Lütfi ŞEN

Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, SBF,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
msen@sakarya.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8763-7909>

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Sivil Toplum Kuruluşları,

Belediye,

Hemşehri,

Kalkınma Planı,

Demokrasi, antik Yunandan günümüze kadar toplumların üzerinde en çok tartıştığı kavramlardan biri olmaya devam etmektedir. Demokrasi, vatandaşların yönetim süreçlerinde belirleyici ve etkin bir özne olmasının aracı olarak görülmüştür. Bireylerin örgütlü şekilde yönetimde yer alması ile ortaya çıkan sivil toplum, demokrasinin gelişmesine yol açmıştır. Literatürde yerel yönetimler (ve özellikle belediyeler) demokrasinin ve sivil toplumun yansıtılacağı en uygun alan olarak görülmektedir. Bu yaklaşımdan hareketle çalışmamızda belediye yönetimleri ile sivil toplum kuruluşlarının ilişkileri ele alınmaktadır. Yasal düzenlemelerde yer alan hemşehri hukuku, kent konseyi gibi mekanizmalarda sivil toplumun rolü incelenmektedir. Ancak belediye ile sivil toplum arasındaki ilişkiler açısından yasal düzenlemenin varlığı tek başına yeterli değildir. Sivil toplumun kapasite, eğitim, mali, personel ve tanınırlık sorunlarının aşılması gereklidir. Bu noktada çalışma bütünlüğünü sağlamak için 11. Kalkınma Planı ilgili sorun alanlarına ilişkin önerileri açısından ele alınmıştır.

ABSTRACT

Keywords:

Non-Governmental Organizations (NGOs),

Municipality,

Citizen,

Development Plan,

Democracy has been the most debated concepts of societies since Ancient Greece. Democracy has been seen as a tool that enables citizens to determine and effectively participate in the governance process. Civil society has emerged with the participation of institutionally organized citizens in the governance and paved the way for the development of democracy. In the literature, local authorities (and especially municipalities) are seen as the most suitable governance level in which the civil society can participate and the democracy can develop. Based on this approach, this study analyses the relations between municipal authorities and non-governmental organizations. The study examines the role of civil society in legally regulated mechanisms such as citizen rights and city councils. However, the existence of legal regulation alone is not sufficient for better relations between the municipality and civil society. The capacity, education, financial, personnel and recognition problems of the civil society should be overcome. In order to ensure the integrity of this study, the 11th Development Plan was addressed with its recommendations for the related problem areas.

1. GİRİŞ

Tarihsel süreç içinde toplumların ve devletlerin gelişmişlik düzeylerine esas alınan kriterler arasında nüfus, ordu, coğrafi alan, vb. yer almıştır. Özellikle sanayi devrimi sonrasında yaşanan gelişmeler toplumlar ve devletler arasındaki farkı belirleyecek parametreleri ortaya çıkarmıştır. Bu parametreler; üretim, ticaret, teknoloji, bilgi, kentleşme vb.'dir. Günümüzde ise doğru ekonomik ve sosyal göstergelerin yanında; bilgiye erişim, dijital alt yapı, yapay zekâ, e-ticaret altyapısı, ar-ge destekleri, uzay ve hipersonik silah teknolojileri, siber güvenlik, nano teknoloji, vb. parametreler ve/veya ölçütler kalkınma düzeyinin belirlenmesinin yanında devletlerin yerel, ulusal, bölgesel ve küresel etki alanlarında söz sahibi olmalarında belirleyici olmaktadır. Milenyum çağının hâkim perspektifi olarak varlığını sürdürmeye devam edecek gibi görünen “*küresel yönetim anlayışı*”, kimilerine göre küreselleşme ideolojisini daha da pekiştirmek kimilerine göre yerel, bölgesel, ulusal sosyo-kültürel ve dahası ekonomik değerleri dünyanın farklı yerleri için erişilebilir kılmak amacı taşımaktadır. Özellikle ikinci yaklaşım dünya toplumlarının gerek doğal kazanımlarının gerekse tarihsel süreçlerde elde ettikleri birikimlerinin paylaşımına açılmasına yaptığı katkılar dolayısıyla küreselleşme olgusunu kutsanacak bir boyuta taşımaktadır. Açıkçası konumuz küreselleşme olgusunun toplumlar nezdinde ortaya çıkardığı belki yıkım belki kazanım (her ne ise) olup/olmadığını tartışmak olmamakla birlikte çalışmada; keynezyen politikaların iflası ve/veya miadının doğmasının hem sebebi hem de sonucu olduğunu değerlendirdiğimiz küreselleşmenin kurumsal yönetim süreçlerine etkin ve güçlü şekilde dâhil ettiğini düşündüğümüz sivil toplum kavramına ve örgütlü sivil toplumun yerel ölçekte kendine biçilen rolüne odaklanacağız.

Kent devleti geleneğinde Aristo tarafından yönetim erkinin karşısında “*sitede var olan herşeyin üstündeki toplum*” olarak tanımlanan ve şaşırtıcı şekilde farkındalık olarak felsefi metinlere konu olan sivil toplum olgusu ve olguya yönelik ilgi tarihin tüm dönemlerinde devam etmiş görünmektedir. Sivil toplum (civil society); ister toplumsal yaşama ilişkin analitik bakışa konu olsun; ister modernitenin ve demokrasinin olmazsa olmaz ölçütü olarak kabul edilsin; ister yaşamın ekonomik ilişki biçimleriyle açıklandığı dönemdeki karşıtlığı yansıtır şekilde burjuva toplumu ve siyasal otoriteyi meydana getiren kamusal alan olarak açıklansın; ister bireysel hak ve özgürlükler üzerine inşa edilen liberal anlayışın uygulama aparatı olarak görülsün; ister ortak iyiliği üretmek amacıyla devlet tiranlığını engellemenin bir yolu ve despot devlet anlayışına karşı etkili bir panzehir olarak algılsın; ister siyasi hayatı belirleyen bir alan olarak tanımlansın; isterse kolaycı bir retorikle devlet erki dışında bireylerin veya grupların birlikte oluşturdukları (ve bazen devlet karşıtlığını hak eden sertlikte) yapılar olarak adlandırılınsın tüm bu yaklaşımlar tarihsel süreçte doğu ve batı toplumları arasındaki gelişmişlik göstergesi olarak da ele alındığına rastladığımız sivil toplum olgusunun yöneten ve yönetilen ilişkilerinde bizce bir tür “yaşayan organizma” tanımını fazlasıyla hak ettiğini göstermektedir.

Sivil toplum, devlet, iş dünyası ve aile arasında yer alan kurumlar, kuruluşlar ve davranışlar kümesini ifade eder. Spesifik olarak bu, birçok farklı türde gönüllü ve kar amacı gütmeyen kuruluşları, hayırsever kurumları, sosyal ve politik hareketleri, sosyal katılım ve katılım biçimlerini, kamusal alanı ve bunlarla ilişkili değerleri ve kültürel kalıpları içermektedir (Kumar, 2008:18). Sivil toplum Devlet ve ekonomik piyasadan ayrı, farklı siyasi katılım ve söylemsel etkileşim yerleri olarak hizmet eden tüm kamusal alanlar olarak tanımlanırken çok çeşitli aktörlerle karakterize edilen bir siyasi ve sosyal eylem ve çekişme alanını da oluşturmaktadır (Gready ve Robins, 2017:958).

Patrimonyal yönetim anlayışının geleneksel kalıplarından sıyrılma sürecini çetin ve uzun sayılabilecek gel-gitler ve siyasi mücadeleler sonrasında kısmen başarabilen ülkemizde sivil toplum çağdaşlarının aksine bir mücadele alanına değil (özellikle vakıf, ahilik, lonca arka planları açısından) daha çok toplumsal paylaşım ilişkin yaklaşıma/algıya/adanmışlığa işaret etmektedir. Bu bakış açısı bir anlamda sivil toplumun ülkemizdeki varlığını devletin arzuları ve onun tamamlayıcısı çerçevesinde şekillenen bir araç konumuna dönüştürmüştür. Devletin imkân tanıdığı ölçüde sivil toplum var olmuş, yönetsel süreçlerde yer bulmuş ve toplumsal taleplere (devletin koyduğu sınırlar ölçüsünde) sözcülük yapmıştır. Sivil toplumun araçsal niteliği ülkemizde özellikle yerel yönetimlerin yasal ve kurumsal süreçlerinde öne çıkmaktadır.

2019 Şubat ayında TÜİK tarafından açıklanan verilere göre nüfusumuzun %92,8'nin il ve ilçe (yani belediye yönetimi kurulması zorunlu olan) yerleşimlerinde yaşıyor olması mevcut yerel yönetimlerin ve nüfus yükü açısından özellikle belediyelerin; yerel hizmet sunumu odaklı sorunlarının aşılmasında; toplumsal memnuniyetin geliştirilmesinde; varolan kaynakların etkin ve yerinde kullanımında; dayanışma ve işbirliği ruhunun geliştirilip yerel toplumsal kesimlere yansıtılmasında ve tüm bunların birlikteliğinde kentsel ve toplumsal refahın “sürdürülebilir” kılınmasında sivil topluma biçilen ve düşen rolün ele alınması önem taşımaktadır. Öte yandan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi (CHS) sonrasındaki ilk Plan olan ve On Birinci

Kalkınma Planı olarak yayınlanan planın sivil toplum kuruluşlarını yerel ve ulusal ölçekte araçsal nitelikte ele alması ve mevcut yerel yönetim (belediye)-sivil toplum ilişkilerine yönelik şeffaflık, yapabilirlik, kapasite artışı vb. çağdaş yönetsel değerleri sivil toplum kuruluşları açısından öngörmesi dikkat çekmiş ve çalışmanın içeriğine dâhil edilmiştir.

2. SİVİL TOPLUM KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Üstlendikleri sosyo-kültürel ve ekonomik roller itibarıyla kar amacı gütmeyen ortak ideal ve hedefler peşinde hareket eden yapılar olarak sivil toplum kuruluşları yerelden ulusala (Keijzer ve Bossuyt, 2020:788) ve artan eğilimler çerçevesinde küresel boyutlara varan bir organizma halini almıştır. Ülkemizde özellikle 1980'ler den itibaren tartışılmaya ve ilgi görmeye başlayan sivil toplum kavramı hedefler, ilişkiler, bağlamsal deneyimler, değerlerin yanında gayri resmi ve resmi yapılarla ilişkili nitelikleri içerir (www.csis.org). Kavram genel olarak; Devlet erkinin etkinlik ve otorite alanı dışındaki sosyo-ekonomik yapıyı açıklamak için kullanılan, kendilerine ait kurallarına göre faaliyet gören özerk nitelikli alan; Devletin kurumsal kontrol veya baskılamasının bulun(a)madığı veya etkin ol(a)madığı alan ölçeğinde, kişi ve/veya grupların kamu erkinden izin alma ihtiyacı duymadan adli ve idari soruşturma tedirginliği olmadan, ekonomik baskılardan arınmış olarak davranabildikleri, sosyal, kültürel vb. faaliyetlerde düzenleyebildikleri, gönüllü aynı zamanda rızaya dayalı ilişkilerin oluşturulduğu toplum ve kamu erki dışındaki kuruluşların bütünü olarak değerlendirilmektedir (Yılmaz, 1997:86; İbrahim, 1997:38; Atar, 1997:98). Özellikle yirminci yüzyılın yıkıcı mücadele dönemlerinden sonra sivil toplum, güçlü biçimde demokratik geçiş için baskı oluşturma ve onu tamamlamaya itme konusunda kilit rol oynamış (www.ukessays.com) ve bu rolünü halen sürdürmektedir. Sivil toplum açıklamalarında kamu erki dışındaki yapılar ele alınmakta kişi ve/veya kişi gruplarınca oluşturulan söz konusu kurumların baskı görmeden her konuda etkin oldukları işleyiş olarak kabul edilmektedir (Öner, 2001:59).

Sivil toplum (civil society) olgusunun kökeni Antik Yunan'da Aristoteles'e kadar uzanmakla birlikte (Aslan, 2010:190) kavram, 18. yüzyılda düzenli toplumsal yaşam arayışlarına cevap verecek analitik araç olarak kabul edilmiştir. Bu anlamda sivil toplum, modernitenin hem sonucu hem de ön koşulu olarak (Sarıbay, 1995:15) görülmektedir. Sivil toplum kavramı, Aristo tarafından "*diğer toplumları kapsayan ve onlara egemen olan sitede var olan her şeyin üstündeki toplum*" (Öner, 2000:141), olarak kullanılmıştır. Doğu ve Batı toplumları arasındaki kadim tartışma alanlarından birini oluşturan sivil toplum olgusu Batı coğrafyasında ortaya çıkan ve siyasal düşünce akımlarını etkisi altına alan ekonomik gelişmeler ile eş zamanlı olarak tartışılmaya ve yönetsel sürece eklemlenmeye çalışılmıştır.

Ekonomik ilişki biçimlerinin yansıması olarak kavram "*burjuva toplumu*" (San, 1994:6) olarak nitelenirken, toplum-devlet arasında ortaya çıkan ilişki biçimlerine yönelik temel yaklaşımlar ortaya koyan Hobbes ve Locke gibi sözleşmecî düşünürler tarafından "*siyasal otoriteyi meydana getiren kamusal alan*" (Çaha, 1997:29) anlamında kullanılmıştır. Hobbes teorisinde, sivil toplumu doğa halinin karşıtı olarak ele alır. Ona göre, sivil ya da siyasal toplum ancak doğa halinden çıkmakla varlık kazanabilir (Gönenç, 2001:14). Modern burjuva toplumunun çağdaşı olan Locke, bu yapının sosyo-ekonomik ve siyasal isteklerinin karşılanmasına altyapı oluşturacak olan bireysel özgürlüklerin genişletilmesinin yanında devletin aşırı gücünün sınırlandırılmasını önermek suretiyle zorba/despot devlete karşı sivil toplumun etki alanını yaygınlaştırmayı savunmuştur (Aslan, 2010:194).

Devlet ile sivil toplum arasında ilk ayrımı yapan Hegel ise sivil toplumu; devlet ve aile arasında konumlanan sosyal alan, çalışmaları normlarca belirlenen bu özelliği ile devlet erkiyle doğrudan ve organik ilişkili olmayan kurumlardan meydana gelen yapı olarak ele almıştır (Gönenç, 2001:8). Hegel devlet ve sivil topluma meşru bir hareket alanı bırakmakla birlikte devleti daha üstün saymayı tercih etmesi ile (Yenişehirlioğlu, 1995:1920) ön plan çıkmıştır. Hegel'in önceliği devlete veren yaklaşımının aksine Karl Marx sivil toplumu; siyasal hayat üzerinde hâkim bir alan olarak tanımlamıştır. Siyasal toplum-sivil toplum ayrımı yapmayan aksine "*sivil toplum ile siyasal toplumun aynı düzlemde yer aldığını*" (Halifeoğlu ve Yetiş, 2013:174) ileri süren Marx'a göre sivil toplum ağırlıklı olarak ekonomik alana tekabül eden bir anlam kazanmış ve 18. yüzyıl Avrupa'sında burjuvazi ile gelişmiştir (Öner, 2000:141). Ayrıca Marx'ın yaklaşımından hareketle kapsayıcı bir bakış açısıyla sivil toplum olgusunun "küresel" bir çağrışım içerdiği savunulmaktadır. Bu çerçevede Marx'ın "*kapitalizm eğilim olarak her zaman küresel olduğundan, sivil toplum da doğası gereği küreseldir*", görüşünden hareketle kapitalizmde piyasa ve ekonomik ilişkilerin her zaman sivil toplumun kalbinde yer aldığı Marksist kavramsal analizde böyle bir anlayışın bulunduğu vurgu yapılmaktadır (Kumar, 2008:15-16).

Gönüllülük düşünceleri ve kolektif eylem, sivil toplum için çok önemli olan demokrasinin temelini oluşturmaktadır. Sivil toplum anlam olarak çoğulcudur. Belki de terimin en derin ve kalıcı tanımı, sivil toplumu,

gönüllülük temelinde kurulan eşitler arasında bir sözleşme olarak tanımlayan tanımdır (www.ukessays.com). Siyasilğin devletin tekelinde olmadığını savunan Tocqueville, Amerikan toplumu örneğinde somutlaşan ve siyasi toplumu şekillendiren bir sivil toplum açıklaması yapmaktadır (Gönenç, 2001:8). Bu çerçevede Tocqueville, ortak eylem fikrini, ortak iyiliği üretmek amacıyla devlet tiranlığını engellemenin bir yolu olarak ortaya koyarak kavramı daha da genişletmekte ve sivil toplumu ortak bir iyiliğin teslimi için gönüllü çaba ile bir özyönetim modeli olarak tanıtmaktadır (www.ukessays.com). Gramsci ise, sivil toplumun, ekonomik ilişkilerden ibaret bir alan olmadığını vurgulayarak, sivil toplum alanındaki meselelerin aslında siyasi olduğu saptamasını yaparak ve bunu "*devlet = siyasi toplum + sivil toplum*" (Gönenç, 2001:8) şeklinde formüle etmiştir. Böylelikle günümüz yönetsel ilişkilerinin bir unsuru olan sivil toplum kavramı bu teoriler yoluyla biçimlendirilmiştir. Öte yandan sivil toplum kuruluşları yönetiminde çok önemli rol(ler) oynamaktadır. Birincisi, iyi toplumun savunucuları olarak, demokratik ilkeleri teşvik etmeye ve demokratik olarak seçilmiş hükümetleri savunmaya yardımcı olurlar. İkincisi, ulusal kaynakların sağduyulu ve etkin kullanımını sağlamak için bir tür bekçi olarak hareket ederler. Üçüncü olarak, iyi yönetimle ilgili konularda halkın bilinçlendirilmesine ve iyi bilgilendirilmiş bir toplumun geliştirilmesine yardımcı olurlar (www.ukessays.com).

Yukarıda ele almaya çalıştığımız biçimiyle tarihsel süreçte çok sayıda siyaset bilimci, akademisyen ve uygulayıcı, araştırma ve deneyimlerine dayanarak sivil toplum tanımları önermişlerdir. Günümüz Avrupa ölçeğinde kabul gören bu tanımlardan birine göre sivil toplum; aile, devlet ve pazar dışındaki arena olarak düşünülen sivil unsurlar tarafından oluşturulmuş, bireysel ve kolektif eylemler, kuruluşlar ve kurumlar tarafından ortak çıkarları geliştirmek için yaratılmış olan yapılardır. Bununla birlikte, sivil toplum tanımının mevcut evrimini, nüanslarını ve artan çeşitliliğini temsil etmesi kritik öneme sahiptir. Mevcut biçimini yakalayan bir perspektifte sivil toplum kavramı (www.csis.org);

“Devlet, iş dünyası ve aile arasındaki alanda var olan, yerli ve dışsal bilgiler, değerler, gelenekler ve işbirliğini teşvik etmek ve vatandaşlar arasında belirli hedeflere ulaşılmasını sağlamak için inşa edilen, örgütlü ve organik sosyal ve kültürel ilişkilerin bir ekosistemi ve diğer paydaşlardan oluşan kurumsal yapılar ağı”,

olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan sivil toplum olgusu, toplumun doğrudan kendini ilgilendiren konulara ilişkin kararları alabildiği bir mekanizma olarak da ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda sivil toplumun ayırt edici özelliği, bireylerin başta ekonomi olmak üzere önem arz eden tüm konulardaki kararları hür bir şekilde alabildikleri sosyo-ekonomik düzen (Üstünel, 1991:49) olarak açıklanmaktadır.

Sivil toplum hedefler, ilişkiler, bağlamsal deneyimler, değerler ve gayri resmi ve resmi yapılarla ilişkili nitelikleri içermekle (www.csis.org) birlikte sivil toplum olgusunun en belirgin niteliği kamu aygıtına göre konumudur. Bu çerçevede sivil toplum kuruluşları devlet erki dışında bireylerin ve/veya grupların bir araya gelerek oluşturdukları yapılardır. Genel olarak sivil toplum kuruluşları; *“belirli mekân ve zamanda, bilgiye dayanarak teşhis edilen ihtiyaçları gidermeyi hedefleyen, kar amacı olmaksızın çalışan ve bu haliyle kamu yönetiminde yer alan kuruluşlar olarak çıkan ve talepler ekseninde örgütlenmiş yapılar olarak”* (Öner, 2001:60) tanımlanabilir. Burada sivil toplum kuruluşu ifadesi geniş bir kavramsal seti kapsamaktadır ve devlet dışı, kar amacı gütmeyen aktörlerin sosyal hareket örgütleri, inanç örgütleri, sendikalar ve düşünce kuruluşlarının hepsi aynı şemsiyenin altında toplanmaktadır (Kalm vd., 2019:502).

Sivil toplum kuruluşları demokratik sistem içinde devlet aygıtı dışında faaliyet göstermekle birlikte kendi amaçları doğrultusunda yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde siyasal kararları etkilemeye de çalışırlar ve bu yönüyle baskı grubu olma özelliğine de sahiptirler (Öner, 2000:134). Baskı grubu kavramının; *“belirli bir topluluğun çıkarlarını savunmak veya taleplerini siyasal otoritelere iletmek veya ifade etmek suretiyle kamu siyasasını etkilemek için var olan grup”* (Kalaycıoğlu, 1984:317) tanımlandığını düşündüğümüzde her sivil toplum kuruluşunun bir baskı grubu niteliği taşıyabilme kapasitesinin örgütlü olma kriterinin sağlanması ile mümkün olabileceği ve bu kriterin sağlanması sonrasında ise sivil toplum kuruluşundan baskı grubuna dönüşmenin göreceli ve konjonktürel olabileceği söylenebilir. Bu haliyle pek çok sivil toplum kuruluşu çıkar grubu olma perspektifi içinde sıkışıp kalmaktadırlar. Kaldı ki çıkar gruplarının kendileri ve temsil ettikleri kesimlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla *“kamu yönetimlerini etkilemeye çalışmaları”* (Richardson, 1993:7) bir sorun olarak görülmeye devam etmektedir.

Yönetsel süreçlerdeki rolleri açısından sivil toplum kuruluşlarının çıkar grubundan baskı grubuna evrilmeleri yönünde meydana gelen tartışmalar ve/veya yeni rol tanımlamaları yapılmadan yeni bir olgu olan küreselleşme ve sivil toplum kuruluşu ilişkisi konuşulmaya başlanmıştır. Bu çerçevede son yirmi yılda dünya siyasetindeki ana eğilim, bir yandan uluslararası kuruluşlar ile diğer küresel yönetim kurumları türleri arasında ve diğer yandan sivil toplum kuruluşları arasındaki etkileşimin yoğunlaşması olmuştur. Bu eğilim, STK'ların küresel

yönetişimin demokratik niteliklerini iyileştirme potansiyelleri ile ilgili bilimsel bir tartışmaya yol açmıştır. Sivil toplum aktörleri, kendileri için küresel yönetim düzenlemelerinde savunuculuk çabalarını giderek daha fazla yönlendirmiş olmaları onları bu nedenle hedeflerini daha önce belirttikleri ulusal ve yerel yönetimlerle ilgili endişelerden uzaklaştırmaktadır (Kalm vd, 2019:499-500). Sivil toplum olgusuna ilişkin tarihsel süreç içinde önemli değişiklikler yaşanmış ve farklı dönemlerde, toplum temelli kuruluşlar, işçi veya işçi sendikaları, meslek kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları belirgin şekilde öne çıkmış olmakla birlikte sivil toplumu tanımlamak basit bir iş değildir. Ancak, genel olarak devlet ile birey arasındaki politik alemi işgal etmeleri ve sosyal tabakalardaki diğer grupların yanı sıra alt sosyal grupları da kapsamalarının yanında (www.ukessays.com) son zamanlarda, sivil toplumun farklı tipolojilerine ilişkin ayrımlara gidilmektedir (www.csis.org). Sivil toplum kuruluşları inanç temelli örgütleri ve organize bir yapı ve misyonu olan toplum temelli örgütleri içermektedir. Genellikle, tescilli kurum ve gruplar; organize olabilen, ancak mutlaka fiziksel, yasal veya finansal yapılara sahip olmayan gruplar ve etkinlikler; toplu eylem ve/veya kimliğin sosyal hareketleri; işçileri temsil eden işçi sendikaları ve işçi örgütleri; sosyal ve çevresel yaklaşımlar için yenilikçi ve/veya pazar odaklı yaklaşımlar kullanan sosyal girişimciler olarak ayrılmaktadırlar.

Türkiye açısından politik ve yönetsel karar alma süreçlerinin etkin ana unsuru olmaları konusunda istenilen düzeye gelinmemiş olmasına karşın sivil toplum kuruluşlarının özellikle yerel yönetim mekanizmalarında (yine istenilen düzeyde olmamakla birlikte) yer aldıkları görülmektedir. Aşağıdaki bölümde ülkemizdeki yerel yönetim geleneğine çerçevesinde şekillenen sivil toplum ilişkileri ile hizmet ürettikleri nüfus açısından diğer yerel yönetim kurumları arasında öne çıkan belediye yönetimlerinin sivil toplum kuruluşlarına ilişkin mevcut yasal ve kurumsal arka plan ele alınmaya çalışılmaktadır.

3. YEREL YÖNETİM GELENEĞİ VE SİVİL TOPLUM İLİŞKİLERİ

Sivil toplum büyük ölçüde yerel bir çağrışıma sahip olurken genellikle devletler ve toplumlar içindeki kamusal alanla ilişkili olarak algılanmıştır (Kumar, 2008:17). Ancak sivil topluma ilişkin bu genel değerlendirmenin ülkemiz açısından öncelikle kabul edilen bir yaklaşım olmadığı görülmektedir. Bu çerçevede örneğin Tanzimat dönemi sonrasında ülkemiz sınırları içinde kurumsallaşmaya başlayan yerel yönetimler, kuruluş amacı doğrultusunda öncelikle yerel nitelikli hizmetlerin ve ihtiyaçların karşılanmasına odaklanmışlardır. Cumhuriyetin ilanı sonrasında da öncelikle aynı amaç doğrultusunda konumlandırılmaya çalışılmışlardır.

20. yüzyıl içinde tanık olunan küresel ölçekli sosyo-ekonomik ve yönetsel anlayış ve uygulama değişiklikleri kuşkusuz ülkemizin yerel yönetimlerini düşünsel, yasal ve işleyiş açısından etkilemiştir. Söz konusu değişimin temel unsurları içinde demokrasinin tabana yayılması ve seçim dönemleri dışında da işlevsel kılınmasına yönelik olarak ortaya konulan yeni kamu yönetimi anlayışı, katılımcı demokrasi, yönetim, iyi yönetim vb. modeller artan kentsel sorunlara ilişkin çözüm arayışlarının sığındığı bazen de tercih etmek zorunda kaldığı yönetsel bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede katılımcı demokrasi uygulama pratiklerinin değişmez temel aracı olarak sivil toplum kuruluşları öne çıkmış ve bu yapıların (konumuz açısından) yerel yönetim yapıları ile ortaklık ve/veya işbirliği perspektifleri üzerinde yoğunlaşmaya çeşitli araçsal model arayış ve girişimlerine rastlanılmıştır.

Çalışmamızın bu kısmında öncelikle (Osmanlı dönemindeki birikimleri yadsımadan) Cumhuriyet dönemi yerel yönetim geleneğinin oluşumuna ilişkin perspektif ortaya koyduktan sonra yönetsel ilişkiler açısından salt bir "araçsallaştırılma" olarak değerlendirdiğimiz sivil toplum-yerel yönetim ilişkilerini ele almaya çalışacağız.

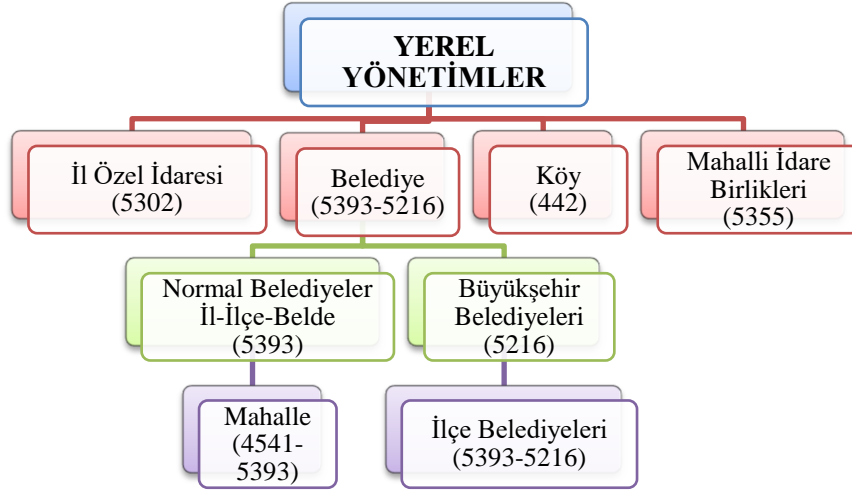
3.1. Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Yerel Yönetim Geleneğinin Oluşumu

Geçmiş dönemler açısından kent yaşamına ait birincil ihtiyaçların yerel kurumlar (vakıf, lonca,) aracılığıyla karşılanması ihtiyaca cevap verirken günümüz koşullarında kentsel ihtiyaçların salt karşılanması değil, optimal biçimde (etkin ve zamanında vb.) yerine getirilmesi önem taşımaktadır. Günün koşulları açısından kentsel ihtiyaçların karşılanması bakımından başarılı bulunmama ile birlikte Tanzimat sonrasında Osmanlı’da oluşturulan belediye teşkilatları Cumhuriyetin ilk dönemlerine kadar var olmuşlardır. Genel kabullere göre Cumhuriyet yönetimi Osmanlı’dan yadsınmayacak belediye yönetimine ilişkin yönetsel kültür ve araçsal kurumlar devralmış bunları çağın yönetsel gereklerine adapte olacak şekilde geliştirmiştir. Cumhuriyetle birlikte, artan ve karmaşılaşmaya başlayan kent ihtiyaçlarını karşılamak; demokrasiyi yerele indirgemek; vatandaş ve kurum katılımını sağlamak amaçlarına yönelik olarak belediye yönetimlerinde hukuki ve yapısal biz dizi önemli değişikliğe gidilmiştir.

Nadaroğlu (1998:3) tarafından “Devlet sınırları içinde yerleşmiş irili ufaklı insan topluluklarının ortak ve yerel nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla belli bir hukuk düzeni içinde oluşturulan anayasal kuruluşlar”, olarak tanımlanan yerel yönetimler Tanzimat sonrasında (önemli bir deneyim olan İstanbul Şehremaneti örneği ile) yönetim yapımız içinde yer almıştır. Anayasal tarihimiz içinde 1876 Kanun-i Esasi’deki yerel yönetimlere ilişkin yer alan temel ilkeler bazı değişik uygulama örnekleri ile birlikte uygulamada kalmaya devam etmiştir (Keleş ve Yavuz, 1989:44). 1876 Kanunu-i Esasisinin 112. maddesinde belediye işlerinin (İstanbul ve taşrada) seçimle oluşturulacak meclislerce yerine getirilmesi, 108. madde de, il yönetiminde yetki genişliği ve görev ayrımı ilkelerinin uygulanması düzenlenmiştir (Öner, 2006:21-22). Kurtuluş savaşının sürdüğü bir dönemde hazırlanan 1921 Anayasasında; yerinden yönetim ilkesi benimsenmiş, yerel yönetimlerle ilgili dönemin modern normlarına benzer düzenlemelere gidilmiş, yerel meclislerin yerel halk tarafından belirleneceği hükme bağlanmışken Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk resmi Anayasası olan 1924 Anayasası’nda yerel yönetimler konusunda dikkate değer düzenlemeler yapılmamıştır (Öner, 1998:3720). 1961 Anayasasında yerel yönetimler konusunda diğer anayasalardan farklı olarak “hizmet yerinden yönetim” ilkesi yer almış, “adem-i merkeziyet” anayasal nitelik kazanmış ve 116. madde de mahalli idareler düzenlenmiştir (Öner, 2006:23). 1982 Anayasasında ise 123. madde ile “idarenin kuruluş ve görevleri merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır”, hükmü ve yetki genişliği ilkesi benimsenmiştir. 127. madde ile ayrıntılı düzenleme yapılmış ve mahalli idareler; “İl, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan tüzel kişiler” olarak tanımlanmış; aynı madde içinde yer alan “Kanunla büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri oluşturulabilir”, hükmü uyarınca 1984 yılında Büyükşehir Belediyeleri kurulmuştur.

Şekil 1. Türkiye’de Yerel Yönetim Yapılanması

Kaynak: Keleş vd., 2009:7.

Milenyuma giriş ile birlikte ülkemizde yerel yönetim işleyişi konusundaki temel sorunların aşılmasına yönelik öncelikle Büyükşehir Belediyesi Kanununda büyük oranda güncelleme yapılmıştır. Yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir Kanunu (23.07.2004) ile 1984’den itibaren uygulanan 3030 sayılı Büyükşehir Kanununda değişiklikler yapılmıştır. Benzer şekilde Cumhuriyet döneminin ilk belediye mevzuatı olan 1580 sayılı Belediye Kanunu yerine 5393 sayılı Belediye Kanunu (13.07.2005) yürürlüğe girmiştir. İl Özel İdareleri’ne ilişkin 3360 sayılı Kanun yerine 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu (04.03. 2005) uygulamaya konulmuş, Mahalli İdare Birliklerine ilişkin 5355 sayılı Kanun (11.06.2005) yürürlüğe konulmuştur (Tablo1).

Tablo 1. Güncel Temel Mevzuat

Kanun Adı	Kanun No	TBMM Kabul	R.G. Tarihi	R.G. Sayısı
Büyükşehir Belediyesi Kanunu	5216	10.07.2004	23.07.2004	25531
	6360	12.11.2012	06.12.2012	28489
Belediye Kanunu	5393	03.07.2005	13.07.2005	25874
İl Özel İdaresi Kanunu	5302	22.02.2005	04.03.2005	25745
Mahalli İdare Birlik. Kanunu	5355	25.05.2005	11.06.2005	25842
Köy Kanunu	442	18.03.1924	07.04.1924	68

Özellikle büyükşehir nüfusunda meydana gelen sayısal artışı ve ortaya çıkan sorunların aşılmasına yönelik olarak ilk akla gelen yöntem olarak ortaya çıkan kurumsal ve yapısal arayışların yansımaları olarak 2012 yılında Büyükşehir reformuna gerçekleştirilmiş ve 6360 sayılı “*Onüç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*” (06.12.2012) yürürlüğe girmiştir. 6360 ile toplam nüfusu 750.000’den fazla olan il yönetimlerinin belediye statülerinin büyükşehir olarak güncellenmesiyle 13 ilde daha büyükşehir belediyesi kurulmuştur. Bu iller; Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa ve Van’dır. Daha sonra müstakil bir düzenleme olan 6447 sayılı kanunla (22 Mart 2013) Ordu ilinde büyükşehir belediyesi kurulmuş ve bugün itibarıyla ülkemizdeki büyükşehir belediyesi sayısı 30’a çıkmıştır.

6360 ve 6447 sayılı kanunlar ile 30 il özel idaresi, 16.082’i Köy tüzel kişiliği, 1591 belde belediyesi ile Büyükşehirlerdeki bucak teşkilatları kapatılmıştır. Ülke nüfusumuzun %76,5’i (56.525.820 kişi) büyükşehir sınırlarında yaşamaya başlamış ve Türkiye topraklarımızın %51,5’i (401.447 km²) büyükşehir alanı haline dönüşmüştür (Tandırıcıoğlu ve Öner, 2014:254). TÜİK’in Şubat 2020 verilerine göre Ülkemizde 2018 yılında %92,3 olan il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı 2019 yılında %92,8 olurken; belde ve köylerde yaşayanların oranı %7,7’den %7,2’ye düşmüştür (www.tuik.gov.tr).

3.2. Belediye ve Sivil Toplum İlişkilerinin Kurumsal İşleyişe Yansımaları

Sivil toplumun birey ile devlet arasında arabuluculuk yapan bir dizi organizasyon ve kurum ve sosyal ilişkilerin alanlarını içeriyor olması (Gready ve Robins, 2017:958) kurumsal yapıların işleyişine katılım noktasında sivil toplum kuruluşlarını motive eden bir unsur olmuştur. Anayasal düzeydeki belirlemeye göre ülkemizde belde halkının yerel ve ortak nitelikli ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla belediye, özel idare ve köy yönetimleri (hatta mahalli idare birlikleri) oluşturulmuştur. 6360 sayılı Kanunla gerçekleşen son düzenlemeler ile birlikte gerek Türkiye nüfusunun %76,5’inin büyükşehir belediye sınırları içinde yaşamakta olması, gerekse toplam ülke nüfusunun il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranının %92,8’a ulaşmış bulunması; artan hizmet talebi ve çeşitliliği, merkezi idare ile olan ilişkiler, küresel yönetsel anlayışın yansımaları, bütçe rakamları vb. yanı sıra siyasi tartışma merkezindeki ağırlıklarının göreceli artışı gibi pek çok nedene bağlı olarak belediye yönetimlerine olan ilgiyi artırmakta ve öne çıkarmaktadır. Benzer gerekçeler çerçevesinde tarihsel süreç içinde çeşitli biçim ve fonksiyonlar icra ederek var olan bireysel inisiyatif özneli sivil toplum kuruluşları ile ilişkileri açısından belediye yönetimleri özel bir incelemeyi, durum tespitini ve projeksiyonu gerektirmektedir.

Belediye yönetimlerinin sivil toplum kuruluşları ile kurumsal ilişkilerinin yasal düzenlemeler çerçevesinde başlıca üç başlıkta toplanmış olduğu görülmektedir: Hemşehri Hukuku, Kent Konseyi, Gönüllü Katılım.

3.2.1. Hemşehri Hukuku ve Hemşehri Odaklı Yönetimin Kurumsallaşması

Ruşen Keleş’in ifadesi ile kenttaşlık (hemşehri hukuku) denildiği zaman ilk akla gelen, kenttaşlık kurumunun dayandığı tüm hukuk kurullarıdır. Bunun yanında kentte yaşamakta olan kişinin (kenttaşın) sahip olduğu haklarda kenttaş hukukunun bir başka perspektifini oluşturur (Keleş ve Mengi, 2017:83). Bu çerçevede 5393 sayılı Belediye Kanununun Hemşehri Hukuku başlıklı 13. maddesine göre; “*Herkes, ikamet ettiği beldenin hemşehrisidir. Hemşehrilerin, Belediye karar ve hizmetlerine katılma; Belediye faaliyetleri hakkında bilgilenme ve Belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır*”. İlgili madde bağlamında özellikle seçim döneminde oy verme işlevinin/hakkının yapısal alanı içine sıkıştırılan “*yerel demokrasi ve katılım*” anlayışını aşmayı hedefler biçimde, Belediyelerin sosyo-kültürel alandaki görevlerini yerine getirirken üniversiteler, meslek kuruluşları, sendikalar ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapmaları düzenlenmiştir.

5393 sayılı Belediye Kanunu ile hemşehri tanımı kanuni çerçevede önemli bir değişikliğe uğramış ve yeni düzenlemeye göre herkesin ikamet ettiği beldenin hemşehrisi olduğu hükme bağlanmıştır. Uygulamadan kaldırılan 1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanunu’nda; her Türk, nüfus kütüğüne yerli olarak yazıldığı beldenin hemşehrisi olarak tanımlanmış ayrıca hemşehrilerin belediye işlerinde rey, intihaba, belediye idaresine iştirake ve belde idaresinin devamlı yardımlarından istifadeye hakları olduğu güvence altına alınmıştı (md.13). 5393 sayılı Belediye Kanunu ile temelde hemşehri kavramı için öngörülen nitelik değiştirilmiştir. 1580’e göre, vatandaşlar nüfus kütüğüne kayıtlı olunan yerin hemşehrisi olarak kabul edilirken 5393 sayılı Kanunla ikamet edilen belde, hemşehrilik ilişkisi açısından temel kriter olarak alınmıştır. Kanunda hemşehrilerin hakları üç başlık altında toplanmıştır. Buna göre tüm hemşehrilerin: belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilenme, belediyenin yardımlarından yararlanma hakları bulunmaktadır (md.13/1).

Günümüz demokrasi perspektifleri açısından yerel ölçekte yapılan seçim sürecini demokrasinin varlığı için yeterli görmek zordur. Salt seçim eksenli demokrasi uygulamalarının yanı sıra kişi ve kurumların yönetim süreçlerine katılımlarını sağlayacak modeller geliştirilmiştir. Bu konuda toplumsal kesimlerde ve yönetim erkinde yeterli olmamakla birlikte zihinsel dönüşüm yaşanmış ve önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Buna karşın, Belediye Kanununda yönetsel süreçlere katılım daha çok danışma niteliği ile kısıtlanmıştır (Keleş vd., 2009:16; Öner, 2006:45). Kanununun 3. maddesinde belediye; “*belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi*” olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma uygun işleyiş gerçekleştirmesini sağlamaya yönelik olarak sivil toplum kuruluşlarının belediye karar süreçlerine katılımını sağlayacak bir modelin uygulanması gereği açıktır.

Belediye Kanununda, yerel halkın özelliklerinin dikkate alınmasına yönelik temel ilke olarak 14. madde de; “*belediye hizmetlerinin vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulması*”, hükme bağlanmıştır. Bu yaklaşım hemşehri odaklı bir yönetimin kurumsallaşması adına atılmış önemli bir adımdır (Keleş vd., 2009:16-17). Belediye Kanununda hemşehri odaklı yönetimin kurumsallaşmasına yönelik olarak içinde sivil toplum kuruluşlarının da bulunduğu yerel unsurların katılımına yönelik düzenlemeleri kısaca şu şekilde derleyebiliriz (Öner, 2006:46);

- Belediye meclis toplantıları açıktır ve yerel halk ve sivil toplum kuruluşları dinleyici olarak katılabilirler
- Sivil toplum kuruluşları meclis ihtisas komisyonu toplantılarında görüş bildirebilecekler
- Stratejik plan ve acil durum planları sivil toplum kuruluşlarının da katılımı ile hazırlanacaktır
- Belediyeler; sağlık, eğitim, çevre vb., hizmetlerin gerçekleştirilmesinde gönüllü kişilerin katılımına ilişkin programlar uygulayacaklardır.

Belediye Kanununa göre hemşehri odaklı yönetimin kurumsallaşmasına yönelik yasal düzenlemelerin tek başına hemşehrilerin ve sivil toplum kuruluşlarının belediye kararlarına katılma hakkının tam olarak sağlanması anlamına gelmemekte olduğu açıktır. Bu çerçevede ilgili toplumsal kesimlerin (özel anlamda sivil toplum kuruluşlarının) belediye yönetim süreçlerine ve kentsel hizmetlere ilişkin belirleyici, destekleyici, bizzat rol alıcı pozisyona gelmelerine yönelik yasal tedbirler başta olmak üzere diğer kolaylaştırıcı yerine göre teşvik edici altyapı ve arka planların düşünsel ve kurumsal ölçekte geliştirilmesi gerekmektedir. Kısaca sivil toplum kuruluşlarının kentsel hizmet ve hemşehrilik hukuku noktasında yapabilirlik düzeylerinin belirleyici olduğuna ilişkin farkındalığın tesisi önem kazanmaktadır. Çalışmamızın aşağıda yer alan “*onbirinci kalkınma planı ve sivil toplum perspektifi*” başlığında sivil toplum kuruluşlarının yapabilirlik düzeylerinin geliştirilmesi yönünde planda yer alan öngörüler ve tedbirler ele alınacaktır.

3.2.2. Kent Konseyi

Katılımcı demokrasi açısından önem taşıyan yerel ölçekte görüş bildirme ve buna esas teşkil edecek araştırmaları yapmakla görevlendirilen kurumsal yapılar olan yerel gündem 21 meclisleri 5393 sayılı Belediye Kanunu ile hukuki nitelik kazanmışlar ve kent konseyi olarak yapılandırılmışlardır. Geçmiş dönemde Türkiye’de YG-21 adıyla kurulan kent konseyleri, toplumsal kesimleri temsil eden örgütlü grupların görüş oluşturma süreçlerine katılmasını sağlamak ve bu süreçlerin geliştirilmesi için kent ölçeğinde danışma mekanizmaları oluşturmak amacıyla yapılandırılmıştır. Bu çerçevede kent konseyi modeli ile kent ölçeğinde sivil toplum kuruluşları, meslek odaları, özel sektör kuruluşları ve muhtarlıklar, kamu kurum ve kuruluş temsilcileri gibi çeşitli kişi ve kurumlar bir araya getirilmektedir. Seçilmiş yerel yönetim organlarının çalışmalarına halk katılımını ve denetimini sağlamak için düzenlenen kent konseyi modeli ile yerel demokrasinin ve katılımın kurumsallaştırılması, tabana yayılmasına yönelik açılım getirilmektedir. Ayrıca Belediye Kanunundaki kent konseyi düzenlemesi ile Özerklik Şartında öngörülen “*vatandaşlardan oluşan meclisler*” önerisi (md. 3/2) ihdas edilmektedir. Özerklik Şartında özerkliğin, yerel makamlar (meclisler veya kurullar) tarafından kullanılacağı ancak bu durumun vatandaşlardan oluşan meclislere, referandumlara veya vatandaşların doğrudan katılımına olanak veren öteki yöntemlere başvurulabilmesini hiçbir şekilde etkilemeyeceği hükme bağlanmıştır (Öner, 2006:242). İçişleri Bakanlığı tarafından 5272 sayılı kanuna yönelik olarak hazırlanan kent konseyi yönetmelik taslağında kent konseyi;

“*merkezi yönetimi, yerel yönetimi ve sivil toplumu ortaklık anlayışıyla ve hemşerilik hukuku çerçevesinde buluşturan yönetim mekanizmaları ve kentin kalkınma önceliklerinin, sorunlarının ve vizyonlarının sürdürülebilirlik ilkeleri temelinde belirlendiği, tartışıldığı ve çözümlerin*

geliştirildiği demokratik yapılar”,

olarak tanımlanmıştır. 5393 sayılı Belediye Kanunu’na göre kent konseyinin, meslek kuruluşları; sendikalar; noterler; (varsa) üniversiteler; ilgili sivil toplum örgütleri; siyasi partiler; kamu kurum ve kuruluşları; mahalle muhtarlarının temsilcileri ve diğer ilgililerden (md.76/2) oluşması düzenlenmiştir.

Hemşehri hukukunun kurumsallaşmasını amaçlayan düzenlemeler arasında 2000’li yılların başlarında “Yerel Gündem 21” ismiyle gerçekleştirilen katılımcı yönetim modeli kent konseyi olarak uygulamaya aktarılmıştır (Keleş ve Mengi, 2017:84). Katılımcı demokrasi açısından öne çıkan ve ülkemizde çok sayıda belediyece uygulanan ve özellikle görüş bildirme ile görevlendirilen kurumsal yapılar olarak YG-21 Meclisleri (Karaman, 1998:240) 5393 sayılı Belediye Kanunu ile hukuki nitelik kazanmışlardır. Belediye Kanunundan önce ülkemizde YG-21 meclisleri ismiyle kurulan günümüzün Kent Konseyleri, yerel halkın tüm toplumsal kesimlerinin (yerel) karar süreçlerinde yer almasını sağlamak, kent mekân ölçeğinde danışma kurumu oluşturma hedefi ile düzenlenmiştir. Bahse konu hedefin kurumsallaşmasına yönelik konseylerin oluşumunda; sivil toplum kuruluşları (dernek, vakıf, sendika) başta olmak üzere meslek örgütleri, özel sektör kuruluşları ve mahalle muhtarları gibi yerel unsurlar kentsel sorunların çözümüne katkı sağlamak amacıyla danışma işlevi görmek üzere bir araya getirilmişlerdir.

Kent Konseylerinin öne çıkan temel işlevi, kent ölçeğindeki paydaşları kapsayacak biçimde “ortak akıl” geliştirilmesidir. YG-21 Meclisleri kapsamında (Emrealp, 2005:65);

“kentine sahip çıkma, aktif katılım ve çözümde ortaklık ilkeleri çerçevesinde kentleri sürdürülebilir geleceğe taşıyan bir ortaklık modeli olarak tanımlanan Kent Konseyleri, yerel düzeyde demokratik katılımın yaygınlaştırılmasını, hemşehrilik bilincinin geliştirilmesini, çok-aktörlü ve çok-ortaklı yönetim tarzının benimsenmesini”,

sağlama amaçları taşımaktadır. Belediyelere kent konseylerinin işlevsel kılınmasına yönelik görevler verilmektedir. Belediye Kanununun 76. maddesinde yer alan ilişki biçimlerinden biri belediyelerin kent konseyine destek olmasına ve yardımlarına yöneliktir ve belediyeler kent konseyinin faaliyetlerinin etkin yürütülmesi konusunda destek sağlamakla görevlidirler. İkinci ilişki konseyde alınan kararların belediye meclisine taşınmasıdır. Bu çerçevede Kanununun 76. maddesinde göre kent konseyinde oluşturulan görüşler belediye meclisinin ilk toplantısında gündeme alınacaktır (Öner, 2010:240). Öte yandan Kent konseyinin işlevleri arasında; *“yönetişim eksenli katılımcı demokrasiyi hayata geçirmesi; kentin yaşam kalitesinin artırılması için kentin hak ve hukukunun korunması; hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi ve hemşehrilikler arasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı geliştirmesi”* (Çelik, 2013:216) başlıklarının sayılması bu kuruma yüklenen misyona güçlü bir işaret niteliği taşımaktadır.

Kent konseyleri, vatandaş isteklerini ve düşüncelerini göz önüne alarak ve yerel yönetimlerin faaliyetlerini halk ve merkezi yönetim arasında bağlantı kurarak gerçekleştirmeyi amaçlayan mekanizmalardır. Dolayısıyla kuruluş amacı; tamamen kentsel yaşam kalitesinin ve yerel demokrasinin gelişmesine katkı sağlamak olan bu mekanizmalara, kentleri sürdürülebilir insan yerleşkesine dönüştürmede yaşamsal sorumluluklar yüklenmiştir (Kocaoğlu ve Sert, 2018:59). 8 Ekim 2006 tarihli Kent Konseyi Yönetmeliğinde Konseyin (www.resmigazete.gov.tr);

“yerellik ilkesi çerçevesinde katılımcılığı, demokrasiyi ve uzlaşma kültürünü geliştirmek; Sivil toplumun gelişmesine ve kurumsallaşmasına katkıda bulunmak; Çocukların, gençlerin, kadınların ve engellilerin toplumsal yaşamdaki etkinliklerini arttırmak ve yerel karar alma mekanizmalarında aktif rol almalarını sağlamak vb.”,

görevlerinin sayılmış olması konseyin demokratik ve katılımcılık perspektifine ait öngörülen misyonun işlerlik kazanmasına yönelik kurumsal desteği ifade etmektedir.

3.2.3. Gönüllü Katılım

Günümüzün sosyo-ekonomik, yönetsel vb. değişimler yerel ölçekte yerel hizmetlerin üretimini ve sunumunu etkilemektedir. Yerel nitelikli hizmetlerin etkin, eşit, adil ve ihtiyaçlara uygun şekilde karşılanması hedefinin belediyelerin finans başta olmak üzere altyapılarının çoğunlukla elverişsiz oluşu yerel hizmetin tüm aşamalarında (üretim, erişim) alternatif yapı-model arayışlarına yol açmıştır. Bu noktada günümüzde gelişen hizmet taleplerine bağlı olarak yerel kurumların mal ve hizmetlerin sunumunu gereği şekilde sağlamanın yanında bunlara erişimi kolaylaştıran kurumsal araç konumuna gelme fonksiyonunu üstlenmek durumdadır. Yerel nitelikli hizmetlere erişim kolaylığı konusunda mevcut kurumsal yönetimlerin yanında toplumun sivil

toplum ve özel sektör gibi diğer aktörlerinin ve tabii ki bireysel katkıların teşvik edilmesi, şekillenmesi ve koordine edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede şekillenen yerel hizmetlere gönüllü katılım; “bir beldede yerel yönetimlerce sunulan yerel nitelikli hizmetlere belde halkının, kendi isteğiyle örgütlenerek yapmış oldukları her türlü katkı ve katılım olarak” (Altın ve Şahin, 2019:104) tanımlanmaktadır. Yerel ölçekte bu konuda belediye yönetimlerine görevler verilmiştir. Kanununun 77. maddesine göre belediyeler;

“sağlık, eğitim, spor, çevre; sosyal hizmet ve yardım; kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle; yaşlılara, kadın ve çocuklara, özürllülere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında beldede dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar”,

uygulayacaklardır. Bu konudaki düzenlemeler 2005’de yayınlanan İl Özel İdaresi ve Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım Yönetmeliği yürürlüğe konulmuştur. Yönetmeliğin 4. maddesinde gönüllü kavramı;

“bilgi, beceri ve yeteneğini, her türlü ortak çalışma, imkân ve zamanını ortaya koyarak çalışma alanı konusunda maddi bir kazanç beklemezsizin yerel yönetim hizmetlerine katılan gerçek ve tüzel kişiler ile bünyesindeki gönüllüleri bu hizmetlerde görevlendirecek kamu kuruluşları”,

olarak tanımlanmıştır. İlgili yönetmeliğin 8. maddesi gereği belediyeler;

“kendi özel kanunlarına uygun olarak aralarında yapacakları protokol çerçevesinde kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, dernekler, vakıflar, meslek odaları ve diğer yerel yönetim birimleri ile ortak çalışma ve işbirliği yapabilecekler”.

Ayrıca, yine yönetmeliğe göre, “gönüllülerin katılımı ile yapılan hizmetlerden doğan sorumluluk ilgili belediyeye ait” (md.10) olacaktır.

4. ON BİRİNCİ KALKINMA PLANINDA SİVİL TOPLUM PERSPEKTİFİ¹

1990'lardaki kalkınma politikası tartışmaları, belirgin bir şekilde, devletin daha küçük bir rolünü ve piyasa için daha güçlü bir rolü teşvik eden daha geniş hükümet politikası eğilimlerini yansıtan sivil toplum terimini öne çıkarmıştır. Pazar ve devlet arasındaki "sivil toplum" varlığının demokrasiyi hem güçlendirecek hem de teşvik edecek bir örgütlenme alanı sağlaması öngörülmüştür. NGO'lar, kalkınma politikasında sivil topluma yapılan bu daha güçlü vurguyu kendi kurumsal yapılarını yerleşik siyasi teori içine yerleştireceği ve rollerinin teorik gerekçesini/altyapısını sağlayacağı gerekçeleri ile memnuniyetle karşılamışlardır (Keijzer ve Bossuyt, 2020:785-786).

Tablo 2. STK'nın Araçsallaştırılması: Sektörel Roller

1 Çalışmanın bu kısmı; Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi tarafından 01-03 Kasım 2019'da Bandırmada düzenlenen X. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Endüstri 4.0'dan Toplum 5.0'a Çalışmanın Geleceği STK'lar ve Sendikalar, adlı Kongrede sunulan “Sivil Toplum Algısı ve Öngörülen Kurumsal Roller Açısından Kalkınma Planlarının Dönemsel Analizi” adlı Tebliğin On Birinci Kalkınma Planı ile ilgili bölümünün gözden geçirilmiş ve güncellenmiş halinden oluşmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin On Birinci, (2018 yılında uygulamaya geçilen) Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin ise Birinci Kalkınma Planı 23 Temmuz 2019'da Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Plan ile sivil toplum kuruluşlarına sadece ülke içinde değil uluslararası düzeyde kalkınma girişimlerinde roller verildiği üstelik ülkemizin tanıtımı açısından kurumsal misyonlar yüklenildiği görülmektedir (Tablo 2). Plan, “*istikrarlı ve güçlü ekonomi, rekabetçi üretim ve verimlilik, nitelikli insan ve güçlü toplum, yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevre ile hukuk devleti, demokratikleşme ve iyi yönetim*” (www.sbb.gov.tr) olmak üzere beş ana gelişme ekseninden meydana gelmektedir.

4.1. Temel Perspektifler Açısından Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları

Planın hedef ve politikalarına yönelik olarak sivil toplum olgusu ve sivil toplum kuruluşlarına (STK) ilişkin amaç ve politikalar ayrı başlık altında ele alınmıştır. Sivil toplum konusunda öngörülen dört temel amaç şunlardır (www.sbb.gov.tr); “*Sivil toplum bilincinin gelişmesi; Örgütlü sivil toplumun güçlenmesi; STK'ların saydamlık ve hesap verebilirlik ilkelerine uygun bir yapıya kavuşması ve devletin karar alma süreçlerine etkin katılımının sağlanması*”dır. Planın sivil toplum başlığı içinde belirlenmiş olan politika ve tedbirler şunlardır (www.sbb.gov.tr);

- Demokratik, çoğulcu, şeffaf, katılımcı ve hesap verebilir sivil toplumun oluşumuna yönelik iyileştirmelere gidilmesi
- Uluslararası standartlarda STK veri tabanı oluşturulması ve verilerin yayımlanması
- STK'ların kurumsal süreçlerinin şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri çerçevesinde yeniden düzenlenmesi
- STK'nın karar alma ve mevzuat hazırlama süreçlerine katılımlarını ilgili süreçlerde etkinliğini artıracak çalışmalar yapılması
- STK'nın idari ve mali alanlarda sürdürülebilirliklerine katkı sağlamaya yönelik düzenlemeler yapılması
- Sosyo-ekonomik faydayı arttırmaya yönelik olarak gerçek/tüzel kişilerin STK ilişkilerini teşvik ve kolaylaştıran finans/vergi düzenlemelerinin yeniden ele alınması
- Sivil toplum kuruluşları ile kamu kurumları işbirliğinin güçlendirilmesi; STK'nın kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi
- Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün² kurumsal kapasitesinin görev alanıyla uyumlu şekilde güçlendirilmesi (www.siviltoplum.gov.tr)³
- STK'nın proje hazırlama, fon bulma vb. kapasite geliştirme eğitimlerinin yaygınlaştırılması
- Sivil toplum faaliyetlerine yönelik toplumsal farkındalığın artırılması ve STK'nın toplumsal görünürlüklerinin geliştirilmesi
- Okullardaki uygulamalarla çocukların sivil toplum tanışması ve gönüllülük bilincinin oluşmasının sağlanması
- Üniversitelerde sivil topluma yönelik yapıların çoğaltılması ve Üniversitelerde sivil topluma yönelik sertifikasyon ve lisansüstü programların açılması

4.2. STK'nın Kurumsal Roller Açısından Araçsallaştırılması

Az önce ifade ettiğimiz gibi Planda sivil toplum olgusuna ve sivil toplum kuruluşlarının kurumsal yapılarına ilişkin değerlendirme ve vizyoner yaklaşımları ayrı bir başlık altında toplanmıştır. Bunun yanında plan başlık ve içerikleri incelendiğinde çeşitli konu başlıklarında da sivil toplum kuruluşlarına atıf yapıldığı görevlendirme öngörülerine rastlanmaktadır. Çalışmamızın bu kısmında Planda sivil topluma ilişkin gerçekleştirilen rol/görev belirlemeleri ve yaklaşımlar ele alınacaktır.

2 İçişleri Bakanlığı bünyesinde 03.08.2002 tarih ve 4771 sayılı Kanunun 46. maddesi ile kurulan “Dernekler Dairesi Başkanlığı”, 13.09.2018 tarihli 17 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile “Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü”ne dönüştürülmüştür.

3 Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 1 nolu Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesininin 256. maddesi ile İçişleri Bakanlığı teşkilatı içinde yer almıştır (RG, Tarih: 10.07.2018 Sayı: 30474).

4.2.1. Ekonomik Hedefler ve STK

Planın hedefleri ve politikalarının belirlenmesine yönelik istikrarlı ve güçlü ekonominin oluşturulmasında STK iki biçimde konumlandırılmış görülmektedir. Birincisi; makro-ekonomik politikalar belirlenmesine yönelik “temel dönüşüm kararlarında (kamu, özel sektör) STK ve diğer bütün paydaşların katılımlarıyla toplumsal mutabakatın oluşturulmasına özel önem verilmesi” (www.sbb.gov.tr). İkincisi; “Et ve Süt Kombinelerindeki atıl kapasitenin (kamu ve özel sektör ile) STK’lar tarafından kullanılmasının sağlanması” (www.sbb.gov.tr) öngörülmüştür.

4.2.2. Kurumsal Kapasite ve STK

Planın hedef ve politikalarından biri olan rekabetçi üretim ve verimliliği sağlamak için öngörülen yatay politika alanlarından biri yüksek kurumsal kapasite olarak belirlenmiştir (www.sbb.gov.tr). Özel sektörün kurumsal kapasitesinin geliştirilmesine yönelik belirlenen politikalar arasında STK’na verilen roller şu başlıklar altında toplanabilir (www.sbb.gov.tr);

- Meslek kuruluşları ile imalat sektöründeki STK’larının mevcut sorunlara çözüm üretecek yapıya kavuşmalarının desteklenmesi
- İmalat sektörlerindeki STK’nı içeren kapasite gelişim programı uygulanması
- STK’nın sektörel sorunlara yönelik projelerinin desteklenmesi

4.2.3. Çevrenin Korunması ve STK

Yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevre başlığı içinde yer verilen çevre koruma konusunda planda; “çevre ve doğal kaynakların korunması, kalitesinin iyileştirilmesi, etkin, entegre ve sürdürülebilir şekilde yönetiminin sağlanması, her alanda çevre ve iklim dostu uygulamaların gerçekleştirilmesi, toplumun her kesiminin çevre bilinci ile duyarlılığının artırılması” (www.sbb.gov.tr) temel amaç olarak belirlenmiştir. Çevre konusunda öngörülen politika içeriklerinde çevre ile ilgili kuruluşların görev-yetki ve sorumluluklarının netleştirilmesi kamu ve özel sektörün yanı sıra yerel yönetimler ve STK arasında işbirliğinin geliştirilmesi ayrıca toplumsal kesimlerin çevre bilincinin artırılması tüm bu politikalar çerçevesinde etkin çevre yönetiminin sağlanması öngörülmektedir.

4.2.4. Hukuk Devleti Demokratikleşme ve STK

Planda ekonomik ve sosyal kalkınmanın temel ortağı haline gelen STK’larının dinamik ve esnek yapıya kavuşma gereğine vurgu yapılmaktadır. Bu özelliklere sahip STK’nın yerel/ulusal talep ve sorunlara cevap verebilme potansiyelinden yararlanılması da ayrı bir önem taşımaktadır. STK’nın üstleneceği rollerin demokrasinin niteliğinin geliştirilmesinin yanında kamu yönetimince sunulan hizmetlerin kalifikasyonunun artırılmasına da katkı yapması öngörülmektedir. Plan döneminde “aktif vatandaşlık bilincinin geliştirilmesi, karar alma süreçlerine STK’nın etkin katılımının sağlanması, sivil toplum- kamu-özel sektör işbirliğinin artırılması ve sosyal diyalog ortamının geliştirilmesi, STK’nın kurumsal, beşeri ve finansal kapasitelerinin güçlendirilmesi” (www.sbb.gov.tr) hedeflenmektedir.

4.2.5. Kalkınma Amaçlı Uluslararası İşbirliği Çerçevesinde Ulusal Kapasite ve STK

Planda ülkemizin diğer ülkeler nezdindeki uluslararası kalkınma işbirliği girişimlerinin stratejik yaklaşımla, daha etkin ve koordinasyon içerisinde yürütülmesi temel amaç olarak belirlenmiştir (www.sbb.gov.tr). Bu konuda ortaya konulan politika araçları ve tedbirler arasında STK’na roller verilmekle birlikte, STK’nın üstlenmesi öngörülen rollere ilişkin olarak işbirliği, koordinasyon ve yapabilirlik kapasitelerine ilişkin atflar yer almaktadır. Bu konuda planın politika araçları ve öngördüğü tedbirler kısaca şunlardır (www.sbb.gov.tr):

“Kamu, özel sektör ve STK’nın diğer ülkelere yönelik kalkınma yardımlarının organizasyonunda eşgüdüm sağlanması; STK tarafından uluslararası düzeyde gerçekleştirilecek yardım faaliyetlerinin stratejik perspektifle ele alınması; STK’nın uluslararası yardım girişimlerinin kamu

kurumları ile koordinasyon içerisinde yürütülmesinin sağlanması; STK tarafından yapılan uluslararası kalkınma yardımı verilerinin toplanması ve raporlanmasına ilişkin mevzuatın güncellenmesi; STK'nın uluslararası kalkınma işbirliği faaliyetlerine yönelik akreditasyon kriterleri belirlenmesi; Uluslararası kuruluşlar, yabancı yardım kuruluşları, yabancı diplomatik misyonlar ve uluslararası STK'ları gibi kalkınma işbirliği alanındaki tüm aktörlerin Türkiye'de yürüttükleri faaliyetlerin ülkemizin ulusal politikalarıyla uyumuna ilişkin işbirliği mekanizması oluşturulması”.

4.2.6. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve STK

Planın dünyanın temel gündemlerinden birini oluşturan sürdürülebilir kalkınma konusunda düşünsel ve kurumsal bazlı öngörüsü bulunmaktadır. Bu çerçevede “*sürdürülebilir kalkınma amaçlarının önceliklerimiz doğrultusunda politikalara yansıtılması, amaçlara ilişkin etkili bir takip ve gözden geçirme mekanizması oluşturulması*” (www.sbb.gov.tr) hedefi planda yer almıştır. Planda sürdürülebilir kalkınma amaçları başlığının yeri incelendiğinde “*bir bölüm olarak çalışmanın son iki sayfasında değerlendirmeye alındığı ve bu hedeflere dair bir amaç maddesi ve yaklaşık altı maddelik bir politika ve tedbirler bölümünün yer aldığı görülüyor, buradaki ayrılık aslında amaçların planın tamamından ayrık konumunu göstermektedir*” (Orhan, 2019:2). Bu konuda öngörülen temel politika ve tedbir olarak Cumhurbaşkanlığı bünyesinde “Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulu”nun kurulmasıdır. Kurulun katılımcıları arasında (ilgili kamu kuruluşları, mahalli idareler, üniversiteler, özel sektör ile birlikte) STK'nın yer alması öngörülmüştür. Bu çerçevede STK'na Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulu bünyesinde; sürdürülebilir kalkınma amaçlarının uygulanmasının ulusal düzeyde takip ve gözden geçirilmesi ile koordinasyonunu sağlama rolü (www.idemahaber.com) verilmektedir.

SONUÇ

Yerelden ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylere kadar faaliyet gösteren, kentsel ve kırsal, resmi ve gayri resmi kuruluşlardan oluşan sivil toplum kuruluşları (Keijzer ve Bossuyt, 2020:788) nitelikleri itibarıyla toplum kesimlerin artan ve çeşitlenen taleplerinin yansımaları olarak yönetsel mekanizmalarda güçlü şekilde yer almaya başlamışlardır. Çalışmamızda ülkemizde yirminci yüzyılın son on yıllarında güçlü yasal ve kurumsal sonuçlarının yaşandığı sivil toplum-yönetim ilişki ve işbirliği belediye kuruluşları ekseninde ele alınmıştır. 2004 yılında büyük oranda değişikliğe uğrayan belediye mevzuatının belediye sivil toplum ilişkisi ve işbirliğine daha geniş bir bakış açısı getirdiğini söylemek mümkündür. Hatta bu bakışı yansıtan biçimde belediye mevzuatı literatürde “hemşehri odaklı yönetim modeli” olarak da tanımlanmıştır. Bu retoriği haklı çıkaracak düzenlemeler ise çalışmamızda üç başlıkta derlenmiş bulunmaktadır: Hemşehri Hukuku, Kent Konseyi ve Gönüllü Katılım.

Belediye mevzuatında herkes, “ikamet ettiği beldenin hemşehrisi” olarak tanımlanmış ve ayrıca sivil toplum kuruluşlarına ilişkin şu düzenlemelere yer verilmiştir: Belediye meclislerine katılma; belediyenin sosyo-kültürel çalışmalarında yer alabilme; kent konseyine iştirak etme; konuyla ilgili STK'nın belediye ihtisas komisyonlarında görüş bildirebilme vb. Bu noktada akla gelen soru ve/veya sorun; temel ve tamamlayıcı yerel mevzuat ile tanınan söz konusu hakların kullanımı noktasında sivil toplumun mevcut kapasite, imkân ve kabiliyetlerinin düzeyinin ne olduğudur. Bu noktada On Birinci Planda STK'na kamu ve özel sektör ile birlikte sosyo-ekonomik kalkınmanın temel paydaşları arasında yer verilmiş, bu kuruluşların idari ve mali açıdan şeffaf ve hesap verebilir hale getirilmesi yönünde öngörülere yer verilmiştir.

Çalışmamıza esas teşkil eden metinler üzerindeki incelememiz sırasında elde ettiğimiz ve metinde yer verdiğimiz tespitlere ek olarak etkin bir sivil toplum mekanizmasının aktif paydaş kılınabilmesine yönelik bazı önerilerimizi şu başlıklar altında toplayabiliriz: toplumsal kesimlerde sivil toplum algısı ve farkındalığı güçlendirilmelidir; sivil toplum kuruluşlarının toplumsal itibarına ve kabul edilmişlerine zarar verecek kurumsal müdahalelerden kaçınılmalıdır; toplumsal sorunlara duyarlı ve proaktif bireylerin yetiştirilmesi sürecinde sivil toplum kuruluşlarının her aşamadaki eğitim kurumları ve öğrenciler ile etkin irtibat kurmalarının önü açılmalı ve desteklenmelidir; üniversitelerin ilgili bölümleri ile sivil toplum kuruluşları arasında etkili iletişim ve işbirliği fırsatları geliştirilmelidir; hemşehrilerin yaşadıkları kente ve yaşam alanlarına dair sorunları; kahvehane sohbetlerinde pazar yerinde ve sokak başlarında kendi aralarında “*kısıf sesle söylenerek*” değil “*açık yüreklilikle seslendirerek*” katkı sağlayacakları kurumsal mekanizmalar geliştirilmelidir; demokratik, katılımcı ve çoğulcu toplumun önünde zihinsel kalıpların aşılmasına yönelik toplumsal bütünlüğün ve birlikteliğin sürdürülebilirliğini teşvik eden, destekleyen müstakil ve bütüncül bir sivil toplum mevzuatı hazırlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- ALTIN, Aytuğ ve ŞAHİN, Erdal Osman (2019), “*Yerel Yönetimlerde Alternatif Hizmet Sunma Yöntemi Olarak Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım*”, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi** (ASEAD), S.6(3), ss.89-114.
- ASLAN, Seyfettin (2010), “*Sivil Toplum: Kavramsal Değişim ve Dönüşüm*”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, S.9(33), ss.188-212.
- ATAR, Yavuz (1997), “*Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet Düalizmi*”, **Yeni Türkiye**, S.4(18), ss.98-122.
- BEKTAŞ, Serkan (2019), “*Katılımcı Kent Konseyi Modeli*”, **Ege Sosyal Bilimler Dergisi**, S.2(2), ss.76-91.
- CUMHURBAŞKANLIĞI STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI (2019), **On Birinci Kalkınma Planı**, 23.07.2019 tarih ve (mükerrer) 30840 sayılı Resmi Gazete (Erişim Tarihi: 24.07.2019), http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/ON_BIRINCI_KALKINMAPLANI_2019-2023.pdf
- ÇAHA, Ömer (1997), “*1980 Sonrası Türkiye’inde Sivil Toplum Arayışları*”, **Yeni Türkiye Dergisi**, S.4(18), ss.29-41.
- ÇELİK, Abdullah (2013), “*Kent Yönetimi Bağlamında Kent Konseyinin İşlevleri Üzerine Bir Değerlendirme*”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, S.14(2), ss.215-229.
- EMREALP, Sadun (2005), **Yerel Gündem 21 El Kitabı**, <https://kentkonseyi.umraniye.bel.tr/userfiles/files/kentkonseyi/YG21-el-kitabi.pdf> (Erişim Tarihi: 04.02.2020).
- GÖNENÇ, Akpınar Ayşenur (2001), **Sivil Toplum Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi** (E-Kitap), Altkitap Yayınları, İstanbul.
- GREADY, Paul ve ROBINS, Simon (2017), “*Rethinking Civil Society And Transitional Justice: Lessons From Social Movements And ‘New’ Civil Society*”, **The International Journal of Human Rights**, S.21(7), ss.956-975, <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13642987.2017.1313237?needAccess=true> (Erişim Tarihi: 16.05.2020).
- HALİFEOĞLU, Melek ve YETİŞ, Mehmet (2013), “*Gramsci, Sivil Toplum - Devlet İlişkisi ve Kuramsal Kökenler*”, **Mülkiye Dergisi**, S.37(1), ss.163-187.
- İBRAHİM, Ferhat (1997), “*Sivil Toplum Üzerine Arap Tartışması*”, **Ortadoğu’da Sivil Toplumun Sorunları** (Ed. Ferhat İbrahim, Heidi Wedel), İletişim Yayınları, İstanbul, ss.32-43.
- İÇİŞLERİ BAKANLIĞI (2018), **İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.siviltoplum.gov.tr/sivil-toplumla-iliskiler-genel-mudurlugu> (Erişim Tarihi: 23.09.2019).
- IDEMAHABER (2019), “*Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulu Kuruluyor*”, **Idemahaber**, 10.08.2019, <http://www.idemahaber.com/ulusal-surdurulebilir-kalkinma-koordinasyon-kurulu-kuruluyor/> (Erişim Tarihi: 27.10.2019).
- KARAMAN, Zerrin (1998), **Kent Yönetimi ve Politikası**, DEÜ Yayınları, İzmir, 4. Baskı.
- KALM, Sara, STRÖMBOM, Lisa ve UHLIN, Anders (2019), “*Civil Society Democratizing Global Governance? Potentials and Limitations of CounterDemocracy*”, **Global Society**, S.33(4), ss.499-519, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13600826.2019.1640189> (Erişim Tarihi: 06.12.2019).
- KEIJZER, Niels ve BOSSUYT, Fabienne (2020), “*Partnership on Paper, Pragmatism on The Ground: The European Union’s Engagement With Civil Society Organisations*”, **Development in Practice**, S.30(6), ss.784-794, <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09614524.2020.1801589?needAccess=true> (Erişim Tarihi:16.05.2020).
- KELEŞ, Ruşen, GÜNER, Ayşe ve ÖNER, Şerif (2009), “*Yerel Yönetimlerde Katılım*”, **Batı Akdeniz Mimarlık Dergisi**, S.15(42), Mimarlar Odası Antalya Şubesi Yayını, Antalya, ss.4-24.
- KELEŞ, Ruşen ve MENGİ, Ayşegül (2017), **Kent Hukuku**, İmge Yayınları, Ankara.

- KOÇAOĞLU, Mustafa ve SERT, Suzan (2018), “*Kentsel Sürdürülebilirlik Kavramı ve Kentsel Sürdürülebilirliğin Sağlanmasında Kent Konseylerinin Rolü Üzerine Bir Değerlendirme*”, **Strategic Public Management Journal**, S.4(8), ss.52-61.
- KUMAR, Krishan (2008), “*Civil Society, Globalization, and Global Civil Society*”, **Journal of Civil Society**, S.4(1), ss.15-30, https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/17448680802049562?casa_token=Fe_K-WPvgEAAAAA:3AtOATkYu8xVnsLIQQIhGmjbTofaU2g9NNpkgf3DJR_cuTyEt3YLI23I83OVpo6zDbykCgCAUqdiKig (Erişim Tarihi: 16.05.2020).
- ORHAN, Gökhan (2019), “*11. Kalkınma Planı ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları*”, **EKOİQ**, <http://ekoIQ.com/2019/10/03/11-kalkinma-planı-ve-surdurulebilir-kalkinma-amaçları/> (Erişim Tarihi: 27.10.2019).
- ÖNER, Şerif (1998), “*Cumhuriyetten Günümüze Demokratik Yerel Yönetim Anlayışının Gelişimi*”, **Yeni Türkiye**, S.5(23-24), ss.3713-3728.
- ÖNER, Şerif (2000), “*Belediye Yönetim Kararlarında Sivil toplum Kuruluşlarının Etkinliği*”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- ÖNER, Şerif (2001), “*Sivil Toplum Kuruluşlarının Yerel Demokrasi ve Katılım Algılamaları*”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, S.10(2), ss.51-67.
- ÖNER, Şerif (2010), “*Küresel Yönetim Anlayışının Türkiye’de Yerel Yönetimler Üzerindeki Yasal ve Kurumsal Etkileri*”, **Tartışılan Boyutlarıyla Küreselleşme** (Ed. Osman Tekir, Şerif Öner), Gazi Kitabevi, Ankara, ss.227-252.
- RICHARDSON, Jeremy J. (1993), **Pressure Groups and Government** (Ed. Jeremy J. Richardson), Oxford University Press, New York.
- SAN, Coşkun (1994), “*Demokratik Siyasal Kültür ve İnsan Hakları*”, **İnsan Hakları Yıllığı**, S.16(3), ss.4-16.
- SARIBAY, Ali Yaşar (1995), **Postmodernite Sivil Toplum ve İslam**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2. Baskı.
- TANDIRCIOĞLU, Haluk ve ÖNER, Şerif (2014), “*6360 Sayılı Kanunun Mali Paylaşım Çerçevesinde Değerlendirilmesi*”, **Mali Yerinden Yönetim** (Ed. Mustafa Sakal, Ahmet Kesik, Tekin Akdemir), Nobel Yayınları, Ankara, ss.247-264.
- TUİK (2020), **2019 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları**, TUİK Yayını, Ankara, <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=33705> (Erişim Tarihi: 04.02.2020).
- UKESSAYS (2018), “*The Concept of Civil Society Politics Essay*”, **UKEssays**, <https://www.ukessays.com/essays/politics/the-concept-of-the-civil-society-politics-essay.php> (Erişim Tarihi: 06.12.2019).
- UKESSAYS (2018), “*The Stronger Civil Society The Stronger Democracy Politics Essay*”, **UKEssays**, www.ukessays.com/essays/politics/the-stronger-civil-society-the-stronger-democracy-politics-essay.php (Erişim Tarihi: 06.12.2019).
- VANDYCK, Charles Kojo (2017), “*Concept and Definition of Civil Society Sustainability*”, **CSIC – Center For Strategic & International Studies**, www.csis.org/analysis/concept-and-definition-civil-society-sustainability (Erişim Tarihi: 06.12.2019).
- YENİŞEHİRLİOĞLU, Şahin (1995), **Birey Toplum Devlet İlişkileri**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2. Baskı.
- YILMAZ, Aytekin (1997), “*Sivil Toplum Demokrasi ve Türkiye*”, **Yeni Türkiye Dergisi**, S.3(18), ss.83-93.
- 1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi** (10.07.2018 tarih ve 30474 sayılı Resmi Gazete).
- 13 Nolu Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi** (24.07.2018 tarih ve 30488 sayılı Resmi Gazete).
- 17 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi** (13.09.2018 tarih ve 30534 sayılı Resmi Gazete).
- İl Özel İdaresi ve Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım Yönetmeliği** (09.10.2005 tarih ve 25961 sayılı Resmi Gazete).
- Kent Konseyi Yönetmeliği** (08.10.2006 tarih ve 26313 sayılı Resmi Gazete).

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na Türkiye'nin Koyduğu Çekincelerin Yeniden Değerlendirilmesi

Reassessment of Turkey's Reservations to the European Charter of Local Self-Government

Abdullah TAŞTEKİN

*Doç. Dr., Harran Üniversitesi,
İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü,
atastekin@yahoo.com*

<https://orcid.org/0000-0001-7634-4385>

Makale Başvuru Tarihi: 16.10.2020

Makale Kabul Tarihi: 27.12.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Hakan AKCA

*Doktorant, Harran Üniversitesi,
SBE, Kamu Yönetimi A.B.D.,
hakca2020@gmail.com*

<https://orcid.org/0000-0002-6841-9436>

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı,
Yerel Özerklik,
Yerel Yönetimler,
Türkiye,

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nda genel olarak yerel yönetimlerin idari, siyasi ve mali özerkliklerinin gerçekleştirilmesi, korunması ve kamu hizmetlerinin vatandaşlara en yakın yönetim birimlerince yerine getirilmesi çerçevesinde yerel yönetimlerin daha etkin bir hâle kavuşturulması amaçlanmaktadır. Şart'ın en önemli özelliği yerel ve mali özerklik konularını içererek yerel yönetimleri daha güçlü bir hâle getirmesidir. Türkiye de bu Şart'ı onaylamıştır. Ancak Türkiye Şart'ın bazı paragraflarına çekinceler koymuştur. Bu çalışmada, Türkiye'de kamu yönetiminde gerçekleştirilen reformlarla birlikte Şart'a koyulan çekincelerin mevcut durumu ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı, Türkiye'nin Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na hangi hususlarda çekinceler koyduğunun sebepleri ile birlikte ortaya koyulmasıdır. Çalışmanın gerçekleştirilmesinde içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. İçerik analizinde Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Ek Protokolü esas alınmıştır. Bu kapsamda, Türkiye'nin çekince koyduğu; yerel özerklik, idari özerklik, yerel sorumlulukların kullanılması, yerel yönetimlerin denetimi, mali kaynakların kullanılması, yerel makamlara danışılma, hibelerin şartlı yapılmaması, uluslararası iş birliği yapma hakkı, yargı yoluna başvurma hakkı ile birlik kurma ve birliklere katılma hakkı ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

Keywords:

The European Charter of Local Self-Government,
Local Autonomy,
Local Governments,
Turkey,

In The European Charter of Local Self-Government, it is aimed to make local governments more effective in terms of realization, protection and implementation of the administrative, political and financial autonomy of local governments and the fulfillment of public services by the administrative units closest to citizens. The most important feature of the Charter is that it strengthens local governments by including local and financial autonomy issues. Turkey has adopted this Charter. However, Turkey has put reservations in some paragraphs of the Charter. In this study, the current status of the reservations placed in the Charter along with the reforms carried out in public administration in Turkey is discussed. The aim of the study is to put forward together with the reasons on which Turkey has placed reservations in The European Charter of Local Self-Government. Content analysis method was used in the realization of the study. In the content analysis, the European Charter of Local Self-Government and its Additional Protocol were taken as basis. In this context, Turkey's derogation; local autonomy, administrative autonomy, use of local responsibilities, supervision of local governments, use of financial resources, consultation with local authorities, non-conditional grants, the right to international cooperation, the right to seek judicial remedies and the right to join unions and associations were evaluated separately.

1. GİRİŞ

Küreselleşme kavramıyla da ilişkilendirilen 21. yüzyılın baş döndürücü değişim ve dönüşümü bütün toplumları farklı düzeylerde de olsa etkilemiştir. Bu dönüşüm ve etkileme, yerelleşme ve bölgeselleşme, ulus devletin dönüşümü, yönetimde şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcı demokrasi doğrultusundaki ilkelerin devletlerin yönetim yapısında temel reformlara yol açtığı görülmektedir.

Türkiye’de özellikle 1970’li yıllardan itibaren hemen hemen kurulan bütün hükümetlerin ajandalarındaki önemli maddelerden biri de devlet yönetiminde yeniden yapılandırma olmuştur. Yeniden yapılandırma, yerel yönetimlerin güçlendirilmesinde şüphesiz en önemli konulardan biri olmuştur. Her toplumun tarihi, toplumsal ve siyasal örgütlenme biçimi ve kültürü farklılık arz ettiği için idari yapıları da farklılık göstermektedir. Bu yüzden ülkelerin tarihsel deneyimleri merkez ve yerel yönetim ilişkilerinin farklı biçimlere yol açtığını ifade etmek yanlış olmasa gerek. Türkiye’de kamu hizmetlerinin merkeziyetçi bir anlayışla yerine getirildiği yönetimin 1980’li yıllardan itibaren Avrupa Birliği’nin de etkisiyle yavaş yavaş yerel bir anlayışa doğru kaydığı görülmektedir.

Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği, temel bir hedef olarak, katılımcı demokratik yönetim ilkesinin hayata geçirildiği yönetim kademesi olarak yerel yönetimleri görmektedirler. Bu amaçla hazırlanan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nın temel amacı, üye ülkelerdeki yerel yönetimlerin yapısını güçlendirmek, idari ve mali özerkliklerini geliştirmek ve yerel yönetimler arasında işbirliği pratiklerini geliştirmektir.

Yönetimde merkeziyetçi yapılardan uzaklaşma ve yerelleşme eğilimlerinin belirginleştiği günümüzde, demokrasinin güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılması bağlamında yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması sürekli gündemde tutulmakta ve yerel yönetimler yalnızca bir hizmet kuruluşu olarak değil, aynı zamanda demokratik siyasi kurumlar olarak yeni işlevler üstlenmektedirler. Bu kapsamda Türkiye’de Avrupa Yerel Yönetimler Şartı’nın çekinceler koyularak imzalanması ve 2000’li yıllarda yapılan kamu yönetimi reformuyla, yerel yönetimlere daha fazla görev, yetki ve kaynak aktarımında bulunulması, yerel yönetimleri daha da güçlü bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır.

Çalışmanın temel konusunu, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı kapsamında Türkiye’nin tutumu ve Şart’ın hukuksal yapısı incelenip, Türkiye tarafından gerçekleştirilen yerel yönetimler reformları kapsamında Şart’a koyulan çekinceler ve yapılan reformlarla birlikte bu çekincelerin kaldırılıp kaldırılmayacağı problemi oluşturacaktır.

2. AVRUPA YEREL YÖNETİMLER ÖZERKLİK ŞARTI

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nın hazırlık sürecine tarihsel açıdan bakıldığında İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’nın farklı bölgelerinden bir araya gelen belediye başkanları tarafından 1951 yılında kurulan Avrupa Belediyeler Konseyi’nin, şimdiki adıyla Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi (CEMR), çalışmaları ön plana çıkmaktadır. CEMR, 1951 yılında kuruluşundan bu yana, hizmette yerellik ilkesinin ve vatandaşların katılımının ön planda olduğu yerel özerkliğe dayalı birleşik, barışçıl ve demokratik bir Avrupa’nın kurulmasını teşvik etmektedir. CEMR, Avrupa Birliği’nin 28 üye ülkesinin tamamının ve Avrupa Konseyi’ne de üye olan aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 41 üye ülkeden oluşmaktadır. Bu ülkelerin oluşturmuş olduğu 60 üye birlik CEMR’de yer almaktadır. Türkiye’den ise Türkiye Belediyeler Birliği’nin temsil edildiği CEMR’de yaklaşık yüz elli bin yerel ve bölgesel yönetimler temsil edilmektedir (Cemr, 2019; Muratoğlu, 2011:737).

CEMR’in 1953 yılında Versay kentinde düzenlediği ilk toplantısında “Avrupa Belediye Özgürlükleri Şartı” oy birliğiyle kabul edilmiş ve o dönemde Şartı kabul eden belediyelerin özerkliği hakkındaki temel ilkeleri ülkelerin anayasalarında garanti altına almaları istenmiştir. Yine bu toplantıda yerel yönetimler özerkliğinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne koyulması yönünde bir öneri ileri sürülmüştür. O dönemde Avrupa Konseyi’nde bu öneriye karşı çıkılmasına yönelik ortaya çıkan düşünceler ilerleyen dönemlerde değişikliğe uğramış ve özerk yerel yönetimlere daha çok önem verilmesi gerektiği yönünde adımlar atılmaya başlanmıştır (Muratoğlu, 2011:737; Alodalı vd., 2007:2-3).

Yerel özerklik konusunun ele alınması ve yerel yönetimlerin temsil edilebilmeleri kapsamında 1957 yılında kurulan Yerel ve Bölgesel Yönetimler Sürekli Konferansı’nın çalışmaları ve özellikle Avrupa Konseyi’nin 1967 yılında benimsediği 67 sayılı Yerel Özerklik İlkeleri Bildirgesi’nin de destek bulmasıyla beraber Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nı doğuran hazırlık aşamaları ortaya çıkmıştır. Yine bu konu özellikle 1980’lerden

İtibaren Yerel ve Bölgesel Yönetimler Sürekli Konferansı ile birlikte gerek Avrupa Yerel Yönetimlerden Sorumlu Bakanlar Konferansı'nda gerekse Bölge ve Yerel Sorunlar Yönetim Komitesi'nde birçok kez tartışılmıştır (Muratoğlu, 2011:740; Keleş, 1995:3-4; Yeter, 1996:3).

Genel anlamıyla yerel yönetimlerde karşılaşılan temel sorunların tartışıldığı bu toplantılarda esas olarak “*yerel özerklik*”, “*yerel yönetimlerdeki mali sorunlar*”, “*yerel yönetim uygulamaları ve perspektifler*” ve “*yasal düzenlemeler*” şeklindeki konular derinlemesine ele alınmıştır. Bu kapsamda yapılan toplantıların, çalışmaların, bildirgelerin ve özellikle Avrupa Belediye Özgürlükleri Şartı'nın da önemli etkilerinin olduğu Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı taslağı 1982 yılında hazırlanmıştır. Daha da geliştirilen bu taslak metin 1984 yılında Roma'da düzenlenen 6. Yerel Yönetimlerden Sorumlu Uzman Bakanlar Konferansı gündeminin birinci sırasında görüşülmüş ve uygun bulunmuştur. Uygunluğu kabul edilen Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, Avrupa Komisyonu Bakanlar Komitesi tarafından 15 Ekim 1985 tarihinde sözleşme olarak üye ülkelerin imzasına açılmış ve 1 Eylül 1988'de yürürlüğe girmiştir (Pıtırılı, 1989:59-60; Keleş, 1995:4; Yeter, 1996:3; Çevikbaş, 2012:35).

Tarihsel süreçte Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı değerlendirildiğinde, Avrupa'nın yaşadığı bütünleşme sürecinin önemli bir yanını oluşturan yerelleşme ve özerklik konuları doğrultusunda oluşturulan en somut belgelerden bir tanesi olduğu söylenebilir (Ökmen ve Parlak, 2015:102).

2.1. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın Amacı

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nda; genel anlamıyla yerel yönetimlerin idari, siyasi ve mali özerkliklerinin korunması, yerel yönetimlerin haklarının ortaya koyularak garanti altına alınması, uluslararası standartlar getirilerek yerel toplulukların demokratikleşmesinin sağlanması ve kamu hizmetlerinin vatandaşlara en yakın yönetim birimlerince yerine getirilmesi gibi amaçları içeren ortak belli başlı hükümler yer almaktadır. Bu açıdan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın önsözünde detaylı bir şekilde ele alınan amaçlar Şartı imzalayan Avrupa Konseyi üyesi devletler tarafından kabul edilmiştir. Bu Şart'ın önsözünde yer alan amaçlar şöyle sıralanabilir;

- Avrupa Konseyi'nin amacının üyeleri arasında ortak mirasları olan ideal ve ilkeleri korumak ve gerçekleştirmek için daha ileri bir birlik sağlamak olduğu bilinmelidir.
- Yukarıda ifade edilen amacın gerçekleştirilmesinin yollarından birisinin idari alanda anlaşmalar yapmak olduğu bilinmelidir.
- Yerel makamlar her türlü demokratik rejimin temellerinden birisi olmalıdır.
- Vatandaşların kamu işlerinin sevk ve idaresine katılma hakkının Avrupa Konseyine üye devletlerin tümünün paylaştığı demokratik ilkelerden biri olduğu bilinmelidir.
- Katılma hakkının en doğrudan kullanım alanının yerel düzeyde olduğuna kani olunmalıdır.
- Gerçek yetkilerle donatılmış yerel makamların varlığının hem etkili hem de vatandaşlara yakın bir yönetimi sağlayacağına kani olunmalıdır.
- Değişik Avrupa ülkelerinde özerk yerel yönetimlerin korunması ve güçlendirilmesinin demokratik ilkelere ve idarede âdemi merkezîyetçiliğe dayanan bir Avrupa oluşturulmasında önemli bir katkı sağladığı düşünülmelidir.
- Bunun demokratik bir şekilde oluşan karar organlarına ve sorumlulukları bakımından, bu sorumlulukların kullanılmasındaki olanak ve yöntemler bakımından ve bu sorumlulukların karşılanması için gerekli kaynaklar bakımından geniş bir özerkliğe sahip yerel makamların varlığını gerektirdiğini doğrulayarak kabul edilmelidir.

Şart'ın birinci maddesinde, “*Taraflar bu Şart'ın 12. maddesinde belirtilen şekil ve ölçüde kendilerini aşağıdaki maddelerle bağlı kabul edeceklerini taahhüt ederler*”, denilerek Şart'a taraf olan devletler tarafından önsöz kısmında yer alan ve yukarıda da belirtilen amaçları içeren maddelerin kabulünün taahhüt edildiği görülmektedir. Bu kapsamda Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın genel amacı hem Avrupa Birliği içinde hem de tüm dünyada demokrasi yolunda, küreselleşirken yerelleşen ve özerkleşen yönetim süreçlerine uluslararası standartlar ortaya koymak olduğu anlaşılmaktadır (Ökmen ve Parlak, 2015:102).

Genel olarak Şart'ın amacı ve bu amaçlar doğrultusunda belirtilenler dikkate alındığında önemli ilkeler karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın genel ilkelerini “*yerel özerklik ilkesi*”, “*hizmette yerellik (subsidiarity) ilkesi*”, “*hizmetlerde etkinlik ilkesi*”, “*verimlilik ilkesi*” ve “*halkın katılımı ilkesi*” şeklinde sıralamak mümkündür (Coşkun ve Eşki, 2013:6). Özetle, Şart'ın önsöz kısmında Avrupa Konseyi'nin kuruluş amacını temel alan ilkelerin, yerel yönetimler düzeyinde de uygulanmasına yönelik prensipler ele alınmakta ve Şartı onaylayan ülkeler tarafından uygulanması teşvik edilmektedir (Pıtırılı, 1989:62-63).

2.2. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın İçeriği ve Kapsamı

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, toplamda 30 paragrafın yer aldığı 18 maddeden oluşmakta ve üç ana bölüme ayrılmaktadır. Şart'ın birinci bölümü 2.-3.-4.-5.-6.-7.-8.-9.-10.-11. maddelerden; Şart'ın ikinci bölümü 12.-13.-14. maddelerden ve Şart'ın üçüncü bölümü ise 15.-16.-17.-18. maddelerden oluşmaktadır. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın içeriğine bakıldığında özerk yerel yönetimler ile ilgili Şart'ın özünü ve ruhunu oluşturan temel hükümlerin birinci bölümde yer aldığı görülmektedir. Bu açıdan Şart'ın birinci bölümünde yerel özerklik kapsamında oluşan yerel yönetimlerin dayandığı esas ilkelerle ilgili ana hükümlere yer verilmiştir.

Genel olarak Şart'ın birinci bölümünde “*Özerk Yerel Yönetimlerin Anayasal ve Hukuki Dayanağı*”, “*Özerk Yerel Yönetim Kavramı*”, “*Özerk Yerel Yönetimin Kapsamı*”, “*Yerel Yönetim Sınırlarının Korunması*”, “*Yerel Makamların Görevleri İçin Gereken Uygun İdari Örgütlenme ve Kaynaklar*”, “*Yerel Düzeydeki Sorumlulukların Kullanılma Koşulları*”, “*Yerel Makamların Faaliyetlerinin İdari Denetimi*”, “*Yerel Makamların Mali Kaynakları*”, “*Yerel Makamların Birlik Kurma ve Birliklere Katılma Hakkı*”, “*Özerk Yerel Yönetimlerin Yasal Korunması*” konularında detaylı düzenlemeler yer almaktadır.

Genel hatlarıyla Şart'ın özünü ve ruhunu oluşturan özerk yerel yönetim ilkesinin taraf ülkeler tarafından Anayasal ve yasal bir dayanağa kavuşturulması zorunluluğu, birinci bölümde özellikle vurgulanmaktadır. Yine yerindenlik (subsidiarity) ilkesinin de tanımlandığı bu bölümde yerel yönetimlerin görev ve yetki alanlarının belirlenmesine yönelik kriterler belirtilmektedir. Merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki denetimin azaltılması ve yetkilerin yerel yönetimlere mali kaynaklarıyla beraber devredilmesi gerekliliği bu bölümün önemli konuları olarak kabul edilmektedir (Keleş, 1995:4).

Şart'ın ikinci bölümünde ise Şartı onaylayan ülkelere yüklenen “*Yükümlülükler*” kısmı, Şart'ta yer alan özerk yerel yönetim ilkelerinin onaylayan ülkelerde bulunan yerel makamların bütün kategorilerinde uygulanmasını kapsayan “*Şartın Kapsayacağı Makamlar*” kısmı ve Şart'ın amaçlarına ve hükümlerine uygunluk sağlamak amacıyla ulusal mevzuatlarında yaptığı düzenlemeler ve kabul edilen mevzuat hükümleriyle alınan önlemler konusunda Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne bilgi verilmesi zorunluluğunu kapsayan “*Bilgi Sağlanması*” kısmı yer almaktadır.

Genel hatlarıyla ikinci bölümde yer verilen Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın en önemli özelliği, Şart'ın tamamının veya Şart'ta yer alan birtakım paragraflara çekinceler koyularak onaylanabilmesinin mümkün olmasıdır. Ancak bu çekincelerin istenilen paragraflara değil, Şart'ın 12. maddesinde belirtilen zorunlu hükümlere göre belirlenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Şart'ın 12. maddesinde yer alan yükümlülükler doğrultusunda taraf ülkelerin zorunlu olarak kabul ettiği hükümlerin Şart'ın özünü ve ruhunu koruması açısından önemli olmaktadır. Yine bu ülkelerin mevcut yasal ve yönetsel yapılarına uygun olan hükümleri kabul edebilmeleri veya henüz uygun olmayan hükümlere ise çekinceler koyularak reddedilebilmesi oldukça önemlidir. Bununla birlikte taraf ülkelerin mevcut yasal ve yönetsel durumlarına göre gerçekleştirilmesi gereken Anayasal ve/veya yasal düzenlemelerin yapıldıktan sonra çekincelerin kaldırılabilmesi yönündeki Şart'ta yer alan hükümler büyük önem taşımaktadır (Görün, 2004:14-31).

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın üçüncü bölümünde ise Şart'ın Avrupa Konseyi'ne üye olan tüm ülkelerin imzasına açık olacağını, onay ve yürürlüğe girme süreçlerinin belirlendiği “*İmza, Onay ve Yürürlüğe Girme*” kısmı, onaylayan ülkelerin Şart'ın uygulanacağı toprak ya da toprakları belirleyebilecekleri ve bu kapsamdaki yükümlülüklerin belirlendiği “*Topraklara İlişkin Hüküm*” kısmı, onaylayan ülkelerin Şart'ın yürürlüğe girmesinden itibaren beş yıllık bir sürenin geçmesinden sonra, Avrupa Konseyi Genel Sekreterine altı ay önce bildirimde bulunulması şartıyla sözleşmeden çekilmesi konusundaki düzenlemelerin yer aldığı “*Çekilme*” kısmı ve Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'nin yapması gereken yükümlülüklerin belirlendiği “*Bildirimler*” kısmından oluşmaktadır (Görün, 2004:14-31).

2.3. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Kapsamında Avrupa Konseyi'ne Üye Devletlerin Durumu

Avrupa Konseyi içinde bir dizi girişimin ve uzun yıllar süren müzakerelerin sonuç vermesiyle ortaya çıkan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, Avrupa'daki yerel özerkliğin korunması ve güçlendirilmesi bağlamında oldukça önemli olmaktadır. Şart'ın en önemli özelliği, Avrupa'daki demokratik ülkeler tarafından onaylanan ilkeleri açıklayan ve özerk yerel yönetimlerin oluşturulmasını güvence altına almayı amaçlayan bir belge olmasıdır. 1985 yılından itibaren üye ülkelerin imzasına sunulan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, günümüzde Avrupa Konseyi'ne üye olan 47 ülkenin tamamı tarafından imzalanmış ve onaylanmıştır. Buradan hareketle Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na taraf olan ülkelerin imza, onay ve yürürlüğe girme tarihleri ile birlikte Şart'a çekince koyan ülkeler Tablo 1'de detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

Tablo 1. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na Taraf Olan Ülkeler

Avrupa Konseyi Üyeleri	İmza	Onay	Yürürlüğe Girme	Çekince (1)
Almanya	15.10.1985	17.05.1988	01.09.1988	+
Andorra	27.10.2010	23.03.2011	01.07.2011	+
Arnavutluk	27.05.1998	04.04.2000	01.08.2000	
Avusturya	15.10.1985	23.09.1987	01.09.1988	+
Azerbaycan	21.12.2001	15.04.2002	01.08.2002	+
Belçika	15.10.1985	25.08.2004	01.12.2004	+
Birleşik Krallık	03.06.1997	24.04.1998	01.08.1998	+
Bosna Hersek	12.07.2002	12.07.2002	01.11.2002	
Bulgaristan	03.10.1994	10.05.1995	01.09.1995	+
Çek Cumhuriyeti	28.05.1998	07.05.1999	01.09.1999	+
Danimarka	15.10.1985	03.02.1988	01.09.1988	+
Ermenistan	11.05.2001	25.01.2002	01.05.2002	+
Estonya	04.11.1993	16.12.1994	01.04.1995	+
Finlandiya	14.06.1990	03.06.1991	01.10.1991	
Fransa	15.10.1985	17.01.2007	01.05.2007	+
Gürcistan	29.05.2002	08.12.2004	01.04.2005	+
Hırvatistan	11.10.1997	11.10.1997	01.02.1998	+
Hollanda	07.01.1988	20.03.1991	01.07.1991	+
İrlanda	07.10.1997	14.05.2002	01.09.2002	+
İspanya	15.10.1985	08.11.1988	01.03.1989	+
İsveç	04.10.1988	29.08.1989	01.12.1989	+
İsviçre	21.01.2004	17.02.2005	01.06.2005	+
İtalya	15.10.1985	11.05.1990	01.09.1990	+
İzlanda	20.11.1985	25.03.1991	01.07.1991	
Karadağ	24.06.2005	12.09.2008	01.01.2009	+
Kıbrıs	08.10.1986	16.05.1988	01.09.1988	+
Kuzey Makedonya	14.06.1996	06.06.1997	01.10.1997	
Letonya	05.12.1996	05.12.1996	01.04.1997	+
Lihtenştayn	15.10.1985	11.05.1988	01.09.1988	+
Litvanya	27.11.1996	22.06.1999	01.10.1999	
Lüksemburg	15.10.1985	15.05.1987	01.09.1988	
Macaristan	06.04.1992	21.03.1994	01.07.1994	+
Malta	13.07.1993	06.09.1993	01.01.1994	+
Moldova Cumhuriyeti	02.05.1996	02.10.1997	01.02.1998	
Monako	10.01.2013	10.01.2013	01.05.2013	+
Norveç	26.05.1989	26.05.1989	01.09.1989	
Polonya	19.02.1993	22.11.1993	01.03.1994	
Portekiz	15.10.1985	18.12.1990	01.04.1991	
Romanya	04.10.1994	28.01.1998	01.05.1998	+
Rusya Federasyonu	28.02.1996	05.05.1998	01.09.1998	
San Marino	16.05.2013	29.10.2013	01.02.2014	+
Sırbistan	24.06.2005	06.09.2007	01.01.2008	+
Slovak Cumhuriyeti	23.02.1999	01.02.2000	01.06.2000	+
Slovenya	11.10.1994	15.11.1996	01.03.1997	+
Türkiye	21.11.1988	09.12.1992	01.04.1993	+
Ukrayna	06.11.1996	11.09.1997	01.01.1998	
Yunanistan	15.10.1985	06.09.1989	01.01.1990	+
Toplam: 47 ülke				Çekince Koyan: 34 ülke

Kaynak: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/122>

Not: (1) Şart'a çekince koyan ülke "+" ile gösterilmektedir.

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na taraf olan ülkelerin detaylı bir şekilde gösterildiği Tablo 1 incelendiğinde aşağıdaki unsurlar dikkat çekmektedir;

- Tablo 1'e göre Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nı toplamda 47 ülke imzalamış ve onaylamıştır. 47 üye ülke arasından 34'ünün Şart'ın çeşitli paragraflarına çekinceler koyarak onayladıkları anlaşılmaktadır.
- Tablo 1'e göre Şart'ın çeşitli maddelerine çekince koyan ülkeler Almanya, Andorra, Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Ermenistan, Estonya, Fransa, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Karadağ, Letonya, Lihtenştayn, Malta, Monako, Macaristan, Romanya, San Marino, Sırbistan, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Türkiye, Yunanistan olarak sıralanabilir.
- Tablo 1'e göre Şart'a herhangi bir çekince koymadan doğrudan kabul eden ülkelere bakıldığında ise; Arnavutluk, Bosna Hersek, Finlandiya, İzlanda, Litvanya, Lüksemburg, Kuzey Makedonya, Norveç, Polonya, Portekiz, Moldova Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ve Ukrayna karşımıza çıkmaktadır.
- Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na taraf ülkeler değerlendirildiğinde Şart'ta bulunan zorunlu hükümlerin uygulama açısından zorluk teşkil ettiği kabul görmektedir. Buna ek olarak diğer hükümlerin de uygulamada sıkıntılar oluşturabileceği bilinmektedir. Buradaki asıl sıkıntının ülkelerin ulusal bütünlüğünün zedelenmesi konusundaki hassasiyetleri olduğu söylenebilir. Bu kapsamda Tablo 1'den de anlaşıldığı üzere Şart'ın uygulanabilirliği veya belirtilen bütün hükümlerin uygulanmasının birçok taraf ülke açısından sorun teşkil ettiği Şart'a koyulan çekincelerden anlaşılmaktadır. Bu duruma bir örnek vermek gerekirse; Fransa Şartı 15.10.1985 tarihinde imzalamasına rağmen 17.01.2007 tarihinde Şart'a çekinceler koyarak onaylamıştır (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2011:3).
- Çeşitli çekincelere rağmen 01.09.1988 tarihinde Şartı hemen yürürlüğe koyan ülkelerin Almanya, Avusturya, Danimarka, Kıbrıs, Lihtenştayn ve Lüksemburg olduğu Tablo 1'den anlaşılmaktadır.
- Tablo 1'e göre Şartı en son imzalayıp yürürlüğe koyan ülkelerin ise 2011 yılında Andorra, 2013 yılında Monako olduğu ve San Marino'nun 2013 yılında imzalayıp 2014 yılında yürürlüğe koyduğu anlaşılmaktadır.

2.4. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Ek Protokolü

1985 yılından itibaren geçen süre içerisindeki uygulamalardan elde edilen deneyimleri yansıtmayı ve bazı ilkelerin daha iyi anlaşılmasını amaçlayan Avrupa Konseyi'nde, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na bir Ek Protokol hazırlama zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi'nin 1994'ten bu yana aldığı bazı "Tavsiye Kararları"ndan esinlenilerek hazırlanan Ek Protokol, 16 Kasım 2009 tarihinde yalnızca Şart'a taraf olan ülkelerin imzasına açılmış ve en az 8 üye ülkenin imzasıyla yürürlüğe girme koşuluna bağlanmıştır. Bu koşulun sağlanmasıyla birlikte 1 Haziran 2012 tarihinde katılım ilkesini yerel demokraside daha etkin duruma getirmeyi amaçlayan Ek Protokol yürürlüğe girmiştir (Keleş ve Mengi, 2017:90). Genel olarak bu Ek Protokol, yerel yönetimlerin faaliyetlerine katılımın desteklenmesine yönelik olarak geliştirilmiş olup, Avrupa'da yerel yönetimlerin güçlendirilerek demokratikleşmesi için yapılan çalışmalarla ortaya çıkan birikimlerin bir sonucu olarak kabul edilmektedir (Toprak, 2014:57).

Ek Protokol, yerel yönetimlerin faaliyetlerine katılma hakkını uluslararası yasal bir güvence sağlayarak Şart'a yeni bir boyut kazandırmaktadır. Genel olarak yerel yönetimlerin faaliyetlerine katılma hakkı, yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluklarının belirlenmesini ve/veya kullanılmasını etkileme hakkını ifade etmektedir. Bu kapsamda Ek Protokol taraflarının, katılma hakkının kullanılmasını kolaylaştırmak ve bu hakkı yürürlüğe koymak için gereken her türlü yasal tedbirleri almaları gerekmektedir. Ek Protokol, aynı zamanda yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluklarının kullanılmasında etik dürüstlük ve şeffaflığın katılım hakkının kullanılmasını sebebiyle tehlikeye girmemesini sağlamak için gerekli önlemlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır (www.coe.int; Köşger ve Haktankaçmaz, 2011:51).

7 maddeden oluşan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Ek Protokolü'nün temel unsurları değerlendirildiğinde katılma hakkına ilişkin yerel yönetimlerin performansının belirlenebilirliğini artıracak göstergeler oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Ek Protokol ile birlikte yerel yönetimlerin faaliyetlerinin desteklediği ve Avrupa Konseyi'nin kuruluş amacına uygun olarak hazırlandığı görülmektedir. Genel olarak

Ek Protokol'de “*yerel yönetimin çalışmalarına katılma hakkının sağlanması ve korunması*” ve “*katılma hakkını sağlayan göstergeler ve izlenebilirlik*” konuları ön plana çıkmaktadır (Toprak, 2014:58).

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Ek Protokolü'nü günümüzde Arnavutluk, Belçika, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Ermenistan, Estonya, Finlandiya, Fransa, Gürcistan, Hollanda, İsveç, İsviçre, İzlanda, Karadağ, Kıbrıs, Kuzey Makedonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Norveç, Portekiz, Sırbistan, Slovenya ve Ukrayna olmak üzere 19 ülke imzalamıştır. Ancak bu ülkeler arasından Arnavutluk, Belçika, Birleşik Krallık, Fransa ve Portekiz Ek Protokolü imzalamalarına rağmen henüz onaylamamışlardır. Buna ek olarak Türkiye, Ek Protokol'e henüz taraf olmamıştır (www.coe.int).

3. AVRUPA YEREL YÖNETİMLER ÖZERKLİK ŞARTI VE TÜRKİYE

8-10 Kasım 1984 tarihinde düzenlenen 6. Yerel Yönetimlerden Sorumlu Uzman Bakanlar Konferansı gündeminin birinci sırasında yer alan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na ilişkin taslak metin hakkındaki görüşmeler sırasında Türkiye tarafından Şart'ın gücünün “tavsiye kararı” niteliğinde olması gerektiği düşünülmüş ve Türk delegasyonu konferansta o yönde vaziyet almıştır. Türkiye, o tarihlerdeki durumunun gerektirdiği Anayasa ve yerel yönetimleri ilgilendiren yasalar arasındaki; örgüt yapısı, görev, yetki ve merkezi idare ile olan karşılıklı ilişkiler açısından birtakım çelişkilerin olabileceği sebebiyle böyle bir tutum sergilemiştir. Ancak Şart'ın gücünün “sözleşme” niteliğinde yürürlüğe girmesini destekleyen Avrupa Konseyi ülkelerin çoğunlukta olması sebebiyle Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı bir sözleşme Şart olarak imzaya açılmıştır. Bakanlar Komitesi tarafından 15 Ekim 1985 tarihinde üye ülkelerin imzalarına açılan Şartı, Türkiye 21.11.1988 tarihinde çeşitli paragraflara çekinceler koyarak imzalamıştır (Pıtırılı, 1989:59-60; Yeter, 1996:3-4).

3.1. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın Türkiye'deki Hukuksal Yapısı

T. C. Anayasası'nın 90. maddesi gereğince Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın Türkiye açısından bağlayıcı nitelikte olabilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bir kanunla uygun bulunması gerekmektedir. Bu kapsamda 8 Mayıs 1991 tarih ve 3723 sayılı “*Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun*” ile Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından ve 06.08.1992 tarihli 92/3398 sayılı karar ile Bakanlar Kurulu tarafından Şart'a çekinceler koyularak onaylanmış ve bu karar 03.10.1992 tarih ve 21364 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Son olarak Şart'ın kabul edildiğine ilişkin belgeler 09.12.1992 tarihinde Avrupa Komisyonu'na gönderilmiştir. Bu kapsamda Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın 15. maddesinin 3. fıkrası gereğince 01.04.1993 tarihinde Türkiye açısından yürürlüğe girmiştir (Muratoğlu, 2011:740).

Türkiye Şart'ın 12. maddesinin 1. fıkrası gereğince aşağıda belirtilen madde ve paragrafları kabul ederek onaylamıştır. Buna göre Türkiye'nin kabul ettiği madde ve paragraflar şunlardır;

2. Madde

3. Maddenin 1. ve 2. paragrafları

4. Maddenin 1., 2., 3., 4., ve 5. paragrafları

5. Madde

6. Maddenin 2. paragrafı

7. Maddenin 1. ve 2. paragrafları

8. Maddenin 1. ve 2. paragrafları

9. Maddenin 1., 2., ve 3. paragrafları

10. Maddenin 1. paragrafı

Türkiye tarafından kabul edilen yukarıda belirtilen bu maddeler arasında zorunlu olmadığı hâlde bazı maddeler de kabul edilerek onaylanmıştır. Bunlar; 4. maddenin 3. ve 5. paragrafı, 6. maddenin 2. paragrafı, 7. maddenin 2. paragrafı ve 8. maddenin 1. paragrafıdır (İnaç ve Ünal, 2007:5). Buradan hareketle Türkiye tarafından çekince koyulan maddeler ise şunlardır;

4. Maddenin 6. paragrafı

6. Maddenin 1. paragrafı

7. Maddenin 3. paragrafı

8. Maddenin 3. paragrafı

9. Maddenin 4., 6. ve 7. paragrafları

10. Maddenin 2. ve 3. paragrafları

11. Madde

3723 sayılı Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun'un 2. maddesi gereğince Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na koyulan çekincelerin daha sonra kaldırılabilmesi yönünde Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır. Ancak bugüne kadar Bakanlar Kurulu bu yetkisini kullanmamıştır (Yeter, 1996:12; Muratoğlu, 2011:740-741).

Demokratik yerel yönetimlerin sağlanması için temel ilkeleri belirlemesi bağlamında büyük önem taşıyan Şart'a kendi yerel yönetim sistemleri bağlamında çekinceler koymakta özgür kılınan üye ülkeler bir dizi temel hükmü kabul etmekle ve geliştirmekle yükümlüdürler. Bu açıdan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na çekinceler koymasına rağmen taraf ülke olan Türkiye, genel olarak aşağıda sıralanan maddeleri kabul etmektedir (Toksöz, 2013:93);

- Yerel özerkliğin anayasal ve yasal temeli
- Yerel özerklik kavramı
- Yerel yönetim kapsamı
- Yerel yönetim sınırlarının korunması
- Yerel yönetimlerin istenen görevleri için uygun idari yapılar ve kaynaklar
- Sorumlulukların yerel seviyede uygulandığı koşullar
- Yerel yönetim faaliyetlerinin idari denetimi
- Yerel yönetimlerin mali kaynakları
- Yerel yönetimlerin örgütlenme hakkı

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na Türkiye tarafından çekince koyulan maddeler değerlendirildiğinde, yerel yönetimlerin iç idari örgütlenmelerini kendi organlarınınca belirlemesi, merkezi vesayet azaltılması, mali özerklik kapsamında yerel yönetimlere hareket özgürlüğü ve esneklik tanınması, uluslararası alanda yerel makamlarla işbirliği yapmaları ile uluslararası birliklere katılma hakkının tanınması ve yargı yollarına başvuru hakkının genişletilmesiyle ilgili konulara çekinceler koyduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'nin bu maddelere çekince koyma gerekçelerini belirtmediği ve zamanla birçok çekinceyle ilgili hukuki düzenlemeler yaptığı bilinmektedir (Coşkun ve Eşki, 2013:10).

Özellikle 2000'li yıllardan itibaren Türk kamu yönetimini yeniden yapılandırma çalışmaları kapsamında yeni kamu yönetimi yaklaşımına uygun olarak yerel yönetimlerde reformlar gerçekleştirilmiştir. Yerel yönetimlerin görev ve yetkilerini artırmak, idari vesayet etkilerini azaltmak ve mali açıdan yerel yönetimleri güçlendirmek gibi amaçlarla yapılan düzenlemeler doğrultusunda 21. yüzyılın ilk on yılı Türkiye'de reform yılları olarak kabul edilmektedir (Özer, 2013:104-113).

3.2. 2000'li Yıllar İtibariyle Yerel Yönetimlerde Yapılan Değişiklikler

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın yasal ve yönetsel bir referans çerçevesi olarak Türkiye'de yerel yönetim mevzuatı üzerinde direkt etkisi olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu açıdan Türkiye'de yerel yönetimlerle ilgili reform süreci kapsamında 2004 yılında 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2005 yılında 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ve 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu ile çok önemli hukuki düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (Çelik, 2013:17-28). Atılan bu önemli adımlar ile birlikte biraz daha güçlü, daha özerk ve halkın katılımının sağlandığı daha demokratik yerel yönetimlerin oluşturulması hedeflenmiştir (Koçak ve Ekşi, 2010:303-304; Özer, 2013:104).

Yukarıda değinilen değişikliklerle birlikte Türkiye'de yapılan reformlar kapsamında yerel yönetimlerde mali yönetimin ana ilkelerini barındıran hukuki düzenlemeler de gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda yapılan düzenlemeler ise 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun (2002),

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (2003) ve 5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun (2008) olduğu söylenebilir (Demircan, 2009:345).

Genel olarak Türkiye'deki son yıllarda gerçekleştirilen yerel yönetimlere ilişkin reformlar kapsamında Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na koyulan çekincelerin incelenerek kaldırılıp kaldırılmayacağı sorusu gündeme gelmektedir. Özellikle 2000'li yıllar itibarıyla yapılan yerel yönetim reformlarının, Şart'ta yer alan temel ilkelerin ve standartların dikkate alınarak hazırlandığı ve ölçek, idari vesayet, katılımcılık, yetki ve sorumluluk ile idari ve mali özerklik gibi konuları kapsayan, yerleşme süreçlerine katkı yapan ve yerel özerkliği geliştiren düzenlemeler olduğu anlaşılmaktadır (Gül vd., 2014:55).

Kamu yönetimi ve yerel yönetimler alanlarında gerçekleştirilen bu reformlar çerçevesinde Şart'a koyulan çekinceleri sürdürmenin bir gerekçesinin kalmadığı ve hatta yapılan bu yasal düzenlemelerle birlikte fiilen uygulanmaya başlandığı da görülmektedir. Bu açıdan çalışmanın temel amacını oluşturan Türkiye'nin Şart'a koyduğu çekincelerin hukuksal mevcut durumu yapılan bu değerlendirmeler çerçevesinde bir sonraki bölümde detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

3.3. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'ndaki Türkiye'nin Çekince Koyduğu Maddelerin Mevcut Durumu

Türkiye, 1988 yılında imzaladığı Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın 10 paragrafına çekince koyarak 1992 yılında onaylamış ve Şart 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. 1990'lı yıllarda dünyada değişen ve dönüşen hızlı gelişmeleri takip etmekte yetersiz kalmasına rağmen Türkiye, 2000'li yıllardan itibaren yapılan reformlarla birlikte kamu yönetiminde önemli dönüşümler gerçekleştirmiştir. Türk kamu yönetiminin yeniden yapılanma çerçevesinde gerçekleştirilen bu reformların yalnızca merkezi yönetimle sınırlı kalmamakla birlikte yerel yönetimleri de kapsadığı söylenebilir. Özellikle yerel yönetimlerdeki yeniden yapılanma çalışmaları; yönetime katılma, açıklık ve hesap verebilirlik, yerleşme (desantralizasyon), yerellik (subsidiarite), stratejik planlama ve merkezi yönetimin etkilerinin azaltılarak yerel yönetimlerin güçlenmesi gibi önemli konuları kapsamaktadır. Bu kapsamda yapılan yerel yönetimler reformunu değerlendirmek gerekirse Türkiye'deki yerel yönetimler mevzuatının Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ile Avrupa Birliği mevzuatına hukuki açıdan büyük ölçüde uyum sağlandığı söylenebilir (Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü, 2019:45; Çetin, 2010:25-31; Bilgin, 2005:35-41).

Yukarıda belirtilen bilgiler ışığında Türkiye'de kamu yönetiminde yeniden yapılanma kapsamında gerçekleştirilen yerel yönetimler reformlarıyla birlikte Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na koyulan çekincelerin mevcut durumunu incelemek gerekmektedir. Buna göre aşağıda maddeler hâlinde verilen konular kapsamında Şart'a koyulan çekincelerin kaldırılıp kaldırılmayacağı yapılan hukuki düzenlemeler çerçevesinde değerlendirilmektedir (Muratoğlu, 2011:755-771; Esen, 2011:23-25; Sertesin, 2013:5; Zoroğlu, 2011:48-49).

3.3.1. Yerel Özerklik Konusu

Türkiye Şart'ın özerk yerel yönetim konusunu düzenleyen 4. maddesinin 6. paragrafına çekince koymuştur. Bu paragraf (4/6) “*Yerel makamları doğrudan ilgilendiren tüm konulara ilişkin planlama ve karar alma süreçleri içinde, kendileriyle olanaklar ölçüsünde zamanında ve uygun biçimde danışılacaktır*”, şeklindedir. Çekince koyulan bu paragraf değerlendirildiğinde mevzuatta yerel yönetimleri ilgilendiren konularda danışılmasını zorunlu tutan genel bir hüküm bulunmamaktadır. Özellikle T. C. Anayasası'nda yerel yönetimlerle ilgili maddelerde bu yönde herhangi bir bağlayıcı hüküm bulunmamaktadır. Ancak bazı konularda yerel yönetimlerden görüş alınabileceğine dair yasal düzenlemelerin yer aldığı görülmektedir. Buna göre örneğin 5393 sayılı Belediye Kanun'un 7. maddesinin 1. fıkrası;

“Bir il dâhilindeki beldeler veya köyler arasında sınır uyuşmazlığı çıkması hâlinde ilgili belediye meclisi ve köy ihtiyar meclisi ile kaymakamın görüşleri otuz gün süre verilerek istenir. Vali, bu görüşleri değerlendirerek sınır uyuşmazlığını karara bağlar. Büyükşehir belediyesi sınırları içinde kalan ilçe ve ilk kademe belediyelerinin sınır değişikliklerinde büyükşehir belediye meclisinin de görüşü alınır”,

şeklindedir. Bu fıkradan anlaşıldığı üzere sınır uyuşmazlıklarının çözümü ile ilgili yerel yönetimlerin görüşlerine başvurulduğu anlaşılmaktadır. 5393 sayılı Kanun'un 12. maddesinin 3. fıkrası ise,

“Birleşme, katılma veya tüzel kişiliğin kaldırılması sonucu tüzel kişiliği ilk mahallî idare seçimlerine kadar devam edecek olan belediye ve köylerde, birleşme ve katılma işleminin gerçekleşmesi veya Cumhurbaşkanı kararının yayımlandığı tarihten itibaren yeni nazım ve uygulama planı yapılmaz; mevcut planlarda yapılması gereken zorunlu değişiklik ve her türlü imar uygulaması katılacak belediyenin uygun görüşü alınarak yapılır. Uygun görüş verilmeyen plan değişiklikleri yapılamaz”,

şeklinde ve ilgili konuda yerel yönetimlerden görüş alınmasının gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte aynı Kanun’un yerel yönetimlerde birleşme ve katılma hükümlerinin düzenlendiği 8. maddesinin 2. fıkrasında da ilgili konuda görüş alınması gerekliliği belirtilmektedir. Yapılan bu düzenlemelerin çekince koyulan paragrafa uyum sağladığı anlaşılmaktadır.

Acil durum planlaması hükümlerinin düzenlendiği 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 53. maddesinin 2. fıkrası ile 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’nun 69. maddesinin 2. fıkrası, *“Acil durum plânlarının hazırlanmasında varsa il ölçeğindeki diğer acil durum plânlarıyla da koordinasyon sağlanır ve ilgili bakanlık, kamu kuruluşları, meslek teşekkülleriyle üniversitelerin ve diğer mahallî idarelerin görüşleri alınır”*, şeklindedir. İlgili konuda yerel yönetimlerin görüşlerinin alınması belirtilmektedir. Bu hükümler çerçevesinde çekince koyulan paragrafa uyum sağlandığı söylenebilir.

Bir diğer örnek ise 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu’nun 20. maddesinin 1. fıkrasında geçen, *“Mahallî idarelerin menfaatlerinin korunması, gelişmelerine yardımcı olunması, personelinin eğitilmesi ve mahallî idarelerle ilgili kanun hazırlıklarında görüş bildirilmesi amacıyla il özel idarelerini ve belediyeleri temsil etmek üzere ülke düzeyinde sadece birer birlik kurulabilir (...)”*, hükmü şeklindedir. Bu fıkradan da anlaşıldığı üzere ülke düzeyinde kurulan birliklerin yerel yönetimlerle ilgili kanun hazırlıklarında görüş bildirmelerinin yasal temele kavuşturulduğu anlaşılmakta ve çekince koyulan paragrafa uyum sağlandığı görülmektedir.

Örnek olarak gösterilebilecek mevzuatta yer alan önemli bir düzenleme de Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliği’nin 6. maddesinin 2. fıkrasına göre ilgili birimlerce yapılan hukuki düzenlemelerin taslak metinleri hazırlanırken, mahallî idarelerin görüşlerinden de faydalanılmaktadır. Ancak bu görüşün bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Esas olarak Şart’ın çekince koyulan bu paragrafı (4/6) yerel yönetimlerle doğrudan ilgili konularda danışılmasını istemekte ancak bu görüşlerin mutlak suretle uyulması istenmemektedir. Bu kapsamda yukarıda detaylı bir şekilde mevzuatta yer alan ilgili hükümler dikkate alındığında bu paragrafa (4/6) koyulan çekincenin kaldırılabilmesi düşünülmektedir.

3.3.2. İdari Özerklik Konusu

Türkiye Şart’ın yerel makamların görevleri için gereken uygun idari örgütlenme ve kaynaklar konusunu düzenleyen 6. maddesinin 1. paragrafına çekince koymuştur. Bu paragraf (6/1), *“Kanunla düzenlenmiş daha genel hükümlere halel getirmemek koşuluyla, yerel makamlar kendi iç idari örgütlenmelerini, bunları yerel ihtiyaçlarla uyumlu kılmak ve etkin idare sağlamak amacıyla, kendileri kararlaştırabileceklerdir”*, şeklindedir. Çekince koyulan bu paragraf değerlendirildiğinde mevzuatta ilgili konuda gerekli düzenlemelerin yer aldığı görülmektedir. Bu kapsamda yerel yönetimleri ilgilendiren kanunların teşkilat ve personel hükümlerinin yer aldığı aşağıda sıralanan ilgili hükümler örnek olarak verilebilir. 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 48. maddesinin 2. fıkrası;

“Beldenin nüfusu, fizikî ve coğrafi yapısı, ekonomik, sosyal ve kültürel özellikleri ile gelişme potansiyeli dikkate alınarak, norm kadro ilke ve standartlarına uygun olarak gerektiğinde sağlık, itfaiye, imar, insan kaynakları, hukuk işleri ve ihtiyaca göre diğer birimler oluşturulabilir. Bu birimlerin kurulması, kaldırılması veya birleştirilmesi belediye meclisinin kararıyla olur”,

hükmü ve 49. maddesinin 1. fıkrası; *“Norm kadro ilke ve standartları Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Devlet Personel Başkanlığı tarafından müştereken belirlenir. Belediyenin ve bağlı kuruluşlarının norm kadroları, bu ilke ve standartlar çerçevesinde belediye meclisi kararıyla belirlenir”*, hükmü örnek olarak gösterilebilir. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun 21. maddesinin 2. fıkrası, *“Birimlerin kurulması, kaldırılması veya birleştirilmesi büyükşehir belediyesi meclisinin kararı ile olur”*, şeklindedir ve bu duruma örnek olarak gösterilebilir. 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’nun 35. maddesinin 1. fıkrası;

“İl özel idaresi teşkilatı; genel sekreterlik, malî işler, sağlık, tarım, imar, insan kaynakları, hukuk işleri birimlerinden oluşur. İlin nüfusu, fiziki ve coğrafi yapısı, ekonomik, sosyal, kültürel

özellikleri ile gelişme potansiyeli dikkate alınarak norm kadro sistemine ve ihtiyaca göre oluşturulacak diğer birimlerin kurulması, kaldırılması veya birleştirilmesi il genel meclisinin kararıyla olur. Bu birimler büyükşehir belediyesi olan illerde daire başkanlığı ve müdürlük, diğer illerde müdürlük şeklinde kurulur”,

şeklindedir ve bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Yerel yönetimlerin norm kadro ve personel istihdamı hükümlerinin yer aldığı 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 49. maddesinin 3. ve 4. fıkraları ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun 36. maddesi hükümleri bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu kapsamda yukarıda detaylı bir şekilde mevzuatta yer alan ilgili hükümler dikkate alındığında idari özerklik konusu kapsamındaki bu paragrafa (6/1) koyulan çekincenin kaldırılabilceği düşünülmektedir.

3.3.3. Yerel Sorumlulukların Kullanılması

Türkiye Şart'ın yerel düzeydeki sorumluluklarının kullanılma koşulları konusunu düzenleyen 7. maddesinin 3. paragrafına çekince koymuştur. Bu paragraf (7/3), *“Yerel olarak seçilmiş kişilerin görevleriyle bağdaşmayacak işlev ve faaliyetler kanunla veya temel hukuki ilkelere göre belirlenir”*, şeklindedir. Çekince koyulan bu paragraf değerlendirildiğinde mevzuatta ilgili konuda gerekli düzenlemelerin yer aldığı görülmektedir.

Genel olarak belediye başkanı, belediye meclis üyeleri ve belediye encümeni üyelerinin yükümlülüklerinin düzenlendiği 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 27., 28., 35. ve 37. maddelerinin ilgili hükümleri, il genel meclisi başkan ve üyeleri ve il encümeni başkan ve üyelerinin yükümlülüklerinin düzenlendiği 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun 19., 20. ve 27. maddelerinin ilgili hükümleri ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun 12., 17. ve 28. maddelerinin ilgili hükümleri örnek olarak gösterilebilir. Buradan hareketle mevzuatta yer alan ilgili hükümler dikkate alındığında yerel sorumlulukların kullanılması konusu kapsamındaki bu paragrafa (7/3) koyulan çekincenin kaldırılabilceği düşünülmektedir.

3.3.4. Yerel Yönetimlerin Denetimi

Türkiye Şart'ın yerel makamların faaliyetlerinin idari denetimi konusunu düzenleyen 8. maddesinin 3. paragrafına çekince koymuştur. Bu paragraf (8/3), *“Yerel makamların idari denetimi, denetleyen makamın müdahalesinin korunması amaçlanan çıkarların önemiyle orantılı olarak sınırlandırılmasını sağlayacak biçimde yapılmalıdır”*, şeklindedir. Çekince koyulan bu paragraf değerlendirildiğinde mevzuatta ilgili konuda gerekli düzenlemelerin yer aldığı görülmektedir. Buna göre T. C. Anayasası'nın 127. maddesinin 5. fıkrası hükümleri;

“Merkezi idare, mahalli idareler üzerinde, mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idari vesayet yetkisine sahiptir”,

şeklindedir. Bu fıkranın çekince koyulan paragraf (8/3) için gerekli güvenceyi sağladığı söylenebilir. Yine mevzuatta özellikle yerel yönetimler üzerindeki idari vesayet denetiminin kaldırılması yönünde başka düzenlemeler de yer almaktadır. 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nda yer alan bu idarelerin denetimlerini düzenleyen ilgili hükümler bu çekincenin kaldırılabilir olduğuna örnek gösterilebilir. Buna göre 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 54. maddesinde yer alan denetimin amacı hükümlerine ek olarak 55. maddesinin 1. fıkrası, *“Belediyelerde iç ve dış denetim yapılır. Denetim, iş ve işlemlerin hukuka uygunluk, malî ve performans denetimini kapsar”* ve 2. fıkrası *“İç ve dış denetim 5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu hükümlerine göre yapılır”*, hükümleri Şart'a koyulan çekinceye uyum sağlandığını göstermektedir. Ancak T. C. Anayasası'nın 127. maddesinin 4. fıkrası;

“Mahalli idarelerin seçilmiş organlarının, organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümü ve kaybetmeleri, konusundaki denetim yargı yolu ile olur. Ancak, görevleri ile ilgili bir suç sebebi ile hakkında soruşturma veya kovuşturma açılan mahalli idare organları veya bu organların üyelerini, İçişleri Bakanı, geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar uzaklaştırabilir”,

hükümlerinin Şart'a aykırılık teşkil ettiği yönündeki görüşler, Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi izleme raporlarında da belirtilmektedir. Dolayısıyla bu paragrafa (8/3) koyulan çekincenin anayasa değişikliği ile birlikte kaldırılmasının daha doğru olacağı düşünülmektedir.

3.3.5. Mali Kaynakların Güncellenmesi, Çeşitlilik ve Esneklik Taşınması

Türkiye Şart'ın yerel makamların mali kaynakları konusunu düzenleyen 9. maddesinin 4. paragrafına çekince koymuştur. Bu paragraf (9/4), “*Yerel makamlara sağlanan kaynakların dayandığı mali sistemler, görevin yürütülmesi için gereken harcamalardaki gerçek artışların mümkün olduğunca izlenebilmesine olanak tanımaya yetecek ölçüde çeşitlilik arz etmeli ve esneklik taşınmalıdır*”, şeklindedir. Şart'ın 9. maddesi genel olarak yerel yönetimlerin mali özerkliğinin sağlanmasını istemektedir. Buna göre T. C. Anayasası'nın 127. maddesinin 6. fıkrası, “*Bu idarelere (yerel yönetimler), görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır*”, şeklindedir ve bu madde ile ilgili olduğu söylenebilir. İdari anlamda özerk statüde kamu tüzel kişiliğine sahip yerel yönetimlerin aslında T. C. Anayasası'nda belirtilen bu fıkraya göre mali özerkliğe sahip oldukları anlaşılmaktadır. Ancak yerel yönetimlerin sahip oldukları mali kaynakların görevleriyle orantılı olup olmadığı ve mali özerkliğin uygulamada pek gerçekleşmediği konusunda çeşitli sıkıntılar bulunmaktadır. Çünkü T. C. Anayasası'nda verilen bu hakkın çerçevesinin yasalar tarafından belirlenmesi istenmektedir.

Genel olarak çekince koyulan bu paragraf (9/4) değerlendirildiğinde mevzuatta kısmen de olsa karşılandığı söylenebilir. Bu kapsamda 2008 yılında kabul edilen 5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun ile birlikte genel olarak yerel yönetimlerin mali konuları ile ilgili düzenlemelerin yapıldığı söylenebilir. Buna göre 5779 sayılı Kanun'un 1. maddesi, “*Bu Kanunla, il özel idareleri ve belediyelere genel bütçe vergi gelirleri tahsilâtı toplamı üzerinden ayrılacak paylara ilişkin esas ve usuller düzenlenmektedir*”, şeklindedir.

Genel olarak 5779 sayılı Kanun'da yerel yönetimlere dağıtılacak olan payların hesaplanması ve oranların belirlendiği madde 2'nin, payların ayrılması ve gönderilmesine ilişkin madde 3'ün, il özel idare ve belediye paylarının tahsisine ilişkin esasları içeren madde 4 ve 5'in ve denkleştirme ödeneği ve belediyelere yardım ödeneği ve belediyelere yardım ödeneği konularını içeren madde 6'nın çekince koyulan bu paragraf ile uyumlu olduğu söylenebilir. Özellikle belirtmek gerekirse 5. maddenin 1. fıkrası, “*2'nci maddenin ikinci fıkrasında belirtilen orana göre ayrılan belediye payının; yüzde 80'lik kısmı belediyelerin nüfusuna ve yüzde 20'lik kısmı gelişmişlik endeksine göre İller Bankası tarafından belediyelere dağıtılır*”, hükmü örnek verilebilir. Buna göre bu fıkra ile belirlenen nüfus ve gelişmişlik endeksi gibi kıstaslar, yerel yönetimlere sağlanan öz gelirlerin, onların görevlerini yerine getirmek için gereksinim duyacağı harcamalardaki değişimi takip etmesini sağlayacak derecede esnek olduğunu göstermektedir. Gerçekten de bir belediye içinde nüfus artışı, yerel yönetim giderlerinin artmasına neden olacaktır. Bu durumun 5779 sayılı Kanun'da ele alınması Şart ile uyumlu olduğunu göstermektedir. Yine de yerel yönetimlerin öz gelirlerinin daha da güçlendirilmesi ve gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesine yönelik daha kapsamlı düzenlemeler yapıldıktan sonra Şart'ın bu paragrafına (9/4) koyulan çekincenin kaldırılabilirliğinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

3.3.6. Yerel Makamlara Danışılması Konusu

Türkiye Şart'ın 9. maddesinin 6. paragrafına çekince koymuştur. Bu paragraf (9/6), “*Yeniden dağıtılan kaynakların yerel makamlara tahsisinin nasıl yapılacağı konusunda, kendilerine uygun bir biçimde danışılacaktır*”, şeklindedir. Bu çekince değerlendirildiğinde yukarıda detaylı bir şekilde ele alınan Şart'ın 4. maddesinin 6. paragrafına koyulan çekince hükümlerine getirilen açıklamaların bu çekince içinde geçerli olduğu söylenebilir. Özellikle belirtmek gerekirse 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu'nun 20. maddesi örnek olarak verilebilir. Çekince koyulan bu paragraftan da anlaşıldığı üzere yerel yönetimlere yalnızca danışılması istenilmektedir. Bu kapsamda devlet üzerinde herhangi bir bağlayıcılığı olmadığı düşünüldüğünde ise bu paragrafta (9/6) koyulan çekincenin kaldırılmasında herhangi bir sakıncanın olmadığı söylenebilir.

3.3.7. Hibelerin Şartlı Yapılmaması

Türkiye Şart'ın 9. maddesinin 7. paragrafına çekince koymuştur. Bu paragraf (9/7), “*Mümkün olduğu ölçüde, yerel makamlara yapılan hibeler belli projelerin finansmanına tahsis edilme koşulu taşımayacaktır. Hibe verilmesi yerel makamların kendi yetki alanları içinde kendi politikalarına ilişkin olarak takdir hakkı kullanmadaki temel özgürlüklerine hanel getirmeyecektir*”, şeklindedir. Çekince koyulan bu paragraf değerlendirildiğinde mevzuatta buna ilişkin düzenlemelerin yer aldığı görülmektedir. Buna göre 5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun ile birlikte genel bütçeden belediye ve il özel idarelerine gönderilen paylar herhangi bir koşula bağlanmadığı için çekince

koyulan paragraf ile uyum sağlandığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda mevzuatta yer alan ilgili hükümler dikkate alındığında bu paragrafa (9/7) koyulan çekincenin kaldırılabilceği düşünülmektedir.

3.3.8. Birlik Kurma ve Birliklere Katılma Hakkı

Türkiye Şart'ın yerel makamların birlik kurma ve birliklere katılma hakkı konusunu düzenleyen 10. maddesinin 2. paragrafına çekince koymuştur. Bu paragraf (10/2), “Her devlet, yerel makamların ortak çıkarlarının korunması geliştirilmesi için birliklere üye olma ve uluslararası yerel makamlar birliklerine katılma hakkını tanıyacaktır”, şeklindedir. Çekince koyulan bu paragraf değerlendirildiğinde mevzuatta ilgili konuda gerekli düzenlemelerin yer aldığı görülmektedir. Buna göre T.C. Anayasası'nın 127. maddesinin 6. fıkrası;

“Mahalli idarelerin belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacı ile, kendi aralarında Cumhurbaşkanının izni ile birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezi idare ile karşılıklı bağ ve ilgileri kanunla düzenlenir. Bu idarelere, görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır”,

hükümleri yerel yönetimlerin kendi aralarında birlik kurmalarına imkân vermekte ve bu hükümlerin çekince koyulan paragrafa uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Yine mevzuatta yerel yönetimlerin birlik kurma, üye olma ve uluslararası birliklere katılma hakkına ilişkin düzenlemelerin yer aldığı görülmektedir. 2005 yılında çıkarılan yerel yönetimlerin birlik kurabilmelerini düzenleyen 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu ile birlikte bu çekinceye uyum sağlandığı söylenebilir (Taştekin, 2015:157-172). Birlik kurma ve birliklere katılma hakkı konusu ile ilgili yapılan diğer düzenlemeler incelendiğinde 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 74. Maddesi;

“Belediye, belediye meclisinin kararına bağlı olarak görev alanıyla ilgili konularda faaliyet gösteren uluslararası teşekkül ve organizasyonlara, kurucu üye veya üye olabilir. Belediye bu teşekkül, organizasyon ve yabancı mahallî idarelerle ortak faaliyet ve hizmet projeleri gerçekleştirebilir veya kardeş kent ilişkisi kurabilir. Birinci ve ikinci fıkra gereğince yapılacak faaliyetlerin, dış politikaya ve uluslararası anlaşmalara uygun olarak yürütülmesi ve önceden Çevre ve Şehircilik Bakanlığının izninin alınması zorunludur”,

hükümleri ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun 62. Maddesi;

“İl özel idaresi, il genel meclisinin kararına bağlı olarak görev alanıyla ilgili konularda faaliyet gösteren uluslararası teşekkül ve organizasyonlara, kurucu üye veya üye olabilir. İl özel idaresi, bu teşekkül ve organizasyonlarla ortak faaliyet ve hizmet projeleri gerçekleştirebilir. Birinci ve ikinci fıkra gereğince yapılacak faaliyetlerin, dış politikaya ve uluslararası anlaşmalara uygun olarak yürütülmesi ve önceden İçişleri Bakanlığının izninin alınması zorunludur”,

hükümleri gereğince çekince koyulan paragrafa uyum sağlandığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda mevzuatta yer alan ilgili hükümler dikkate alındığında bu paragrafa (10/2) koyulan çekincenin kaldırılabilceği düşünülmektedir.

3.3.9. Uluslararası İşbirliği Yapma Hakkı

Türkiye Şart'ın 10. maddesinin 3. paragrafına çekince koymuştur. Bu paragraf (10/3), “Yerel makamlar, kanunlarla muhtemelen öngörülen şartlar dâhilinde, başka devletlerin yerel makamlarıyla işbirliği yapabilirler”, şeklindedir. Bu çekince değerlendirildiğinde yukarıda detaylı bir şekilde ele alınan Şart'ın 10. maddesinin 2. paragrafına koyulan çekince hükümlerine getirilen açıklamaların bu çekince için de geçerli olduğu söylenebilir. Özetle T. C. Anayasası'nın 127. maddesinin 6. fıkrası, 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 74. maddesi ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun 62. maddesi hükümleri gereğince bu paragrafa (10/3) koyulan çekincenin kaldırılmasında herhangi bir engel bulunmamaktadır.

3.3.10. Yargı Yoluna Başvurma Hakkı

Türkiye Şart'ın özerk yerel yönetimlerin yasal korunması konusunu düzenleyen 11. maddesine çekince koymuştur. Bu madde (11), “Yerel yönetimler kendi yetkilerinin serbestçe kullanımı ile anayasa veya ulusal mevzuat tarafından belirlenmiş olan özerk yönetim ilkelerine riayetini sağlanması amacıyla yargı yoluna başvurma hakkına sahip olacaklardır”, şeklindedir. Çekince koyulan bu madde değerlendirildiğinde T. C.

Anayasası'nın 127. maddesinde yer alan, “Mahalli idareler; il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir” ve 125. maddesinde yer alan, “İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır. (...)”, hükümleri gereğince çekincenin kaldırılacağı anlaşılmaktadır.

Mevzuattaki diğer düzenlemeler incelendiğinde 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 5. maddesi ile 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun 3. maddeleri gereğince yerel yönetimlerin idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişiliğine sahip oldukları belirtilmiştir. Bu kapsamda kamu tüzel kişiliğinin getirdiği hak ve fiil ehliyeti çerçevesinde yerel yönetimler davacı ve davalı olabilirler. Buradan hareketle çekince koyulan bu maddeye engel teşkil eden söz konusu bir düzenlemenin bulunmadığını söylemek mümkündür. Bu kapsamda mevzuatta yer alan ilgili hükümler dikkate alındığında bu maddeye (11) koyulan çekincenin kaldırılacağı düşünülmektedir.

SONUÇ

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın çekinceli imzalanması ve yerel yönetim mevzuatlarında yapılan temel değişiklikler yerel yönetim sistemimizi şüphesiz güçlü hâle getirmiştir. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na Türkiye tarafından koyulan çekincelerin birçoğunun artık kaldırılacağı düşünülmektedir. Türk kamu yönetiminde gerçekleştirilen yerel yönetimler reformlarıyla birlikte Şart'a koyulan bazı çekincelerin kaldırılmasında herhangi bir engel bulunmadığı söylenebilir. Bu kapsamda yapılan incelemeler sonucunda Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın 4. maddesinin 6. paragrafına, 6. maddesinin 1. paragrafına, 7. maddesinin 3. paragrafına, 9. maddesinin 6. paragrafına, 9. maddesinin 7. paragrafına, 10. maddesinin 2. paragrafına, 10. maddesinin 3. paragrafına ve 11. maddesine Türkiye tarafından koyulan çekincelerin kaldırılmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

Türkiye'de Batıda olduğu gibi güçlü ve köklü bir yerel yönetim geleneği olmadığı için, yapılan bu reformların yasal düzeyde kaldığı ve pratikte uygulanmadığı görülmektedir. Yasal ve kurumsal olarak idari ve mali özerklik sağlanmakla beraber, hem merkezi yönetimin, merkeziyetçi yönetim kültürünün devam ettiği hem de hemşehrilerin yerel yönetimlerin karar alma süreçlerine katılmaları, uygulamaları izleme ve denetlemeleri, hesap sormaları ve bunun araç ve yöntemlerinin siyasal kültürden dolayı etkin bir şekilde kullanılmadığı görülmektedir. Bu kapsamda hem Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na koyulan çekincelerin kaldırılması hem de Ek Protokol'e taraf olunması Türkiye'nin yerel yönetimler alanında yaşadığı yerel ve mali özerklik, yerel yönetim faaliyetlerine katılım hakkı ve yerel demokrasilerin güçlendirilmesi gibi temel konulardaki eksikliklerin uygulamaya dönük olarak giderilmesi anlamında olumlu sonuçlar elde edeceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ALODALI, M. Fatih Bilal, ÖZCAN, Lütfi, ÇELİK, Fikret, ve USTA, Sefa (2007), “Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye'de Belediyelerde Özerklik”, **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, S.3, ss.1-11.
- BİLGİN, Mehmet Hüseyin (2005), “Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma Tartışmaları”, **Kadir Has Üniversitesi İİBF Perşembe Konferansları**, S.20, ss.29-52.
- COŞKUN, Bayram ve EŞKİ, Şeyma (2013), “Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Ek Protokol Bağlamında Türkiye'deki Yerel Yönetim Sisteminin Değerlendirilmesi”, **VIII. Kamu Yönetimi Sempozyumu (KAYSEM)**, Hatay, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Yayını, Hatay, ss.1-14.
- ÇELİK, Abdullah (2013), “Yerel Özerklik Açısından 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun Genel Bir Değerlendirmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, S.18(1), ss.17-28.
- ÇETİN, Sefa (2010), “Türkiye'de Kamu Yönetimi Reform Sürecinin Değerlendirilmesi: Aksayan ve İşleyen Yönler”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.19(3), ss.23-38.
- ÇEVİKBAŞ, Rafet (2012), “Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye'de Uygulanabilirliği”, **Türk İdare Dergisi**, S.475, ss.33-62.

- TAŞTEKİN, Abdullah ve AKCA, Hakan - Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na Türkiye'nin Koyduğu Çekincelerin Yeniden Değerlendirilmesi
- DEMİRCAN, Esra Siverekli (2009), “*Yerel Yönetimler Yerelleş(m)iyor Mu?: Mali Yapı Üzerine Bir Değerlendirme*”, **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, S.8(16), ss.339-367.
- ESEN, Adem (2011), “*Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartında Türkiye'nin Çekinince Koyduğu Maddelerin Değerlendirilmesi*”, **İller ve Belediyeler Dergisi**, S.763, ss.20-29.
- GÖRÜN, Mustafa (2004), “*Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı*” **Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Anlaşmalarında Avrupa Konseyi**, Edt. Zerrin Toprak, Hikmet Yavaş ve Mustafa Görün, Birleşik Yayınları. İzmir.
- GÜL, Hüseyin, KİRİŞ, Hakan Mehmet, NEGİZ, Nilüfer ve GÖKDAYI, İsmail (2014), **Türkiye'de Yerel Yönetimler ve Yerel Siyaset**, Detay Yayıncılık, Ankara.
- İNAC, Hüsamettin, ve ÜNAL, Feyzullah (2007), “*Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye'de Belediyeler*”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.17, ss.1-24.
- KELEŞ, Ruşen (1995), “*Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Karşısında Avrupa ve Türkiye*”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, S.4(6), ss.3-19.
- KELEŞ, Ruşen ve MENGİ, Ayşegül (2017), **Avrupa Birliğinin Bölge Politikaları**, Cem Yayınevi, İstanbul.
- KOÇAK, Süleyman Yaman ve EKŞİ, Ali (2010), “*Katılımcılık ve Demokrasi Perspektifinden Türkiye'de Yerel Yönetimler*”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.21, ss.295-307.
- KÖŞGER, Yavuz Selim ve HAKTANKAÇMAZ, M. İlker (2011), “*Avrupa Konseyi Tarafından Yerel Yönetimler Alanında Hazırlanan Anlaşmalar*”, **İdarecinin Sesi Dergisi**, S.146, ss.50-53.
- MURATOĞLU, Tahir (2011), “*Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türk Hukuku*”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, S.69(1-2), ss.737-776.
- ÖKMEN, Mustafa ve PARLAK, Bekir (2015), **Yerel Yönetimlerde Yeni Vizyonlar**, Ekin Yayınları, Bursa.
- ÖZER, Mehmet Akif (2013), “*Yerel Yönetimler Reformunda Reform: 6360 Sayılı Kanun'un Düşündürdükleri*”, **Yerel Politikalar**, S.3, ss.97-126.
- PITIRLI, Ali (1989), “*Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı*”, **Türk İdare Dergisi**, S.61(383), ss.59-72.
- SERTESEN, Selçuk (2013), “*Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Reform Açısından Önemli mi?*”, **Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Değerlendirme Notu**, TEPAV Yayınları, İstanbul.
- TOKSÖZ, Fikret (2013), **Avrupa Birliği ve Türkiye'de Yerel Yönetim**, Türkiye Belediyeler Birliği Yayınları, Ankara.
- TAŞTEKİN, Abdullah (2015), “*Türkiye'de Mahalli İdare Birlikleri*” **İdari ve Mali Açından Türkiye'de Yerel Yönetimler**, Edt. Mehmet Mecek, Mesut Doğan ve Bekir Parlak, Bekad Yayınları, Ankara.
- TOPRAK KARAMAN, Zerrin (2014), **Yerel Yönetimler**, Siyasal Kitabevi, İzmir.
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ BAŞBAKANLIĞI (2011), **Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartına İlişkin Bilgi Notu**, T.C. Başbakanlık Yayını, Ankara.
- YEREL YÖNETİMLER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2019), **2018 Yılı Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu**, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara.
- YETER, Enis (1996), “*Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Karşısında Türkiye: Anayasa ve İlgili Yasalarda Durum*”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, S.5(1), ss.3-13.
- ZOROĞLU, Murat (2011), “*Yeni Yerel Yönetim Mevzuatı ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı*”, **İdarecinin Sesi Dergisi**, S.146, ss.47-49.

www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/122 (Erişim Tarihi: 15.03.2020).

www.coe.int/en/web/portal/home (Erişim Tarihi: 15.03.2020).

- 3723 sayılı **Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun** (21.05.1991 tarih ve 20877 sayılı Resmi Gazete).
- 4749 sayılı **Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun** (09.04.2002 tarih ve 24721 sayılı Resmi Gazete).
- 5018 sayılı **Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu** (24.12.2003 tarih ve 25326 sayılı Resmi Gazete).
- 5216 sayılı **Büyükşehir Belediye Kanunu** (23.07.2004 tarih ve 25531 sayılı Resmi Gazete).
- 5302 sayılı **İl Özel İdaresi Kanunu** (04.03.2005 tarih ve 25745 sayılı Resmi Gazete).
- 5355 sayılı **Mahalli İdare Birlikleri Kanunu** (11.06.2005 tarih ve 25842 sayılı Resmi Gazete).
- 5393 sayılı **Belediye Kanunu** (13.07.2005 tarih ve 25874 sayılı Resmi Gazete).
- 5779 sayılı **İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun** (15.07.2008 tarih ve 26937 sayılı Resmi Gazete).
- Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliği** (17.02.2006 tarih ve 26093 sayılı Resmi Gazete).

“Siyaset - Ahlak - Liyakat” İlişkisi Bağlamında Belediye Meclis Üyeleri ve Muhtarların Kendilerini Nasıl Değerlendirdiğini ve Gerçekte Nasıl Olduklarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma¹

A Research on Determination of How Municipal Council Member and Miscellanes Assessed Themselves and How They Actually Happened in The Context of Politics, Morality, Merit Relation

Abdullah TURAN

Öğr. Grv., Aksaray Üniversitesi,
Ortaköy MYO, aturan40@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2743-6798>

Makale Başvuru Tarihi: 22.11.2020

Makale Kabul Tarihi: 17.12.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Vedat YILMAZ

Doç. Dr., Van Yüüncü Yıl Üniversitesi, İİBF,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
vedatyilmaz1977@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4624-9824>

ÖZET

Siyasette ahlak ve siyasilerin belirlenmesinde liyakat hususu aslında çok da üzerine düşülmeyen, lakin ülkenin gelişimi ve kamu yönetiminin modernize edilmesi için üzerinde durulması gereken bir konudur. Siyasileri yanlış yapmaktan alıkoyan şey ahlakın çerçevesine uygun davranışlarıdır ve bu hususta kamu yönetimine faydaları ise sahip oldukları liyakatleridir. Bu düşünce ve problem temeli üzerinden çalışmanın amacı “siyaset-ahlak-liyakat” üçlüsü üzerinden durumu görmeye yönelik hazırlanmış bir anket ile seçilmiş kişilerin bu üçlü ile ilgili görüşlerini ve seçilmişlerin kendilerinde var olan durumu görebilmektir. Bu hususta özellikle yerel ilişkilerin ağır bastığı geleneksel kültürel özellikler gösteren Şereflikoçhisar’ın meclis üyeleri ve muhtarları üzerinden veri toplanmıştır. Çalışma “seçilmişler, siyaset-ahlak-liyakat üçlüsü temelinde kendilerini başarılı ve yeterli görürler, ancak siyasi hayatta bu üçlü ile ilgili kusurlar olduğunu da kabul ederler” varsayımı üzerine oturtulmuştur. Çalışmanın önemi, bu üç unsuru (siyaset-ahlak-liyakat) birlikte açıklamaya ve bu hususta siyasilerin görüşlerini yansıtmaya yönelik yapılmış ilk çalışma olmasıdır. Çalışmanın kısıtı ise katılımcıların genel eğitim düzeylerinin düşük olmasının yanı sıra Şereflikoçhisar’ın büyükşehir sınırları içerisinde yer alması ve eskiden köy olan yerlerin şimdi mahalle olması sebebi ile hedeflenen sayıda mahalle muhtarına ulaşamamış olmasıdır. Çalışmanın teorik çerçevesinin oluşturulmasında kütüphane ve internetten elde edilen kitap ve makalelerden faydalanılmış; uygulama kısmında ise demografik sorularla beraber 32 önerme sorulu bir anket ile veri toplanmış ve SPSS 16 programı üzerinden analizler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Siyaset,
Siyasi Ahlak,
Liyakat,
Seçilmiş,

ABSTRACT

The issue of ethics in politics and the issue of merit in determining politicians is a subject that is not considered much, but should be emphasized for the development of a country and the modernization of public administration. The thing that prevents politicians from doing wrong is their behavior in accordance with the moral framework, the benefit to the public administration in this regard is their merit. The purpose of the work is to reveal the opinions of the selected people about these three elements (political-moral-merit) with the help of a questionnaire. In particular, the questionnaires were filled in by councilors and headmen of Şereflikoçhisar who showed traditional cultural characteristics based on local relations. The study is based on the hypothesis that "they are elected, they see themselves as successful and sufficient on the basis of the trilogy of politics-morality-merit, but they are also flaws related to this trio in political life". Work is important because it is the first work to explain these three elements together (politics-morality-merit) and to reflect the views of politics on this issue. The limitation of the study is that less educated people fill out the questionnaire. In addition, the target number of the neighborhood muhtar could not be reached because Şereflikoçhisar is located within the borders of the metropolitan area. Thus, many villages was transformed into a neighborhood. In the creation of the theoretical framework of the study, books and articles obtained from the library and the internet were used. Data in the application portion of the work were collected by a questionnaire with 32 questions including demographic questions. In addition, analyzes were made through the SPSS 16 program.

Keywords:

Politics,
Political Ethics,
Merit,
Elected,

¹ Bu makale, yazarların 25-27 Ekim 2018 tarihlerinde Kırıkkale’de düzenlenen Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu’nda (KAYSEM 12’de) sözlü olarak sundukları tebliğin genişletilmiş ve güncellenmiş halidir.

1. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulduğundan bu yana Devlet'in çeşitli organlarınca yoğun bir biçimde kamu hizmeti üretmekte olan ve bu konuda Avrupa Birliği'ne uyum süreci gibi birçok organizasyona katılmaya çalışmasına karşılık kamu hizmeti büyüklüğünden vazgeçmeyen bir ülke konumundadır. Türkiye'nin kamu yönetimi mekanizması; görev altına giren faaliyetleri (sağlık, adalet, güvenlik, sosyal güvenlik, eğitim, vd.) kamu görevlileri (memurlar, bürokratlar, seçilmişler, vb.) aracılığıyla yürütürken kamu yararı amacı güdülmektedir. Bu hizmetten yararlananlar, kamu hizmeti sunan kamu görevlilerinden dürüstlük, şeffaflık ve ahlaki ilkeler çerçevesinde hareket etmesini ve kamu kaynaklarını adil bir şekilde yönetmesini beklemektedirler (Kaypak vd., 2017: 913). Kamu hizmetlerini gerçekleştirme konusunda siyasi karar mekanizması çerçevesinde yasaların izin verdiği ölçüde bürokratlar ve seçilmişler bazen beraber bazen de ayrı ayrı faaliyet yürütmektedir.

Bürokratlar, siyasetçilerin almış olduğu kamu politikası kararlarını uygulamaya çalışmakla sorumlu tutulmaktadır. İdari görevleri söz konusudur. Bu görevleri yerine getirirlerken de siyasal birimlere saygı duymaktadırlar (Atmaca ve Günay, 2020:202). Özellikle, 2000'li yılların devamında bürokratik tikanıklıkların ciddi anlamda giderilmeye başlanması ile birlikte siyasiler yani seçilmişler bürokrasinin yani bürokratların üstü konuma gelmiş ve çalışmalara karar verme hususu vatandaşların seçtikleri kişilerce yerine getirilir olmuştur.

Siyasetçinin liyakatli ve ahlaklı olması konusu zaman zaman üzerinde durulan ancak istenilen düzeyde önem verilmeyen bir konudur. Halk, kendi arasında "*siyasetçinin dürüst insan olmayacağı, vatandaşın dürüst insanı seçerek başa getirmeyeceği, siyasetçiliğin yalancılık olduğunu*" konuşmaktadır. Bu konu üzerinde durulması önem arzeden bir konu olmasıyla birlikte vatandaşın dürüstlükten kastettiği şey ise siyasetçinin ahlaklı bir çalışma gerçekleştirmesidir. Dolayısıyla vatandaşın yalan söyleyen bir siyasetçiyi tercih etmesi ve siyaset işinin bu tür insanların yapabileceği inancının var olması ülkenin geleceği için kaygı vericidir. Liyakat ise vatandaşlarca hemen hemen siyasetçilerde aranmayan ve beklenmeyen bir özellik haline gelmiştir. Bu hususta kamuoyu araştırmaları yapılması ve bir an önce çözüm üretilmesi ülkenin gelişimi açısından büyük öneme sahiptir. Bu çalışmada ülkenin politikalarına yön verme konusunda görüş bildiren veya söz sahibi olan seçilmiş kişilerin siyaset konusunda liyakat ve ahlak hususuna nasıl bir gözle baktıklarını ve bu durumu nasıl değerlendirdiklerini ortaya koymaktır. Çünkü siyasetçilerin nasıl olacaklarına veya olmaları gerektiğine vatandaş karar vermektedir. Siyasiler vatandaş beklentilerine göre şekillenmektedir. Bu sorun üzerinden seçilmişlerin kendilerini değerlendirmesi ve gerçekte nasıl olduklarını ortaya koymak ve gerçekte var olan problemi ortaya koymak amacıyla bu çalışmanın yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu hususdaki durumu tespit etmeye yönelik bir araştırma olması nedeniyle çalışma önemli hale gelmektedir.

Literatüre bakıldığında çalışmanın temeli olan siyaset konusunda birçok çalışma (Dursun, 2005; Akıncı, 2013) olmakla beraber, bazı çalışmalarda siyaset-liyakat ilişkisine (Aydın, 2012; Yıldız, 2016) ve de siyaset-ahlak ilişkisine (Bayram, 2009; Öztürk, 2014; Aktan, 2001) yer verilmiş olsada bu üçlüyü beraber değerlendiren bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Araştırma, Ankara ili Şereflikoçhisar ilçesindeki seçilmiş meclis üyeleriyle muhtarlarını kapsamaktadır. 6360 sayılı yasayla büyükşehirlerdeki köylerin mahallelere dönüşmesine bağlı olarak muhtar sayısının artması ve buna bağlı olarak muhtarların kırsaldan kentsel alana çekilmiş durumu göstermesi ve buna bağlı olarak diğer seçilmişlere kıyasla eskinin köyü olan yeni mahalle alanlarındaki muhtarlara daha az ulaşılmış olması çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır. Araştırmanın içeriğine ilişkin olarak teorik çerçeve kütüphane ve internetten elde edilen kitaplar, makaleler ve diğer eserlerden yararlanılarak hazırlanmış; uygulama kısmıysa meclis üyeleri ve muhtarlardan elde edilen veriler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Öncelikle kavramsal çerçeve başlığı altında "*siyaset-ahlak-liyakat*" kavramları ele alındıktan sonra bu üç kavram arasındaki ilişki değerlendirilecektir. Ardından araştırmanın problemi, amacı, önemi, kapsamı, kısıtı, evreni, örnekleme ve yöntemine yer verilerek bulgular ortaya konulacak ve siyaset-ahlak-liyakat ilişkisi kapsamında gerçek durum ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Siyasetin tanımını yapmadan önce kelimenin kökenini incelemek yararlı olacaktır. Siyaset kelimesi Arapça'dan Türkçe'ye geçmiş bir kelimedir. Arapça'da “siyasa” şeklinde kullanılması söz konusu olması ile birlikte “yönetmek, eğitmek, yetiştirmek” anlamını ifade etmekteydi. Kelimenin ana kullanımıysa Bedevi toplumlarda özellikle “at ve deve gibi hayvanların terbiyesi ve yetiştirilmesini ifade etmek için” kullanılmıştır. Dolayısıyla atları yetiştiren onlara bakan ve onları terbiye eden kişilere de “seyis” denilmekteydi. Zaman içerisinde bu kelimenin kullanım alanı değişmiş ve “şehirlerin ve insanların yönetimi” anlamında kullanılmaya başlamıştır. Dolayısıyla siyaset insanların refahını artırmak adına belli yöntemler ile yönetme sanatıdır (Dursun, 2012:29).

Siyaset kelimesinin anlam ve niteliğine bakıldığında “*hükümet etme sanatı ve kamu işlerine ait her şey*” olarak tanımlanabileceği gibi “*bir eylem programı*” veya “*kişilerin, grupların ya da hükümetin eylemleri*” şeklinde de ortaya konabilir. Merkl siyaseti “*insanın yaşadığı toplum içerisinde kendi toplum görüşü doğrultusunda bir düzen verme süreci*” olarak ifade etmektedir (Üste, 2011:7). David Easton siyaseti “*bir toplumda değerlerin otoriteye dayanılarak bölüştürülmesi*” olarak tanımlarken Lasswell ve Kaplan siyaseti “*iktidara biçim verilmesinin ve iktidarın paylaşılmasının incelenmesi*” olarak tanımlamıştır (Kaplan, 2011:18-29).

“Seçilmiş” kelimesi Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde belirtilmiş olup “seçerek ayrılmış” anlamına gelmektedir. “Siyasetçi” ismi verilen şahıslar kişiler seçmenlerce seçilmiş kimselerdir. “Seçmen” adı verilen kimseler ise yasal olarak yaş, sicil, vatandaşlık gibi özellikleri taşımalarına bağlı olarak kendisini yönetecek şahısları seçen kişilerdir. Aynı şekilde seçilmek için de yasada yaş, sicil, sağlık ve vatandaşlık gibi özelliklere uygunluk koşulu aranmaktadır (Dursun, 2012:341-349). Dolayısıyla “siyasiler” denilen kişiler “seçilmiş” kimselerdir ve bu çalışmada bu iki kelime birbirinin yerine kullanılacaktır. Ülkemizde Cumhurbaşkanı, Millet Vekilleri, Belediye, Büyükşehir Belediyesi ve İl Genel Meclisi üyeleri (Büyükşehir belediyesi olmayan illerde) ile Muhtarlar seçilerek göreve getirilen kimselerdir. Dolayısıyla bu kimseler seçilmelerinin ardından bilgi, tecrübe ve niyetleri doğrultusunda politika belirlemede, karar almakta ve görüş bildirmektedirler. Özellikle muhtarlar, bir partiye bağlı olmasalar da mahallede seçilmek için adaylıkları süresince siyasi düşünceleri, nüfuzları ve mahalle için yapacaklarını aktarmalarıyla oy toplaması adaylık sürecinde bir siyasetçi gibi hareket etmeleri söz konusudur. Hatta kimi mahallerde muhtarlık seçimleri diğer seçilmişlerin belirlenmesine kıyasla kanlı bir şekilde bitebilmektedir². Diğer seçilmişler içerisinde sayı olarak fazla olmaları ve seçilmiş olarak mahalle bireyleri tarafından yakından tanınmaları ile ilişkilerinin samimi olması onları daha önemli hale getirmektedir. Öte yandan muhtarlar, belediye hizmetlerinin mahalle içerisinde dağıtılması konusunda düşünce ve kanaatleri ile etkili olmakta (Göçoğlu, 2020:44) ve ahlaklarına veya siyasi düşüncelerine göre hizmeti kaydırma oranları değişebilmektedir. Bu sebeple çalışmada “siyasiler” kelimesi ile “seçilmiş” kelimesi aynı anlamda kullanırken muhtarlar da meclis üyeleriyle beraber değerlendirilmiştir.

Ahlak konusuna gelinildiğinde özellikle seçilmişlerin siyasi kararlarını şekillendirmesi hususunda önemli hale gelmektedir. Bu konuda ahlak kelimesinin tanımını yapmadan evvel etik kelimesini incelemek faydalı olacaktır. Etik kelimesi de siyaset kelimesi gibi milattan önceki yüzyıllara dayanır. Yunanca “ethos” sözcüğünden türetilen ve de “*gelenek ve ahlaki davranış biçimi*” anlamına gelen bu kelime kesin olarak “*ne doğru davranıştır ve ne yanlış davranıştır*” belirlemede yüzyıllar boyunca felsefecileri yormuştur. Etik kullanıldığı olgu, olay ve ortama göre farklı anlamlar yüklenen ve farklı düşünceler benimseyen, kültürden kültüre değişen ahlak ile gelenek sözcükleriyle karıştırılan bir kavram olarak kendisini göstermektedir. Yani aldatma ve yalan söylemenin hoş karşılandığı bir poker oyununda etik başka bir şey iken, esir alınmış bir askerin sır vermemek adına yalan söylemesinde etik başka bir şeydir. Dolayısıyla kötülükte bile bir etik bulunmaktadır (Geçikli, 2010:202).

Etiğin konusu, bireysel düzeyde ahlaki kararlar alıp uygulayabilmemizi sağlayacak temel, evrensel değerleri, ilkeleri, erdemleri, yargıları, ödevleri, ölçütleri ve kodları düşünsel olarak içselleştirmemiz ve pratiğe yönelik alt yapı oluşturmamızdır. Yasalar ile dış dünya ile ilişkileri çerçeveselenen bireyler, etik ile iç dünyasında kendi doğru-iyi değerlerini üretecek alt yapılarını tesis ederler (Mecek ve Kocakula, 2019:219-220).

Arapça bir kavram olan “ahlak” kelimesi ise “huy” anlamına gelen “hulk” kelimesinin çoğulu bir anlamı ifade etmektedir. TDK bu kelimeyi, “*bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları*” şeklinde açıklamıştır (Akyüz, 2009: 96). Öte yandan “ahlak” sözcüğünün açılımı “*belli bir dönemde,*

2 Kanlı biten muhtarlık seçimleri örnekleri için, <http://www.gazetevatan.com/bir-muhtarlik-yarisi-daha-kanli-bitti--622584-gundem/> ile <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/muhtar-adaylarinin-kavgasi-kanli-bitti-11342525> adreslerine bakınız.

belirli insan toplulukları tarafından benimsenmiş olan, kişilerin birbirleri ile ilişkilerini düzenleyen törel davranış normlarının, yasalarının ve ilkelerinin toplamıdır” şeklinde açıklanmaktadır. Ahlak (moral), insan fiillerinin ve karakter yapısının iyilik ya da kötülüğünü, doğru ve de yanlışlığını yargılaması ile ilgili inanç ve tutumları ifade etmektedir (Bülbül, 2004:270). Ancak etik ve ahlak kavramları sık sık birbirlerinin yerlerine kullanılmış olsa da birbirlerinden farklılık göstermektedir. Etik ise, ahlak ilkelerine ilişkin felsefi çalışmadır. Etik bir ahlaki ilkeler grubunu ifade etmesiyle birlikte birey ve mesleği yöneten davranış ilkelerini ve standartları içermektedir. Toplumların ve bireylerin belirli faaliyetler ile ilgili doğru ve yanlış temelinde ahlaki vardır. Etik ahlaki belirsizliklere bir çözüm sunar, ahlakın rasyonelleştirilmesi ve sistemleştirilmesi girişimidir (Geçikli, 2010: 204-205). Ahlak, insan davranışlarının nasıl olması gerektiğini gösteren davranış ölçütleri olup, davranış sahiplerine bir ödev yüklemektedir (Dursun, 2005: 19).

“Liyakat” kelimesi Arapça kökenli ve Osmanlıcadan gelen bir kelimedir. Anlamı, insanların görevlerini başarılı olacak bir şekilde yapabilme gücüdür. Aynı şekilde liyakat “*uygun, yeterli ve layık*” anlamına da gelmektedir. Bu sebeple kamu yönetim sistemi içinde liyakat ilkesinden kesinlikle taviz verilmemesi gerekmektedir. Ayrıca buna uygun rasyonel bir personel politikası kurulması bir zarureti teşkil etmektedir. Çağdaş kamu yönetim sistemleri kayırmacılığa karşı liyakatin tercihiyle mümkün hale gelmiştir. Çünkü liyakat bir görevi laikiyle ve gerektirdiği şekliyle yapabilme gücünü ifade etmektedir. Bu sebeple liyakatin memurluğa girişte ve hizmetin yürütülmesi esnasında kişinin ilerlemeleri, bilgisi, görgüsü ve diploması temel alınarak verimli ve rasyonel bir personel sisteminin kurulmasını mümkün kılan kural ve uygulamalar bütünü şeklinde tanımlanması da mümkündür (Kayar, 2014:136). Bu durum liyakatin kamu görevlisinin belirlenmesinde ne kadar önemli bir konu olduğunu göstermektedir. Ancak liyakat ilkesi kamu görevlilerinin sadece seçilmesi ve atamasıyla sınırlı olmadığını, kamu görevinin her aşamasında uygulanması gereken bir ilke olduğu da unutulmamalıdır. Ayrıca liyakat sağlanarak kamu yönetiminin temel amacı olan daha iyi ve kaliteli hizmet sunumu kısa sürede maksimum fayda ile gerçekleştirilecektir (Mecek ve Doğan, 2015:222; Yılmaz ve Turan, 2019: 336). Bu bağlamda liyakatin, hem kamu görevinin her aşamasında hem de bir bütün olarak kamu personel sisteminde bulunması gereken tarafsızlık, kariyer, adil ve yeterli ücret, hizmet içi eğitim gibi temel ilkelerden biri olduğu ifade edilmelidir (Uysal ve Atmaca, 2020:480).

“Siyasal ahlak”, siyasi yapı, düşünce ve fiillerin toplum yaşamını olumlu sürdürmeyi sağlayacağına kanaat getirilen kurallardır (Akyüz, 2009: 98) Siyasi ahlak birçok fiil nedeniyle bozulabilmektedir. Bu konuda çok farklı fiiller yürütülmektedir. Kimi zaman oy ticareti yapılmakta, kimi zaman çıkarları için farklı partiler birbirine destek verebilmektedir. Milletvekilleri, “maaşları ve emeklilikleri” gibi konularda aralarındaki kavgaları bile bir anda unutabilmektedir. Karşılıklı iki parti birbirlerinin projelerine destek vermek adına karşılıklı çıkar sağlayabilmektedir (Aktan, 2001: 51-60). Öte yandan milletvekilleri yemin ederek göreve başlamaları sonrası “*kişisel menfaat için parti değiştirme, siyasi atamalar ve terfiler gerçekleştirme, seçimi kaybeden adayları boş bırakmamak adına KİT yönetim kurullarında vazifelendirilme ve oy bağımlılığı sağlamak için seçmenlerin özel çıkarına iş takibi yapma*” gibi davranışlar sergilemeleri siyasilerin diğer gayri ahlaki davranışlarıdır. Özellikle öne çıkan konu, bu ahlak dışı tavırları sergileyen kişilerin eğitim seviyesi üst düzeyde olan zengin kişilerden meydana gelmiş olmasıdır (Akyüz, 2009:120-121).

Dikkat çekmesi yönüyle belirtilmelidir ki, siyaset kötü özellikler ile dolu bir mekanizma olarak kabul edildikten sonra onun erdemli olmasını beklemek ciddi bir çelişkidir. Siyasette “ahlak dışı fiiller” olabildiği gibi ahlak kuralları çiğnenmeden de fiiller yürütülebilir. Sadece hukuksal kısıtlar koyarak siyasetçilerin ahlaki yapılması da mümkün değildir. Ayrıca siyaset toplumsal yapının haline göre şekil almaktadır, yani yolsuzluğun içerisinde yaygın olduğu bir toplumda siyasetçilerin ahlaki davranmasını beklemek de garip bir durumdur. Toplumda bir çürüme olduğunda sebep olarak siyasiler görülmekte ve bunu düzeltmesini de yine siyasilerden beklemektedirler. Ayrıca seçmenler seçtiği kimselerin ahlaki zaafalarını gördüklerinde bir sonraki seçimde ayıklama yoluna gitmektedirler. Bu hususta sivil toplum kuruluşları siyasilerin yaptığı yanlışları ve eksikleri ortaya şeffaf bir şekilde çıkarmakta ve bu nedenle siyasiler katılımı sağlama çalışmaktadırlar (Akıncı, 2013:88-92).

Siyasetçiler genel olarak kişisel ihtiraslarını kamu yönetimi sisteminin hizmet retoriği ve ideolojik söylemler ile örtterek iktidarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Bu durumun vatandaşın gözü önünde cereyan etmesine bağlı olarak siyasetin ahlakın kuralları dışında yargılanması mümkün olmaktadır. Ayrıca siyasetçilerin bu tür yolsuzluklar gibi yanlış fiillerinin medya yolu ile ifşa edilmesine bağlı olarak vatandaş depolitize olmakta ve ülkede siyasetçi kelimesi yanlış kelimelerle anılmak durumunda kalmaktadır (Turan, 2011:19-20).

Siyasetçinin bütün fiilleri toplum tarafından izlenmektedir. Çünkü siyasilerin kararları toplumu ilgilendirir. Bir vatandaşın yapması halinde normal kabul edilen şeyler siyasetçi yaptığında bir ahlak hadisesine dönüşebilmektedir. Çünkü siyasiler işini toplum adına yapmaktadır. Bu nedenle siyasinin vatandaşına örnek

davranışlar sergilemesini isterler. Dolayısı ile siyasiler toplumu etkilemekte ve de toplum da siyasiler üzerinde etkili olabilmektedir. "Torpil" yaptığı gerekçesiyle ahlaksız olduğu söylenen siyasetçilerin yakını için istediğini yapmaması durumunda dışlanması da ayrıca bir paradokstur. Siyasi kurumların istihdam bürolarına dönüşmüş olması da büyük bir sorundur. Diğer bir konu da siyasetçinin yeniden seçilmek için vaatte bulunması zarurettir. Bu durum da sonrasında ahlaki kaygıları ortaya çıkarmaktadır. Seçilmek için halka umut vermek bu işin doğasında bulunmaktadır. "Ben dürüstüm, vaatte bulunamam" diyen adayın kimseden destek alamayacağı ortadadır (Akyüz, 2009:125-126). Öte yandan siyasetin "*bulaşılmaması gereken fakat istifade edilmesi gereken*" bir olgu olduğu yönünde bir düşüncenin savunulmasının ardından siyasilerin gittiği her yerde saygıyla karşılanması, sözünün dinlenmesi, mitinglerin yüksek katılımlar ile dinlenmesi konuları da bu husustaki ahlakın tersi bir diğer paradoksu işaret etmektedir. Ayrıca toplum içinde "siyaset" kelimesine olumlu; "siyasetçi" kelimesine ise olumsuz bir anlam yüklenmesi de diğer bir çelişkiyi gün yüzüne çıkarmaktadır. (Akyüz, 2009:103-107).

Siyaset ile ahlak arasındaki sorunlu ilişki nedeniyle İslam toplumlarında iktidarı sürdüren hükümdarlara "ahlak ve adaleti" tavsiye eden birçok eser yazılmıştır. Siyasetin doğasında bulunan ve ahlakı aşarak onunla çelişen özelliklere sahip olduğunu Müslüman düşünürler de bilmekte olsalar da ne olursa olsun siyasi tavırların ahlak kuralları çerçevesinde şekillenmesini istiyorlardı (Dursun, 2005:23-24). Burada ahlak kavramıyla da liyakatin bir ilişkisi olduğu gerçeği gözden kaçmamalıdır. Çünkü ahlakın işler olması demek liyakatin de işlemesi demektir. Bu doğru orantı bozulduğunda diğeri de bozulmaktadır. Liyakat ilkesinin geçerli olduğu bir yerde kişilerin vazifeye alınmasında siyasi görüş ya da siyasi yakınlık olmaksızın kişinin işi yapması için gerekli özellikleri taşıması yeterli görülmektedir (Kayar, 2014:137-140). Mevlana hazretlerine göre barış adalet ve huzurun sağlanması ehliyet ve liyakat kavramlarına önem vermek sureti ile mümkün olacaktır. Yapılması gereken liyakatli ve ehliyet sahibi insanlara işi teslim etmektir (Yazıcı, 2006:1-5).

3. SEÇİLMİŞLER ÜZERİNDE YAPILAN BİR ARAŞTIRMA VE BULGULARIN DEĞERLENDİRMESİ

Araştırma belediye meclisi üyeleriyle mahalle muhtarlarına uygulanan 7'si demografik olmak üzere toplam 32 önerme sorulu anket üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu konuda çalışma problemi, amacı, önemi, kapsamı, sınırlılıkları, evreni, örnekleme ve yöntemi öncelikli olarak belirtilerek analiz bulguları verilecek ve bulgular değerlendirilecektir.

3.1. Araştırmanın Problemi

Kamu yönetiminde yürütülen her uygulama seçilmişlerin kararları doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla seçilmişlerin ahlaklı ve liyakatli olması politikalara da yansıtacaktır. Ancak vatandaşın genel kanaatinin siyasetçilerin dürüst insanlardan olamayacağı algısı politikaların da ahlak ve liyakatten yoksun olmasının kabul edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu boyun bükme yaklaşım ülke geleceği açısından kötü bir durumu ortaya koymaktadır. Araştırma bu problem temeli üzerinden siyasilerin nasıl aday olduğu, seçildiği, liyakatleri, ahlakları ve bu konuda gerçek durum ile kendilerini değerlendirme durumları üzerine odaklanmıştır.

3.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Seçilmişlerin ahlak ve liyakatli olmaları gerektiğine eğilerek, seçilmişlerin ahlaklı ve liyakatli olma konularını seçilmişlerin kendi görüşlerinde değerlendirmesini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Araştırma seçilmişlerin ahlak ve liyakat temelli kendilerini değerlendirmelerine ve gerçek durumu göstermeye dönük olması ve bu husustaki ilk çalışma olması bakımından önemli hale gelmektedir.

3.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırma, Ankara ilinin Şereflikoçhisar ilçesi sınırları içerisinde görevini yürüten belediye meclisi üyeleri ve mahalle muhtarlarına anketlerin doldurtulmasıyla gerçekleştirilmiştir. Anketin dağıtılması sırasında özellikle eskiden köy olarak anılan ve 6360 sayılı yasayla mahalleye dönüştürülen alanlara ulaşmada yaşanan sıkıntıların yanı sıra bu alanlarda bulunan halkın yaşlı ve daha geleneksel olmalarına bağlı olarak muhtar adaylarının seçimi konusundaki değerlendirmeleri ve özellikle akraba ilişkilerine bağlı olarak muhtar seçilmesi ahlak-liyakat

temelli yapılan değerlendirmede ciddi tesire sahip bulunmaktadır. Bu durumda akrabaların aday gösterilmesi elbette ahlak liyakat temelli olmayacağı gibi merkezde bulunan mahalleler gibi nüfusu olmaması ve akrabalık ilişkileri nedeniyle çalışma kısıtı ortaya çıkmaktadır. Araştırma ulaşım ve maliyet unsurları nedeni ile Şereflikoçhisar ilçe ile sınırlandırılmıştır.

3.4. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini, Türkiye’de var olan bütün seçilmiş kişiler oluşturmaktadır. Örneklem olarak Türkiye’nin başkenti olan Ankara ilinin Şereflikoçhisar ilçesinde bulunan belediye meclisi üyeleri ve muhtarları seçilmiştir. İlçe sınırlarında 15 meclis üyesi ve 64 mahalle muhtarı bulunmaktadır. Toplamda 56 adet anket dağıtılmış, 47 anket toplanmış ve bunlardan 2 tanesi kusurlu olması nedeniyle araştırmada kullanılmamıştır.

3.5. Araştırmanın Soruları

Araştırma “*seçilmişler, siyaset-ahlak-liyakat üçlüsü temelinde kendilerini başarılı ve yeterli görürler, ancak siyasi hayatta bu üçlü ile ilgili kusurlar olduğunu da kabul ederler*”, varsayımı üzerine oturtulmuş ve bu konuda aşağıda yer alan temel sorulara cevap aranmıştır;

1. Seçilmişler aday olurken liyakat ve ahlak hususunda kendilerini nasıl görüyorlar?
2. Seçilmişlerin gözünde vatandaşın adaylarından ahlak ve liyakat hususunda beklentisi nedir?
3. Seçilmişlerin gözünde adayların belirlenmesi ve seçilmesi sürecinde ahlak ve liyakat hususuna önem verilmekte midir?
4. Seçilmişler ahlak ve liyakat hususunda kendilerini nasıl görürler?
5. Seçilmişler diğer seçilmişleri ahlak ve liyakat hususunda nasıl görürler?
6. Seçilmişler ahlak ve liyakat hususunda gerçekte nasıldır?

3.6. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kavramsal ve uygulama bölümlerinden oluşmaktadır. Kavramsal bölümde kütüphane ve internetten elde edilen kitaplar ve makalelere bağlı kalarak literatürden elde edilen bilgiler kullanılmıştır. Uygulama kısmında ise 7 tanesi demografik içerikli toplam 32 kapalı uçlu önermeden oluşan anket tekniğine bağlı olarak elde edilen veriler ışığında ulaşılan bulgular temelinde yorumlamaya gitmek sureti ile bir değerlendirme yapılmıştır. Özellikle anketin 25 önerme sorusunun içerisinde ters önermelere yer verilerek ve bu önermeler anket içerisine serpiştirilerek verilen cevaplardaki tezatlıklar ortaya konarak bulguların daha nesnel olarak ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır.

Demografik içerikli sorularda seçilmişlerin kamu yöneticilerinin cinsiyeti, medeni hali, yaşı, eğitim düzeyi, kaç yıldır seçilmiş vazifesi yürüttüğü ve kaç kez seçildiği hususları belirlenmiş; kalan 25 önerme soru ile ise özellikle seçilmişlerin gerçek kanaatlerini tespit etmek adına ters önerme sorulara da yer verilerek bir ölçüm yapılması hedeflenmiştir. Önerme soruların oluşturulmasında literatürde yapılan okumalar dışında doğrudan bir alıntı söz konusu olmamıştır. SPSS 16,0 programında verilerin analiz edilmesi ile verilen cevapların 5’li likert ölçekle “(1) Kesinlikle Katılmıyorum”, “(2) Katılmıyorum”, “(3) Kararsızım”, “(4) Katılıyorum” ve “(5) Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde beş seçeneğe hali kullanılmıştır.

Anketlerin doldurtulmasında meclis üyelerine ulaşmak için belediye meclisi toplantıları takip edilmiş ve bunun dışında iş yerlerine gidilmek sureti ile veri elde edilmiştir. Muhtarlara ulaşılabilmesi için de özellikle mahallesi uzakta olanlara telefon edilmesi ve randevu alınmasının yanı sıra muhtarlara ait derneklerde ve esnaf dükkânlarında ulaşmak sureti ile veri toplanması söz konusu olmuştur. Veriler 20.04.2018 ile 15.06.2018 tarihleri arasında toplanmıştır. Anket doldurmaya istekli kişilerin anketi zaman baskısı olmaksızın doldurması gözetilmiştir. Bunun dışında özellikle muhtarlardan çoğunun talebi üzerine sorular tek tek okunmuş ve anlaşılmayan yerler açıklanarak verilerin en samimi şekilde elde edilmesi gözetilmiştir. Ayrıca nesnellığı sağlamak adına kişilerden hangi mahallenin muhtarı oldukları, adları ve diğer kişisel bilgiler istenmemiştir.

Verilerin SPSS 16,0 programına girilmesi ve analiz edilmesi söz konusu olmuştur. İhtiyaç duyulan frekans (frequencies) analizi, yüzdelik dağılımları (descriptives), çapraz tablo (crosstabs) analizi, güvenilirlik (reliability) analizi ve anket soruları/önergeleri özellik puanı hesaplaması (compute variable) analizleri

yapılmıştır. Anket önerme soruları çalışma başlığına uygun ve “çalışma soruları” başlığı altında verildiği şekilde 6 gruba ayrılıp ters önermelerle birlikte gruplanmış ve yorumlama yoluna gidilerek seçilmişlerin söylemleri ve fiilleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ters önermelerin beklenen katılım değerleri tabloların “beklenen ortalama” kısmında verilmiştir (Özmen, 2012:197). Ters önerme özelliği olmayan önermelerin ise “beklenen ortalama” puan kısmı boş bırakılmıştır. Çalışmada özellikle bilimsel araştırma yöntemlerine hâkim olmayan kişilerin de çalışmayı anlamasını sağlamak ve veri kaybını önlemek için bu yöntem tercih edilmiştir. Bu noktada 6 gruba ayrılmış katılım değerlerinin özellikle ters önermeler dikkate alınarak yorumlanması uygun bulunmuştur.

3.7. Bulgular

Ankara ili Şereflikoçhisar ilçesi seçilmişler şeklinde tek bir isimde ifadesini bulan ve özellikle halk tarafından en yakından bilinip tanınan meclis üyeleri ve muhtarların doldurdıkları anketler doğrultusunda elde edilen verilerin analizi yapılarak ulaşılan bulgulara aşağıdaki başlıklar altında yer verilmiş ve bu bulguların yorumlanması gerçekleştirilmiştir.

3.7.1. Örneklemin Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Katılımcılara demografik özelliklerin bulunduğu 7 tane soru yöneltilmiştir. İlgili sorulara yönelik yapılan frekans analizi ve yüzdeler dağılımı sonucunda ulaşılan bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur³.

Tablo 1. Demografik Değişkenlere Göre Tanımlayıcı İstatistik Veriler

Değişkenler	Frekans (F)	Yüzde (%)	Değişkenler	Frekans (F)	Yüzde (%)
1-Cinsiyetiniz Nedir?			5.-Vazifeniz Nedir?		
Kadın	1	2,2	Meclis Üyesi	12	26,7
Erkek	44	97,8	Muhtar	33	73,3
Toplam	45	100,0	Toplam	45	100,0
2-Medeni Haliniz Nedir?			6-Kaç yıldır seçilmiş olarak hizmet yürütüyorsunuz?		
Evli	44	97,8	1-5 yıl	26	57,8
Bekâr	1	2,2	6-10 yıl	11	24,4
Toplam	45	100,0	11-15 yıl	6	13,3
3-Kaç Yaşındasınız?			16-20 yıl	0	0
35 yaş ve altı	1	2,2	21 yıl ve üzeri	2	4,4
36-45 yaş arası	12	26,7	Toplam	45	100,0
46-55 yaş arası	13	28,9	7-Kaçıncı kez seçiliyorsunuz? (Kaç seçimde seçildiniz?)		
56-65 yaş arası	14	31,1	1 kez	26	57,8
66 yaş ve üzeri	5	11,1	2 kez	11	24,4
Toplam	45	100,0	3 kez	6	13,3
4-Eğitim Düzeyiniz Nedir?			4 kez	0	0
İlkokul	13	28,9	5 kez	0	0
Ortaokul	13	28,9	6 kez ve üzeri	2	4,4
Lise	10	22,2	Toplam	45	100,0
Ön Lisans	5	11,1			
Lisans	4	8,9			
Lisansüstü	0	0			
Toplam	45	100,0			

Genel anlamda bakıldığında katılımcılardan neredeyse tamamı erkektir ve evlidir. Bu durumda kadın ve bekârlar üzerinden yorumlama ve çıkarım yapmaya gerek olmamakla beraber seçilmişlik vazifesine büyük bir oranla erkeklerin dâhil olduğu, kadınların ise bu tür bir vazifeden belki geleneksel bir ilçede olmaları ve de geleneklerin kadınlara yönelik beklentileri noktasında seçilmeyeceklerini düşünerek belki de seçilmişlik vazifesini istemeyerek dâhil olmadıkları söylenebilir. Ancak bu hususta bir takım akademik çalışmalar yapıp bunun sebeplerinin araştırılması faydalı olacaktır. Aynı şekilde, yaş ortalamasına baktığımızda katılımcıların %97,8'inin 36 yaş ve üzerinde olduğu görülmektedir. Bu durum ilçede genelde belli bir olgunluğa erişenlerin seçilmişlik vazifesine sıcak baktığı ya da ilçenin geleneksel yapısının gençlere bu hususta pek imkân tanınamaması sebebinden kaynaklanabilir. Son yıllarda çıkarılan kanunların gençleri seçimlere yönlendirdiği dikkate alınırsa bu hususta ilçede bir çalışma yapılması faydalı olacaktır. Verilere bakıldığında tek bir kişinin bekâr olduğu ve %97,8 oranda katılımcının evli olduğu görülmektedir. Yani aslında seçilmişlerin düzenli bir

3 Tabloda yer alan rakamların yeniden yazılarak gereksiz tekrar yapılmamış, sadece dikkat çeken değerlere yer verilmiştir.

aile hayatları olduğu söylenebilir. Seçilmişlerin çoğunluğunu (%86,7) 36-65 yaş arası kişilerden oluşmakla beraber 66 yaşını geçenlerin daha az oranda seçilmişlik vazifesine dâhil olduğu söylenebilir.

Eğitim durumuna bakıldığında katılımcı seçilmişlerin %57,8'i ilk ve ortaokul mezunu konumundadır. %22,2'si lise mezunu ve de %20'si üniversite mezunudur. Katılımcılar içerisinde lisansüstü mezunu kimsenin bulunmaması dikkat çekmektedir. Bu durum seçilmişlik vazifesi yürütenlerin eğitim seviyesinin yüksek olmadığını göstermektedir. Ayrıca eğitim seviyesi yüksek olmayanların daha çok aday olduğu ya da daha çok seçildiği de söylenebilir. Aslında seçilmişlik vazifesine görevlendirme de eğitimin pek de öncelikli bir koşul olmadığı görülmektedir. Burada seçilmişliğe eğitim seviyesi düşük olanlar mı başvuruyor, yoksa seçilmişlerde eğitim seviyesinden başka şeyler mi aranıp bekleniyor soruları akla gelmektedir. Bu sorulardan bazıları bulgulara ortaya çıkarılacak ve bazı sorular ise başka araştırmalar ile ortaya konulabilecektir.

Katılımcılardan %26,7'si meclis üyesidir ve Şereflikoçhisar'da toplamda 15 tane meclis üyesi olduğu bilindiğine göre %80'inin (12 kişinin) görüşü araştırmaya yansımıştır. Toplamda 64 muhtardan 33 tanesi, yani %50'den fazlasının kanaati de araştırmaya yansımıştır. Kaç yıldır görevi yürüttükleri ve kaç kez seçildiklerine ilişkin bulgulara bakıldığında katılımcıların %57,8'i ilk kez seçilmiş ve seçilmişlik vazifesinde ilk defa görevlendirilmiştir. Bu durum yeni seçim döneminde evvelki dönemdekilerin yarısının yenilendiğini bize göstermektedir. %42,2'si ise ikinci ve daha fazla seçilerek vazifelerini yeniden yürütme fırsatı bulmuşlardır. Özellikle aşağıdaki tabloya bakıldığında muhtarların yeniden seçilme oranlarının %54,6 oran ile yarıdan fazlasının halkı memnun edip yeniden seçilebildiğini göstermektedir. Bu oran meclis üyelerinde sadece %8,3'dür.

SPSS verilerine bakıldığında “eğitim düzeyi, seçilme sayısı ve yaş ortalaması” noktasında meclis üyeleri ile muhtarlar arasında belirgin farklar olduğu görülmüştür. Çünkü kadın katılımcı ve bekâr katılımcı oranı yok denecek kadar azdır. Öte yandan kaç yıldır seçilmiş olarak vazife yürütüyorsunuz sorusu ile kaçınıcı kez seçiliyorsunuz soruları aynı sonucu çıkarmaktadır. Bu nedenle sadece üç önermenin ayrıntılı değerleri tabloya yansıtılmıştır. Aşağıdaki tabloda bu durum açıkça görülebilmektedir.

Tablo 2. Demografik Değişkenlere Göre Meclis Üyesi ve Muhtarların Durumunu Tanımlayıcı İstatistik Veriler

Değişkenler	Meclis Üyesi		Muhtar	
	Frekans (F)	Yüzde (%)	Frekans (F)	Yüzde (%)
	Kaç yaşındasınız?		Kaç yaşındasınız?	
35 yaş ve aşağısı	1	8,3	0	0
36-45 yaş aralığı	6	50,0	6	18,2
46-55 yaş aralığı	2	16,7	11	33,3
56-65 yaş aralığı	3	25,0	11	33,3
66 yaş ve üzeri	0	0	5	15,2
Toplam	12	100,0	33	100,0
	Eğitim düzeyiniz nedir?		Eğitim düzeyiniz nedir?	
İlkokul	1	8,3	12	36,4
Ortaokul	2	16,7	11	33,3
Lise	3	25,0	7	21,2
Ön Lisans	3	25,0	2	6,1
Lisans	3	25,0	1	3,0
Toplam	12	100,0	33	100,0
	Kaç yıldır seçilmiş olarak hizmet yürütüyorsunuz?		Kaç yıldır seçilmiş olarak hizmet yürütüyorsunuz?	
1-5 yıl aralığı	11	91,7	15	45,5
6-10 yıl aralığı	1	8,3	10	30,3
11-15 yıl aralığı	0	0	6	18,2
16-20 yıl aralığı	0	0	0	0
21 yıl ve üzeri	0	0	2	6,1
Toplam	12	100,0	33	100,0

Tablo 2'de görüldüğü üzere her iki seçilmiş türünde de 35 yaş altı görevli bulunmamaktadır. Dolayısıyla gençlerden bu yönde bir talep yoktur veya taleplerinin bir kıymeti bulunmamaktadır. Fakat gelecek belediye seçimlerinde bazı partilerin gençlere yönelmesi söz konusu olabileceğini son referandum gösterdiği için buradaki yaş durumunun değişebileceği ifade edilebilir. Meclis üyelerinin %50'si 36-45 yaş arası genç kişilerden oluşmaktadır ve buna kıyasla muhtarların çoğunluğunun daha üst bir yaş diliminde olduğu görülmektedir. Şöyle ki %66,6'lık bir kesim 46-65 yaş aralığındadır. Bu durum meclis üyeliğinde gençlerin daha öncelikli olurken muhtarlığın yaşlılar için daha seçilgen olduğunu göstermektedir. Ayrıca meclis üyelerinin doğrudan bir siyasi kimliği olduğundan ilgili partiler genç adayları tercih etmektedir çıkarımı da yapılabilir. Muhtarlık ise geleneksel olarak daha olgun kimselerin yürüttüğü bir seçilmişlik vazifesidir. Çünkü görüldüğü üzere muhtarların eğitim seviyesi noktasında %69,7'i ilk ve ortaokul mezunudur. Meclis üyelerinin

ise %75'lik bir kesimi lise üzerinde bir eğitime sahiptir. Özellikle katılımcıların meclisin %80'ine tekabül etmesi ve bunların %50'sinin üniversite mezunu olması söz konusudur ki bu durumda meclisin daha eğitilmiş kişilerce tercih edildiğini ya da adayların eğitilmiş kişiler arasından seçildiğini bize göstermektedir. Bu durumun sebebi muhtarlık makamının bir bütçeye sahip olmaması ve karar verme gücünün olmaması da olabilir.

Seçilmişlik vazife sürelerine bakıldığında da meclis üyelerinin %91,7'sinin yeni seçilmiş üyeler olduğu görülmektedir. Bu durum seçilmişlerin tekrar meclis üyesi seçilmek için daha ciddi bir yarışa girmesi gerektiğini ve meclisin sürekli yenilendiğini bize göstermektedir. Muhtarların ise sadece %45,5'lik bir kesimi ilk kez seçilmiştir. %54,5'lik kesim ise yeniden seçilerek vazifelerini yürütmüşlerdir. Bunda muhtarlık makamının daha sakin ve siyasetten daha soyut bir makam olmasının payı olabileceği gibi muhtarlık seçimleri çok rekabet içinde geçse de muhtarların pek fazla karar hakkı olmadığı için yerine yenisinin seçilmesi halinde hizmetlerde pek de bir artış olmayacağına kabullenilmiş olması olabilir. Fakat bunun dışında halkı memnun etmelerine bağlı bir durum da söz konusu olabilir. Öte yandan özellikle veri toplama esnasında görüldüğü üzere muhtarlık makamı bir partiye bağlı olmadığından her siyasi görüşteki insana bağrını açmış bulunmaktadır. Bu durum da muhtarı vatandaşa daha yakın hale getirmekte ve vatandaş ciddi bir sorun yaşamadığı sürece ya da muhtar adaylıktan çekilmediği sürece alışık olduğu muhtarını değiştirmek istememektedir.

Tablo 2'de görüldüğü üzere seçilmişlerin eğitim ortalamasının düşme sebebi muhtarların eğitim düzeyine bağlı olmuşken, seçilmişlerin tecrübelerindeki ortalama düşüşünün sebebi ise meclis üyelerinin yeni ve tecrübesiz üyeler olmasından ileri gelmektedir.

3.7.2. Güvenilirlik Analizine İlişkin Bulgular

Araştırma değişkenlerinin güvenilir durumunu belirlemek için Cronbach's Alpha tutarlılık katsayısı değerlendirilmiştir. Bu katsayının 0,80-1,00 arası bir değere sahip olması ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğu, 0,60-0,80 arası olması durumundaysa oldukça güvenli olduğu anlamına gelmektedir (Özdamar, 1999:522). Analize göre Cronbach's Alpha değeri 0,719 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç, ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir.

3.7.3. Örneklerin Önermelere Verdikleri Puan Ortalamalarına İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu kısmında belirtilmiş altı grup önerme üzerinden seçilmişlerin (muhtar ve meclis üyeleri birlikte) önermelere katılım durumlarına ilişkin bulgulara ve bu bulgulardan kaynaklanan çıkarımlara yer verilecektir. Bu altı grup önermeden makalenin başlığına doğrudan uygun olan iki önerme "meclis üyesi ve muhtarların kıyaslaması" şeklinde ayrıca incelenecektir.

Özellikle katılım durumu oranlaması ve yorumlamasında "kararsızım" seçeneği dışında kalan "katılıyorum ve katılmıyorum" kutupları çerçevesinde bir değerlendirme yapılarak yorumlama yapılmıştır. Öte yandan bu ankette yer alan önermeler "grup başlıkları" ile ilgili alanlara serpiştirilirken 25 önermeden bazıları birden fazla grup içerisine yeniden serpiştirilmiştir. Çünkü bazı önermeler aynı anda diğer grupların içeriğini de bünyesinde barındırmaktadır. Toplamda 6 grup özellikle tasniflenmiş önermeler ve katılım durumlarına ilişkin yorumlamalar "*çapraz tablo ve anket soruları/önermeleri özellik puanı hesaplaması analizleri bulguları*" çerçevesinde aşağıdaki gibi verilmiştir.

3.7.3.1. Aday Olmada Ahlak ve Liyakat Grubu Önermeleri Puan Ortalamaları Bulguları

Aday olmada ahlak ve liyakat grubu kapsamında belirlenmiş 6 önerme ve bu önermelere ilişkin katılım ortalamaları Tablo 3'te verilmiştir. Bu grup önerme sorularının oluşturulmasında ve yorumlanmasındaki amaç seçilmişlerin neden aday olduğu üzerine eğilerek bu konuda ahlak ve liyakat hususlarına ne kadar önem verildiğini görmektir. Diğer bir ifadeyle "*seçilmişler aday olurken liyakat ve ahlak hususunda kendilerini nasıl görüyorlar?*" sorusuna cevap aranmıştır.

Tablo 3. Aday Olmada Ahlak ve Liyakat Grubu Önermelerine Yönelik Sonuçlar

Önerme No	1) Aday Olmada Ahlak ve Liyakat	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı: 45 N=45	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
2	Kabiliyetlerimin fazla olduğuna inandığım için aday oldum.	2	4,4	0	0	5	11,1	26	57,8	12	26,7	4,0222	
10	Seçilmiş kişi olmanın maddi getirileri, kişiyi aday olmaya çekmektedir.	3	6,7	8	17,8	4	8,9	21	46,7	9	20,0	3,5556	
11	Siyasi çıkar elde etmek için aday olup seçilenleri görüp üzüldüğüm oldu.	1	2,2	3	6,7	4	8,9	18	40,0	19	42,2	4,1333	
13	Aracı, referans ve siyasi destek olmadan aday olabilme imkânı çok az.	2	4,4	10	22,2	5	11,1	17	37,8	11	24,4	3,5556	
24	Adaylar belirlenirken güzel ahlaka sahip olanlar öncelikli olarak tercih edilmektedir.	3	6,7	8	17,8	2	4,4	16	35,6	16	35,6	3,7556	1,2444
25	Bu vazifeyi çok farklı hayal etmiştim, lakin şimdi aday olduğum için çok pişmanım.	16	35,6	13	28,9	11	24,4	4	8,9	1	2,2	2,1333	

Tablo 3’de görüldüğü üzere 6 adet önerme soru bulunmaktadır. Bunlardan 24 nolu önerme grup içerisinde ters önerme niteliği göstermektedir. En fazla katılım ortalaması 2 ve 11 nolu önermelere olmuştur. 2 nolu önermeye bakıldığında seçilmişlerin %84,5’i kabiliyetlerinin fazla olduğuna inandıkları için aday olduklarını belirtmişlerdir. Ancak diğer yandan 11 nolu önermeye %82,2 oranında katılıyorum denilerek diğer adayların siyasi çıkar elde etmek için aday olduklarını görüp üzüldüklerini bildirerek aslında bir çelişkiye de işaret etmişlerdir. Çünkü kendileri için bir değerlendirmeyi içeren 2 nolu önermede kabiliyetleri olduğu için aday olduklarını bildirirken 11 nolu önermede adayların siyasi çıkar için aday olduklarını bildirmişlerdir. 10 nolu önermeye bakıldığında %66,7 katılım oranıyla seçilmişleri aday olmaya çeken şeyin maddi getiri olduğunu da bildirmişlerdir. 13 nolu önermeye ise %62,2 oranında kişi katıldığını bildirerek cevap vermişlerdir. Dolayısıyla bu durum her ne kadar katılımcıların %26,6’sı tarafından reddedilse de aday olmada aracı, referans ve siyasi desteğin olması gerektiği ortadadır.

24 nolu önerme ters önerme özelliği ile adayların belirlenirken güzel ahlaka sahip olanlarının öncelikli olarak tercih edildiğine işaret etmektedir. Bu hususta %71,2 oranında kişi katıldığını belirtmiştir. Ancak öteki önermelerde adayların siyasi çıkar elde etmek için, referans desteği ile vs. aday olabildikleri belirtildiği için buradaki katılım durumu tezatlık içermektedir. Dolayısı ile pek de gerçeği yansıttığı söylenemez. 25 nolu önermeye ise katılımcıların %54,5 oranı katılmadıklarını bildirerek seçilmiş olarak vazife yürütmekten pişmanlık duymadıklarını dile getirirler de %11,1’lik bir kesim pişmanlık duyduklarını bildirmişlerdir. Bu pişmanlığın sebebinin ayrı bir araştırmada incelenmesi faydalı olabilir. Çünkü ortalama her 10 seçilmişten biri pişmanlık duymaktadır. Daha ilginç olan ise katılımcıların neredeyse dörtte biri yani %24,4’ü bu önermeye “kararsızım” şeklinde cevap vererek aslında bir pişmanlığa yakın olduklarını bildirmektedirler. Dolayısı ile pişmanlık duyanların oranı artış gösterme sinyalleri vermektedir.

6 önerme birlikte incelendiğinde, “seçilmişlerin neden aday olduğu üzerine eğilerek bu hususta ahlak ve liyakat hususlarına ne kadar önem verildiği” değerlendirildiğinde seçilmişler kabiliyetleri sebebi ile aday olduklarını ifade etseler de maddi getiri, siyasal çıkar gibi unsurlar da aday olmada çekici olmuştur. Aracı referans olmadan aday olma imkânının az olacağına ilişkin kanaatleri ile de aslında aday belirlemede ahlaktan daha önemli unsurların olduğunu kabul etmektedirler. Özellikle seçilmiş olmaktan pişmanlık duyanların da varlığı düşünülürse aday olmada liyakat ve ahlakın ciddi anlamda önemsenmediği gerçeği ortaya çıkmaktadır denebilir.

3.7.3.2. Vatandaşın Adaylarda Aradığı Özelliklerde Ahlak ve Liyakat Grubu Önergeleri Puan Ortalamaları Bulguları

Vatandaşın adaylarda aradığı özelliklerde ahlak ve liyakat grubu kapsamında belirlenmiş 2 önerme ve bu önermelere ilişkin katılım ortalamaları Tablo 4'te verilmiştir. Bu grup önerme sorularının oluşturulması ve yorumlanmasındaki amaç seçilmişlerin gözünde vatandaşların adaylarda aradığı özellikler noktasında ahlak ve liyakat hususundaki durumu ortaya koymaktır. Bir başka ifade ile "seçilmişlerin gözünde vatandaşın adaylarından ahlak ve liyakat hususunda beklentisi nedir?" sorusuna cevap aranmıştır.

Tablo 4. Vatandaşın Adaylarda Aradığı Özelliklerde Ahlak ve Liyakat Grubu Önergelerine Yönelik Sonuçlar

Önerme No	2) Vatandaşın Adaylarda Aradığı Özelliklerde Ahlak ve Liyakat	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı: 45 N=45	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
5	Aday olabilmek için bir kişide liyakat ve ahlaktan daha önemli özelliklerin olması gerekir.	3	6,7	6	13,3	4	8,9	18	40,4	14	31,1	3,7556	1,2444
12	Adaylığım aşamasında benden daha kabiliyetli olan kişileri vatandaşın seçmediğini gözlerimle gördüm. Çünkü vatandaş seçtiği kişilerden kabiliyetten daha mühim şeyler arıyor ve bekliyor.	3	6,7	10	22,2	6	13,3	20	44,4	6	13,3	3,3556	1,6444

Tablo 4'de 2 adet önerme vardır ve her ikisi de ters bir içerik arz eder. Çünkü ahlak ve liyakat hususları çalışmanın teorik kısmında verildiği tanımlarda da görüleceği üzere vazifeyi en iyi şekilde yapmak için yeterli iki unsurdur. Lakin buradaki önermeler bunun ötesine işaret etmektedir. Şöyle ki, 5 nolu önermede aday olabilmek için bir kimsede liyakat ve ahlaktan daha önemli özelliklerin olması gerekir ifadesine %71,5'lik bir oranla katılım belirtilmiştir. Bu durum esasında ahlak ve liyakatin ikinci planda olduğunu göstermektedir. Bu konudaki gerçek kanaati kuvvetli bir şekilde ortaya koymak için 12 nolu önerme ile vatandaşın seçtiği kişilerden kabiliyetten öte şeyler aradığı önermesine %57,7' lik bir kesim katıldıklarını beyan ederek aslında vatandaşın seçtiği kişilerden ahlak ve liyakatten öte şahsi şeyler beklediği ve vatandaşın seçtiği kişiden seçilmişlerin gözünde ahlak ve liyakat konusunda çok da büyük bir taleplerinin olmadığı görülmektedir. Özellikle muhtarlarda yeniden seçilen insanların fazla olması ve muhtarların yeniden seçilenlerinin daha görmüş geçirmiş ve halka yakın olmaları gerçeği düşünülürse vatandaş seçilmişse oy verme noktasında ikna ederken ahlak ve liyakat temelli beklentilerden uzak oldukları da söylenebilir.

Tüm katılım oranları grup olarak birlikte incelendiğinde "seçilmişlerin gözünde vatandaşların adaylarda aradığı özellikler noktasında ahlak ve liyakat hususu" değerlendirildiğinde ahlak ve liyakatten daha önemli unsurların seçmen için önemli olduğunu düşündükleri görülmektedir. Dolayısı ile seçilmişin gözünde vatandaş, ahlak ve liyakatten daha önemli şeylere göre seçilmesini belirlemektedir.

3.7.3.3. Aday Belirleme ve Adayların Seçilmesinde Ahlak ve Liyakat Grubu Önergeleri Puan Ortalamaları Bulguları

Aday belirleme ve adayların seçilmesinde ahlak ve liyakat grubu kapsamında belirlenmiş 6 önerme ve bu önermelere ilişkin katılım ortalamaları Tablo 5'te verilmiştir. Bu grup önerme sorularının oluşturulmasında ve yorumlanmasında amaç adayların belirlenmesinde ve seçilmesinde ahlak ve liyakat hususlarına verilen önem derecesini ortaya koymaktır. Dolayısıyla "seçilmişlerin gözünde adayların belirlenmesi ve seçilmesi sürecinde ahlak ve liyakat hususuna önem verilmekte midir?" sorusuna cevap aranmıştır.

Tablo 5. Aday Belirleme ve Adayların Seçilmesinde Ahlak ve Liyakat Grubu Önermelerine Yönelik Sonuçlar

Önerme No	3) Aday Belirleme ve Adayların Seçilmesinde Ahlak ve Liyakat	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı: 45 N=45	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
3	Bu işi yürütmek için gerekli olan liyakate sahip olduğuma eminim.	3	6,7	0	0	4	8,9	22	48,9	16	35,6	4,0667	
5	Aday olabilmek için bir kişide liyakat ve ahlaktan daha önemli özelliklerin olması gerekir.	3	6,7	6	13,3	4	8,9	18	40,4	14	31,1	3,7556	1,2444
7	Seçimlere hazırlık sürecinde, siyasi vazifeleri layıkıyla yürütecek güçte ve liyakatte adaylar belirlemek neredeyse imkânsız.	2	4,4	6	13,3	10	22,2	22	48,9	5	11,1	3,4889	1,5111
14	Aday belirleme esnasında birbirlerini engellemek için yalan haber ve asılsız dedikodular çıkarımlar olduğunu biliyorum/duyuyorum.	3	6,7	2	4,4	6	13,3	19	42,2	15	33,3	3,9111	
15	Adayların seçilmesi aşamasında, birbirini engellemek için kumpaslar kuranlar ve iftiralar atanlar olduğunu gördük/duyduk.	4	8,9	1	2,2	7	15,6	11	24,4	22	48,9	4,0222	
16	Adaylar arasında seçilebilmek için her yolu mübah sayanlar var.	2	4,4	4	8,9	9	20,0	10	22,2	20	44,4	3,9333	
19	Adaylar belirlenirken ve vazifeyi yürütürken vatandaşın çıkarı için, ahlak ve liyakat hususları çığnemek mecburiyetinde kalmabilir, bu bir zaruret olduğundan diğer vatandaşlar bunu olumlu karşılar.	4	8,9	12	26,7	5	11,1	21	46,7	3	6,7	3,1556	1,8444

Tablo 5'e bakıldığında 6 önermeden 5 ve 7 nolu önermenin grup içerisindeki ters önerme olduğu görülmektedir. Seçilmişler 14 nolu önermeye %75,5 katılımı, 15 nolu önermeye %73,3 ve 16 nolu önermeye %66,6 katılım oranı ile aday belirleme ve seçme aşamasında adayların birbirlerini engellemek için gerektiğinde iftiralar attıklarını, kumpaslar kurduklarını ve hatta aralarında seçilmek için her yolu mübah sayanların olduğunu bildirmişlerdir. Bu durumu seçilmişlerin neredeyse dörtte üçlük bir kesiminin kabul ediyor olması ve geri kalanların içerisinde bu önermeye %13,3 oranda %15,6 ve %20,0 oran ile aynı önermelere "kararsızım" şeklinde cevap verenlerin fazla olması; katılmadığını belirtenlerin ise toplamda 4 kişiyi geçmiyor olması aday belirleme ve seçme sürecinde kişilerin ahlaktan yoksun davrandıklarını göstermektedir. Dolayısı ile aday belirleme ve seçme süreçlerinde bu ahlaksız tavırları ortadan kaldırmaya dönük çalışmalara yönelmesi faydalı olacaktır. Öte yandan liyakat hususunda ise 3 nolu önermeye adaylar 4 ortalama üzerinde bir katılım puanı ile ve %84,5 katılıyorum şeklindeki cevap ile kendilerinin seçilmişlik vazifesini yürütecek liyakate sahip olduklarını belirtirken 7 nolu önermeye %60 oranda katılımı ile seçimlere hazırlanma yani aday belirleme ve seçilme sürecinde vazifeyi layığı ile yürütecek güçte aday belirlemenin neredeyse imkânsız olduğunu belirterek ve de 5 nolu önermeye %71,5 katılım oranı ile aday olabilmenin önemli özelliklerinin liyakat ve ahlaktan öte şeyler olduğunu belirterek aslında aday belirleme ve aday seçme süreçlerinde liyakat hususunun çok önemli bir şart

olarak görülmediğini ortaya koymuşlardır. 19 nolu önerme ise işin esasını ortaya koymakta ve %53,4 oranı ile katılanların çoğunluğu aday belirlemede vatandaş çıkarının söz konusu olduğunda ahlak ve liyakatin çiğnenmesinin bir zaruret olduğu kabul edilerek siyasetin doğasına uygun bir cevap verilmiştir denilebilir.

Tüm önermelere verilen cevaplar birlikte düşünüldüğünde "adayların belirlenmesi ve seçilmesi sürecinde ahlak ve liyakat hususunda verilen önem değerlendirildiğinde" adayların birbirlerini engellemek için gerektiğinde iftiralar attıkları, kumpaslar kurdukları ve hatta aralarında seçilmek için her yolu mübah sayanların olduğu ortadadır. Bir yandan kendilerinin liyakatli olduklarını belirtirken öte yandan vazifeyi layığı ile yürütecek aday belirlemenin imkânsız olduğunu ifade ederek ve de aday belirleme ve seçme aşamasında ahlak ve liyakatten daha önemli şeyler olduğunu belirterek ve vatandaş çıkarı için ahlakın ve liyakatin çiğnenmesinin bir zaruret olduğunu belirtilerek aslında toplamda aday belirleme ve seçme aşamalarında var olan ahlak dışı tavırlar ile beraber ahlak ve liyakati pek de önemli unsurlar olarak görülmedikleri ortadadır. Ayrıca bunların uygulanması hususunu da önemsenmemekte olduklarını göstermiştir.

3.7.3.4. Seçilmişler Kendilerini Ahlak ve Liyakat Hususunda Nasıl Görüyor Grubu Önermeleri Puan Ortalamaları Bulguları

Seçilmişler kendilerini ahlak ve liyakat hususunda nasıl görüyor grubu kapsamında belirlenmiş 5 önerme ve bu önermelere ilişkin katılım ortalamaları Tablo 6a'da verilmiştir. Öte yandan Tablo 6b'de ise meclis üyeleri ve muhtarlardaki durum ayrı ayrı değerlendirilerek dikkat çeken hususlara yer verilmiştir. Bu grup önerme sorularının oluşturulmasında ve yorumlanmasında amaç seçilmiş kişilerin ahlak ve liyakat hususunda kendilerini nasıl gördüklerini ortaya koymaya çalışmaktır. Bir başka ifade ile "seçilmişler ahlak ve liyakat hususunda kendilerini nasıl görürler?" sorusuna cevap aranmıştır.

Tablo 6a. Seçilmişler Kendilerini Ahlak ve Liyakat Hususunda Nasıl Görüyor Grubu Önermelerine Yönelik Sonuçlar

Önerme No	4) Seçilmişler Kendilerini Ahlak ve Liyakat Hususunda Nasıl Görüyor	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı: 45 N=45	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
1	Siyaset sadece dürüst kişilerin yürüteceği bir faaliyettir.	8	17,8	3	6,7	6	13,3	20	44,4	8	17,8	3,3778	1,6222
2	Kabiliyetlerimin fazla olduğuna inandığım için aday oldum.	2	4,4	0	0	5	11,1	26	57,8	12	26,7	4,0222	
3	Bu işi yürütmek için gerekli olan liyakate sahip olduğuma eminim.	3	6,7	0	0	4	8,9	22	48,9	16	35,6	4,0667	
4	Seçilmeden önce kafamda birçok proje vardı ve şimdi bunları gerçekleştirmem mümkün oluyor.	2	4,4	7	15,6	9	20,0	22	48,9	5	11,1	3,4667	
18	Bu vazifeyi yürütmek var olan tüm sorunları çözebileceğim anlamına gelmiyor, aşılmaz engeller çıkabiliyor.	3	6,7	3	6,7	3	6,7	21	46,7	15	33,3	3,9333	1,0667

Tablo 6a'da görüldüğü üzere 1 ve 18 nolu önermeler ters önerme niteliindedir. Özellikle 2 nolu önermeye bakıldığında seçilmişlerin %84,5'i aday olmasının sebebi olarak kabiliyetlerinin fazlalığını göstermiştir. Dolayısı ile bu durum liyakatli olduklarını savduklarını göstermektedir. Ayrıca seçilmiş olarak vazifelerini yürüttükleri bir esnada 3 nolu önerme ile bu işi yürütmek için gerekli olan liyakate sahip olduklarını yine %84,5 katılım oranı ile belirtmişlerdir. Hatta bu görüşü desteklemek adına 4 nolu önermede belirtildiği üzere seçilmeden önce kafalarında birçok proje olduğunu ve seçildikten sonra bunu gerçekleştirebildiklerini de %60 bir katılım ile belirttiler de ve ayrıca aynı önermeye katılımcıların % 20'si kararsızım seçeneğini işaretleyerek tereddütlerini gösterebilirler de işin 18 nolu önerme ile aydınlığa kavuşması mümkün hale gelmektedir. 18 nolu önermeye %80 katılım oranı ile bu vazifeyi yürütmenin tüm sorunlara cevap üretemeyeceğini ve aşılmaz engellerin olduğunu söylemeleri ile diğer önermeler birlikte değerlendirildiğinde kendilerini kabiliyetli gördüklerini, kabiliyetli oldukları için aday olduklarını ve vazifeyi yürütürken de zaten bu işi yapma hususunda liyakatlerinin yettiğini ifade etmektedirler. Ancak liyakatli olmalarına rağmen liyakatli olsalar da tüm sorunların çözülemeyeceğini ifade etmektedirler. 1 nolu önermenin özellikle 1.sırada önerilmesi diğer sorular görülmeden

önce katılımcının ilk bakış açısını ortaya koyması açısından önemlidir. Bu nedenle bu önermeye %62,2 ile katılınması ve kararsızların %13,3 gibi önemli bir kısmı meydana getirmesi bu noktada kendilerinin siyaseten dürüst davrandıklarını belirttiklerini göstermektedir. Çünkü aksi halde dürüst olmayan insanların yaptığı bir işi bu demek sureti ile kendilerinin de dürüst olmadığını ifade etmek zorunda kalacaklardı. Bu nedenle seçilmişler kendilerini yüksek çoğunluk denecek bir oranda ahlaklı ve liyakatli görmektedirler denebilir.

Tüm katılım oranları birlikte incelenerek “seçilmiş kişilerin ahlak ve liyakat hususunda kendilerini nasıl gördükleri” değerlendirildiğinde seçilmişler kabiliyetli oldukları için aday olduklarını, vazifeyi yürütürken de liyakatlerinin yettiğini, projelerini gerçekleştirme gayreti gösterdiklerini ve yapılacak her şeyi yaptıklarını belirterek kendilerini yüksek çoğunluk denecek bir oranda ahlaklı ve liyakatli gördükleri ortaya çıkmaktadır.

Tablo 6b. Meclis Üyeleri ve Muhtarlar Ayrı Ayrı Kendilerini Ahlak ve Liyakat Hususunda Nasıl Görüyor Grubu Önermelerine Yönelik Sonuçlar

Önerme No	Sadece Meclis Üyeleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı: 12 N=12	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
1	Siyaset sadece dürüst kişilerin yürüteceği bir faaliyettir.	2	16,7	0	0	2	16,7	6	50,0	2	16,7	3,5000	1,5000
2	Kabiliyetlerimin fazla olduğuna inandığım için aday oldum.	0	0	0	0	2	16,7	8	66,7	2	16,7	4,0000	
3	Bu işi yürütmek için gerekli olan liyakate sahip olduğuma eminim.	1	8,3	0	0	2	16,7	6	50,0	3	25,0	3,8333	
4	Seçilmeden önce kafamda birçok proje vardı ve şimdi bunları gerçekleştirmem mümkün oluyor.	1	8,3	5	41,7	6	50,0	0	0	0	0	2,4167	
18	Bu vazifeyi yürütmek var olan tüm sorunları çözebileceğim anlamına gelmiyor, aşılmaz engeller çıkabiliyor.	0	0	0	0	0	0	10	83,3	2	16,7	4,1667	0,8333
Önerme No	Sadece Muhtarlar	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı: 33 N=33	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
1	Siyaset sadece dürüst kişilerin yürüteceği bir faaliyettir.	6	18,2	3	9,1	4	12,1	14	42,4	6	18,2	3,3333	1,6667
2	Kabiliyetlerimin fazla olduğuna inandığım için aday oldum.	2	6,1	0	0	3	9,1	18	54,5	10	30,3	4,0303	
3	Bu işi yürütmek için gerekli olan liyakate sahip olduğuma eminim.	2	6,1	0	0	2	6,1	16	48,5	13	39,4	4,1515	
4	Seçilmeden önce kafamda birçok proje vardı ve şimdi bunları gerçekleştirmem mümkün oluyor.	1	3,0	2	6,1	3	9,1	22	66,7	5	15,2	3,8485	
18	Bu vazifeyi yürütmek var olan tüm sorunları çözebileceğim anlamına gelmiyor, aşılmaz engeller çıkabiliyor.	3	9,1	3	9,1	3	9,1	11	33,3	13	39,4	3,8485	1,1515

Tablo 6b’de muhtarların ve meclis üyelerinin durumu ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Meclis üyelerinin durumuna bakıldığında 1, 2, 3 ve 18 nolu önermelere katılımın yüksek olduğu görülmektedir. Siyasetin sadece dürüst kişilerin yürüteceği bir faaliyet olduğunu ifade eden önermeye %66,7 oranında katılım beyan edilmiştir. Kabiliyetlerinin fazla olması sebebi ile siyasete katıldığını bildirenlerin oranı ise %83,4’dür. Vazifeye dair liyakate sahip olduğunu belirtenler ise %75’dir. 4 nolu “Seçilmeden önce kafamda birçok proje vardı ve şimdi bunları gerçekleştirmem mümkün oluyor” şeklindeki önermeye ise katılımcıların %50’si kararsız yaklaşırken geriye kalan %50’si katılmadıklarını beyan ederek seçimden önce kafalarında bulunan projeleri gerçekleştiremediklerini bildirmişlerdir. 18 nolu önermeye ise %100 katılım belirterek vazifelerinin tüm sorunları çözmeye yetmeyeceğini, aşılmaz engeller çıktığını belirtmişlerdir. Muhtarlarda bu önermelere yaklaşım durumuna bakıldığında beş önermeye de katılımın olduğu görülmektedir.

1 nolu önermeye %60,6 katılımı siyasetin dürüst kişilerce yürütülecek bir faaliyet olduğu ifade edilmiştir. 2 nolu önermeye %84,8 oranla katılım sağlanarak kendilerini kabiliyetli gördüklerinden bu vazifeye talip olduklarını bildirmişlerdir. 3 nolu önermeye %87,9 katılımı yürüttükleri vazife için ihtiyaç olan liyakate sahip olduklarını bildirmişlerdir. 4 nolu önermeye %81,9 katılım beyanı ile seçim öncesi kafalarında olan projeleri gerçekleştirmelerinin mümkün olduğunu bildirmişlerdir. 18 nolu önermeye %72,7 katılım ile bu vazifeyi yürütmelerinin her sorunu çözebilecekleri anlamına gelmediğini bildirmişlerdir. Burada muhtarlar ve meclis üyeleri arasındaki görüş farkını ortaya koyan, 4 ve 18 nolu önermelere katılım durumlarıdır. "Seçilmeden önce kafamda birçok proje vardı ve şimdi bunları gerçekleştirmem mümkün oluyor", şeklindeki 4 nolu önermeye meclis üyelerinin hiçbiri katılmazken muhtarlar bu önermeye %81,9 oranla çok büyük oranda katılım sergilemişlerdir. Bu hususta seçilmiş olan muhtarlar ve meclis üyelerinin içinde buldukları şartların farklı olması ya da meclis üyelerinin tek başına karar vermesi mümkün değilken muhtarların bu konuda daha özgür olmaları gibi gerekçeler etkili olmuş olabilir. Bu husus başka bir akademik araştırmanın konusu yapılabilir. "Bu vazifeyi yürütmek var olan tüm sorunları çözebileceğim anlamına gelmiyor, aşılmaz engeller çıkabiliyor", şeklindeki 18 nolu önermeye katılım durumuna bakıldığında meclis üyeleri %100 katılım ifade ederken muhtarlar %72,7 katılım ve %18,2'si katılmama ifade etmişlerdir. Bu halde muhtarların yaklaşık beşte birlik kesimi herhangi bir zorluk yaşamadıklarını ve sorunları aşabildiklerini ifade etmişlerdir. Meclis üyeleri ise muhtarlara kıyasla daha umutsuz gözükümlüdürler.

Beş önerme birlikte değerlendirilip "Seçilmişler Kendilerini Ahlak ve Liyakat Hususunda Nasıl Görüyor?", sorusuna cevap arandığında meclis üyelerinin kendilerini ahlaklı ve liyakatli olarak görmelerine rağmen projelerini gerçekleştirememeleri ve karşılarına çıkan engellere boyun eğmeleri konusunu görmezden gelerek esasında kendilerini olmadıkları gibi gördükleri ortaya çıkmıştır. Muhtarlara bakıldığında bunların da kendilerini liyakatli ve ahlaklı görmeleri söz konusu olmakla beraber projelerini gerçekleştirebilmeleri ve özellikle yaklaşık %20'lik bir kesiminin hiçbir engeli tanımadıklarını belirtmeleri noktasında meclis üyelerine kıyasla kendilerini gördükleri şekle daha yakın oldukları ifade edilebilir.

3.7.3.5. Seçilmişler Diğer Seçilmişlere Ahlak ve Liyakat Hususunda Nasıl Bakıyorlar Grubu Önermeleri Puan Ortalamaları Bulguları

Seçilmişler diğer seçilmişlere ahlak ve liyakat hususunda nasıl bakıyorlar grubu kapsamında belirlenmiş 6 önerme ve bu önermelere ilişkin katılım ortalamaları Tablo 7'de verilmiştir. Bu grup önerme sorularının oluşturulmasında ve yorumlanmasında amaç seçilmiş kişilerin diğer seçilmişleri ahlak ve liyakat hususunda nasıl gördüklerini ortaya koymaya çalışmaktır. Esasında bu grup önermelerle "seçilmişler diğer seçilmişleri ahlak ve liyakat hususunda nasıl görürler?" sorusuna yanıt aranmıştır.

Tablo 7. "Seçilmişler, Diğer Seçilmişlere Ahlak ve Liyakat Hususunda Nasıl Bakıyorlar?" Önermelerine Yönelik Sonuçlar

Önerme No	5) Seçilmişler Diğer Seçilmişlere Ahlak ve Liyakat Hususunda Nasıl Bakıyorlar	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı: 45 - N=45	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
8	Seçilmişlik görevini emanet olarak alıp yürütebilecek ehliyete sahip kişi yok denecek kadar az.	1	2,2	10	22,2	6	13,3	19	42,2	9	20,0	3,5556	
11	Siyasi çıkar elde etmek için aday olup seçilenleri görüp üzüldüğüm oldu.	1	2,2	3	6,7	4	8,9	18	40,0	19	42,2	4,1333	
17	Seçilirken verilen vaatleri gerçekleştirmek için zaman zaman kişilerin özel çıkarına hareket edenler olduğunu biliyoruz/duyuyoruz.	0	0	3	6,7	7	15,6	23	51,1	12	26,7	3,9778	
20	Seçilmişlerin tamamı, vazifesini kamunun bir emaneti olarak görmez.	4	8,9	11	24,4	6	13,3	17	37,8	7	15,6	3,2667	1,7333
21	Sadece prestij kazanmak için adaylığımı ilan edenler var.	1	2,2	4	8,9	4	8,9	22	48,9	14	31,1	3,9778	
24	Adaylar belirlenirken güzel ahlaka sahip olanlar öncelikli olarak tercih edilmektedir.	3	6,7	8	17,8	2	4,4	16	35,6	16	35,6	3,7556	1,2444

Tablo 7'ye bakıldığında grup önermeler içerisinde 20 ve 24 nolu önermeler dışında ters önerme olmadığı görülmektedir. Seçilmişler cevapladıkları önermelerden 8 nolu önermeye %62,2 katılımı ve %13,3 ile kararsız olduklarını belirterek seçilmişlik görevini laiki ile yürütebilecek ehliyetinde kimselerin yok denecek kadar az olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısı ile diğer seçilmişleri liyakatli görmemektedirler.

11 nolu önermeye %82,2 gibi güçlü bir katılım oranı ile siyasi çıkar elde etmek için aday olanlar olduğuna üzülüyoruz diyerek ve de ortalama (mean) puanın 4,13'ün üzerinde olması ile bu konuda seçilmiş kişilerin ahlaki davranmadıklarını da belirtmiş olmaktadır. 17 nolu önermeye %77,8 katılım ve %15,6 kararsızım oranı ile ciddi bir oranla aslında seçilmek için verilen vaatlere bağlı olarak seçilenlerin kişilerin özel çıkarlarına da hareket ettiklerini belirterek ahlaki zayıflığı dile getirmişlerdir.

20 nolu ters önerme ise %53,4 katılım ve %13,3 kararsızım seçimi ile vazifeyi bir emanet olarak görmeyenlerin de azımsanmayacak derecede olduğu ifade edilmektedir. 21 nolu önermeye % 80 katılım oranı ile sadece prestij kazanmaya yönelik aday olanlar olduğu belirtilerek seçilmişlik de ahlaki yozlaşmanın boyutları ortaya çıkmaktadır.

24 nolu ters önermeye %71,2 katılım ile adayların belirlenirken güzel ahlaka sahip olanlarının öncelikli olduğunun söylenmesi diğer önermeler ile tamamen çeliştiğinden seçilmişlerin anketi doldururken kendileri ile ilgili önermelere daha kendilerini düşünerek katıldıkları, ancak diğer seçilmişleri değerlendirirken gerçekleri ifade etme eğiliminde oldukları söylenebilir.

Tüm katılım durumları birlikte incelendiğinde, “seçilmiş kişilerin diğer seçilmişleri ahlak ve liyakat hususunda nasıl gördükleri” değerlendirildiğinde diğer seçilmişlerle ilgili olarak onların liyakatli olmadıkları, siyasi çıkar gözetimlerin çoğunlukta olduğu, ahlaki davranmadıkları, kişilerin özel çıkarlarına hareket ettikleri, vazifeyi bir emanet olarak göremeyenlerin ve prestij kazanmaya dönük aday olanların olduğunu söyleyerek ahlak ve liyakat hususunda diğer seçilmişleri yetersiz görmekte olduklarını belirtmişlerdir.

3.7.3.6. Seçilmişler Ahlak ve Liyakat Hususunda Gerçekte Nasıllar Grubu Önermeleri Puan Ortalamaları Bulguları

Seçilmişler ahlak ve liyakat hususunda gerçekte nasıllar grubu kapsamında belirlenmiş 7 önerme ve bu önermelere ilişkin katılım ortalamaları Tablo 8a'da verilmiştir. Öte yandan Tablo 8b'de ise meclis üyeleri ve muhtarlardaki durum ayrı ayrı değerlendirilerek dikkat çeken hususlara yer verilmiştir. Bu grup önerme soruların oluşturulmasında ve yorumlanmasında amaç seçilmiş kişilerin ahlak ve liyakat hususunda gerçekte nasıl olduklarını ortaya koymaya çalışmaktır. Diğer bir deyişle “seçilmişler ahlak ve liyakat hususunda gerçekte nasıldılar?” sorusuna cevap aranmıştır.

Tablo 8a. Seçilmişler Ahlak ve Liyakat Hususunda Gerçekte Nasıllar Grubu Önermelerine İlişkin Bulgular

Önerme No	6) Seçilmişler Ahlak ve Liyakat Hususunda Gerçekte Nasıllar	Kesinlikle Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı: 45 N=45			
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama		
1	Siyaset sadece dürüst kişilerin yürüteceği bir faaliyettir.	8	17,8	3	6,7	6	13,3	20	44,4	8	17,8	3,3778	1,6222
5	Aday olabilmek için bir kişide liyakat ve ahlaktan daha önemli özelliklerin olması gerekir.	3	6,7	6	13,3	4	8,9	18	40,0	14	31,1	3,7556	1,2444
6	Zaman zaman vatandaşın memnuniyeti ve çıkarı için hukuk kuralları istenmeden, devlete zarar vermeden ve az da olsa çığnemek zorunda kalınabilir, çünkü sistem bunu gerektiriyor.	3	6,7	3	6,7	10	22,2	25	55,6	4	8,9	3,5333	1,4667
9	Belirlenen adayın güzel bir ahlaka sahip olması siyaset yapmasına büyük bir engel oluşturur.	5	11,1	11	24,4	8	17,8	9	20,0	12	26,7	3,2667	

17	Seçilirken verilen vaatleri gerçekleştirmek için zaman zaman kişilerin özel çıkarına hareket edenler olduğunu biliyoruz/duyuyoruz.	0	0	3	6,7	7	15,6	23	51,1	12	26,7	3,9778	
19	Adaylar belirlenirken ve vazifeyi yürütürken vatandaşın çıkarı için, ahlak ve liyakat hususları çiğnenmek mecburiyetinde kalmabilir, bu bir zaruret olduğundan diğer vatandaşlar bunu olumlu karşılar.	4	8,9	12	26,7	5	11,1	21	46,7	3	6,7	3,1556	1.8444
22	Yürüttüğümüz vazifede aldığımız tüm kararların tüm topluma faydası olması mümkün değil, bazen aldığımız kararlar ile bireylerin de faydasına hareket etmemiz mümkün oluyor.	0	0	2	4,4	7	15,6	29	64,4	7	15,6	3,9111	1.0889

Tablo 8a’da görüldüğü üzere belirlenmiş grup önerme içerisinde 5 öneme ters önerme özelliğindedir. 1 nolu önermeye verdikleri cevapla %62,2 ile katılarak ve siyasetin sadece dürüstlerin yürüteceği bir faaliyet olduğu ifade edilmiş fakat 5 nolu önermeye %71,1 katılım ile çelişerek aday olmada liyakat ve ahlaktan daha önemli şeyler olması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca 9 nolu önerme de 1 nolu önermenin aksine %46,7 oranında kişinin katılarak ve %17,8 bir oranın ise kararsız olduğunu belirtmesi ile ahlakın siyaset yapmaya mani olduğu ifade edilmektedir. Bu durum ahlak noktasında siyasetin yıkıcı olduğunu ve zaten çalışmanın teorik kısmında belirtildiği gibi siyasetin doğasına ahlakın kendisinin aykırı olduğunu görüldüğünü söylemek mümkündür.

6 nolu önermeye %64,5 katılıma karşın %22,2 oranında katılımcının kararsız olduğunu belirtmesine karşın “katılmıyorum” seçeneğini de işaretlememeleri sebebi ile vatandaş çıkarı için istenmeden de olsa devlete pek de zararı yok bu yaptığım şeyin ve sistem bunu gerektiriyor düşüncesi ile hukukun çiğnenmesinin söz konusu olduğu ifade edilmiştir. Bu durum aslında ahlak noktasında fiiliyatta pek de dikkatli olunamadığını göstermektedir. 17 nolu önermeye %77,8 katılım oranı ile seçilmişlerin seçilme aşamasındaki vaatlerini gerçekleştirmek adına kişilerin özel çıkarına hareket ettiğini belirterek de siyasetteki vaat unsurunun “çalışmanın teorik kısmında belirtildiği üzere” bu tür ahlaksız tavırların olmasına sebep olduğunu göstermektedir.

19 nolu önermeye %53,4 katılıyorum beyanı ile %11,1 ile kararsızım beyanı ile işaretleme yapmıştır, katılmayanlar ise azınlıkta kalmıştır. Bu durum seçilmişlerin çoğunluğunun aday belirleme ve vazife yürütme esnasında ahlak ve liyakat hususlarının çiğnenebildiğini ve bunun nedeninin vatandaşın çıkarı olduğunun bildirilmesinin yanında bu durumun da vatandaş tarafından olumlu karşılanacağını bildirilmesi ile seçilmişlerde ahlak ve liyakat hususlarına bakıştaki yanlışlık siyasetin doğasına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. 22 nolu son önermeye ise %80 katılıyorum oranı ile alınan her kararların tüm vatandaşa olamayacağı ve bazen bireysel kararlara fayda sağlayacak şekilde hareket edilebileceği de ortaya konulmuştur. Böylece ahlaki yapının siyasetin doğasına uygun olarak yıpranmasının mümkün olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tüm önermeler birlikte incelendiğinde “seçilmiş kişilerin ahlak ve liyakat hususunda gerçekte nasıl oldukları” değerlendirildiğinde seçilmişlerin siyasete el değdiklerinde ahlakın da çiğnenmesinin mümkün olduğu ve bu hususta hukukun çiğnenmesi, bireysel özel çıkarlara uygun hareket edilmesi, aday belirlenme ve seçilme de ahlak ve liyakatin ikinci planda olduğu gerçeği ve hatta bazı durumlarda ahlak ve liyakatin çiğnenmesinin vatandaşça anlayışla karşılanmasının söz konusu olduğuna inanılması ileri sürülerek aslında siyasal sistemin her yönü ile ahlak ve liyakat hususlarının çiğnenmesine sebep olduğu ve bu noktada seçilmişlerin de çaresizce bu döngüye ayak uydurmak zorunda kalarak ahlak ve liyakat hususunda kendilerini iyi değerlendirirler de eksikliklerinin olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 8b. Meclis Üyeleri ve Muhtarlar Ayrı Ayrı Ahlak ve Liyakat Hususunda Gerçekte Nasıllar Grubu Önermelerine Yönelik Sonuçlar

Önerme No	Sadece Meclis Üyeleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı: 12 N=12	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
1	Siyaset sadece dürüst kişilerin yürüteceği bir faaliyettir.	2	16,7	0	0	2	16,7	6	50,0	2	16,7	3,5000	1,5000

5	Aday olabilmek için bir kişide liyakat ve ahlaktan daha önemli özelliklerin olması gerekir.	1	8,3	1	8,3	4	33,3	4	33,3	2	16,7	3,4167	1,5833
6	Zaman zaman vatandaşın memnuniyeti ve çıkarı için hukuk kuralları istenmeden, devlete zarar vermeden ve az da olsa çığnemek zorunda kalmabilir, çünkü sistem bunu gerektiriyor.	1	8,3	1	8,3	6	50,0	2	16,7	2	16,7	3,2500	1,7500
9	Belirlenen adayın güzel bir ahlaka sahip olması siyaset yapmasına büyük bir engel oluşturur.	2	16,7	1	8,3	4	33,3	3	25,0	2	16,7	3,1667	
17	Seçilirken verilen vaatleri gerçekleştirmek için zaman zaman kişilerin özel çıkarına hareket edenler olduğunu biliyoruz/duyuyoruz.	0	0	1	8,3	3	25,0	6	50,0	2	16,7	3,7500	
19	Adaylar belirlenirken ve vazifeyi yürütürken vatandaşın çıkarı için, ahlak ve liyakat hususları çığnemek mecburiyetinde kalmabilir, bu bir zaruret olduğundan diğer vatandaşlar bunu olumlu karşılar.	1	8,3	6	50,0	4	33,3	0	0	1	8,3	2,5000	2.5000
22	Yürüttüğümüz vazifede aldığımız tüm kararların tüm topluma faydası olması mümkün değil, bazen aldığımız kararlar ile bireylerin de faydasına hareket etmemiz mümkün oluyor.	0	0	1	8,3	5	41,7	4	33,3	2	16,7	3,5833	1.4167
Önerme No	Sadece Muhtarlar	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı: 33 N=33	
	6) Seçilmişler Ahlak ve Liyakat Hususunda Gerçekte Nasıllar	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
1	Siyaset sadece dürtüst kişilerin yürüteceği bir faaliyettir.	6	18,2	3	9,1	4	12,1	14	42,4	6	18,2	3,3333	1,6667
5	Aday olabilmek için bir kişide liyakat ve ahlaktan daha önemli özelliklerin olması gerekir.	2	6,1	5	15,2	0	0	14	42,4	12	36,4	3,8788	1,1212
6	Zaman zaman vatandaşın memnuniyeti ve çıkarı için hukuk kuralları istenmeden, devlete zarar vermeden ve az da olsa çığnemek zorunda kalmabilir, çünkü sistem bunu gerektiriyor.	2	6,1	2	6,1	4	12,1	23	69,7	2	6,1	3,6364	1,3636
9	Belirlenen adayın güzel bir ahlaka sahip olması siyaset yapmasına büyük bir engel oluşturur.	3	9,1	10	30,3	4	12,1	6	18,2	10	30,3	3,3030	
17	Seçilirken verilen vaatleri gerçekleştirmek için zaman zaman kişilerin özel çıkarına hareket edenler olduğunu biliyoruz/duyuyoruz.	0	0	2	6,1	4	12,1	17	51,5	10	30,3	4,0606	
19	Adaylar belirlenirken ve vazifeyi yürütürken vatandaşın çıkarı için, ahlak ve liyakat hususları çığnemek mecburiyetinde kalmabilir, bu bir zaruret olduğundan diğer vatandaşlar bunu olumlu karşılar.	3	9,1	6	18,2	1	3,0	21	63,6	2	6,1	3,3939	1.6061
22	Yürüttüğümüz vazifede aldığımız tüm kararların tüm topluma faydası olması mümkün değil, bazen aldığımız kararlar ile bireylerin de faydasına hareket etmemiz mümkün oluyor.	0	0	2	4,4	7	15,6	29	64,4	7	15,6	4,0303	0.9697

Tablo 8b'de muhtarların ve meclis üyelerinin durumu ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Dikkat çekici bir şekilde, muhtarlar 17 ve 22 nolu önermelere 4 mean değeri üzerinde bir katılım gösterirken meclis üyelerinde hiçbir

önermeye 4 mean değeri üzeri bir katılım sergilenmemiştir. Öte yandan meclis üyelerinin 19 nolu önermeye 2,5 mean değeri ile en düşük katılımı sergiledikleri görülmektedir.

"Aday olabilmek için bir kişide liyakat ve ahlaktan daha önemli özelliklerin olması gerekir", şeklindeki 5 nolu önermeye bakıldığında meclis üyelerinin katılım oranı %50 iken muhtarlarda bu oran %78,8'dir. Dolayısı ile muhtarlar katılımında yüksek orana ulaşarak ahlak ve liyakati aday olmada ikinci plana atılan bir özellik olarak ifade etmişlerdir. *"Zaman zaman vatandaşın memnuniyeti ve çıkarı için hukuk kuralları istenmeden, devlete zarar vermeden ve az da olsa çiğnenmek zorunda kalınabilir, çünkü sistem bunu gerektiriyor"*, şeklindeki 6 nolu önermeye bakıldığında meclis üyeleri %33,4 katılım ifade ederken muhtarlar %75,8 katılım belirtmişlerdir. Bu önermeye katılım oranında meclis üyeleri ile muhtarlar arasında ciddi bir çelişme bulunmaktadır. Bu durumda da muhtarların hukuk kurallarının çiğnenmesine yaklaşımları olumlu olduğundan ahlak ve liyakatle çelişen bir görüş sergilemişlerdir.

"Adaylar belirlenirken ve vazifeyi yürütürken vatandaşın çıkarı için, ahlak ve liyakat hususları çiğnenmek mecburiyetinde kalınabilir, bu bir zaruret olduğundan diğer vatandaşlar bunu olumlu karşılar", şeklindeki 19 nolu önermeye meclis üyeleri sadece %8,3 katılım göstermişken muhtarlar %69,7 katılım göstermek sureti ile esasında ahlak ve liyakatin olmazsa olmaz olmadığını ve bu özelliklerin görmezden gelinebileceğini ifade etmişlerdir. *"Yürüttüğümüz vazifede aldığımız tüm kararların tüm topluma faydası olması mümkün değil, bazen aldığımız kararlar ile bireylerin de faydasına hareket etmemiz mümkün oluyor"*, şeklindeki 22 nolu önermeye meclis üyeleri %50 oranda katılırken %41,7 oranında kararsız kalmışlardır. Muhtarlar ise %80 katılım beyan etmişlerdir. Böylece hem meclis üyeleri hem de yüksek bir katılımı muhtarlar bireysel çıkarın gözetilebileceğini beyan ederek ahlak dışı bir yaklaşım beyan etmişlerdir. 1 nolu önermeye katılım durumuna bakıldığında meclis üyelerinin %66,7'si muhtarların ise %60,6'sı siyaseti dürüst insanların yürüteceği faaliyet olarak görmektedir. 9 nolu önermeye meclis üyeleri %41,7 muhtarlar ise %48,5 katılım beyan ederek güzel ahlaka sahip olmanın siyaset yapmayı engellediğini ifade etmişlerdir. Çünkü bu önermeyi kabul etmediklerine dair meclis üyeleri sadece %25 ve muhtarlar ise sadece %39,4 beyan ifade etmişlerdir.

17 nolu *"Seçilirken verilen vaatleri gerçekleştirmek için zaman zaman kişilerin özel çıkarına hareket edenler olduğunu biliyoruz/duyuyoruz"*, şeklindeki önermeye meclis üyeleri %66,7 ile muhtarlar ise %81,8 oranı ile katılım sergileyerek esasında seçilmişlerin fiiliyatta nasıl bir sonuca gittiklerini bildiklerini de göstererek siyaset yapmanın liyakat ve ahlak temelinde yozlaşmaya meyilli olduğunu bildiklerini göstermişlerdir.

Tüm bu önermeler birlikte değerlendirilerek meclis üyeleri ve muhtarların kıyaslanması temelinde *"Seçilmişler Ahlak ve Liyakat Hususunda Gerçekte Nasıllar?"*, sorusuna cevap aranacak olursa meclis üyeleri 5, 6, 19 ve 22 nolu önemlere, daha az katılım göstermek suretiyle muhtarlara kıyasla ahlak ve liyakate daha yakın bir fiili duruş sergilemişlerdir. Ancak bu durum meclis üyelerinin üst düzey ahlak ve liyakat destekçisi olduğunu göstermek için yeterli değildir. Çünkü meclis üyeleri, 19 nolu önerme istisna oluşturmak suretiyle 5, 6 ve 22 nolu önermelere *"ciddi anlamda bir katılmama"* belirtmeyerek bunu göstermişlerdir. 1, 9 ve 17 nolu önermelere bakıldığında ise hem meclis üyeleri hem de muhtarların siyasetin ahlak ve liyakat konusunda yozlaştırıcı olduğunu bildikleri görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma ile hem seçilmişlerin kendilerini değerlendirmesi, hem diğer seçmenleri değerlendirmesi için diğer seçilenlere geniş bir perspektiften bakması sağlanarak meslekleri ile sahip oldukları birikimlerinden mümkün olduğu ölçüde çok faydalanılmaya çalışılmıştır. Adeta tecrübelerini kâğıda aktarmaları için gerektiğinde anlaşılmayan sorular tek tek açıklanmıştır. Bunun sonucunda seçilmişlerin kendilerini ahlak ve liyakat konusunda yeterli gördükleri, lakin diğer seçilmişleri değerlendirirken daha dürüst davranarak esas durumu tüm gerçekliği ile yansıttıkları ve gerçek durumları çalışmanın bulgular kısmında açıklanmıştır. Ayrıca çalışma içerisinde yeri geldikçe hangi araştırmaların yapılması gerektiği de belirtilmiştir. Bu nedenle bu kısımda bunları tekrarlamak fayda sağlamayacaktır. Ancak sonuç şunu göstermektedir ki çalışmanın en başında savunulan *"seçilmişler, siyaset-ahlak-liyakat üçlüsü temelinde kendilerini başarılı ve yeterli görürler, ancak siyasi hayatta bu üçlü ile ilgili kusurlar olduğunu da kabul ederler"*, varsayımı gerçekleşmiştir. Dolayısı ile bu varsayım özellikle seçilmişlerin diğer seçilmişler ile olan görüşlerinde ve ters önermelere verilen cevaplara bağlı olarak ortaya konulmuştur.

"Siyasileri yanlış yapmaktan alıkoyan şey ahlakın çerçevesine uygun davranışlarıdır ve bu hususta kamu yönetimine faydaları ise sahip oldukları liyakatleridir", şeklinde bir değerlendirme ile çalışmaya başlanmıştı, bu noktada teorik kısımda da özellikle siyasetin ahlaka aykırı bir yapısı olduğuna dair bir durum da belirtilmişti.

Buradan hareketle aslında ahlakın siyaseti mükemmel yapan bir yönü olduğu gibi siyasetin doğasına aykırı olan bir yönünün de olduğu görülmüştür. Bunu şu örnek üzerinden daha iyi açıklayabiliriz, bir araba yokuş aşağı olan bir yolda jant üzerinden gideceğine lastik teker üzerinden giderse daha hızlı ve güvenli bir şekilde gider lakin bu lastik teker, çamurluğun içini doldurursa teker dönmez. Yani siyasetin ahlakla çatışan bir yönü olsa da ahlaktan bağımsız yürütülmesi de kötüyü beraberinde getirir. Bir siyasetçi görevi almak için vaatte bulunmalıdır ancak vaadini gerçekleştirmek için bireylerin çıkarına davranırsa ahlakı hiçe saymış demek olur.

Liyakat hususuna bakıldığında ise neredeyse her bir seçilmiş liyakatli olması sebebi ile vazifeyi üstlendiğini söyledikleri görülmektedir. Ancak diğer adaylar için liyakatlisini bulmanın mümkünatının az olduğunu belirttikleri de bir gerçektir. Hatta seçilmişlerde ahlak ve liyakatten daha mühim şeylerin bulunması gerektiği dile getirilerek siyasetin başka şeyleri de barındırması gerektiği bildirilmektedir ve liyakat hususu aslında hiçe sayılmaktadır.

Şereflikoçhisar ilçesi üzerinden yapılan bu araştırmadaki tablo Türkiye'nin her yeri için geçerli olabilir. Çünkü vatandaş her daim siyasi yozlaşmadan bahsetmektedir. Vazifeyi kullananlar şahsi çıkarlara göre hareket etmektedir. Yapılması gereken ahlak ve liyakat hususlarında bir yasal zemin oluşturarak vatandaşa seçilmişlerden ne isterseniz isteyin bu çerçeveyi geçemezler mesajını vermek gerekmektedir. Ancak bu da yetmeyecektir. Bu durumun toplum ve sivil toplum nezdinde bir baskı ile perçinlenmesi gerekmektedir. Aksi halde akılcı davranılarak bir faaliyet yürütülemez. Bu konuya örnek teşkil etmesi açısından yer verilmesi faydalı olacaktır ki uzun süre muhtarlık yapan kişilere anket soruları okunduğunda bir muhtar şunları söylemişti;

“hocam ben mahalleme 2 yıldır elimde fırsat olmasına rağmen asfalt döktürmedim. Çünkü hocam doğal gazın geleceği kesinleşince asfaltın zarar göreceği gerçeği ortaya çıktı, ben de devletin parası heba olacağına varsın benim muhtarlık heba olsun dedim”.

Araştırma verilerinin toplandığı esnadaki mülakatlarda bazı muhtarların da yeni asfaltlamalarda belediyeye yön verirken, doğal gazı döşenen yollara asfalt atırıp diğerlerine atırmadıkları görülmüştür. İşte burada seçilmiş ahlakı devreye girmektedir. Muhtarların hepsi ahlakın önemi üzerine eğilip keşke bunun yolu tamamen kapansa da vatandaş bu tür ahlakı yozlaştırıcı taleplerde hiç bulunamasalar şeklinde bir ortak kanaati savunmuşlardır.

Bu araştırma esnasında mahalle muhtarlıklarının bir parti bünyesinde vazife yürütmüyor olmasının mükemmelliği de görülmüştür. Muhtar siyasi yöne eğilmediği zaman her ideoloji ve partiye mensup vatandaşa kapıları açık olmakta ve vatandaşa daha yakın olmaktadır. Ancak meclis üyeleri için aynı şey geçerli değildir. Meclis toplantısında farklı partiler arası meclis üyelerinin mecliste birbirini dinlememeleri gibi ahlakı yozlaştırıcı ve liyakatı geri plana itici durumlarına şahit olunmuştur. Bu açıdan meclis üyelerinin muhtarlar gibi parti dışı seçilmesi faydalı olur muydu sorusu akla gelmektedir. Yani bir partili belediye başkanı bünyesinde partisiz meclis üyeleri olsa nasıl olurdu sorusu dikkate değerdir. Ayrıca bütçesi olmayan muhtarlar, belediye meclisinin doğrudan üyeleri olsalar daha mı iyi olurdu diye düşünmek gerekmektedir. Böylece muhtarlar sadece kendilerine danışıldığında değil doğrudan söz sahibi haline gelebileceklerdir. Böylece her mahalle eşit oranda mecliste temsil edilebilecek ve fikrini meclise yansıtabilecektir.

Mahalle ve mahalle yönetiminin her geçen gün daha önemli hale geldiği bir dönemde muhtarların, “siyasi baskılardan arındırılarak, vatandaşın gayri ahlaki taleplerinin önüne geçilebilecek bir düzenleme getirilerek ve liyakat hususunda belirli kriterlerin getirilmesine bağlı olarak” aday olunabilmesi sağlanırsa mahallenin daha da iyi yönetilebilmesi mümkün olacaktır. Ayrıca mevcut yapıda meclis üyelerinin partiden gelen direktifler doğrultusunda işe ve kararlara liyakatlerini dâhil etmeden görevlerini yapma durumları söz konusu olabilmektedir. Bu husus gayriahlaki bir durumu da göstermektedir ki bu konuda gerekli araştırma ve düzenlemeler yapılarak derhal önlem alınması gerekmektedir. Çünkü meclis üyelerinin yaşadıkları mahalle ilgili özgür iradelerini beyan etmeleri ve bu konuda liyakatleri ile yaşam alanlarına hizmet etmeleri her şeyden önemlidir. Ancak muhtarlar bu hususta daha özgür hareket ederek ve gerektiğinde mahallesinin asfaltından feragat ederek devletini ve milletini düşünebilmektedir. Tüm bunlar seçilmişlere başka bir bakış açısı ile bakmanın gerekliliğini ve önemini bize göstermektedir.

KAYNAKÇA

- AKINCI, Abdulvahap (2013), "*Siyaset Ahlakı İle İş Ahlakına Teorik Bir Bakış*", **İş, Güç: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, S.15(2), ss.82-96.
- AKTAN, Coşkun Can (2001), "*Siyasal Ahlak ve Siyasal Yozlaşma*", **Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri** (Ed. Coşkun Can Aktan), Hak-İş Yayınları, Ankara, ss.51-69.
- AKYÜZ, Ünal (2009), "*Siyaset ve Ahlak*", **Yasama Dergisi**, S.11, ss.93-129.
- ATMACA, Yıldız ve GÜNAY, Muhammed Cihat (2020), "*Bürokratik Oligarşi: Türk Kamu Yönetimi Sistemi Ekseninde Bir Analiz*", **Research Studies Anatolia Journal**, 3(3), ss.199-210.
- AYDIN, Nurettin (2012), "*Weberyen Bürokraside Liyakat ve Türk Kamu Bürokrasisinden Bir Kesit: 'Siyasetin Bürokrasi İronisi'*", **Sayıştay Dergisi**, S.85, ss.51-67.
- BAYRAM, Ahmet Kemal (2009), "*Modern Zamanlarda Etik ve Siyasal Değerler, Dosya Siyasal Değer*", **Dem Dergi**, S.2(5), ss.16-23.
- BÜLBÜL, A. Rıdvan (2004), **Halkla İlişkiler**, Nobel Yayınları, Ankara, 2. Baskı.
- DURDUN, Davut (2005), "*Siyaset ve Ahlak: Gerçeklikle İdealin Bağdaşmazlığı Sorunu*", **2. Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Sakarya Üniversitesi Yayını, Sakarya, ss.17-25.
- DURDUN, Davut (2012), **Siyaset Bilimi**, Beta Yayınları, İstanbul, 6. Baskı.
- GEÇİKLİ, Fatma (2010), **Halkla İlişkiler ve İletişim**, Beta Yayınları, İstanbul, 2. Baskı.
- GÖÇÖĞLU, İpek Didem (2020), "*Türkiye'de Yerel Yönetimlerde Sosyal Medya Kullanımı ve Yerel Katılım: Büyükşehir Belediyelerinin Twitter Hesapları Üzerinden Bir Analiz*", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KAPANİ, Münci (2011), **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 28. Baskı.
- KAYAR, Nihat (2014), **Kamu Personel Yönetimi**, Ekin Yayınevi, Bursa, 5. Baskı.
- KAYPAK, Şafak, BİMAY, Muzaffer ve YILMAZ, Vedat (2017), "*Dijital Çağda Kamu Yönetimi ve Etik*", **Social Sciences Studies Journal**, S.3(5), ss.912-925.
- MECEK, Mehmet ve DOĞAN, Hüsnâ (2015), "*İstihdam Açısından Yerel Yönetimlerin Organizasyon Yapısı ve Personel Yönetimi*", **İdari ve Mali Açından Türkiye'de Yerel Yönetimler** (Ed. Mehmet Mecek, Mesut Doğan, Bekir Parlak), Bekad Yayınları, Antalya, ss.211-273.
- MECEK, Mehmet ve KOCAKULA, Özge (2019), "*E-Devlet ve E-Yönetişimde İdari, Siyasi ve Etik Sorunlar*", **E-Yönetişim: Kavramsal/Kuramsal Çerçeve, Ülke İncelemeleri ve Türkiye'ye Yansımaları** (Ed. Bekir Parlak, Kadir Caner Doğan), Beta Yayınları, ss.195-230.
- ÖZDAMAR, Kazım (1999), **Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi**, Kaan Kitabevi, İstanbul, Cilt.1, 2. Baskı.
- ÖZMEN, Alper (2012), "*Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının Türkiye'de Yönetim Kültürüne Etkisini Ölçmeye Yönelik Bir Alan Araştırması*", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- ÖZTÜRK, Muammer (2014), "*Siyasi Ahlakın İmkânı ve Milli Kalkınma Partisi Nizamnamesi*", **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, S.3, ss.245-266.
- TURAN, Erol (2011), **Siyaset Bilimine Giriş**, Palet Yayınları, Konya.
- UYVAL, Yusuf ve ATMACA, Yıldız (2020), "*Üniversite Öğrencilerinin Kamu Personeli ve Kamu Personel Sistemi Algılarını Ölçmeye Yönelik Bir Analiz: Gediz Meslek Yüksekokulu Örneği*", **Journal of Awareness**, S.5(4), ss.463-484.
- ÜSTE, Bahar (2011), **Siyaset Bilimi**, Beta Yayınevi, İstanbul.
- YAZICI, Gülgün (2006), "*Mevlânâ'nın Mesnevi'sinde Ehliyet ve Liyakat Kavramları*", **Mevlana, Mesnevi, Mevlevihaneler Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Manisa, ss.57-62.

YILDIZ, Günay (2016), “*Türk Kamu Yönetiminde Liyakat İlkesi*”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.3(8), ss.140-180.

YILMAZ, Vedat ve TURAN, Abdullah (2019), “*Kamuda Performans Yönetiminin Önemi*”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. XLVI, ss. 313-342.

<http://www.gazetevatan.com/bir-muhtarlik-yarisi-daha-kanli-bitti--622584-gundem/> (Erişim Tarihi: 20.06.2018).

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/muhtar-adaylarinin-kavgasi-kanli-bitti-11342525> (Erişim Tarihi: 20.06.2018).

Türkiye ve İsviçre’de Okul Aile Birliği: Bir Karşılaştırma Çalışması

Parent Teacher Associations in Turkey and Switzerland: A Comparative Study

Münevver ŞEHİTOĞLU

Yüksek Lisans Öğr., Afyon Kocatepe Üniversitesi,
SBE, Eğitim Bilimleri A.B.D., m_bk81@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8069-2120>

Makale Başvuru Tarihi: 14.11.2020

Makale Kabul Tarihi: 26.12.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Mehmet KOÇYİĞİT

Dr. Öğr. Üyesi., Afyon Kocatepe Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü,
mkocyyigit@aku.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-1836-844X>

Anahtar

Kelimeler:

Okul Aile Birliği,

Karşılaştırma,

Türkiye,

İsviçre,

Eğitim Yönetimi,

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türkiye ve İsviçre’de (Zürich kantonu) okul aile birliği [OAB] kurumunun yapısını ve işleyişini ülkelerin ilgili mevzuatlarını inceleyerek ve her bir ülkeden birer okul müdürü, okul aile birliği başkanı ve öğrenci velisinin görüşlerini karşılaştırarak benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymaktır. Nitel bir araştırma olarak tasarlanan bu çalışmada veriler doküman analizi ve yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu Türkiye’de Afyonkarahisar ili merkez bölgesinden bir ortaokuldan ve İsviçre Zürih kantonu merkez bölgesinden yine bir ortaokuldan 2 okul müdürü, 2 okul aile birliği başkanı ve 2 öğrenci velisinden oluşmaktadır. Araştırmanın sonucunda, her iki ülkedeki okul aile birliği yönetmeliğinde benzerlikler ve farklılıklar bulunmuştur. Bunun yanı sıra görüşmelerden elde edilen sonuçlar aracılığı ile her iki ülkede de ilgili mevzuatın uygulamaya nasıl yansıtıldığı konusu tartışılmış ve iki ülkedeki okul aile birliği yapıları karşılaştırılmıştır.

Keywords:

Parent-Teacher
Association,

Comparison,

Turkey,

Switzerland,

Educational
Administration,

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the structure and functions of the Parent-Teacher Association [PTA] organizations in Turkey and Switzerland (Zurich canton) by going through their legislations, and put forth the similarities and differences comparing the views of school principals, PTA presidents and parents from each country. In this study, which was designed as a qualitative research, the data were collected through document analysis and semi-structured interview form. The study group consisted of 2 principals, 2 PTA presidents and 2 parents from secondary schools one of which is in Afyonkarahisar city center in Turkey and the other in Zurich city center in Switzerland. As a result of the research, similarities and differences were found in the regulations of parent-teacher association in both countries. In addition, through the results obtained from the interviews, the issue of how the relevant legislation is reflected in the implementation in both countries was discussed and the parent-teacher association structures in the two countries were compared.

1. GİRİŞ

Aile, insan toplulukların devamlılığını ve sürekliliğini sağlayan ilk ve temel kurumdur. Çocuğun gelişim sürecindeki en önemli faktörler anne ve babanın bakımı ve sorumluluğu üstlenen kişiler olarak bilinmektedir (Özakpınar, 2018). Çocuk içinde yaşadığı toplumsal kültürü ailesinden öğrenir ve bu ortam içerisinde bedensel, bilişsel, sosyal ve ruhsal olarak şekillenir. Aile yaşamında çocuklar ilk temel davranışları, inançları, çevreleri ile farkındalıklarını ve toplumsallaşma yetilerini kazanırlar (Vural, 2004:131-139).

Sayın (1999) aileyi hem bir grup hem de bir kurum olarak ifade etmiştir. Aile; biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk olarak ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli sosyal kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve ruhsal zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktarma görevini üstlenen aynı zamanda hem grup hem de kurum özelliği taşıyan biyolojik, psikolojik, ekonomik, sosyal, ahlâki, dinsel ve hukuksal görünümlere sahip sosyal bir birimdir (Sayın, 1999: 33). Dengeli, duygusal ve toplumsal etkileşimin güçlü olduğu aile ortamında, yeterli sevgi, güven ve anlayış içinde büyüyen çocuklar gelişimleri için gerekli deneyimleri elde ederek sağlam bir kişilik yapısına sahip olurlar (Cumalıoğlu, 2007:12). Gökçe (1976)'ye göre aile, anne-baba ve çocuklar tarafından sosyal-duygusal bağ ile oluşan ortak bir alanı paylaşan ilk toplumsallaşmadır. Aynı evde yaşayan ekonomik ve duygusal desteği sağlayan bir birliktir (Gökçe, 1976:46-67). Bu doğrultuda çocuğun kişiliğinin aile içi etkileşim sonucu geliştiği ve ailenin çocuğun toplumdaki evrensel doğrulara uyumlu bir birey olarak yetişmesinde önemli bir yer tuttuğu ifade edilebilir. Bu açıdan bakıldığında ebeveynlerin çocukların ilk eğitimcileri olduğunu söylemek de mümkündür. Çocuğun okula başlaması ile yeni bir çevreye dâhil olması hem çocuk hem aile üyeleri için önemli bir geçiş sürecidir. Ebeveynler, yaşanan değişiklikler karşısında sahip olduğu denge durumunu korumak için çaba sarfeder. Bu durumda okul ve aile arasındaki yeni koşullara uyum ve denge sağlanması açısından aile içerisinde yeni gündelik davranışlar düzenlenerek uygulanmalıdır (Özgün, 2013:181).

2. AİLE VE EĞİTİM

Tarihsel süreç içerisinde eğitimin tanımına yüklenen anlam farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Ertürk (1988) eğitimi; *“Bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme, meydana getirme süreci”* olarak tanımlamıştır (Ertürk, 1988:3). Güven (2015:8)'e göre eğitim; *“Bir toplumu, o toplumu oluşturan bireylerin toplu yaşama katılarak kişiliklerini geliştirmeleri için onlara sunulan bir araçlar ve yöntemler toplumu”* olarak ifade edilmiştir. Günümüzde eğitim belirlenmiş amaçlar doğrultusunda oluşturulmuş eğitim sistemleri yoluyla profesyonel eğitimciler eli ile farklı düzey ve özelliklerde eğitim kurumlarında her yaş, cinsiyet ve toplumsal sınıftan insana sunulan bir hizmet halini almıştır (Koçyiğit, 2018:212). Bu doğrultuda eğitime yüklenen anlamlar genel itibarıyla kişinin bireysel ve sosyal yaşantısında kendi varlığının yapısal özelliklerinin gelişimine katkı sağlamak, bireyin toplumsallaşmasını sağlamak ve bireyin davranışlarının şekillenmesine yardım etmek şeklinde ortaya çıkmaktadır. Türk milli eğitiminin temel amaçları ise 1973 tarih ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununda belirlenmiştir. Bu amaçları (MEB, 1973) ve eğitimin yapılan tanımlamalar doğrultusunda özelliklerini dikkate alarak bireyler yetiştirebilmenin en önemli etkenlerinden birisi de ebeveynlerdir. Ebeveynlerin ya da ailenin özelliklerinin çocuğun eğitimsel çıktılarında doğrudan ya da dolaylı olarak önemli olduğu bilinmektedir (Alcaraz, 2020). Ebeveynlerin çocukların eğitim hayatları ile ilgilenmeleri ve öğretmenleri ile olumlu ilişkiler kurmaları sonuç olarak çocukların uyum düzeyini arttırmakta ve problem davranışları da azaltmaktadır (Özgün, 2013:184). Bundan dolayıdır ki Türk Milli Eğitim'inin temel amaçlarının gerçekleştirilmesi için sağlıklı ve güvenli bir aile ortamı yanında, çocuklarının eğitim kurumlarında geçirdikleri zaman ve yaşadıkları deneyimlerin takibi, paylaşılması ve hatta zenginleştirilebilmesi konusunda ailelere büyük rol düşmektedir. Bu doğrultuda aileler çocuklarının gelişim süreçlerini takip edebilmeli, bu konuda kendilerini geliştirmeye çalışmalı ve okullar ve eğitimcilerle olan bağlarını koparmayarak bu rollerini yerine getirmeye çalışmalıdırlar.

Epstein (1995:81-96) ailelerin eğitimcilerle birlikte çalışmalar yaparak, ortaklık kurarak, iş birliği içinde olması ile ilgili yapılan araştırmalardan hareketle bir çerçeve oluşturmuştur. Bu kuramsal açıklama, anne-baba, okul ve yakın çevre ilişkisini açıklamada psikolojik, eğitimsel ve sosyolojik bakış açılarını birleştirmektedir. Bu çerçeve oluşturulurken çocukların eğitimlerini ve sosyalleşmelerini etkileyen üç unsurdan söz etmektedir. Bunlar; aile, okul ve toplumdur. Epstein (1995:85) okulun aile ve toplumla iş birliğinin sağlıklı olarak gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan adımları şu altı madde ile açıklamaktadır;

1. Ebeveynlik becerilerinin öğretilmesi ve destekleyici ev ortamı oluşturma,
2. Okul programları ve öğrenci gelişimi hakkında bilgili bir iletişim, bilgi akışı oluşturma,
3. Gönüllü ebeveynlerin okul faaliyetlerine dâhil edilmesi,
4. Evde öğrenmeyi sağlama, aileleri ev ödevlerine, müfredat etkinliklerine dahil etme,
5. Velileri okul kararlarına dâhil etme,
6. Toplumla iş birliği yapma ve toplumun kaynaklarını ve hizmetlerini okulu güçlendirmek için kullanmadır.

Çocuğun ailede başlayan eğitimi okulda şekillenir ve sosyal çevrede devam eder. Sağlıklı bir eğitim, bu üç birimin iç içe birbiriyle doğru ortantıda çalışmasına, özellikle okul ve aile arasındaki bağın güçlü olmasına bağlıdır. Çocuklar temel kural ve davranışları aile çevrelerinden öğrenirler. Okul ise çocukların belirlenen amaçlara ulaşması ve çocukların toplumsallaşmasını, çevreyi tanınmasını ve ailenin eğitim süreçlerine katılması ile bir bütünlük oluşmasını sağlamaktadır (Vural, 2004:147-151). Epstein (1995:81-96)’e göre ebeveynler her doğrultuda okuldaki sürece dâhil edilmeli ve gereken koordinasyonun ve iş birliğinin sağlanması gerekmektedir. Aile kurumunda çocuklara bazı sorumlulukların verilmesi ve aile fertleri arasında karşılıklı yardımlaşmanın sağlanması çocukların davranışlarını olumlu açıdan etkileyecektir. Ayrıca ev içerisinde belirli kuralların ve düzenin olması, velilerin aile kurumundaki düzeni sağlayabilmeleri ve iyi rehberlik yapabilmeleri açısından önemlidir. Okul-aile ve hatta toplum etkileşiminin çocuğun davranışlarını ve başarısını etkileyeceğini ve bu nedenle okul sürecinde velilerin tüm aşamalara dâhil edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Okul-çevre ilişkilerinin sağlıklı ve uyum içinde olduğu durumda öğrencilerin okul ortamındaki davranışlarını olumlu açıdan etkilemektedir. Ayrıca öğrencilerin kendi kapasitelerini fark etmelerini sağlayarak doğru kararlar alabilme cesaretini oluşturmaktadır. Doğan (2012:199-205)’ye göre; okul aile birliklerinin duyuruları ve destekleri ile ailelerin eğitim ile ilgili programlara katılmaları sağlanarak iş birliği fırsatı sunulmalıdır. Aile, toplumsal çevre ve okul yönetimi birlikte uyumlu ve sağlıklı bir iletişim kurmaları ile yaşanan değişim ve sorunlar karşısında ortaklaşa bir katkı oluşturulmasında ve etkilerini göstermelerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Epstein (2011:609-613) okul aile ve toplum iş birliğinin özelliklerini açıklamıştır. Ona göre okul, aile ve toplum ortaklıkları çocuklar ve okuldaki başarıları ile ilgilidir, tüm aileler içindir ve okul öncesinden liseye kadar tüm sınıf seviyelerinde önemlidir. Öğrenciler okul, aile ve toplum ortaklıklarının başarısının anahtarıdır ve toplum da ortaklık programlarının başarısı için önemlidir. Okul, aile ve toplum ortaklıklarının program ve uygulamalarını geliştirmek ve uygulamak bir kerelik olaylar değil, süreçlerdir. Okul, aile ve toplum ortaklıkları, öğrencilerin okulda başarılı olmalarına yardımcı olmak için sonuçlara odaklanır ve öğrencinin öğrenmesini ve başarısını artırmak için gerekli olan diğer okul iyileştirmelerinin ve yeniliklerinin yerine geçmez.

Tüm bunlar ışığında iki farklı ülkedeki okul aile birliği (OAB) kurumunun yapısını ve işleyişini karşılaştırmayı hedefleyen bu çalışmada çalışma kapsamının çok da dışına çıkmadan kısaca iki ülkenin eğitim sistemleri hakkında bir miktar genel bilgi vermek faydalı olacaktır.

3. TÜRK EĞİTİM SİSTEMİ HAKKINDA

Türkiyede eğitim sistemi Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] tarafından merkezden yönetim ilkesine göre örgütlenmiştir. Eğitim sistemi ile ilgili tüm kararlar Bakanlık tarafından verilmektedir (Yılmaz, 2008:73-95). MEB aynı zamanda taşrada il ve ilçelerde örgütlenmiştir. Tüm il ve ilçelerde İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve İlçe Eğitim Milli Eğitim Müdürlüğü bulunur. Bütün merkez ve taşradan MEB sorumludur. Eğitim sisteminde 2012’de yapılan kapsamlı yenilikler çerçevesinde eğitim öğretim basamakları 4+4+4 yıllık süreler olacak şekilde uygulamaya konulmuştur. Yeni uygulama ile 4 yıl ilkökul, 4 yıl ortaokul ve 4 yıl lise olmak üzere toplamda 12 yıl zorunlu eğitime karar verilmiştir. Okul öncesi eğitim kurumları uzun yıllardır faaliyet göstermektedir fakat hala –*çalışmalar sürmesine rağmen*- isteğe bağlı olup zorunlu eğitim kapsamında değildir (Uçar, 2019:73-75). 2018 yılı itibarıyla Türkiye’de anaokulundan lisansüstü düzeye kadar 25 milyon civarı öğrenci ve bir milyondan fazla öğretmen mevcuttur ve bu sayı artmaya devam etmektedir (Erdem vd., 2019). 2019 yılı itibarıyla ülke nüfusunun 83 milyon civarında olduğu (TÜİK, t.y.) da düşünüldüğünde eğitimin ülkede yaşayan bireylerle ilgisi ve önemi de daha iyi anlaşılacaktır.

4. İSVİÇRE (ZÜRİH) EĞİTİM SİSTEMİ HAKKINDA

İsviçre yaklaşık 8.4 milyon nüfusa sahip ve bunların arasından 2.1 milyonu yabancı uyruklu nüfusu olan bir ülkedir. İsviçre kantonlara dayalı federal yönetim yapılanmasına sahiptir (SKBF-Bildungsbericht, 2018:14-17). Farklı kültürleri içinde barındırması sebebiyle İsviçre’de Almanca, Fransızca, İtalyanca ve Romanşça (*Römansh*) dilleri konuşulmaktadır. Ülkede yer alan 26 kanton Federal Hükümeti oluşturmaktadır (Arı, 2006:1-26). 1970 yılında yeni eğitim politikaları yapılandırılarak, tüm kantonların genel yönetmelik çerçevesinde kendi müfredat ve kaynaklarını belirleyebilme ve uyum sağlabilmek hakkına sahip olma yetkileri için yeni Eğitim-Antlaşması sağlanmıştır (Meyer, 2018:11). Yönetimin temel yapısı ve kanunlar merkeze alınır ve belli ölçülerde yerel yönetim hakkı kantonlara verilmiştir. Eğitim, Araştırma ve Yenilik Politikasına ilişkin ulusal ve uluslararası konularda federal bir kurum olan İsviçre Ekonomi, Eğitim ve Araştırma Departmanı / Bakanlığı (EDK) genel çerçevesi ile çizilmiş kanunları ve kararları kantonlara bildirir. Tüm kantonlar bildirilen genel kanunları baz alarak ayrıca kendi yönetmelik ve kurallarını oluşturma hakkına sahiptirler. Aynı şekilde kantonlar zorunlu eğitimden sorumlu olduğu gibi yasaları, eğitim sisteminin amaçlarını, ilkelerini ve yapılarını da düzenler. Yasal hak ve yükümlülüklerinin düzenlenmesi tüm kantonların mevzuatında aynı değildir. (Brühlmann ve Staehelin, 2017:22). İsviçreli vatandaşlar yasalar ve parlamento tarafından kabul edilen kanunlarda değişiklik yapmak istediklerinde referanduma gidebilirler. Referandum kanton ve belediye düzeyinde de gerçekleştirilmektedir. Seçmenler belediye meclisi, sınav denetim kurulları ve şube eğitim müdürlüğü (okul komisyonu) gibi organları seçme hakkına sahiptirler (Gemeindeamt, 2018:13-22).

EDK İsviçre genelinde 2006 yılında yeni kararlar alarak kantonlar arası eğitim politikaları, iş birliği ve koordineli çalışmalar gerçekleştirebilmek için müfredat içeriğini tekrardan *müfredat 21* olarak tanımlayarak ulusal eğitim hedef ve kalitesini gözden geçirerek eğitim standartlarına uyumlu hale getirmiştir (Meyer, 2018:12). Her kanton çok dilli bu ülke içerisinde kendi özel eğitim geleneklerine ve kültürel farklılıklarına göre eğitimini şekillendirmektedir (Kayır, 2018:17). Müfredat 21, 2014 yılında özellikle Almanca konuşulan kantonlarda eğitim müdürlüğü tarafından onaylanmıştır. Zürih kantonunda ise temel eğitim bölümlerinde 2018/2019 öğretim yılında yürürlüğe girmiştir. Müfredat’ın içeriğinde yer alan temel konular “*Doğa, insan, toplum, vatandaşlık, sağlık ve kendine/çevresine duyarlılık*” gibi ders başlıkları içermektedir (Kappler ve Schaer, 2019:4-9).

Zürih Kantonu Eğitim Müdürlüğü, Ortaokul ve Mesleki Eğitim Makamında görev yapan eğitim konseyi 9 üyeden oluşmaktadır. Eğitim Konseyi, bir danışmanlık komisyonu olarak Eğitim Müdürlüğüne bağlıdır. Kantonda seçimler ile gerçekleştirilen ve konseye aday olmak isteyen herkes demokratik bir seçim ile dört yıllık bir süre için seçilmeye hak kazanırlar. Zürih şehrindeki eğitim sisteminin gelişimi ile ilgilenir, ilkokul, ortaokul ve meslek okulunun eğitim alanları arasında koordinasyon kurarak eğitim politikasının temel sorunları üzerine bir pozisyon almak amacıyla görevlendirilirler. Ayrıca eğitim konseyi üyeleri, eğitim, iş, kültür ve sosyal bilimler alanlarında aktiftir ve kendi mesleki alanları ile ilgili çalışmalarından bilgi ve deneyim sağlarlar. Eğitim Konseyinin karar alma yetkileri eğitime ilişkin diğer kanunlarda düzenlenmiştir (Bildungsdirektion, 2018:9). Genellikle hükümette yer alan partilerden seçilen bir üye başkanlık etmektedir.

İsviçre’de Zürih kantonunda zorunlu eğitim süresi anaokulu 2 yıl, ilköğretim 6 yıl ve ortaöğretim 3 yıl olarak 11 yıl sürmektedir. Öğrencilerin ikamet durumlarına bakılmaksızın, çocuklar için 11 yıl zorunlu ve ücretsizdir. Kantonlar, her öğrencinin ikamet ettiği yerde veya ikamet yerine en yakın olan devlet okuluna devam etmesini sağlamaktan sorumludur. Ayrıca kantonların özerk olmaları sebebiyle her kantonda eğitim yılı basamakları farklılık göstermektedir. (Wolter, 2018:36-37). İsviçre’de zorunlu eğitim sonrası lise eğitim zorunluluğu yoktur. Öğrenciler liseye ya da çıraklık eğitimi verilen meslek eğitimlerine yönelebilirler (Apaydın, 2018:512-524). Zürih kantonuna bağlı belediyelerde eğitim şubeleri okullar ile bağlantılı çalışarak iş birliği sağlamaktadır. Bu çalışmalar yüksek ve bütünsel bir eğitim standardını oluşturan, Zürih şehrinin kalitesine önemli bir katkı sağlayan, okul kurumlarına ve temel eğitim bölümlerine kendini adayan kurumlardır. Bu doğrultuda okulda yapılan okul aile birliği seçimlerinin demokratik bir alt yapı ile gerçekleştiği söylenebilir (VSA, 2020:10).

Okul müdürü olarak istihdam kantonların düzenlemelerinin prensiplerine dayanır ve kişiler okul müdürü olarak EDK tarafından tanınan bir sertifika ile müdürlük ilanlarına başvurabilirler. Okul liderlerinin öğretmen yetkinliği diplomasına ihtiyacı yoktur. Okul yönetimi eğitim düzeyine sahip nitelikte diploması olması yeterlidir (Bildungsdirektion, 2018:5-17).

Öğretmenlerin göreve başlayabilmeleri için İsviçre Eğitim Departmanı Konferansının (EDK) onayladığı öğretmen yetkinlik ders programına göre öğretmenlik eğitimi diplomasına -*Üniversite veya pedagojik yüksek okulu*- sahip olmaları gerekmektedir (Bildungsdirektion, 2018:19). Belediyeler eğitimden sorumlu müdürlüğe

öğretmenlik alanında boş pozisyonları bildirir. Eğitim müdürlüğü okullarda ihtiyaç duyulan öğretmenlik boş pozisyonlar listesini yayımlar. Bu doğrultuda öğretmenlik nitelikleri ile ilgili hükümleri taşıyan kişiler okullara başvuru yaparak okul yönetimi veya okul müdürleri tarafından görevlendirilmektedirler (Gesetzsammlung, 1999). Ayrıca İsviçre PISA 2018 sonuçlarına göre her üç alanda (okuma, matematik, fen) Türkiye’den daha yüksek ortalamalar sergilemiştir (OECD, t.y.).

5. İSVİÇRE VE TÜRKİYE OKUL AİLE BİRLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Araştırma bulgularına geçmeden önce bu bölümde kısaca her iki ülkenin okul aile birliği sistemleri hakkında genel bilgiler vermek okul aile birliği yapılarını karşılatırmada da faydalı olacaktır. Bundan dolayı her iki ülke sistemleri hakkında genel bir fikir verebilecek şekilde ayrıntıya girmeden bazı bilgiler sunulmuştur.

5.1. Türkiye’de Okul Aile Birliği

Milli Eğitim Bakanlığı Okul-Aile Birliği Yönetmeliğine göre Türk eğitim sisteminde okul-çevre ilişkilerini işletmede önemli olan kurumlar, okul-aile birlikleri dernekleridir. Okul aile birliklerinin yasal temeli ise 1946 yılında toplanan 3. Milli Eğitim Şurası’nda atılmıştır. Şuranın altıncı maddesi, “*Aile ve okul arasında iş birliği sağlanması için gerekli tedbirlerin alınması*” tanımı ile ilk “*Okul Aile Birliği Yönetmeliği*” ile Türk okullarında okul aile birlikleri kurulmaya başlanmıştır (Akbaşlı ve Tura, 2019:1751). Okul aile birliği, okullarda; öğrencileri Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları ve Temel İlkeleri ile Atatürk İnkılâp ve İlkeleri doğrultusunda yetiştirmek üzere okul çalışanları ile veliler arasında iş birliği yapılmasını sağlamaktadır. Bunun yanında okulun bina, tesis, derslik, atölye, teknoloji sınıfı v.b bölümlerinin onarımlarının yapılması ve yenilenmesi, eğitim-öğretime destek sağlayacak araç-gereç ve yayınların alımı, milli bayramlar, anma, kutlama günleri, belirli gün ve haftalar ile düzenlenecek tören ve toplantıların giderlerine katkıda bulunma, sosyal-kültürel etkinlikler ve kampanyalar düzenleme, maddi olanakları yeterli olmayan öğrencilere destek sağlama, eğitim-öğretimle ilgili kurumlar ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapma gibi görevleri yerine getirmektedir. 2012 yılında Resmi Gazetede yayınlanan, 14.06.1973 tarihli ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel kanununa dayanarak hazırlanmış Milli Eğitim Bakanlığı Okul-Aile Birliği Yönetmeliği’ne göre yürütülen bir kurumdur (Resmi Gazete, 2005).

5.2. İsviçre’de (Zürih) Okul Aile Birliği

Manastır okullarında eğitim alan çocuklara geleneksel ve kültürel yapının dışına çıkılarak, sosyal olanakların sağlanması gibi amaçlarla organize olan okul kurumları oluşturulmuştur. Çocukların pedagojik eğitimi hak etmesi gündeme getirilerek, ebeveynlerin çocukları için farklı çözümler aramaya ihtiyaç hissetmeleri doğrultusunda yeni bir arayış hareketi başlatılmıştır. Eğitim sisteminin sosyolojik temeller ile yeniden yapılandırılması sonucunda, sisteme dâhil edilen farklı fırsatlarla ve demokratik yapıdaki okulların yaygınlaştırılması ile ailenin ve okulun iş birliği önem kazanmıştır. İsviçre Ebeveyn-Okul Topluluğu (SAZES) 1981 yılında ebeveynlerin günlük okul hayatına daha fazla dâhil olabileceği konusunda düşüncelerini ortaya koyarak öncülük etmiştir (Fend, 2009:13-14). Zürih kantonunda, “*Okul ve Ebeveyn Evi*” bu iş birliğini ilk geliştiren ve veli-okul iş birliğinin yürürlüğe girmesini sağlayan kuruluştur (Neuenschwander vd., 2008:3). Kanton düzenlemelerine bağlı olarak, ebeveynler çocuklarının sınıflarına katılma ve çocuklarının okul gelişimini öğrenme hakkına sahiptirler.

İsviçre Eğitim Bakanlığı öncelikle çocuk-aile ve okul-aile arasındaki iş birliğini, çocukların yasal temsilcileri ile ilgili önemli konuları yönetmeliğe göre ana hatlarıyla belirlemiştir. Bu doğrultuda Kanton kararnamele ebeveynlerin haklarını ve yükümlülüklerini korumak zorundadır (EDK, 2014:1-25). İsviçre’de, tüm kantonlar ve belediyeler eğitim sektörünün sorumluluğunu paylaşır. Zorunlu eğitimin temel basamağının geniş sorumluluğu kantonlara ve belediyelere aittir. Okulların yapısal, çevresel faktörleri, eğitim niteliği, velilerin istekleri ile ilgili gelişim gösterebilmesi için kantonlar ve okullar arası iş birliği şarttır. İş birliği hem siyasi komitelerde hem de çeşitli çalışma gruplarında, komisyonlarda ve uzman konferanslarında gerçekleşir (EDK, 2014:1-25).

Tüm kantonlar ve okullar yaşanılan ortam ve çevresel faktörleri göz önünde bulundurarak, veli iş birliği için kendi konseptlerini ve resmi kararlarını geliştirebilirler. Okul ve ailenin iş birliği yasal bir kararla kesinleştikten sonra kantonlar kendi amaçlarını belirlemeye yönelik çalışmalar başlatmışlardır. Okullarda ailelerin katılım gerçekleştirilmesi her kantonda farklı tarihlerde resmîyet kazanmıştır (VSA, 2020:2-10). İsviçre’de Zürih eyaletinde okul aile birliği 55. yasasında yer alan İlköğretim Okulları Yönetmeliği’nin 24. maddesi Zürih

şehrinin okul çevreleri ve Zürih şehrinin okul birimlerine göre düzenlenmiştir. Genel amaç olarak ebeveynleri okula daha fazla dâhil etme eğilimi söz konusudur (Elternreglement, 2010:1-10).

Okul kurumu çocukların hem akranlarıyla sosyalleşmesini sağlayan hem bilişsel anlamda geleceğine yön vermesine ve evrensel değerleri benimsemelerine yardımcı olurken, gelişim dönemlerini sağlıklı geçirmeleri açısından da etkilemektedir. Okul birliğinin, veliler ve öğretmenler ile birlikte koordineli çalışmaları, okulda ve aile ortamında eğitimin ve çocukların gelişim sürecinin etkinliğini artırmaktadır (Neuenschwander vd., 2008:5). İki ülkenin farklı kültürlerden oluşması ve farklı coğrafyalarda farklı geçmişlerinin olması sebebiyle okul aile birliklerinin karşılıklı olarak incelenmesi literatüre katkı sağlayacaktır. Bu nedenle Avrupa’da gelişmiş ülkelerden biri olan İsviçre’nin okul aile birliği kurumu örneği ile Türkiye’nin okul aile birliği kurumunu karşılaştırarak farkların ve benzerliklerin ortaya konması sağlanarak kurumun değerlendirilmesi konusunda da bir katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Ebeveynlerin etkin olmalarının okullarda öğretmenlerle iş birliği içinde olmalarının, çocuklarının okullarındaki başarısına yüksek katkı sağlayacağı bilinmektedir. Bu nedenle okul ve ailenin iş birliği içerisinde olmasının eğitime katkı sağlayacağına farkında olunması ve okul ile veli arasındaki köprü olan okul aile birliklerinin çalışmalarının nasıl katılım sağladığını öğrenmek sebebiyle diğer ülkelerin sistemlerini ve uygulamalarını inceleyerek ve görüşmeler ile karşılaştırılarak yararlı bilgiler edinmek önemlidir. Araştırma bu gerekçelerden hareketle gerçekleştirilmiştir.

5.3. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı; Türkiye ve İsviçre’deki (Zürih kantonu) okul aile birliği kurumlarını inceleyerek karşılaştırmaktır. Bu amaçlar doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

1. Türkiye ve İsviçre’de (Zürih kantonu) okul aile birliklerinin “*organları ve seçimleri*” arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?
2. Türkiye ve İsviçre’de (Zürih kantonu) okul aile birliklerinin “*amaçları ve görevleri*” arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?
3. Türkiye ve İsviçre’de (Zürih kantonu) okul aile birliklerinin “*sınırlılıkları*” arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?
4. Türkiye ve İsviçre’de (Zürih kantonu) okul aile birliklerinin “*mali durum ve gelirleri*” arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?
5. Her iki ülkede okul aile birliği ve işleyişine dair paydaşların görüşleri nelerdir?

5.4. Araştırma Modeli

Okul Aile Birliği kurumlarının incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışma karşılaştırmalı bir eğitim araştırmasıdır. Karşılaştırmalı eğitim, dünyadaki eğitim sorunlarının benzerliğini ortaya koymakla birlikte bu sorunların farklı ülkelerde farklı şekilde meydana geldiğini ve çözüm yollarının da farklı olabileceğini gösteren bir alandır (Türkoğlu, 1998). Araştırma bir temel nitel araştırmadır ve durum çalışması olarak desenlenmiştir. Temel nitel araştırma deseninde araştırmacılar hayatın nasıl işlediğini anlamak isterler, anlamayı ve açıklamalar getirmeyi hedeflerler (Patton, 2002). Temel nitel çalışmalar tüm disiplin ve uygulama alanlarında görülebilir, muhtemelen eğitim alanındaki en yaygın nitel araştırma biçimleridir. Veriler görüşme, gözlem ya da doküman analizi yöntemleri aracılığıyla toplanır (Merriam, 2013). Bu çalışma da iki aşamada yürütülmüştür. İlk olarak doküman incelemesi yöntemi ile ilgili mevzuatlar incelenerek karşılaştırma yapılmıştır. Daha sonra ise okul aile birliği paydaşlarından birer okul müdürü, veli temsilcisi ve okul aile birliği başkanı ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş, veriler betimsel analiz yöntemi ile incelenmiş ve bulgular elde edilmiştir. Araştırmanın etik açıdan herhangi bir problemi olmadığına dair Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan Kasım, 2020 tarihli ve 2020/211 sayılı karar ile onay alınmıştır. Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğinin sağlanması adına veriler araştırmacılar tarafından karşılıklı kontrol yapılarak dökümlenmiştir. Görüşme yolu ile veriler toplanırken katılımcıların onayları alınarak veri kaybı olmaması amacı ile ses kaydı yapılmıştır. Ortaya çıkan tema ve kodlar bulgular sunulurken tablolar halinde sunulmuş ve doğrudan alıntılarla bulgular desteklenmiştir. Ayrıca araştırmanın bir bölümünde verilerin elde edildiği dokümanların kaynakları verilmiştir. Erişime açık olan bu kaynaklara isteyen araştırmacılar ulaşabilmektedirler.

5.5. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu Afyonkarahisar il merkezi ve İsviçre Zürih Kantonu merkez bölgesi 2 devlet okulunda (ortaokul) görev yapan amaçlı örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme ile seçilmiş 2 müdür, 2 okul aile birliği başkanı ve 2 veli temsilcisi (sınıf annesi) olarak 6 kişiden oluşmaktadır. İsviçre’de veri toplanan katılımcılar İsviçre kökenli İsviçre vatandaşlarından seçilmiştir. Her iki ülkeden de okul müdürleri erkek ve sırasıyla 34 ve 37 yaşlarındadır. Okul aile birliği başkanları kadın ve sırasıyla 29 ve 55 yaşlarındadır. Öğrenci velileri kadın ve sırasıyla 41 ve 38 yaşlarındadır. Veriler toplanırken önce okul müdürlerine ulaşılmış ve onlar aracılığı ile o okulun okul aile birliği başkanı ve veli temsilcisine ulaşılmıştır. Veriler bu 6 kişi ile telefon görüşmesi yapılarak elde edilmiştir.

5.6. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmanın ilk aşamasında verilerin toplanmasında Milli Eğitim Bakanlığı Okul-Aile Birliği Yönetmeliği ile Schweizerische Konferenz der kantonalen Erziehungsdirektion ve Bildungsdirektion Elternmitwirkung Kanton Zürich adlı belgelerden (bkz. skbf-csre.ch, bi.zh.ch, stadt-zuerich.ch, vsa.zh.ch, zhlex.zh.ch, edk.ch, zh.ch, edudoc.ch) yararlanılmıştır. Veriler doküman incelemesi yöntemi ile toplanmış ve araştırma soruları dikkate alınarak gruplandırılmış ve yorumlanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması belli bir amaca dönük belgelerin alınmasını, edinilen bilgilerden bir bütünlük oluşturulmasını ve bilgilerin değerlendirilmesini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmanın ikinci aşaması için ise katılımcılarla yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla görüşmeler yapılarak veriler toplanmıştır. Görüşmeler yapılmadan önce katılımcılara görüşmelerin kaydedileceği bildirilmiştir ve onayları alınmıştır. Görüşmeler 45 ila 60 dakika kadar sürmüştür. Öncelikle ses kaydına alınan görüşme verilerinin üzerinde hiçbir değişiklik yapılmadan verilerin dökümü yapılmış ve veriler yazılı formata dönüştürülmüştür. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu, araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Görüşme soruları 26 sorudan oluşmaktadır. Katılımcılara yöneltilen sorular Ek 1’de verilmiştir.

Araştırmada bulgular raporlanırken müdür, okul aile birliği başkanı ve velilerin gerçek isimleri kullanılmamış, bunun yerine müstear isimler verme (Tm1, İm2 Toab1, İoab2, Tv1, İv2 vb.) yoluna gidilmiştir. Üç bölümden belirlenen temalara ve alt temalara göre veriler, araştırma soruları çerçevesinde gerekli yerlere yerleştirilerek kategorize edilmiştir. Veriler çalışmanın doküman analizi kısmında içerik analizi, görüşme verilerinin analizi safhasında da betimsel analiz yolu ile analiz edilmiştir. Verilerden çıkarılan tema ve kodlar araştırmacılar tarafından karşılıklı kontrol yöntemi ile kontrol edilmiş ve elde edilen tema ve kodlar tablolar halinde sunularak araştırmacılar tarafından yorumlanmıştır. Ayrıca, çalışmanın aktarılabirliği için bulgular, doğrudan alıntılarla da desteklenmiştir.

6. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Çalışmanın bu bölümünde, ilk olarak Türkiye ve İsviçre (Zürih, bu aşamadan sonra okunurluğu kolaylaştırmak adına İsviçre olarak isimlendirilecektir) okul aile birliklerinin ilgili mevzuatlarının karşılaştırılması yer almaktadır. İkinci olarak müdür, okul aile birliği başkanları ve veli temsilcilerinden görüşme soruları doğrultusunda elde edilen bulgular sunulmuş ve yorumlanmıştır.

6.1. Birinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Birinci araştırma sorusuna yönelik bulgular tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. İsviçre ve Türkiye’de Okul Aile Birliklerinin “Organları ve Seçimleri” Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar Nelerdir?

	<u>Türkiye</u>
1.	Genel kurul, birliğin tüm üyelerinden meydana gelen kuruldur. Okul yöneticileri, tüm öğretmenler ve veliler okul aile birliğinin üyeleridirler. Okullar açıldıktan sonra tüm üyeler müdürün daveti üzerine okulda toplanır. Genel kurul, katılan üyelerle toplanır ve bunların çoğunluğu ile karar alır. Ancak toplantı yeter sayısı, yönetim ve denetleme kurullarının asıl ve yedek üye sayısının dört katından, öğrenci mevcudu yüzün altında olan okullarda ise yönetim ve denetleme kurullarının asıl ve yedek üye sayısının iki katından az olamaz. Genel kurulun toplanamaması durumunda, en geç otuz gün içinde çoğunluk aranmaksızın toplantı yapılır ve kararlar katılanların çoğunluğu ile alınır. Genel kurulda okulun hazırlanan tahmini bütçesi görüşülüp, ihtiyaçların giderilmesine yönelik yönetim kurulunu yetkilendirmekte ve okulun eğitim-öğretim kalitesinin yükseltilmesine ilişkin önerilerde bulunmaktadır.

2. Yönetim kurulu, okul müdürü, müdür yardımcıları ve öğretmenler arasından seçilen birer üye ve veliler arasından seçilen dört üye olmak üzere bir yıllığına yedi üyeden oluşmaktadır. Yönetim kurulu, sadece anne veya baba olan veliler ile istemeleri halinde okul yaptırarak Bakanlığa bağlı bulunan hayırseverler arasından seçilen beş üyeden oluşur. Yönetim kurulu başkan ve üyeleri en fazla üç defa seçilebilir. Başkan ve yönetim kurulu üyeleri aynı anda birden fazla birlik yönetiminde görev alamazlar. Okul aile birliği adına görev yapmakta ve genel kurulda alınan kararları bir plan dahilinde uygulamaktadır. Alınan kararlar el ile yazılarak imzalanmaktadır. Okulda eğitim-öğretimin kalitesinin yükseltilmesi için okul müdürlüğü ve velilerle iş birliği yapmaktadır. Birliğin tahmini bütçesini hazırlar ve genel kurulda görüşülen bütçeyi okul ilan panosunda duyurur.
3. Denetim kurulu, genel kurulca seçilen ikisi veli olmak üzere üç asil ve üç yedek üyeden oluşmaktadır. Yönetim kurulunun faaliyetlerini inceleyerek, sonuçlarını bir rapor halinde genel kurula sunmaktadır. Okulda denetlemeler sonucunda aykırı bir faaliyet tespit etme durumunda genel kurulu toplantıya çağırılmaktadır.

İsviçre

1. Yönetim Kurulu: Okul Müdürlüğü, öğretmenler ve okuldaki veli temsilcilerinden oluşmaktadır. Yönetim Kurulu Aile Birliğini ve Okulun dış yüzünü temsil etmektedir. Aile Birliği ve Okul Yönetimi ile iletişimi sağlamaktadır. Okulda gerçekleştirmek istenen toplantıları yönetmekte ve başkanlık etmektedir. Alınan kararları raporlaştırmakta, belgelerin muhafaza edilip düzenlenmesini ve idari görevleri yerine getirmektedir.
2. Aile Konseyi/Birliği: Aile birliği, veliler, okul ve öğretmenler arasındaki irtibat noktasıdır. Öğretmenler ve okulda çalışan tüm personel arasında yapıcı ve şeffaf bir iş birliğinde bulunan, okulun iç ve dış çevresinin bakımı ve korunması için özen gösteren bir kuruldur. Aile konseyi tüm veli temsilcilerinden oluşmaktadır. Yönetim Kurulunda bir kişi seçme hakkına sahiptirler. Aile konseyi, veli ve okul arasındaki fikir alışverişini artırmak amacı ile iletişim akışına olanak tanır. Okulda gerçekleştirilmek istenen tüm organizasyon, proje ve sosyal faaliyetleri destekleyerek karşılıklı bir iş birliği ve anlayışı sağlamayı amaçlamaktadır.
3. Veli Temsilcileri: Eğitim-Öğretim yılının başladığı ilk günlerde her okul yönetimi, öğretmenler, tüm veliler ve yerel belediye sakinleri ile okul toplantısı gerçekleştirilerek toplantı akşamı demokratik oy birliği ile bir yıl süreliğine bir veya iki kişi seçimi yaparak tamamlar. Seçim herkese açıktır. Ebeveynler ele alınmasını istedikleri tüm konuları ve kaygılarını gündeme getirebilirler.

Tablo 1'e göre, Türkiye ve İsviçre okul aile birliğinin organları ve seçimlerinin incelenmesi sonucunda her iki ülkede de birliklerin 3 bölümden oluşması açısından benzerlik göstermektedir. Türkiye OAB yönetim kurulu müdür-müdür yardımcılığı ve veliler ile 7 üyeden oluşurken, İsviçre OAB üye sayısı belirtmemesi ile farklılık göstermektedir. Türkiye'de denetim kurulu 3 asil 3 yedek üyeden oluşurken, İsviçre'de veli temsilciliği 1 veya 2 delegeden oluşması ile farklılık göstermektedir. Ayrıca Türkiye okul aile birliğinin yönetim kurulunun istekleri üzerine bağlı bulunan hayırseverler arasından seçilen 5 üyeden oluşabileceğini madde olarak belirtmiştir. Türkiye'de okul aile birliği okullar açıldıktan sonra müdürün üyelerine daveti ile toplantı gerçekleştirilerek başkanlık seçimi yapılırken İsviçre'de tüm okullar açıldıktan sonra çevre sakinlerine okulda açık olarak demokratik bir oylama ile seçim yapılması açısından farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar doğrultusunda İsviçre OAB organları ve seçimleri velilere ve okul çevresine daha çok söz hakkı tanımaya çalışırken Türkiye'de OAB organlarına öğrenci velisi üyelerin dâhil edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Türkiye'de OAB'nin okul müdürlüğü ve velilerle iş birliği yapma amacı ile İsviçre'de OAB'nin veli ve okul yönetimi ve okul çalışanları ile şeffaf bir iş birliği sağlamayı amaçlamaları benzerlik teşkil etmektedir.

6.2. İkinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

İkinci araştırma sorusuna yönelik bulgular tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. İsviçre ve Türkiye'de OAB'lerin "Amaçları ve Görevleri" Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar Nelerdir?

Türkiye

- a) Öğrencilerin, Türk millî eğitiminin genel ve özel amaçları ile temel ilkeleri ve millî manevi değerler doğrultusunda yetiştirilmeleri için okul yönetimi, öğretmenler, veliler ve ailelerle iş birliği yapmak.
- b) Okulun amaç ve hedeflerinin gerçekleştirilmesine, eğitimde kalite ve başarı için okulun stratejik plan çalışmalarına ve uygulamasına destek olmak, eğitimde fırsat eşitliğine imkân vermek ve öğretmenler kurulunca alınan kararların uygulanmasını desteklemek amacıyla velilerle iş birliği yapmak.
- c) Öğrencilerin başarısını artırmak amacıyla okul yönetimince planlanan kurs, sınav, seminer, müzik, tiyatro, spor, sanat, gezi, kermes ve benzeri eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesine katkı sağlamak.
- ç) Okul yönetimiyle iş birliği yaparak eğitim ve öğretim faaliyetleri dışındaki zamanlarda okulun derslik, spor salonu, kütüphane, laboratuvar ve atölyeleri gibi eğitim ortamlarının değerlendirilmesine katkı sağlamak.
- d) Okulun ihtiyaçlarını karşılamak için mal ve hizmet satın almak, bu hizmetlere ilişkin sosyal güvenlik primi, vergi ve benzeri ödemelerin yapılmasını sağlamak.
- e) Millî bayramlar, belirli gün ve haftalar ile kültürel yarışmaların düzenlenmesi giderlerine katkıda bulunmak.
- f) Okula yapılan aynı ve nakdi bağışları kabul ederek kayıtlarını tutmak, sosyal, kültürel etkinlikler ve kampanyalar düzenlemek, şartlı bağışları amacına uygun olarak kullanmak.
- g) Kantin ve benzeri yerleri işletmek veya işletmek.
- ğ) Okul yönetimi ile iş birliği yaparak, imkânları yeterli olmayan öğrencilere maddi ve manevi destek sağlamak, aynı amaçla kardeş okullara da katkıda bulunmak.

- h) 28/8/2007 tarihli ve 26627 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Okul Servis Araçları Hizmet Yönetmeliği’nde belirtilen yükümlülükleri yerine getirmek.
- i) Eğitim ve öğretimle ilgili kurumlar ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapmak.
- i) Eğitim ve öğretimi geliştirmek amacıyla oluşturulan çalışma komisyonlarına katkı sağlamak.
- j) Ulusal ve uluslararası projelere katılmak ve proje amaçlarının gerçekleşmesine katkıda bulunmak.
- k) Eğitim ve öğretimle ilgili diğer etkinliklere destek olmak.

İsviçre

Okul Aile Birliği komitesi okul, veliler ve yetkililer arasında düzenli bir bilgi ve görüş alışverişine bağlıdır. Okul için irtibat noktasıdır ve yapıcı ve açık bir taahhütte bulunur. Velilerin bilgi edinme hakları okul programının geliştirilmesinde merkezi bir öneme sahiptir.

Okul Aile Birliği komitesi, yasal veliler ve öğretmenler arasındaki iş birliği, okul bakımı ve okulda çalışan herkes ile işbirliği ve iletişim halindedir. Okuldaki tüm faaliyetleri destekler.

Okul Aile Birliği komitesi, öğretmen ve yasal veliler ile düzenli temaslar ve bunlar arasında bilgi alışverişini sağlar.

Okul Aile Birliği komitesi, ev ve okul arasında karşılıklı anlayışı teşvik eder ve ortak projeler yürütülmesini sağlar.

Görev alanları: Projelere katılım, okulun görevlerine ve vizyonunu yerine getirmeye destek ve okul binası ve teneffüs alanlarının tasarımı, okul iç kalite güvencesinin oluşumundaki sürecine dahil olma, okul etkinliklerine destek, ebeveynlerin eğitiminin teşvik edilmesi, velilerin sorunlarına yönelik destek, fırsat eşitliği, yabancı kökenli ailelerin entegrasyonu için destek sağlar.

Okul aile birliği başkanı ve üyeleri veliler ile düzenli olarak bilgi alışverişinde bulunur ve veli katılım faaliyetlerini koordine eder.

Okul aile birliği okul yönetimine velilerin endişelerini dile getirirler

Öğretmenler ve veliler arasındaki görüşleri ve kaygılarını ortaya koyarak çözüm yolları bulunması için fırsat tanır.

Tablo 2’ye göre OAB’lerin amaçları ve görevleri incelendiğinde, Türkiye’nin Milli eğitiminin genel amaçlarına ve öğrencilerin Milli değerlere yönelik yetiştirilmesinin önemine vurgu yapılırken, İsviçre’de eğitimin genel amaçları, velilerin okul ile iletişimi ve duyurulardan haberdar olması, düzenli bilgi alışverişi, okulun fiziksel alan tasarımı ve yabancı kökenli çocukların entegrasyonuna önem verilmesi gibi açılardan farklılık göstermektedir. Velilerle iş birliğinin sağlanması, çocukların teşvik edilmesi, fırsat eşitliğine imkân tanınması maddeleri her iki ülkede de benzerlik göstermektedir.

6.3. Üçüncü Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Üçüncü araştırma sorusuna yönelik bulgular tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. İsviçre ve Türkiye’deki OAB’lerin “Sınırlılıkları” Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıkları Nelerdir?

Türkiye

Birlikler, bakanlık mevzuatına aykırı çalışmalar ile siyasi faaliyet ve kişilere çıkar sağlayıcı iş ve işlemler yapamaz. Birlik yönetim ve denetleme kurulu üyelerine huzur hakkı ve benzeri adlar altında herhangi bir ödeme yapılamaz. Okullardaki defile, sergi ve kermesler, 13/1/2005 tarihli ve 25699 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliğine aykırı yapılamaz.

İsviçre

Okul Aile Birliğin okulda denetleme konumu ve işlevi yoktur.

Öğretim teknik yöntemler ve geçerli müfredat ile ilgili kararlara katılması, ders içeriğinin değişimi gibi konularda karar verme yetkisine sahip değildirler.

Okuldaki öğrencilerin bireysel problemleri ve okulun idari problemleri ile baş etme sorumluluklarına sahip değildirler.

Sınıf içi düzenleme, öğrenci gruplarını oluşturma yetkisine sahip değildirler.

Okulun öğretmen ve personel alımlarına seçme ve karışma yetkisine sahip değildirler.

Tablo 3’e göre OAB’lerin “sınırlılıkları” incelendiğinde, Türkiye’de birliklerin mevzuata aykırı, kişisel çıkar, siyasi faaliyetler ve sosyal etkinliklerle ilgili olarak yönetmeliğe aykırı hareket edemeyeceği ve üyelere ödeme yapılamayacağı maddeleri vurgulanırken İsviçre’de birliklerin müfredat değişikliği, eğitim-öğretim program içerikleri değişikliği ve okul-sınıfla ilgili fiziksel değişiklikler, okul personeli değişiklikleri gibi konularda yetki sahibi olamayacağının vurgulanması farklılık göstermektedir. Ayrıca İsviçre okul birliklerinin bireysel öğrenci problemleri yerine tüm okula giden öğrencileri kapsayan öğrenci problemleri ile ilginme yetkisine sahip olabilecekleri anlaşılmaktadır.

6.4. Dördüncü Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Dördüncü araştırma sorusuna yönelik bulgular tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. İsviçre ve Türkiye’deki OAB’lerin “*Mali Durum ve Gelirleri*” Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıkları Nelerdir?

Türkiye

- Aynı, nakdi, şartlı/şartsız bağış ve yardımlardan,
  - Okulların bünyesindeki kantin ve benzeri yerlerin işlettilmesi, gerektiğinde işletilmesinden elde edilen gelirlerinden,
  - Kamu kurum ve kuruluşları, özel hukuk tüzel kişilikleri ve gerçek kişilerin, örgün ve yaygın eğitim kurumları bünyesinde eğitim ve öğretimin yapıldığı saatler dışında gerçekleştirecekleri sosyal, kültürel, sportif, kurs, proje, sınav, toplantı, kampanya ve benzeri gelir getirici etkinliklerinden sağlanan gelirlerden ve diğer gelirlerden oluşur.
- Gelirler birlik adına bankalarda açılacak hesapta toplanır.
- Birlik gelirlerinin; okulun bütçe disiplini çerçevesinde, eğitim ve öğretim giderleri ile maddi imkânlardan yoksun öğrencilerin zorunlu ihtiyaçlarına harcanması esastır. Tüm harcamalar, birlik yönetim kurulunun kararı ile yapılır. Okul için gerekli ihtiyaç ve harcamalar için okul yönetiminden yazılı talep alınır. Mal ve hizmet alımları birlik yönetim kurulu üyeleri veya uzmanlık gerektiren işlerde okul aile birliği üyelerinden oluşan en az üç kişilik bir komisyon marifetiyle yapılır.
- Birliğin banka hesabındaki paralar, birlik başkanı ve muhasip üyenin müşterek imzasıyla çekilir. Birlik başkanının bulunmadığı durumlarda başkan yardımcısı yetkilidir.
- Birliğin gelirlerinin elde edilmesinde ve harcanmasında görevli ve yetkili olanlar; kaynakların okul ihtiyaçlarına yönelik etkili, verimli ve ilgili mevzuata uygun olarak kullanılmasından sorumludurlar.
- Birlik başkanı elde edilen gelirler, alınan bağışlar ve yönetim kurulu kararlarıyla yapılan harcamalara ilişkin bilgileri okul müdürüne her ayın sonunda yazılı olarak bildirir.

İsviçre

Okulda delegeler ve okul aile birliği başkanlık toplantıları için okul yönetimi bir oda veya derslik tahsis etmek durumundadır. Aile birliğin okuldaki katılımları için okul materyalleri okul sekreterliğinde ücretsiz olarak kullanımına açıktır.

Okul yönetimi tarafından okul aile birliği için yıllık bütçe belirlenir.

Okul yönetimi, eğitim-öğretim sürecinin doğrudan etkilememesi koşuluyla diğer okul kaynaklarını ücretsiz kullanma iznine sahiptir.

Veli komiteleri okul yönetiminden kredi alabilirler.

Okul aile birliği yapmış olduğu organizasyonlar, etkinlikler veya başka çalışmalar için tahsis edilen fonların kullanımı hakkında okul yönetimine rapor vermelidir.

Zürih şehrinin okulları ve çevreleri, ilgili kurumlar için her yıl okul aile birliği için belirli bir bütçe miktarı belirleyerek okul aile birliğinin yapacağı harcamalar ve katılım maliyetleri karşılamakta destek sağlar (posta ücreti, fotokopi, büro malzemeleri, toplantılarda içecekler, masraflar, etkinlikler, seminerler, çeviriler için tazminat vb.).

Tablo 4’e göre OAB’lerin “*mali durum ve gelirleri*” incelendiğinde, Türkiye’de birliklerin gelirleri bağış, sosyal etkinlikler, kantin işletme gelirleri ve diğer gelirlerden elde edilerek okul aile birliği başkanı tarafından veya okul aile birliği başkan yardımcısı tarafından toplanarak banka hesabına yatırılarak gerçekleştirken, İsviçre’de birliklerin gelirleri okul yönetimi tarafından yıllık bütçe belirlenerek ödeme sağlanması ile iki ülke arasında farklılık göstermektedir. Yapılan harcamaların okul yönetimine yazılı olarak belgelendirilmesi maddesi ise her iki ülke arasında benzerlik göstermektedir. Ayrıca İsviçre’de OAB’lerin ihtiyaçları doğrultusunda okul idaresi, okul materyallerini kullanma izni ve derslik tahsis etme durumundadır.

6.5. Beşinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Bu bölümde Türkiye ve İsviçre’de OAB’lere ilişkin okul müdürü, okul aile birliği başkanları ve velilerin görüşlerinin ortaya konulmasına çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, görüşme verileri üzerinde yapılan nitel analizler sonucunda, bulgular müdür, okul aile birliği başkanı ve veli olmak üzere üç bölüm ve beş ana tema altında gruplandırılmıştır. Bunlar *müdür için*; beklentiler ve gereklilik, oab-bağış ve bütçe, veli-oab istek ve eksiklikleri, oab-mevzuat olarak belirlenmiştir. *OAB için*; seçim ve yetkiler, katkılar ve organizasyon, okulda alan ve maliyet, eksiklikler ve mevzuatta yeterlidir. *Veli için ise*; iletişim ve yetkinlik, oab-etkinlik ve katılım, veli beklentileri ve yönetim eksikliği ve sınıf bütçesi olarak belirlenmiştir. Müdürlerin görüşleri beş ana temada gruplanmıştır. Bu görüşler ve alt temaları Tablo 5’te belirtilmiştir.

6.5.1. Okul Müdürlerine Yönelik Sorular ve Yanıtlar

Tablo 5. İki Ülkede Okul Müdürleri İle Yapılan Görüşmelere İlişkin “*Beklentiler ve Gereklilik, Bağış ve Bütçe, Veli-Birliğin İstekleri ve Eksiklikleri ve Okul Birliği Mevzuatı*” Temalarına Yönelik Görüşleri

Müdür Temalar	Türkiye Kodlar	İsviçre Kodlar
Müdürlerin Beklentileri ve OAB-Gereklilik	OAB Okul politikalarına göre davranış Okulun paydaşları ve destekleri OAB ortak kararlar alınır Veli sosyal aktiviteler katılım Öğretmen-veli-öğrenci paydaş şarttır Veli organizesi için gerekli	OAB-okul ve veli iş birliği Yönetmelikte yer alan görevleri algılamak Okul idaresi ve veliler arasında yetkili kişi Projeleri ve faaliyetleri yönetme ve destek Okul ziyaret günlerinde mevcut bulunma Kurslar, eğlenceler, özel günler düzenleme Önemli ve faydalı bir kurum OAB-geribildirim organıdır
OAB- Bağış ve Bütçe	OAB hesabına gönüllülerden bağış kabulü Materyal ve mal yardımları kabul Şahıs, belediye, iş adamları OAB ihtiyacı kendi belirler Müdür OAB harcama ve bankadan para çekme yetkisi verir	Gönüllülerden bağış kabul edilmez Bağış söz konusu değildir Okulun kendi bütçesi vardır Bağış olursa öğrenci eşitliğinde güçlük yaşanır Okulun kendi bütçesi var ayrıca projelere ödeme yapılır OAB kendi bütçesi sınıf başı 100 franktır Ayrıca etkinliklere maddi talep sonucu idareden verilir
Veli-OAB İstekleri ve Eksiklikleri	OAB-Veli faaliyetleri sınırlılıkları OAB-istekleri mali durumlar göre karşılanır Çocuklarla ilgili sorunlar OAB başkanlığı görev zorunluluk gibi görünüyor Kimse başkan olmak ve seçilmek istemiyor Yük ağır görülür	Veli ve OAB istekleri karşılanır ve destek verilir İstek ve dileklerini istişare ve iş birliği ile karar verilir Müfredat ve öğretmen ile ilgili şikayetler dikkate alınmaz OAB okulda kontrol organı değildir Göçmen çocukların velilerine ulaşımında zorluk OAB olarak farklı kültürden veli-okul daha iyi iletişim ve katılım OAB-Veli almanca dil engelini aşmaya çalışma
OAB-Mevzuat	Yönetmelik pek bilinmiyor Mevzuat yetersiz Uygulama sıkıntılar, teoride kalıyor OAB-okulun veli gücü	Yönetmelik uygulamaya çalışıyor Uygulama zorluğu yaşanmıyor Okul-veli-çocuk yararı Gelişim programlarını daha erken dahil etmek ister

Tablo 5’te yer alan okul müdürlerin yanıtları değerlendirildiğinde, okul aile birliklerinin gerekliliği karşılaştırıldığında, Türkiye’de okul müdürünün birliğin okul-paydaşlar iletişimi, veli organizasyonu sağlama ve okula destek verme konularında etkili olduğunu belirtmesi ile İsviçre’de okul müdürünün okul aile birliğinin okul-veli ile iş birliğini sağlaması ve okul-veli ilişkilerinde yetkili, önemli ve faydalı bir kurumdur şeklinde yaklaşımları benzerlik göstermektedir. OAB’lerden beklentiler karşılaştırıldığında, Türkiye’de okul müdürünün okul politikalarını benimsemiş davranışlar sergilenmesinin ve sosyal aktivite yürütebilmek için velilerin görüşlerinin alınmasının önemli beklentiler olduğunu belirtmesi ile İsviçre’de okul müdürünün birliğin yönetmelikte yer alan görevleri algılamaları, veli-çocuk yararı bilinci, projeleri yönetmede destek sağlamaları ve tüm faaliyetlere katılımı beklemesi açısından benzerlik göstermektedir. Okul Müdürlerine yönelik sorular ve yanıtlar şu şekildedir:

Soru: Velilerden ve okul aile birliğinden beklentileriniz nelerdir? Beklentiler gerçekleşiyor mu? Okul aile birliklerini veli-okul ilişkisi açısından gerekli ve yararlı buluyor musunuz?

“İmkânlar ve şartlar el verdiği müddetçe az da olsa gerçekleştirmeye çalışıyorlar. Velilerin görüşleri bizim için değerli olmasından dolayı birlik onların görüşlerini alarak sosyal aktivite düzenlemeye başlar. Birliğin okul politikalarına uygun davranışlar sergilemelerini ve öğrenci ile velilere de bu politikaları benimsetmelerini bekleriz. Birlik ile toplantılar yaparak ortak kararlar alırız” (TM1).

“Genel anlamda birlikler beklentilerimizi karşılıyorlar. Okul ile velilerin birbirini anlayabilmesi ve iş birliği sağlanması için gerekli bir kurumdur. En önemlisi ise okul aile birliği okul için bir geribildirim organıdır. Velilerle iletişim halinde olmaları sebebiyle idare ve veli arasındaki yetkili kişidir. Bu nedenle gerekli ve önemlidir” (İM2).

Okul müdürlerin “Okul birliği bağış ve bütçe” temasına yönelik cevapları karşılaştırıldığında, Türkiye’de okul müdürünün okul dışından gelen gönüllü bağış ve yardımları okul aile birliğinin hesabına kabul ettiklerini belirtmesi ile İsviçre’de okul müdürünün okul adına bağış söz konusu değildir ifadesiyle farklılaştığı

görülmektedir. Türkiye’de okul müdürü plan ve etkinliğe göre bütçe hesaplanarak gelen bağışa göre harcama yapılacağını belirtirken, İsviçre’de okul müdürü okulun kendi bütçesinin olduğunu ve etkinliğe göre ödeme yaptıklarını ifade ederek farklılık ortaya koymuştur. İlgili soru ve yanıtlar şu şekildedir;

Soru: Gönüllülerden bağış kabul ediyor musunuz? Veli ve okul aile birliklerinin çalışmalarına ne kadar bütçe ayırıyorsunuz? Okuldaki okul aile birliğinin veya velilerin organizasyonlarına ve talep ettikleri çalışmalara ne kadar destek veriyorsunuz?

“Okul aile birlikleri gönüllülerden gelen bağışları (materyal, mal, para yardımları) kabul ederek banka hesabına yatırır. Okul aile birliği ihtiyaçlarını plan ve etkinliğe göre kendileri belirler ve ona göre banka hesabından kendileri çekerler ve faturalandırır. Müdür olarak okul aile birliği başkanını para çekebilmeleri için yetkilendiriyoruz. Bu yetkiye ben sahip değilim. Fakat müdür olarak gelen yardımlar sonucunda gerekli desteği veririz” (TM1).

“Okul kurumu gönüllülerden bağış kabul edemez. Okulumuzun kendi bütçesi vardır. Bağış olursa öğrenciler arasında eşitlik sağlamada güçlük yaşarız. Bağış yapan bireyler farkında olmadan ayrıcalık isteyebilirler. Çok sıkıntılı ve riskli bir durum. Aile birliğine sınıf başı 100fr. bütçe tahsis ederiz. İsterlerse kullanırlar. Ayrıca aile birliğinin yapmak istediği proje ve etkinlikleri talep sonucu maddi yardım ile destekleriz” (İM2).

Okul müdürlerinin “Veli-OAB istekleri ve eksiklikleri” temasına yönelik cevapları karşılaştırıldığında, Türkiye’de okul müdürünün mali durum ve imkanlara göre faaliyet ve istekleri karşılamaya çalıştıklarını belirtmesi ile, İsviçre’de okul müdürünün istişare sonucu isteklerin karşılanıp destek verildiğini belirtmesi benzerlik göstermektedir. Türkiye’de okul müdürü OAB başkanlığı görevi kabulünde güçlük çektiklerini, yönetmeliğin bilinmemesi ve yük ağır görüldüğü için zorlandıklarını ve bu anlamda eksiklik gördüğünü belirtirken, İsviçre’de okul müdürü okul aile birliğinin bir kontrol organı olmadığını ve müfredat ile ilgili konulara dâhil edilemeyeceğini ifade ederek ayrıca farklı kültüre sahip OAB üyelerine ulaşmada eksiklikler olduğunu ve bu alanda çalıştıklarını belirterek farklılık göstermektedir. İlgili soru ve yanıtlar şu şekildedir:

Soru: Veli ve okul aile birliklerin isteklerini karşılayabiliyor musunuz? Okul aile birliklerinde eksik gördüğünüz noktalar nelerdir?

“Mali durumlarımıza göre birliğin ve velilerin isteklerini yerine getirmeye çalışıyoruz. Velilerin ayrıca çocuklarıyla ilgili farklı sorunları varsa onlarla görüşerek etkileşim sağlıyoruz. Okul aile birliğine kimse başkan olmak istemiyor, yükü ağır ve zorunlu bir görev olarak algılandığı için. Yönetmeliğin bilinmemesi açısından eksiklik görüyorum” (TM1).

“Veli ve birliğin istekleri istişare sonucu karar verilerek destekleriz. Okul birliği bir geri bildirim organıdır kontrol organı değildir. Bu nedenle okulun müfredatı ve öğretmenler ile ilgili şikayetleri dikkate almaz. Göçmen ve farklı kültürden gelen velilere ulaşmakta zorluk çekiyoruz. Birliğin daha fazla yabancı velileri ve Almanca dil engelini aşmayı gerektiren çalışmalar yapmalarını isterim” (İM2).

Okul müdürlerin “OAB-Mevzuat” temasına yönelik cevapları karşılaştırıldığında, Türkiye’de okul müdürünün mevzuatı yetersiz bulduğunu ve okul aile birliğinin yönetmeliği bilmediklerini belirtmesi ile İsviçre’de okul müdürünün okul aile birliğinin yönetmeliği uygulamaya çalıştığını ve zorlanmadıklarını belirtmesi farklılık göstermektedir. Ayrıca Türkiye’de birlik başkanlık seçimlerinde görevin yük gibi görülmesinden dolayı zorlandığı belirtilmiştir. İlgili sorular ve yanıtları şu şekildedir;

Soru: Okul Aile birliği ile ilgili mevzuat sizce yeterli mi? Çalışıyor mu? Uygulamada problemlere sebep oluyor mu? Oluysa, önerileriniz nelerdir?

“Mevzuatta yetersizlik ve sıkıntılar var. Bence tüm okulların kendi bütçesi olmalı ki okulun kendi gücü ve yetkisi olsun. Tabi ki çoğu konu teoride kalıyor. Yönetmeliği gelen okul aile birliği başkanı bilmediği için her alanda okul müdürleri sorumlu zannediliyor. Bu açıdan uygulamada zorluk yaşıyoruz. Eğer okulun çevresi ve velisi güçlü ise okul aile birliği de güçlü oluyor ve daha çok faaliyet yapılabilir” (TM1).

“Genel anlamda yönetmeliği uygulamaya çalışıyoruz. Mevzuat ile ilgili bir zorluk yaşamıyoruz. Okulun ve çocukların yararı için çalışmalara yer veriyoruz bu nedenle teorik bilgiye pek takılmayız. Çocuklar için düzenlenen gelişim programlarını daha erken yaş gruplarına dâhil etmek isterdim (örn. Korona bilgilendirme hikâyeleri vb.)” (İM2).

6.5.2. Birlik Başkanlarına Yönelik Sorular ve Alınan Yanıtlar

İki ülkenin OAB başkanları ile yapılan görüşmelere ilişkin “seçim ve yetkiler, katkılar ve organizasyon, okulda alan ve maliyet, eksiklikler ve mevzuat ve yeterlilik” temalarına yönelik görüşleri tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. İki Ülkenin Okul Aile Birliği Başkanları İle Yapılan Görüşmelere İlişkin “Seçim ve Yetkiler, Katkılar ve Organizasyon, Okulda Alan ve Maliyet, Eksiklikler ve Mevzuat Ve Yeterlilik” Temalara Yönelik Görüşleri

OABB Temalar	Türkiye Kodlar	İsviçre Kodlar
Seçim ve Yetkiler	Her yıl Okulda Toplantıda seçilir OAB-Kurul seçimlerinden sonra 5 asıl 5 yedek üye ile aralarından başkan seçilir Alınan karar uygulamaları Okul İdaresi ve velilerle iş birliği Alınan kararları deftere işler Tahmini bütçe hazırlama Maddi şartlar	Her yıl en az 4 veli ve 2 öğretmen (okul idaresi nadiren) üyeden oluşur Her yıl demokratik oylama ile halka açık seçim Tek ebeveynlik ve göçmen veli temsilcisi önemli Velilerin katılımını ve ihtiyacını belirleme ve sunma Okulun çevresi ile uyumu sağlamak Okul yönetimi ile okul çevresinin etkileşimi Yetkinin önemi yok, uygulama ve değişim sağlanır
Katkılar ve Organizasyon	Bahar Şenliği ve geziler Deneme sınavı hediye Öğretmenler günü Hediye Yönetim kurulu istişare Okul idaresini bilgilendirme Velilere duyuru	Güncel sorunlara uzmanlar (mobbing ve bağımlılık) Meslek seçimi desteği Teneffüs-okul güvenliği için düzenleme Veli ve Birlik ile toplantı ve grup çalışmaları Web-site destekleri Spor günleri, Yıldız yürüyüşü, bisiklet günleri
Okulda alan ve Maliyet	Tahsis bir alan yok Öğretmenler odasında toplantı Tahmini bütçe hazırlık sonucu bağış talep Bağış, Kermes, Yardım, Kantin kiralaları	Çalışmalar için oda tahsis Okul idaresi Yıllık bütçe 1000Fr. Projeler için okul idaresi maaliyeti karşılar İstenilen Uygulamalar için bütçe tahsisi
Eksiklikler, Yeterlilik ve Mevzuat	Eksiklikler yok Karşılıklı diyalog ile faaliyet Okul idare ile görüşme ve veli desteği Mevzuat yeterli ve uygulanmakta Velilerden aidat ve benzeri yardım toplanmalı	İdare velileri bilgilendirme gecikmesi Mevzuat uygulanmakta Öfke kontrollü gençler Veli bilgilendirme parentu-app-uygulaması Sağlıklı Beslenme ve Korona çalışmaları

Tablo 6’da OAB başkanlarının yanıtları karşılaştırıldığında, her iki ülkede yılda 1 kez seçimlerin gerçekleştirilmesi açısından benzerlik göstermektedir. Türkiye OAB 5 asıl 5 yedek üyeden oluşup aralarından başkan seçilirken, İsviçre okul aile birliği üyeleri seçimi 4 veli 2 öğretmen ve nadiren okul idaresinden, herkese açık demokratik oylama ile gerçekleştirilerek farklılık göstermektedir. Türkiye’de OAB’lerde maddi şartların yetersizliği ön plandayken, İsviçre’de OAB velilerin isteklerini okul idaresine sunmak ile ön plana çıkarak farklılaşmaktadır. Birlik başkanlarına yönelik sorular ve alınan yanıtlar şu şekildedir;

Soru: OAB-başkanlık seçimleri nasıl gerçekleşiyor? Yetkileriniz nelerdir? Yetkileriniz olsaydı neyi değiştirmek isterdiniz?

“Okul idaresinin belirlediği toplantı günü gelen üyeler arasından birlik başkanı seçilerek görevlendirilir” (Tb1).

“Daha fazla yetkim olsaydı, okulun maddi şartların yetersizliğini ortadan kaldırmak isterdim ve maddi imkânları olmayan öğrencilere daha fazla maddi destek sağlamaya çalışırdım” (Tb1).

“Her yıl okul idaresinin belirlediği bir akşam tüm okul çevresine, okul pano ve belediye panolarında duyuru yapılarak demokratik bir oylama ile herkese açık olarak birlik başkanı seçilir. Boşanmış ebeveynlerin olması nedeniyle katılım sağlanması önemsenmektedir. Ayrıca göçmen ailelerin veya yabancı ebeveynlerin olması nedeniyle aralarından temsilci üye bulunması okul için önemli bir faktördür” (İb2).

“Açıksa yetkinin bir önemi yok, biz isteklerimizi okul idaresine iletiriz ve birlikte yapılan istişare sonucu ortak bir yol buluruz veya problemin çözümü için yönetim herkesin yararına olacağı için gerekli değişimi sağlar” (İb2).

Okul aile birliğinin “*katkılar ve organizasyon*” teması altındaki cevaplar karşılaştırıldığında, Türkiye’de OAB’lerin etkinlikleri çoğunlukla kermes gibi kültürel faaliyetler olarak ön plana çıkmaktadır. İsviçre’de OAB’lerin güncel sorunlara, seminerler ve öğrencilerin yararına yönelik çalışmalara ve okulun fiziksel düzenlemesi ve sosyal faaliyetlere yönelik organizasyonlar yapması farklılık oluşturmaktadır.

Soru: Okul ya da öğrencilere ne gibi katkılarınız oluyor? Etkinlik ve faaliyetleri nasıl düzenliyorsunuz?

“Okulumuz adına velilerin katılımı ile bahar şenlikleri, kermes, öğretmenler günü için hediye seçimi, öğrenciler için deneme sınav hediyeleri gibi etkinlikler düzenliyoruz. Yönetimle yapılan istişareler sonucunda velileri alınan kararlarla ilgili bilgilendiriyor ve çalışmalarını başlatıyoruz” (Tb1).

“Güncel sorunları ortadan kaldırmak için çalışmalar yapıyoruz. Özellikle öğrencilerin teneffüs alanında güzel vakit geçirmeleri için yeni tasarımlar ve okul içi ve okul yolu güvenliği ve kendilerine yapılan zorba (mobbing) davranışları ortadan kaldırmak ve madde bağımlılığı için uzmanlarla seminerler düzenliyoruz. Bu alanda veli eğitimleri de düzenliyoruz. Aile-bilgilendirme-web sayfalarından destek alıyoruz. Ayrıca yıllık rutin bir şekilde belirlediğimiz cadılar bayramı, yıldız yürüyüşü, bisiklet tamir günü, hareket-spor günü, meslek seçimlerinde destek gibi çocukları eğlendiren etkinlikler uyguluyoruz” (İb2).

Okul aile birliği başkanlarının “okulda alan ve maliyet” temasına ilişkin yanıtları karşılaştırıldığında, Türkiye’de birliğin çalışmalarını için okulda bir derslik veya alan tahsis edilmediği ifade edilirken, İsviçre’de birliğin çalışmalarını için okulda bir oda veya derslik imkânı sunulmasının belirtilmiş olması açısından farklılaşmaktadır. Türkiye’de OAB bütçesi tahmini hazırlanarak bağış veya kira gelirlerinden elde edilirken, İsviçre’de OAB bütçesinin yıllık 1000fr. olarak belirlendiğinin ifade edilmiş olması açısından her iki ülkedeki uygulamalar farklılaşmaktadır. Başkanlara yöneltilen soru ve yanıtlar şu şekildedir;

Soru: Okulda yapacağınız çalışmalar için bir odanız var mı? Yoksa işlerinizi nerede organize ediyorsunuz? Okuldaki hangi alanları kullanabiliyorsunuz (derslik vb.)? Okuldaki çalışmalar için bütçeniz var mı? Maliyetleri nasıl karşılıyorsunuz?

“Birlik olarak okul için yapacağımız çalışmalarını okul dışında hazırlarız. Okulda bir alanımız yoktur fakat okul saatlerinin dışında bazen öğretmenler odasında toplanırız o da çok nadir” (Tb1).

“Okul idaresi ile yapılan toplantı sonucunda OAB bütçesini belirleriz. Daha sonra okul çevresinden gönüllü bağış ve gelen kiralari değerlendirilmeye alırız” (Tb1).

“Okulda yapacağımız çalışmalar için okul idaresi bir oda veya boş bir derslik tahsis eder (örn. müzik odası). Velilerle arada kahve-çay günleri düzenleme fırsatımız olur” (İb2).

“Okul aile birliği olarak okul idaresinin belirlediği bütçe 1000fr.’dır. Bu bütçe çevresel koşullar sebebiyle her okul için farklı olabilir. Ayrıca zaten okul idaresi uygulamak istediğimiz projeleri sunduğumuzda maddi ihtiyacımızı karşılar” (İb2).

OAB başkanlarının “eksiklikler, yeterlilik ve mevzuat” temasındaki cevapları karşılaştırıldığında, Türkiye’de OAB’lerin eksikliklerinin olmadığı, velilerle diyalog sonucu faaliyetleri gerçekleştirebildikleri ifade edilmiştir. İsviçre’de ise başkan velilerin okul yönetimini bilmediği ve idarenin velileri geç bilgilendirdiği gibi farklı cevaplar vermiştir. Mevzuatın ise yeterli olduğu ve uygulandığının belirtilmiş olması ile iki ülke arasında benzerlik göstermektedir.

Soru: Okuldaki yaptığınız çalışmalarını yeterli buluyor musunuz? Okul yönetiminde eksik gördüğünüz noktalar nelerdir? OAB-Mevzuatında yer alan teorik metinlerin okulda uygulamaya geçmiş olduğuna ve uygulandığına inanıyor musunuz? OAB mevzuatı okul yaşamında uygulanıyor mu?

“Okul aile birliği olarak kendimizi yeterli buluyoruz. Okul idaresi ile istişare yaptıktan sonra velilerin desteği sonucu bazı etkinlik ve faaliyetleri yapabiliyoruz. Başka bir bütçemiz bulunmamaktadır” (TB1).

“Yönetmelikte velilerden aidat toplanırsa okul birliği olarak daha fazla faaliyet yaparız. Örneğin öğrencileri sinemaya götürme imkânımız olur” (TB1).

“Okul aile birliğinin mevzuatı veya kurallar müdürler tarafından bizlere gerekli bilgilendirme yapılır biz de uygulamaya çalışırız” (TB1).

“Eksik bulduğumuz yönlerimiz var tabi ki. Bazı problemlerin çözümleri için hızlı hareket etmek gerekir. Bu durumu okul yönetimi velilere geç bildiriyor. Dolayısıyla çözümde de geç kalabiliyoruz” (İB2).

“Okuldaki rutin çalışmalarımızın dışında, öfke kontrolünü sağlamış öğrencilerin olmasını istiyoruz. Korona virüsü ile ilgili uzman bilgilendirme başlatacağız. Ayrıca yeni bir veli bilgilendirme uygulaması geliştirdik, (parentu) telefonunuza indirebilirsiniz. Velileri desteklemek, korkularını gidermek ve yeterli bilgilendirme sağlayabilmek için elimizden geleni yapıyoruz” (İB2).

“Okul aile birliği mevzuatında yer alan yasal maddeleri veya metinleri ezberlemeyiz. Bizim için önemli olan teorik metinlerin okulda uygulanmakta olmasıdır. Mevzuattan ziyade çocukların yararına olan her şey önemlidir” (İB2).

6.5.3. Velilere Yönelik Sorular ve Alınan Yanıtlar

Tablo 7. Öğrenci Velilerinin “İletişim ve Yetkinlik, OAB-Etkinlikler ve Katılım, Veli Beklentilerinin Karşılanması, Yönetimde Eksiklikler ve Bütçe” Temalarına Yönelik Görüşleri

Veli Temalar	Türkiye Kodlar	İsviçre Kodlar
İletişim ve Yetkinlik	Genelde 2 ayda bir veli toplantısı yapılır Her gün ve ne zaman görüşme talep edilirse Velilerden bağışlar toplayarak OAB teslim edilir Okul idaresinin toplantılarına katılır. Öğretmenlerin ihtiyacı için iletişim sağlanır	Yılda 4 toplantı yapılır Ayrıca sorun ve kaygıları her zaman görüşme sağlanabilir Güncel konuların çözümü için projeler Problemlere yönelik çözüm odaklı olmak Veli-Okul iş birliğini sağlamak
OAB-Etkinlikler ve Katılım	Velilerin maddi manevi katılımı sağlanır Kültürel ve milli etkinlikler düzenlenir Kitap-yazarı etkinlikleri düzenlenir Konu uzmanı çağırılır	OAB velilerle ile iş birliği ile aktif katılım sağlayanır Çocukların zorunlu katılımı gereken etkinlikler Çocuklara eğlendirme amacı Sosyal-Bilişsel-Psikolojik Gelişime etkinlikler
Veli Beklentilerinin karşılanması	Velilerin şikayetleri OAB veya idareye aktarılır Okul idaresi dönüş sağlar Eğitim-öğretim kalitesi Eşitsizlik Okul fiziksel ortam düzenlenmesi	Müdürler OAB-veli beklentilerini karşılamaktadır Ödev karşı ve ödevi destekleyen öğretmenler Eğitim-programını öğretmen şekillendirir Çocukların güvenliğinin önemi İletişim önemli
Yönetimde Eksiklikler ve Bütçe	Yönetim-Öğretmen kontrol ve liderlik eksikliği Öğretmen-Yönetici ilişki gevşek Nitelikli ders anlatımı Sınıf bütçesi yok	Değişime, yeniliğe açık ve duyarlı idareci ve öğretmen İnsani ve sosyal değerler eğitimi derslerin eksikliği Sınıfın belirli bütçesi yok, etkinlikleri idare karşılar Müfredat 21’e uyum

Tablo 7’de yer alan velilerin “iletişim ve yetkinlik” temasındaki yanıtları karşılaştırıldığında Türkiye’deki ortaokul velisi 2 ayda bir veli toplantısına katılırken, İsviçre’de ortaokul velisi yılda 4 kez toplantı yapıldığını belirterek farklılık göstermektedir. Her iki veli de diğer velilerle istek üzerine her zaman görüşme sağlanabileceğini belirtmişlerdir. Velilere yönelik sorular ve alınan yanıtlar aşağıda belirtilmiştir.

Soru: Velilerle ne kadar sıklıkla iletişim sağlıyorsunuz? Yetkileriniz nelerdir, yetkiniz olsaydı neleri değiştirmek isterdiniz?

“Öğretmenlerin istekleri olduğu veya bilgilendirme yapmak istedikleri zaman velilere ben ulaşır ve iletişimi sağlarım” (TV1).

“Velilerden bazı etkinlik veya yapmak istediğimiz faaliyetler için para toplayarak okul aile birliğine teslim ederim” (TV1).

“Güncel sorunlara yönelik çözümlere odaklanırsız özellikle okul aile komitesiyle birlikte. En önemli yetkin olduğumuz konu veli ve okul iş birliğini sağlayarak iletişimde kalmak” (İV2).

Velilerin “OAB-etkinlikler ve katılım” temasındaki cevapları karşılaştırıldığında, her iki ülkede ortaokulda yetkili veli birliğin etkinliklerine katılım gösterme konusunda aktif katılım gerçekleştirdiklerini belirterek benzer yanıtlar vermişlerdir.

Soru: Okulda yapılan çalışmalardan haberdar mısınız? Okulda Okul Aile Birliğinin düzenlediği faaliyetlere katılıyor musunuz?

“Okul aile birliğinin yapmış olduğu etkinliklere katılım sağlarız ve velileri bilgilendirerek velilerin maddi ve manevi katılımlarını ve desteklerini isteriz. Aşure günü, kermes, yerli malı haftası, öğretmenler günü hediyeleri, uzman görüşleri, kitap imza günleri gibi etkinlikler düzenlenir” (TV1).

“Okul aile birliği ile sürekli etkileşim halindeyiz. Ayrıca öğretmen yazılı veya mail yoluyla velileri bilgilendirir. Özellikle okul kampları ve yüzme kursları çocukların zorunlu katılması gereken etkinliklerdir. Okul adına birlik tarafından okul eğlenceleri çocuklar için hikâye geceleri, oyun günleri, hareket-günleri düzenler. Ayrıca birlik çocukların bilişsel (ödev yapma), sosyal (güç kullanımı) ve psikolojik (motivasyon, ergenlik, sosyal medya) gelişim sürecindeki sorunlara yönelik uzmanlarla etkinlik ve iş birliği sağlanır” (İV2).

Velilerin “veli beklentilerinin karşılanması” temasına ilişkin cevapları incelendiğinde, Türkiye’de ortaokuldaki veli, beklentilerini okul aile birliğine veya idareye aktarabildiğini ve dönüt sağlandığını ifade etmiştir. İsviçre’deki veli de benzer bir yanıt vermiştir. Türkiye’de öğrenci velisi, eğitim-öğretim kalitesi, öğretmenlerin eşitsiz davranışları ve okul temizliği gibi beklentilerinin tam olarak karşılanmadığını belirtirken, İsviçre’deki öğrenci velisi ödevler ile ilgili sorunlar yaşadıklarını belirterek farklılık göstermiştir.

Soru: Velilerin beklenti ve şikâyetlerine yönelik gerekli uygulamalar sağlanıyor mu?

“Velilerin beklentilerini idareye aktararak genelde dönüt sağlanmaya çalışıldığını söyleyebilirim. Bazı seçmeli sınavlarla ilgili sorunları, eğitim-öğretimin kalitesi, öğretmenlerin eşitsiz davranışları ve okulun temizliği spor salonların eksikliği ile ilgili şikâyetleri bildiririm. Yardımcı olmaya çalışıyorlar” (TV1).

“Farklı kültürden velilerin olmasından dolayı değişik sorunlarımız oluyor tabii ki. Okul idaresi beklentileri karşılamaya çalışarak yardımcı olur. Bizim için en önemlisi çocukların güvenliğidir. Ödev verme veya vermeme gibi her öğretmenin farklı düşünceleri olduğu ve eğitim programını işleyişini kendileri şekillendirdikleri için bu konuda veliler açısından sorunlar yaşanıyor. Fakat bu yönde çalışmalar var. Önemli olan karşılıklı iletişimde kalmak” (İV2).

Velilerin “yönetimde eksiklikler ve bütçe teması” kapsamındaki cevapları karşılaştırıldığında, Türkiye’deki veli, idarenin öğretmenlere liderlik yapmaları konusunda yönetimin kontrol eksikliği bulunduğunu belirtirken, İsviçre’deki veli değişime ve yeniliğe açık idareci-öğretmenin önemini ve insani değerlere yönelik derslerin eksik olduğunu vurgulamıştır. Her iki ülkede velilerin verdiği cevaplara göre sınıf bütçelerinin olmadığını belirtmeleri ise benzerlik göstermektedir.

Soru: Her sınıfın ayrı bir sınıf bütçesi var mı? Bütçenin miktarına nasıl karar verip oluşturuyorsunuz? Yoksa sınıf olarak çocuklar için bir etkinlik hazırlığı yapıyor musunuz? Maliyetleri nasıl karşılıyorsunuz? Müdürdən hangi yönde beklentileriniz var? Çatıştığınız noktalar var mı? Yönetimde eksik gördüğünüz noktalar var mı?

“Veli olarak, idareciler öğretmenleri daha iyi yönlendirme ve liderlik yapmalı ve öğretmenlerin sınıftaki tüm çocuklara nitelikli ders vermesini sağlamalı diye düşünüyorum. Velilerin çoğunlukla şikâyetleri öğretmenlerin özel ders vermeleri yönünde. Okul idaresi-öğretmen ilişkisini gevşek buluyorum. Aradaki denge sağlanmalı. Sınıf bütçemiz yok, yapılacak etkinliğe göre eşit miktarda para toplanır” (TV1).

“Şunu söylemeliyim ki idarecinin ve öğretmenlerin değişime ve yeniliğe açık ve duyarlı olması çok önemli çünkü böylelikle farklı problemlere yönelik çözümler üretebiliriz. Tüm öğretmenler müfredat 21’e göre eğitim-öğretim programlarını şekillendirme serbestliği nedeniyle ne kadar uyum gerçekleştirildiğini bilemiyoruz. Derslerde vatandaşlık, yardımlaşma, insanlara değer verme, insan hakları, sosyal yaşam gibi eğitimlerin verilmesini veliler olarak isteriz. Bununla ilgili çalışmalar başlatılmıştır. Sınıfımızın belirli bütçesi yok fakat öğretmen isterse çocuklara küçük sürpizler hazırlamak için veririz” (İV2).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada Türkiye ve İsviçre (Zürih) Okul Aile Birlikleri arasındaki benzerlikler ve farklıklar öncelikle mevzuatta yer alan şekilleriyle karşılaştırılmıştır. Okul aile birliği yönetim organları her iki ülke de 3 bölümden oluşmaktadır. Türkiye’de OAB başkanlarının seçim sürecinde öğrenci velisi üyeler arasından seçim yapılırken İsviçre’de OAB veliler ve okul çevresine söz hakkı tanıyarak demokratik bir seçim olması üzerinde durmaktadır. Zürich kantonuna bağlı belediyeler toplum tarafından seçilen eğitim müdürlüğü ve okul komitesi ile yoğun iş birliği ve karşılıklı etkileşimde bulunmaları nedeniyle alt yapılarında geniş katılımlı demokratik seçimlere önem vermektedirler. Her iki ülkedeki mevzuata göre veli, okul aile birliği ve okul müdürlüğünün iş birliği sağlaması esastır. Fakat Türkiye’de okul müdürü OAB başkanlık seçimlerinde zorlandıklarını ve OAB

ile ilgili görevlerin yük olarak görüldüğünü ifade etmiştir ki bu mevzuat ve uygulanması açısından velilerin bu kurumu farklı algıladıkları anlamına gelmektedir. Türkiye’deki okul müdürü ile yapılan görüşmeye göre, okul müdürü mevzuatın yetersiz olduğunu ve teoride kaldığını, tam olarak uygulanmadığını belirtmiştir. OAB başkanının yetkilerinin ve okulda faaliyet düzenlemelerinin maddi şartlara göre şekillendiğini söylemesi ve zorlukları ortaya koyması mevzuatın çoğunlukla teoride kaldığını ve OAB’lerin finans sağlama noktasında önemli görüldüğünün bir göstergesi olarak alınabilir. Türkiye’deki veli temsilcisinin ifadeleri de OAB başkanının görüşlerini desteklemektedir. Bu doğrultuda, okul aile birliğinin yönetmelikte yer alan mevzuatın teoride kalması, okul aile birliği görevinin tam olarak anlaşılması ve okul ile ailenin iş birliği sağlamak yerine okulun ya da bazı faaliyetlerin bütçesini oluşturmaya çalışan bir kurum olarak veliler tarafından algılandığı sonucuna varılmaktadır. Akbaşı ve Kavak (2008) yapmış oldukları araştırmada, öğrencilerin eğitimine katkı açısından, OAB’lerin yeterli ilgi ve desteği görmemesi açısından, OAB’nin, okulun program ve eğitimle ilgili yönetmelikleri ve görevleri konusunda velileri aydınlatma derecesi açısından, ayrıca etkinliklerle ilgili velileri bilgilendirme açısından OAB’lerin görevlerini yerine getirmesi noktasında yetersiz ya da zayıf olduğunu belirtmiştir. Bu sonuçlar çalışma sonuçları ile de uyumludur. Özdemir (2018) yapmış olduğu çalışmada, OAB’lerin işleyişindeki en önemli sorunlardan birisi olarak finans sağlama yükümlülüğü olduğunu ifade ederek bu çalışma ile benzer sonuçlar elde etmiştir. Buna göre OAB’lerin işleyişi ve finansmanı konusunda ülkemizde farklı ve yeni düzenlemelerin hem akademisyenler hem de politika yapıcılar tarafından tartışılması gerekli görünmektedir.

İsviçre’deki okul müdürü yönetmeliğin genel olarak uygulandığını ifade etmiştir. Ayrıca OAB kurumunun geribildirim organı olduğu belirterek velilerden dönüt almalarının önemini vurgulamıştır. OAB başkanı da yönetmeliğin uygulandığını, yetkinin kimde olduğundan ziyade okul-veli-çocuk yararına çalışmaların yapılmasının söz konusu olduğunu söylemleri ile desteklemiştir. Sadece farklı kültürlerden gelen çocukların velilerine ulaşmakta zorlandıklarını fakat bu alanda çalışmalarda bulduklarını belirtmiştir. Neuenschwander (2008), öğretmenler ve veliler arasında iletişim ve katılımın çocukların yararına yapılması ve istenilen sosyal etkinliklere yönelik çalışmalarda okul ve ailenin iş birliğinin sağlanmasının önem taşımakta olduğunu belirtmiştir. Naepfli ve Quesel (2014)’e göre velilerin çoğunluğu OAB’lerin veli eğitimlerine yönelik çalışma alanında faydalı olduğunu belirtmişlerdir. Yapmış oldukları çalışmada OAB’lerin çok güçlü görevleri olduğunu ve okul etkinlikleri ve organizasyonlar ile veli ve okul arasında bağı kurmak için önemli bir kurum olduğunu ortaya koyarak benzer sonuçlara ulaşımlardır.

OAB’lerin mevzuatta yer alan görevleri incelendiğinde, Türkiye’de Milli Eğitimin genel amaçları, öğrencilerin Milli değerlere yönelik yetiştirilmesi ve sosyal-kültürel faaliyetler, kütüphane, laboratuvar, atölyeler, spor salonlarının kullanımı ulusal ve uluslararası projelere katılım gibi faaliyet görevleri vurgulanmasına rağmen, uygulamada OAB başkanı ve veli temsilcisi ile yapılan görüşmeler sonucunda yapılan faaliyetlerin kermes, bahar şenliği, geziler, Milli bayramlar, uzmanlık günleri gibi sınırlı etkinlik çalışmaları olduğu görülmüştür. Albez ve Ada (2017) yapmış oldukları araştırmada, okul aile iş birliğinde karşılaşılan güçlüklerle ilişkin yönetici, öğretmen ve velilerin görüşlerinden, tüm paydaşların arasındaki iş birliğinin ve katılımın istenilen seviyede olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu istenen seviyede olmama durumu da netice olarak mevzuatta ifadesini bulan görevlerin gerçekleştirilebilmesi için OAB’lerin yeterince güçlü ve derinlikli olmalarının önünde bir engel oluşturuyor olabilir.

İsviçre’deki OAB ile ilgili mevzuat genel amaçları açısından incelendiğinde, velilerin okul ile iletişimi, etkinlik ve duyurulardan haberdar olması ve okulun fiziksel alan tasarımına önem verilmesi şeklinde maddeleri içermektedir. Yapılan görüşmeler sonucunda da OAB ve velilerin okulun fiziksel ortamını düzenlemeye yönelik çalışmaları gerçekleştirdiği, özellikle teneffüs alanlarının tasarlanması, okul içi ve okula gidiş-geliş yolunun güvenliğinin sağlanmaya çalışıldığı vurgulanmıştır. Ayrıca İsviçre’deki OAB başkanı, ulaşamadıkları ailelere yönelik internet-sayfalarından yararlanmaları için yönlendirme yaptıkları ve veli-uygulama programları (aplikasyon) geliştirdiklerini ifade etmiştir. Oelkers, (2012) yapmış olduğu çalışmasında, okullarda aile kurumlarının ailelerin eğitim-öğretim sürecine dahil edilmesindeki kaçınılmaz gerekliliğini belirterek ailelere yönelik eğitim içerikli web-sayfaları düzenlenmesinin dijital çağın en yararlı online yardımları olduğunu ve özellikle sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı ailelere destek olduğunu ve okulun niteliğini ve kalitesini arttırmayı amaçlayan web-çalışmaları olduğunu belirtmiştir. Velilere ilişkin benzer online web sitesi ya da aplikasyonların geliştirilmiş olması bu açıdan faydalı sonuçlar doğurabilecektir yorumu yapılabilir.

OAB’lerin mevzuatta yer alan sınırlılıkları incelendiğinde, Türkiye’de OAB’lerin mevzuata aykırı, kişisel çıkar güden, siyasi faaliyetler yapamayacağı ve sosyal etkinliklerin yönetmeliğine aykırı olamayacağı ayrıca üyelere ödeme yapılamayacağı vurgulanmıştır. Yapılan görüşmelerde konu ile ilgili olarak OAB’lerin okulun veli gücü olduğu ve okulların kendi ekonomik bütçelerinin (güçlü) olması ile müdürlerin daha özerk hareket edebileceği

belirtmiştir. Bu doğrultuda çıkar sağlama ya da ödeme yapma gibi hususlar büyük çoğunlukla çözülmüş olacaktır. Fakat burada velilerin okula yardımları açısından ekonomik yükün velilerden alınması ile okulda gerçekleştirilen faaliyetlere velilerin ne kadar dâhil olacakları sorusu gündeme gelecektir.

İsviçre’de OAB’lerin mevzuatta yer alan sınırlılıkları incelendiğinde, velilerin ve birliğin müfredat değişikliği, eğitim-öğretim program içerikleri değişikliği ve sınıf-fiziksel değişiklikler ve okul personeli değişikliklerinde yetki sahibi olamayacağı vurgulanmaktadır. Ayrıca okula giden tüm öğrencileri kapsayan öğrenci problemleri ile ilgilenme yetkisine sahip olabileceklerini bildirerek eşitlik ve adalet ilkesini özümsemektedir. Bu nokta ile ilgili olarak yapılan görüşmeler sonucunda sağlıklı beslenme, hareketin önemi, güncel konularda bilgilendirme ve sosyal hayat ile ilgili gelişim programlarına daha erken yaş öğrencilerinin dâhil edilmesinin eğitim sisteminde yer alması için çalışmalar yapılması gerektiği üzerinde durmaktadırlar. Ayrıca her ne kadar müfredat değişikliği konusunda yetkileri olmasa da insani değerler ve yardımlaşma gibi derslerin müfredatta olması gerektiğini ifade ederek ahlaki değerlere yönelik ihtiyacı belirtmişlerdir.

OAB’lerin mali durumu ve gelirleri açısından mevzuat incelendiğinde, Türkiye’de OAB’lerin gelirleri bağış, sosyal etkinlikler, kantin işletme gelirleri ve diğer gelirlerden elde edilerek okul aile birliği başkanı tarafından veya okul aile birliği başkan yardımcısı tarafından toplanarak banka hesabına yatırılarak gerçekleştirilmektedir. OAB başkanı ve veli temsilcisi ile yapılan görüşme sonucunda okul ve sınıf bütçelerinin olmadığını, gönüllü bağışları kabul ettiklerini belirterek bu durumu onaylamışlardır. Müdür ise toplanan bağışlara ve velilerin yardımlarına göre etkinlik düzenlediklerini, bu nedenle güçlü velinin güçlü okul demek olduğunu belirterek uygulamada OAB amaçlarının ve faaliyetlerinin maddi desteğe göre şekillendiğini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda Türkiye’de OAB’lerin işleyişinin ve etkililiğinin, ekonomik seviyesi yüksek veya düşük çevreye ya da bu anlamda avantajlı ya da dezavantajlı okullara göre değişebileceği ön görülebilir. Bu durum aynı zamanda öğrenciler açısından eğitimde fırsat eşitsizliğini gündeme getirmektedir. Aslanargun vd. (2016) yapmış oldukları çalışmada, ekonomik olarak iyi durumda olan ailelerin çocuklarının eğitim fırsatlarının daha yüksek ve başarı düzeylerinin de daha fazla olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu sonuç çalışmamızdaki OAB gerçekleri ile de ilintilidir ve örtüşmektedir.

İsviçre’de OAB’lerin gelirleri okul yönetimi tarafından yıllık bütçe belirlenerek sağlanmaktadır. OAB’nin ihtiyaçları doğrultusunda okul idaresi, okul materyallerini kullanma izni ve derslik tahsis etme durumundadır. Bu noktada yapılan görüşmeler sonucunda okul idaresinin yıllık olarak okul aile birliğine 1000fr. bütçe belirlediği tespit edilmiştir. Her okul bütçeyi kendi şartlarına göre belirlemektedir. Ayrıca projeler ve okulda yapılacak uygulamalar için okul idaresi maliyeti karşılamaktadır.

Araştırmada sonuç olarak, Türkiye OAB mevzuatı ile İsviçre (Zürich) OAB mevzuatı arasında birçok benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra araştırmada görüşmeye dâhil edilen müdür, OAB başkanları ve velilerin görüşlerine göre mevzuatın uygulama boyutu hakkında cevaplar elde edilmiştir. Türkiye’de okul yönetiminin ekonomik açıdan yeterli bütçesinin olmaması ve sonuç olarak OAB’ye bütçe sağlayamaması ve OAB aracılığı ile velilerden maddi destek sağlıyor olması sonucu iki ülke OAB’lerinin işleyiş arasındaki en temel farklardan birisini oluşturmuştur. Her iki ülkede OAB’lerin işleyişine ilişkin diğer temel farklılık ise Türkiye’de mevzuatın teoride kalması, veliler tarafından yeterince bilinmemesi nedeniyle gerçek işlevini yerine getirememesi ve sonuç olarak velilerin OAB’lere ilişkin görevlerden kaçınması gibi bir sonuç ortaya konmuş olması olmuştur. İsviçre’de ise her ne kadar mevzuata göre OAB’lerin eğitim programları üzerinde bir yetkisinin olmadığı ifade edilmişse de velilerin farklı taleplerini yine de dile getirdikleri görülmüştür. Ayrıca iki ülkede OAB’lerin pratikteki amaçları açısından bakıldığında da İsviçre’de farklı kültürler ya da sosyo-ekonomik sınıfların sürece dâhil edilmesi ve öğrencilerin güvenliği konuları önemseninirken Türkiye’deki OAB’lerin öncelikle kendi işleyişlerine dair problemlerinin ön planda olduğu ve maddi açıdan daha aktif olmaya çalıştıkları görülmüştür.

Türkiye ve İsviçre’de (Zürich) okul aile birliklerini her iki ülkedeki mevzuatı ve sahadan uygulamacıların görüşlerini esas alarak karşılaştırmayı hedefleyen bu çalışmada İsviçre’de bir kantonun çalışmaya dâhil edilmiş olması ve nitel veri toplanan çalışma grubunun nispeten küçük olması sebebi ile çalışma sonuçlarının genellemelere uygun olmaması bu araştırmanın sınırlılıklarındandır.

Türkiye’de okul aile birliği kurumuna yönelik algıların ölçülmesi ve gerçek amaçların paydaşlarca daha iyi anlaşılması ve uygulanabilmesi için veli ve öğretmenlere dönük çalışmalar yapılabilir. Türkiye okul aile birliğinin yapılanma ve işleyişinin özellikle ekonomik açıdan tekrar gözden geçirilmesi ve yapılandırılması önerilebilir. Okul aile birliği çalışmalarının ekonomik etkinlikler ağırlıklı olmaktan çıkıp mevzuatta belirlenen hedeflere daha uygun hale getirilmesi için çalışmalar yapılabilir.

İsviçre'nin farklı kantonları ya da farklı gelişmiş ülkelerin okul aile birliği sistemleri ve işleyişleri hakkında farklı çalışmalar yapılarak hem ilgili literatüre katkıda bulunulabilir hem de eğitimde politika yapıcılarına veri sağlanabilir. Bu çalışma nitel bir çalışma olarak desenlenmiştir. Farklı desenlerde çalışmalarda okul aile birliği kurumunun yapı ve işleyişine dair daha çeşitli ve zengin veriler elde edilebilir.

KAYNAKÇA

- AKBAŞLI, Sait ve KAVAK, Yüksel (2008), "*Ortaöğretim Okullarındaki Okul Aile Birliklerinin Görevlerini Gerçekleştirme Düzeyleri*", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.19, ss.1-21.
- AKBAŞLI, Sait ve TURA, Belgin (2019), "*Okul Aile Birlikleri Okullara Ne Getirdi? Neyi Değiştirdi?*", **OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, S.14(20), ss.1747-1768.
- ALBEZ, Canan ve ADA, Şükrü (2017), "*Okul-Aile Ortaklığı: Güçlükler, Beklentiler, Gereksinimler, Öneriler*", **Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi**, S.5(2), ss.1-18.
- ALCARAZ, Melissa (2020), "*Beyond Financial Resources: The Role of Parents' Education in Predicting Children's Educational Persistence in Mexico*", **International Journal of Educational Development**, S.75, ss.1-10.
- APAYDIN, Çiğdem (2018), "*İsviçre Eğitim Sistemi*", **Karşılaştırmalı Eğitim Sistemleri** (Ed. Ali Balcı), Pegem Akademi Yayınları, Ankara, ss.293-309.
- ARAL, Neriman, KANDIR, Adalet ve CAN YAŞAR, Münevver (2000), **Okul Öncesi Eğitim ve Ana Sınıfı Programları**, Yapa Yayınları, İstanbul.
- ARI, Asım (2006), **İsviçre (Basel) Okul Sistemi**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- ASLANARGUN, Engin, BOZKURT, Sinan ve SARIOĞLU, Selma (2016), "*Sosyo Ekonomik Değişkenlerin Öğrencilerin Akademik Başarısı Üzerine Etkileri*", **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.9(27/3), ss.201-234.
- BİLDUNGSDİREKTİON (2018), **Bildungssraechtliche Kommission Kanton Zürich**, bi.zh.ch. (Erişim Tarihi: 18.12.2018).
- BÖTTCHER, Wolfgang (2003), "*Familie und Schule*", **Die Kooperation von Familie und Schule Forschungsbefunde aus den USA**(Ed. Hans Brügelmann, Argyro Panagiotopoulou), Leske und Budrich Verlag, Opladen, ss.128-132.
- BRÜHLMANN, Jürg ve STAEHELİN, Christine (2017), **Schule Und Eltern Gestaltung der Zusammenarbeit**, Dachverband Lehrerinnen und Lehrer Schweiz.
- CUMALIOĞLU, Vechiye Nuray (2007), "*Sosyal Sigortalarda Kız Çocuklarının Sosyal Güvenliği*", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- DOĞAN, İsmail (2012), **Eğitim Sosyolojisi**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- ELTERNREGLEMENT (2010), **Elternreglement Schulgemeinde 55. Bildungsdirektion Kt. Zürich**, vsa.zh.ch (Erişim Tarihi: 03.08.2020).
- EPSTEIN, Joyce L. (1995), "*School/Family/Community Partnerships: Caring For The Children We Share*", **Phi Delta Kappan**, S.76(9), ss.701-712.
- EPSTEIN, Joyce L. (2011), **School, Family and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools**, Westview Press, the USA, 2nd. Edition.
- ERDEM, Cahit, ATAR, Cihat ve KOÇYİĞİT, Mehmet (2019), "*Pre-Service Teacher Education: Focusing on Turkey*", **Current Studies in Pre-Service Teacher Education** (Cihat Atar, Hakkı Bağcı), Cambridge Scholars Publishing, Newcastle Upon Tyne, ss.1-16.
- ERGÜN, Mustafa (2015), **Eğitim Felsefesi**, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 5. Baskı.
- ERTÜRK, Selahattin (1988), "*Türkiye'de Eğitim Felsefesi Sorunu*", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S.3, ss.11-16.
- FEND, Helmut (2009), **Neue Theorie der Schule**, Springer, Fachmedien Wiesbaden GmbH, Wiesbaden.

- GEMEİNDEAMT, Direktion der Justiz und des Innern (2018), **Handbuch zur Gesetzgebung Über Die Politischen Rechte**, www.zh.ch (Erişim Tarihi: 22.12.2020).
- GENERALSEKRETARIAT (2014), **Schweizerische Konferenz der Kantonalen Erziehungsdirektion, Elternmitwirkung**, www.edk.ch (Erişim Tarihi: 03.08.2020).
- GESETZSAMMLUNG, Z (1999), "*Lehrpersonalgesetz 412.31*", **Bildungsdirektion Kt. Zürich: zhlex.zh.ch** (Erişim Tarihi: 10.05.1999).
- GÖKÇE, Birsen (1976), "*Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme* ", **Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, S.8(1-2), ss.46-67.
- GÜVEN, İsmail (2015), **Türk Eğitim Tarihi**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 6. Baskı.
- KAYIR, Gökhan (2018), "*Türkçe Türk Kültürü Dersi'nde Görev Temelli Etkinliklerin İsviçre'de Yaşayan Türk Çocuklarının Akademik Başarı ve Motivasyonlarına Etkisi*", **Doktora Tezi**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- KAPPLER, Christa ve SCHAEER, Patricia (2019), **GeRo21: Reflexion von Geschlecht und Rollen-Umsetzung des Lehrplans 21**, Paedagogische Hochschule Zürich, S.1-19. www.phzh.ch (Erişim Tarihi: 22.12.20).
- KOÇYİĞİT, Mehmet (2018), "*Eğitimin Bilimsel Temeli*", **Eğitim Bilimine Giriş** (Ed. Asım Arı), Eğitim Yayınevi, Konya, ss.207-234.
- MEMDUHOĞLU, Hasan Basri ve YILMAZ, Kürşad (2019), **Yönetimde Yeni Yaklaşımlar**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 3. Baskı.
- MERRIAM, Sharan B. (2013), **Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber** (Çev. Selahattin Turan), Nobel Yayınları, Ankara.
- MEYER, Thomas (2018), "*Wie das Schweizer Bildungssystem Bildungs- und Lebenschancen Strukturiert*", **Veröffentlichte Doktorarbeit**, Universitaet Basel, Germany.
- NAEPFLI, Jasmin ve QUESEL, Carsten (2014), **Yerel Okul Komitesi ve Aile Katılımı: Statü ve Gelecekteki Beklentiler**, Institut Forschung und Entwicklung NW, ss.9-11. www.irf.fhnw.ch (Erişim Tarihi: 03.08.2020).
- NEUENSCHWANDER, Markus P., LANFRANCHİ, Andrea ve ERMERT, Claudia (2008), **Spannungsfeld Schule-Familie**, Eidgenössische Koordinationskommission für Familienfragen (EKFF).
- OECD (t.y.), **PISA 2018 Results**, https://www.oecd.org/pisa/Combined_Executive_Summaries_PISA_2018.pdf (Erişim Tarihi: 14.11.2020).
- OELKERS, Jürgen (2012), **Eltern und Schule Eine Notwendige Kooperation**, Zürich Eltern, www.ife.uzh.ch (Erişim Tarihi: 03.08.2020).
- ÖZAKPINAR, Yılmaz (2018), **Bir Medeniyet Teorisi, Kültür ve Medeniyete Yeni Bir Bakış**, Ötüken Yayıncılık, İstanbul, 5. Baskı.
- ÖZDEMİR, Yusuf (2018), "*Okul - Aile İşbirliğinin Geliştirilmesine Yönelik Yönetici Görüşleri*", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÖZGÜN, Özkan (2013), "*Çocukların Aileleri ile Çalışma*", **Aile Eğitimi ve Okul Öncesinde Aile Katılımı** (Ed. Yaşare Aktaş Amas), Vize Yayıncılık, Ankara, ss.181-196.
- PATTON, Michael Quinn (2002), **Qualitative Research and Evaluation Methods**, Sage Publications, Thousand Oaks. Cal.
- SAYIN , Önal (1999), **Aile Sosyolojisi**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.
- TÜİK (t.y.), **2019 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları**, TÜİK Yayını, Ankara, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayal%C4%B1-N%C3%BCfus-Kay%C4%B1t-Sistemi-Sonu%C3%A7lar%C4%B1-2019-33705&dil=1> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).
- TÜRKOĞLU, Adil (1998), **Karşılaştırmalı Eğitim Dünya Örneklerinden Örneklerle**, Baki Yayınevi, Ankara.

- VOLKSSCHULAMT (t.y.), **Disziplinmassnahmen und Elternpflichten**, Kanton Zürich <https://vsa.zh.ch/internet/bildungsdirektion/vsa> (Erişim Tarihi: 03.08.2020).
- VURAL, Birol (2004), **Aile-Okul Birlikteliği**, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2. Baskı.
- WOLTER, Stefan C. (2018), "*Obligatorische Schule*", **Schweizerische Koordinationsstelle für Bildungsforschung**, SKBF Bildungsbericht Schweiz, ss.31-51.
- YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan (2018), **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 11. Baskı.

1739 sayılı **Milli Eğitimin Temel Kanunu** (24.06.191973 tarih ve 14574 sayılı Resmi Gazete).

Milli Eğitim Bakanlığı Okul-Aile Birliği Yönetmeliği (09.02.2012 tarih ve 28199 sayılı Resmi Gazete).

Ek 1: Çalışma kapsamında katılımcılara yöneltilen sorular

Okul Müdürüne Yönelik Sorular:

1. Velilerden ve okul aile birliğinden beklentileriniz nelerdir? Beklentiler gerçekleşiyor mu?
2. Gönüllülerden bağış kabul ediyor musunuz?
3. Okuldaki okul aile birliğinin veya velilerin organizasyonlara ve talep ettikleri çalışmalara ne kadar destek veriyorsunuz?
4. Okul aile birliklerini veli-okul ilişkisi açısından gerekli ve yararlı buluyor musunuz?
5. Veli ve okul aile birliklerin isteklerini karşılayabiliyor musunuz?
6. Veli ve okul aile birliklerin çalışmalarına ne kadar bütçe ayırıyorsunuz?
7. Okul aile birliklerinde eksik gördüğünüz noktalar nelerdir?
8. Okul Aile birliği ile ilgili mevzuat sizce yeterli mi? Çalışıyor mu? Uygulamada problemlere sebep oluyor mu? Oluyorsa, önerileriniz nelerdir?

Okul Aile Birliği Başkanına Yönelik Sorular:

1. OAB-Başkanlık seçimleri nasıl gerçekleşiyor?
2. Yetkileriniz nelerdir? Yetkileriniz olsaydı neyi değiştirmek isterdiniz?
3. Okul ya da öğrencilere ne gibi katkılarınız oluyor?
4. Etkinlik ve faaliyetleri nasıl düzenliyorsunuz?
5. Okulda yapacağımız çalışmalar için bir odanız var mı? Yoksa nerede organize ediyorsunuz?
6. Okuldaki hangi alanları kullanabiliyorsunuz (derslik vb.)?
7. Okuldaki yaptığımız çalışmaları yeterli buluyor musunuz?
8. Okuldaki çalışmalar için bütçeniz var mı? Maliyetleri nasıl karşılıyorsunuz?
9. Okul yönetiminde eksik gördüğünüz noktalar nelerdir?
10. OAB-Mevzuatında yer alan teorik metinlerin okulda uygulamaya geçmiş olduğuna ve uygulandığına inanıyor musunuz? OAB mevzuatı okul yaşamında uygulanıyor mu?

Sınıf Veli Temsilcisine Yönelik Sorular:

1. Velilerle ne kadar sıklıkla iletişim sağlıyorsunuz?
2. Yetkileriniz nelerdir, yetkiniz olsaydı neleri değiştirmek isterdiniz?
3. Her sınıfın ayrı bir sınıf bütçesi var mı? Bütçenin miktarına nasıl karar verip oluşturuyorsunuz? Yoksa: Sınıf olarak çocuklar için bir etkinlik hazırlığı yapıyor musunuz? Maliyetleri nasıl karşılıyorsunuz?
4. Okulda yapılan çalışmalardan haberdar mısınız?
5. Okulda Okul Aile Birliğinin düzenlediği faaliyetlere katılıyor musunuz?
6. Velilerin beklenti ve şikâyetlerine yönelik gerekli uygulamalar sağlanıyor mu?
7. Müdürden hangi yönde beklentileriniz var?
8. Yönetimde eksik gördüğünüz noktalar var mı?

Rusya Federasyonunda Gençlerin İşgücü Piyasasındaki İşsizlik ve İstihdam Sorunları

Unemployment and Employment Problems in The Labor Market of Youth in The Russian Federation

Akif ABDULLAH

*Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi,
Emirdağ MYO, aabdullah@aku.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8750-3783>*

Makale Başvuru Tarihi: 30.11.2020

Makale Kabul Tarihi: 17.12.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

*Genç Çalışanlar,
İşsizlik,
İstihdam,
İşgücü Piyasası,
Mesleki Eğitim,*

Rusya Federasyonu ekonomik durum sebebi ile modern işgücü piyasasında birçok sorunla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Ayrıca ekonominin yeniden yapılandırılması, işsizliğin büyümesi üzerinde etkiler yaratmaktadır. Artan rekabet koşulları altında, üreticiler yeni teknoloji ve işçi örgütlenme yapılarına uyum sağlamaya çalışırken zorlanmaktadır. Ancak bu durum üretim karlılığında artışa neden olmakla beraber diğer yandan işçi çıkarmalarına neden olmaktadır. Bu durumdan en çok etkilenen kesim ise gençlerdir. İşgücü piyasasında gençlerin işsizlik ve istihdam sorunları sadece Rusya'da değil, başta AB ülkeleri olmakla, gelişmiş ülkelerde bile en önemli sorunlardan biri olmaya devam etmektedir. Genç çalışanlar sosyo-ekonomik değişikliklere en hızlı şekilde tepki veren gruplar arasında yer almaktadırlar. Gençlerin ilk defa işe girdiklerinde karşılaşmış oldukları mesleki bilgi eksikliği, deneyim yoksunluğu ve bu gibi diğer zorluklar, genç işsizliğinin artması sorununun en temel nedenlerindedir. Çalışmamızda Rusya Federasyonu'nda gençlerin işgücü piyasasındaki durumları incelenmiştir. Bununla beraber, işsizlik ve istihdam sorunlarının giderilmesi için, çözüm yolları önerilmiştir.

ABSTRACT

Keywords:

*Young Workers,
Unemployment,
Employment,
Labor Market,
Vocational Education,*

The Russian Federation has had to struggle with many problems in the modern labor market due to the economic situation. In addition, restructuring of the economy has effects on the growth of unemployment. Under increasingly competitive conditions, producers have difficulties while trying to apply new technology and worker organization structures. However, this condition causes an increase in production profitability, on the other hand, it causes workers to be fired. Young people are the most affected by this condition. Unemployment and employment problems of young people in the labor market continue to be one of the most important problems not only in Russia but also in developed countries, especially in EU countries. Young workers are among the groups that react quickly to socio-economic changes. The lack of professional knowledge, experience and other such difficulties that young people face when they first find a job are the main reasons for the problem of increasing youth unemployment. In our study, the situation of the youth in the labor market in the Russian Federation was examined. In addition, recommendations have been made to overcome unemployment and employment problems.

1. GİRİŞ

Günümüzde Rusya Federasyonu resmi istatistikleri işgücü piyasasının gerçek durumunu tam olarak yansıtmamakla birlikte yalnızca iş borsasına (istihdam bürolarına) kayıtlı çalışanlar yer almaktadırlar. İşgücü piyasasında birçok insan iş borsalarının hizmetlerini kullanmanın anlamsız olduğunu ve bu hizmetle iletişim kurmanın sosyal statüleriyle uyuşmadığını, hatta sonraki iş kariyerlerini olumsuz etkileyebileceğini düşünmektedirler.

İstihdam bürolarına 16 yaşın altındaki kişiler, emekliler, hükümlüler vb. kayıt yaptırmamaktadırlar. Çoğu zaman insanlar bu bürolara istihdam olanaklarının sınırlı olduğunu varsaydıklarından başvurmamaktadırlar. Rusya'da iş arayanların sadece üçte biri kendi imkânlarıyla iş bulmuş, iş bulamayanların yarısı ise istihdam hizmetleri bürolarına başvuramaktadırlar.

İşçi borsalarına kayıtlı olanların neredeyse yarısı iş aramamaktadırlar. Bu insanların çoğu kayıt dışı çalışmaktadırlar. Ancak bu kişilerin iş borsalarında kalmalarının nedeni yardım olup, sadece nadir durumlarda da olsa istihdam hizmetinin yardımıyla uygun bir kalıcı iş bulmayı ummaktadırlar. İş borsalarına kayıtlı olanlar arasında genellikle çalışmak istemeyenler ve yıl boyunca pratikte her hangi bir çalışma sonucu kazanılmamış gelir elde eden insanlar bulunmaktadır. Nüfus içindeki gerçek işsizliğin artış nedeni olarak, iş arayan ve kayıtlı olmayanların sayısı ile resmi istatistiklere göre iş aramayan kayıtlı vatandaş sayısındaki sonuçlara göre belirlenmektedir.

Rusya Federasyonu Hükümeti'nin 29 Kasım 2014 tarihli N 2403-r sayılı "2025 yılına kadarki dönem Rusya Federasyonu Devlet Gençlik Politikası" kararına göre Gençler - yaş özellikleri, sosyal statü ve belirli ilgi alanları ve değerleri ile karakterize edilen sosyo- demografik bir gruptur. Bu gruplar, 14 ila 30 yaşları arasındaki kişiler olup, ancak bazı durumlarda ise, Rusya Federasyonu'nun kurucu kuruluşlarının yasal düzenleyicileri tarafından belirlenen 35 ve daha fazla yaşı olan kişileri de içerebilmektedir.

Uzmanlık alanlarında iş deneyimi olmayan ancak üniversite eğitim almış ve teknik okul mezunlarına talep olmaması, işgücü piyasasında ayrımcılık anlamına gelmektedir. 18 yaşın altında olup, orta öğretim okullarında ve meslek okullarındaki öğrencileri genç gruptaki kişileri temsil etmektedirler. Bu gruptaki gençler çoğu durumda istihdam edilmemektedirler. Bununla birlikte, Rusya nüfusunun yaşam standartlarındaki önemli bir düşüş, bu gruptaki insanların görüşlerini ve yaşam şekillerini değiştirmiştir. Bu gruptakilerin birçoğu her ne şekilde olursa olsun para kazanmaya çalışmaktadırlar.

Gençlerin iş arama merkezlerine başvurma olasılıkları diğer yaş gruplarındaki insanlara göre daha düşük olduğundan, gençlerin işgücü piyasasındaki konumunu gerçekten gösteren verileri analiz etmek ve karşılaştırmak oldukça karmaşık bir problem olmaktadır. Ek olarak, resmi kayıtlar esas olarak ekonominin kamu sektöründe tutulmakta ve gizli işsizlik hiçbir şekilde kayıt altına alınmamaktadır, bu da üretimdeki düşüşü önemli ölçüde artırmaktadır. Bu nedenle, Rosstat (Rusya Devlet İstatistikleri) ve Federal Çalışma ve İstihdam Servisi tarafından sağlanan veriler, işgücü piyasasındaki mevcut durumu tam olarak yansıtmamaktadır.

Günümüzde ergenlerin istihdam durumu, yani araba yıkamak, broşür dağıtmak gibi serbest mesleklerde çalışmaları endişe verici durumdadır. Vasıfsız ergenler için işgücü piyasası çok dar kapsamlıdır. KFC veya McDonald's gibi şirketler, iş arayan veya çalışmak isteyen tüm gençler için para kazanma fırsatı sağlayamamaktadır. İşgücü piyasasındaki istikrarsızlık, piyasa koşullarına uyum sağlayamayan büyük kuruluşlardan ve hükümet yardımlarının yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu tür organizasyonlar arasında metalürji, hafif sanayi, tekstil endüstrileri vb. yer almaktadırlar.

Rusya'daki işgücü piyasasında aktif nüfus içerisindeki kadınlar 16 ila 55 yaş arası, erkekler ise 60'a kadar olan kişileri temsil etmektedirler. Nüfusun çoğunluğu ücretli işçiler oluşturmuş olup, bunlar toplam işgücünün yaklaşık %90'ını oluşturmaktadırlar. Geri kalanlar ise serbest mesleklerdeki ve bireysel girişimcilerdir. İstihdam edilenlerin arasında hizmet sektörü çalışanları en yüksek orana sahiptirler. İşgücü piyasası yapılanma türlerinden biri de demografik özelliklere göre bölünmesidir;

1. Genç işgücü piyasası.
2. Emeklilerin veya emeklilik öncesi yaştaki kişilerin işgücü piyasası.
3. Kadın işgücü piyasası.

Rusya'da genç işgücü piyasasındaki durum oldukça kritik olup, bozulma eğilimleri ile karakterize edilmektedir. Gençliğin işgücü piyasasındaki durumun analizi iki önemli koşul tarafından belirlenmektedir. Birincisi, gençler

Rusya'nın çalışma çağındaki nüfusunun yaklaşık üçte birini oluşturmaktadırlar ve ikincisi onlar ülkenin geleceğidirler. Son verilere göre, Rusya'da 39,6 milyon genç vatandaş olup, bu da ülkenin toplam nüfusunun %27'sini oluşturmaktadır.

Uzmanlar, işgücü piyasasındaki mevcut durumun gençleri oldukça zor koşullara soktuğunu söylemektedirler. Örneğin, daha önce dağıtım sistemine göre eğitim kurumlarından mezun olanların alınan uzmanlık alanında istihdamı garanti edilmekteydi, şimdi ise iş tecrübesi olanları daha yüksek ve prestijli hale getirmektedir.

18 ve 24 yaşları arasındaki gençler, halen yüksek öğrenim kurumlarında eğitim alan veya eğitimlerini tamamlayan öğrenciler ve gençlerdir. Onlar gerekli mesleki deneyime sahip olmadıkları için işgücü piyasasına giren en savunmasız grupları oluşturmaktadırlar. İşsizlerin %24,6'sını iş tecrübesi olmayanlar, iş tecrübesi olmayan işsizlerin de %15,2'si 15-19 yaş arası, %49,4'ü - 20-24 yaş arası, %16,6 - 25-29 yaş arası gençlerden oluşmaktadır (Korçagina, 2016:1-11).

Gençler işgücü piyasasındaki değişikliklerden tüm yaş gruplarından daha fazla etkilendikleri için modern işgücü piyasasının bir göstergesi olarak adlandırılabilirler. Gençlerin işgücü potansiyelinin yetersiz kullanılması, özellikle gençler için en az cazip olan sektörlerde, işgücü kaynaklarının yenilenme oranında bir düşüşe neden olmakla birlikte tüm ekonominin ve bir bütün olarak toplumun gelişimini olumsuz etkilemektedir.

2. GENÇLERİN İŞGÜCÜ PİYASASINDAKİ YERİ

Gençlerin toplumdaki konumu maddi güvenlik seviyesi, profesyonel alanda kendini gerçekleştirme fırsatı, eğitim alma, kariyer yapma ve sivil haklarını ve sosyal güvencelerini sağlama gibi bir dizi nesnel ve öznel faktör tarafından belirlenmektedir. Genç işsizliği ise olumsuz sonuçların özel şiddeti nedeniyle nüfusun istihdam sorunları düşünüldüğünde öne çıkmaktadır (Semenova, 2016:27).

Genç istihdamıyla ilgili sorunları analiz ederken iki ana yaklaşım ayırt edilmektedir. Birincisi, istihdamın dar bir yorumu şeklindedir. Bu açıdan istihdam, esas olarak işe almaya ve işsizliği azaltmaya yönelik tedbirlerdir. İkinci yaklaşımda ise, istihdam çok daha geniş bir biçimde karmaşık ve sistemik bir sosyal sorun olarak ele alınmıştır. Çözümü, daha geniş sosyal görevleri, yani gençlerin yeteneklerini tam olarak geliştirmelerini, hayatta bir yer bulmalarını, mesleklerini bulmalarını sağlamaktadır (Gorşkov, 2018:2-5).

Gençlerin istihdamı karmaşık bir sosyal sistem olarak düşünüldüğünde, içindeki temel yapısal unsurları vurgulamak gerekmektedir. Bu unsurlar şunları içermektedir: birincisi, gençlerin gelecekteki bir mesleğin bilinçli bir seçimine hazırlanması; ikincisi, ilgili mesleğe hâkim olmak; üçüncü ise iş arama ve istihdam prosedürü; dördüncü olarak da, iş yerinde gençlerin adaptasyonu ve işgücü sosyalleşmesidir (Kozlova, 2002: 80-95).

Gençlerin maddi ihtiyaçlarının karşılanma seviyesi açısından ortaya çıkan keskin sosyal farklılaşma, gençlerin daha prestijli ve finansal olarak güvenli iş türlerine sahip olma şanslarında da eşitsizliğe yol açmıştır. Genç kuşak için bu şansların eşitliğini sağlamaya çalışması gereken devlet, ne yazık ki henüz bu sorunla ilgilenmemektedir. Devletin ekonomik, sosyal ve hukuksal politikasının tamamında köklü bir değişiklik olmadan bu konudaki durumu değiştirmek mümkün değildir. Bu arada, bireyin gelişimine katkı sağlayan en önemli sosyal değer olan iş (çalışma), vicdanlı çalışmaya yönelik olumsuz bir tutum oluşturan temel zemindir. Bu bakımdan şu gerçek dikkat çekicidir: Devlet gençlik politikasında temel öncelikler arasında emek konularıyla ilgili bir yön bulunmamaktadır (Bobkov, 2014:23-55).

Bugün toplumun ve devletin görevi, gençlerin faaliyetlerini kamu çıkarlarına ve devlet kalkınmasının çıkarlarına yönlendiren gençlik kamu derneklerine çok yönlü destek sağlaması gerekmektedir. Gençlere boş zamanları organize etme ve sağlama alanındaki devlet gençlik politikası, gençlerin ve çocukların sağlıklı bir yaşam tarzı, boş zamanlarının olumlu geçirmeleri için gerekli ideolojiyi oluşturmalıdır. Gençlik çalışmasının ana yönlerini koordine etmek ve geliştirmek için, gençlik çalışmaları yönetiminin yapısını federal düzeyden belediye düzeyine geliştirmek gerekmektedir. Gençliğin işgücü piyasasındaki durum oldukça gergindir. Bu yöndeki devlet politikası net bir şekilde yürütülmemektedir. Toplumun entelektüel potansiyelinin yeniden üretilmesi ve desteklenmesinin durmasına ve kitlesel genç işsizliğinin başlamasına izin verilmemesi gerekmektedir (Bateneva, 2014:36).

Dolayısıyla, işsizlik, ekonomik olarak aktif nüfusun bir parçası olan, iş yapmak için çabalayan ve çalışmaya istekli, ancak iş bulamayan kişilerin ülkedeki varlığı ülkenin sağlıklı, çalışabilir nüfusu için geçici bir iş eksikliğidir. İşsizlik, işgücü talebinin üzerinde işgücü arzının fazlalığı ile karakterize edilir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) standartlarına göre işsizler, 15-75 yaşları arasındaki ekonomik olarak aktif, işsiz, iş arayan ve

belli bir süre içinde çalışmaya hazır olan nüfusu oluşturmaktadırlar (Kozlova, 2002:101-110).

Oluşum nedenlerinden dolayı, işsizlik türlerini ayırt etmek ve sınıflandırmak gerekirse; Yapısal, Sürtünmeli, Döngüsel, Gizli, Mevsimsel, Bölgesel (*bazı kaynaklarda ise Döngüsel, Doğal, Yapısal, Sürtünme, Gizli, Mevsimsel, Gönüllü, Teknolojik işsizlik türleri*) olmaktadır.

Ayrıca, Rusya Federasyonu işgücü piyasasındaki gençlik kesimindeki, üretimde kalifiye işçi sıkıntısı ile karakterize olan zor duruma, uzmanların eğitim kurumlarında eğitildiği işgücü piyasasının talep ettiği meslekler ve uzmanlıklar arasındaki dengesizliğe dikkat edilmelidir. Eğitim kurumlarında genç uzmanlar için gerekli temel deneyimi elde etmek için staj organizasyonu, artan bir hızda daha az etkili hale gelirken, eğitim ile işgücü piyasasının talebi ve ekonomi arasındaki uçurum giderek artmaktadır (Bobkov, 2014:23-55).

Mezunların, genç uzmanları tecrübesizliği bir iş bulmanın son derece zor olduğunun (deneyim ancak iş bularak kazanılabileceğinin) farkındalığı sayesinde öğrenciler üniversitedeki eğitimleri sırasında bile çeşitli şekillerde iş bulmaya çalışmaktadırlar. Bu eğilim, mesleki ve normal eğitim seviyelerinde bir düşüşe yol açmaktadır. Bu bağlamda, yenilikçi bir ekonominin oluşumu, endüstrilerde dijital dönüşüm, dinamik olarak değişen dünyanın talep ve gereksinimlerine hızlı adaptasyon için artan ihtiyaçlar, dinamik ekonomik büyüme ve toplumun sosyal kalkınmasının temeli olarak, bir kalkınma faktörü, vatandaşların refahı ve ülke güvenliği için orta ve yüksek mesleki eğitim sisteminin modernizasyonunu gerektirmektedir (Semenova, 2016:38).

Ekonomide devlet düzenlemelerinin temel görevlerinden biri genel durumun belirlenmesi ve onun geliştirilmesidir. Toplumsal ve sosyo-ekonomik alanın konumu, emek kaynaklarının yeniden üretimi, miktarı ve kalitesi, üretici güçlerin bilimsel ve teknolojik gelişme düzeyi gibi süreçlerle belirlenmektedir. Günümüz işgücü piyasasındaki durum çok çelişkili olup: yüksek bir işsizlik oranının varlığı göz önüne alındığında, aynı zamanda profesyonel olmayan ve vasıfsız personel sorunu da bulunmaktadır (Dunaeva, 1998:75-91).

Sonuç olarak, devlet işgücü kaynaklarının kalitesini iyileştirme sorununu çözmeye vurgu yapmaktadır. Ancak genç işgücü piyasasındaki durum, bu sorunun çözümünde özel bir yer tutmaktadır. Nitekim bugün asıl sorun tam olarak gençlerin istihdamıdır. Gençler bir yandan daha aktif, teknoloji alanında daha ileri, ancak diğer yandan da sosyal olarak korunmamaktadırlar. Bir iş bulduklarında ise birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Bu sorunların başlıcaları (Brusyanina, 2010:126-128);

- İş ve öğrenimi aynı anda birleştirmenin zorluğu,
- İş deneyimi eksikliği,
- İşgücü piyasasındaki ayrımcılık.

Çoğu işveren gençlerin çalışma hayatındaki becerilerin eksikliği, iş kolektifinde karşılıklı anlayışsızlık, sosyalleşmenin düşük bir seviyesi gençlerde bu tür özellikleri olumsuzluk olarak görmekte ve değerlendirmektedirler (Brusyanina, 2010:126-128).

Rusya'da her yıl eğitim seviyesi artmakla birlikte giderek daha fazla genç uzman ve çalışan ortaya çıkmaktadır. Ancak paradoks, profesyonel ve mesleki uzman işçilerin sayısının az ve yetersiz olmasıdır. Analistlere göre bu durum, işverenin gerçek ihtiyaçlarının yanlış hesaplanmasından kaynaklanmaktadır. Bugün mezunların yaklaşık %53'ü eğitim aldıkları meslekte çalışmakta olup, geri kalan %47'lik kesim ise iş deneyimi eksikliği nedeniyle uzmanlık alanlarında çalışmamaktadırlar (Kolmakova, 2016: 35-70). Ancak genç işgücü piyasasının özelliklerine göre;

1. Gençlere yönelik işgücü piyasası, arz ve talep istikrarsızlığı ile karakterizedir. Özellikle bireyin gelişimi için sosyo-kültürel ve politik koşulların değişkenliği ile bağlantılı olarak gençlerin ve genç uzmanların artan sosyal sorunları ve ardından gençlerin kendi kaderini tayin etme sorunu nedeniyle karmaşıklaşmaktadır.
2. Genç işgücü piyasası, diğer yaş gruplarına kıyasla son derece düşük rekabet gücü ile karakterize edilmektedir, yani genç uzmanlar işlerini kaybetme veya iş bulamama konusunda en büyük riske sahiptirler.
3. Açık ve gizli boyutlar içeren genç istihdamı hiçbir yerde okumayan ve çalışmayan gençlerin sayısını artırmaktadır.
4. Gençlere yönelik işgücü piyasasının çok sayıda varyasyonu vardır. Bu, şu şekilde gelişmekte olan durumla açıklanmaktadır: mezun olduktan sonra, kurumların genç uzmanları-mezunları, belirli uzmanlıklara talebin olmadığı bölgesel pazara girmektedirler. Onlar için tek çıkış yolu bir iş bulup,

deneyim kazanmaktır.

5. Yaş sınırlamasına dayalı ayrımcılığın yanı sıra kadın (cinsiyet) ayrımcılığı da vardır. Bu, kadınların çoğunluğu oluşturması, ancak işverenlerin işe alırken erkek uzmanların tercih ettikleri görülmektedir.

Yukarıdakilerden, işgücü piyasasındaki gençlerin temel zorlukları dikkate alındığında: genç nesil için işverenlerin ihtiyaç duyduğu iş deneyimi ve iş becerilerinin yanı sıra bunu elde etmenin zorluğu, genç işsizliği, daha adil olma, cinsiyete karşı ayrımcılık sorunu, arz ve talep dengesizliği sorunu işgücü piyasasında devam etmektedir (Korçagina, 2014:315-340).

Gençler genellikle iş aramada aktif bir pozisyondan mahrumdurlar. Bu da yeterli sayıda iş fırsatına erişimi kullanamadıkları anlamına gelmektedir. Bu durum aynı zamanda işgücü piyasasındaki zorlu ve karmaşık sorunların olduğu bir ortamda olma isteksizliğinden de kaynaklanmaktadır. İşgücü piyasasındaki durumun önemli bir göstergesi işsizlik oranının dinamikleridir. İstatistikler, tüm işgücü piyasasında olduğu gibi genç işgücü piyasasındaki tüm durumu tam olarak yansıtmaktadır. Gençlerin işgücü piyasasında kaydolma olasılıkları diğer yaşlardaki insanlara göre daha düşüktür. İstatistikler, yalnızca işgücü piyasasının resmi kısmının gelişme eğilimlerinin değerlendirilmesine izin vermektedir. Sonuç olarak, gizli işsizlik de dâhil olmak üzere, istihdam alanındaki Rusya pazar ilişkilerinin özellikleriyle ilişkili tüm yeni fenomenler dikkate alınmamaktadır (Soroçaykin, 2012:160-185).

Genç nüfus işgücü piyasasının en önemli özelliklerinden biri de gizli işsizliğin mevcut olmasıdır. Nedeni ise piyasada faaliyet gösteren özel ve kamu kuruluşlarındaki şirketlerin reformlarda ilk işten çıkarılacaklar listesinin başında olmalarından dolayı risk altındadırlar. Gençlerin çoğu için üretken emeğin düşük prestiji sosyal karamsarlığa yol açmıştır. Bundan dolayı bu gençler tatmin edici, iyi maaşlı bir işe sahip olma fırsatını görememekteler. Öncelik, üretimde anlamlı çalışmaya değil, herhangi bir yolla yüksek maddi fayda elde etmeyi amaçlayan düşük yoğunluktaki çalışmaya ağırlık verilmiştir. Doğal olarak bu durum ülke ekonomisinin canlanmasına katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte, son zamanlarda ilginç bir eğilim olmuştur: gençler artık kendi küçük işletmelerini açmaya hazırdırlar (*internet satışları, BT [Bilgisayar Teknolojileri] alanı, hizmet sektörü, turizm vb*). Hükümet de bu durumda küçük işletmeler gibi girişimleri desteklemeli, gençler de bunu sonucunda kendileri yeni iş yerleri (alanları) yaratabilecek ve işsizler ordusunu yenilemeyeceklerdir. Bu nedenlerle, gençler işgücü piyasasında oldukça savunmasız bir kategoride yer almaktadırlar (Stigliç, 2005:420).

Modern işgücü piyasasının unsurlarından biri olarak işsizlik çalışmasının önemi, emek talebi ile arz arasındaki arz eksikliğini belirlemektedir. Bir bütün olarak piyasa mekanizmasının en önemli bileşenlerinden biri olan işgücü piyasası, işçi, işveren, devlet tarafları arasındaki bir sosyo-ekonomik ilişkiler kompleksidir. Bu ilişkiler, çalışan eğitimi, iş ilişkileri ve çalışanların doğrudan üretim sürecinde kullanılması gibi hususları etkilemektedir. Piyasa ekonomisini ve özellikle işgücü piyasasını karakterize eden önemli bir fenomen, işgücü arzı talebi aştığında işgücü arzı ve talebi arasındaki ilişkiyi temsil eden işsizlik ortaya çıkmaktadır (Sulakşin, 2016:90-68).

İşsizlerin sayısını belirleyen en önemli kriter 15 ila 75 yaşları arasındaki aktif bir nüfustur. Bununla birlikte diğer kriterler içerisinde bir işi olmayan yetişkin vatandaşları, aktif olarak iş aramaya katılan ve çalışmaya başlamaya hazır vatandaşları da sayabiliriz. İşsiz sayısının dışında tutulanlar ise yaş veya sağlık nedenleriyle çalışamayacak durumda olan vatandaşlar ve belirli nedenlerle bir işe başvurmayanları (ev hanımları, vb.) örnek verebiliriz (Yureviç, 2012:20-45).

İşsizliğin nedenleri ile ilgili olarak, işgücü piyasasındaki işgücü kaynaklarının doğal hareketi ile ilişkili olan herhangi bir ekonomik sistemde belirli bir düzey çalışan ve işsiz nüfus gruplarının varlığını öne süren modern görüşe göre farklılıklar göstermektedir. Yüksek işsizlik oranlarının, büyük işsizlik yardımlarının ödendiği ülkelerde daha yüksek olduğu ve bunun da en iyi iş seçeneğini bulma ve bekleme süresini artırdığı sıklıkla belirtilmektedir. Çoğunlukla, sağlıklı vatandaşlar, olası yardım alma süresi içinde kasıtlı olarak işsiz kalmaktadırlar (Luçankin, 1997:48).

İşsizliğin bir başka nedeni de ülkedeki ücret seviyesinin çok düşük ve sabit olması olabilir. Bu nedenle işgücü piyasasında arz ve talebi senkronize etmek için esnek bir ödeme sistemi adaptasyonu kullanmak gereklidir. Gerçek uygulamada ise, esas olarak sabit, esnek olmayan, geleneksel zaman ve parça başı ücret formları ve sistemleri kullanılmaktadır. Düşük ücretlerden kaynaklanan işsizliğe beklenti işsizliği denir. Çünkü bunun ortaya çıkması, işgücü arzının sabit bir ücret düzeyinde talebe hâkim olmasıyla ilişkilidir (Ruçkin, 2000:26-45).

Rusya'da, ekonomi piyasasında tarihin en kritik yılları 1992-2000 yılları olmuştur. Daha sonra ise işsizlik oranı kademeli olarak düşmeye başlamıştır. 2018 yılına gelindiğinde ise işsizlik %4,6 olmuştur. Rosstat'a göre, Ocak 2019'da Rusya'da toplam işsiz sayısı, Aralık 2018'e göre 31 bin kişi azalarak 3 milyon 667 bin kişiye ulaşmış ve işsizlik oranı %4,9 olmuştur.

Gençlerin emek istekleri ile onları tatmin etme olanakları arasında büyüyen uçurum bugün Rusya işgücü piyasasının günümüz temel problemlerinden birini oluşturmaktadır. ILO metodolojisine göre 2018 yılında Rusya Federasyonu'nda toplam işsiz sayısı 3,5 milyon kişi olurken, 15-24 yaş arası gençlerin toplam işsiz sayısı içindeki payı %22,8 olmuştur (<http://www.gks.ru/>). Bu alanda çeşitli uzmanların analizine göre, Rusya Federasyonu'nda 15-24 yaş arası işsizlerin payı 30-49 yaşları arasındaki işsizlerin payına göre önemli bir fazlalık oluşturmaktadır. Mevcut makroekonomik kriz ve jeopolitik türbülansın gerçekleri göz önüne alındığında, en yüksek risk grubundakiler, çeşitli finans şirketlerinde ve bankalarda iş bulup çalışan gençlerdir. Daha yalın bir ifade ile personel azaltma sürecinde ilk işine son verilecekler onlardır.

Gençler arasında mevcut yüksek işsizlik düzeyinin diğer nedenleri arasında şunlar yer almaktadır (Sulakşın, 2015:115);

1. Eğitim kurumlarından yeni mezun olmuş genç uzmanları mesleklerine uygun iş yerlerine atamak için bir sistemin olmaması.
2. Şu anda işgücü piyasasında talep edilen uzmanlar ve çeşitli eğitim kurumları tarafından hangi alanlarda eğitilen profesyoneller hakkında veri sistemi mevcut değildir.
3. Gençlerin yetişkin yaşamına adaptasyonu için gerekli olan maliyetlerin önemli ölçüde artması ve potansiyel işverenlerin riskleri, genç nüfusun rekabet edebilirlik seviyesinde bir azalmaya yol açmaktadır.
4. İşverenlerin çoğu genç deneyimsiz uzmanlar çalıştırmak istememektedirler.
5. Mevcut işgücü piyasasındaki durumun bir sonucu olarak gençler arasında çalışma motivasyonunun azalması.
6. Genç nüfusun istihdamı için istihdam hizmetinin faaliyetlerinde gerekli parasal ve program tabanının olmaması.

Daha önce de belirtildiği gibi, Rusya'nın gençlik segmentindeki modern işgücü piyasası, yüksek düzeyde gerçek işsizlikle karakterize edilirken, imalat sektöründe vasıflı işçiler için yüksek bir talep ve piyasada talep gören meslekler ile bazılarında mesleki eğitimin uygulandığı kurumlar arasında bir dengesizlik bulunmaktadır. 2019'da en çok talep gören meslekler teknik uzmanlık alanlarında olup; mühendisler, BT (Bilgisayar Teknolojileri) uzmanları, robotik uzmanları, tasarım mühendisleridir. Risk yöneticilerine, iş analistlerine ve proje yöneticilerine olan talep artmaktadır (<https://vogazeta.ru/>).

Mavi yakalı işler arasında çilingir, elektrikçi, kaynakçı ve makinistlere olan talep de artmaktadır. Eğitim kurumlarında genç uzmanlar için gerekli temel deneyimi elde etmek için staj organizasyonu, artan bir hızda daha az etkili hale gelirken, eğitim ile işgücü piyasasının talebi ve ekonomi arasındaki boşluk giderek artmaktadır. Eğitim kurumlarından mezun olanların çoğu için, istihdamın birincil istihdam piyasasındaki önemi ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Genellikle, her hangi bir eğitim kurumlarından mezun olanların deneyimsiz oldukları için bir iş bulmanın son derece zor olduğunun farkında olmaları (*aynı zamanda deneyim ancak iş bularak kazanılabilir*) onları endişelendirmektedir. Öğrenciler üniversitedeki eğitimleri sırasında bile çeşitli şekillerde iş bulmaya çalışmaktadırlar. Gençler arasındaki bu eğilim, akademik performanslarını olumsuz etkilemekte ve öğrencilerin istihdamının bir sonucu olarak dersleri kaçırdıkları ve çalışmalarına önemli ölçüde daha az zaman ayırdıkları için bilgi kalitesini ve seviyesini düşürmektedir (Çuprov, 2000:118).

Bu sorunu analiz eden Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanlığı Başkanı Topilin, Şubat 2016'da diploma aldıktan sonra iş bulamayan öğrencilere eğitim kurumlarını işsizlik yardımı ödemeye mecbur etmek için bir teklifte bulunmuştur. Ancak bu girişim sonucunda bugüne kadar her hangi bir gelişme yaşanmamıştır. Ek olarak, Bologna süreci çerçevesinde Rusya'da yürütülen yüksek öğretim sistemi reformu, birçok işverenin anlayışında bir uzmanın mezunları ile tamamen eşitlenemeyen lisans derecesine sahip uzmanların istihdamında bir dizi ek zorluk yaratmasına neden olmuştur (<https://vogazeta.ru/>).

En yüksek işsizlik oranları ekonomik olarak aktif nüfusunun %28'ni oluşturan 20 yaşın altındaki en genç yaş grubunda görülmektedir. Genç işsizliği düzeyindeki en büyük artışın ekonomik kriz dönemlerinde (1998, 2008: 2014-2015) meydana geldiği ve bu göstergenin değeri ne kadar yoğun arttıkça işsizlerin yaşı da o kadar genç olduğu unutulmamalıdır. Genç işsizliği sorunu sadece Rusya'da değil, diğer ülkelerde de mevcuttur. Dolayısıyla, Kuzey Avrupa'nın en müreffeh ülkelerinde bile (Norveç, Danimarka, İsveç, Finlandiya) ortalama işsizlik oranı %4-6 olup, genç işsizliği ise %20'dir. Gençlerin istihdamındaki sorunlar, nitelik becerileri ve mesleki deneyim eksikliği nedeniyle daha da ağırlaşmaktadır. Bu nedenle Rosstat verilerinin analizi, işsiz gençler arasında iş deneyimi olmayanların payının yaklaşık %79 olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, işveren genellikle genç uzmanlara ek eğitim vermek, onları belirli bir risk ve ek finansal yatırımlar gerektiren faaliyetlerine uyarlamak

zorundadır (Kolmakova ve Korçagina, 2016:35-70).

Sosyolojik araştırmalara göre, lisans mezunlarının %62'sine ve orta mesleki eğitim mezunlarının %48'ine göre genç uzmanlara iş sağlamayı reddetmenin en yaygın nedeni pratik deneyim eksikliğidir. Genellikle, potansiyel bir iş yeri seçerken, mezunlar, mesleki niteliklerine aşırı değer verilen bir özgüven ve pratik deneyim eksikliği ile birlikte, genç uzmanların istihdam sorununu daha da kötüleştiren yüksek düzeyde ücretlere yönelmeleridir.

Bir yandan ülkede nitelikli personel sıkıntısı yaşanırken, diğer yandan da uzmanlıkları talep edilmeyen yeni insan grupları ekonomi piyasasına girmektedirler. Bu sorun yalnızca Rusya'da değil, Uluslararası Çalışma Konferansı'nın yıllık raporlarında da aktif olarak tartışılan Batı için de geçerli olmuştur. Gençler, işgücünün en hareketli kısmı olup, işgücü piyasası koşullarına hızlı bir şekilde adapte olabilmektedirler. Bu, bazı durumlarda işçileri işe almak için önemli bir tercih sağlamaktadır. Ayrıca açık pozisyon ilanlarda, kural olarak 30 yaş altı kişilerin iş başvuruları yapılmaktadır. Bu nedenle, şu anda Rusya'da genç işçiler için istihdam fırsatları, daha yaşlı ve daha deneyimli çalışanlara kıyasla önemli ölçüde yüksek olmaktadır (Parfyonova, 2017: 40-80).

3. GENÇLERİN İŞGÜCÜ PİYASASINDA EĞİTİM, İŞSİZLİK VE İSTİHDAMLA İLGİLİ SAYISAL GÖSTERGELERİ

Rusya'daki genç işsizliğin ve istihdamın doğasını ve kapsamını yansıtan nicel göstergelere ve Federal Devlet İstatistik Servisi'nin (Rosstat) metodolojisine göre gençlerin yaş aralığı 15-29 yaş aralığında belirlenmektedir. Gençlik; yaş, eğitim seviyesi ve mesleki becerilerine göre işsizlikten koruma dereceleri bakımından farklılık gösteren üç ana alt gruba ayrılmış bir sosyal yaş grubudur (Kapelyuşnikov, 2014: 51-63).

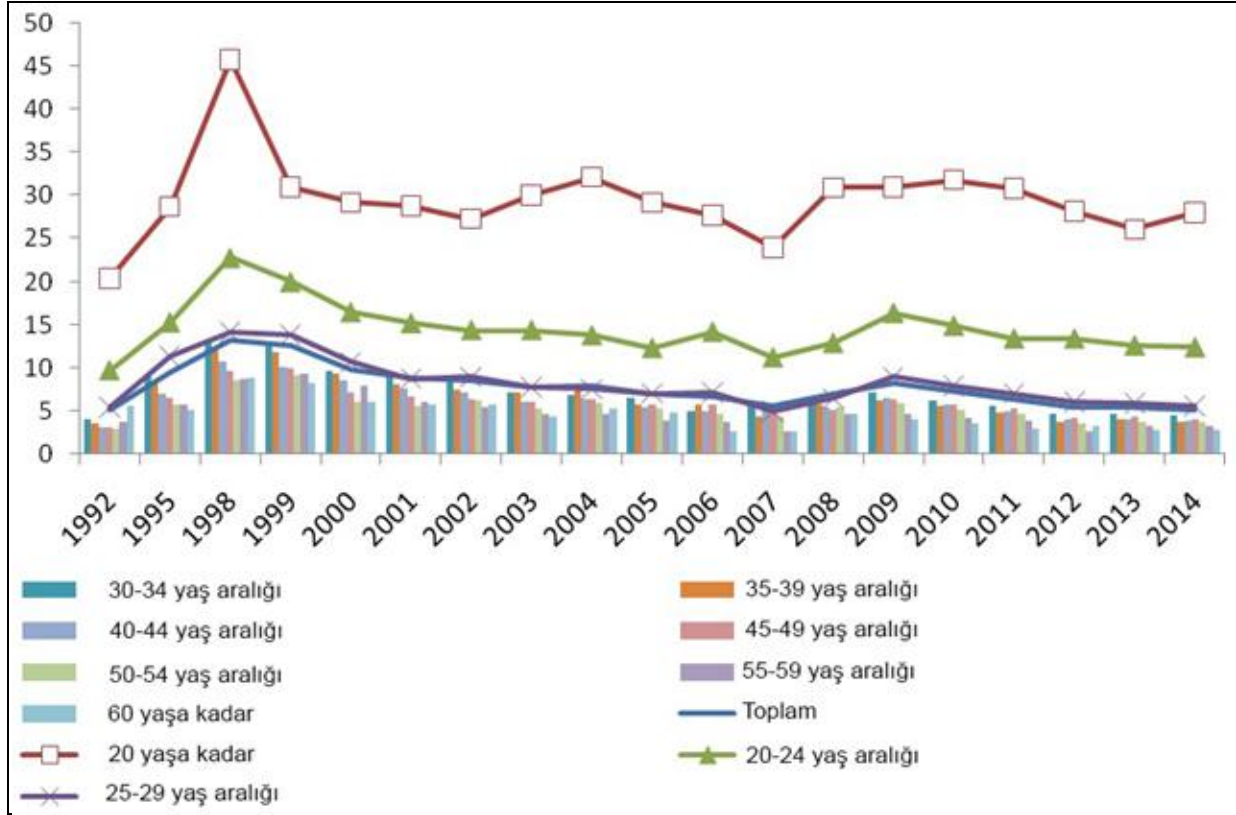
İlk alt grup, 15 ila 19 yaş arası gençleri içermektedir. Bunlar, ekonomik olarak aktif olmayan nüfusa ait bu yaş grubunun nüfusunun %92'si oluşturmakta olup, esas olarak ortaokul ve ilköğretim mesleki eğitim kurumlarının öğrencileridir. Nüfusun yaşam standardındaki düşüş, bu genç grup kategorisinin bazı temsilcilerinin çalışma arzusuna sahip olmasına neden olmaktadır. Bu gruptakiler esas olarak serbest çalışmaktadırlar (araba yıkama ve gazete ticareti vb. gibi). İkinci alt gruptakiler ise, 20-24 yaş arası, mesleki eğitim gören veya eğitimlerini tamamlamış öğrenci gençleri içermektedir. Bu alt grup, iş gücü piyasasına giren herkes arasında işsizliğe karşı en savunmasız olanlardır. Çünkü temsilcileri gerekli mesleki deneyime sahip olmamakla birlikte rekabet güçleri de önemli ölçüde azalmaktadır. Üçüncü alt grup, esas olarak belirli bir düzeyde niteliklere ve iş deneyimine sahip olan 25-29 yaş arası gençleri içermektedir. Bu gruptakilerin çoğu mesleki tercihler oluşturmuşlardır. Çoğunluğunun aileleri vardır ve ücret ile çalışma koşulları konusunda yüksek talepleri bulunmaktadır (Korçagina, 2016:1-11).

Modern Rus işgücü piyasası modeli, istihdam edilen nüfusun oranındaki düşüş ve genç işsizliğin ekonomik konjonktürdeki değişikliklere keskin bir şekilde tepki verdiği için gençleri büyük ölçüde etkileyen işsizlik oranındaki artış ile karakterize edilmektedir. Rusya Federasyonu İstatistik (Rosstat) verilerine göre 2014 yılı sonunda 15-29 yaş arası 28,67 milyon vatandaş, ülkenin toplam nüfusunun yaklaşık %20'si Rusya Federasyonu'nda yaşamaktaydı. Aynı zamanda Rusya'da 29 yaş altı işsizler toplam işsiz sayısının %40,3'nü oluşturmuşlardır (Kolmakova, 2016: 31-65).

Genel olarak, 1992-2014 için gençlik alt grupları arasında işsizlik oranı aşağıdaki (Şekil 1) gibidir;

- 20 yaşın altındaki bir grupta: %20,4'ten %28'e,
- 20 ila 24 yaş arası grupta: %9,7 ila %12,4,
- 25 ila 29 yaş arası grupta: %5,5 ila %5,6, olmuştur.

Şekil 1. 1992-2014 Yıllarında Rusya Federasyonu İşsizlik Oranı
(Karşılık Gelen Yaş Grubunun Ekonomik Olarak Aktif Nüfusunun Yüzdesi Olarak)

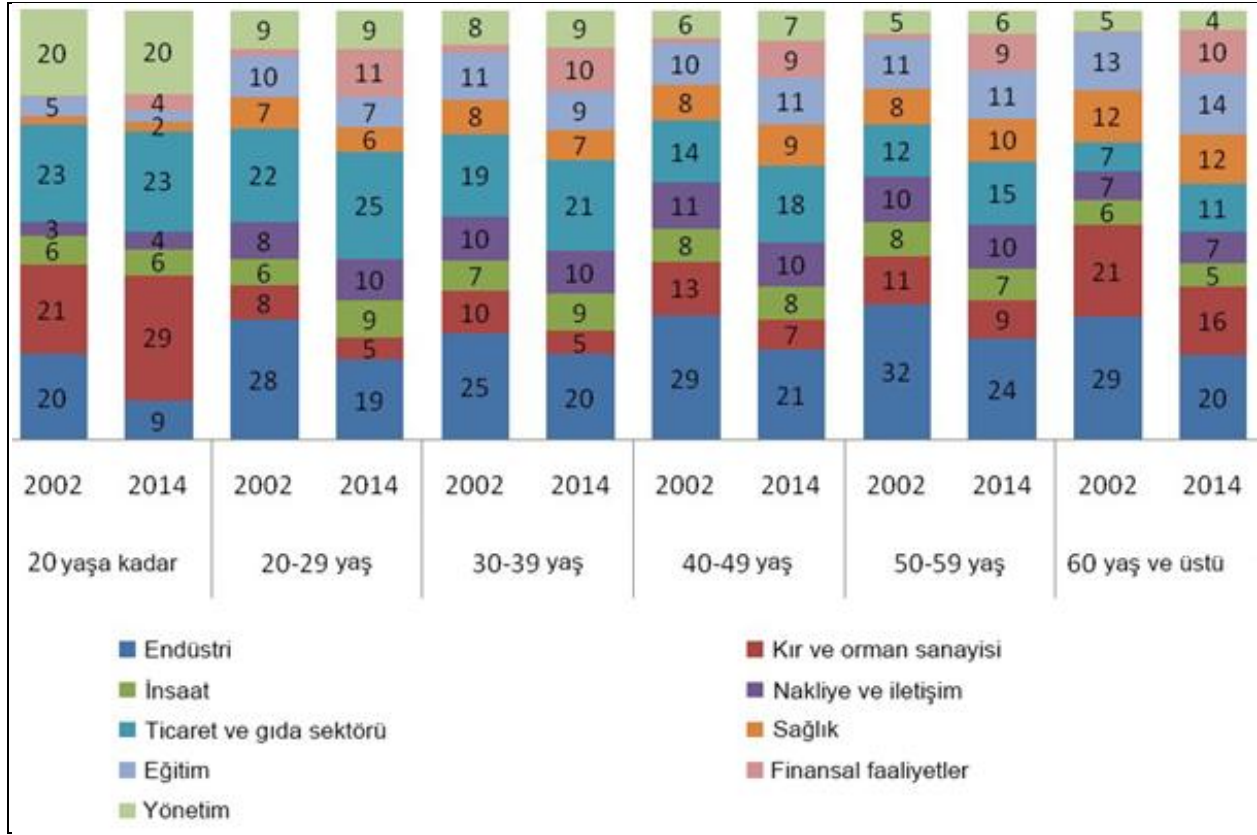

Kaynak: <https://rosstat.gov.ru/> (Erişim Tarihi: 03.11.2020).

Rosstat'a göre Eylül 2019'da Rusya'daki işsizlik oranı (işsiz sayısının işgücü sayısına oranı) bir ay öncekine göre %4,3'ten sonra %4,5 olmuştur. Eylül 2019'daki işsizlik oranı (işsiz sayısının işgücü sayısına oranı) hem 15 yaş ve üstü nüfus için, hem de 15-72 yaş arası nüfus için %4,5 olmuştur. Böylece işsizlik oranı Temmuz değerlerine dönmüştür. Mayıs ayında oran %4,4, Nisan ve Mart aylarında %4,5, Şubat ayında %4,7 ve Ocak ayında %4,9'du. Eylül 2019'da 15 yaş ve üstü çalışanların sayısı 75,6 milyon kişiydi. Bunların 72,2 milyonu ekonomik faaliyetlerde istihdam edildi. 3,4 milyon kişi ILO kriterlerini karşılayarak işsiz olarak sınıflandırılmıştır (ör. bir işi veya karlı bir mesleği yoktu, bir iş arıyordu ve anket yapılan haftada işe başlamaya hazırды). Eylül 2019'da istihdam oranı (çalışan nüfusun 15 yaş ve üstü toplam nüfusa oranı) %59,6 olmuştur. Raporlama ayının sonunda, Rostrud'a (Rusya Emek ve İstihdam Federal Hizmeti) göre, istihdam hizmetine 666 bin kişi işsiz olarak kaydolmuştur. Bu Ağustos 2019'a göre %6,5 ve Eylül 2018 ayına göre %2,5 daha fazla olmuştur. Eylül 2019'da 15 yaş ve üzeri işsizler arasında, kadınların payı %46,8; kent (şehir) sakinleri %67,7; 25 yaş altı gençler % 22,7; iş deneyimi olmayanlar %23,5 olmuştur. Kırsal kesimde yaşayanlar arasındaki işsizlik oranı %6,3 iken, kentlerde yaşayanlar arasındaki işsizlik oranını %3,9 olmuştur (<https://www.eg-online.ru/>).

Sonuç olarak, gençlerin sektörel istihdamının yapısı önemli değişikliklere uğramıştır. Sanayideki işçi sayısı azalmış, aynı zamanda tersi bir süreç ticaretteki istihdamda yaşanmıştır. Yani gençler, ticaret alanında tüm çalışanların içindeki yeri en büyük payı oluşturmaktadır. 2002 ve 2014 yıllarında Rusya'da istihdamın sektörel olarak yaşadığı değişiklikler Şekil 2'de göstermektedir (Kolmakova, 2016: 31-65).

Şekil 2. Rusya Federasyonu Nüfusunun Bireysel Yaş Gruplarına Göre İstihdamının Sektörel Yapısı (%)

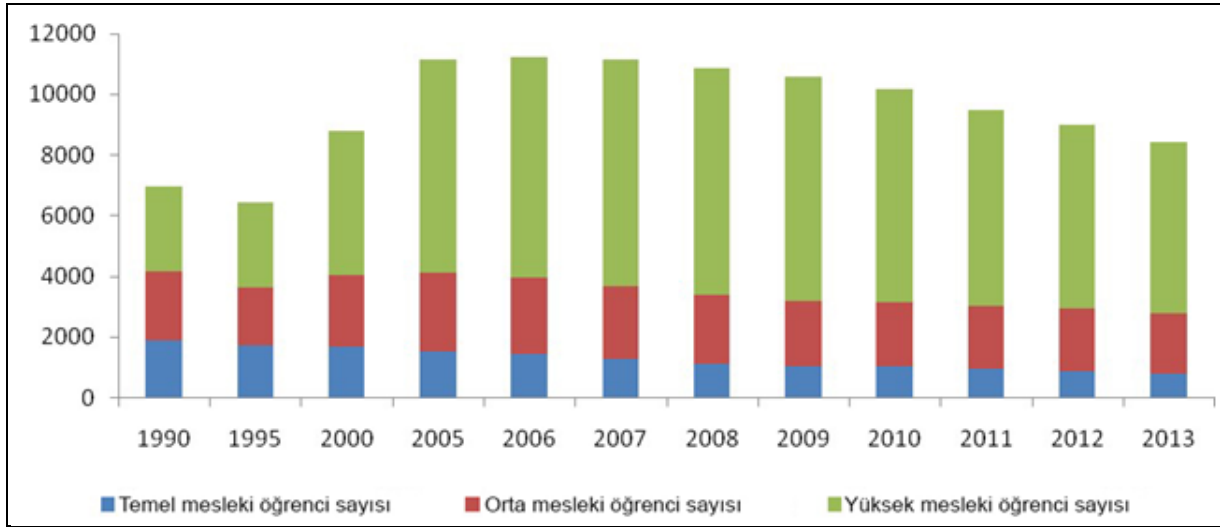

Kaynak: <https://rosstat.gov.ru/> (Erişim Tarihi: 03.11.2020).

Rusya'da eğitim sonucunda ortaya çıkan gençlik yapısı; işgücü piyasasının mesleki ve niteliksel yapısındaki değişikliklere esnek bir tepki göstermeyen, insan sermayesine yatırımın potansiyelini tam olarak anlamayan durum ortaya koymaktadır. Bütün bunlar, işgücünün yüksek kalitede yeniden üretim eksikliğine yol açmış olup; özellikle genç uzmanların neredeyse hiç yer almadığı üretim alanında görülmektedir (Kolmakova, 2016:30-75).

2015 yıl sonu verilerine göre işsizlerin durumuna bakıldığında 25 yaşın altındaki gençler %23,8; 15-19 yaş arasındakiler %4,7; 20-24 yaş arasındakiler %19,1 olmuştur. Yüksek işsizlik oranı 15-19 yaş aralığında olan gençlerde %35,4; 20-24 yaş grubundakilerin ise işsizlik oranı %14,1 olmuştur. Ortalama olarak, 15-24 yaş arası gençler arasında Aralık 2015'teki işsizlik oranı %16,0 olmuş, kentsel nüfus işsizliği %14,5; kırsal nüfus işsizliği ise %19,9 olmak üzere olarak gerçekleşmiştir. Yaş gruplarına göre işsizlik oranlarına baktığımızda 15-24 yaş grubu içindeki gençlerin işsizliği, 30-49 yaş arası nüfusun işsizlik oranına göre 3,3 defa, şehir işsizlik oranına göre 3,5 defa, kırsal işsizlik oranına göre ise 2,7 defa daha fazla olduğu görülmektedir (Korçagina, 2016:1-11).

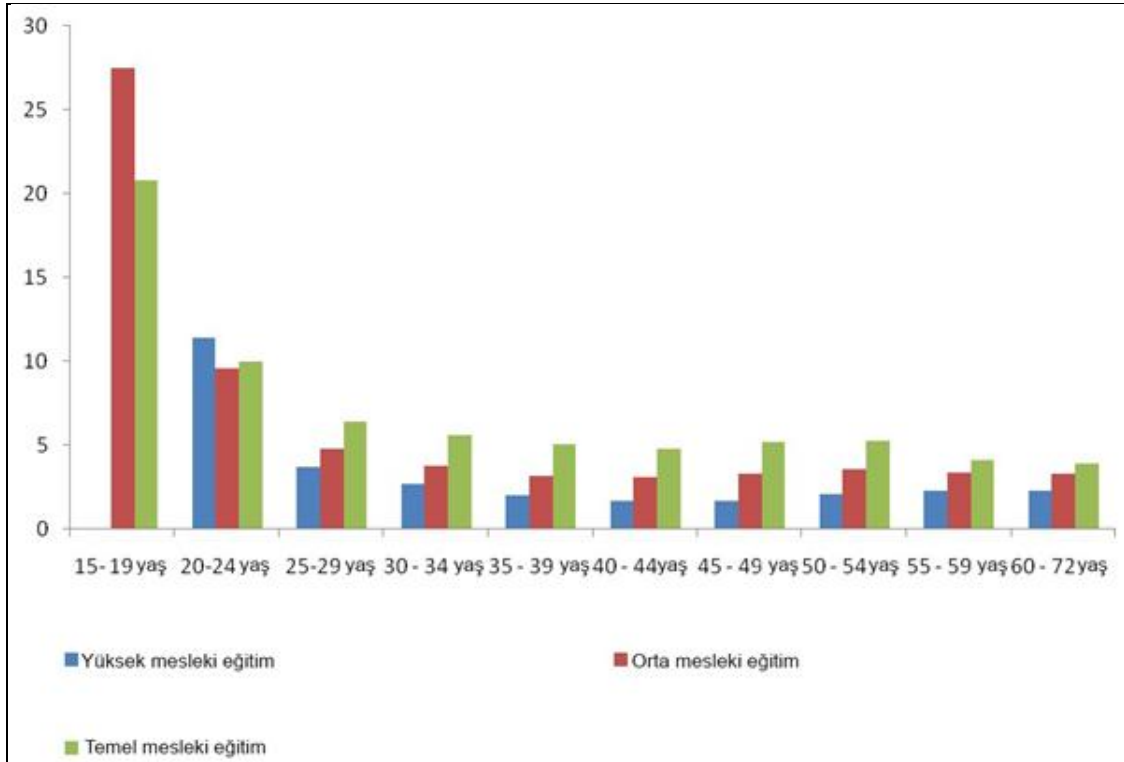
Son yılların eğitim dinamikleri, gençlerin ekonomik faaliyetlerinde ve istihdamında önemli ayarlamalar yapıldığını göstermektedir. 1990'ların ortalarından bu yana, mesleki eğitim sistemi, okul mezunlarının ve ailelerinin ihtiyaçlarının özelliklerine göre gelişmektedir. Bu, farklı mesleki eğitim seviyelerinde öğrenci sayılarının dinamiklerine de doğrudan yansımıştır. Yüksek Mesleki Eğitim kurumlarındaki (YME) öğrenci sayısı keskin bir şekilde artmıştır. Orta Mesleki Eğitimdeki (OME) öğrenci kontenjanında hafif bir artış olmuş ve İlk (Temel-Başlangıç) Mesleki Eğitim kurumlarında (İME) ise öğrenci sayısı azalmıştır (Korçagina, 2016:1-11).

Şekil 3. 1990-2013 Yılları Arasında Rusya Federasyonu'ndaki Mesleki Eğitim Kurumlarındaki Öğrenci Sayısı

Kaynak: <https://rosstat.gov.ru/> (Erişim Tarihi: 03.11.2020).

1990-2013 dönemi için Temel Mesleki Eğitim kurumlarındaki öğrenci sayısı 1.867 bin kişi azalarak, 2013 yılına gelindiğinde ise 774 bin kişiye düşmüştür (yaklaşık %41,5 düşüş). Aksine yüksek öğrenim gören öğrenci sayısı 2.824,5 binden 5.646,7 bine (neredeyse 2 katına) çıkmıştır. Orta mesleki eğitim kurumlarındaki öğrenci sayısı ise 2.270 bin kişiden 1.984,3 bin kişiye gerilemiştir. Bu rakamlar, yaklaşık %12,5 düşüş olduğunu göstermektedir (Korçagina, 2016:1-11).

Modern işgücü piyasasında eğitim ve nitelik faktörünün istihdamı ve işte kalmayı nasıl etkilediğine bakalım. İşsizliğe karşı en savunmasız olanlar her zaman temel mesleki eğitime sahip olanlar olmuştur. Orta mesleki eğitim sistemindeki eğitim, yüksek eğitilmiş olanlar arasında artan işsizliğe karşı bir miktar koruma sağlamıştır. İşgücü piyasasına erken giren gençlerin ikincil işgücü piyasasına girme nedenleri, düşük eğitim kaynakları, istikrarsız, düşük vasıflı, düşük ücretli işler olarak nitelendirilmektedir (Soroçaykin, 2012:160-185).

Şekil 4: Rusya Federasyonu'nda Mesleki Eğitim Düzeyine Göre 2013 Yılı İşsizlik Oranı (%)

Kaynak: <https://rosstat.gov.ru/> (Erişim Tarihi: 03.11.2020).

Temel mesleki eğitimi olan genç grupları arasında işsizlik oranı 20 yaş altı grupta %20,8; 20-24 yaş grubunda %10 ve 25-29 yaş grubunda %6,4 olmuştur. Orta gençlik grubunda yüksek eğitimli insanlar arasındaki işsizlik oranı %11,5'tir. Bu da büyük ölçüde iş arayanların çoğunluğu arasında istihdam konusunda deneyim eksikliğinden kaynaklanmıştır. Pratik olarak tüm yaş gruplarında yüksek eğitimli daha az işsiz vardır. Bu nedenle daha yaşlı gençlik grubunda yüksek eğitimli insanlar arasındaki işsizlik oranı minimum değere (%3,7) sahip olmuştur. Bu, işgücünün en eğitimli kısmının işgücü piyasasındaki avantajlı konumunu göstermektedir (Kolmakova, 2016: 30-75).

Farklı yaşlardaki gençlerin işsizlik oranlarında ortaya çıkan farklılıklar, bu grupların eğitim düzeyleriyle doğrudan ilişkilidir. 0,89 ile 0,95 arasında değişen en önemli korelasyon katsayıları mesleki eğitim almış kişilerde 20 yaş ve üstü yaş gruplarında elde edilmiştir. Temel mesleki eğitim ile ilgili olarak, tersi bir eğilim gelişmektedir. Yaş büyüdükçe katsayıların değeri (en genç grupta 0,6'dan, en yaşlı grupta [60 ila 72 yaş arası] 0,12'ye) düşmektedir (Korçagina, 2016:1-11).

Korelasyon katsayılarına göre yaş arttıkça eğitimli kişilerin işsizlik oranındaki düşüşü doğrudan etkilediği görülmektedir. Gençlerin durumuna bakıldığında ise genç yaş gruplarındaki yüksek işsizlik oranları, düşük eğitim ve öğretim seviyeleri ile yakından ilişkili olmaktadır. Kazanılan az miktardaki teorik bilgi ve pratik beceriler, bu yaşta işgücü piyasasına girmeyi zorlaştırmaktadır. Mesleki eğitim alanında meydana gelen değişikliklerin bir sonucu olarak, tabloda sunulan genişletilmiş meslek gruplarına göre istihdam dağılımına ilişkin verilerle de doğrulanan, Rusya nüfusunun istihdamının mesleki ve nitelik yapısı değişmiştir (Korçagina, 2016:1-11).

Tablo 1. Rusya Federasyonu'nda İstihdam Edilenlerin Yapısı (%)

Nüfus (Yaş)	Yöneticiler		Üst düzey uzmanlar		Orta düzey uzmanlar		Nitelikli işçiler		Vasıfsız işçiler	
	2002	2014	2002	2014	2002	2014	2002	2014	2002	2014
20 yaşa kadar	0,1	0,0	0,2	0,0	1,8	0,4	3,1	0,4	5,2	1,8
20-29 yaş	11,3	13,0	21,2	24,7	23,6	24,1	21,4	22,5	19,9	19,9
30-39 yaş	24,4	26,9	26,5	29,0	27,0	27,0	22,6	26,7	20,6	21,5
40-49 yaş	34,1	28,6	30,4	23,3	29,0	24,1	30,7	23,3	29,8	21,6
50-59 yaş	24,5	26,4	16,7	18,7	15,6	20,7	15,8	23,2	17,3	26,9
60 yaş üstü	5,7	5,2	5,0	4,2	3,1	3,7	6,5	4,0	7,1	8,3
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: <https://rosstat.gov.ru/> (Erişim Tarihi: 03.11.2020).

2014 yılı esas alınarak toplamda Rusya'da istihdam edilen toplam genç sayısındaki artış 2002 yılına göre %2,5 olduğunu görmekteyiz. Ayrıca 20 yaş altı grupta istihdamda 3,5 kattan fazla azalma olmuştur. Bu azalma, en büyük ölçüde orta ve düşük beceri düzeyindeki çalışanları etkilemiştir. Orta yeterlilik seviyesindeki uzmanlar 4,5 kattan fazla, kalifiye işçiler 7,8 kat, niteliksiz işçiler -2,9 kat azalmıştır. En yüksek yeterlilik düzeyine sahip yönetici ve uzmanların payı, mesleki eğitim düzeyine karşılık gelen 20-29 yaşlarında olduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda 2002 yılına göre 2014 yılında uzman sayısında ortalama %15-16 oranında hafif bir artış olmuştur. Nitelikli personele yönelik istikrarlı talep, büyük ölçüde ekonomideki teknolojik yeniliklerin personelin bilimsel potansiyelinin rolünü artırmasından kaynaklanmıştır (Korçagina, 2016:1-11).

2007-2017 yıllarındaki verilere göre Rusya'da istihdam oranı %5 artmış, işsizlik oranı ise %2,2 düşmüştür. Bu nedenle, vurgulamak gerekir ki, kırsal kesimin işgücü yapısında ortaya çıkan olumsuz eğilim istihdam seviyesini azalmasına neden olmuştur.

Tablo 2. 15-72 Yaş Arası Çalışanların Yaş Gruplarına Göre Yapısı

YAŞ GRUPLARI	YILLAR					
	2000 (%)	2013 (%)	2014 (%)	2015 (%)	2016 (%)	2017 (%)
15-19	1,8	0,7	0,6	0,6	0,6	0,5
20-24	9,5	8,5	7,8	7,0	6,4	5,7
25-29	13,0	14,2	14,5	14,5	14,5	14,4
30-34	12,6	13,2	13,5	13,9	14,3	14,6
35-39	11,6	12,7	12,8	13,0	13,2	13,6
40-44	12,6	11,6	12,0	12,2	12,5	12,7
45-49	14,7	12,3	11,8	11,4	11,2	11,4
50-54	12,4	13,3	13,3	13,0	12,7	12,1
55-59	7,9	8,8	9,0	9,3	9,4	9,6
60-72	3,8	4,7	4,8	5,1	5,3	5,3
Ortalama	39,9	40,3	40,4	40,6	40,7	40,8

Kaynak: Abdullah, 2020.

Tablo 2'ye göre, 15-72 yaş arası çalışanların sayısında 2007 yılından 2017 yılına kadar geçen dönemde önemli değişiklikler olmuştur. Böylece, 15-19 yaşları arasındaki istihdam edilen nüfus %1,3 azalarak %1,8'den %0,5'e düşmüştür. "55-59" yaş grubunda ise bu oran %1,7 artmıştır. Bununla birlikte, önemli değişikliklerin olmadığı yaş grupları vardır. Örneğin, 40-44 yaş grubu arasında, 10 yaş üstü bu oran %12,6'dan %12,7'ye yükselmiştir (sadece %0,1). Böylece, 2007-2017 dönemi için yaş ölçütüne göre istihdam yapısında bir değişiklik olduğu sonucuna varabiliriz. 40 yaşındaki istihdam edilenlerin sayısı artmış ve genç nüfusun istihdamı 25 yıla düşmüştür. Yaş ortalaması 2017 yılında 40,8 istihdam 2007'ye göre 0,9 yaş artmıştır (Abdullah, 2020: 22-25).

SONUÇ

Modern ekonomideki bilgi yoğun endüstrilerin "lider pozisyonları - bilgi teknolojisi", "finans", "bilimsel ve teknik endüstriler", çalışanların yüksek kalitede mesleki ve profesyonel eğitimini gerektirmektedir. Bu nedenle, işçilerin eğitim düzeylerini iyileştirme ihtiyacı, modern ekonomide mesleki eğitime olan talep azaltmayıp, aksine artmasını sağlamaktadır. Ekonomik açıdan beşeri sermaye birikimi, işçilerin rekabetçi konumunu güçlendirmekle, işgücü piyasasındaki konumlarını önemli ölçüde iyileştirmektedir. Bu da kazançların artmasına, çekici ve daha cazip mesleklere, işlere erişimi genişletmekte ve işsizlik riskini azaltmaktadır. Yüksek eğitim seviyesine sahip gençlerin rekabet avantajlarının büyümesi, yalnızca modern ekonominin gelişiminin yenilikçi doğası ile değil, aynı zamanda bu tür çalışanların daha fazla uyarlanabilirliği, yeni emek faaliyet türlerine hızla hâkim olma yetenekleri ile de açıklanmaktadır.

Genç istihdamının sektörel yapısında ekonomik faaliyet türüne göre aşağıdaki eğilimler gelişmiştir. Rosstat verilerine göre, maddi üretim alanında (esas olarak sanayi, inşaat, ulaşım) işçi sayısında azalma mevcut olup, bunun sonucunda da gençlik kesiminde işsizlik oranlar çok daha yüksek olmaktadır. Aynı zamanda bazı maddi olmayan üretim sektörlerinde (finans, ticaret, yönetim) ise işçi ve çalışan sayısında artış gözlemlenmektedir.

Günümüzde işgücü piyasasının küreselleşme süreçlerinin bir sonucu olarak girişimciliğin gelişmesi, bölgeler veya ülkeler arası seyahatin rahat ve serbest olması gençlerin mesleki seçiminde daha özgür hale gelmesine olanak sağlamıştır. İstihdam edilen gençlerin sektöre göre dağılımı, her şeyden önce post endüstriyel ekonominin gelişme eğilimleriyle belirlenmektedir.

Rus genç işgücü piyasasının gelişimi, büyük ölçüde, nüfusun istihdamını artırmayı amaçlayan devlet desteğinin düzeyine ve sosyal politikanın uygulanmasına bağlıdır. Rusya'da genç istihdamı için devlet desteği sistemi, diğer problemlerin yanı sıra gençliğin sorunlarını da yansıtan, nüfusun istihdamını teşvik etmek için federal ve bölgesel programların geliştirilmesini ve uygulanmasını içermektedir. Rusya'da Federal Gençlik İşleri Ajansı tarafından uygulanan bir dizi hedef program, gençlerin işgücü piyasasındaki konumu üzerinde önemli bir etkiye

sahip olmaktadır; "Sen bir girişimcisin", "Genç Beyinler – Yeni Fikirler". Kırsal kesimdeki gençliğe destek ise, "Kırsal Alanların Sürdürülebilir Kalkınması" federal hedef programı çerçevesinde yürütülmektedir.

Rusya Federasyonu'nda işsizlikle mücadele sosyal politika çerçevesinde yürütülmekte olup, ekonominin ihtiyaçlarının karşılanmasında kalifiye personelin istihdamına daha az özen gösterilmektedir. Mesleki eğitim kuruluşları Eğitim Bakanlığı'nın yetkisi altında olup, istihdam kuruluşları ise Rusya Federasyonu Sağlık ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı'nın yetkisi altındadır. Bu nedenle, eğitim kurumlarının bugün zaten yeterince var olan hukuk ve ekonomi uzmanlarının yetiştirilmesi talebinin yanında işgücü piyasasının ihtiyaçlarını karşılayabilecek teknik uzmanlar ve vasıflı işçiler yetiştirmesi daha uygun olacaktır.

Özellikle genç istihdamı, işgücü piyasası ve mesleki eğitim arasındaki yakın bağların olmaması nedeniyle zorluklar yaşamaktadırlar. İşgücü piyasasını optimize etmek için mesleki eğitim sisteminde yer alan süreçlerin düzenlenmesi için, ticari kuruluşlar, devlet teşebbüsleri ve mesleki eğitim kurumları ile sözleşmeler yaparak kalifiye ve uzmanlaşmış eleman ihtiyacı karşılanacaktır.

Eski Sovyet uygulamalarına baktığımızda; öğrenimlerini tamamlayan öğrenciler mezun olduklarında işletmelerde zorunlu olarak çalışmaları için dağıtım yapılmaktaydı. Bu dağıtım sonrası mezunlar birkaç yıllarını bu işletmelerde çalışmaktaydılar. Böyle bir dağıtım sistemi gençlerin istihdam sorununu çözmüş ve işgücü piyasasındaki durumu düzenlemiştir.

Pek çok Avrupa ülkesinde, istihdamı teşvik politikaları ekonomi politikalarının bir parçası olmuştur. İstihdam bürolarının öncelikli görevi, ekonominin ihtiyaçlarını işgücüyle karşılarken, toplumun işsizlik sorunu ile baş etmesine yardımcı olmaktır. Bu durumda, vasıflı işçiler emekliliğe ayrıldıklarında onların yerini gençler arasından yeni uzmanlaşmış olanlarla doldurulması gerekmektedir. Ardından, gençlerin ilgili alanlarda bilgi ve becerileri edinmelerini sağlamak, devlet politikasının öncelikli bir alanı haline gelmiş olacaktır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ veya ILO) gençlerin istihdamı ile ilgili sorunların çözümüne çok ciddi önem vermektedir. Genç personelin istihdamını sağlamaya yönelik oldukça kapsamlı bir program olan "Gençlik İstihdam Programı" adı altında, gençlere gelecek vaat eden ve oldukça aktif bir şekilde gelişen bilgi teknolojileri alanında genç girişimcileri destekleyen, onları geliştirmek ve başarılı bir şekilde işe başlatmak için gerekli eğitim ve finansal kaynaklarla destek sağlamaktadırlar.

İşgücü piyasasını yönetmenin temel görevlerini çözmek için (işsizlik oranını düşürmenin yanı sıra işgücü arz ve talebi arasında bir denge sağlamak), işgücü piyasası altyapısı gibi önemli bir bileşenin etkin işleyişini de sağlamak gereklidir. Aynı zamanda, genç istihdamını sağlamak için etkili önlemlerin geliştirilmesi, istihdam yetkilileri tarafından gençlerin kayıt altına alınmasına yönelik yöntemlerin ve devlet istatistiklerinin iyileştirilmesinin sağlanması gerekmektedir. Sadece gençlik işgücü piyasasının durumunu karakterize eden yeni göstergeler geliştirmek değil, aynı zamanda mevcut göstergeleri daha tam olarak uygulamanın yollarını da aramak gereklidir.

Genel olarak, üretken genç istihdamının teşvik edilmesi, bununla ilgili tüm faaliyetlerin tutarlılığını sağlayacak ve genç personelin istihdam düzeyini artırmak için bu duruma Rusya devletinin ekonomik politikasının bir unsuru olarak ele alınması şeklinde bakılması gerekmektedir.

Mevcut (işsizlik ve istihdam) sorunların bir kısmının aşağıda sunulan yöntemlerle çözülebileceği düşünülmektedir. İstihdam için gerekli iş deneyiminin olmaması veya elde etmenin zorluğu; bu sorunu çözmek için en etkili yolu kota sistemidir (norm kadro). Şu anda bu mekanizma tüm kategorilere uygulanmasa da (engelliler, yetimler, çocuk sayısı çok olan ailelerde uygulanmaktadır) bazı kategorilerdeki uygulama sonucu çok düşük seviyede kalmaktadır. Bu sorunun bir başka çözüm yolu da, tek seferlik işlerde geçici işe alma uygulaması ile öğrenciler boş zamanlarını (kısa çalışma-part time) bilimsel araştırmalarda, gönüllülerin sosyal faaliyetlerinde vb. çalışarak deneyim kazanabilirler. Bu durumda, gençlerin geçici olarak istihdamı, iş deneyimine ek olarak saygı ve itibar kazanmalarını sağlayacaktır. Bu durum, mevcut işgücü piyasası koşullarında çok önemlidir. Ayrıca bu durumdan kurtulmak için eyaletin federal (Federal Bölgelerin) düzeyde gençlere iş yaratma projesi oluşturması mümkündür.

İşe alımlarda kadınlara karşı ayrımcılık sorunu; bu sorunun çözümlerinden biri evde iş kaydı, tek seferlik işler, serbest meslek vb. gibi bir öneri olabilir. Bu, özellikle yüksek niteliklere ve yaratıcı potansiyele sahip ancak iş bulmanın zor olduğu kadınlar üzerinde olumlu bir etkiye sahip olacaktır.

Cinsiyet ayrımcılığının önündeki engel ve önyargıyı aşmak için Rusya Federal İstihdam Servisi tarafından düzenlenen özel eğitimlerin yapılması gerekmektedir. Bunun için etkili bir yol, işe alım ajansları tarafından personel kiralama hizmetlerinin sağlanması olmasıdır. Ancak mevcut vergilendirme koşullarında bu yöntemin

kullanımı işverenler için karlı olmamaktadır. Bu nedenle bu önerinin uygulanması zordur.

Gençlik işgücü piyasasında arz ve talep dengesizliği; şu anda, tüm genç profesyoneller değişen bir duruma uyum sağlamak gibi bir beceriye sahip olmamaktadırlar. Bunun için bu tür disiplinleri, bu beceriyi sonuna kadar geliştirecek bir uzmanlığı öğretme sürecine sokmak olacaktır. 4-5 yıl için gerekli tüm açık iş hacmini hesaba katan, işgücü piyasasındaki durumu analiz eden ve tahmin eden bir bilgi sistemi oluşturulmuş, ancak tam olarak geliştirilmemiştir. Bu nedenle iyileştirmeye ve ayrıntılara ihtiyacı vardır. Bu nedenle, Rusya'da işgücü piyasasında ve istihdamda modern gençlik sorunu analiz edildikten sonra, bir sosyal grup olarak gençliğin oldukça zayıf bir işçi kategorisi olduğu sonucuna varmaktayız. Bu da devlet politikasının sorunları olan kontrol sorunlarıdır. Elbette gençlik işgücü piyasasında kriz durumunun tüm çıkış yolları istisnasız olarak hayatımızın sosyal, hukuki, ekonomik ve politik alanlarında engellerle karşılaşmaktadır. Bu nedenle tüm tedbirler bir kompleks içerisinde yapılmalıdır.

Ulusal gençlik politikasını sağlamak için bütçe ödemeleri uygulamasının yeniden başlatılması gerekmektedir. Ancak telafi edici eylemler, zorunlu olarak sınırlandırılmalı, genç uzman ve profesyonelleri desteklemesi gereken kategoriler tarafından açıkça tanımlanmalıdır. Ana eylemler, yatırımları genç nesile çevirmeye odaklanmalıdır. Bu ayar gençlik ve çocuk derneklerine yardım sağlamak için mali kaynakların hesaplanmasında farklı bir yaklaşım izlenmesini gerektirmektedir. Sonuçta, sosyal yatırımların anlamı olumlu sonuçlarını tahmin etmekte yatmaktadır.

KAYNAKÇA

- ABDULLAH, Akif (2020), “*Rusya Federasyonu’nda İşgücü Piyasasının Yapısı, Özellikleri ve Sorunları*”, **İktisadi ve İdari Bilimlerde Güncel Akademik Çalışmalar** (Ed. Mustafa Hatipler), Akademisyen Kitabevi, Ankara, ss.15-28.
- BATENEVA, Tatyana (2014), “*İz Direktorov v Klouni*”, **Rossiyskaya Biznes – Gazeta: Karyera i menedjment** – № 943.
- BOBKOV, Nikolay (2014), “*Vliyanie Neustoyçivoy Zanyatosti Na Perekhodı Molodyoji Na Rynke Truda*”, **Aktualnaya Tema: Neustoyçivost Zanyatosti**, Uroven Jizni Naseleniya Regionov Rosii – No: 3, (193).
- BRUSYANİNA, Mariya (2010), “*Sfera Obrazovaniya Kak İnstitutsional'noye Ogranicheniye Dlya Molodezhi Na Rynke Truda*”, **Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, №332.
- CUPROV, Vladimir ve ZUBOK, Yuliya (2000), “*Molodozh' v Obshchestvennom Vosproizvodstve, Problemy İ Perspektivy*”, **RITS ISPI RAN**.
- DUNAYEVA, Nataliya (1998), “*Molodezh' na Rynke Truda* “ **Voprosy Ekonomiki: Uchebnoye Posobiye**, №1.
- GORSKOV, Mihail ve FRANZ, Sheregi (2010), “*Trudoustroystvo Molodyoji*”, **Molodyoj Rossii: Soçialogičeskiy Portret**, ISBN 978-5-98201-021-6.
- KAPELYUŞNİKOV, Rostislav (2014), “*Rossiyskiy Rynok Truda: Paradoksy Postkrizisnogo Razvitiya*“, **Voprosy Ekonomiki**, №7.
- KOLMAKOVA, Liliya ve KORÇAGİNA, Inna (2016), “*Sovershenstvovaniye Uchebno-Poznavatel'noy Deyatel'nosti Studentov Kak Osnova Formirovaniya Professional'nogo Samoobrazovaniya*”, **Voprosy Sovremennoy Nauki: Kollektivnaya Nauchnaya Monografiya**, pod red. N.R. Krasovskoy. – M.: Internauka.
- KORÇAGİNA, Inna (2014), “*Problemy Zanyatosti Molodezhi Na Regional'nom Rynke Truda*”, **Izvestiya Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta: Zhurnal Teoreticheskikh İ Prakticheskikh İssledovaniy**.
- KORÇAGİNA, İnna (2016), “*Problemy Funkçionirovaniya Molodejnogo Rynka Truda V Rosii*”, **NAUKOVEDENİE**, ISSN 2223-5167, Tom 8, №5.
- KOZLOVA, Tatyana (2002), “*Otsenka Starshim Pokoleniyem Molodezhi*”, **Filosofiya Starosti: Gerontosofiya. Seriya “Symposium”**, Vypusk 24. Sbornik Materialov Konferentsii, Sankt-Peterburg: Sankt- Peterburgskoye Filosofskoye Obshchestvo.
- LUÇANKİN, Aleksandr (1997), “*Sotsialno - Klubnaya Rabota S Molodezh'yu*”, **Problemy i Podkhody**, Yekaterinburg.
- PARFYONOVA, Valeriya (2017), “*Bezrobotitsa Sredi Molodezhi*”, **Nauchno-Obrazovatel'nyy Potentsial**

Molodezhi V Reshenii Aktual'nykh Problem XXI Veka, ISSN:2410-986X, № 7.

RUÇKİN, Boris (2000), “*Molodezh' Rossiyskoy Federatsii*”: Polozheniye, Vybor Puti, **Osnovnyye Vyvody i Predlozheniya**.

SEMENOVA, Yuliya (2016), “*Analiz Bezrobotitsy Sredi Molodezhi*”, **Obrazovaniye i Nauka Bez Granits: Sotsial'no-Gumanitarnyye Nauki**, № 5.

SOROÇAYKİN, Andrey (2012), “*Teoreticheskiye Osnovy İssledovaniya Zanyatosti Naseleniya V Sovremennoy Rossii*”, **Ekonomika i Upravleniye v XXI Veke**, T. 10. Upravleniye Personalom: Kollektivnaya Monografiya / Pod Obshch. Red. A.N. Sorochaykina. – Samara: Izdatel'stvo «Samarskiy universitet».

STİGLİÇ, Djozef (2005), “*Semena Razvala*”, **Revushchiye Devyanostyye: Sovremennaya Ekonomika İ Pravo**.

SULAKŞİN, Stepan (2015), **Politiçeskaya Platforma Buduşey Partii**, Tsentri Nauchnoy Politicheskoy Mysli İ İdeologii, Nauka İ Politika.

SULAKŞİN, Stepan, BAGDASARYAN, Vardan, BALMASOV, Sergey ve BEZRUKOV, Andrey (2016), **Rossiya i Mir. Rossiyskiy Mirovoy Proyekt. Tom I**, Pod Obshchey Redaktsiyey S.S. Sulakshina. M.: Nauka İ Politika.

YUREVİÇ, Andrey (2012), “*Dinamika Psikhologicheskogo Sostoyaniya Rossiyskogo Obshchestva: Ekspertnaya Otsenka*”, **Nravstvennost Sovremennogo Rossiyskogo Obshchestva: Psikhologicheskii Analiz**, Izdatel'- Stvo Institut Psikhologii RAN.

http://www.gks.ru/bgd/free/B04_03/IssWWW.exe/Stg/d06/16.htm (Erişim Tarihi: 03.10.2020).

<https://rg.ru/2016/02/05/mintrud-predlozhil-obiazat-vuzy-platit-posobiia-bezrobotnym-vypusknikam> (Erişim Tarihi: 03.10.2020).

<https://vogazeta.ru/articles/2018/11/6/analytics/4451-molodezhnaya-bezrobotitsa-v-rossii-skolko-pochemu-i-opravdana-li-panika> (Erişim Tarihi: 03.10.2020).

Klasik Yönetim Kuramında İşbölümü ve Uzmanlaşmaya Eleştirel Bakış

Critical View of the Division of Labor and Specialization in Classical Management Theory

Fikret KARAKOÇ

Doktorant, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi,
LEE, Kamu Yönetimi A.B.D.,
fikret.karakoc@ogr.dpu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7974-3103>

Makale Başvuru Tarihi: 14.07.2020

Makale Kabul Tarihi: 04.09.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Anahtar

Kelimeler:

Klasik Yönetim
Kuramı,

İşbölümü,

Uzmanlaşma,

Yabancılaşma,

Akılcılığın
Akıldışılığı,

ÖZET

Klasik yönetim kuramı işbölümü, denetim, yapı ve hiyerarşi gibi temel ilkeleri benimseyen bir yönetim anlayışını yansıtmaktadır. Bu ilkeler; klasik yönetim kuramının öncü isimleri olan Frederick Taylor, Henri Fayol, Max Weber, Luther Gulick ve Lyndall Urwick tarafından benimsenmiştir. Klasik yönetim kuramındaki temel amaç maksimum verimliliktir. Verimlilik amacı doğrultusunda işbölümü ve uzmanlaşma ilkeleri ön plana çıkmaktadır. Çünkü klasik yönetim kuramına göre işbölümü aracılığıyla uzmanlaşma ve verimlilik sağlanmaktadır. Bu çalışmada klasik yönetim kuramındaki işbölümü anlayışına getirilen eleştiriler ele alınmıştır. İşbölümü ve uzmanlaşma eleştirileri Max Weber, Karl Marx, Emile Durkheim, Ivan Illich ve George Ritzer'in görüşleri çerçevesinde getirilmiştir. Bu bağlamda, klasik yönetim kuramı tarafından uzmanlaşma ve verimlilik sağlayan işbölümü ilkesinin sanıldığı kadar akılcı bir ilke olmadığı söylenebilmektedir. İşbölümü ve yaşanan uzmanlaşmayla insan; emeğine, sürece, sisteme, işine, çevresine ve kendine yabancılaşmaktadır. Üstelik birey ve toplumun benliğini, kimliğini, yetilerini ve değerini yitirdiği söylenebilmektedir.

Keywords:

Classical
Management
Theory,

Division of Labor,

Specialization,

Alienation,

Irrationality of
Rationality,

ABSTRACT

Classical management theory reflects a management approach that adopts basic principles such as division of labor, control, structure and hierarchy. These principles were adopted by Frederick Taylor, Henri Fayol, Max Weber, Luther Gulick and Lyndall Urwick, the leading names in classical management theory. The main goal in classical management theory is maximum efficiency. In line with the purpose of efficiency, the principles of division of labor and specialization stand out. Because, according to classical management theory, specialization and efficiency are provided through division of labor. In this study, the criticisms brought to the understanding of division of labor in classical management theory are discussed. The division of labor and specialization criticisms were brought in the framework of Max Weber, Karl Marx, Emile Durkheim, Ivan Illich and George Ritzer. In this context, it can be said by the classical management theory that the division of labor that provides specialization and efficiency is not as rational as it is thought. With the division of labor and specialization, people; alienates to his labor, process, system, work, environment and himself. Moreover, it can be said that the individual and the society have lost their self, identity, abilities and value.

1. GİRİŞ

Tarih boyunca yönetim konusu birçok düşünür, yönetici ve devlet adamı tarafından ele alınmıştır. Özellikle devletin veya örgütün daha iyi işlemesini sağlamak ve bununla beraber adil, eşit ve güçlü bir yönetime sahip olmak temel amaç olarak kabul edilmiştir. Bu durum yönetimin usullerine, ilkelerine, kurallarına, yöntemlerine ve kuramlarına dair gelişmeleri ve farklılıkları beraberinde getirmiştir.

Yönetim disiplininde 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başı “klasik yönetim kuramı” olarak adlandırılmaktadır. Klasik yönetim kuramındaki temel yönetim anlayışı kusursuz bir işleyişe sahip olan yani saat gibi işleyen bir yönetim düşüncesidir. Buna yönelik olarak benimsenen ilkelerde bir saatin parçasıymış gibi özenle seçilmiştir. Klasik yönetim kuramının temel ilkeleri; işbölümü, yapı, hiyerarşi ve denetim şeklindedir. Bu ilkelerin temel amacı üretim sürecinde maksimum verimliliğin sağlanmasıdır. Bu amaca hizmet eden ilkelerinden en önemlisi işbölümüdür. Çünkü işbölümü ile uzmanlaşma gerçekleştirmekte ve böylelikle üretim sürecinde uzman ellerin ve aksamayan işleyişin sayesinde arzulanan verimlilik sağlanmaktadır.

Ancak aşırıya kaçan işbölümü ve uzmanlaşma sonucu klasik yönetim düşüncesinin sınıldığı kadar verimli olmadığına dair bir takım görüşler vardır. Söz konusu olan bu eleştirel yaklaşımlar genellikle Max Weber, Karl Marx, Emile Durkheim, Ivan Illich ve George Ritzer tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada klasik yönetim kuramı tarafından benimsenen işbölümü ve uzmanlaşma ilkelerinin eleştirelen yönlerini ortaya koymak amaç edinilmiştir. Bununla beraber örgütsel işleyişte işbölümü ve uzmanlaşma ilkelerinin yönetim sürecine etkisinin neler olduğu araştırma sorusu olarak belirlenmiştir. Bu noktada işbölümü ve uzmanlaşma ilkelerinin insanın makine haline getirdiği, toplumsal bozulmalara sebep olduğu, yetenekleri körelttiği, insanın ve emeğin öz değerini zedelediği görülmektedir. Söz konusu olan bu sonuçlar işbölümü ilkesine yönelik yapılan eleştirilerin odağı olmuştur. Bu eleştirilere dayalı olarak işbölümünün sonuçları “yapısal insancıl paradigim” ile mukayese edilecektir. Üstelik işbölümünün ortaya çıkarttığı sonuçlar “ruhsal hapisane olarak örgütler” metaforu ile yansıtılacaktır. Çalışmanın spesifik bu yaklaşımı ise işbölümü ile elde edilecek verimlilik ve uzmanlaşma anlayışına karşı farkı bir bakış açısı kazandıracaktır.

2. KLASİK YÖNETİM KURAMI

Klasik yönetim kuramı 19. yüzyılın ikinci yarısında Woodrow Wilson’un 1887 tarihli “İdarenin İncelenmesi” adlı makalesiyle başlayıp 20. yüzyılın ortalarına kadar devam eden sürecin hakim yönetim anlayışını yansıtmaktadır. Klasik yönetim düşüncesi planlanmış, örgütlenmiş, girdi ve çıktıları hesaplanmış bir yönetim kuramıdır. Ayrıca klasik yönetim kuramında şansa yer verilmemekte ve her iş öngörülerek yapılmaya çalışılmaktadır. Bu noktada kusursuz üretim anlayışı ön plana çıkmış ve klasik yönetimde rasyonel yöntemler ve ilkeler izlenmiştir. Bunun bir sonucu olarak klasik yönetim düşüncesindeki en önemli şey verimlilik ve maksimum kârın sağlanmasıdır.

Bu perspektifte klasik yönetim kuramı; yönetimin ne olduğuna değil, en iyi yönetimin nasıl olması gerektiği ve en üretken yöntemin nasıl olacağına dair cevap aramıştır. Ayrıca klasik yönetim anlayışı tıpkı bir saat ya da bir makine gibi düzenli ve sistematik bir yöntem anlayışı benimsemiştir (Şahin, 2014:53-54). Klasik yönetim düşüncesine yönelik bahsi geçen bu anlayışlar ise dönemin önemli isimlerinin benimsediği ve ortaya attıkları ilke ve kuramların bir sonucu olarak görülebilmektedir. Bu çerçevede klasik yönetim düşüncesinin entelektüel temelini atan önemli isimler şu şekilde sıralanabilir;

- *Frederick Winslow Taylor*: Bilimsel Yönetim İlkeleri
- *Henri Fayol*: Yönetimin Genel İlkeleri
- *Max Weber*: Bürokrasi Teorisi ve Otorite
- *Luther Gulick ve Lyndall Urwick*: POSDCORB

2.1. Frederick Winslow Taylor “Bilimsel Yönetim İlkeleri”

Bilimsel anlamda kamu yönetimi ve yönetim biliminin kökenine bakıldığında akla gelen ilk isimlerden birisi Frederick Winslow Taylor’dur. Taylor Amerikalı bir ekonomist ve mühendistir. Taylor, yönetime dair bilimsel bir yaklaşımda bulunmuştur. Hatta ilk bilimsel yönetim yaklaşımı Taylor’un yönetim düşünceleri olarak ele alınmaktadır. Bu noktada, Taylor’un Amerikan Makine Mühendisleri Birliği’ne (ASME) sunmak üzere 1911

yılında hazırladığı “Bilimsel Yönetimin İlkeleri” (The Principles of Scientific Management) adlı eseri ön plana çıkarmaktadır. Söz konusu olan bu yapıt bilimsel yönetimin temelleri ve bilimsel yönetimin ilkeleri olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Ayrıca Taylor’un bu eserindeki fikirleri “Taylorizm ya da Taylorculuk” olarak bilinmektedir. Yani Taylorizm kavramı bilimsel yönetime denk düşmektedir.

Taylor, bilimsel yönetim kuramına işyerlerinde yaşanan verimsizlik durumunu engellemek amacıyla başvurmuştur. Fakat Taylor, yönetimde verimsizlik dışında farklı eksikliklerle de karşılaşmıştır. Başlıca bu eksiklikler; verimsiz çalışma ortamları, işletmeler ve çalışanlar kendi menfaatlerine yönelik davranışları, planlanmanın olmaması, işçilerin kendi bildikleri şekilde faaliyet göstermesi, çalışanların seçiminde yetenek ve kapasite unsurlarının göz ardı edilmesi şeklindedir (Şahin, 2014:57-58). Taylor, bu eksiklikleri göz önüne alarak yönetime bilimsellik getirmeyi amaç edinmiştir. Üstelik Taylor, bilimsel yönetimin uygulanmasıyla işçi ve işveren için maksimum refahın ve verimliliğin sağlanacağını öngörmektedir (Taylor, 2016:15).

Taylor, esas olarak rutin bir şekilde ilerleyen iş faaliyetlerinde verimliliği artırmaya odaklanmıştır. Bunun için geleneksel iş yöntemleri yerine bilimsel yönetime dayalı işlerin yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Yani Taylor, bir işin en iyi şekilde yapılması fikrine bilimsellik doğrultusunda yönelmiştir (Baransel, 1993:119). Bunun içinde geleneksel olarak nitelediği “gayret ve mükafat” stilden kopmayı ve bunun yerine bilimsel yöntemlerle sistematik bir düzen ve bütünlük oluşturmayı amaçlamıştır. Bu noktada Taylor sistematik yönetimle kurulu bir düzende görevlendirme usulünü esas almaktadır. Çünkü görevlendirme yaparak hem işyerinde bir bütünlük (işbirliği) hem de çalışanlar arasında bir iş paylaşımı (işbölümü) ortamı oluşturabilmektedir (Taylor, 2016:27-31).

Bu çerçevede Taylor, bilimsel yönetimi ele aldığı “Bilimsel Yönetimin İlkeleri” adlı eserinde, pik demiri işleme ve taşıma, duvar örme sistemi, metal kesme işlemi, çelik işlenmesinde kürek seçimi ve bisiklet bilyesinin kontrolü gibi yönetim ve mühendislik işlerini örnek alarak düşüncelerini yansıtmıştır. Ayrıca, rasyonellik, verimlilik, israfın engellenmesi, standart yöntemlerin izlenmesi, seri üretimin amaçlanması gibi temel prensipleri kuramında kullanmıştır. Bu prensipler ile zenginleştirdiği bilimsel yönetim kuramıyla Taylor işleri detaylarına ayırmış ve analiz etmiştir. Diğer bir deyişle verimsizliği gidermek amacıyla sistematik bir yönetim ve bu yönetimde bilimselliğe yer vermiştir. Bu noktada, Taylor üretim sürecinde standart hale getirilecek yöntemler kullanarak en az girdi ile en çok çıktıyı elde edecek yönetim fikrini ileri sürmektedir (Leblebici, 2008a:105-106).

Bu doğrultuda, Taylor, bilimsel yönetimin ilkelerine şu noktalar itibarıyla açıklık getirmiştir; Taylor’a göre öncelikle doğru bir bilimsel yaklaşım gereklidir. Yani doğru bulunan yöntem ve yönetim bilimi kullanılmalı hatta geliştirilmelidir. Aynı zamanda bilimsellik açısından yeterlilik sağlayabilecek çalışanlar seçilmelidir. Hatta çalışanların kapasiteleri bu bilimsel anlayışa paralel olarak eğitilmelidir. Öte yandan, bir işi yapmak için sistematik bir kurgu olmalıdır. Bu durumda üretim sürecinde uyum ilkesi esas alınmalıdır. Yani her işin her bir bölümü için bir birim oluşturulmalıdır (Taylor, 2016:101-108). Bu çerçevede Taylor, işbölümünü esas ederek, görevlendirme yöntemi kullanılarak ve çalışanları uzmanlaştırarak maksimum üretimi yani verimliliği amaç edinmiştir. Çünkü Taylor’a göre ancak böylelikle refah sağlanabilmektedir.

2.2. Henri Fayol “Yönetimin Genel İlkeleri”

Klasik yönetim düşüncesinin kökeninde yer alan isimlerden bir diğeri ise Henri Fayol’dur. Fransız maden mühendisi ve maden işletmecisi olan Fayol, geliştirdiği işletme yönetim teorisi ile yönetim literatüründe yer edinmiştir. Fayol, Taylor’dan bağımsız olarak yönetim teorisine yönelmiştir. Özellikle 1916 yılında yayınlanan Genel ve Endüstriyel Yönetim (Administration Industrielle et Générale) adlı eseriyle Fayol genel işletme teorisi geliştirmiş ve bu doğrultuda yönetimin ilkeleri ve unsurlarını ele almıştır. Henri Fayol’un bu çalışmasında geliştirdiği teori ve ortaya koyduğu ilkeler genel bir şekilde “Fayolizm” olarak bilinmektedir.

Yönetimsel kuramın kurucusu olan Henri Fayol, bir sınıai işletmedeki faaliyetleri gerçekleştirmek için gereken işlemleri altı grupta ele almaktadır. Bunlar; teknik işler, ticari işler, mali işler, güvenlik işleri, muhasebe işleri ve idari işleridir. Özellikle altıncı grupta ifade ettiği idari işler yönetime denk düşmektedir. Bu noktada, Fayol yönetim kavramını tahmin edilebilen, planlı, koordine olmuş, örgütlenmiş ve kontrollü bir mekanizmaya karşılık tutmaktadır (Fayol, 2013:27-32). Üstelik Fayol’a göre yönetim her yerde uygulanabilecek evrensel ilkelere sahiptir. Ayrıca bu ilkelerin yönetsel etkinliği arttıracağını ileri sürmektedir. Söz konusu olan yönetimin genel ilkeleri; işbölümü, otorite, disiplin, kumanda birliği, yürütme birliği, genel çıkarların özel çıkaralara üstünlüğü, iş bedelinin ödenmesi, merkezîyet, hiyerarşi zinciri, düzen, hakkaniyet, memurda istikrar, teşebbüs, memurlar birliği şeklindedir (Fayol, 2013:46).

Öte yandan, Fayol, yönetim faaliyetinin beş işlevsel unsuru olduğunu belirtmiştir. Bu unsurlar; planlama, örgütlenme, kumanda, koordinasyon ve kontrol şeklindedir (Fayol, 2013:78-165). Bu beş işlevsel unsura verdiği önemden dolayı Fayol, işletme yönetimi yaklaşımını fonksiyonel ve süreç odaklı bir şekilde ele almaktadır. Ayrıca Fayol, yönetimle ilgili öne sürdüğü ilke ve unsurların özel ya da kamu sektörü fark etmeksizin her alan için uygun olduğunu ileri sürmüştür. Böylelikle Fayol'un ortaya koyduğu yönetimin ilkeleri ve unsurlarının kamu ya da özel fark etmeksizin yönetim düşüncesinin evrensel temel öğeleri olarak gösterilmektedir (Sözen, 2019:56).

2.3. Max Weber “Bürokrasi Teorisi ve Otorite”

Klasik yönetim düşüncesinin temelinde yer alan isimlerden birisi Max Weber'dir. Weber Alman bir sosyolog ve siyasal ekonomi uzmanıdır. Ayrıca Weber, çok yönlü bir düşünür niteliğindedir. Bu sebepten dolayı birçok disiplinin düşünsel temelinde yer edinmiştir. Weber'in klasik yönetim düşüncesinin temelinde yer almasına sebep olan nokta bürokrasi ve otorite kavramlarıdır. Çünkü Weber bürokrasi ve otorite kavramlarını toplumsal ve tarihsel bir temelde ele almış ve bu durumun çıktılarını şematik bir duruş ile formülize etmiştir. Bu noktada Ekonomi ve Toplum (Economy and Society) adlı eserinde görüldüğü üzere Weber; güç, egemenlik ve meşruiyet gibi kavramlardan yola çıkmıştır. Bu yaklaşımının sonundaysa otorite ve bürokrasi kavramlarına ulaşmıştır. Hatta ideal otorite ve ideal bürokrasi için rasyonellik ve yasallık düşüncesini bu kavramlara entegre etmiştir. Buna karşın Weber bürokrasiyi tanımlamaktan ziyade, “*iyi işleyen bürokratik yapı nasıl kurulabilir, bürokratik yapı nasıl iş yapmalıdır ve ideal tip nasıl olmalıdır*”, şeklindeki sorulara cevap aramıştır (Giddens, 2012:53; Şahin, 2014:64).

Bu çerçevede Weber'i anlamak için öncelikle otorite kavramına bakmak gereklidir. Weber otorite kavramını egemenlik temellerine uygun şekilde ele almış ve gruplandırmıştır. Bu temeller bağlamında Weber üç tür otoriteden söz etmektedir. Bu otorite tipleri; geleneksel otorite, karizmatik otorite ve rasyonel-yasal otoritedir (Weber, 2008:40). Weber'e göre geleneksel otorite; geleneksel gelişmelerin bir sonucu olarak onaylanan, gelenekler tarafından sınırlandırılan ve lidere karşı itaate dayalı olan bir otorite tipidir (Weber, 2012:335). Weber'e göre diğer otorite tipi karizmatik otoritedir. Karizmatik otoritede liderin ilhamına, kahramanlığına ve karizmasına karşı duyulan bir güven söz konusudur. Bu güven bağı ile toplum ve lider arasında güç ilişkisi oluşur ve böylelikle lider otorite sahibi olmaktadır (Weber, 2012:335).

Weber'in diğer otorite tipi ise ideal olarak belirttiği yasal-ussal otorite tipidir. Weber, yasal-ussal otorite tipinde otoriteyi yasal olarak kurulmuş düzenin bir çıktısı olarak belirtmektedir. Ayrıca bu otorite tipinde liderin emirlerinin biçimsel olarak yasallığı ve içerik olarak rasyonelliği oldukça önemlidir. Bu otorite tipinde liderin makam otoritesi yasallık ve rasyonellik dahilinde kaldıkça uzama ihtimaline sahiptir (Ritzer ve Stepnisky, 2014:133-134). Bu çerçevede yasal-ussal otoritenin varlığı akılcı ilkelere yani kanunlara bağlıdır. Kısacası yasanın üstünlüğü söz konusudur. Zaten Weber'e göre otoritenin meşruluğu üstün kılınan yasaların varlığına dayanmasıdır.

Weber denildiğinde akla gelen ilk kavram, bürokrasi¹dir. Weber, yönetim ve örgütlenme şekli olarak bürokrasiyi ele almış ve bunu teori haline getirmiştir. Bu yönü ile Weber, klasik yönetim düşüncesinin özellikle yapısal boyutunun temelini oluşturmaktadır. Weber, bürokrasi teorisinde politik bir yaklaşım gerçekleştirmiş ve yeni örgütlenme tarzı olarak bürokrasi kavramını kullanmıştır. Weber, bürokrasiyi patrimoniyal ve rasyonel (modern) olmak üzere ayırt etmiş ve bir bürokrasi türünden diğerine geçiş süreci üzerinde çalışmıştır. Patrimoniyal bürokrasinin geleneksel toplumların belirgin özellikleri arasında olduğunu belirtmiştir. Üstelik Weber, patrimoniyal tip bir bürokrasiyi istikrarsız bulmaktadır. Rasyonel bürokrasinin ise modern bir yapıda olduğunu belirtmiştir. Hatta rasyonel bürokrasiyi modern örgüt biçimi olarak ele almaktadır (Weber, 2004:319-320).

Bu çerçevede Weber otorite kavramından başlayarak ideal tip bürokrasi arayışını sonucunda yasal-ussal bürokrasiye ulaşmıştır. Weber'in yasal-ussal bürokrasinin temel özellikleri şu şekilde özetlenebilmektedir; (Weber, 2014:328-331; Baransel, 1993:169-170)

1 Bürokrasi (bureaucracy) kavramı birçok yönden farklı içerikle tanımlanabilse de basit olarak belirli bir idare sisteminde geçerli olan prosedürler ve işlerden oluşmuş yapıya karşılık gelmektedir. Bürokrasi kavramının ilk kez kullanımı 1745 yılında Vincent de Gournay'a aittir. Fakat her ne kadar kavramı kendisi bulmamış olsa bile bürokrasi denilince akla gelen ilk isim Max Weber'dir. Weber bürokrasi kavramına özgün bir içerik kazandırmış ve bilimsel olarak incelemiştir. Bu yönü ile Weber modern bürokrasinin kurucusu olarak kabul edilmektedir (Marshall, 1999:85; Eryılmaz, 2010:214-217).

- Hukuk kuralları ussal temele dayandırıldığı için tüm bireyler sürekli olarak bu kurallara uymaktadır. Çünkü bu kurallar kamusal görev niteliğindedir.
- Önceden belirlenmiş kanunlar ve kurallar vardır. Bu kurallara göre yapılacak işlemlerde kişilerin resmi yetki alanları belirlenmiştir. Böylelikle sorumluluk alanı nitelendirilmiştir. Ayrıca güç ve yetki kullanımında şartlar keskinleştirilmiştir.
- Bir emir komuta zinciri içinde denetimin hakim olduğu hiyerarşi sistemi vardır.
- Yasaların ve örgütsel faaliyetlerin yürütülmesi için teknik yeterliliğe, bilgiye ve norm değerlerine sahip kişiler liyakat ilkesi doğrultusunda görevlendirilmektedir.
- Yönetim ve üretim araçları yönetsel görevlilerin mülkiyeti ile ilişkili olmamalıdır.
- Hiçbir görev yeri onu dolduran görevlinin ya da yetkilinin kişinin malı ya da mülkiyeti değildir. Yani makam ya da görev yeri gayrişahsi bir niteliğe sahiptir.
- Yönetsel işlemler ya da kararlar yazılı olarak saptanıp, doküman ve dosyalama sistemi yazılı olarak kaydedilmektedir.

Bu doğrultuda, Weber tarafından ideal tip bürokrasi olarak ele alınan yasal-ussal bürokrasi modelinin işbölümüne dayalı, hiyerarşik bir yapıya sahip, liyakat ilkesini esas alan ve bürokratik yapının sürekliliğini öngören geniş ölçekli ve kapsayıcı bir bürokrasi anlayışı olduğu görülmektedir (Şahin, 2014:65-66). Bu özellikleri itibariyle yasal-ussal bürokrasi etkin ve verimli bir örgüt modelidir. Ayrıca oldukça güçlü ve kalıcı bir niteliğe sahiptir. Bununla beraber yasal-ussal bürokrasi genişleme ve büyüme eğilimindedir (Eryılmaz, 2019:82-83). Weber, ideal tip bürokrasisi ile sadece kamusal bir yönetim anlayışını değil aksine bütün yapılanmaların benliğine uygun bir tanımlama yapmıştır. Weber bürokrasiyi devlet aygıtı ile sınırlamamış ve bir örgütlenme şekli olarak ele almıştır.

2.4. Luther Gulick ve Lyndall Urwick “*POSDCORB*”

Luther Gulick, Amerikalı bir siyaset bilimcidir. Lyndall Urwick ise İngiliz bir yönetim danışmanıdır. Yönetim bilimi disiplinin temelinde yer almalarına sebep gelişme ise 1937 yılında yayınlanan “Papers on the Science of Administration” yani “Yönetim Bilimi Üzerine Notlar” adlı yapıttır. Bu yapıt kamu yönetimi ve yönetim bilimi ilkelerini ortaya koymaktadır (Bozkurt vd., 1998:269-270).

Gulick ve Urwick, Yönetim Bilimi Üzerine Notlar adlı bu eserinde Fayol’un beş yönetim unsurunu ele almış ve bu unsurları yediye çıkarmışlardır. Ayrıca İngilizce olarak baş harflerinden oluşturdukları bir kodlama ile bu ilkelerin popülerliğini günümüze kadar korumayı başarmışlardır. Söz konusu olan bu ilkeler İngilizce baş harfleri ile sıralanarak POSDCORB şeklinde kodlanmıştır. Bu ilkeler aşağıda yer aldığı şekilde sıralanabilmektedir; (Tortop vd., 1993:17).

- Planning (Planlama),
- Organizing (Örgütlenme),
- Staffing (Personel Alma),
- Directing (Yönetme, Kumanda Etme),
- Coordinating (Koordinasyon, Eşgüdüm),
- Reporting (Haberleşme, Rapor Etme),
- Budgeting (Bütçeleme ve Finans).

3. KLASİK YÖNETİM KURAMINDA İŞBÖLÜMÜ VE UZMANLAŞMA ANLAYIŞI

İşbölümü kavramı belirli amaçlar doğrultusunda bir ürünü veya metayı üretmek ya da devam ettirmek için verilen emeğin belirli esaslar dahilinde paylaştırılmış bir dizi koordineli ve basitleştirilmiş işlemler düzeni olarak tanımlanabilmektedir (Genç, 1991:49). Aynı zamanda işbölümünün sonucu olarak faaliyet sürecindeki işler paylaştırılmaktadır. Hatta böylelikle işi yapanlar uzmanlaşmaktadır. Ayrıca üretilen mal ve hizmetlerin verimliliği artmakta ve son olarak hizmette sürat ve etkinlik sağlanmaktadır. İşbölümünün bu gelişimi tarihsel

ve toplumsal bir gelişmenin sonucudur. Yani işbölümü insanlık tarihinde toplumun en küçük yapı taşı olan aileden başlamış ve günümüze kadar ulaşmıştır.

İşbölümünün kuramsal temeli Adam Smith'e dayanmaktadır. Smith, Milletlerin Zenginliği (The Wealth of Nations) adlı eserinde işbölümü kavramını ele almış ve kuramsal olarak açıklama getirmiştir (Esin, 1982:17). Smith işbölümü kavramının kökenini insanın tabiatından kaynaklanan doğal bir sonuç olarak görmektedir. Smith'e göre işbölümü zenginlik amacı doğrultusunda insan tarafından kurgulanmamış olup fayda gözetmeyen ve doğal bir şekilde işleyen faaliyetlerin sonucudur. Diğer bir ifadeyle işbölümü toplumda alıp verme yani takas etme gibi karşılıklı eylemlerin çıktısıdır (Smith, 2006:34).

Smith'in işbölümü düşüncesini toplu iğne örneği ile betimlemiştir. Smith'in verdiği iğne örneğindeki işleyiş şu şekilde özetlenebilir; Smith'e göre öncelikle bir işçi bir teli çekip germektedir, bundan sonrasında diğer bir işçi bunu düzeltmektedir, diğer aşamadaki üçüncü işçi bu teli kesmektedir, dördüncü kademe ise kesilen telin ucu bir işçi tarafından sivriltilmektedir, beşinci kademe ise işçi iğnenin tepesini ezmektedir. Böylelikle beş kademe ile iğnenin üretimi seri bir şekilde tamamlanmaktadır. Daha sonrasında iğnenin top kısmı içinde birkaç işlemin gerektiğini belirten Smith, iğneye topun yerleştirilmesi, iğnenin parlatılması ve iğnenin paketlenmesi için işi bölünmesi gerektiğini ifade etmiştir (Smith, 2006:28).

Verdiği toplu iğne örneği doğrultusunda eski yöntem ve işbölümü yöntemi ile bir kıyas yapan Smith şu sonuca ulaşmıştır. Eski yöntemde göre bir işçi günde yaklaşık 20 iğne üretebilmektedir. Oysa, işbölümü yönteminin benimsenmesi durumunda işçilerin yaptığı eylemde uzmanlaşacağı ve bu durumun sebep olarak günde 48.000 iğne üretileninin mümkün olduğunu ifade etmiştir. (Turner, 2014:345). Adam Smith'in işbölümü düşüncesine göre çalışan sayısı artırılmadan daha fazla üretim yapılabilir. Bu durumun sonuçlarıysa zamandan tasarruf, daha fazla ürün üretilmesi, görevlilerin yetenek ve kabiliyet seviyesi yükselmesi, genel refahın sağlanması şeklinde yorumlanmıştır (Smith, 2006:31; Simon vd., 1980:89-90).

Öte yandan, klasik yönetim kuramının yönetim anlayışı kusursuz, sistematik, verimli ve saat gibi işleyen bir anlayışı yansıtmaktadır. Klasik yönetim kuramının bu düşüncesi dört temel saça ayağına oturtulmuştur. Bunlar; işbölümü, hiyerarşi, yapı ve denetim şeklindedir (Şahin, 2014:54-55). Bu ilkelerden özellikle işbölümü ilkesinin önemi farklıdır. Çünkü klasik yönetim kuramında işbölümü yönetimin başlangıcı, maddi ve teknik temeli olarak görülmektedir. Bu konuda hakkında Fişek; (1975, 65) "*dinbiliminde 'ilk günah' neyse, toplumlar ve yönetim için işbölümü de odur*", ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca klasik yönetim kuramı tarafından benimsenen işbölümü anlayışı Adam Smith tarafından ortaya konan işbölümü düşüncesiyle büyük ölçüde örtüşmektedir. Yani klasik yönetim düşüncesinin temelinde yer alan işbölümü anlayışı Adam Smith tarafından ifade edilen işbölümü, uzmanlaşma ve verimlilik düşüncelerini yansıtmaktadır. Bu bağlamda, klasik yönetim kuramının öncü isimleri tarafından benimsenen işbölümü ve işbölümünün sonuçlarına dair yaklaşımlar aşağıda ele alınacaktır.

3.1. Taylor'un İşbölümü ve Uzmanlaşma Yaklaşımı

Taylor, Bilimsel Yönetim İlkeleri adlı çalışmasında yönetimi ilk kez bilimsel olarak incelemiştir. Taylor'un bilimsel yaklaşımının başlangıcında yer alan sorun verimsizliktir. Taylor, üretimde karşılaşılan verimsizlik ve israfı önlemek adına bilimsel bir yaklaşımla işlerin net bir şekilde belirlenmesini ve bu işleri yapmanın en iyi yolunun ne olduğu üzerinde durmuştur. Ayrıca belirlediği işleri gruplandırmış ve bu gruplara işçi tahsis etmiştir. Böylelikle her işçinin görevi belirli bir sınır dahilinde kalmıştır. Bu durum ise işbölümünün doğrudan karşılığıdır. Taylor, verimliliği artırma amacı doğrultusunda işbölümüne yönelmiş ve doğal olarak işbölümünün sonucu olan uzmanlaşma ile karşılaşmıştır. Ayrıca Taylor, işbölümü yöntemi ile verimliliğin sağlanacağını düşünmüş ve bunun sonucu olarak kurguladığı organizasyonda işbölümü ve uzmanlaşmayı gerekli koşmuştur (Taylor, 2016).

Taylor, benimsediği verimlilik esaslı bilimsel yönetim yöntemi konusunda standartların maksimum seviyede sağlanmasının üzerinde durmaktadır. Yani iş ve işçiler belirli bir standartta olmalıdır. Hatta iş usulleri ve iş süreleri de standart olmalıdır. Ancak böylelikle hareket ve zaman etütlerini kullanarak verimlilik amacına ulaşılabilir (Baransel, 1993:121). Ayrıca Taylor'a göre standart hale gelen iş ve işçinin vereceği sonuçlar bellidir. Üstelik eski yöntemlere kıyasla daha verimli olup daha hızlı çıktılar vermektedir (Şahin, 2014:57). Taylor, bilimsel yönetim düşüncesinde işbölümü ve uzmanlaşma ilkelerine yer vermiştir.

3.2. Fayol'un İşbölümü ve Uzmanlaşma Yaklaşımı

Fayol, Genel ve Endüstriyel Yönetim adlı çalışmasında yönetimin genel ilkelerini sıralamıştır. Sıraladığı 14 ilkeden ilki işbölümü ilkesidir. Fayol'a göre işbölümü ve işbölümünün sonucu olan uzmanlaşma yönetimin temel ilkelerindedir. Yani Fayol'un işbölümü ilkesine göre uzmanlaşma doğada mevcuttur. Çünkü herhangi bir canlının olduğu yerde yapılacak eylem belirli sınırlar dahilinde paylaşılmıştır. Bu durum sosyal ve toplumsal ilişkilerde hatta örgütsel yapılarda ve organizasyonlarda da böyledir. Yani işbölümü kaçınılmaz bir halde ve doğal olarak uzmanlaşmayı beraberinde getirmektedir (Fayol, 2013:46-47).

Fayol'un düşüncelerine göre işbölümünün temel amacı aynı emekle daha fazla ve daha iyi mal üretebilmektedir. Yani Fayol'a göre esas aynı girdi ile daha fazla çıktıdır. Fayol, daha verimli bir üretim düşüncesi için uzmanlaşmanın gerekli olduğunu belirtmektedir. Fayol, işbölümü ve uzmanlaşmanın olduğu üretimde verimlilik, uyum ve düzenin sağlanabileceğini düşünmektedir (Şahin, 2014:63). Bu çerçevede Fayol, işbölümü ve uzmanlaşma ilkelerine verimlilik, uyum ve düzen sağlama bağlamında bakmaktadır.

3.3. Weber'in İşbölümü ve Uzmanlaşma Yaklaşımı

Weber'in klasik yönetimdeki konumu bürokrasi düşüncesine dayalıdır. Weber'in bürokrasi düşüncesinde ideal bürokrasi anlayışı "yasal ve ussal" olarak ortaya ele alınmaktadır. İdeal bürokrasi tipinin yapı taşları işbölümü, otorite, hiyerarşi, yazılı kurallar, dosyalama, gayrişahsilik, disipline olmuş bir yapı ve resmi pozisyonlardan oluşan bir örgüt şeklindedir (Akçakaya, 2016:277). Ayrıca Weber, ideal bürokrasi düşüncesinde işlerin basit, rutin ve iyi tanımlanmış şekilde ilerlemesinin uygun olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncesi işbölümü ilkesini beraberinde getirmiştir (Zencirkıran, 2015:11).

Weber'e göre ideal bürokrasi için işbölümü ilkesinin esas olduğu söylenebilmektedir. Çünkü Weber, herkesin her işi yapmaması gerektiğini düşünmektedir. Buna ek olarak Weber, herkesin uzmanı olduğu işleri yerine getirmesi gerektiğini belirtmektedir. Weber'in bu görüşlerinin bir yansıması olarak birim ya da örgütlerin alt birimlere ayrıldığı ve böylelikle hiyerarşik bir yapının oluştuğu görülmektedir (Şahin, 2014:65). Böylelikle işbölümü ve işbölümünün sonucu olan uzmanlaşmayı Weber'de de görmek mümkündür. Çünkü Weber, bürokrasiyi uzmanlaşmış yeteneklerin kullanımı için uygun bir araç olarak görmektedir (Genç, 1991:50). Yani Weber'in bürokrasinde hiyerarşi ve işbölümü ilkeleri yer almaktadır. Çünkü örgüt içerisindeki yetkilerin kullanımı için böyle bir düzen ve sistem şarttır.

Ancak Weber'e göre bu akılcı sistemlerin irrasyonel boyutu da vardır. Weber, katı disiplin, denetim, işbölümü ve uzmanlaşmaya dayalı bürokrasilerin fazla özgürlük ve özerklikten ziyade çalışanların yaratıcılıklarını körelteceğine inanmaktadır. Ona göre, akılcılaşıma süreci, yaşamımıza anlam katan insani değerleri dışlayan bir süreçtir. Bu süreç insan yaşamının en mahrem alanlarına dek uzanılmaktadır. Yani birey akılcılaştırmış kurumların, organizasyonların ve etkinliklerin demir kafesine hapsolmaktadır (Marshall, 1999:11-12). Bu durumda Weber'e göre benimsenen işbölümü anlayışının rasyonel bir yanı olduğu kadar irrasyonel (akılcılığın akıldışılığı) bir yanı da vardır.

3.4. Gulick'in İşbölümü ve Uzmanlaşma Yaklaşımı

Luther Gulick, diğer klasik yönetim kuramcılarına benzer bir yaklaşımla işbölümü ilkesini ele almaktadır. Gulick, Henri Fayol'un yönetimin genel ilkelerini sıralarken ifade ettiği işbölümünü örgütün en önemli ilkesi olarak kabul etmektedir. Ayrıca Gulick, Fayol'dan farklı olarak akla yatkın işbölümünü öngörmektedir. Gulick, bir kişinin örgütte aynı zamanda ayrı yerlerde olamayacağı, iki farklı işle uğraşamayacağı ve ancak sınırlı bilgi ve yeteneğe sahip olabileceği durumlarını göz önünde bulundurmuş ve böylelikle akla yatkın işbölümü ilkesine yönelmiştir. Ayrıca Gulick işbölümünün etkin olabilmesi için koordinasyon yöntemine gerek olduğunu belirtmiştir. Böylelikle işbölümünün koordine edilmiş bir sistem içerisinde işleyeceğini öngörmüştür (Demiroglu Duyar, 2018:79-80).

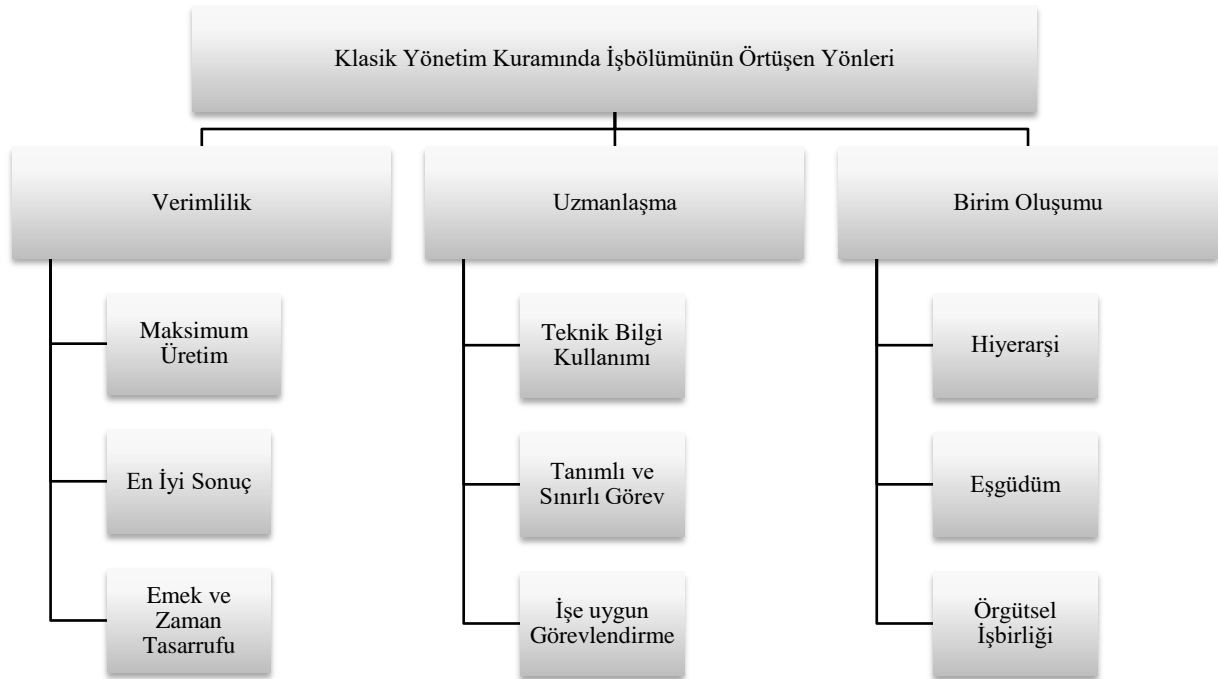
Bu bağlamda, Gulick'e göre bir yapı ya da örgüt içerisinde belirli bir sayıda insanın birlikte çalışmasının en iyi sonucuna ancak işbölümü yapıldığında ulaşılmaktadır. Gulick'e göre işbölümünün getirilerinden en önemlisi kişiler her birinin görev alanı belli olması ve bu durumun teknik ya da usulen uzmanlaşmayı beraberinde getirmesidir (Tortop vd., 1993:81-82). Bu durum her çalışanın yeteneklerinde ve kabiliyetlerinden en iyi şekilde yararlanılmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca yapılan işte zaman tasarrufu sağlanmaktadır.

3.5. Klasik Yönetim Kuramında İşbölümü ve Uzmanlaşma Anlayışının Şematik Duruşu

Klasik yönetim kuramı tarafından benimsenen işbölümü ilkesinin genel kabul görmüş sonuçları uzmanlaşma ve verimlilik şeklindedir. Bu yönü ile işbölümü ilkesi klasik yönetim kuramcıları tarafından örtüşen yönlerle sahiptir. Ancak işbölümüne yönelik gerçekleştirilen yaklaşımlar küçük nüanslarla birbirinden ayrılmaktadır. Bu sebepten dolayı, çalışmanın bu başlığı altında klasik yönetim kuramcıları tarafından benimsenmiş olan işbölümü ilkesininin örtüşen ve farklılaşan yönleri ele alınacaktır.

Öncelikle, klasik yönetim kuramcılarının ele aldığı işbölümünün ilkesinin temel sonuçlarının uzmanlaşma ve verimlilik olduğu görülmektedir. Ancak bu sonuçların yanı sıra işbölümü ilkesinin birim oluşumuna yol açtığı da aşikardır. İşbölümü ilkesinin bu üç sonucu bütün klasik yönetim kuramcıları tarafından benimsenmiş ve kabul görmüştür. Klasik yönetim anlayışına yansıyan bu ilkeler beraberinde bir takım ilkeleri de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda klasik yönetim kuramcılarının yönetim anlayışındaki işbölümü ilkesininin örtüşen yönleri şu şema ile gösterilebilir; (Genç, 1991:90; Baransel, 1993:193)

Şekil 1. Klasik Yönetim Kuramında İşbölümünün Örtüşen Yönleri

Kaynak: Genç, 1991:90; Baransel, 1993:193.

Şekil 1’de görüldüğü üzere; klasik yönetim kuramı tarafından ortaya konan işbölümü anlayışı üç temel sonuç ortaya koymaktadır. Bunlar; uzmanlaşma, verimlilik ve birim oluşumdur. Verimlilik sonucundan kasıt ise şemada görüldüğü üzere maksimum üretim, en iyi sonuç, emek ve zaman tasarrufudur. Bu ilkeler özellikle mühendis olan Taylor ve Fayol’un ön plana çıkarttığı ilkelerdir. Çünkü bu iki ismin üretim sistemindeki temel amaçları ve işbölümüne yönelmeleri verimlilik esaslıdır. Benzer bir şekilde Gulick de verimlilik ilkesini ele almıştır. Weber’in verimlilik konusundaki temel yaklaşımı ise ideal ve en iyi olarak nitelediği bürokratik yapının işleyişine ve rasyonelitesine dayalıdır. Böylelikle klasik yönetim kuramcıları tarafından benimsenen yönetim anlayışında verimlilik esaslı sonuç almak daimi amaç halindedir.

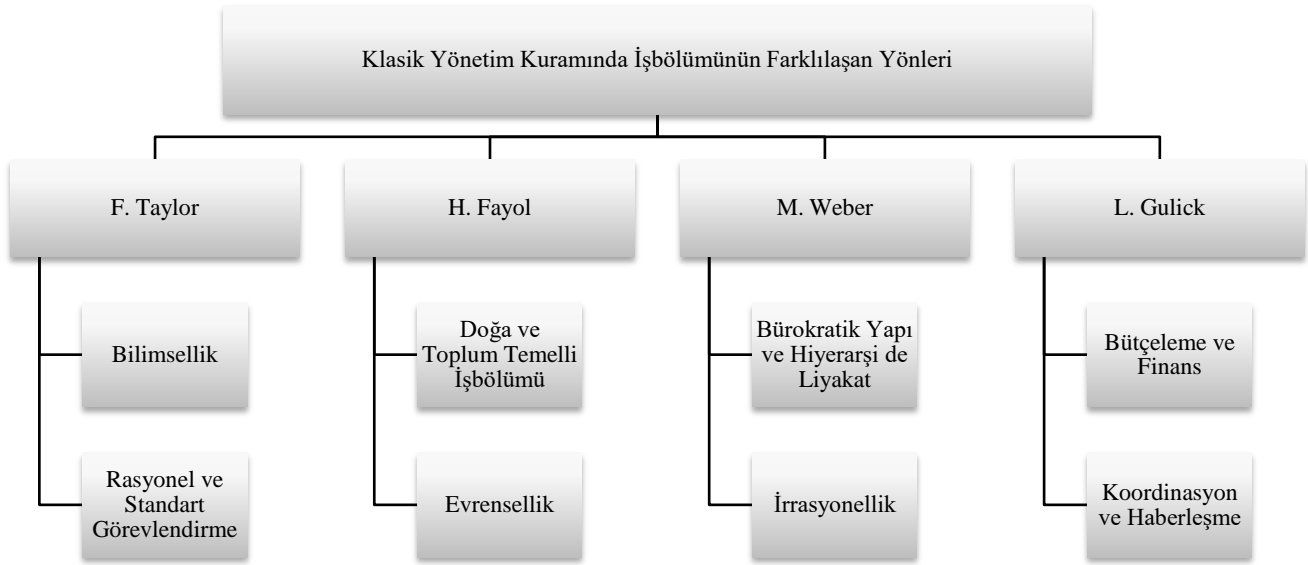
Klasik yönetim kuramcılarının işbölümü üzerinde ortak bir kaniya sahip oldukları diğer nokta ise uzmanlaşmadır. Uzmanlaşma ilkesi teknik bilgi kullanımı, tanımlı görev ve işe uygun görevlendirme gibi sonuçları kapsamaktadır. Özellikle Taylor, Fayol ve Gulick uzmanlaşma konusunda ortak fikirlere sahiptir. Çünkü uzmanlaşma hem işbölümü hemde verimlilik ilkeleri ile ilişki olan ve bu ilişkiyi güçlendiren bir ilkedir. Weber ise diğer üç kuramcıya benzer bir yaklaşımda bulunarak herkesin uzmanı olduğu işi yapması gerektiğini ifade etmektedir.

Klasik yönetim kuramcılarının diğer bir ortak noktası ise işbölümü sonucu birimlerin oluşmasıdır. Birim oluşumu hiyerarşik bir yapı oluşturarak örgütü parçalamakta, koordinasyon sistemi oluşturmakta ve örgütsel işbirliğini sağlamaktadır. Birim oluşumu; hiyerarşi, eşgüdüm ve örgütsel işbirliği gibi ilkeleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle örgütsel işbirliği ilkesi üretim ve yönetim sürecinin bütünsel olarak ele alınmasının bir

çıktısı olarak klasik yönetim kuramcıları tarafınan benimsenmiştir. Buna ek olarak hiyerarşi ve eşgüdümleme klasik yönetim kuramcılarının ortak noktası olma özelliğine sahiptir. Bu bağlamda, klasik yönetim kuramının öncüleri ve benimsedikleri yönetim anlayışı bağlamında işbölümü ilkesi; herhangi bir örgütün amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik olan, eylem ve etkinliklerin parçalara ayrılmasını savunan ve bu parçaların her birinin bir kişi (uzman/uzmanlaşan) tarafından yerine getirilmesi olarak ifade edilebilmektedir (Şahin, 2014:54-55).

Klasik yönetim kuramı tarafından benimsenen ilkelerin örtüşen yönlerinin olmasının yanı sıra farklılaşan yönleri de vardır. Özellikle klasik yönetim kuramcıları tarafından benimsenen yönetim anlayışının literatürde yer edinmesine sebep olan ve ön plana çıkan ilkeler işbölümü anlayışına da yansımıştır. Bu noktadan bakıldığında her ne kadar benzer ilkeleri benimsemiş olsalarda klasik yönetim kuramcılarının yönetim tarzları ve işbölümü anlayışları küçük nüanslar ile birbirinden ayrılmaktadır. Klasik yönetim kuramcılarının işbölümü ilkesi üzerinde farklılaşan yönetim anlayışları ise şu şema ile gösterilebilir;

Şekil 2. Klasik Yönetim Kuramında İşbölümünün Farklılaşan Yönleri

Şekil 2.'de görüldüğü üzere; Taylor, bilimsellik, rasyonel ve standart görevlendirme ilkeleri ile diğer klasik yönetim kuramcılarından ayrılmaktadır. Özellikle Taylor'un bilimsel yönetim anlayışı literatürde yer edinmiştir. Bu sebepten dolayı bilimsel yönetim denince akla Taylor'un gelmektedir. Bu noktada bilimsel yönetim anlayışının oldukça kapsamlı olduğunu unutmamak gerekir. Çünkü Taylor'a göre bilimsel yönetim rasyonel, sistematik ve uyum içerisinde olan bir yönetim düşüncesini yansıtmaktadır. Bu kapsamlı ve bilimsel yönetim yaklaşımı ile Taylor klasik yönetim kuramı içerisindeki farkını ortaya koymaktadır.

Diğer bir yönetim kuramcısı olan Fayol ise Taylor'a benzer şekilde olsa yönetimi kuramsal bir yaklaşımla ele almıştır. Üstelik doğa ve toplum temelli bir işbölümü ve uzmanlaşmayı kaynak edinerek yönetime dair ilkeleri sıralamıştır. Fayol, örgütsel ve yönetsel yapıların ötesinde toplumsal bir ilke olarak işbölümü ilkesini benimsemiştir. Fayol söz konusu olan 14 yönetim ilkesini ise evrensel bir nitelikte olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü Fayol, işbölümü anlayışını doğa, toplum ve sosyal ilişkilerin bir çıktısı olarak ele almış ve geçerliliklerinin daimi olduğunu savunmuştur.

Luther Gulick ise Taylor ve Fayol'a benzer bir şekilde işbölümü ilkesini ele almıştır. Gulick, Fayol'un yönetim unsurlarından yola çıkarak yönetim ilkelerinin kapsamını genişletmiştir. Bu süreçte bütçeleme ve finans ilkesine yönetimin ilkeleri arasında yer vermiştir. Ayrıca koordinasyon, eşgüdüm ve haberleşme ilkesini ön planda tutmuş ve akla yatkın bir yönetim için bütün bu ilkeleri gerekli bulmuştur. Gulick'ın ön plana çıkarttığı ilkeler her ne kadar diğer yönetim kuramcıları ile ortak bir duruş sergilese de bu ilkeler literatürde POSDCORB olarak ayrı bir konum elde etmiştir.

Klasik yönetim kuramcıları arasında işbölümü ilkesine yönelik olarak en farklı yaklaşımı Max Weber yapmıştır. Weber, bürokrasi, otorite ve hiyerarşi bağlamında işbölümü ilkesine yönelmiş olsa da işbölümü sonrası uzmanlaşma tezine yönelmemiştir. Weber'e göre görevlendirme de uzman olanın tercih edilmesi esas edinilmiştir. Bu noktada Weber, diğer yönetim kuramcılarına göre daha somut bir yaklaşımla liyakat ilkesini ortaya koymaktadır. Çünkü Weber, herhangi bir görevlendirme sonucu uzmanlaşma anlayışını değil, o görevin niteliğine göre uzman olanı görevlendirme anlayışını benimsemiştir. Öte yandan, Weber, ideal bürokrasi için

önemli bir ilke olarak işbölümü ilkesini benimsemiş olsa da bu rasyonel yaklaşımların irrasyonel bir boyutu olduğunu ileri sürmüştür. Bu yönü ile Weber; işbölümü ve uzmanlaşma ilkelerini örgütün yapısı ile ilgili olarak Üstelik rasyonel sistemlerin irrasyonelleri nitelemesi ile paradoksal bir yaklaşım gerçekleştirmiştir. Bu yönüyle Weber diğer klasik yönetim kuramcılarından büyük ölçüde ayrılmaktadır.

4. İŞBÖLÜMÜ VE UZMANLAŞMA ANLAYIŞINA ELEŞTİREL BAKIŞ

Adam Smith, işbölümünün verimlilik gibi etkili avantajlarının yanı sıra işbölümünün giderek insan yeteneklerinin körelmesine yol açtığını vurgulamıştır. Hatta Smith, işbölümünün mesleki olarak yapılan eylemin bütünsel süreçinden üzerinde uzaklaşıldığı ifade etmektedir. Böylelikle insanın yeteneklerinin yapılan iş ile sınırlandığını söylenebilmektedir (Esin, 1982:17). Smith'ten sonrada işbölümü ve uzmanlaşma ilkelerine dair getirilen birçok eleştiri mevcuttur. Bu eleştiriler insan davranışları, örgüt yapısı, insan tabiatı ve toplumsal düzen gibi noktalar üzerinden yola çıkarak ilerlemiştir. Eleştirilerin temel dayanağı ise işbölümü ve uzmanlaşma ilkelerinden dolayı yönetim ve üretim sürecinin bir makine olarak görülmesine dayanmaktadır. Ayrıca insanlar da bu işleyen makinenin bir parçası olarak görülmüştür (Baransel, 1993:209-210). Bu durum işbölümünün potansiyel bir tehlike, tehdit, bozulma ve sorun olarak yorumlanmasına sebep olmuştur.

İşbölümü ve uzmanlaşma anlayışının iktisadi, toplumsal ve yönetsel bir boyutu vardır. Bu sebepten dolayı işbölümüne karşı getirilen eleştiriler bir noktada paralellik gösterse de eleştiri yapılan nokta, kullanılan kavram ve çıktılar farklılık göstermektedir. Bu sebepten dolayı söz konusu olan bu çalışmada işbölümü ve uzmanlaşma ilkelerine dair eleştirel yaklaşımlar Max Weber, Karl Marx, Emile Durkheim, Ivan Illich ve George Ritzer üzerinden ele alınacaktır.

4.1. Max Weber'de İşbölümü ve Uzmanlaşma Eleştirisi

Klasik yönetim kuramının önemli isimlerinden birisi olarak Weber'in vurguladığı "akılcılığın akıldışı" yaklaşımı işbölümü eleştirisinin temel dayanaklarından birisidir. Weber, katı disiplin, denetim, işbölümü ve uzmanlaşmaya dayalı bürokrasilerin işçilerin yaratıcılıklarını körelteceğine inanmaktadır. Weber'e göre, akılcılaşma süreci, yaşamımıza anlam katan insani değerleri dışlayan bir süreçtir. Bu süreç insan yaşamının en özel alanlarına kadar uzanmaktadır. Hatta bu süreç giderek yaşamımızın efendisi haline gelmekte ve tahakküm altına almaktadır (Aytaç, 2005:327). Bu bağlamda, Weber'e göre modern toplumların rasyonel eğilimlerinin bir çıktısı olarak örgütsel yapıların içerisinde birey rasyonelitenin "demir kafesine" hapsolmektedir (Marshall, 1999:11-12). Buna sebep olan ana unsurlar ise işbölümü ve aşırı uzmanlaşmadır.

Weber'in demir kafes metaforu ile ortaya koyduğu eleştirel yaklaşıma göre; bireyin işbölümü ve uzmanlaşma sonucunda demir kafese hapsediği görülmektedir. Bu noktada aşırı uzmanlaşmış üretim sürecinin toplumsal bedeli; bireysel emeğin ve zihinsel becerilerin gerilemesi ve körelmesidir. Çünkü Weber'e göre aşırı işbölümü ve uzmanlaşma sonucu bireysel özgürlükler yitirilecek ve insanların ruhsuzlaşacaktır. Bu durum ileri toplumların örgütlenmesinin hem bir sonucu hem de bir bedeli olarak değerlendirilebilmektedir (Önder, 2016:50-51). Bu çerçevede Weber'in rasyonel olarak vurguladığı ilkelerden biri olarak işbölümünün irrasyonel bir yanı vardır. Yani işbölümü ve işbölümünün sonuçlarının akıldışı boyutları vardır. Weber demir kafes metaforu ve akılcı sistemlerin akıldışı boyutlarıyla işbölümünün bireyin özgürlüğüne karşı bir tehdit oluşabileceğini ortaya koymaktadır. Weber'e göre bu tehdit durumu ileri derecede örgütlenme, bürokratikleşme, kurumsallaşma ve işbölümünün sonucudur.

4.2. Karl Marx'da İşbölümü ve Uzmanlaşma Eleştirisi

19. yüzyılda yaşamış bir Alman düşünür olan Marx; iktisadi, beşeri, politik ve toplumsal konularda fikirler ve tespitler ortaya koymuştur. Marx'ın en çok dikkat çektiği tespitlerinden birisi "yabancılaşma" terimidir. Marx, emek ve insan doğası arasında doğal bir ilişki olduğuna inanmaktadır. Fakat bu ilişkinin kapitalizm tarafından engellendiğini düşünmektedir. Marx'a göre bu engelin sonucu ise yabancılaşmadır. Marx'a göre yabancılaşma terimi bireylerin birbirlerinden, bir ortamdan veya bir süreçten uzaklaşmalarına karşılık gelmektedir. Ayrıca Marx yabancılaşmayı toplumun ve işletmelerin gelişmesinin önünde bir engel olarak bulmaktadır (Marshall, 1999:798).

Öte yandan, Marx, işbölümüne yabancılaşma perspektifinden bakmaktadır. Çünkü Marx'a göre işbölümü emeğin, hayatın, toplumun ve insanın dışsallaştırılması ya da yabancılaştırılmasıdır (Marx, 2013:139). Bu

noktada Marx kapitalist sisteminin temel dinamiği olan işbölümü sonucunda emek gücünün üretim sürecinin tamamına yabancılaşması ve bu sayede kolay yönetilebilmesi üzerinden eleştiriler getirmiştir. Marx işbölümünü kapitalist sistemin temel bir uzantısı olarak görmektedir. Üstelik Marx, insanların emek güçlerini sattıkları koşullara dayalı olarak işbölümünün şekillendiği görüşündedir. Böyle bir durum insanların hem üretim sisteminin denetimine hem de ürettikleri ürünlere yabancılaşmasına sebep olmaktadır. Böylelikle oluşan toplumsal sistemin bireyin üzerinde bir tahakküm sürdüğünü düşünülmektedir. Yani üretilen ürün ve oluşan toplumsal sistem işçilere hükmeden bir güç haline gelmektedir (Borlandi vd., 2011:895).

Marx, işbölümünü emek sürecinin bütünselliğini parçalayan, öznel çıkarları ortak çıkarların karşısına yerleştiren, bireye dışarıdan dayatılan, onu köleleştiren yabancılaştıran bir etken olarak görmektedir. Marx'ın bu düşüncesi liberal politikaların ilerleyişi ve bunun neticesinde yaşanan bireyin başta kendisi olması üzere birçok şeye yabancılaşmasını anlatmaktadır. Çünkü Marx'a göre işbölümü bireyin yeteneklerini geliştirmekten ziyade bu yetenekleri kısıtlamaktadır (Demirer ve Özbudun, 1999:22). Bu yönü ile Marx'ın yabancılaşma düşüncesi 19. yüzyılda yer almasına rağmen klasik yönetim kuramının işbölümü ve uzmanlaşma anlayışının eleştirel yapı taşlarından birisi olmuştur.

Bu bağlamda, Marx'a göre işbölümü insanların birçoğunun öz yetenekleri doğrultusunda iş yapmalarına engel olmaktadır. Yani işbölümünün ve uzmanlaşmanın sonu nihai amaçtan uzaklaşan ve sürecin bütününe yabancılaştıran ve bireyin yeteneklerini körelten bir durumdur. Üstelik Marx'a göre bu yabancılaşmanın kapsamına kişinin kendisi, işi ve çevresi dahildir (Önder, 2016:44). Marx'a göre bu durum potansiyel bir tehlike niteliğindedir. Marx, işbölümünü emeğin verimliliğini ve toplumun zenginliğini arttıran bir etken olarak görse de insanı mekanik bir varlık durumuna düşüreceği hatta kapitalizm geliştikçe işçiler yoksullaştıracağını ileri sürmektedir. Bu sebepten dolayı Marx, yoksullaşmayı önlemek ve yabancılaşmayı engellemek için işbölümünün ortadan kaldırması gerektiğini düşünmektedir (Turhan, 2017:38).

4.3. Emile Durkheim'da İşbölümü ve Uzmanlaşma Eleştirisi

Emile Durkheim 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında yer edinen önemli bir düşünürdür. Fransız bir sosyolog olan Durkheim sosyal bilimlerin toplumbilimsel düşünce ve araştırma alanının en önemli isimleri arasında yer almaktadır. Durkheim'ın düşünceleri yansıtan temel eseri ise "Toplumsal İşbölümü" adlı çalışmasıdır. Durkheim (2006); bu çalışmada bireylerden oluşan toplumun nasıl toplum haline geldiğini ve toplumdaki fikir birliğinin nasıl gerçekleştiğini ele almaktadır. Durkheim'a göre toplumun dayanışmasının ve düzenin kaynağı işbölümüdür. Durkheim'a göre; işbölümü farklı fakat bir bütün dahilindeki faaliyetleri yerine getiren kişi ya da grupları koordine etmeyi sağlayan, istikrarlı bir düzeni anlatmaktadır (Aydın, 2014:216-217). Bu çerçevede Durkheim, işbölümünün toplumların nüfus büyüklüğü, yoğunluğu ile doğru orantılı olarak ilerlediğini düşünmektedir. Ayrıca Durkheim, işbölümünü söz konusu bu ilerlemenin gerçekleşmesinde bir araç olarak değil belirleyici bir neden olarak ele almaktadır (Durkheim, 2006:306). Hatta Durkheim'a göre toplumlar daha çok gelişmek ve büyümek için daha büyük bir işbölümü yapılması gerektiği görüşündedir. Çünkü insanları, birbirine bağımlı olmaya zorlayarak bir araya çeken unsur işbölümünün kendisidir. Bu noktada işbölümünün gerçek işlevi insanlar arasında bir dayanışma duygusu yaratmaktır (Ritzer ve Stepnisky, 2014:85).

Durkheim'a göre iki tip dayanışma vardır. Bunlar; mekanik dayanışma ve organik dayanışmadır. Durkheim, bir toplumun üyelerinin oluşturduğu bireylerin inanç ve duygularının tümü o toplumun yaşam tarzını ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bu yaşam tarzı bir ortak bilinç ortaya koymaktadır. Yani toplumda yaygın ve kapsayıcı bir benzerlik oluşunu ifade eder. Durkheim, bu tarz bir toplumda benzerliğe dayanan dayanışma türünü "mekanik dayanışma" olarak ifade etmektedir. Durkheim'ın diğer dayanışma türü organik dayanışmadır. Durkheim'a göre organik dayanışma işbölümüne dayanan toplumsal yapılanma durumunda mevcuttur. Hatta işbölümünü toplumu bir arada tutan bir organik bağ olarak vurgulamaktadır. Bu organik bağ bireyi topluma bağlamaktadır (Durkheim, 2006:143-146). Ayrıca Durkheim, toplumlarda işbölümü arttıkça benzerliğe dayanan mekanik dayanışmanın zayıfladığını, buna karşın işbölümüne dayanan organik dayanışmanın güçlendiğini belirtmektedir (Genç, 1991:50). Bu bağlamda, Durkheim'a göre toplumdaki işbirliği ve dayanışma duygusu işbölümünün bir sonucudur. Hatta işbölümü ilerledikçe bu organik ve duygusal dayanışma bağı daha sürekli hale gelmektedir (Durkheim, 2006:448).

Bu çerçevede Durkheim, işbölümünü bir toplumsal dayanışma olarak ele almıştır. Fakat Durkheim, işbölümünün "kural dışı" biçimleri olduğunu da belirtmektedir. Bu kural dışı yani anormal işbölümü biçimleri ise şu şekildedir; kurlsız (anomik) işbölümü, zorlamaya dayalı işbölümü ve zayıf bir şekilde koordine edilmiş olan işbölümüdür (Ritzer ve Stepnisky, 2014:90-91). Kural dışı olarak belirtilen işbölümü biçimleri hukuki düzenin veya uzmanlaşmış işlevlerin koordine edilemediği zaman ortaya çıkmaktadır. Durkheim, işbölümünü

toplumların kaçınılmaz evriminin doğal bir sonucu olarak görmektedir. Ayrıca Durkheim, bu evrimin hızına yetişemeyen toplumların ekonomik ve ahlaki düzenlemelerin anomiyeye dönüşeceğini vurgulamaktadır. Durkheim, işbölümünün kural dışı olan türlerinin ortaya çıkması durumundaysa toplumda dayanışmanın olmayacağını belirtmektedir (Turhan, 2017:40). Buna ek olarak Durkheim, toplumsal işbölümünde uzmanlaşmadaki ilerlemenin toplumsal bağlılıkta çöküşü kolaylaştıracağını da ileri sürmektedir (Borlandi vd., 2011:895). Bu yönü ile Durkheim, uzmanlaşma üzerinden yaptığı eleştiri ile Marx'ın üretim sürecine yabancılaşan insanın mekanik bir varlık gibi yorumlanmasına paralel bir duruş sergilemektedir. Fakat Marx'tan farklı olarak Durkheim, işbölümünün bir insanı makineye çevirmesi zorunlu bir sonuç olarak değil istisnai bir durum olarak ele almaktadır. Çünkü Durkheim'a göre birey, amacını bilmeyen bir makine olmayıp, bir amaca doğru gittiğinin farkındadır.

Bu bağlamda, Durkheim'a göre işbölümü sonucu insanın bozulmasının sebebi kural-dışı olan işbölümünün yapılması ve bunun sonunda yaşanan anomiyedir. Buna karşılık Durkheim işbölümünü normal olduğu dönemlerde bireyi bulunduğu sürecin içine hapsedmediğini belirtmiştir. Fakat normal bir dönemde olan işbölümünün de sürecin ötesini görmeyi engellediğini vurgulamaktadır (Durkheim, 2006:417-426). Son olarak Durkheim, işbölümünün ve uzmanlaşmanın temelinde yer alan bir unsur olarak kuralın ahlaki değeri olması gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü ahlak toplumsal dayanışmanın tümünü kapsayan bir düşüncedir. Anomiyedir durumundaysa ahlaki değerler yoktur. Yani işbölümü sonucunda insanın emeğinin karşılığı alması tamamen ahlaksal yaşantıya ve işbölümü anlayışının özüne bağlıdır (Durkheim, 2006:451-462).

4.4. Ivan Illich'de İşbölümü ve Uzmanlaşma Eleştirisi

Ivan Illich 1926 yılında Avusturya'nın başkenti Viyana'da doğmuştur. Illich, çağdaş batı kültürü, toplum bilimi, eğitim, çalışma hayatı, ekonomik gelişme ve sağlık gibi alanlardaki çalışmalarıyla birçok eleştirel incelemeler kaleme almıştır. Eleştirel incelemelerinde özellikle sanayi toplumlarında ortaya çıkan kapitalist düşüncenin serbest piyasayı ve buna dayalı önceliklerini ele almıştır. Hatta bu önceliklerin azami şekilde kurumsallaşmaya yol açtığına dair eleştiriler getirmiştir. Okulsuz Toplum, Tüketim Köleliği ve Körelten Meslekler gibi çalışmaları bu kurumsallaşma sürecini vurgulayan önemli eserlerdir.

Ivan Illich, eserlerinde kurulu olan mevcut düzenin varlığına ve işleyişine yönelik radikal eleştiriler getirmiştir. Bu eleştirilerinin temel dayanağı ise özgür toplum ve modern toplum arasındaki farklılıklardır. Illich, modern toplumu çağdaş olarak nitelendirmiş ve okullu toplumun bir çıktısı olarak belirtmiştir. Illich, ideal toplumu ise okulsuz yani kurumsallaşmamış toplum olarak belirtmektedir (Günay, 2019:94). Illich, bu toplum türlerinden birisi olarak özgür toplumdan yana bir duruş sergilerken çağdaş toplum anlayışına karşı çıkmıştır. Çünkü Illich, çağdaş toplumun daha fazla kurumsallaşma ve uzmanlaşma ürettiğini düşünmektedir. Hatta çağdaş toplumun bireylerin kendi kararlarını vermesi engel olduğunu ya da söz sahibi olma hakkından yoksun bıraktığını ileri sürmektedir (Illich, 2006:7).

Illich tarafından çağdaş ya da modern olarak nitelenen toplum Batı toplumlarıdır. Çünkü Illich, kurumsallaşma ile Batı toplumlarını temel yapı taşları olan; sanayileşme, kapitalizm, teknoloji ve tekelleşen üretim süreci gibi unsurlarını eleştirmektedir. Illich'e göre bu unsurlar bireyin özgür iradesini körelten bir süreçtir. Yani birey bu sürece dahil olduğunda kendisini, çevresini ve bulunduğu süreci keşfedememektedir. Üstelik çağdaş toplumlardaki bu durum yani kurumsallaşmış değerler sistemi bireyin ruhsal yıkımına sebep olmaktadır (Illich, 2006:13-14). Kurumsallaşan değerler sistemi ile belirttiği ve bireyin hem kendisini hem de çevresini keşfedemediği bu süreç bir makine metaforu olarak yorumlanabilmektedir. Çünkü Illich, Okulsuz Toplum adlı çalışmasında eğitim üzerinden getirdiği eleştirilere göre okulda tek tip ve kısıtlanmış birey yetiştirildiğini ve kanıtlanmış bilginin öğretildiğinin vurgulamaktadır. Yani bireyler kurumsallaşmış ve sektörelleşmiş bir kurum olan okulda tıpkı bir fabrika çıktısı haline gelmektedir. Neticede tekdüze bir eğitimin çıktısı olan birey; sermayenin akıl üzerindeki tahakkümüne, kamu hizmeti yanılığına, üretim ile tüketim sürecindeki elemanların yabancılaşmasına tanık olmakta ve boyun eğmektedir. Yani birey kişisel gelişim ve yaratıcılıktan uzaklaşmakta böylelikle birçok gerçeğe karşı yabancılaşmaktadır (Illich, 2006:40). Bu çerçevede Illich, bireyin aldığı eğitimden, toplumun yapısından, uzmanların üstlendiği rolden, kamunun verildiği hizmetten, ihtiyaçların zorlayıcı bir bağ haline geldiğinden yola çıkarak çağdaş toplumun sanıldığı kadar verimli olmadığını ortaya koymaktadır.

Illich, verimliliğin bir noktadan sonra verimsizliğe dönüşmesinin temel sebebinin kitlesel üretimin parçalanması (işbölümü) ve bunun neticesinde yaşanan uzmanlaşma olarak görmektedir. Çünkü üretim sürecinde olsun ya da olmasın toplumdaki bütün kurumlar büyümelerinin (kurumsallaşmalarının) belirli bir aşamasından sonra radikal bir monopoli haline gelmektedir (Illich, 1994:34). Yani bir konuda ya da bir noktada kurumsallaşmış ve

sektörelleşmiş olan bu kurumlar bir fabrika gibi tekel haline gelmektedir. Bu durum bireyin kurumlara dahil olmasına yani bireyi fabrika sürecindeki bir makinenin bir dişlisi olmasına yöneltmektedir.

İşbölümü ve uzmanlaşma örgütsel yapı içerisinde bireye, halka, yöneticiye ve topluma karşı önemli güç haline gelebilmektedir. Bu güç Ivan Illich, tarafından potansiyel bir tehlike olarak görülmektedir. İşbölümü ve işbölümü sonucunda uzmanlaşma gittikçe karmaşıklaşan toplumsal yapıda kaçınılmaz zorunluluk haline gelmektedir (Illich, 1994:20). Yani eleştirilerin odağı aşırı kurumsallaşmış ve profesyonellerin elinde bulunan yapılanmadır. Bu noktada, Illich; (2006) uzmanlaşma, profesyonelleşme ve kurumsallaşma neticesinde bireyin tekdüze haline geldiğini ifade etmektedir. Böylelikle birey sermaye ve üretim sürecinin tahakkümü altında girmektedir. Yani birey kişisel gelişim ve yaratıcılıktan uzaklaşmakta ve birçok gerçeğe karşı yabancılaşmaktadır.

Illich, kurumsallaşmış ve yabancılaşmış modern bir toplum içerisinde bireyin kapitalist düzenin bir parçası (dişlisi) konumuna geldiğinde işleyen düzenin dışına çıkamayıp sistemi durduramadığı görüşündedir. Bu durumun temel sebebi ise kurumsallaşmaya sebep olan kapitalist düşüncenin işbölümü ve uzmanlaşma anlayışıdır. İşbölümü ve uzmanlaşma sonucu yaşanan kurumsallaşma bireyi bünyesine almakta ve köreltmektedir. Buna karşılık Illich çözüm olarak halkın uzmanlar tarafından ihtiyaç diye yamayan şeylerin eksikliğini duymaya hazır hale gelmesi gerektiğini belirtmektedir. Ancak böylelikle birey kendisini körelten ve tahakkümü altında alan süreç ve kurumlardan kurtulabilecektir (Illich, 2000:53). Bu noktada küresel bir denge kurma yolunda harcanan çabaların karşılığında ancak değerlerin kurumsallaştırma dışına atılması sonucunda ulaşabileceğini düşünmektedir (Illich, 2006:140). Yani bireyin yetenek ve değerlerinin doğal bir şekilde gelişmesi; işbölümü ve uzmanlaşma düşüncesinin köreltici boyutunun ve hapsedici tahakkümünün kırıcı gücüdür.

4.5. George Ritzer'de İşbölümü ve Uzmanlaşma Eleştirisi

1940 tarihinde New York'ta doğmuş olan George Ritzer küreselleşme, tüketim, modern ve postmodern sosyal teori gibi alanlarda çalışmalar yapmış bir sosyologdur. Özellikle 1993 yılında Amerikan fast food zinciri olan McDonald's'a yönelik yaptığı eleştirel çalışması ile dikkat çekmiş bir isimdir. McDonaldlaşma üzerine yaptığı eserin ismi "Toplumun McDonaldlaştırılması" şeklindedir. Bu çalışmasında çağdaş toplum yaşamının değişen karakteri üzerine bir inceleme yapmıştır. Ritzer, McDonald's düşüncesini küreselleşmenin etkisiyle gıda sektörünün üzerine çıktığını ve hatta toplumun birçok alanında yer edindiğini düşünmektedir. Diğer bir ifadeyle Ritzer, McDonaldlaştırılma'nın dünyaya egemen olma süreci ve bu sürecin temel bir paradigması olduğunu belirtmektedir (Ritzer, 2011:23).

McDonald's anlayışının kapsamının giderek artan yapısını inceleyen Ritzer, bu yapıda dört boyut ile karşılaşmıştır. Ritzer'e göre bunlar; verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve denetim olarak ele almıştır (Ritzer, 2011:34-38). Ritzer'e göre bu dört unsur McDonaldlaştırılma'nın temel başarı sebebidir. Çünkü bu dört ilke işlemekte olan süreci daha akılcı bir sistem haline getirmektedir. Yani bu ilkeler McDonaldlaştırılma'nın temel bileşenleridir. Üstelik Ritzer'e göre bu ilkeler modern bürokrasinin temelini oluşturmaktadırlar. Ritzer, McDonald adındaki bir yemek şirketi emperyalist bir yöntem izleyerek bu dört unsur ile birçok toplumu empoze ettiğini iddia etmektedir. Bu yönü ile McDonaldlaştırılma kavramı kapitalizm ile ilişkili olduğu görülmektedir. Ritzer'in bu eleştirel yaklaşımı; kapitalizme ek olarak Taylorist ve Fordist düşüncelerin işbölümü, uzmanlaşma ve verimlilik anlayışlarını da kapsamaktadır (Kesken ve Karadeniz, 2011:3771).

Ritzer'e göre McDonaldlaştırılma eleştirisi Max Weber'in akılcılık kuramının bir uzantısıdır. Weber'in akılcılık kuramı insanların belirli bir amaç için en elverişli araç arayışına yönelik olan kurallar ve yapılar karşılık gelmektedir. Buna ek olarak konulan amaç için optimum araçları insanlar kendi başlarına keşfetmek zorunda değildir. Çünkü bu araçlar zaten keşfedilmiş ve kurumsallaştırılmıştır. Weber, bu durumda modern kurumların giderek akılcı hale geldiğini, insanları keşfetmekten uzaklaştırdığını ve insanları tahakküm altına aldığını öngörmektedir (Ritzer, 2011:51). Bu çerçevede akılcılaştırılmış sistemler insanları kendilerine uygun gördükleri şeylere sorgulamasına imkan vermeden yönlendirebilmektedir. Hatta bu kurumsallaşma sonucu McDonald's gibi bir sistemin yemek kültürü olmaktan öteye geçerek toplumu, insanı ve yaşam biçimlerini kapsayan bir kültür haline geldiği söylenebilmektedir. Bu noktada, Ritzer, Weber'in "akılcılaştırmanın demir kafesi" kavramına göndermede bulunarak "McDonaldlaştırılmanın demir kafesi" kavramını ortaya atmaktadır (Ritzer, 2011:209). Yani Ritzer, Weber'in akılcılığın akıldışılığı düşüncesinden yola çıkarak McDonaldlaştırılma'nın rasyonellik eleştirisini yapmıştır.

Bu bağlamda, Weber'in demir kafesi, rasyonel ve irrasyonel yaklaşımlarından hareket eden Ritzer; bir örgütsel yapı içerisindeki işleyişin verimsizliğe yol açtığını ifade ederek buna sebep olan işbölümü ve uzmanlaşmayı anlayışlarını eleştirmektedir. Özellikle McDonald's düşüncesindeki katı kurallar, parçalanmış görevler, belirli bir alana tanınmış sorumluluk, rutin hale gelen işleyiş ve amaca ulaşmaya yönelik optimum araç kullanma düşüncesi Ritzer'in işbölümü ve uzmanlaşma konusundaki eleştirilerini yansıtmaktadır (Ritzer, 2011:47). Bu eleştirilere göre; McDonalddlaştırılma düşüncesinin rasyonel verimlilik için işbölümü anlayışı diğer bir ifadeyle akılcı sistemler insani değerleri reddetme eğilimindedir. Akılcı sistemler teknik olarak refaha katkı sağlasa da, birey ve toplum için makineleşme, psikolojik çöküntü, toplumsal bozulma, değer ve yetenek kaybı gibi olumsuzluklara ve sorunlara kaynaklık etmektedirler (Kesken ve Karadeniz, 2011:3774). Ritzer'in bu eleştirideki temel düşünce; akılcı sistemlerin kaçınılmaz olarak akıldışı sonuçlar üretmeleridir. Bu sebepten dolayı Ritzer'e göre akılcı sistemler çoğunlukla mantıksızdır. Yani Ritzer, McDonalddlaştırma'nın verimsizlik, öngörülemezlik, hesaplanamazlık ve denetim kaybına yol açtığını ileri sürmektedir. Bu durum akılcı sistemlerin hizmet verdiği bireyleri ve insan aklını inkar eden mantıksız sistemler olduğunu göstermektedir (Ritzer, 2011:179-180). Bu bağlamda, birey olgusunun kaybolduğu ve akılcı sistemlerin sanıldığı kadar verimli olmadığı söylenebilmektedir. Ayrıca akılcılaştırılmış sistemlerin bir çıktısı olarak toplum gidecek yeri olmayan yapılar ağın dönüşmektedir. Üstelik bu ağdan kaçış yoktur (Zencirkıran, 2015:12). Yani akılcılaştırılmış bu sistemler insanı ve toplumu hapsedmekte, tahakkümü altına almakta, yönlendirmekte ve empoze etmektedir.

Buna karşılık, Ritzer (2011, 280-292); McDonalddlaştırma sürecinin tahakkümü reddetmek ve kırmak için bir ümidi olduğunu belirtmiş ve birkaç öneride bulunmuştur. Bunlardan ilki doğal süreçte yani akılcılaştırılmamış bir işleyişte sığınabilecek bir sığınaktır. Yani akılcılaştırılmış sistemlerden soyutlanmış bir yaşantıya yönelmek ve zaman ayırmaktır. Ritzer'in bir diğer önerisi ise McDonalddlaştırma'nın aşırıya kaçan yönlerinin farkındalığına varmaktır. Farkındalığa bağlı olarak Ritzer akılcılaştırılmış sistemlere karşı bireysel ve kolektif tepkiler gösterilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü bu tepkiler akılcı sistemlere karşı bir panzehir niteliğindedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Klasik yönetim kuramının temel ilkeleri arasında olan işbölümü birçok üretim ve yönetim sürecinde uygulanmış bir yönetsel ilkedir. Uygulama alanı bakımından işbölümünü örgütlerin eylem ve faaliyetlerinde etkili olan bir ilke konumuna da sahiptir. İşbölümünün örgüt ile bu ilişkili yapısı sonucu çalışma boyunca ele alınan eleştiriler Gareth Morgan'ın "*Paradigms, Metaphors, and Puzzle Solving in Organization Theory*"² adlı çalışmasında yer alan radikal insancıl paradigma ile tartışılmıştır.

Weber, Marx, Durkheim, Illich ve Ritzer'in klasik yönetim kuramının işbölümü ilkesine yönelik olan eleştirileri radikal insancıl paradigma ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Çünkü Weber, işbölümünün irrasyonel bir yanı olduğunu vurgulamaktadır. Hatta bürokratikleşen yapı içerisinde bireyin demir kafese hapsedildiği görüşündedir. Buna ek olarak Karl Marx, işbölümünün yabancılaşmaya sebep olduğu görüşündedir. Durkheim ise işbölümünün anomi yani normsuzluk boyutu olduğunu ileri sürmektedir. Ivan Illich ise işbölümü sonucunda işçinin yani bireyin bir makine parçası (dişlisi) haline geldiği görüşündedir. George Ritzer'in işbölümü eleştirisi ise Weber'e paralellik göstererek yine akılcı sistemlerin akıldışı olması ve demir kafes metaforu üzerinden getirilmiştir.

Bu doğrutudan bakıldığında işbölümünün sebep olduğu yabancılaşma ve irrasyonellik yaklaşımları radikal insancıl paradigma ile doğrudan ilgilidir. Çünkü Morgan'ın belirttiği üzere radikal insancıl paradigma; "*endüstriyel toplumlarda hayatı karakterize eden çeşitli düşünce ve eylem tarzlarının yabancılaştırıcı unsurlarına*", odaklanmaktadır (Morgan, 1980:609). Bu noktada, sanayileşmenin ve liberal ideolojinin bir çıktısı olan işbölümü; radikal insancıl paradigmanın odak noktalarından birisidir. İşbölümü bireyi başta kendisi olmak üzere birçok şeye karşı yabancılaştıran bir ilkedir. Üstelik kapitalist sistemin bir uzantısı ve emperyalist bir yöntem olarak işbölümü bireyi ve toplumu empoze etmesi sebebiyle hümanist değerleri zedelemektedir. İşbölümüne yönelik radikal ve insancıl eleştiriler ortaya koymaktadır ki; birey sürecin ve örgütsel yapının tahakkümü altına girmekte ve bozulmalar yaşamaktadır.

İşbölümünün eleştirilen bu yönleri Plato'nun ruhsal hapisane tasviri bağlamında olan "*ruhsal hapisane olarak örgütler*" metaforu ile örtüşmektedir. Çünkü ruhsal hapisane metaforu; bireyin örgüt içerisindeki birçok unsura

2 Gareth Morgan; bu çalışmasında "Paradigmalar, Metaforlar ve Örgütsel Analiz Ekolleri" şeması ile 4 temel paradigmadan söz etmektedir. Bunlar; fonksiyonalist paradigma, yorumsamacı paradigma, radikal insancıl paradigma ve radikal yapısalci paradigma'dır (Morgan, 1980:608). Morgan'a göre yapısal insancıl paradigma; insanın kendi yarattığı gerçekliğin mahkumu olduğunu, bireysel bilincin toplumdaki hakim güçler tarafından sınırlandırıldığını ve insanın kendi doğal potansiyellerine yabancılaştığı varsaymaktadır (Leblebici, 2008b:347).

farkında olmadan yabancılaşmasını, örgütün tahahükümü altında kalmasını ve kendisini sınırlamasını anlatmaktadır. Bu durumda birey hapisane olarak metorize edilmiş örgüt içerisinde yer almaktadır. Bu tasvir Weber ve Ritzer'in demir kafes metoforu ile benzer bir nitelik taşımaktadır. Üstelik yabancılaşma vurgusu direkt olarak Marx'ın kullandığı bir tasvir ve sonuçtur. Ayrıca hapisane tasvirinde birey gardiyani simgelemektedir. Ancak dikkat çeken en önemli nokta hapsolan ve gardiyan olanın aynı kişi (birey) olmasıdır. Çünkü birey bu süreçte ruhsal bunalımları gereği kendini oraya hapsolmuş hissetmektedir. Bu durumda birey, bulunduğu örgüt ya da sürece maruz kalmasına sebep olan temel unsurdur. Bu sebepten dolayı birey kendini hapseden bir gardiyan olarak metorize edilmiştir. Üstelik bireyin bu durumu bilinçsizlik halidir. Birey mevcut bilinçsizlik durumunun farkına vararak bulunduğu hapisaneden kurtulabilecektir. Ancak bilinçsizlik halini farkındalık haline dönüştüremeyen birey ise "meslek nevrozuna" yakalanmaktadır (Leblebici, 2008b:348). Meslek nevrozundan kasıt ise kişinin mesleki faaliyetleri sonucunda ruhsal bir hastalığa ve örgütsel bir tahakküme maruz kalması durumudur. Bu noktada işbölümü ilkesi meslek nevrozuna sebep olan önemli bir etkidir.

Bu bağlamda, işbölümü; klasik yönetim kuramında verimlilik ve uzmanlaşmaya karşılık gelmektedir. Ancak eleştirel bir yaklaşımla, işbölümü bireyi yabancılaştıran, akli kontrol eden, yönlendiren, engelleyen, ruhsal ve sosyal bozulmalara sebep olan bir unsurdur. Söz konusu olan bu durumdan işbölümünün büyük ve derin bir paradoksal yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü verimlilik ve uzmanlaşma temelli bir işbölümü ile radikal ve hümanist değerleri zedeleyen işbölümü bir bütün halindedir.

Sonuç olarak, klasik yönetim kuramı tarafından benimsenen işbölümü, verimlilik ve uzmanlaşma ilkelerinin eleştirileri; "irrasyonellik, yabancılaşma, anomi, kurumsallaşma, sektörelleşme, tekel haline gelme, yoksullaştırma, benlik ve kimliği soyutlaştırma, birey olgusunu yıpratma, bireyi ruhsuzlaştırma, yeteneklerin kaybolmasına sebep olma" gibi durumlar üzerinden getirilmiştir. Üstelik radikal insancıl paradigma bakımından işbölümünün dezavantajlı bu boyutlarının meslek nevrozuna sebep olduğu da görülmektedir. Buna karşılık işbölümünün bu "dezavantajlı boyutlarından"³ kurtulmasının pek kolay olmadığı da aşikardır. Çünkü klasik yönetim kuramı tarafından benimsenen işbölümü ve uzmanlaşma anlayışının verimliliği ve maddi bir getiriye sağladığı kesindir. Ancak bu verimliliğe ve refaha ulaşmanın bedeli birey ve toplum olarak benliğin ve kimliğin yitirilmesidir. Söz konusu olan bu düalist durum karşısında ağır basan tarafsa bazen verimlilik ve bazense bireyin ve toplumun benliği ve kimliğidir. Ancak bireysel aklın ve kolektif yapının herhangi bir gücün hegemonyasının altına girmesi kabul edilebilir bir durum değildir. Çünkü böyle bir durumda birey ve toplum emeğine, sürece, sisteme, işine, çevresine ve kendine yabancılaşmakta, köreltmekte ve soyutlaşmaktadır. Bu durum işbölümünün ve uzmanlaşmanın sanıldığı kadar akılcı bir sistem olmadığını kanıtlamaktadır.

KAYNAKÇA

- AKÇAKAYA, Murat (2016), "Weber'in Bürokrasi Kuramının Bugünü ve Geleceği", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.(Özel Sayı), ss.275-295.
- AYDIN, Kemal (2014), "Yapısal İşlevselci Teori ve Toplumsal Tabakalaşma", **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, S.5(8), ss.213-239.
- AYTAÇ, Ömer (2005), "Modern Bürokrasiler ve Yabancılaşma Ethosu", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.15(2), ss.319-348.
- BARANSEL, Atilla (1993), **Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi**, Avcıol Basım Yayın, İstanbul.
- BORLANDI, Massimo, BOUDON, Raymond, CHERKAOUİ, Mohamed ve VALADE, Bernard (2011), **Sosyolojik Düşünce Sözlüğü** (Çev. Bülent Arıbaş), İletişim Yayınları, İstanbul.
- BOZKURT, Ömer, ERGUN, Turgay ve SEZEN, Seriya (1998), **Kamu Yönetimi Sözlüğü**, TODAİE Yayınları, Ankara.

3 İşbölümünün sebep olduğu tahakküm ve yabancılaşma sürecinden kurtulmaya yönelik olarak eleştiren isimlerden birkaç öneri gelmiştir. Örneğin Marx direkt işbölümünün ortadan kalkması gerektiğini savunmuştur. Durkheim ise işbölümünü toplum için gerekli bulmasından dolayı işbölümünün kural-dışı olduğu hallerini vurgulamış ve eleştirmiştir. Durkheim'in bozulmuş işbölümüne dair çözüm önerisi ise ahlaki değerlerin benimsenmesi olmuştur. Buna ek olarak Ivan Illich yeteneklerin doğal gelişiminin sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Ritzer ise bireysel ya da kolektif tepkilerin gösterilmesinden yana olmuştur. Ancak söz konusu olan bu önerilerin realitesi tartışmaya açıktır. Çünkü bu denli ilerlemiş sanayi ve teknoloji karşısında işbölümünü ortadan kaldırmak mümkün değildir. Ayrıca işbölümünde yani üretim süreci, yönetim süreci ve sermaye üzerinde ahlaki değerlerin benimsenmesi oldukça güçtür. Ya da Illich'in vurguladığı kurumsallaşmanın sadece doğal gelişimle yıkılması pek ihtimal dahilinde değildir. Ancak işbölümünün bu yıkıcı, soyutlayıcı ve tahakküm altına alan duruşu karşısında sunulan öneriler yine de çok önemlidir.

- DEMİRER, Temel ve ÖZBUDUN, Sibel (1999), **Yabancılaşma**, Öteki Yayınları, Ankara.
- DEMİROL DUYAR, Duygu (2018), “*Fayol ve Gulick’ten Günümüze Yönetim Fonksiyonlarının Dönüşümü Üzerine Bir Değerlendirme*”, **Journal of Political Administrative and Local Studies**, S.1(2), ss.75-92.
- DURKHEIM, Emile (2006), **Toplumsal İşbölümü** (Çev. Özer Ozankaya), Cem Yayınları, İstanbul.
- ERYILMAZ, Bilal (2010), **Kamu Yönetimi**, Okutman Yayıncılık, Ankara.
- ERYILMAZ, Bilal (2019), “*Bürokrasi*”, **Kamu Yönetimi** (Ed. Süleyman Sözen), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Ankara, ss.74-94.
- ESİN, Pars (1982), **İş Bölümü, Yabancılaşma ve Sosyal Politika**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara.
- FAYOL, Henri (2013), **Genel ve Endüstriyel Yönetim** (Çev. M. Asım Çalıköğlü), Adres Yayınları, Ankara.
- FİŞEK, Kurthan (1975), **Yönetim**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- GENÇ, Turhan (1991), “*Toplumsal İşbölümü*”, **Eğitim ve Bilim Dergisi**, S.15(80), ss.48-56.
- GIDDENS, Anthony (2012), **Sosyoloji** (Çev. Cemal Güzel), Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- GÜNAY, Can Abdullah (2019), “*Okulsuz Toplum*”, **Akademik Matbuat Dergisi**, S.3(2), ss.93-101.
- ILLICH, Ivan (1994), “*Körelten Meslekler*”, **Profesyoneller İktidarı** (Çev. Cevdet Cerit), Pınar Yayınları, İstanbul.
- ILLICH, Ivan (2000), **Tüketim Köleliği** (Çev. Mesut Kardeşhan), Pınar Yayınları, İstanbul.
- ILLICH, Ivan (2006), **Okulsuz Toplum** (Çev. Celal Öner), Oda Yayınları, İstanbul.
- KESKEN, Jülide ve KARADENİZ, A. Esan (2011), “*Akılcılığın Akıldışılığı: Mc Donaldlaştırma Bağlamında Modern Örgütleri Anlamak*”, **Journal of Yaşar University**, S.23(6), ss.3769-3781.
- LEBLEBİCİ, Doğan Nadi (2008a), “*Yönetim Bilimi Açısından Klasik Dönemi Hatırlatmaya İlişkin Bir Çalışma*”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.21, ss.99-118.
- LEBLEBİCİ, Doğan Nadi (2008b), “*Örgüt Kuramında Paradigmalar ve Metaforlar*”, **Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, S.9(15), ss.345-360.
- MARSHALL, Gordon (1999), **Sosyoloji Sözlüğü** (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürücü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- MARX, Karl (2013), **1844 El Yazmaları** (Çev. Murat Belge), Birikim Yayınları, İstanbul.
- MORGAN, Gareth (1980) “*Paradigms, Metaphors, and Puzzle Solving in Organization Theory*”, **Administrative Science Quarterly**, S.25(4), ss.605-622.
- ÖNDER, Özgür (2016), **Türk Bürokrasisi ve Bürokratik Elitizm**, Kampüs Yayınları, Kütahya.
- RITZER, George (2011), **Toplumun McDonaldlaştırılması Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme** (Çev. Şen Süer Kaya), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- RITZER, George, ve STEPNIŠKY, Jeffery (2014), **Sosyoloji Kuramları** (Çev. Himmet Hülür), De Ki Yayınları, Ankara.
- SIMON, Herbert A., SMITHBURG, Donald W. ve THOMPSON, Victor A. (1980), **Kamu Yönetimi** (Çev. Cemal Mihçioğlu), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- SMITH, Adam (2006), **Milletlerin Zenginliği** (Çev. Haldun Derin), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- SÖZEN, Süleyman (2019), “*Kamu Yönetimi Disiplininin Gelişimi*”, **Kamu Yönetimi** (Ed. Süleyman Sözen), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, ss.52-72.
- ŞAHİN, Yusuf (2014), **Yönetim Bilimi ve Türk Kamu Yönetimi**, Ekin Yayınları, Bursa.
- TAYLOR, W. Frederick (2016), **Bilimsel Yönetimin İlkeleri** (Çev. H. Bahadır Akın), Adres Yayınları, Ankara.
- TORTOP, Nuri, İSBİR, Eyüp Günay ve AYKAÇ, Burhan (1993), **Yönetim Bilimi**, Yargı Yayınları, Ankara.

- TURHAN, Mirac Savaş (2017), “*İçi Boşaltılmış Bir Kavram: İşbölümü*”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.26(1), ss.26-41.
- TURNER, S. Bryan (2014), **Klasik Sosyoloji** (Çev. İdil Çetin), İletişim Yayınları, İstanbul.
- WEBER, Max (2004), **Sosyoloji Yazıları** (Çev. Taha Parla), İletişim Yayınları, İstanbul.
- WEBER, Max (2008), **Bürokrasi ve Otorite** (Çev. Bahadır Akın), Adres Yayınları, Ankara.
- WEBER, Max (2012), **Ekonomi & Toplum** (Çev. Latif Boyacı), Yarı Yayınları, İstanbul.
- WEBER, Max (2014), **Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı** (Çev. Özer Ozankaya), Cem Yayınları, İstanbul.
- ZENCİRKİRAN, Memet (2015), **Örgüt Sosyoloji**, Dora Yayınları, Bursa.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Siyasi Partilerin Doğuş Teorileri, Tipolojileri ve Kurumsallaşmaları Açısından Değerlendirilmesi

Evaluation of Justice and Development Party in Terms of Birth Theories, Typologies and Institutionalization of Political Parties

İsmail ŞÜKÜR

Doktorant, Sakarya Üniversitesi, SBE,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi A.B.D.,
ismail.sukur@ogr.sakarya.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-4517-2933>

Makale Başvuru Tarihi: 17.10.2020

Makale Kabul Tarihi: 20.12.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Ak Parti,
Doğuş Teorileri,
Parti Tipolojileri,
Kurumsallaşma,

Bu çalışmanın amacı, Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (Ak Parti) kuruluşundan cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine kadar geçen zaman diliminde siyasi partilerin doğuş teorileri, tipolojileri ve kurumsallaşma bağlamında incelemektir. Ak Parti, bahsi geçen teorik ölçütler çerçevesinde nitel araştırma yöntemine bağlı olarak ilgili literatürün taranmasıyla değerlendirilecektir. Kadro ve kitle partisi tipolojisinin bazı özelliklerini gözlemek mümkün olmasına rağmen bu çalışmanın bulgularına göre Ak Parti, Duverger'in kadro ve kitle partisi tipolojisine tam olarak benzememektedir. Türkiye'de 2000'li yılların başındaki siyasi ortam ve partilerin doğuş teorileri birlikte değerlendirilirse, Ak Parti bir sosyal bütünleşme partisi olarak tanımlanabilir. Türk sağının ideolojik çeşitliliği ve merkez sağ parti siyasetinin esnekliği bağlamında Ak Parti, hepsini yakala partisi olarak değerlendirilebilir. Ak Parti kurumsallaşma kriterleri açısından örgütsel niteliklerin değerlendirilmesi bağlamında genç bir parti olarak tanımlanabilir. Ancak liderin karizmatik otoritesinin kurumsallaşma sürecini gölgelediğini gözlemek mümkündür.

ABSTRACT

Keywords:

Ak Parti,
Birth Theories,
Party Typologies,
Institutionalization,

The purpose of this paper is to study the Justice and Development Party (Ak Parti) from its establishment to the presidential government system in the context of the political parties' birth theories, typologies and institutionalization. Ak Party will be evaluated by scanning the relevant literature based on the qualitative research method within the framework of the mentioned theoretical criteria. According to the findings of this study, even though it is possible to observe some characteristics of cadre and mass party typology, Ak Parti is not completely similar to Duverger's cadre and mass party typology. If Turkey's political landscape at the beginning of 2000's and the parties' birth theories are evaluated together, Ak Parti would be defined as a social integration party. In the context of the ideological diversity of the Turkish right and the flexibility of the center-right party politics, Ak Parti could be considered as a catch-all party. Ak Parti could be defined as a young party in the context of evaluation of organizational qualifications in terms of institutionalization criteria. However, it is possible to observe that the leader's charismatic authority overshadows the institutionalization process.

1. GİRİŞ

Siyasi partiler, “*halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirme veya sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluk*” (Özbudun, 1977:2) olarak tanımlanmaktadır. Tarihsel gelişim sürecine bakıldığında, genel oy ilkesinin kabulünden sonra partilerin niteliğinde gerçekleşen değişimleri gözlemlemek mümkündür. Genel oy ilkesinin kabulünden önce, Duverger’in (1974) parti yapısını esas alan tanımlaması dikkate alınacak olursa, parlamento içindeki seçkin bir zümrenin iktidarı ele geçirmek üzere örgütlendiği kadro partileri dikkat çekmektedir.

Genel oy ilkesinin kabulünden sonra, toplumun geniş kesimlerinin siyasallaşmasını sağlamak üzere, kitle partileri de sürece dâhil olmuştur. Teorik önermeler pratik uygulamaların tahlili sonucunda ortaya çıktığından, siyasi partiler; toplumdaki ekonomik, siyasal, kültürel gelişmelerin, ilgili devletin yönetim ve seçim sisteminin, toplumdaki kültürel, siyasal, ideolojik ayrımların yansımasıdır. Bu sebeple partilerin tahlili, içinde bulunulan tarihsel bağlam dikkate alınmadan yapılmamalıdır. Neredeyse bir asrı geçen süredir partiler üzerine yapılan çalışmalar, bugünkü partilerin; kuruluş amaçlarını, yapısını, örgütlenme tarzını, ideolojisini tahlil etmede yol göstericidir. Ancak günümüzde partilerin örgütlenişinde ve bir örgüt olarak kendi toplumuna karşı yürüttüğü politikalarda; hem küresel ölçekte meydana gelen değişimlerin, hem de ülkenin içinde bulunduğu özgün durumun etkisi söz konusudur.

21. yüzyılın hemen başında Türkiye’de kurulan Ak Parti’nin de bu doğrultuda ele alınması gerekir. Bu çalışmada Ak Parti; siyasi partilerin doğuş teorileri, parti tipolojisi ve kurumsallaşma ölçeğinde nitel araştırma yöntemi (Punch, 2014; Miles ve Huberman, 2015) çerçevesinde değerlendirilmiştir. Öncesinde ise partinin kuruluş süreci, kurucu kadrosu, partinin ortaya çıkışına yol açan faktörler ve ideolojik kimliği kısaca değerlendirilecektir.

Çalışma, partinin kuruluş sürecinden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine kadar olan zaman dilimini kapsamaktadır. Bu değişiklikte birlikte öteden beri Türkiye’de varlığını sürdüren siyasal sistemde köklü bir reform gerçekleşmiştir. Yeni yönetim sistemi doğrultusunda Türkiye’de parti sisteminin ve buna bağlı olarak parti tipolojisinin de değişiklik göstereceği öngörülerek yeni hükümet sisteminin uygulandığı dönemde Ak Parti’nin tipolojik özellikleri çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Çalışmanın parti incelemelerinde sistematik bir yaklaşım kullanılabilmesi için yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

2. AK PARTİ’NİN KURULUŞU VE SİYASİ İDEOLOJİSİ

Ak Parti 14 Ağustos 2001’de Recep Tayyip Erdoğan önderliğinde kurulmuştur. Kurucu üyeleri arasında yer alan başlıca isimler; Ali Babacan, Ayşe Böhürler, Binali Yıldırım, Burhan Kuzu, Güldal Akşit, Cüneyd Zapsu, Murat Mercan, Hayati Yazıcı, Mevlüt Çavuşoğlu ve Nurettin Canikli’dir.

Millî Görüş geleneğinin o dönemdeki son partisi olan Fazilet Partisi içinde; gelenekçiler ve yenilikçiler adında iki grup oluşmuştur. Yenilikçiler, Abdullah Gül etrafında toplanmışlar ve Gül’ü Fazilet Partisi genel başkanlığına taşımak istemişlerdir. Bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmış, Fazilet Partisi kapatılmış ve Yenilikçiler, farklı bir parti kurma konusuna yoğunlaşmışlardır. Sonrasında Gelenekçiler, Recai Kutan’ın önderliğinde Saadet Partisi’ni, yenilikçiler ise Recep Tayyip Erdoğan önderliğinde Adalet ve Kalkınma Partisi’ni kurmuşlardır.

Ak Parti, kurulmasının ardından ilk girdiği Kasım 2002 seçimlerinde %34 oy almış ve 363 milletvekili¹ seçtirerek tek başına hükümeti kurmuştur. Recep Tayyip Erdoğan “siyasi yasaklı” olduğundan Başbakanlık görevini Abdullah Gül üstlenmiştir. 2003 tarihinde Siirt’te yenilenen seçimlerin ardından milletvekili seçilen Recep Tayyip Erdoğan, başbakanlığı Abdullah Gül’den devralmıştır.

Ak Parti’nin ve lideri Erdoğan’ın Millî Görüş gömleğini çıkardığı yönündeki beyanatları ve yenilikçiler olarak İslam’ı, siyasal söylemin odağına yerleştirmedikleri iddiası, siyasal meşruiyet oluşturmada kullanılan başlıca söylemlerdir. Bu süreçte Ak Parti’nin siyasal düzlemde kendine yer edinmesinde uyguladığı önemli politikalar ise Avrupa Birliği uyum sürecinin hızlandırılması, Kıbrıs müzakereleri ve ekonomik reformlardır. Öyle ki parti kendi meşruiyetini toplum nezdinde sağlama almadan, kendi tabanından gelen başörtüsü yasağının kaldırılması,

1 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/11/20021110.htm#5> (Erişim Tarihi: 10.12.2020).

katsayı mağduriyetinin giderilmesi gibi talepleri, kurumlar arası uzlaşma gerekçesiyle ötelemiştir (Erdoğan M., 2011).

Kurumsal meşruiyetin sağlanmasında gerekli olan bir diğer konu ise partiye siyasal bir ideoloji belirlemektir. Bu süreçte partinin hem geleneği önemseyen hem de yeniliğe açık olan yapısı ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu durumda partinin siyasal ideolojisini tanımlamada “muhafazakâr demokrat” kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavramı partinin kimliğiyle eşleştirmek için 2004 yılında “Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu” düzenlenmiştir. Erdoğan burada yaptığı açılış konuşmasında din adına siyaset yapmanın dine zarar vermek olduğunu ifade etmiştir. Erdoğan’a göre (2004:12); *“toplumun küçümsenmeyecek bir kesimi; geleneği dışlamayan bir modernlik, yerelliği kabul eden bir evrensellik, manayı reddetmeyen bir rasyonellik, köktenci olmayan bir değişim istemektedir”*. Geleneksel değerlerle modern kavramların yumuşak birlikteliğinin ifadesi olan bu anlatımla, partinin muhafazakâr kimliğiyle “modernleşmenin gelişmeci yaklaşımı” bir araya getirilmeye çalışılmaktadır. Ancak modern değer ve kurumların savunulması muhafazakârlığın değil yeni muhafazakârlığın yaklaşımına daha uygundur. Muhafazakâr siyaset gelenekseli moderne tercih ederken, yeni muhafazakârlık modern şartlara uyum sağlamaya çalışmaktadır (Erler, 2007). Bu noktada muhafazakârlığı² da kısaca tanımlamak gerekir.

Muhafazakârlığın özünü; geleneksel kurumlara ve değerlere saygı, mevcut toplumsal işleyişin radikal ve tepeden inmece değiştirilmesine karşı olma, toplumsal değişimin kendiliğinden gerçekleşmesine verilen önem oluşturur. *“Tarihten, dinden, gelenekten bağımsız rasyonalist siyasetin aksine muhafazakâr, genellikle ılımlı ve tedrici değişimi öngören bir siyaseti savunur”* (Özipek, 2004:85). Bu çerçevede Ak Partili siyasetçilerin muhafazakâr demokrat kimliği sahiplenerek İslamcı benliği geri plana çekmeyi amaçladıkları iddia edilebilir. Muhafazakâr demokrat kimlik, siyasal İslami kimliğin yerine ikame edilmeye çalışılmıştır.

Ak Parti'nin muhafazakâr demokrat kimliği benimsenmesini partinin o dönemki ideoloğu olarak gösterilebilecek Akdoğan (2004:18-19) şöyle izah etmiştir;

“AKP'nin muhafazakâr demokrasi kavramıyla yapmaya çalıştığı, demokrasiye yeni bir tanım veya tür getirmek değil, bu terkip altında kendisine yeni bir kulvar açmaktır. Böyle bir kavram üretmek birkaç açıdan önem taşımaktadır: Siyaseti normalleştirmek ve gerçekçi bir zemine oturtmak, müstakil bir muhafazakâr parti ve kuşatıcı bir siyaset tarzı üretmek.”

Bunun ardından Akdoğan (2004:18-20) bu kavramları tek tek açıklamıştır. Siyaseti normalleştirmek'ten kastedilen; *“geleneği dışlamayan bir modernlik, yereli kabul eden bir evrensellik, köktenci olmayan bir değişim vurgusu”*dur. “Müstakil bir muhafazakâr parti üretmek”ten kasıt, muhafazakârlığı merkez sağ partilerin içinde bir damar olmaktan çıkartıp, siyasetin ana gövdesi ve lokomotifine haline getirmektir. “Kuşatıcı bir siyaset tarzı üretmek” derken de Ak Parti'nin farklı siyasal çizgilerden gelen kişileri bünyesinde toplaması vurgulanarak, “kimlik siyaseti” güden partilerin Türk siyasetinde tıkanıklıklara sebep olduğu iddia edilmekte ve bu tür bir siyasetten yana olunmadığını söylemektedir.

Yine de öne çıkan parti kurucularının fikirlerini şekillendirmede okul görevi gören Millî Görüş hareketinin Ak Parti'nin baskın siyasal kimliğinin oluşmasındaki etkisi belirleyicidir. Bu yapılanmanın partileri olan Millî Nizam Partisi, Millî Selamet Partisi, Refah Partisi ve son olarak da Fazilet Partisi'nin kapatılması, Millî Görüş dairesinde yetişen ikinci ve belki de son etkin kuşak siyasetçilerde siyasal katılımı tesis etmenin önemini birinci sıraya yükseltmiştir. Bu süreç, Fazilet Partisi'nin son dönemine rastlayan “gelenekçi”, “yenilikçi” şeklinde tanımlanan parti içi hizipleri ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmeler partinin doğuşunu izah ederken tekrar ele alınacaktır.

2 Bu siyasal düşünce; Aydınlanma sonrasında, aklın toplumsal alanın tanziminde determinist bir yaklaşımla hareket etmesini ve toplumun kendiliğinden dönüşen yapısının müdahaleci bir yöntemle değiştirilmesini eleştirir. Thomas Hobbes, Edmund Burke, Jeremy Bentham, Friedrich August von Hayek, Robert Nozick muhafazakâr düşüncenin şekillenmesinde önemli katkıları olan düşünürlerdir. Margaret Thatcher ve Ronald Reagan muhafazakârlığın farklı yaklaşımlarını (Yeni Muhafazakarlık) benimsemiş siyasetçilerdir. Mehmet Akif Ersoy, Ziya Gökalp, Necip Fazıl Kısakürek, Prens Sabahaddin gibi düşünürler muhafazakârlığın farklı yönlerine katkılar sunmuşlardır. Türkiye’de muhafazakâr düşüncenin gelişimini ise Erler (2007:129) şöyle özetlemektedir: *“Osmanlı'nın son dönemindeki muhafazakâr oluşum aslında Jön Türkler ve modernleşme hareketlerinin devrimci yanına karşı gelişmiştir. Kuramsal temelinde ise Ziya Gökalp'in formülize ettiği 'medeniyet-hars (kültür)' ayrımı yatar. Bu ayrım, medeniyeti 'Batı'nın bilim ve teknolojisini alma', kültürü ise 'bize ait olan ve din dâhil bütün geleneksel değerleri koruma' olarak ortaya koyar. Cumhuriyet döneminde ise muhafazakâr tepkiler ilk olarak cumhuriyete; saltanat, hilafet, tekke ve zaviyelerin kaldırılarak, kullanılan alfabe gibi var olan düzeni ve geleneksel kurumları sarsan ilerici ve devrimci niteliğine yöneliktir. Cumhuriyet devrimleri Batıya karşı verilen anti-emperyalist mücadelenin ardından yeni ve bağımsız bir devlet yaratma yönünde atılan adımları temsil eder. Cumhuriyet devrimleriyle nispeten daha bütünlüklü bir proje yaratılarak, medeniyet-kültür ayrımı ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.”*

Diğer taraftan partinin, yenilikçi hizip tarafından tek başına oluşturulduğu da söylenemez. Diğer merkez sağ partilerden kuruluş döneminde katılanlar, hükümetlerde yer alan siyasal İslam geleneğinin dışından gelenler, partiye liberal demokrat bir görünüm vermiştir (Akdoğan, 2004:105).

Türk sağında (Bora, 1998) ve dolayısıyla Millî Görüş geleneğinde İslamcı görüş ile milliyetçiliği siyasal gelişimleri açısından birbirinden ayırmak oldukça güçtür. Her iki görüşün birbirine etki etmesi söz konusudur (Özbudun ve Hale, 2010). Bu durumda muhafazakâr düşüncenin pragmatist yapısı sebebiyle Ak Parti gerek kuruluşu sırasında gerekse kuruluşundan sonraki dönemde gelişmelere bağlı olarak milliyetçiliği ve İslamcılığı zaman zaman söylem olarak kullanacaktır.

Son olarak Ak Parti'nin muhafazakâr siyaset bağlamında hangi çizgiye kendini yerleştirdiğini unutmamak gerekir. Ak Parti, içinden çıktığı Millî Görüşü ve Erbakan'ı ideolojik ve kurumsal açıdan sefeli görmemektedir. Partinin lideri ve önde gelen siyasetçileri kendilerini Demokrat Parti'nin çizgisine yerleştirmektedirler. Ancak parti; özellikle eğitim alanında gerçekleştirdiği politikalar ve dindar gençlik yetiştirme söylemiyle Millî Görüş çizgisine daha yakın durmaktadır. Bunun yanında serbest piyasa ekonomisini önceleyen yaklaşımla, hem dünyadaki Yeni Muhafazakâr örnekleriyle benzerlik göstermekte hem de Demokrat Parti ve Anavatan Partisi çizgisini devam ettirmektedir.

3. DOĞUŞ TEORİLERİ VE AK PARTİ

Duverger (1974) partilerin kökenine ilişkin iki temel doğuş kaynağından bahsetmektedir; seçimlerle parlamentoda doğan partiler ve parlamento dışından doğan partiler. Parlamento dışından doğan partiler, mecliste temsil imkânına sahip olmayan sendikalar, tarım kooperatifleri, dernekler, fikir kulüpleri gibi sosyal, kültürel ve iktisadi oluşumlardır. Ak Parti, bu ayırım dikkate alınırca parlamento içinden doğan bir partidir. Öncelikle Millî Görüş partilerinde oluşan yenilikçi hizipleşmenin ürünü olması ve kendilerinin parlamento üyesi olmaları sebebiyle, parti bu sınıflamaya dâhil edilebilir. Ancak partilerin doğuşunda iki ayrı fakat birbirini tetikleyen aşama söz konusudur. Birincisi düşünsel, ikincisi ise fiili aşamadır.

Ak Parti'nin düşünsel doğuşunun toplumsal kaynağı parlamento dışındadır. Duverger'in parlamento dışında saydığı oluşumlar; genelde merkezîyetçi yapının karşısında konumlanan, sosyal(ist) tabanlı, aşağıdan yukarı örgütlenerek kendilerini temsil üzerinden ifade etmeye çalışan gruplardır. Ancak Ak Parti açısından, parlamento içinde doğan bu partinin kurucu kadrosu ile parlamento dışındaki toplumsal tabaka arasında organik ya da dikey bir bağ söz konusu değildir. Partinin kuruluşu ağırlıklı olarak Millî Görüş geleneğinden, merkez sağdan ve liberal çevrelerden bir araya gelen isimlerin, toplumun o günkü taleplerini anlamlandırmasının sonucudur. Bu durum bir bakıma katılma bunalımının (Dursun, 2008) aşılması girişimi olarak değerlendirilebilir. Özellikle 28 Şubat sürecinden sonra Millî Görüş çizgisi içinde yenilikçiler; yeni bir siyasi üslup geliştirme, demokrasi ve farklılıklara saygı söylemi etrafında birleşerek Erbakan'ın yasaklı olduğu dönemde Fazilet Partisi'nin yönetime talip oldular. Yenilikçilerden Abdülkadir Şener, Abdullah Gül'ün adaylığı için; *"Bu, Türkiye'de, yanlış siyaset anlayışından kaynaklanan siyasi boşluğa hitap eden bir olaydır"*³ (Erbakan'a İlk Bayrak, 2000) diyerek geleneksel parti yönetiminin, siyasal katılmanın sağlanmasına nasıl ket vurduğunu ifade etmiştir. Bu sürecin sonunda Millî Görüş içerisindeki yenilikçi kanat, yeni kurdukları partinin ideolojik yönelimini geniş tutarak, liberal değerleri söylemlerine ekleyerek, laiklik vurgusu yaparak, muhafazakârlığı da kimliğinin gövdesine ekleyerek merkezde yer alan geniş oy tabanına ve özellikle Anavatan Partisi'nin bıraktığı siyasal mirasa sahip çıkmaya girişmiştir.

Farklı etnik, dini ve kültürel yapılardan oluşan toplumlarda, bu farklılıkları birbirinden ayıran sosyal bölünme çizgileri belirir (Özbudun, 2015). Partiler ve parti sistemleri de bu sosyal bölünme çizgilerinin yansımalarıdır (Özbudun, 2016). Eğer Türkiye'de böyle sosyal bölünme çizgileri var ise, Ak Parti bu çizgilerin birleştiği noktalar üzerinden doğmuştur. Ak Parti'nin, aldığı oy oranlarına ve bu oranların çıktığı toplumsal kesimlere bakıldığında, liberallerin, İslamcılarının, muhafazakârlarının, milliyetçilerin varlığı sosyal bölünme çizgilerini birleştiren birçok bileşenli bir ideolojik görünüme sahip olduğu söylenebilir.

Bunlara ek olarak Kapani (2012), partilerin bölünmeleri ya da birleşmeleri sonucunda da doğabilecekleri başka bir kategoriden bahsetmektedir. Türkiye'nin de bu tarz parti oluşumları açısından zengin olduğunu belirtmektedir⁴. Ak Parti, bu açıdan bir bölünmenin ürünüdür. Ancak bu, yalnızca partinin fiili bölünmesi değil, ideolojik bir ayrılma ve seyrelmedir. Siyasal ideolojilerin kabuk bağlaması sonucunda ilgili partinin toplumsal

3 <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erbakana-ilk-bayrak-39138765> (Erişim Tarihi: 10.12.2020).

4 Türkiye'deki parti bölünmeleri ve birleşmeleri, kısmen parlamenter sistemin ve seçim sisteminin etkisi, kısmen çok partili yaşamın uğradığı müdahaleler gibi sebeplere bağlanabilir.

tabanının daralması tehlikesiyle karşı karşıya kalması söz konusudur. Ak Parti'yi kuranlar bu daralmayı fark etmişler ve ideolojik olarak beslendikleri kaynaktan ayrılarak sağdaki çeşitli kesimlere hitap eden yeni bir oluşum sürecine girmişlerdir.

4. PARTİ TİPOLOJİLERİ VE AK PARTİ

Duverger'in (1974) parti tiplerine ilişkin klasik sınıflandırması kitle ve kadro partileridir. Dikkat edilecek olursa Duverger bu sınıflamayı üyelik başlığı altında yapmaktadır. Esasında bu iki parti sınıflamasının temel noktası da üyelerinin sayısı ve niteliği üzerindeki ayırmadır. Kadro partisi; demokrasinin çağdaş ilkesi genel oy yaklaşımının kabulünden önce, üyelerinin niteliği açısından Atina demokrasisinin⁵ 19. ve 20. Yüzyıla yansımalarıdır denilebilir. Bu tipoloji; elit, varlıklı ve eğitilmiş bir zümrenin siyasal iktidarı elde etmek maksadıyla partileşmesidir. Atina demokrasısından farklı olarak seçim süreçleri dışında faal olmayan bu partiler, seçim zamanında varlıklı insanların destekleriyle yarışa dâhil olurlar. Üye sayılarını artırma gibi bir kaygıları yoktur. Örgütlenme ağı gevşektir ve merkezîyetçi değildirler.

Ancak 19. Yüzyılda Sanayi ve Fransız Devriminin etkisiyle yaşanan toplumsal değişim sonucunda tacın egemenliğinden millet egemenliğine kadar varan bir süreç yaşanmıştır. Sanayileşme, kentleşme ve hızlı nüfus artışı ve sonunda genel oy ilkesinin kabulü özellikle işçi sınıfının siyasallaşması sorununu ortaya çıkarmıştır. Duverger'in de kitle⁶ partisi tipi bu sürecin sonunda gerçekleşen partileşmenin tanımlanmasıdır. Kitle partisi belli bir toplumsal sınıfın siyasal parti üyeliği yoluyla siyasallaşmasıdır. Bu üyeler aidaat ödeyerek partiyi idame ettirir ve partinin seçimlere katılmasını sağlar. Bu üyelerin endoktrine edilmesi önemlidir. Sürecin sonunda bu yapının içinden siyasal iktidarı ele geçirecek elit bir grubu çıkarmak amaçlanır (Duverger, 1974).

Duverger (1974) kadro ve kitle partileri arasında kesin bir ayırım olmadığını, bazı durumlarda bir partinin her iki özelliği taşıyabileceğini düşünmektedir. Ancak ayırımın temelinde yukarıdaki tespitlerin olduğu unutulmamalıdır. Kapani de (2012) zamanla kadro partilerinin de kitle partilerinin davranışlarını taklit ederek üye sayısını artırmaya çalıştığını belirtmektedir.

Türkiye'de ise kitle partisini, sadece üye sayısının çokluğu ve seçimlerde yüksek oy alma durumuyla oluşan bir tipoloji görme eğilimi söz konusudur. Örneğin Ak Parti'nin teşkilattan sorumlu Genel Başkan Yardımcısı Mustafa Ataş, partinin toplam üye sayısının 10 milyon civarında olduğunu belirtmiştir⁷. Partinin lideri Erdoğan'a göre (2004:8), Ak Parti muhafazakârlık temelinde bir kitle partisidir. Erdoğan, bu ifadeyi 2004 yılında kullanmıştır. Bundan tam on yıl sonra Genel Başkan Yardımcısı Hüseyin Çelik; "Ak Parti bir ideolojik parti değil, bir kitle⁸ partisidir. Biz prensiplerde buluşan ortak paydası muhafazakâr demokratlık olan bir siyaseti birlikte yapıyoruz"⁹, demiştir.

10 milyon üyenin hangi toplumsal kesimlere dayandığı, üyelik aidatını düzenli ödeyip ödemediği, bu üyelerin doktrine bir eğitime tabi tutulup tutulmadığı kitle partisi tanımına uyması açısından önemlidir. Ayrıca Çelik'in açıklamasına bakılacak olursa, Ak Parti üyelerinin tek ortak özelliği muhafazakâr bir yapıya sahip olmalarıdır. Eğer durum böyle ise Ak Parti için bir kitle partisidir tanımı yapılabilir. Ama Ak Parti içindeki yönetici kadronun ve üyelerinin sadece muhafazakârlardan oluşmadığı ve tek ortak noktalarının muhafazakârlık olmadığı ortadadır. Bu durumda Duverger'in özgün tanımından hareket edilecek olursa Ak Parti tam olarak ne kadro ne de kitle partisi sınıflamasına uymaktadır. En önemlisi Ak Parti, belirli bir toplumsal gruba ya da sınıfa dayalı bir kitleyi, belli bir ideolojik doktrinle eğitip örgütlediği için de kitle partisi değildir.¹⁰ Fakat merkezîyetçi ve disiplinli yapısı sebebiyle Ak Parti kitle partisi özelliği gösterir denilebilir.¹¹ Bunun yanında siyasal açıdan seçkin bir grubun bir araya gelip partiyi kurması sebebiyle, parti kuruluş aşaması bağlamında bir kadro partisi olarak değerlendirilebilir.

5 Varlıklı erkeklerin siyasallaşabilmesi bağlamında benzerlik kurulabilir.

6 Kitle (kitle) kavramı sanayileşme çağında yaygın olarak kullanılmıştır. Kütleli özelliklerle konumuz açısından önemli olan homojen, edilgen yapısı ve diğer özellikleri Gustave Le Bon (1997) gibi yazarlar tarafından ayrıntılı olarak tasvir edilmiştir. Özellikle 19. Yüzyılın tamamı ve 20. Yüzyılın başında gerçekleşen ulusal ve uluslararası olayları tahlil etmede kitleyi ve kitle psikolojisini anlamak önemlidir.

7 <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/ak-partinin-uye-sayisi-10-milyona-yaklas-mis-vaziyette/83323#1> (Erişim Tarihi: 03.08.2020).

8 Sonuç olarak bu anlatımlara bakılırsa, kitle ile toplum kavramları birbirleriyle karıştırılmaktadır. Kitle homojen bir nitelik arz ederken, toplum ise konumuz bağlamında siyasal açıdan farklı hassasiyetleri olan toplulukların, kitlelerin bir araya gelmesiyle oluşur.

9 <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/ak-parti-bir-kitle-partisidir/64162#1> (Erişim Tarihi: 10.08.2020).

10 Duverger'in bu tanımlamalarının kitle iletişim araçlarının günümüz ölçüsünde yaygınlaşmadığı ve iki kutuplu sistemde siyasal ideolojilerin çatıştığı bir ortamda geliştiğini unutmamak gerekir.

11 Bu bağlamda Türkiye'deki hemen hemen bütün partiler aynı özelliği taşımaktadır.

Sonuçta eğer bir parti kitle ve kadro partisi özelliklerini gösteriyorsa yeni sınıflamalara ihtiyaç vardır. Duverger, daha sonraki çalışmalarında bu ayrımın dışında “ara parti” adında üçüncü bir kategoriye yer verir (Kapani, 2012). Bunlar da “dolaylı partiler” ve “azgelişmiş ülkelerin partileri” olmak üzere ikiye ayrılır. Ancak bu tipolojiler Türkiye’deki partileri sınıflandırmada uygun değildir.

Bir başka önemli parti tipolojisi ise Neuman’ın (1956) “bireysel temsil” ve “sosyal bütünleşme partileri” ayrımıdır. Bireysel temsil partileri çoğunlukla seçim dönemlerinde faaliyetini yoğunlaştırır ve temel amacı aday göstermektir. Siyasal katılma sınırlı ve dar bir boyutta gerçekleşir. Aday gösterilen kişiler seçildikten sonra tam bir serbestlik içinde hareket eder. Üyelerin aktif katılımı ve kontrolü söz konusu değildir. Bu parti tipolojisi Amerikan siyasal sisteminde yeşeren Demokrat ve Cumhuriyetçi partilerin örgütlenmesine örnektir (Kapani, 2012). Sosyal bütünleşme partileri ise üyeleri ideolojik ve örgütsel olarak bir araya getiren, onların sosyal hayatlarını ve partiyle ilişkilerini düzenlemeye çalışan oluşumlardır. Bu tipoloji de “demokratik bütünleşme” ve “toptan bütünleşme” partileri adı altında ikiye ayrılır. Adından da anlaşılacağı üzere birincisi daha açık bir nitelikte farklı sosyal, kentli sınıfları bütünleştirmeyi arzularken, ikincisi ise faşist ve komünist rejimlerde gözlemlendiği üzere totaliter bir bütünleşmeyi hedefler. Ak Parti, bu sınıflamaya göre demokratik nitelikli bir bütünleşme partisi olabilir. Siyasal İslam eksenli siyaset yapan politikacıların ve seçmenlerin muhafazakâr bir siyaset tarzı etrafında bütünleşmesi söz konusudur. Bunun sonucunda katılma krizi aşılmış, daha sonrasında yaşanması muhtemel siyasal sistem tıkanıklıklarının önüne geçilmiştir. İdeolojik yumuşama farklı nitelikteki seçmenlerin temsilini sağlamış ve böylece siyasal bütünleşme gerçekleşmiştir.

Özbudun’a göre (2003:69); “*Türkiye’deki partiler genelde kitle partisi özelliklerini gösterememişlerdir, ancak daha ziyade bunlar kadro, herkesi kucaklayan parti ve kartel partilerinin özelliklerini birleştirmişlerdir*”. Kadro partisi modelinden herkesi yakala ya da kartel partisi modeline geçmeleri, kitle partisi özelliklerini atlamaları, Türk siyasi partilerinin ortak yönleridir (Özbudun, 2003:83).

Özbudun, 2007 yılında yaptığı bir değerlendirmede bu görüşünü yenilemektedir. Bu kapsamda; “*AK Parti elbette bir sınıf partisi değildir. Aksine, kırsal ve kentsel bölgelerden, yükselen muhafazakâr burjuvazi ile büyük kentlerin yoksul kesimlerinden oy alan tipik bir ‘herkesi kucaklayan (catch-all)’ partidir*”¹², demiştir. Kalaycıoğlu (2008:299)’na göre de; Ak Parti’nin Türk milliyetçiliği, İslamcılık, liberalizm ve sosyal demokrasi gibi büyük ideolojileri kullanarak gerçek konumlarını açığa çıkarmak yerine, herkesi yakala partilerinin yaptığı gibi seçmenlerin kafasını karıştırmaktadır. Hepsini yakala partilerinde olduğu gibi Ak Parti seçmeni de ideolojik değil pragmatik ve hatta ekonomik çıkarları sebebiyle partiyi desteklemektedir.

Bu durumda, “hepsini yakala” partisi tipolojisini tanımlamak gerekmektedir. Herkesi yakala (Catch all) parti tipi Kirchheimer (1966) tarafından geliştirilmiştir. Bu parti tipolojisinde kitlesel bütünleşme partilerinin, oy potansiyelini artırıp hızlı bir şekilde sonuç almak için ideolojik açıdan yumuşaması ve örgütsel yapısında da gevşemesi söz konusudur. Bu tanımlama Ak Parti’nin doğuş sürecini izah etmede yeterli sayılabilir. Bilindiği üzere Ergun Özbudun, Refah Partisi’ni bir kitle partisi olarak tanımlamaktadır. Refah Partisi, Millî Görüş çizgisinin iktidar olmuş en etkin partisiydi. Ak Parti’deki yenilikçiler de bu çizgi içindeki İslamcı ideolojik bağlılığı eleştirerek ayrılma sürecine girmişlerdi. Sonrasında ise radikal İslamcı çizgiden muhafazakâr demokrat kimliğe bürünen, liberal piyasa odaklı, pragmatist milliyetçi bir parti ortaya çıkmıştır.

Herkesi yakala tipi partiler İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmelerin ürünüdürler. İdeolojik yayılmadan ziyade seçmenlerin sayısını (üyelerin değil) artırmak temel hedefleridir. Bir toplumsal sınıftan değil, birçok toplumsal tabakadan oy almayı hedeflemektedir. Bu amaçla iletişim tekniklerini ve kitle medyasında uzmanlaşmış kişileri kullanırlar (Sayarı, 2015:132). Ak Parti’nin de bu parti sınıflamasına dâhil edilmesinde kanıt olarak sunulabilecek tarihsel gelişmeler söz konusudur. Bunlardan birincisi solun önemli isimlerinden Ertuğrul Günay’ın partiye katılması ve kültür bakanı olmasıdır. Bunun yanında Alevi açılımı altında sol partilere oy veren toplumsal sınıfların kazanılmasına yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Diğer bir kanıt ise sağdaki diğer partilerin liderlerinin Ak Parti saflarına katılmasıdır. Bunlardan en önemlileri Süleyman Soylu ve Numan Kurtulmuş olarak gösterilebilir. Sağdaki oy potansiyelinin büyüklüğü sebebiyle Ak Parti bu kulvarda parçalanmış küçük partileri ve liderleri yanına çekerek oy pastasını genişletmeye çalışmaktadır. Bu durumda merkez bir ideolojinin parti kimliğinde kemikleşmesi beklenemez. Seçim başarıları ve ardından gelen bu katılımlar için kartopu modeli tabiri kullanılması mümkün olabilir. Ak Parti’nin ekonomik göstergelerinde iyileşmesi paralelinde kazandığı seçimler sonucunda, sağdaki seçimde ve siyasetçilerde ideolojik yumuşama gerçekleşmiş ve yukarıda adı geçen siyasetçiler sağda çekim gücünü artıran Ak Parti’ye katılmışlardır.

12 <http://www.dunyabulteni.net/?aType=yazarHaber&ArticleID=1869> (Erişim Tarihi: 10.08.2020).

Ayrıca seçimlerde %7 oy oranı alan partilerin hazine yardımı almaları sebebiyle, bu oranı geçen partiler de kartel partisi (Katz ve Mair, 1995) tipolojisine uymaktadırlar. Özbudun (2003:82-83) kartel partilerinin özelliklerini şöyle sıralamaktadır; siyasetin ana gayesi, “*meslek olarak siyasettir, parti faaliyetleri sermaye odaklıdır, partiler devlet yardımlarına bağımlıdırlar ve bunlara bağlı olarak partiler devlet aygıtına entegre olarak varlıklarını sürdürürler*”.

Bir diğer parti tipolojisi ise Panebianco'nun (1988) “seçimlere dönük profesyonel parti” tanımlamasıdır. Bu partiler, Duverger'in kitle partisindeki gibi üyelere yönelik ideolojik kimlik oluşturma gayesi gütmeyenler. Zayıf örgütsel yapıya sahiptirler, toplanan bağışlar ve devlet yardımlarıyla seçim kazanmaya odaklanırlar ve partinin sevk ve idaresinde profesyoneller söz sahibidir. Bu bakımdan Ak Parti'nin aynı zamanda profesyonel parti özelliklerine de kısmen sahip olduğu söylenebilir. Gerçekten de partinin politikalarını hem ideolojik (Yalçın Akdoğan) hem iktisadi anlamda (Ali Babacan, Mehmet Şimşek) inşa eden ve yönlendiren profesyoneller olmuştur. Bunun yanında seçimler için çağdaş reklam teknikleri ve popüler reklamcılarla çalışılmıştır. Ancak bu bağlamda günümüz partileri de benzer yöntemleri uygulamaktadırlar. Örneğin Cumhuriyet Halk Partisi de belli alanlarda profesyonel kişileri parti içine almakta ve partinin ideolojisiyle şekillenen geleneksel söylemin yanında, bu kişilerin oluşturduğu söylemler üzerinden de seçmeni ikna etme girişiminde bulunmaktadır. Bu bağlamda Selin Sayek Böke'nin CHP'nin ekonomiye ilişkin muhalefet söylemini üstlenmesi örnek olarak verilebilir. Ancak Ak Parti bu stratejiyi kurulduğu günden beri uygulamaktadır.

5. PARTİ SİSTEMLERİ VE AK PARTİ

Parti sistemleri; temel olarak toplumdaki siyasal akımların yansımalarıyla oluşur ve siyasal sisteme etki eden partiler hesaba katılarak pratik olması açısından sayısal olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda tek parti, iki parti ve çok partili sistemlerden bahsetmek mümkündür (Sartori, 2005). Ancak parti sistemleri açısından Türkiye'deki durumu sayı noktasında tarif etmek oldukça güçtür. Nispi temsil yöntemi, %10 ülke barajı, toplumdaki ideolojik bölünmelerin çeşitli ve sayıca fazla olması bunun başlıca sebeplerindedir. Özbudun'un (2016) belirttiği üzere partiler, toplumdaki bölünme çizgilerinin yansımalarıdır. Toplum tek bir sorun çizgisinde bölünmüşse iki partili bir sistemin, daha fazla sorun ekseninde bölünmüşse sayıca fazla partili bir sistemin olması beklenir. Fakat genel olarak Türkiye'de parti sistemleri analizi, sosyolojik temellendirme açısından, yaygın olarak merkez-çevre ayrışması üzerinden yapılmaktadır.

Kapanı'ye göre (2012) Türkiye'de öteden beri devam eden iki partili eğilim, nispi temsil sisteminin kabulünden sonra da devam etmiştir. Burada merkez ve çevre bağlamında iki bölünme çizgisi olduğu ve çevreyi Ak Parti'nin temsil ettiği düşünülmektedir. Bu bağlamda Ak Parti; “*kırsal nüfusun önemli bir kesimini, şehirli esnaf ve zanaatkarları, beden işçilerini, şehirlerin düşük gelirli kesimlerini, Kürtlerin önemli bir bölümünü ve hızla yükselen Anadolu burjuvazisini*” (Özbudun, 2016:48) temsil etmektedir. Özbudun (2016) bu sosyal çeşitliliğe sahip kesimlerin ortak noktasının laik ve vesayetçi merkez tarafından dışlanmaları olduğunu belirtir. Ak Parti, bu sosyal bölünmüşlüğü ortak noktasını da dikkate alarak herkesi yakala partisi tekniklerini de kullanmakta, sağda geniş oylar almayı ve siyasal bütünleşmeyi sağlamaktadır. Bu sosyal gerçeklik hem parti sisteminin şekillenmesini hem de bunun tarif edilmesini sağlayacaktır. Bu noktada Ak Parti dönemiyle birlikte sağdaki oyların bu partiye doğru akması ve ülke barajının etkisi, iki partinin de güç açısından birbirine yakın olduğu ve iktidarın el değiştirdiği iki partili sistemle, Türkiye örneğini birbirinden uzaklaştırmaktadır.

Bunun yanında oynaklık ve parçalanmışlık kavramları (Özbudun, 2003:71) parti sistemlerini tanımlarken kullanılan teknik ifadelerdir. Oynaklık, bir partinin bir seçimden diğerine aldığı oy oranındaki dalgalanmayı ifade ederken; parçalanmışlık, seçim sonucunda parlamentoda yer alan partilerin sayıca fazlalığını ifade eder. Ak Parti öncesinde hem oynaklığın hem de parçalanmışlığın sıkça gerçekleştiği parti sistemleri tezahür etmiştir. Ayrıca siyasal rejimlerin farklı ve özgün yapısından dolayı parti sistemlerine ilişkin sınıflandırmanın yanlışlanabilir olduğu düşünülmektedir (Yanık, 2003:271). Bu bağlamda Ak Parti ile özellikle sağdaki parçalanmışlık ve oynaklık ortadan kalksa da sistem ne belirgin iki partiye ne tam anlamıyla hâkim tek partiye dönüşmüştür. Burada sistemin ayrıştığı nokta, Ak Parti'nin küçük bir oy kaybında, parlamentoya girecek olan diğer partilerin koalisyon kurması durumudur. Bu durumda, 2015 Haziran seçimi sonucunda oluşan parti sistemini tahlil etmede Sartori'nin (Sartori, 2005:107-110) yaklaşımı yol göstericidir. Bu yaklaşım, küçük oy oranına sahip partinin koalisyona katılma ve korkutma potansiyeline bakılır. Bu bağlamda Ak Parti'nin tek başına iktidarı kuramamış olması ve diğer partilerle koalisyon kurma ihtimaliyle karşı karşıya kalması Sartori'nin tahlilini anımsatır mahiyettedir. Ancak yenilenen seçimler sonrasında Ak Parti tekrar hâkim parti pozisyonuna gelmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin de Kemal Kılıçdaroğlu ile herkesi yakala partisi özellikleri taşımaya başlaması, türban açılımı kapsamında dışlayıcı laiklik konumunu gevşetmesi, sosyal devlet söylemini güçlendirerek Ak Parti'nin yükseliş dönemindeki yaklaşımını benimsemesi merkez-çevre çatışmasındaki din tabanlı odağın kaymasına sebep olmuştur. Bu gelişmeye Halkların Demokrasi Partisi'nin de sol söylemlerle katılması, "çözüm süreci"nden faydalanarak söylemini sertleştirmesi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir kısım seçmeniyle zımnî bir mutabakata girmesi, 2015 Haziran seçimlerindeki sonucu doğurmuş ve Ak Parti'nin karmaşık tek partili sistemde bir kategori olan hâkim parti pozisyonunu tehlikeye düşürmüştür.¹³ Bu durumun gerçekleşmesinde merkez-çevre çatışmasının Özbudun açısından belirleyici noktası olan kültürel ayrışmanın yumuşaması ve Ak Parti'nin zayıf olduğu ayrışma alanlarının (milliyetçilik) ön plana çıkması gerekçe olarak gösterilebilir.

6. SİYASİ PARTİLERDE KURUMSALLAŞMA VE AK PARTİ

Huntington'a göre (1966:65) siyasal örgütlerin gücü, örgüt ağının toplumsal tabana yayılma ölçüsüne ve örgütün kurumsallaşma düzeyine bağlıdır. Kurumsallaşma ise; "*bir siyasal sistemin kurumsallaşma düzeyi, o sistemdeki örgüt ve usullerin uyarlanabilirliği (adaptability), karmaşıklığı (complexity), özerkliği (autonomy) ve tutarlılığı (coherence)*" ile ölçülebilir.

Uyurlanabilirlik ile bükülmezlik arasında ters ilişki söz konusudur. Örgüt ne kadar eski ve çevrenin baskılarına ne kadar maruz kalmışsa o oranda uyarlanabilir olmuştur. Bunun anlamı, değişen şartlarda çevreden gelen değişik baskılara karşı örgütün kendini adapte edebilmesidir. Bu bağlamda Ak Parti, kuruluşundan bugüne kadar geçen süreçte gerek hukuki gerek ekonomik gerekse siyasal içerikli birçok kriz atlattır. Kapatma davası, partiden ayrılanların partiyi kötüleyen beyanatları, Gezi Parkı protestoları, Cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında gerçekleşen lider değişikliği bunlardan sadece bazılarıdır. Bu bağlamda gerçekleşen krizlere ve baskılara direnebildiğinden partinin uyarlanabilirliği yüksektir denilebilir.

Huntington'a göre (1966:65-68) uyarlanabilirliğin ölçütleri ise kronolojik ve kuşaksal yaş ile fonksiyonelliktir. Kronolojik yaş örgütün ya da usulün ömrüne tekabül eder ve ne kadar uzunsa, örgütün ya da usulün o oranda kurumsal olduğunu gösterir. Kuşaksal yaş ise örgütün kurucular tarafından mı, yoksa ondan sonra gelen kuşaklar tarafından mı yönetildiğini dikkate alır. Bu durumda yönetici kuşakların değişmesi kurumsal ömrü uzatır. Ak Parti liderliğinde kuşaksal¹⁴ bir değişim olmamıştır. Sadece aynı kuşak içinde liderler arasında bir değişim söz konusudur. Bu bakımdan kuşaksal bir değişime nazaran daha az tehditkâr bir değişim süreci yaşanmıştır.

Üçüncüsü ise örgüte fonksiyonel açıdan ihtiyaç kalmaması tehlikesidir. Bu tehlikeye karşı kurum kendisini fonksiyonel olarak uyarlayabiliyorsa kurumsallaşıyor demektir. Ak Parti fonksiyonel yaşını çeşitlendirme adına uzak geleceğe yönelik hedefler ve söylemler geliştirmektedir. Türkiye'nin en azından ekonomik açıdan belli bir yere getirilmesindeki herkesçe kabul edilen fonksiyonu seçimde partinin misyonunu tamamladığı algısını oluşturabilir. Bu düşünce hali Gezi Olayları ve 17-25 Aralık süreçleriyle de birleşince seçmenin eğilimi diğer partilere kayabilirdi. Buna karşılık parti, "Yeni Türkiye" söylemini 2023 ve 2071 hedeflerini, tamamlanması yıllar alacak olan devasa projeleri üretmiş ve bu hedeflerin ve projelerin gerçekleşmesiyle kendi fonksiyonel varlığını seçmenin gözünde eşleştirmiştir. Bu yöntemle parti, kendi fonksiyonel rolünü gelecek ile bağdaştırarak bugünkü seçmenin tercihini yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda parti fonksiyonel yaşını uzatmaya çalışmaktadır.

"*Karmaşıklık, hem örgütsel alt-birimlerin (subunits) hiyerarşik ve fonksiyonel bakımdan çoğalması, hem de çeşitli alt-birim tiplerinin farklılaşması anlamına gelir*" (Huntington, 1966:71). Karmaşıklık totaliter örgütlenmenin aksine, gücün, sorumluluğun ve iktidarın paylaşıldığı bir kurumu ve sistemi öngörür. Ak Parti'de Gençlik Kolları ve Kadın Kolları partinin aktif olarak çalışan alt birimleri arasındadır. Ancak bu birimlerin merkezin ve liderin politikalarını şekillendirmede, karar alma mekanizmalarına katılmada etkin oldukları ve partinin karmaşıklık bağlamında kurumsallaşmasına katkı sunduklarını söylemek zordur. Bu noktada Türk siyasi partilerinde yaygın olarak görülen oligarşinin tunç kanununun (Michels, 1915:377-392) Ak Parti için de geçerli olduğu iddia edilebilir. Belirleyici olan bütün politikalar ve kararlar karmaşık bir ağın istişaresinden değil, nihayetinde liderin iradesinden doğmaktadır.

13 Özbudun'a göre (2016) Türkiye'de genel olarak iki partili sistemden çok partili sisteme doğru bir değişim yaşanmıştır. Özbudun, Ak Parti'nin üçüncü seçim zaferi (2011) ile birlikte hâkim parti sistemine doğru bir değişim olduğunu vurgulamaktadır. Ancak hâkim parti sistemine doğru yaşanan bu trendin 2015'te gerçekleşen kırılmayla sekteye uğradığını not etmek gerekir. Ak Parti kısa süre içinde yenilenen seçimlerle tekrar hâkim parti konumuna yükselmiştir.

14 Kuşaklar arası yetiştirme ve bakış açısı farklılıkları olduğundan değişim ve süreklilik örgütün kurumsallaşması açısından daha risklidir.

Huntington'a göre (1966:73) bir diğer kurumsallaşma ölçütü özerkliktir. Özerklik açısından siyasal kurumlaşma, “belli sosyal grupların menfaatlerini ifade araçlarından ibaret olmayan siyasal örgüt ve usullerin gelişmesi demektir”. Bu açıdan Ak Parti'nin kurulması sürecinde ideolojik olarak yumuşamaya gitmesi, Millî Görüş'ün “dar” çizgisinden çıkarak muhafazakâr kimliği benimsemesi, liberal, milliyetçi söylemleri kullanması partinin özerkliğini kuvvetlendirdiği söylenebilir. Belli bir ideolojik ve sosyal çevreye hitap etmesi durumunda, bu sosyal ve ideolojik çevrenin talep ve çıkarlarına göre hareket etmesi söz konusu olacak, parti de belli bir ölçüde “kurumsallaşamayacaktı”. Özerkliği güçlendiren bir diğer önemli unsur ise kazanılan seçimlerdir. Ak Parti seçim kazandıkça, kendi yaklaşımını ve söylemini daha rahat ifade etmeye başlamış, kamuoyunda gerçekleşen tartışmaların gündemini belirler bir konuma yükselmiştir.

Kurumsallaşmanın bir diğer ölçütü ise tutarlılıktır. Huntington'a (1966:75) göre; “bir örgütün birlik ve tutarlılığı ne kadar kuvvetli ise, kurumlaşma düzeyi de o kadar yüksektir. Örgüt, birlikten ne derece yoksunsa, o derece az kurumlaşmıştır”. Türkiye'de sağ partilerin özellikle merkeziyetçi yapıları, partinin birliği noktasında da olumlu katkı sunar. Ancak bu durum, parti içindeki görüş ayrılıklarının demokratik yollarla dışa vurulmasını engelleme ya da bu düşünceleri bastırma bağlamında bir birlik görüntüsü verir. Aynı durum Ak parti için de geçerlidir. Tutarlılık ise hepsini yakala tipi pragmatist bir parti için uyulması oldukça zor bir ölçüttür. Siyasal bir örgütte ideolojik çeşitliliğin yaşanması tutarlılığı güçleştiren bir olgudur.

Türkiye'de partilerin ömürlerine ve örgütsel yapılarına bakıldığında bazı partilerin farklı ölçütler çerçevesinde nispeten daha kurumsal bir yapıya sahip olduğu düşünülebilir. Gerek sağda gerekse solda yer alıp merkeze doğru açılımda bulunan partilerin¹⁵ (hepsini yakala özelliği gösteren) kurumsallaşamadıkları söylenebilir. Bu sebeple partilerin kurumsallaşmasındaki hukuki, sosyolojik ve siyasal engelleri karşılaştırmalı olarak ele almak Ak Parti'nin de kurumsallaşma potansiyeline ilişkin ipucu verecektir.

Bu bağlamda Ak Parti sağ siyasetin çeşitli formlarını bünyesinde barındıran, muhafazakâr siyasal davranışı kendisine omurga edinen siyasal bir örgüttür. Ak Parti'nin siyasal örgütlenmesi, örgüt içi davranış sergileme şekli Türkiye'deki diğer sağ partilerden farklılık göstermez. Partinin 30 Eylül 2012'de yayımlanan 2023 vizyon belgesinde (2023 Siyasi Vizyon) siyasal partilere ilişkin şu ifadeler yer almaktadır;

“Siyasi partiler demokratik hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Fakat ülkemizde Anayasa ve yasalar; partilerin tüzükleri, teşkilatlanmaları, programları ve faaliyetleri alanında bir dizi yasaklar ve sınırlayıcı kurallar içermektedir. Adeta siyasi partiler birer kamu kurumu, partilerin tüzük ve programları birer kamu yönetmeliği, faaliyetleri ise bir devlet faaliyeti biçiminde tanımlanmıştır. Tek tipçi anlayış siyaset alanına da hâkim kılınmıştır. Bu, siyasi partilerin bir halk kurumu, sivil toplum örgütü olma özelliğini ortadan kaldıran bir yaklaşımdır. Ayrıca, siyasetçilerin milletimizin sorumluluğunu layıkıyla taşıyamayacağına inanan, bu nedenle siyasete ve siyasetçiye güvenmeyen, siyaseti ve siyasetçiyi itibarsızlaştırmak isteyen vesayetçi anlayışın bir ürünüdür.”

Ak Partinin, siyasal partilere ilişkin bu mevzuatı demokratikleştirmek konusunda çekimser davrandığı söylenebilir. Bahsi geçen değişiklikler gerçekleştiğinde Türkiye'deki partilerin merkeziyetçi ve tek tipçi yapılanması sarsılacak ve muhtemelen Ak Parti de bundan etkilenecektir. Bu sebeple Türkiye'de mevcut siyasal sistemde ve Türk yönetim geleneği içerisinde iktidar olmayı tek başına başarabilmiş bir siyasal partinin, siyasal partilere ilişkin demokratik yasal düzenlemeler yaparak kurumsallaşmanın önündeki hukuki engelleri kaldırması düşük bir ihtimaldir. Bu durumda Ak Parti'nin tüzel kişiliği değil, liderinin otoritesi kurumsallaşmaktadır.

Siyasi partiler kanununun dikey örgütlenmeyi öngörmesi,¹⁶ yerel örgütlerin merkezi yönetimi etkileme gücünün sınırlı oluşu partilerin demokratik bir yapıya kavuşması ve dolayısıyla kurumsallaşabilmesinin önündeki başlıca engeller olarak gösterilmektedir (Özbudun, 2003:79). Kapanı'ya göre (2012:181) 1982 tarihli Siyasi Partiler Kanunu, “aşırı müdahaleci bir yaklaşımla partileri devletin gözetim ve denetiminde ‘uygun adım’ yürüten ‘disiplinli’ kuruluşlar haline getirmiştir”. Demokratikleşmenin ve kurumsallaşmanın gerçekleşmesini engelleyen bu sorunlar sistem boyutunda ele alınabilir. Ancak Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve nispeten kısa süreli de olsa Milliyetçi Hareket Partisi'nin kurumsallaşan kimliği Türkiye özelinde, mevcut yasaya rağmen, bir genelleme yapma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır.¹⁷ Bu durumda Türkiye'de siyasallaşmanın iki alanı arasında

15 Cumhuriyet Halk Partisi, tarihsel fonksiyonu ve tabanının partiye sadık ideolojik yönelimi (Aydınlanmacı Kemalist bakış) sebebiyle istisnadır.

16 Kanımızca liberal demokratik sisteme sahip bir ülkede kanun üzerinden siyasal örgütlenmelerin tarif edilmesi bir zaruret değildir. Esas olan, kurumlar üzerinden kanunlarla siyasal hakların tanımlanması değil, birey üzerinden siyasal hakların tanımlanması ve bireylerin bu haklarını kullanmasına imkân sağlanmasıdır. Böyle bir hareket alanı yatay örgütlenmenin önünü açacaktır.

17 Buradaki değerlendirmede Kürt kökenli siyasal davranış analiz dışında tutulmaktadır. Onlar için paradoksal olan durum, ırkçı bir söylem üzerinden mi, yoksa sol bir söylem üzerinden mi siyasallaşacaklarıdır. Birinci söylem partinin marjinalleşmesine (bu

ayrım yapmak gerekecektir. Bunlardan birincisi merkezîyetçi, devletçi, Batıcı geleneğe sahip Cumhuriyet Halk Partisi¹⁸ ve ikincisi ise daha çok liberal, İslamcı ve muhafazakâr gruba yerleştirilen sağ partilerdir.

Cumhuriyet Halk Partisi ve bu partiye oy veren toplumsal tabaka ile “sağ” toplumsal tabakanın siyasal düşünce ve davranışının arkasındaki örüntü, partilerin kurumsallaşmasını doğrudan etkilemektedir. Bilindiği üzere Bülent Ecevit’in Demokratik Sol Parti’deki, Necmettin Erbakan’ın Millî Görüş partilerindeki, Süleyman Demirel’in Adalet Partisi ile Doğru Yol Partisi’ndeki ve Alparslan Türkeş’in Milliyetçi Hareket Partisi’ndeki uzun süreli liderlikleri ve yönetimleri ayrı ayrı değerlendirilmesi gereken örneklerdir. Bu partilerdeki liderlerin efsanevi kurucu figür olmaları, Türk yönetim geleneğinin etkisiyle de pekişir. Bu sebeple liderin ömrüyle partinin etkin siyasal aktör olarak varlığını sürdürmesi doğru orantılıdır. Buradaki istisna Milliyetçi Hareket Partisi’dir.

Milliyetçi Hareket Partisi’nin siyasal ideolojisi Cumhuriyet Halk Partisi’nde olduğu gibi kurumsallaşmaya müsaittir. Parti, toplumsal düzeni ve toplumsal “gelişmeyi” tarif ederken “dünyevi tecrübeyle” belirlenmiş ilkeler üzerinden hareket etmektedir. Lider, partinin kurumsal kimliğini oluşturan bu ilkeler üzerine vurgu yaparak meşruiyetini sağlamaya çalışır. Bu gelenekte kurumun siyasal kimliği oluşurken “dünyevi”, insani ve Batılı anlamda evrensel bir kodlama gerekliliği doğar. Bu açıdan bakıldığında Özbudun’un (2003:78) işaret ettiği üzere Cumhuriyet Halk Partisi kuruluş ilkelerini benimseyen toplumsal zümrenin sadık partisi olarak kalmıştır. Milliyetçi Hareket Partisi ise sağ tabanda örgütlenen bir siyasal oluşum olmasına rağmen, devletin kurulu şeklinin devamını arzulaması bağlamında Cumhuriyet Halk Partisi ile benzeşmiştir. Ayrıca kendi siyasal kimliğinde öne çıkan milliyetçilik vurgusuyla sağın “İslamcı” seçmen kitlesinden kısmen uzaklaşmıştır.

Sağ partilerde ve dolayısıyla Ak Parti’de de partiye ve parti liderine olan bağlılık; ilkeler ve kurumsal yapılar üzerinden değil, gelenek ve liderin uygulamaları üzerinden şekillenir. Bu gelenek; liderin önceki siyasal figürlerden damıttığı söylemler ve üzerine kendi eylemlerinden kattığı uygulamalardır. Bu sebeple liderin varlığı, eylemleri, öngörüsü ve gücü partinin kurumsallaşmasını doğrudan etkilemektedir. Farklı bir kuşakla gelen yeni bir lider, yeni bir parti kurmakta ve kendi varlığını, düşüncelerini ve eylemlerini kurumsallaştırmaktadır. Kemikleşmiş bir siyasal ideolojiye ve kimliğe sahip olmayan bu partiler, pragmatist bir yaklaşımla farklı dönemlerde çeşitli siyasal ideolojileri ve söylemleri benimsediğinden belirli bir parti üzerinden kurumsallaşma gerçekleşmemektedir.

Bu durumda partinin kurumsallaşmasına ilişkin Huntington’un kriterlerinin ötesinde daha makro bir değerlendirme yapmak gerekirse, toplumun yöneten ve yönetilen şeklinde iki sınıfa ayrıldığı (Mosca, 1939:50) sosyolojik önermenin Ak Parti için de geçerli olduğu düşünülebilir. Parti içinde siyasal otoriteyi sağlayan lider etrafındaki belirli bir elit grup (Pareto, 1968:36) belirli süreliğine partinin kalanını ve iktidarda kaldığı sürece de toplumu idare etmektedir.

SONUÇ

Ak Parti’nin tipolojik özelliklerini farklı kıstasları dikkate alarak tanımlamak gerekmektedir. Bunun temel sebebi Türkiye’de seçmen kitlesinin sosyolojik çeşitliliği ve ideolojik açıdan asimetrik geçişkenliği¹⁹ ve buna bağlı olarak da partinin bu seçmen kitlesini ikna etmek adına geliştirdiği politikaların süreç içinde farklılık göstermesidir. Bunun yanında seçim sistemi ve siyasi partiler kanunu gibi etkenler de söz konusudur.

Ak Parti, Millî Görüş geleneğinin tabanını oluşturan belirli bir kitlenin katılma bunalımını aşma maksadıyla, kurucu kadrosunun niteliği bağlamında parlamento içinden bölünme sonucunda doğmuştur. Buna ek olarak Ak Parti de diğer sağ partiler gibi lider merkezli yapılanmış bir örgüttür. Katılma bunalımının aşılması bağlamında toplumsal beklentilerin karşılanması açısından partinin doğuşunu tetikleyen dinamikler parlamento dışında gerçekleşmiştir. Buna kanıt olarak partinin kuruluşundan çok kısa bir süre sonra %34 oy oranına ulaşması gösterilebilir.

Ak Parti, kurucuların ve bugüne kadar partiye yön veren “elitlerin” niteliklerine bakıldığında kadro partisi özelliğine kısmen sahiptir. Diğer taraftan partinin; katılma bunalımını aşma sürecinde etkileşimde bulunduğu

---

durumda sağ, muhafazakâr Kürt kökenli oyları da kaybedecektir), ikinci söylem ise bu günkü Cumhuriyet Halk Partisi söylemiyle benzeşerek ırkçı temele dayanan tabanını kaybetmesine sebep olacaktır. Bu sebeple gerek siyasal aktörlerin gerekse seçmenlerin davranışlarının tahlil edilebilmesi için 2000’li yıllarla başlayan özgür, çoğulcu, siyasal ortamın belirli bir süre daha yaşanması gerekmektedir.

18 Kemal Kılıçdaroğlu dönemiyle birlikte Cumhuriyet Halk Partisi’nde sol siyaset ve söylem etkin olmaya başlamıştır.

19 Kürt bir seçmenin hem dindar hem de Kürt milliyetçisi olması durumunda aynı anda farklı partilere eğilim gösterebilme ihtimalini ifade etmektedir.

tabanın homojen yapısı dikkate alındığında bir kitleye meyyal olduğu ve merkezîyetçi yapısı üzerinden örgütün disipline edilmesi sebebiyle kitle partisinin bazı özelliklerini taşıdığı söylenebilir. Ancak Ak Parti geleneksel anlamda kitle partisi değildir. Parti yöneticilerinin kendilerini kitle partisi olarak tanımlamasının görünür sebebi parti seçmeninin büyüklüğüne yapılan vurgudur. Diğer taraftan Ak Parti'nin kitle partisi olarak tanımlanmasında, sanayileşme sürecinde kitle partilerinin ezilenlerin haklarını temsil etmesiyle kitle partisine yönelik oluşan “örtük sempati” ile Türkiye sosyolojisi açısından çevreyi temsil ettiği düşünülen Ak Parti seçmenini konum ve işlev açısından toplumun gözünde eşleştirmek olabilir. Partide işçi sınıfının siyasallaşması sürecindeki benzer homojen bir kitleye yönelik doktriner bir üye eğitimi söz konusu değildir. Kitle partilerinin karakteristiğinde yer alan katı ideolojik örgütlenme partinin programında yer almamaktadır. Aksine partinin muhafazakâr demokrat olarak tanımlanmasıyla ideolojik açıdan geçişkenliğe müsait, seyreltilmiş ve hibrit bir ideoloji benimsenmiştir. Ak Parti'nin tabanında Millî Görüş döneminden miras kalan dindar kitle ile dini hassasiyetleri olmakla birlikte ideolojik açıdan da çeşitlilik gösteren ve toplumun çoğunluğunu oluşturan daha geniş heterojen bir kitle, “muhafazakâr demokrat” kimlikli Ak Parti'nin kurulmasıyla Neumann'ın tarifine uygun olarak sosyal ve siyasal anlamda bütünleşmiştir. Bu bütünleşmede geniş toplumsal tabanın heterojen karakterine uygun bir şekilde Ak Parti'nin de en azından ideolojik anlamda yumuşaması, Kircheimer'in herkesi yakala parti tipolojisinin Ak Parti için de geçerli olduğunu göstermiştir. Ak Parti, Millî Görüş geleneğinin İslamcı ideolojisinden uzaklaşarak muhafazakâr demokrat kimliği benimsemekle toplumun daha farklı ve geniş kesimlerini yakalama imkânına kavuşmuştur. Gerçekten de partinin oy oranlarına ve farklı seçimlerde farklı seçmen kitlelerinden aldığı oylara bakıldığında siyasal konjoktüre göre değişen pragmatist politikalarla seçmen sayısını artırdığı ve böylece hepsini yakala parti tipolojisini sergilediği görülecektir.

Türkiye'de parti sistemini etkileyen unsurların çeşitlilik göstermesi Ak Parti'nin konumunu etkilemektedir. Öncelikle seçim sistemi; parlamentoya girecek partilerin sayısında ve milletvekili dağılımında orantısız sonuçlara sebep olmaktadır. Buna ek olarak toplumda ideolojik bölünme çizgilerinin sayıca fazla olması ve bu ideolojik bölünme çizgileri arasında geçişkenliğin var olması, siyasal partilerin oylarında oynaklığa ve meclisteki temsilde parçalanmışlığa yol açmaktadır. Bu sebeple ülke barajının ve nispi temsil sisteminin etkisi, ideolojik bölünme çizgilerinin sayısı ve geçişkenliği parti sisteminde kalıcı bir duruma izin vermemektedir. Bu durumda Ak Parti'nin hepsini yakala parti tipolojisi sergilemesi ve farklı seçim dönemlerinde konjoktüre bağlı olarak farklı seçmen kitlelerini yakalamayı hedeflemesi daha anlaşılır hale gelmektedir.

Ak Parti'nin kurumsallaşma süreci ise dinamik bir niteliğe sahiptir. Öncelikle karizmatik bir lider tarafından kurulduğu gündün beri yönetilmesi sebebiyle liderin yöneticilik vasfını çevreleyen karizması, partinin kurumsal kimliğinin önüne geçmiştir. Bu sebeple partinin kurumsallaşma sürecinin, kurucu lider sonrasında da devam edip etmeyeceğini kestirmek güçtür. Ancak geçen zaman dilimine bakıldığında, kapatma davasından 15 Temmuz darbe girişimine kadar parti, birçok tehdidin üstesinden gelerek kendini değişimlere karşı uyarlamıştır. Uzun vadeli politik hedefler ve yatırım programları geliştirerek fonksiyonelliğini seçmenin gözünde pekiştirmektedir. Parti örgütünde çeşitli alt birimleri kurup işleterek üyelerin politika yapma becerilerini geliştirme konusunda eğitmekte ve karar alma mekanizmalarının işleyişine adapte olmalarını sağlamaktadır. Ancak partinin karizmatik liderliği ve merkezîyetçi yapısı bu karar alma mekanizmalarının politika yapma konusundaki etkinliğini gölgelemektedir.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, Yalçın (2004), **Ak Parti ve Muhafazakâr Demokrasi**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- BORA, Taml (1998), **Türk Sağının Üç Hali**, Birikim Yayınları, İstanbul.
- DURŞUN, Davut (2008), **Siyaset Bilimi**, Beta Yayınları, İstanbul, 4. Baskı.
- DUVERGER, Maurice (1974), **Siyasi Partiler** (Çev. Ergun Özbudun), Bilgi Yayınevi, Ankara, 2. Baskı
- ERDOĞAN, Mustafa (2011), **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, Liberte Yayınları, Ankara, 8. Baskı.
- ERDOĞAN, Recep Tayyip (2004), “*Açılış Konuşması*”, **Uluslararası Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Ak Parti Yayını, Ankara, ss.7-14.
- ERLER, Özgün (2007), “*Yeni Muhafazakarlık, Akp ve 'Muhafazakar Demokrat' Kimlik*”, **Stratejik Öngörü Dergisi**, S.(10), ss.126-132.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1966), “*Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma*” (Çev. Ergun Özbudun), **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S.22(1), ss.55-107.

- KALAYCIOĞLU, Ersin (2008), “*Attitudinal Orientation to Party Organization in Turkey in the 2000s.*” **Turkish Studies**, S.9(2), ss.297-316.
- KAPANİ, Münci (2012), **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınları, Ankara, 31. Baskı.
- KATZ, Richard S. ve MAIR, Peter (1995), “*Changing Models of Party Organization and Part Democracy: The Emergence of the Cartel Party*”, **Party Politics**, S.1(1), ss.5-28.
- KIRCHEIMER, Otto (1966), “*The Transformation of the Western European Party Systems*”, **Political Parties and Political Development** (Ed. Joseph La Palombara ve Myron Weiner), Princeton University Press, New Jersey, ss.177-200.
- MICHELS, Robert (1915), **Political Parties**, Hearst's International Library, New York.
- MILES, Matthew B. ve HUBERMAN, A. Michael (2015), **Nitel Veri Analizi**, Pegem Akademi, Ankara.
- MOSCA, Gaetano (1939), **The Ruling Class**, Mc-Graw-Hill Book Company, New York.
- NEUMANN, Sigmund (1956), “*Toward a Comparative Study of Political Parties*”, **Modern Political Parties** (Ed. Sigmund Neumann), University of Chicago, Chicago, ss.395-400.
- ÖZBUDUN, Ergun (1977), **Siyasal Partiler**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara.
- ÖZBUDUN, Ergun (2003), **Çağdaş Türk Politikası: Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller**, Doğan Kitap, İstanbul.
- ÖZBUDUN, Ergun (2015), **Anayasacılık ve Demokrasi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul.
- ÖZBUDUN, Ergun (2016), **Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2. Baskı.
- ÖZBUDUN, Ergun ve HALE, William (2010), **Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm: AKP Olayı** (Çev. Ergun Özbudun, Kadriye Göksel), Doğan Kitap, İstanbul.
- ÖZİPEK, Bekir Berat (2004), “*Muhafazakâr Siyasetin Temelleri*”, **Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Ak Parti Yayını, Ankara, ss.80-86.
- PANEBIANCO, Angelo (1988), **Political Parties: Organization and Power**, Cambridge University, Cambridge.
- PARETO, Vilfredo (1968), **The Rise and Fall of The Elites: An Application of Theoretical Sociology**, The Bedminister Press, New Jersey.
- PUNCH, Keith F. (2014), **Sosyal Araştırmalara Giriş: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar** (Çev. Dursun Bayrak, H. Bader Arslan, Zeynep Akyüz), Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara, 3. Baskı.
- SARTORI, Giovanni (2005), **Parties and Party Systems: A Framework for Analysis**, Ecpr Press, Essex.
- SAYARI, Sabri (2015), “*Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri*”, **Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar** (Der. Sabri Sayarı, Hasret Dikici Bilgin), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss.123-143, 3. Baskı.
- YANIK, Murat (2003), “*Parti Sistemleri ve Türkiye Uygulamaları*”, **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S.7(1-2), ss.271-282.
- <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/ak-partinin-uye-sayisi-10-milyona-yaklasmiss-vaziyette/83323#1> (Erişim Tarihi: 03.08.2020).
- <http://www.dunyabulteni.net/?aType=yazarHaber&ArticleID=1869> (Erişim Tarihi: 10.08.2020).
- <https://www.akparti.org.tr/ak-kadro/mkyk/mustafa-atas/> (Erişim Tarihi: 10.08.2020).
- <https://www.akparti.org.tr/parti/2023-siyasi-vizyon/> (Erişim Tarihi: 10.12.2020).
- <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/ak-parti-bir-kitle-partisidir/64162#1> (Erişim Tarihi: 10.08.2020).
- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erbakana-ilk-bayrak-39138765> (Erişim Tarihi: 10.12.2020).
- <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/11/20021110.htm#5> (Erişim Tarihi: 10.12.2020).

Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri İçin Kurumsal Risk Yönetimi ve İç Denetim Model Önerisi*

Enterprise Risk Management And Internal Audit Model Proposal for Turkish Agricultural Credit Cooperatives

Maşuk Cahit UYSAL

*Dr., Başmüfettiş (CICP, ISO/IEC 27001 BD),
Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği,
muyisal@tarimkredi.org.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8196-0764>*

Makale Başvuru Tarihi: 13.05.2020

Makale Kabul Tarihi: 27.11.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Durmuş ACAR

*Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi,
İİBF, İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman A.B.D.,
dacar@mehmetakif.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-4701-6045>*

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

İç Denetim,

İç Kontrol,

Kurumsal Yönetim,

Risk,

Teftiş,

Örgütlerdeki önemi ve fonksiyonu bakımından denetim tartışılmaz bir faaliyettir. Denetimin rolünü gerçekleştirebilmesi için de yerinde yapılandırılmalıdır. Kamu İç Kontrol Standartları doğrultusunda kamu kurumları, riskleri tanımlamak, değerlendirmek ile izlemeye yönelik sistem kurmaları gerekmektedir. Risk belirleme faaliyetleri, kamu kurum stratejilerinin kararlaştırıldığı planlama prosedürlerine entegre şekilde yürütülmelidir. Risk yönetimi örgüt hedeflerinin tutturulmasında ehemmiyet teşkil etmesi ile iç denetim birimlerinin de bu hususta danışmanlık hizmeti vermesi düşünülmektedir. Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerinde denetim faaliyetleri merkez birliğine bağlı müfettişler ile bölge birliklerine bağlı kontrolörler marifetiyle yürütülmektedir. Teftiş, inceleme ve soruşturma konularında bu birimler arasında görev çakışması bulunmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerinde etkin iç kontrol ile iç denetim sisteminin nasıl uygulanabileceğini ortaya koymaktır. Çalışmada ilk olarak, Kurumsal Risk Yönetimi ile iç denetim kavramları açıklanmıştır. Uygulama kısmında ise, gerekli şartları sağlayan risk temelli bir iç denetim süreci için model önerisi sunulmuştur. Araştırma neticesinde Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerinde de Kurumsal Risk Yönetimi ve iç denetim konularında çalışmalar yapılması gerektiği tespit edilmiştir.

ABSTRACT

Keywords:

Enterprise Management,

Internal Audit,

Internal Control,

Inspection,

Risk,

Audition is an indisputable activity in terms of its importance and function in organizations. Audit must be properly configured to perform its role. Public administrations must create a system to define, evaluate and monitor risks per Public Internal Control Standards. Risk defining activities need to be carried out integrated with the planning processes where public administration strategies are determined. The consensus of opinion is that risk management is critical for achieving institutional objectives, and that internal audit units should conduct consulting activities in this regard. Audit activities in Turkish Agricultural Credit Cooperatives is carried out through inspectors affiliated with the central union and controllers affiliated with the regional unions. There is a conflict of duty between these units in terms of inspection, investigation and investigation. In this context, the purpose of the study is to demonstrate how to implement an effective internal control and internal audit system for Turkish Agricultural Credit Cooperatives. In the study, firstly, Enterprise Risk Management and internal audit concepts are explained. In the implementation part, a model proposal for a risk based internal audit process that provides the necessary conditions is presented. It is determined necessary to carry out studies on Enterprise Risk Management and internal audit subjects in Turkish Agricultural Credit Cooperatives.

* Bu makale, 2017 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Prof. Dr. Durmuş ACAR danışmanlığında hazırlanan ve kabul edilen "Kamu Kurumlarında Kurumsal Risk Yönetimi ve Risk Odaklı İç Denetim: Bir Model Önerisi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Toplumların bilgi devrine geçmesiyle birlikte, kamu yönetimi de bu gelişmelerin etkisinde kalarak gelişmelere uyum sağlamıştır. Küreselleşme ve iletişim alanlarındaki hızlı gelişmeler, hem sektörler hem de ülkeler bazında üretim, ticaret ve yönetim alanlarında büyük değişimlere neden olmuştur. Kamu yönetim sistemi, bürokrasi, hantal yapısı ve yeni yönetim yaklaşımlarından bihaber insan kaynakları ile toplumun beklentileri karşısında yetersiz kalmış ve kendini değişimin içinde bulmuştur. Böylece kamu kesimi, verimlilik, etkinlik, etkililik ve hedef odaklı olma gibi özel sektörde var olan başarılı uygulamaları hayata geçirmeye başlamıştır. Bu durumda kamu yönetim sistemi, günümüz koşullarına uyum sağlayarak kamu hizmetlerinden faydalananların ihtiyaçlarını karşılama noktasında etkili bir araca dönüşmeyi amaçlamaktadır. Bir başka deyişle, özel sektördeki iyi uygulamalardan hareketle kamu sektöründe benzer şekilde toplumu önemseyen, şeffaf, hesap veren yönetim sistem talepleri oluşmakta, bu talepler doğrultusunda da kamu yeni yönetim usullerini uygulamak durumunda kalmaktadır.

Ülkemizin Avrupa Birliği'ne üyelik görüşmeleri ve kamu yönetim yapısında topluluk standartlarına uyum çalışmaları da, kamu sektöründe yaşanan değişimde büyük rol oynamaktadır. Üyelik hedefi çerçevesinde kamu mali yönetimi konusunda AB ve uluslararası standartlar ile uyumu sağlayabilmek için "Mali Kontrol başlıklı 32. Fası"nın 26 Haziran 2006 tarihinde açılmasıyla birlikte bazı düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan düzenlemelerin belki de en önemlisi, 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu'nun yerine, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun yürürlüğe konulmasıdır. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile birlikte, özel sektörde uygulanmakta olan iç kontrol, risk yönetimi ve iç denetim kavramları kamu sektörümüzde yerini almıştır.

2. KURUMSAL RİSK YÖNETİMİ KAVRAMI

İnsanlar, her çeşit durumda tanımlamak, değerlendirmek, idare ve kontrol edebilmek amacıyla risk yönetimini uygularlar. Bu durumlar, bir proje veya piyasa riski gibi dar tanımlı risk türlerinden, örgütün genelini ilgilendiren fırsat ile tehditlere varıncaya kadar çok farklı konularda olabilir. Bir örgütün yönetişim süreçlerini geliştirme olanağı vermesi nedeniyle, kurumsal risk yönetimi (KRY) özellikle önem arz etmektedir. En çok benimsenen KRY tanımı, Treadway Komisyonu Sponsor Örgütler Komitesi (COSO) tarafından 2004 senesinde yayınlanan KRY Entegre Çerçevesi ile tanımlanmıştır. Ancak zamanla risk türleri, risklerin nedenleri, risklere karşılık yapılacak uygulamalar değer üretebilen mekanizmalar olmaktan uzaklaştırmıştır. COSO, KRY Çerçevesini 6 Eylül 2017 tarihinde revize etmiştir. Güncellenen çerçevede KRY; "*Organizasyonların değer yaratmada, korumada ve realize etmede, riskleri idare etme yönünde güvenecekleri, strateji belirleme ile yürütmeye entegrasi sağlanan, kültür, olanak ile prosedürlerdir*", şeklinde tanımlanmıştır (COSO, 2017:1). Oluşturulan yeni KRY çerçevesinde KRY'nin statik olmadığı, tüm seviyelerdeki yönetim ve risk süreçlerine uygulanabileceği belirtilmiştir. KRY'nin ana hedefi (Arslan, 2008:7);

"risk yönetim süreciyle yönetim süreçlerini bütünleştirmek olumlu ya da olumsuz etki meydana getirebilecek ilerideki hadiseleri belirlemek, kurumların bu hadiselerden hangi seviyede etkileneceklerini gösteren unsurlarla yüzleşme düzeyini tespit edip idaresini sağlamak yönünde etkin stratejiler oluşturmaktır."

KRY'nin arkasındaki dayanak, her örgütün paydaşlarına değer katmak için varoluşudur. Bütün örgütler belirsizliklerle karşılaşmaktadır. Bu durumda yönetimin yapması gereken, paydaş değerini artırmaya çalışırken, ne kadar bir belirsizliği karşılayabileceğine karar vermek olmalıdır.

Risklerin yönetilmesinden asıl sorumlu olan merci yönetim kuruluudur. İç denetçilerin KRY'deki rolü ise, danışmanlık ve izleme faaliyetidir (IIA, 2009:6). Eğer bu konularda, iç denetim birimleri (İDB) bünyesinde gerekli bilgi birikimi ve deneyim yoksa dış kaynaklardan destek alınmalı, aksi takdirde danışmanlık ve izleme faaliyetlerinde bulunulmamalıdır. Mevcut uygulamalarda, yönetim kurulu, risklerin yönetilmesi ve yürütülmesini bir yönetim takımına devretmektedir. Bu faaliyetlerin koordinasyonunu yürüten, proje temelinde idare eden, ilgili profesyonellik gereksinimini sağlayan farklı bir bölüm de bulunabilir. Başarılı bir KRY uygulamasında örgüt genelindeki bütün çalışanların sorumluluğu vardır, fakat risk tanımlaması ile yönetilmesi rolleri yönetime aittir. İç denetim ve risk yönetimi birtakım özellikli yetenek, bilgi ile değerleri yönetim ve kurum çalışanları ile paylaşır. Proje yönetimi, çözümleyici ve kolaylaştırıcı yeteneklere sahiptir, uygun risk dengeleri oluşturmaya çalışır. Riskle ilgili yöneticiler örgüt yönetimine tabi çalışır, denetim komitesine bağımsız-tarafsız güvence sağlamak şeklinde rolleri bulunmamaktadır.

Belirttiğimiz hususlar çerçevesinde KRY özetle, kurumların ne kadar risk üstlenmek istediklerini, risklerin nasıl oluştuğu ve stratejik tercihlerle azaltılması ile gelişmekte olan risklerin nasıl kurumları etkilediğiyle ilgilenebilir (COSO, 2012:174). Kamu yönetimi açısından baktığımızda risk büyük öneme sahiptir. Eğer bir şey yönetiliyorsa bizatihi kendisi risk demektir, yani aslında yönetilen risktir. İnsan kaynakları ve bütçe risk taşıyor. Kamu kesiminde bütün risklerin faturasının kesildiği yer kamunun bizatihi kendisidir (Aktaş, 2015:103). KRY alanında kamuda farkındalığa sahip örgütler yönetim konusunda iyi örnek uygulamaları vermektedir. KRY, örgütlerde karar alma süreçlerinin bir parçası haline getirilmediği takdirde anlamsız yeni iş yükü oluşturmaktan öteye geçememektedir (Uysal, 2018:43).

3. RISK ODAKLI İÇ DENETİM

KRY anlayışı ile iç denetim de risk yönetimi esaslı denetime geçmiştir. Risk esaslı denetim yaklaşımında risklerin kabul edilebilir düzeye düşürülmesi temel vurgu iken, risk yönetimi esaslı denetim yaklaşımında ise kurumsal hedeflere ulaşmak için gerekli olan kilit risklerin optimize edilmesi önem kazanmaktadır (Kıral, 2014:327).

İç Denetçiler Enstitüsü tarafından iç denetim, kurumların risk yönetimi, kontrol ile yönetim prosedürlerinin etkin olup olmadığını analiz etmek ile geliştirmek için sistemsel bakış açısı oluşturmak ve bu suretle kurumların hedeflerine varmasına yardım etmek şeklinde belirtilmiştir (IIA, 2019:1). Tanımdan görüldüğü üzere iç denetim faaliyetinin kapsamı, örgütlerin her düzeyde yönetim tarafından tasarlanan ve yürütülen risk yönetimi, kontrol ile yönetim prosedürleri ağının kâfi olup olmadığını tespit etmektir. İç denetim, etik ve değerleri kurum içinde desteklemeyi ve suistimal riskini yönetmeyi sağlayacak şekilde de çalışmalıdır.

İç denetimin risk yönetimine dair esas rolü, etkin bir risk yönetim sistemi yürütülüp yürütülmediği hususunda üst yönetime güvence vermektir. Katma değer yaratma yönü, kamu kesiminde uygulanan uygunluk denetimine KRY ile kontrol süreçlerini değerlendirmeyi ilave ederek denetimin yaklaşımını günümüz koşullarına uygunlaştırmadır. Etkili bir denetim yaklaşımı, iç kontrol sisteminin yeterli olup olmadığının değerlendirilmesinde geçmişte yapılmış işlemlerin üzerine durmaktan ziyade, kaynakların belirlenen hedefler doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığı ve faaliyetlerden doğabilecek riskleri azaltmayı kapsamaktadır (Jiang vd., 2018:287).

Bu konuda araştırmalar da, önemli risklerin gerektiği gibi yönetilip yönetmediği ve KRY ile iç kontrol süreçlerinin etkin bir şekilde yürütülmesi konularında güvence vererek iç denetimin kurumlara değer kattığı hususunda iç denetim unsurlarının hemfikir olduklarını belirtmektedir (IIA, 2009:4). Uluslararası iç denetim standardı 2010.C1 İç Denetim Yöneticisinden, risk yönetimini iyileştirme, değer katma ve örgütün faaliyetlerini iyileştirme üzerine danışmanlık taleplerini değerlendirmesini içermektedir. Danışmanlık talepleri kabul edilebilir veya reddedilir.

Örgütlerin Türk Ticaret Kanununun getirdiklerini göz önünde bulundurarak, insan kaynaklarını, teknolojilerini ve yetkinliklerini ivedilikle değerlendirmeleri, gereksinimleriyle alakalı doğru faaliyet ile çözüm paydaşlarını seçebilmeleri eğitim ve bilgi süreçlerini oluşturmaları lazımdır. Bu süreçte örgütlerin iç denetim faaliyetini mutlaka kullanmaları tavsiye edilmektedir. Uluslararası İç Denetim Standartları'na paralel bir şekilde, Kamu İç Denetim Standartları yayımlanmıştır. Zamanla iç denetim faaliyetlerinin tüm kamu kurumlarında yaygınlık kazandığı da görülmektedir.

4. TEFTİŞ VE KAMU İÇ DENETİM SİSTEMİ

Ülkemizde uygulanan hâli hazırdaki denetim sistemi teftiş ağırlıklıdır. Audit kavramıyla belirtilen denetim sistemine nazaran inspection kavramıyla açıklanabilecek teftiş sisteminin noksanlıkları bulunmaktadır. Günümüz teftiş kurullarının daha ziyade düzenlilik denetimine ağırlık vererek faaliyet denetimi yapmaları sebebiyle yolsuzluk doğuran sistemin giderilmesi hususunda gerekli desteği yapmamaktadırlar. Genel kabul gören denetim standartlarının olmamasından, gelişen denetim yaklaşımlarından faydalanmamalarından, denetim raporlarının kamuoyu ile paylaşılmamasından, denetleyen ile denetlenenler arasından güvensizlikten kaynaklanan eksiklikler gibi zayıf yönleri bulunmaktadır (Kaplan, 2007:20).

Kamu idarelerine birden fazla aynı görevi yapan denetim birimi olmamalıdır. Birçok kamu idaresinde önceden var olan teftiş kurulları görevlerine devam ederken benzer misyon yüklenmiş İDB'ler de kurulmuştur. Kamu idaresinde iç denetimden başka denetim birimlerinin bulunması hâlinde, denetim birimleri arasında uyumun

sağlanabilmesi için, denetim birimlerinin görev alanları, işbirliği yapılabilecek konular ve benzeri hususlar yapılacak hukuki düzenlemelerle belirlenmelidir (Bilge ve Kiracı, 2011:164). Denetçiler, müfettişler ile düzenleyicilerin rolleri farklı olmakla birlikte birbirlerini tamamlayan süreçleri kapsamaktadır. Denetim ile düzenleme sistemleri değişkendir. Geleneksel denetim yaklaşımı olarak teftiş; “*hizmetlerin ulusal ve bölgesel performans standartlarını, kanuni ve işsel gereksinimleri ile hizmetlerin kullanıcı gereksinimlerini giderilip giderilmediği hususunda bağımsız kontrol temin eden ve raporlama yapann dönemsel ve hedefli bir inceleme prosedürüdür*” (Public Audit Forum, 2002:18).

Teftiş ile iç denetim arasındaki bir diğer fark ise, teftişin belirsiz zamanlarda ve arzu edildiğinde yapılan, iç denetimin ise idarenin birimlerine periyodik olarak yaptırdığı faaliyet oluşudur (Okur, 2010:575). Teftiş ve iç denetim sistemlerinin karşılaştırılması Tablo 1’deki gibi belirtilebilir.

Tablo 1. İç Denetim İle Teftiş Farkı

İç Denetim	Teftiş
İnsan odaklıdır. Güven esaslıdır.	Devlet-Bürokrasi merkezlidir.
Risk esaslı denetim yöntemi bulunmaktadır.	Risk değerlendirmesi tecrübeler yoluyla belirlenir.
Denetim maliyetleri dikkate alınmaktadır.	Denetim maliyetleri sorgulanmamaktadır.
Denetçinin performansı daima ölçülür.	Denetçi performans değerlendirme kıstasları kısıtlıdır ve teamüllere göredir.
Uluslararası denetim standartları ile belirlenen denetim teknikleri kullanılmaktadır. Risk odaklı, sistematik prosedür denetimi yapar. Proaktifdir.	Uygunluk denetimi ile yolsuzluk mücadelesini ölçmektedir. Mevzuat uygunluğunu baz alır. Kişi, hadise ve işlem bazlı denetim yapmaktadır. Reaktifdir.
Mesleki yeterlilik doğrultusunda daimi ve sistemsel eğitim bulunmaktadır.	Düzensiz, kesintili hizmet içi eğitim bulunmaktadır.
İdareye makul güvence verir.	İdare uygulamalarındaki hataları belirlemek yoluyla idareye güvence verir.
İdareye daimi danışmanlık sağlar.	İdareye denetim öncesinde ve sonrasında her vakit tavsiye verir.
Sistem ile prosedür bazlı denetim yapmaktadır.	Örnekleme suretiyle denetim yapmaktadır.
Tepe yöneticiye bağlıdır.	Çeşitli otoritelere bağlıdır.
Bütün denetim çeşitlerini içerir.	İdareyel iş ile işlemlerin tamamına odaklıdır.
Riskleri tespit etmek ile öneriler geliştirmek asıl görevidir.	Yolsuzlukları belirlemek asıl görevlerinden birisi.
Gelecek odaklıdır.	Geçmişe bakar.
Yazılı kuralları bulunur.	Yazı kurallarından çok teamüllere bağlıdır.
Çalışma ve raporlama anlayışı standarttır.	Çalışma ve raporlama anlayışı kurumdan kuruma değişiklik gösterebilir.

Kaynak: Gürkan, 2009:129.

5. TÜRKİYE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ İÇİN BİR MODEL ÖNERİSİ

Tarım Kredi Kooperatiflerinin kurulması Mithat Paşa’nın 1863 senesinde “Memleket Sandıkları”nı kurmasına dayanmaktadır. T.C. Ziraat Bankası bünyesinde faaliyetlerini devam ettirmekte iken 1972 senesinde 1581 numaralı “Tarım Kredi Kooperatifleri ile Birlikleri Yasası” sayesinde Bölge Birlikleri ile Merkez Birliğine kuruluş imkânı tanınmış ve 1977 senesinde Merkez Birliğinin kurulması ile birlikte bağımsız bir yapıya kavuşarak dikey teşkilatlanmasını tamamlamıştır. Tarım Kredi Kooperatiflerinin denetimi 1985 senesinde Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’na verilerek bakanlığın ilgili kurumu şekline gelmiştir. Günümüzde Tarım Kredi Kooperatifleri, 1611 Kooperatif ile bunların bağlı olduğu 17 Bölge Birliği ile Bölge Birliklerinin çatısını oluşturan Merkez Birliği aracılığıyla ortakları ile çiftçilerin her çeşit ihtiyacını gidermeye yönelik mal ile hizmeti sağlayan, ürünlerini pazarlayan ülkemizin en geniş çiftçi ailesidir. Tarım Kredi Kooperatifleri faaliyetlerine 4500’ün üzerine personeli ile birlikte Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerine bağlı 11 iştirak ve bir milyonun üzerine çiftçi ortağı ile devam ettirmektedir (Aydın ve Atılğan Yaşa, 2019:359).

Birçok kamu kurumunda olduğu gibi Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerinde de risk yönetimi ve iç denetim uygulamaları doğrultusunda girişimler yapılmaya çalışılmaktadır. Çiftçiye en fazla destek veren kuruluş olmasından dolayı ülkemizin elzem kuruluşlarından biri olma vasfı taşımaktadır. Bu şekilde elzem bir kuruluşun, iç denetimi etkin olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Kara, 2011:112).

Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerinde KRY ve iç denetim konularında çeşitli çalışmalar başlamış bulunmakla birlikte, bunlar başlangıç seviyesinde kalmıştır. Bu konularda gerekli kurum kültürü yerleşmemiş ve KRY çerçevesinde geleceğe yönelik risklerin önlenmesinden ziyade, geçmişe yönelik hata ve suistimallerin incelendiği uygunluk denetimleri yapılmaktadır. Belirtilen hususlar doğrultusunda bu çalışmada Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri için risk odaklı bir iç denetim ve KRY süreci hakkında model önerisinde bulunulacaktır.

5.1. Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerinin Teşkilat Yapısı ve Mevcut Denetim Süreci

Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerinde denetim müessesesi, genel müdür adına denetim, inceleme ve soruşturma yapan Rehberlik ve Teftiş Kurulu Başkanlığı bünyesindeki müfettişler ile bağlı bölge birliklerinde bölge müdürü adına denetim yapan kontrolörler marifetiyle yürütülmektedir. Denetimlerde bağımsızlık düzeyinin artması durumunda, risk odaklı denetimin etkinliği de artacaktır. Denetim faaliyetlerinin bağımsızlık prensibi doğrultusunda yapılması hâlinde, işlemler usulüne uygun gerçekleşecektir (IIA, 2019:47).

Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerinde risk yönetimi konusunda yapılan çalışmalara aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Ortak çiftçilerin kredi ve borçlanma işlemleri yapılırken diğer banka ve finans kuruluşların risk merkezi kayıtları dikkate alınarak hareket edilmesi amacıyla Türkiye Bankalar Birliği Risk Merkezi ile anlaşma yapılmıştır.
- Ortakların yükümlü oldukları borçların kredi limitlerine göre oldukça yüksek olması nedeniyle ve kooperatif alacaklarının tahsil edilebilirlik kabiliyetini artırmak üzere, kefaletle kredi kullanan ortaklara verilebilecek kefalet tutarı kefalet verene ait en son geçerli sözleşme limitinin 10 katına karşılık gelen tutarı ve her hâlükârda ise 15 ortağı geçemeyecek şekilde müşterek ve müteselsil kefillik sistemi getirilmiştir. Böylece kredilerin geri dönüş riski, minimize edilmeye çalışılmıştır.
- İç kontrolün etkin olup olmadığını gözetmek amacıyla 2016 senesinde İştirakler Daire Başkanlığına bağlı olarak İştirakler Kontrol Müdürlüğü kurulmuştur. Müdürlüğün kurulmasıyla birlikte iştiraklerden Tarım Kredi Yem AŞ'ye SMMM ve bağımsız denetçilik sertifikalarına sahip iki emekli müfettiş iç denetçi olarak atanmış olup bölge birliklerine bağlı iki kontrolör de iç denetim faaliyetlerine destek amacıyla görevlendirilmiştir. Atanan iç denetçiler her ne kadar Tarım Kredi Yem A.Ş. kadrosunda olsalar da diğer iştiraklerinde iç denetim faaliyetlerini yürütmektedir. Merkez Birliği, Bölge Birlikleri ve kooperatiflerde iç denetim faaliyeti bulunmamaktadır. İştirakler Kontrol Müdürlüğüne, İştirakler İç Denetim Yönetmeliği hazırlanmaktadır. İç denetim faaliyetlerine bakıldığında, iç denetçilerin klasik teftiş anlayışıyla denetim yaptığı, iç denetim konusunda uzman olmayan kişilerin görevlendirildiği ve yapılan denetimlerin iç denetim standartları çerçevesinde yürütülmediği görülmektedir.
- Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerinde risk yönetimi kapsamında Sigorta Müdürlüğü, Sigorta ve Risk Yönetim Müdürlüğü şeklinde değiştirilmiş ve Krediler ve Mali İşler Daire Başkanlığı bünyesinde konumlanmıştır. Her sürecin risk analizlerinin yapılarak süreçlerin yönetilmesi gerekirken Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerinde risk yönetimi verilen kredilerin geri dönüşümünde karşılaşılabilecek risklere karşı önlem almakla sınırlı kalmıştır. Sigorta ve Risk Yönetimi Müdürlüğü incelendiği zaman risk yönetimi konusunda hiçbir faaliyette bulunmadığı ve belirtilen amacının gerçekleştirilmesi konusunda da girişimlerde bulunulmadığı gözlenmektedir.
- Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri 2011-2023 strateji belgesi ve eylem planına bakıldığında, denetim konusunda dördüncü hedef risk denetimi ağırlıklı faaliyet gösterilmesidir. Bu hedefin 2013 senesine kadar hayata geçirilmesi planlanmıştır (Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri, 2011, s. 152). Ama mevcut denetim usullerine bakıldığımızda, bu hedefin hayata geçirilememiş olduğu görülmektedir ve yapılan denetimler uygunluk denetiminin ötesine geçememiştir.
- İç denetim danışmanlık faaliyetlerinde olduğu gibi Teftiş Kurulu Başkanlığı'nın adı 2012 senesinde Rehberlik ve Teftiş Kurulu Başkanlığı şeklinde değiştirilmesine rağmen müfettişleri iş yoğunluğu sebebiyle denetimlerinde rehberlik faaliyetlerinde bulunamamaktadır.

Yukarıda görüldüğü üzere Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerinde KRY ve bunun paralelinde risk odaklı iç denetim uygulamasına tam anlamıyla geçilmediği görülmektedir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerinde risk esaslı iç denetim uygulanması için bir model önerisi sunulmaktadır.

5.2. İç Denetim Birimi ve Risk Yönetimi Model Önerisi

Türkiye’de İDB’lerin yapılmasına baktığımız zaman özel sektörde Yönetim Kurulu/İcra Komitelerine bağlı iç denetim ve risk yönetim unsurlarından oluşan denetim komiteleri görülürken kamuda Rektör, Bakan/Bakan Yardımcısı ve Belediye Başkanlarına bağlı olup Teftiş Kurulları ile birlikte çift başlı denetim yapısı bulunmaktadır.

Yasayla kurulan ve bakanlığın ilgili kuruluşu gibi görev yapan bir kooperatif kurumu olan Tarım Kredi Kooperatiflerinin çalışma şekline baktığımız zaman özerk bir kurum şeklinde faaliyet gösterdiği görülmektedir. Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliğinde üst yönetici olarak Yönetim Kurulu tarafından atanan Genel Müdür görev yapmaktadır. Genel Müdür genel kurula katılma hakkına haiz en az ilkökul mezunu ortak çiftçilerden oluşan temsilciler arasından dört yıllığına seçilen 9 üyeli Yönetim Kuruluna bağlıdır (Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri, 2008:149). Tarım Kredi Kooperatiflerinde yönetim kurulu üyelerinin belirtilen vasıflarından dolayı İDB’nin Genel Müdüre bağlı olarak çalışması yerinde olacaktır.

İDB’nin kurulmasıyla birlikte Tarım Kredi Yem A.Ş. bünyesinden iç denetçiler alınarak İDB bünyesine dâhil edilmesi, başta müfettişler olmak üzere kontrolörlerin eğitim programlarına alınarak İDB kadrosu tamamlanabilir. Ayrıca bu iç denetçilerin profesyonel sertifika almaları teşvik edilebilir. Bilişim Teknolojileri konusunda denetim yapmaları da sağlanabilir. Bu şekilde Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerince ihtiyaç duyulan danışmanlık hizmetleri iç denetçiler aracılığıyla da gerçekleştirilebilir.

Model önerimiz doğrultusuna KRY faaliyetleri çerçevesinde etkin bir işleyişin kazandırılması için Teşkilatlandırma ve Halka İlişkiler Daire başkanlığına bağlı olan Strateji Geliştirme ve Koordinasyon Müdürlüğünün Strateji Geliştirme Başkanlığı (SGB) olarak yeniden yapılandırılmalıdır. Krediler ve Mali İşler Daire Başkanlığına bağlı Sigorta ve Risk Yönetimi Müdürlüğü’nün iki ayrı birime ayrılmalıdır. Bu şekilde Risk Yönetimi Birimi kurulacak SGB altında yapılandırılması ve Risk Yönetimi Biriminin Sigorta Yönetimi Daire Başkanlığı şeklinde yapılandırılması sağlanabilir. Ayrıca kurulacak SGB’ye bağlı İç Kontrol ve Uyum Müdürlüğü oluşturulabilir. Bu müdürlükte uzman kadrosu adı altında gerekli eğitimler verilmesi yoluyla iç kontrol uyum görevlileri ihdas edilebilir.

Tarım Kredi Kooperatiflerine bağlı iştiraklere baktığımız zaman bunların yem, ilaç, gübre, ilaç, plastik, sigorta ile emeklilik, gıda, bilişim ve hayvancılık alanlarında faaliyet gösteren Türkiye’nin önde şirketleri olduğu görülmektedir. Bu iştirakler, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği İştirakler Daire Başkanlığına bağlıdır. Merkez Birliği bünyesinde oluşturulacak bir İDB vasıtasıyla bunların denetimleri gerçekleştirilebilir.

Mevzuat çalışmaları kapsamında İştirakler İç Denetim Yönetmeliğinin yanında Merkez Birliği müdürlüklerini, Bölge Birlikleri ile Kooperatifleri de kapsayacak iç denetim yönetmelikleri, risk yönetimi ile iç kontrol yönetmeliklerinin de oluşturulması sağlanmalıdır.

Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerinde tüm kurum faaliyetleri “e-koop” adı verilen internet tabanlı otomasyon sistemi aracılığıyla yapılmaktadır. Müfettiş ile kontrolörler teftiş modülü sayesinde denetimlerini yürütmektedir. Otomasyon sistemine bir risk yönetim modülü eklenmelidir. Böylece her birim, süreç ve faaliyet ile ilgili riskler tespit edilip bunların yönetilmesi sağlanabilir. Modül yönetimi birim yöneticileri ve SGB tarafından gerçekleştirilebilir. Kurulacak olan İDB kendi tespit ettiği riskli alanları ile birlikte denetim plan ve programına risk yönetimi modülünden gelecek verileri de göz önüne alabilir. Ayrıca müfettiş ve kontrolörler denetimlerini otomasyon teftiş modülü üzerinden gerçekleştirmektedir. İDB içinde otomasyon sistemine İç-Den programının benzeri bir modül kurulması sayesinde iç denetim faaliyetlerinin yürütülmesi sağlanabilir.

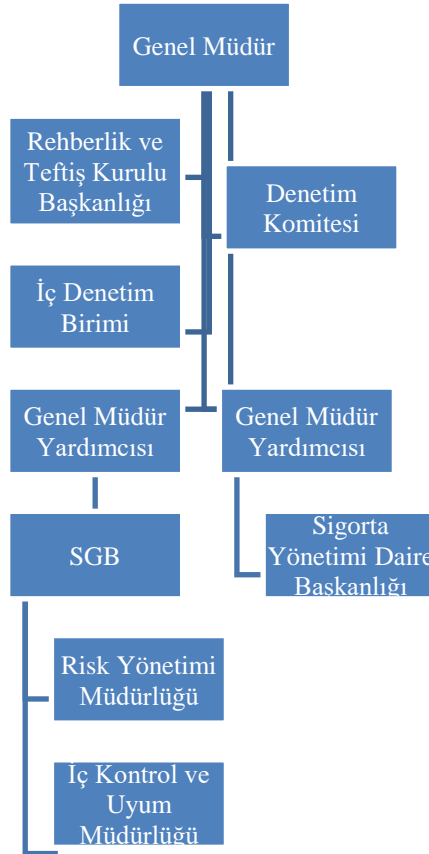
İç ve dış denetimlerin etkinlik, katma değer, muhasebe, finansal raporlama, kontrollerin işleyişiyle yeterlilikleri bakımından yönetim kurulu adına gözetin “denetim komiteleri” oluşturulması gerekmektedir. Yönetim Kurulu üyelerinden denetim komitesi oluşturma imkânı bulunmuyorsa yönetim kurulu üyelerince seçilecek kişilerden oluşturulabilir. Denetim komitesi, denetim kurulundan farklı bir yapıdır. Dünya uygulamalarında denetim komitesi üyelerinin seçiminde şirket genel müdürünün her ne kadar sınırlı katılımı tavsiye edilse de komite üye adayları ile komiteye takviye ihtiyaç duyulması hâllerinde şirket genel müdürüne danışılması gerekmektedir. Denetim Komitesi üyeleri hukuk işleri, iç ve dış denetim, finans ve muhasebe, risk yönetimi, bilgi teknolojileri ve bilgi güvenliği, düzenlemelere uyum, sektör ve gelen işletme bilgisi konularında hâkim kişiler arasından seçilmelidir (TÜSİAD, 2012:13). Bu hususlar çerçevesinde ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin Yönetim Kurulunun yapısı da dikkate alınarak Denetim Komitesinin genel müdür tarafından seçilecek ilgili kişilerden oluşturulması gerekmektedir. Dolayısıyla çeşitli uygulama örneklerinden hareketle İDB Başkanı, İç Kontrol ve Uyum Müdürü, Risk Yönetimi Müdürü, Rehberlik ve Teftiş Kurulu Başkanından meydana gelen bir Denetim

Komitesi oluşturulabilir. Bu komiteye SGB Başkanı da dâhil edilebilir. Tarım Kredi Kooperatifleri 5018 numaralı Yasa dâhilinde olmadığı için kurulacak iç denetim İç Denetim Koordinasyon Kurulu izlemesine tabi olmayacaktır. Dolayısıyla bunun yerine özel sektörde olduğu gibi Denetim Komitesi uygulamasının hayata geçirilmesi yerinde olacaktır.

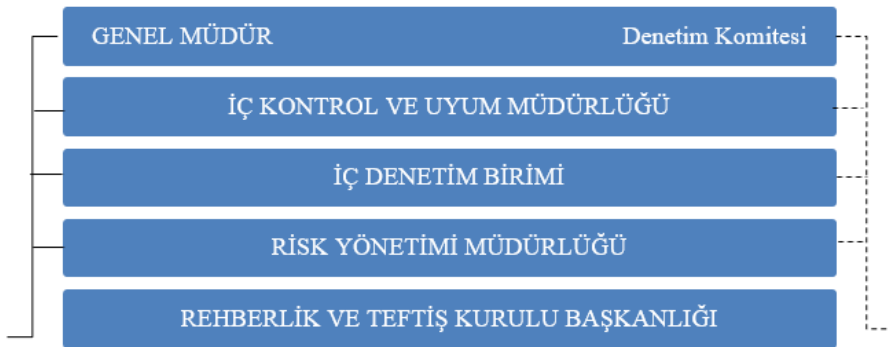
Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği teşkilat yapısında ilgili birimler Şekil 1'deki gibi yeniden yapılandırılabilir. Bu birimlerin birbiriyle koordineli şekilde Şekil 2'de belirtildiği gibi faaliyetlerini yürütmesi sağlanabilir. Hem İDB hem de Teftiş Kurulundan oluşan kamu kurum içi denetim mekanizması, şekillerden de görüldüğü üzere model önerimizde, özel sektör denetim komitesi ile birleştirilmiştir.

Şekil 1. Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Teşkilat Model Önerisi

Kaynak: Şekil bu çalışma için yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2. Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Denetim Komitesi Model Önerisi

Kaynak: Şekil bu çalışma için oluşturulmuştur.

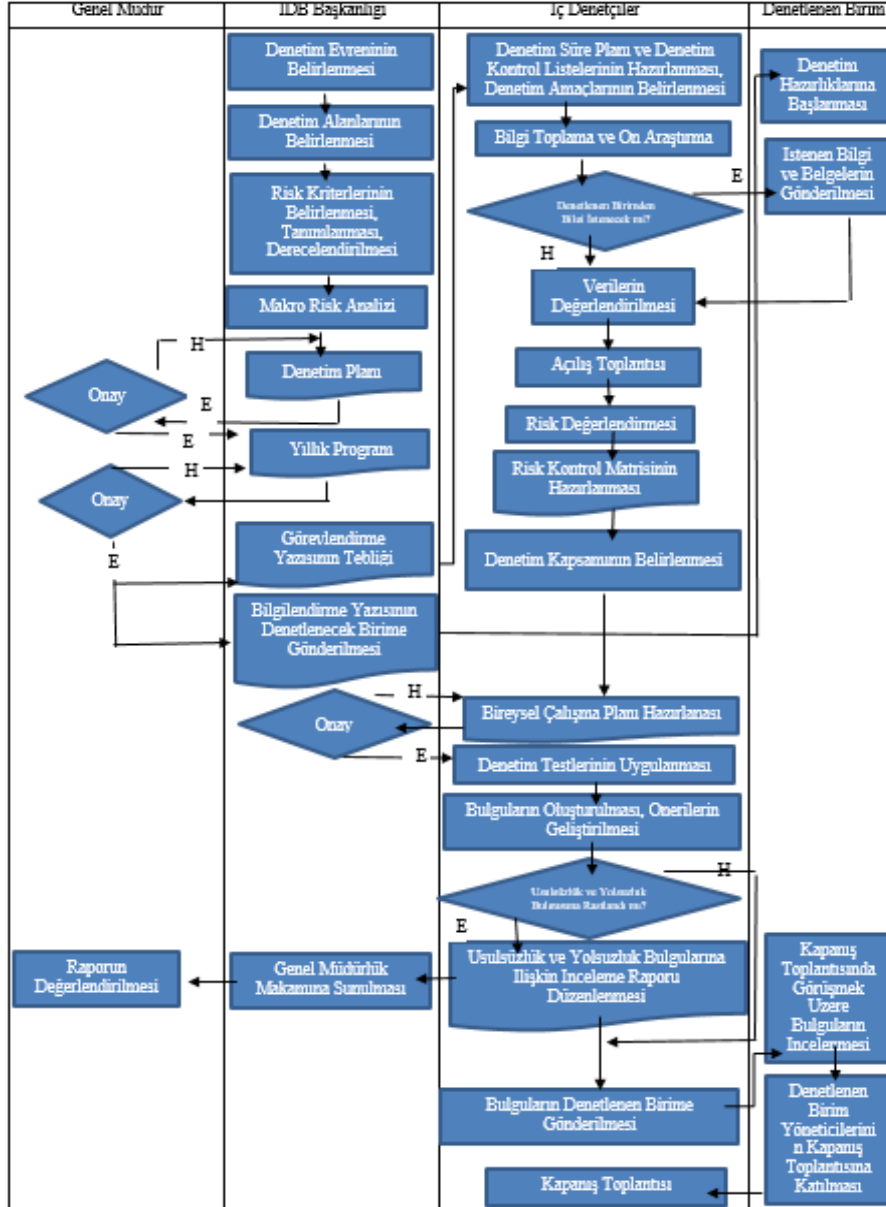
Bu doğrultuda kurulacak olan İDB ile işbirliklerde Rehberlik ve Teftiş Kurulu Başkanlığınca teftiş yaklaşımıyla yapılan denetimler İDB'ye devredilebilir. İnceleme soruşturma faaliyetleri iç denetimin görev kapsamında olmadığı ve bağlı kooperatif sayısının oldukça yüksek olması nedeniyle kooperatiflerde yürütülen teftiş

çalışmalarının Rehberlik ve Teftiş Kurulu Başkanlığınca yapılmasına devam edilebilir. Bölge Birlikleri ve Merkez Birliği birimlerinin denetimlerinin İDB'ye devrolunması sağlanabilir.

5.2.1. İç Denetim Güvence/Denetim Faaliyeti Model Önerisi

Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerinde hiç uygulanmayan risk odaklı İç denetim uygulaması için iç denetim metodolojisi çerçevesinde faaliyetlerini gerçekleştirecek İDB model önerisi Şekil 3'de gösterildiği gibidir. Bu doğrultuda denetim evreninin belirlenmesi, denetim paketinin belirlenmesi ve önceliklendirilmesi, iç denetim planının ve programının hazırlanması, görevlendirme, denetlenen birime bildirim, açılış toplantısı, risklerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi, çalışma planının hazırlanması ve onaylanması, test kâğıtlarının kaydı, bilgilerin paylaşılması, kapanış toplantısı ve raporlama aşamaları yürütülebilir.

Şekil 3. Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri İç Denetim Süreci Model Önerisi

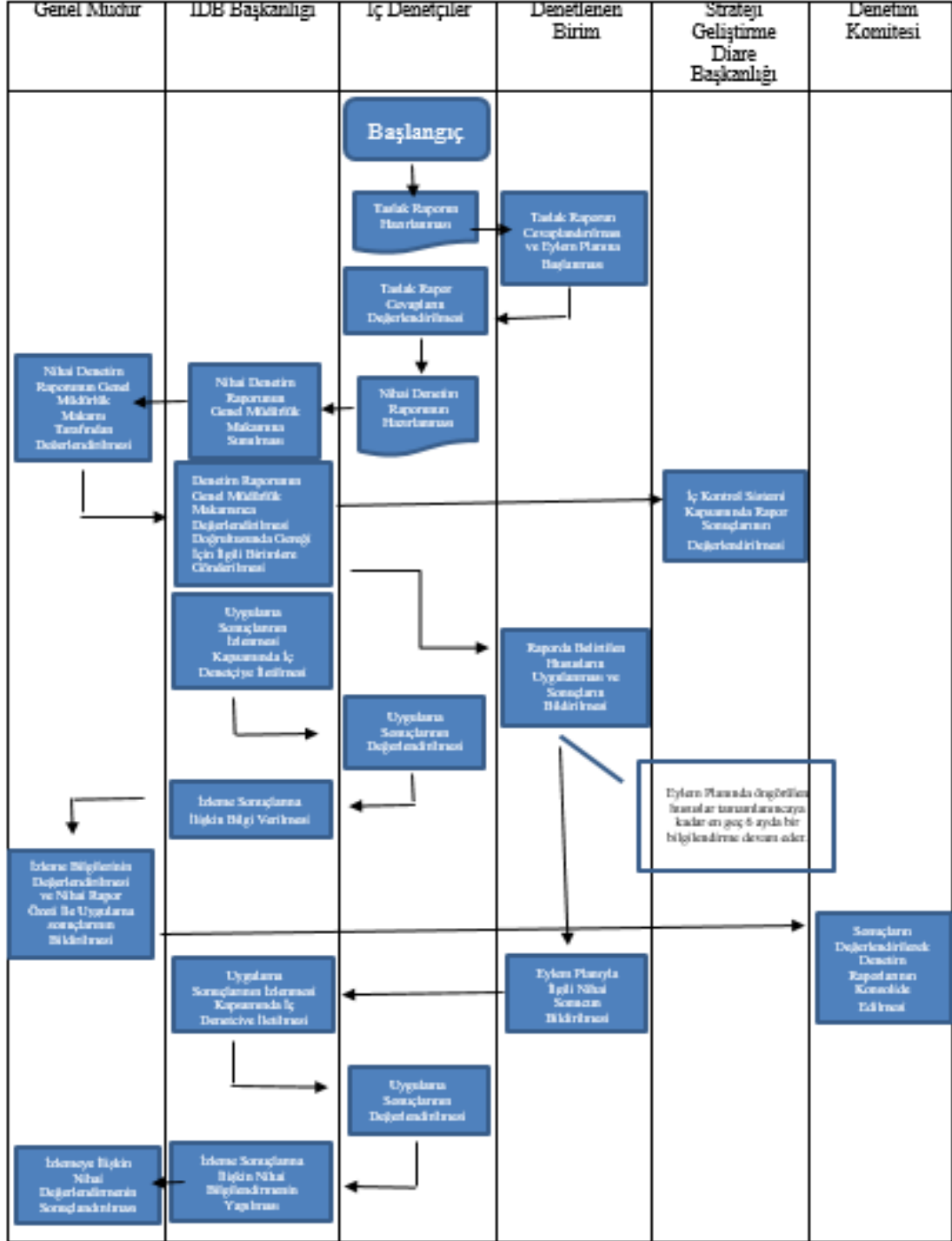
Kaynak: F. Ü. İç Denetim Birimi, (2013a)'den esinlenerek bu çalışma için oluşturulmuştur.

5.2.2. İzleme

Kamu İç Denetim Standartları uyarınca iç denetim, denetim ve danışmanlık faaliyetleriyle kurumlara katma değer sağlayabilmesi için, raporlarda yer alan önerilerin birimlerin belirttiği eylem planları doğrultusunda,

gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin izlenmesi gerekmektedir. İDB Başkanı, denetim kaynağını göz önüne alarak, izleme faaliyetleri için de iç denetçi görevlendirebilir. Raporlarda belirtilen önerilerin gerçekleştirildiğine kanaat edinilmişse “Tamamlanmıştır” olarak bulgu kapatılırken, eksikliklerin tespit edilmesi hâlinde eylemin karmaşıklığına göre 24 aya kadar ek süre verilmektedir. İlerleme kaydedilmeyen öneriler “Risk Üstlenildi” şeklinde kapatılarak üst yöneticiye bildirilmektedir. Bulguların kapatılmasının ardından ilgili denetim alanının risk seviyesi, İDB Başkanı tarafından denetim güncellenmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri için izleme süreci Şekil 4’deki gibi oluşturulabilir.

Şekil 4. Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri İDB İzleme Süreci Model Önerisi

Kaynak: F. Ü. İç Denetim Birimi, 2013b’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Kamu yönetimi alanında meydana gelen gelişmeler doğrultusunda, iç denetime gösterilen önem yükselmiştir. KRY çerçevesi, güven teminatı bakımından iç denetim faaliyetini göstermektedir. Fakat risk denildiğinde, kamudaki birtakım üst yöneticiler iç denetimi sigorta faaliyeti şeklinde algılamaktadır. İç denetim, bu konularda yönetimde farkındalık oluşturur, tecrübe ile bilgileriyle danışmanlık faaliyeti gerçekleştirir. Ülkemizde kamu sektörüne risk terimini gündeme taşıyan İDB'lerdir, fakat risk yönetim sürecinde iç denetim konuları gereğince aktif görev alamamaktadırlar. İç denetçiler, yaptıkları denetim ile danışmanlıklar doğrultusunda, yönetici ile çalışanların risk idare süreçlerinde aktif görev yürütmeleri hususunda raporlama yapmaktadır, fakat farkındalık yeterli seviyede bulunmaması sebebiyle netice arzu edilen düzeyde gerçekleşmemektedir.

Kurumsal bir yönetiminin oluşabilmesi için, olay eksenli çalışmanın terk edilip, risk esaslı çalışmaya geçilmesi, bir gereklilik olarak kendini göstermektedir. Kamu faaliyetlerinin, KRY esaslarına göre yürütülmesi durumunda, günümüzde yaşanan olayların birçoğunun vuku bulmayacağını söyleyebiliriz.

Ülkemizde 5018 numaralı Yasa ile kamu yönetiminde önemli bir değişim yaşanmış ve bu yeni yönetim anlayışı ile uluslararası genel kabul görmüş bazı kontrol yaklaşımları yönetim sistemimizde uygulanmaya başlamıştır. Ancak gelişmeler ile birlikte birtakım dirençlerin görülmesi de olağandır. Kamu sektöründe de bu konularda birtakım dirençlerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Kamu sektöründe, özellikle köklü ve büyük teşkilat yapısı bulunan, bu sebeple de muhafazakâr görüşlerin yer edindiği kurumlarda, bu değişim daha zor olacağı anlaşılmaktadır. Çünkü örgütsel gelişim ile dönüşüm, mevzuatsal düzenlemelerin yanında, personelin görüş ve yeteneklerini de değiştirmesiyle mümkün olabilmektedir.

Öte taraftan araştırmamıza göre, Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerinde üst yönetimde tam anlamda KRY ve iç denetim faaliyetlerini destekleyen farkındalık bulunmadığı, ayrıca personelin konular hakkında yeterli eğitimlerinin bulunmadığı görülmektedir.

Bu çalışma kapsamında, Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerinde risk odaklı bir sistemin kurulması konusunda, aşağıda belirtilen öneriler geliştirilmiştir;

- Böyle önemli bir kurumun, KRY ve iç denetim uygulamalarını öncelikleri arasına alması yerinde olacaktır. Risk odaklı iç denetim sistemi kurularak kurum faaliyetlerine katkı sağlanması ve iç denetimin risk yönetimine de artı değer sağlanması faydalı olacaktır.
- İDB'nin kurum bünyesindeki işlevleri ve oluşturacağı katma değerler hususunda üst yöneticiler ile denetlenen birimler nazarında, farkındalık oluşturmaya yönelik eğitim çalışmaları yapılmalıdır.
- İç denetim kaynağı, ilk yıllarda özellikle danışmanlık faaliyetlerine tahsis edilmeli, iç denetçilerin KRY ve ilgi alanlarına giren her konuda daha fazla danışmanlık hizmeti yürütmeleri sağlanmalıdır.
- İDB başkanının görevleri ile kadro durumu hukuki olarak açık ve net bir şekilde belirlenmelidir.
- Yeterince iç denetçi istihdam edilmeli ve iç denetçilerin uluslararası sertifikaları almaları teşvik edilmelidir.
- Risk yönetimi sisteminin işletilmesine yönelik altyapılar tamamlanmalıdır: KRY sisteminde sorumluluk ile rollerler, görevler, risk değerlendirmesi, sistemsel risk iştah ile toleransı, risklerin idaresiyle iç denetim bağı, risk raporlaması ile eylem planının izlenmesi için örgüt içi esas ve usuller belirlenmelidir. Ayrıca risk yönetiminin iyi bir KRY yazılımı ile desteklenmesi, uygulamaya pratiklik kazandıracaktır.
- Risk yönetiminde koordinasyon sağlayacak uzmanlar görevlendirilmeli ve bu uzmanların özellikle risklerin idaresi, KRY modelleri, proje yönetimi, risklerin raporlanmasıyla iletişim alanlarında bilgili olması, bu konularda uygulamalı eğitim ile danışmanlık alınması sağlanmalıdır.

Genel olarak denetim sisteminin mevzuat uygunluk denetimi şeklinde faaliyet gösterdiği göz önüne alındığı takdirde, hâlihazırdaki sistemin yeniden değerlendirilmesi gerektiği belirtilebilir. Çünkü uygunluk denetimi yalnız başına iç denetim faaliyetinin başarı göstermesinde yetersiz kalacağı kabul edilmektedir.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, Burhanettin (2015), “*Konferans Konuşması*”, **Kamu İdarelerinde Daha Etkili Bir Yönetim İçin Nasıl Bir İç Denetim? Konferansı Kitabı** (Ed. Ramazan DOĞANAY ve Mehmet Ali MEYDANLI), TBMM Basımevi, Ankara, ss.103-108.
- ARSLAN, Işıl (2008), “*Kurumsal Risk Yönetimi*”, **Uzmanlık Tezi**, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını, Ankara.
- AYDIN, Ramazan ve ATILGAN YAŞA, Ayşe (2019), “*Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerinin Mali Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme*”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.(14), ss.352-368.
- BİLGE, Semih ve KİRACI, Murat (2011), “*Kamuda İç Denetime Geçiş Sürecinde İç Denetimin Başarıyla Uygulanmasında Rol Oynayan Faktörler: Kamu İç Denetçileri Üzerine Bir Araştırma*”, **Kamu Mali Yönetimi ve Denetimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Ege Üniversitesi Yayını, İzmir.
- COSO (2012), **Internal Control-Integrated Framework: Framework and Appendices**, PwC Publisher, Durham.
- COSO (2017), **Enterprise Risk Management – Integrateing with Strategy and Performance Executive Summary**, COSO Publisher, Durham.
- FIRAT ÜNİVERSİTESİ İÇ DENETİM BİRİMİ (2013a), “*Denetim Süreci*”, **İş Akış Şeması**, Fırat Üniversitesi Yayını, Elazığ, http://web.firat.edu.tr/icdenetim/img/denetim_sureci_1.jpg (Erişim Tarihi: 11.05.2020).
- FIRAT ÜNİVERSİTESİ İÇ DENETİM BİRİMİ (2013b), “*Danışmanlık Süreci*”, **İş Akış Şeması**, Fırat Üniversitesi Yayını, Elazığ, http://web.firat.edu.tr/icdenetim/img/denetim_sureci_danismanlik.jpg (Erişim Tarihi: 11.05.2020).
- GÜRKAN, Nazmi Arif (2009), “*Türk Kamu Mali Yönetiminde İç Denetim ve İç Denetim Algısı*”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- IIA (2009), **Pozisyon Raporu: İç Denetimin Kurumsal Risk Yönetiminde Oynadığı Rol**, IIA Publisher, Lake Marry.
- IIA (2019), **Uluslararası İç Denetim Standartları - Uluslararası Mesleki Uygulama Çerçevesi-**, TIDE Yayınları, İstanbul.
- JIANG, Like, ANDRE, Paul E. Ve RICHARD, Chrystelle (2018), “*An International Study of Internal Audit Function Quality*”, **Accounting and Business Research**, S.48(3), ss.264-298.
- KAPLAN, Ahmet (2007), **İngiltere’deki Kamu Denetim Sisteminin Genel Olarak Yapısı, İşleyişi ve Özel Olarak da Kültür Faaliyetlerine İlişkin Denetim Sisteminin Araştırılarak Türkiye’deki Denetim Sistemiyle Karşılaştırılması**, (Yazarın Kendi Yayını), Ankara.
- KARA, Mümine (2011), “*İç Denetimde Risk Odaklı Yaklaşımın Başarısını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesine Yönelik Bir Model: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Örneği*”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- KIRAL, Halis (2014), **İç Denetim “Yönetime Değer Katmak”**, İDKK Yayınları, Ankara.
- OKUR, Yaşar (2010), “*Türkiye’de Teftiş ve İç Denetim: Kavramlar, Beklentiler ve Hayatla Yüzleşme*”, **Maliye Dergisi**, S.(158), ss.570-582.
- PUBLIC AUDIT FORUM (2002), **The Different Roles of External Audit, Inspection and Regulation: A Guide for Public Service Managers: Consultation Paper**, National Audit Office Press, Londra.
- TÜRKİYE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ (2008), **Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Temel Kanun – Mevzuatlar**, TTKK Eğitim Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- TÜRKİYE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ (2011), **2011-2023 Strateji Belgesi ve Eylem Planı**, Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- TÜSİAD (2012), **Uygulama Örnekleri İle Birlikte A’dan Z’ye Denetim Komiteleri**, TÜSİAD Yayınları, İstanbul.
- UYSAL, Maşuk Cahit (2018), “*Kamu Kurumlarında Kurumsal Risk Yönetimi ve Risk Odaklı İç Denetim: İç Denetçiler Üzerine Bir Araştırma-II*”, **Denetim**, S.18, ss.35-44.

Türk – Amerikan İlişkileri: Vize Gerilimi¹

Turkish – American Relations: Visa Tension

Mehmet Nur ÇELİKASLAN

*Öğr. Grv., Gaziantep Üniversitesi,
phdcelikaslan@gmail.com*

<https://orcid.org/0000-0003-2385-5020>

Makale Başvuru Tarihi: 13.11.2020

Makale Kabul Tarihi: 14.12.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

**Anahtar
Kelimeler:**

*Türk – Amerikan
İlişkileri,*

Liberal Yaklaşım,

Vize Gerilimi,

Kazan Kazan,

Bu çalışmada liberal değerleri paylaşan iki müttefik ülke Türkiye ve ABD arasında yaşanan gerilimlerin ve tarafların çatışan çıkarlarının kavramsal çerçeveye hangi açıdan meydan okuduğu vize gerilimi örneğinde sergiledikleri yaklaşımlar üzerinden incelenecektir. Bu çalışmanın amacı, özellikle 2002-2020 döneminde Türkiye ve ABD arasında küresel gelişmelerden kaynaklı farklılaşan ulusal güvenlik kaygıları ve çıkarlarının neden olduğu vize gerilimi konusunda sorunun çözümü için tarafların liberal bir yaklaşımı mı yoksa realist bir yaklaşımı mı tercih ettiklerini incelemektir. Bu çerçevede, nitel araştırma desenlerinden vaka çalışması türlerinden açıklayıcı/tanımlayıcı durum yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde veri toplama amacı ile kullanılan araçlardan olan mülakat yöntemi ve doküman incelemesi ile veri toplanmıştır. Araştırma sonucunda İki ülke arasında gerçekleşen ve sivillerin günlük yaşamına yansımaları açısından ayrı bir önem taşıyan vize geriliminin ABD tarafının problemleri liberal bir yaklaşımla müzakere ederek çözmek yerine, realist yaklaşımı benimsediği bir olay olduğu tespitine ulaşılmıştır.

ABSTRACT

Keywords:

*Turkey – Usa
Relations,*

Liberal Theory,

Visa Tension,

Win – Win,

This study investigates how the tensions between and the conflicting interest of the two allied countries Turkey and the USA sharing liberal values challenge the conceptual framework by looking at their attitude during the crisis of visa permits. The current study aims to explore if the parties go for a liberal or a realist approach to resolving the matter over the visa permits brought about by their interests and concerns for national security resulting from the global developments between Turkey and the USA between the years 2002-2020. It is based on the explanatory/descriptive approach under the case study as one of the strategies of the qualitative research designs. The data were collected through interviews and document analysis. The findings show that the USA went for the realist approach rather than a liberal one based on negotiations in resolving matters such as the matter over the visa permits that was particularly significant in that it had an impact on the individuals.

¹ Bu makale yazarın Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Dr. Öğr. Üyesi. Murat ASLAN danışmanlığında hazırlanmakta olan "Türk - Amerikan İlişkileri: Liberal Değer Realist Yaklaşım İkilemi (2002-2020)" adlı tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

Liberal yaklaşım sorunların çözümünde güç kullanımına farklı bir açıdan bakarak yumuşak güç yaklaşımını geliştirmiştir. Yumuşak güç yaklaşımında muhataplarının istenilen yönde davranmalarını sağlamak için doğrudan güç kullanmak yerine oluşturulan sempati ve diplomasi aracılığıyla sonuç elde edilmeye çalışılır. Liberal anlayışta doğrudan güç kullanımı en son başvurulacak çare olarak görülür. Diplomasi ve karşı tarafın ikna edilmesine yönelik çabalar öncelikle kullanılacak yöntemler olmalıdır. Liberal bakış açısında önemli olan ortak çıkarlardır, devletlerin ortak çıkarları olduğu sürece sistemin belirsizliklerle dolu yapısı onların işbirliği yapmalarının önüne geçemez. Burada üzerinde durulması gereken en önemli nokta devletlerin ulusal çıkarlarını açık bir biçimde tanımlamaları ve bu çıkarlarını işbirliği ile elde edeceklerine inanmalarıdır. Liberal yaklaşım devletlerin dış politikalarının kazan-kazan yaklaşımı temelinde oluşturulması gerektiğine inanır (Oğuzlu, 2014:97-109).

Türk-Amerikan ilişkilerinde de liberal yaklaşımların izlenip izlenmediği son dönemlerde sıkça tartışılmaya başlanmıştır. Türkiye Bill Clinton zamanında ‘stratejik ortak’, Barack H. Obama döneminde ise ‘model ortak’ şeklinde tanımlanan bir ülkedir. Ancak iki ülke arasındaki ilişkiler her zaman olumlu bir seyir izlememiştir. Tarihsel süreç içinde bakıldığında II. Dünya savaşı sonrası dönemde 12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini ile başlayan iki ülke ilişkilerindeki olumlu trendin 1964 Johnson mektubu ile sona erdiği görülmüştür. Türk-Amerikan ilişkilerini tarihsel süreç içerisinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak evrelere ayırıp incelemek mümkündür. Türk-Amerikan ilişkilerinin 1 Mart 2003 tezkeresi ile başlayan ve günümüze kadar devam eden evresi ilişkilerin temellerinin sarsıldığı evre olarak nitelendirilebilir. 1 Mart tezkeresi ve akabinde yaşanan Süleymaniye hadisesi, Türkiye’ye yönelik silah ambargoları, Halkbank gerilimi, Vize Gerilimi, Rahip Brunson olayı, Suriye meselesi ve Türkiye’nin S-400 alımına yönelmesi gibi olaylar ve gerilimler ilişkilerin normal diplomatik kanallarla yürütülmesini adeta imkânsız hale getirmiştir. Bu dönemde iki ülkenin yaklaşımlarını etkileyen unsurları ve olayları şu şekilde incelemek gerekmektedir; Soğuk Savaş sonrası dönemin yarattığı belirsizlik, Türkiye’nin ekonomik gücündeki artış, Türkiye’nin yakın bölgesinde ortaya çıkan güç boşlukları, Türkiye’nin Rusya ve İran ile olan ilişkileri, ABD’nin Türkiye ile olan sorunlarının çözümünde realist dış politika araçlarını kullanmayı tercih etmesi, Türkiye-İsrail ilişkilerinin bozulması.

Soğuk Savaş sonrası yaşanan dönemin yarattığı belirsizlik, ülkelerin önceki dönemlere nazaran ilişkilerden duydukları tatminsizliği artırmıştır. Bunu Soğuk Savaş sonrası sistemin henüz tam olarak oturmamış olması şeklinde de açıklamak mümkündür. İttifaklara ve ittifak liderine bağlılığın önemi eskiye oranla azalmıştır. Bu anlamda Türkiye’nin ittifaktan uzaklaşmasını tetikleyen bir dizi olayın yaşandığını ifade etmek gerekir. 2013 yılında gerçekleşen Gezi Parkı Olayları ve 2016 tarihindeki askeri darbe girişimi Türkiye’nin ABD ve Batı ittifakı ile olan ilişkileri üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Türk hükümeti tarafından bu olayların yöneticisi ve yönlendiricisi olarak görülen Fetullah Gülen, Fetullahçı Terör Örgütü’nün (FETÖ) elebaşısı olarak nitelendirilirken ABD’nin bu kişiyi bir din adamı olarak nitelendirip güvenli bir barınma olanağı sağlaması ilişkilerde bir sorun olarak varlığını devam ettirmektedir. 2016 tarihindeki askeri darbe girişiminin hemen akabinde Rus lideri Vladimir Putin’in Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ı araması NATO ittifakı içinde çatlak yaratmak için ortaya çıkmış bir fırsatı değerlendirme çabası olarak görülebilir. Rusya’nın Türkiye’nin NATO müttefikleri ile yaşadığı sorunların derinleştirme çabalarının da Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan gerilimler üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

Türkiye’nin ekonomik gücündeki artış onun dış politikada daha fazla inisiyatif kullanma isteğini tetiklemiştir. Türkiye geçmişe oranla Batı odaklı politikalarla dengeyi önceleyen daha fazla inisiyatif kullanabileceği politikalara yönelmiştir.

Türkiye’nin yakın bölgesinde başta 2003 yılında icra edilen Irak müdahalesi sonucunda ortaya çıkan güç boşluğu sonrasında ise Arap Baharı nedeniyle Suriye ve Libya gibi ülkelerde ortaya çıkan karışıklıkların yarattığı hareket alanları Türkiye’yi daha aktif bir politika izlemeye adeta itmiştir. Ortadoğu bölgesinin yalnızca Türkiye tarafından şekillendirilmesine yönelik çabalara ABD sıcak bakmamaktadır. Konuya ilişkin olarak taraflar arasında bir görüş birliği yoktur. Bu durum taraflar arasında zaman zaman ilişkilerin gerilmesine neden olmaktadır.

Özellikle Suriye iç savaşı dolayısıyla ortaya çıkan sorunlarda Türkiye ve ABD’nin problemlerin çözümüne ilişkin amaç ve kullanılacak araç konusunda anlaşmazlıklar yaşadıkları görülmüştür. Türkiye’nin önceliği Beşar Esad’ın devrilmesi iken ABD’nin önceliği DAESH ile mücadele olmuştur. Araç olarak Türkiye Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) unsurlarının ön plana çıkarılması gerektiğini savunurken ABD YPG’nin kullanılmasını benimsemiştir. Ancak bu durum Türkiye’nin ulusal güvenlik kaygılarının artmasına neden olmuştur. YPG’nin

Türkiye'nin bir numaralı güvenlik sorunu olarak görülen PKK ile olan organik bağları nedeniyle Türkiye'de pek çok kişi ABD'nin güvenilir bir müttefik olup olmadığını sorgulamaya başlamıştır.

Türkiye'nin Rusya ve İran ile olan ilişkileri de Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Türkiye'nin ABD için geleneksel rakip olan ve tekrar küresel bir güç olmayı amaçlayan Rusya ile yakınlaşması ilişkiler üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Bu tepkinin yalnızca ABD ile sınırlı olmadığını Ukrayna nedeniyle Rusya'ya yaptırımlar uygulayan AB ile de ilişkilerin gerilmesinde bir etken olduğu görülmektedir. ABD ve Avrupa'nın beklentisi Rusya'ya karşı Türkiye'nin de kendilerine paralel bir tavır alması yönündedir. Türk hükümeti kendisinden beklenen bu tavrı ancak 2015 tarihinde sınır ihlali yapan Rus uçağının düşürülmesi sonrası dönemde net bir şekilde sergileyebilmiştir.

ABD tarafı için Türk-Amerikan ilişkileri bağlamında en önemli sorunlardan biri de Türkiye'nin Rusya'ya yöneliminin bir sembolü olarak görülen S-400 hava savunma sistemlerini tedariki meselesidir. Türkiye'nin S-400 hava savunma sistemleri alımına yönelmesi ABD tarafında ciddi rahatsızlık yaratmıştır. Türk-ABD ilişkilerinin önemi ve bu ilişkilerin dinamikleri konusundaki bilgi eksikliği de ilişkileri olumsuz etkileyen bir unsur olarak görülebilir. Bu bilgi eksikliği yalnızca ABD tarafı ile sınırlı değildir. Amerikan sisteminin çok parçalı karar alma yapısı yani Kongre ile Başkan arasındaki ilişki yapısının doğru analiz edilememesi Kongre'nin göz ardı edilerek ABD Başkanı odaklı bir yaklaşımın benimsenmesine yol açmıştır. Kongre kanadının ihmal edilmesi Türkiye aleyhindeki pek çok yasa tasarısının ciddi bir engelleme ile karşılaşmadan geçmesine sebep olmuştur.

ABD'nin İran'a yönelik başta ekonomik yaptırımlar olmak üzere gerekirse askerî müdahaleyi de öngören yaklaşımları Türkiye tarafından benimsenmemektedir. Türkiye'deki yüksek genç işsizlik oranı ve ekonomideki kırılmalık ABD yaptırımlarına uymanın Türkiye'ye olan maliyeti üzerinde çarpan etkisi yaratmaktadır. İran ile yapılan ticarete aracı olan Halkbank yetkililerinin yargılanmasına ve cezalandırılmasına yönelik çabalar ilişkilerde öngörülenin üzerinde tahribata yol açmıştır.

ABD'nin Türkiye ile olan sorunlarının çözümünde dış politika yaklaşımı olarak liberal bir yaklaşımı tercih etmek yerine güç kullanımı ve yaptırımlara dayalı realist politikaları kullanmayı tercih etmesi de iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Bu açıdan George Walker Bush ile Donald Trump dönemlerinin büyük benzerlikler taşıdığı ifade edilebilir. D. Trump döneminde neocon yaklaşım ekseninde evangelistlerin rolü daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır. ABD'nin dış politika hedeflerine ulaşmasında güç kullanımı ve askeri seçeneklere ağırlık veren bu anlayış Amerikan imajını ve Türkiye ile olan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. G.W. Bush'un Irak işgali ve D. Trump'ın Avrupalı NATO müttefiklerine yönelik sert ve diplomatik üslup dışı açıklamaları ABD'nin NATO üyesi Avrupalı müttefikleri ile ilişkilerinde de kırılmalar yaratmıştır. Bu realist yaklaşımların Amerikan ulusal çıkarları ve Amerikan imajında yarattığı büyük tahribat Joseph Nye gibi Amerikan bilim insanlarınca yumuşak güç formülasyonu çerçevesinde alternatif yaklaşımlar önerilerek dile getirilmiştir. Vize gerilimi ve özellikle Rahip A. Brunson meselesinde ABD liberal bir yaklaşımı ve diplomasiyi öncelemek yerine realist yaklaşım araçlarından tehdit unsurunu Türkiye'ye karşı kullanma yoluna gitmiştir. D. Trump'un tehditleri ve 2018 tarihinde Türkiye'den ithal edilen çelik ve alüminyumda vergilerin iki katına çıkarılması gibi yaptırımlar Türk ekonomisi üzerinde olumsuz etki yaratarak tahribata sebep olmuştur. Bu tür olaylar Türk kamuoyunda Amerikan karşıtlığını artırarak Türk dış politikası için manevra alanlarını daraltmaktadır.

Türkiye-İsrail ilişkilerinin bozulması geçmişte zaman zaman ABD'de Türkiye'nin ulusal çıkarları açısından Türkiye'nin yanında yer alan Yahudi Lobileri'nin desteklerini çekmesine ve Türkiye aleyhindeki yasa tasarılarının ABD kongresinde hiçbir engelleme ile karşılaşmadan geçmesine yol açmıştır. Türk-Amerikan ilişkilerinin Kongre kanadında Türkiye lehine dengeleyici rol oynayan Yahudi Lobisi'nin kaybıyla kongrede adeta blok şeklinde Türkiye karşıtı bir cephe ortaya çıkmıştır. Bu durum ilişkiler üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır.

Türk-Amerikan ilişkileri bağlamında kazan-kazan çözümleri sağlanamamasının nedenlerinden biri de tarafların özellikle Ortadoğu özelinde çıkarlarının farklılaşmasıdır. Washington'daki bazı çevreler ABD'nin Ortadoğu'daki yaklaşımları ile Türkiye'nin ulusal çıkarları arasında farklılıklar olduğuna dair güçlü bir algıya sahiptirler. Diğer bir neden Türkiye'nin Avrasya, Rusya ve Çin ile yeni ilişkiler geliştirebilmesine olanak sağlayacak bir konjoktürün varlığı ve Türkiye'nin bu ülke ve bölgelerle ilişkilerinde yeni dış politika yaklaşımlarını hayata geçirme arzusudur. Özellikle son dönemlerde Washington'dan bakıldığında Türkiye'nin geçmişte nazaran eski müttefiklik ruhundan kısmen uzaklaştığı ileri sürülmektedir (Fuller, 2008:44).

İki ülke arasında liberal bir anlayışın geliştirilmesinde toplumların birbirlerini tanıma derecelerinin büyük önem taşıdığını söylemek gerekir. ABD tarafında Türkiye bilen çok az insan olduğu bir gerçektir. Türkiye konusunda

çalışan Amerikalı uzmanlar bile kültürel ve politik bakımdan Türkiye'nin ilginç bir ülke olduğunu düşünme eğilimindedirler. Türkiye'yi ziyaret eden Amerikalı sayısı son yıllarda artmasına rağmen bunun Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında çok düşük seviyelerde olduğu görülmektedir. Toplumlar arasında karşılıklı bir anlayışın gelişmemesinde toplumlar arasındaki temasın az olması önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'deki Amerika imajı da Türkiye'ye özgü ve değişken bir nitelik arz etmektedir. Türkiye'deki aydınlar arasında bile Amerika'nın amaçları konusunda şüpheler olduğu söylenebilir. İki ülke ilişkilerinde belki tek önemli bağ güvenlik ve buna ilişkin teknik konulardır. Toplumların birbirleri hakkındaki bilgileri kıyaslandığında Türklerin Amerikalılar hakkında daha çok bilgi sahibi olduğu söylenebilir. Amerikan kültürü, sineması ve şirketlerinin dünya çapına yayılmış faaliyetleri bunda önemli rol oynamaktadır (Lesser ve Larrabe, 2002:228-231).

Nitel yöntem desenlerinden vaka çalışması yöntemi kullanılarak gerçekleştirilecek bu çalışmanın amacı, özellikle 2002-2020 döneminde Türkiye ve ABD arasında küresel gelişmelerden kaynaklı farklılaşan ulusal güvenlik kaygıları ve çıkarlarının neden olduğu Vize Gerilimi konusunda sorunun çözümü için tarafların liberal bir yaklaşımı mı yoksa realist bir yaklaşımı mı tercih ettiklerini incelemektir. Teorik olarak bakıldığında her iki ülke liberal sistemlere sahip görünmektedir. Ancak sahadaki uygulamaların liberal bir anlayışla bağdaşır bağdaşmadığı bir tartışma konusudur. Araştırmanın sonucunda, liberal anlayışın sorunların çözümüne yönelik uzlaşma kanallarının kullanılmadığı ve realist bir anlayışın yansıması olan yaptırımların ön plana çıktığı söylenebilir.

2. TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ: VİZE GERİLİMİ

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) 45. Başkanı olarak göreve başlayan Donald Trump'un dönemi, hem ABD hem de dünya için şaşkınlık yaratan pek çok uygulamanın görüldüğü bir dönem olmuştur. D. Trump dönemi aynı zamanda ABD dış politikası'nda realist yaklaşım araçlarının en yoğun kullanıldığı dönemlerden biri olarak nitelendirilebilir.

Donald Trump döneminin karar alma sürecinde ABD Savunma Bakanlığı'nın ön plana çıktığı bir dönem olduğu görülmektedir. Amerikan dış politikasında karar alma sürecini oluşturan aktörlere bakıldığında Dışişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı, Kongre ve ABD Başkanı'ndan oluşan bir mekanizmanın varlığı söz konusudur. Kurumsallaşmış bir yapı arz eden ABD, dış politika yapım sürecinde D. Trump döneminde dış politika kararlarında Dışişleri Bakanlığı'nın söz hakkının çok azaldığı ağırlığını askeri bürokrasinin oluşturduğu Savunma Bakanlığı ön plana çıktığı görülmektedir (Ülgül ve Vandebelt, 2019:327-356). Amerikan askeri bürokrasisinin stratejik ve geniş perspektiften olaylara bakmak yerine sahadaki kısa dönemli kazanımlara yoğunlaşmış olması Türk-Amerikan ilişkilerinde kırılmalar yaratan başka bir faktör olmuştur.

Geleneksel olarak Türkiye yanlısı bir tutum sergileyen ancak Donald Trump dönemi'nde karar alma sürecinde etkinliği önceki dönemlere göre bir hayli azalmış olan Dışişleri Bakanlığı'nın Vize Gerilimi gibi konularda iki ülke ilişkilerini olumsuz etkileyecek kararlar almış olması da ayrı bir tartışma konusu olarak incelenebilir. Vize geriliminin Donald Trump döneminde yaşanan deyim yerindeyse gerilimler zincirinin sadece bir halkasını oluşturduğunu ifade etmek gerekir. Genel olarak bakıldığında Donald Trump döneminde Vize Gerilimi, Rahip Brunson gerilimi, Halkbank gerilimi, S-400 ve F-35 gerilimi, Suriye kaynaklı gerilimler gibi konuların Türk-Amerikan ilişkilerinin ana gündemini oluşturmuştur.

Türk-Amerikan ilişkilerinde Vize Gerilimi, ABD'nin liberal anlayışın en temel dayanaklarından biri olan seyahat hürriyetini Türkiye ile olan sorunlarında taleplerini elde etmek için realist bir yaklaşım enstürmanına dönüştürmüş olduğuna ilişkin soruların zihinlerde belirlediği bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada Amerikan ve Türk tarafının bu problem özelinde sergiledikleri davranışların liberal yaklaşım bağlamında analizi gerçekleştirilmeye çalışılacaktır. Vize geriliminde ABD tarafının müzakere yolunu devre dışı bırakıp realist yaklaşım unsurlarını kullanıp kullanmadığı ve Türkiye'nin de karşılık olarak yine realist yaklaşım araçlarından itiraz ve misillemeyi bir araç olarak kullanıp kullanmadığı irdelenecektir.

Ankara'daki ABD Büyükelçiliği İstanbul ABD Konsolosluğu çalışanı Metin Topuz'un Polis tarafından Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) ile bağlantısı olduğu ve terör örgütü üyelerine yardım ettiği gerekçesiyle gözaltına alınması üzerine 8 Ekim 2017 tarihinde vize başvurularını süresiz olarak askıya aldığını duyurmuştur. Türk Dışişleri Metin Topuz'un isminin Türkiye'deki Amerikan Diplomatik Misyonları tarafından beyan edilen diplomatik personel listesinde yer almadığını ifade etmiştir. Mütakabiliyet esası gereğince Türk makamları da Amerikan vatandaşlarının vize başvurularını askıya almıştır. Amerikan Büyükelçiliği'nin beklentisi ve talebi herhangi bir çalışanı gözaltına alınmadan önce Türk resmi makamlarının kendilerine bildirim ve uyarıda bulunmaları yönünde olmuştur. Sorunu çözmek için yaklaşık üç ay süren görüşmeler sonucunda 28 Aralık 2017

tarihinde taraflar vize hizmetlerinin önceden olduğu gibi normal bir şekilde devam edeceğini yaptıkları açıklamalarla duyurmuşlardır. ABD Büyükelçiliği sosyal medya hesabı üzerinden yaptığı açıklamada Türk hükümetinin ABD Diplomatik Misyollarının yerel çalışanlarının resmi görevlerin yerine getirirken tutuklanmayacağı ve gözaltına almayacağına dair güvence verdiğini duyurmuştur. Türk tarafı ise Washington Büyükelçiliği sosyal medya hesabı üzerinden Türkiye'nin bir hukuk devleti olduğunu bu nedenle böyle bir güvencenin verilmesinin söz konusu olmadığını duyurmuştur (Metz, 2018).

Türk Büyükelçiliği'nin açıklamasının Türkiye'nin çağdaş bir hukuk devleti olduğuna yönelik imajın korunmasına ilişkin gayretlerin bir parçası olduğu ifade edilebilir. Liberal anlayışın en temel unsurlarından birisinin hukukun üstünlüğü olduğu söylenebilir. Her ne kadar bir diplomatik misyonun yerel çalışanlarının tutuklanması iki ülke ilişkilerinde her iki tarafında istemediği, müttefiklik ruhunu zedeleyen sonuçlara yol açmışsa da bir hukuk devletinde kuralların herkes için aynı derecede bağlayıcı olması gerektiği de tartışılmaz bir gerçektir.

Vizelerin askıya alındığı süreçte Türk yetkililer dost ve müttefik iki ülke arasında böyle bir yaklaşım ve durumun sürdürülemez olduğunu ifade etmişlerdir (Sputnik, 2017). Bu süreçte Türk kamuoyunda en çok tartışılan konulardan biri Büyükelçi John Bass'ın vizelerin askıya alınmasındaki rolü olmuştur. ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Heather Nauert o günlerde yaptığı basın açıklamasında vizelerin askıya alınması kararının Beyaz Saray, ABD Dışişleri Bakanlığı ve ABD Ankara Büyükelçiliği'nin koordinasyonu sonucunda alındığına yönelik ifadeler kullanmıştır (Sputnik, 2017).

Heather Nauert'in açıklamaları ile Türk kamuoyunda beliren John Bass'e yönelik öfke'nin dizginlenmesi amaçlandığı düşünülebilir. Daha önce Gürcistan'ın ABD Büyükelçisi olan ve Türkiye'ye atandıktan sonra patlak veren Vize Geriliminin baş mimarı olarak görülen John Bass ABD Senatosu'nda göreve atanmadan önce rutin prosedür gereği senatörlerin karşısına çıkmıştır. Senatör John McCain ve Senatör Chris Murphy'nin Türkiye'de özgürlükler konusunda sordukları sorulara Türk kamuoyunu incitmek konusunda hassasiyet göstererek dakikalarca net bir cevap vermek konusunda tereddüt etmiştir. John Bass'in bu hassasiyeti Senatör McCain tarafından ikaz edilmesine neden olmuştur (Yazıcıoğlu, 2017). John Bass'ın Türkiye'ye yönelik bu hassas tavrını göreve başladıktan sonra sürdürmediği veya sürdürmediği görülmektedir. John Bass'in Türkiye'nin iç ve dış politikası konusunda pek çok demeç vermesi Türkiye'de tepkiyle karşılanmıştır. John Bass Türk-ABD ilişkileri tarihinde ilk kez gerçekleşen vizelerin askıya alınması kararının altında imzası olan büyükelçi olarak tarihe geçmiştir. John Bass'in görevinin sona erdiği dönemde Türk yetkililerden talep ettiği veda ziyareti istekleri Türk yetkililer tarafından reddedilmiştir. John Bass'in vizelerin askıya alınmasındaki rolü Türkiye'de sosyal medya platformları olmak üzere pek çok ortamda tartışılmıştır.

Benzer bir sorun 5 Ekim 2019 tarihinde ABD Büyükelçiliği sosyal medya hesabından FETÖ firarisi Ergun Babahan'ın MHP lideri Devlet Bahçeli için yaptığı Türkiye siyasetinin kendisini Bahçeli'nin yer almadığı bir siyasete alıştırması gerektiği yönündeki ifadelerinin beğenilmesi üzerine patlak vermiştir. Bunun üzerine ABD Büyükelçisi şehir dışında olduğu için Maslahatgüzar Dışişleri Bakanlığı'na çağrılarak izahat istenmiş ve Türk tarafının duyduğu rahatsızlık kendisine iletilmiştir. Bu olay üzerine ABD Büyükelçiliği iki kez özür beyan eden açıklamalarda bulunmuştur. Konuya ilişkin olarak Türk Hükümet yetkilileri ve özellikle AK Parti Sözcüsü Ömer Çelik tarafından olaydan duyulan rahatsızlık ve böyle bir olayın nasıl gerçekleştiğine yönelik yorumlar yapılmıştır. AK Parti Sözcüsü Ö. Çelik olay ile ilgili yaptığı açıklamada ABD Büyükelçiliği'nin personel politikasının sıkıntılı olduğunu ve özellikle her iki ülkenin milli menfaatlerine zarar vermeyi amaçlayan kişilerin hâlen Büyükelçilik bünyesinde çalışmaya devam ettiklerini ifade etmiştir (Çelik, 2019).

Türk-Amerikan ilişkilerinin sağlıklı bir zeminde yürütülmesi ve güçlendirilmesinde büyükelçilere büyük görevler düşmektedir. Türkiye'den ayrılan Büyükelçilerin genelde görevleri sona erdiğinde, Türkiye'de görev yapmalarından dolayı duydukları memnuniyeti dile getirdikleri görülmektedir. Ancak John Bass'ın durumunun farklı olduğu, gergin bir dönem sonunda görevden ayrılmasının kendisi için bir rahatlama sağladığı söylenebilir. John Bass Ankara'dan ayrıldıktan sonra Afganistan'a, ABD Büyükelçisi olarak atandı. AK Parti döneminde David Sutterfield'e kadar altı ABD Büyükelçisi Türkiye'de görev yapmıştır. Bu Büyükelçiler Robert Pearson, Ross Wilson, James Jeffrey, Eric Edelman, Francis Ricardione ve John Bass'dir (Polat, 2017).

John Bass'ın görevden ayrılmasından sonra yaklaşık 1,5 yıl boş kalan ABD'nin Ankara Büyükelçiliği için Donald Trump 16 Şubat 2019 tarihinde David Satterfield'i aday göstermiştir. ABD Senatosu 28 Haziran tarihinde David Satterfield'in Büyükelçi olarak görevlendirilmesini onaylamıştır (Milliyet Gazetesi, 2019). David Satterfield'in, Türkiye'deki görevinin gündemini oluşturacak konular ve önceliklerin neler olduğu onun ABD Senatosu'nda verdiği ifadelerden çıkarılabilir. David Satterfield, 11-12 Nisan tarihlerinde ABD Senatosu Dış İlişkiler Komisyonu'nda Türkiye ile ilgili olarak kendisine yöneltilen soruları cevaplamıştır (Amerika'nın

Sesi, 2019) David Satterfield Türkiye'nin Rusya'dan S-400 alımına yönelerek F-35 projesindeki konumunu tehlikeye attığını, bu nedenle Türkiye'nin S-400 konusundaki görüşünü gözden geçirmesi için çalışacağını beyan etmiştir. David Satterfield ifadesinden anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin S-400 alım kararı David Satterfield tarafından çok iyi düşünülmeden alınmış ve önemli bir ortağın ittifakın güvenliğini tehlikeye atan nitelikte bir girişimi olarak görülmektedir. Ayrıca David Satterfield, Türkiye'nin 70 yılı geride bırakan tarihin en başarılı askeri ittifaklarından biri olan NATO içerisinde kalmak konusunda net bir tavır takınması gerektiğini düşünmektedir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu araştırmanın konusu Türk-Amerikan ilişkilerinde 2002 sonrası dönemde yaşanan gerilimler zincirinin halkalarından birisi olarak nitelendirilebilecek vize geriliminde tarafların sorunun çözümü için liberal bir yaklaşım sergileyip sergilemediklerini incelemektir. Bu amaçla doküman incelemesi ve konunun uzmanlarıyla mülakatlar yapılarak elde edilen bulgular çerçevesinde konu ile ilgili tartışmalara katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu araştırmanın amacı, özellikle 2002-2020 döneminde Türkiye ve ABD arasında küresel gelişmelerden kaynaklı farklılaşan ulusal güvenlik kaygıları ve çıkarlarının neden olduğu Vize Gerilimi konusunda sorunun çözümü için tarafların liberal bir yaklaşımı mı yoksa realist bir yaklaşımını mı tercih ettiklerini incelemektir. Bu çerçevede, nitel araştırma desenlerinden vaka çalışması türlerinden açıklayıcı/tanımlayıcı durum yöntemi kullanılacaktır. Bu yöntemde veri toplama amacı ile kullanılan araçlardan olan mülakat yöntemi ve doküman incelemesi ile veri toplanmıştır.

3.2. Araştırmanın Veri Toplama Aracı

Bu veriler için, Türk-ABD ilişkileri alanında uzman olan Washington eski Büyükelçisi Faruk Loğoğlu, Sabah Gazetesi Washington eski temsilcisi Ragıp Soylu, Prof. Dr. İlder Turan, Brookings Enstitüsü uzmanlarından Prof. Dr. Kemal Kirişçi ve Oregon Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Birol Yeşilada ile açık uçlu sorulara dayalı mülakat gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, literatürdeki çalışmalar ile kamu erişimine açık olan bilgi/belge ve dokümanlardan istifade edilmiştir, Türk yönetici ve siyasetçilerinin demeçlerini içeren metinler incelenmiş, ilgili yöneticilerinin ve kurumlarının sosyal medya hesapları üzerinden yaptıkları paylaşımlar ve bahse konu vakayla ilgili ciddiyeti ve saygınlığıyla bilinen yayın organlarında yer alan haberlerden yararlanılmıştır. Verilerin analizi ve yorumlanmasında betimsel-yorumlayıcı analiz tekniği kullanılmıştır.

3.3. Araştırmanın Bulguları

Araştırma kapsamında konu ile ilgili olarak yapılan mülakatlarda elde edilen görüşler çalışmanın bu kısmında değerlendirilmiştir. Bu görüşler tematik olarak sırasıyla ortaya konmuştur. Vize gerilimi ile ilgili olarak Faruk Loğoğlu şu görüşleri ifade etmiştir (Loğoğlu, F. Mülakat, 06.12.2019);

“Vizelerin askıya alınması çok yanlıştı. Sorunları aşmak için diplomasi her zaman kullanılması gereken bir şey. Diplomasinin alternatifi yok, diplomasisinin bütün alternatifleri diplomasi ile biter. Yani diplomasinin alternatifi silahlı çatışma ise çatışırsınız, çatışırsınız sonra tekrar masaya oturursunuz. Muhtemelen diplomasi yolunu kullanabilirlerdi kullanmadılar, böyle hukuksuz bir yolu seçtiler.”

Vizelerin askıya alınmasında Büyükelçi John Bass'ın rolüne ilişkin olarak Ragıp Soylu şu görüşleri ifade etmiştir (Soylu, R. Mülakat, 27.12.2019);

“Vize olayında John Bass'in de bir irade beyanı gösterdiğini söylemek gerekir. Genelde Washington'da Türkiye'ye karşı bir şeyler yapalım havası varken Türkiye'deki Büyükelçilik 'Ne yapıyorsunuz, yavaş olun!', der. İki ülke ilişkileri bağlamında buradaki Büyükelçilik bazı şeyleri çok daha iyi anlar, çok daha iyi görebilir dolayısıyla daha Türkiye'yi korumacı bir tavır takınır. Aynı zamanda ABD Dışişleri Bakanlığı'ndaki Türkiye Masası ve Güney Avrupa Masası dediğimiz masalar da çok Türkiye yanlısı bir hava çizerler. Çünkü bu birimler Türkiye'nin jeopolitik öneminin farkında olan yerlerdir. Bu olay nedeniyle ilk defa Amerikan Dışişleri Bakanlığı da

Türkiye'ye karşı olumsuz bir tavır takındı. Bu insanların tutuklanması sonrasında John Bass Dışişleri Bakanlığını ikna etti ve vizelerle ilgili olarak Türkiye'ye bir nevi yaptırım uygulamaya başladılar.”

İki ülke arasında yaşana bu olay dış politika amaçlarına ulaşmak için temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanabileceğini göstermiştir. Konuyla ilgili olarak İ. Turan şu görüşleri ifade etmiştir (Turan, İ. Mülakat, 08.12.2019);

“Tabi ki son tahlilde bu olay Türk Hükümeti açısından bir sıkıntı kaynağı olarak görülmesi gereken bir şeydir. Vize işlemlerinin durdurulması zannediyorum Türk Hükümeti üzerinde baskı oluşturabilecek bir adımdı. Ülkelerarası ilişkilerde liberal unsurların bile karşı tarafın davranışını etkilemek için denetim altında tutulması söz konusu olabiliyor. Yani vize iki toplum arasındaki etkileşimi sınırlayan iktisadi hayata yansımaları olan bir denetim mekanizmasıdır.”

Vize gerilimi aynı zamanda iki ülke ilişkilerinin olması gereken noktanın çok uzağına düştüğünü de göstermektedir. Konuya ilişkin olarak Kemal Kirişçi şu görüşleri ifade etmiştir (Kirişçi, K. Mülakat, 22.07.2020);

“Ben Brookings'e ilk geldiğim zaman Türk vatandaşlarına Amerikan vizesi'nin kaldırılması az da olsa konuşulmaya başlanmıştı ancak ilerleyen süreçte başka bir noktaya geldik.”

Vizelerin askıya alınması olayını özellikle Türkiye'ye karşı yapılmış bir davranış olarak görmekten ziyade bunun Trump döneminde dünya geneline izlenen realist yaklaşıma dayalı ABD Dış Politikası'nın bir yansıması olarak gören uzmanlar da olmuştur. B. Yeşilada konu ile ilgili şunları ifade etmiştir (Yeşilada, B. Mülakat, 25.05.2020);

“Amerika sadece Türkiye ile değil Trump'ın seçilmesi ile her tarafla kavgalı olmaya başladı. 50 yıla yakındır buradayım hiç böyle içine kapalı, oraya buraya saldıran yani kişisel olarak saldıran bir hükümet görmedik. Mesela bizim yabancı öğrencilerimiz çok azaldı, insanlar vize alamıyorlar. Türkiye'den bizim araştırma merkezimize her yıl araştırmacı hoca gelirdi son iki yıldır gelemiyorlar. Başka ülkelerden gelmeye çalışanlar için de aynı durum söz konusu.”

İki ülke ilişkilerindeki gerilimler, müttefiklik ilişkisi ve sorunların çözümünde tarafların müzakereleri önceleyen liberal bir yaklaşım izleyip izlemedikleri uzmanlar arasında bir tartışma konusu olarak varlığını devam ettirmektedir. Taraflar arasındaki müttefiklik ilişkisi ve liberal değer temelli bir ilişki kurulmasına yönelik olarak Füsün Türkmen şunları ifade etmiştir (Türkmen, F. Mülakat, 1 Ocak 2020);

“Türk-Amerikan ilişkilerini baştan beri kırılıyordu. Soğuk Savaş döneminin en harlı kısmı hariç bu ilişkiler hep bir kırılma gösterdi. 2000'li yıllardan sonra da bu iniş çıkışlar hem hızlandı hem yoğunlaştı. Yani demek ki zaten bir takım sorunların olduğu bir çerçeveden bahsediyoruz. İşte bu çerçevenin en büyük eksiği de zaten sadece ve sadece pratik stratejik çıkarlara indirgenip dayandırılmış olmasıdır. Eğer ilişkiler bir değerler ortaklığı çerçevesinde geliştirilmiş olsaydı zaten bu kırılma göstermezdi. En büyük eksiklik orada bir ortaklık bir diyalog bir işbirliği yaratılmamış olmasıdır. Bunun belki ilk ve tek mimarı Obama olacaktı. Çünkü hatırlayacağınız üzere bir model ortaklık kavramı ortaya attı başa geldiği zaman. Zaten Türkiye'nin de Amerika ile işte bu 2003 sonrası gerginlikleri yaşanmıştı ve yani Kıbrıs sonrasında ikinci neredeyse kopma noktasına doğru gidiyordu. 2007'de Bush döneminde gene toparlandı ilişkiler ama Obama yönetimi başa geldiği vakit Türk-Amerikan ilişkilerinin çok kapsamlı bir değerlendirmesini yaptılar. Model Ortaklık kavramı eğer altı doldurulabilseydi sizin o çıkış noktanızı aydınlatacak ona ışık tutabilecek ve ilişkileri de daha sağlam hâle getirebilecekti. Çünkü görüş neydi sadece stratejik çıkarları dayanmamalı, ortak değerler politikasına dayanmalı, kültürel diyaloga dayanmalı, sivil toplumlar arası karşılıklı birbirini daha iyi tanıma ve fikir alışverişine dayanmalı tarzında. Bu liberal değerlere çok daha fazla önem veren Obama'nın da düşünce dünyasını yansıtan bir yaklaşımdı. Obama'nın birinci dönemine bu yaklaşım ve bu kavram damgasını vurdu fakat maalesef ondan sonra yaşatılmadı. Obama'nın ikinci döneminden itibaren tekrar sürüşmeler baş gösterdi. Tabi içinde bulunduğumuz bölgenin de çok yakıcı diyebileceğim gelişmelere sahne olduğunu da kabul etmemiz lazım. Yani bizim hareket alanımız oldukça kısıtlı. Birçok faktör giriyor işte. Ortadoğu sorunsalı var, Rusya sorunsalı var, Avrasyacılık var, her türlü zorlaştırıcı faktör de mevcut. Yani isterseniz bile liberal değerleri öne çıkarmakta zorlanıyorsunuz. Bazı stratejik değerler yahut faktörler, gelişmeler dış politikanızın savrulmasına yol açabiliyor. 2000'li yılların başından beri bizde bunu yaşıyoruz. Bir de Türk-Amerikan ilişkileri özelinde yine

sizin vurguladığınız liberal yaklaşım konusunda sorun teşkil eden bir faktör de Türkiye’de 60’lı yıllardan bu yana kronikleşmiş ve farklı siyasi mihraklar tarafından devamlı pazarlanan bir Amerikan karşıtlığı olgusu var. Bu eskiden solun elindeydi, daha sonra ulusalcıların, muhafazakârların eline geçti. Yani bu böyle elden ele dolaşan her dönemin önceliklerine göre öne çıkan kullanılan dile getirilen ve toplumun zihniyetinde de etki yaratan bir faktör. Tabi bu Anti-Amerikanizm söyleminde liberal değerlere de bir karşıtlık var, Batı’ya da bir karşıtlık var. O bakımdan da bu liberal temel tam oturamıyor. Bu 1960’larda sol fraksiyonların ortaya attığından bu yana elden ele dolaşan, hiç elden düşmeyen zaman zamanda ayyuka çıkan bir faktör. Liberal olmayan bir komşu olarak Rusya’nın da Türk-Amerikan ilişkilerinde kırılmaların oluşmasını istediğini de biliyoruz. Yani şu son zamanlardaki hamlelere baktığınız zaman Türkiye’nin NATO ile olan sürtüşmelerine Amerika ile olan sürtüşmelerine tabiri caizse zevkle çomak soktuğunu da görüyoruz. Bir de Rusya faktörü var ve bunun bir anti liberal bir bileşeni de var. Yani Rusya sadece Jeostratejik bir aktör olarak sahnede değil aynı zamanda liberal değerlerinde erozyona uğratılmasına katkıda bulunan bir aktör. Bunun da tabi Türk-Amerikan ilişkilerinde çok önemli bir rol oynadığını görüyoruz. Bu bazen S-400 şeklini alıyor bazen de Aleksandr Dugin’in Avrasyacılık söylemi ve onun buradaki izdüşümleri şeklini alıyor. Yani Rusya neyi ne şekilde kısırtacağını çok iyi biliyor. Kendi çıkarları doğrultusunda en yakın ve önemli Jeostratejik komşusunun kendi yanında olmasını istiyor. Yani onun ulusal çıkarları açısından baktığınız zaman çok normal ama bizim ulusal çıkarımız açısından baktığınız zaman çok dikkatli olmamız ve bu konuda sınırı dikkatle çizmemiz gerektiği ve bunun da bizi bambaşka bir yere savurmaması gerektiği de bir gerçek. Şimdi ilişkilerin geleceğini de düşünerek bu liberal çerçevede ilerlemesini destekleyen bazı faktörler var. Çeşitli düşünce akımları, dediğim gibi Rusya faktörü, stratejik konularda ayrışan birtakım bölgesel çıkarlar oluşabiliyor. Bu gün bir Suriye YPG sorunu var. Orada önceliklerin ayrılığı var. Amerika’nın önceliği IŞİD’le mücadele Türkiye’nin önceliği YPG ile mücadele orada bir ayrışma yaşanıyor. Amerikan cephesine baktığınız zaman Kongre, Beyaz Saray ayrışmaları Türkiye’ye olan yaklaşımda Beyaz Saray her zaman daha olumlu ve işbirliği yanlısı Kongre daha eleştirel yaklaşmıştır. İşte geçen tasarılar, yaptırımlar hala bugün bile Trump ile Kongre arasında bu konudaki ayrışmaları görüyoruz. Tabi şu da bir gerçek son kertede varılması gereken sonuç karşılıklı vazgeçilmezliktir. Yani Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye’nin birbirine harcama lüksü yoktur. Yani şu anda bu transaksiyonel bir ilişki hâline gelmiş durumda. İlişkiler ayrışan veya örtüşen çıkarlar ekseninde gidiyor, onun ötesine geçmiyor. Eskiden bir temel, Soğuk Savaş sırasında bir Jeostratejik işbirliği vardı. İşte ortak düşmanla mücadele, birbirini savunmasında rol oynama vesaire. Soğuk Savaş’ın bitiminden sonra zaten bölgesel dinamikler uzaklaşma konusunda çok büyük rol oynadı. Amerika ile Türkiye arasında bölgesel öncelikler farklılaştı. Şimdi de böyle olduğunu görüyoruz. Yalnız artık kriz yönetimi gerektiren bir faza girmiş bulunuyor bu ilişkiler. Çünkü devamlı hasmâne durumlar oluşuyor, buna çok fazla meydan vermemek lazım. Bu ilişkilere baktığınız zaman siz de gayet sarıh biçimde görüyorsunuzdur ki şu anda liberal değerler ortaklığının bu ilişkilerde bir faktör olduğu söylenemez. Birbirini tanıma da yok. Mesela Anti-Amerikanizm’inde Türkiye’nin büyük bir bilgisizlik var ortada karşı tarafla ilgili. Amerika’da öyle bir Türk karşıtlığı yok – halk, toplum düzeyinde. Ama orada da bilgisizlik var. Yani uzaktan uzağa bir ilişki sürdürdüğünüzde tabi ortak değerler bazında bunu oturtmak da çok zorlaşıyor. O bakımdan yani hâlâ bu stratejik eksen etrafında gidiyor ama giderek de kırılmanlaşıyor. Çünkü Türk Dış Politikası Soğuk Savaş’ın bitiminden beri tamamen başka yönlere yöneldi”.

Vize gerilimi gibi uyuşmazlıklarda ve ABD ile yaşanan çıkar çatışmalarında Türk yöneticilerin sesinin eskiye oranla daha gür çıkmasına ilişkin olarak Seyfi Taşhan şunları ifade etmiştir (Taşhan, S. Mülakat,13 Ocak 2019);

“Amerika kendini dünyanın en büyük devleti olarak görerek Türkiye’yi bağımlı bir devlet (Client State) olarak görüyordu. Fakat Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Türkiye kendini bir merkezi devlet olarak görmeye başladı. Türkiye, Bağımlı devlet (Client State) olmaktan çıkınca Türk liderleri seslerini daha fazla yükseltmeye başladılar, ihtilaflar ortaya çıktığında Amerika’ya kafa tutmaya başladılar. Bu yüzden zaman zaman kırılmalar ve barışmalar yaşanır”.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Trump dönemi Türk-Amerikan ilişkileri tarihinde benzeri görülmemiş bir şekilde pek çok realist yaklaşım enstürmanının Türkiye'ye karşı uygulandığı bir dönem görüntüsü vermektedir. Bu dönemde yaşanan vize gerilimi liberal anlayışın insan hak ve özgürlüklerine saygı prensibi ile çelişmektedir. Ayrıca liberal anlayışta sorunların çözümüne yönelik olarak uzlaşma kanalları sonuna kadar zorlanır. Bu olaya bakıldığında ise realist bir anlayışın yansımaları olan yaptırımların ön plana çıktığı görülmektedir. Türk tarafı da bu olayda ABD'ye realist yaklaşım enstürmanlarından itiraz ve misilleme ile cevap vermiştir. İki ülke arasında gerçekleşen ve sivillerin günlük yaşamına yansımaları açısından ayrı bir önem taşıyan Vize Gerilimi ABD tarafının problemleri liberal bir yaklaşımla müzakere ederek çözmek yerine, realist yaklaşımı benimsediği olayların bir örneği olarak görülebilir.

Türk-Amerikan ilişkilerinde özellikle 2014 yılından itibaren Suriye konusunda gittikçe keskinleşen görüş ayrılıkları ve gerilimlerin vizelerin askıya alınması gibi tatsızlıklar üzerinde tetikleyici etkisi olduğu düşünülebilir. ABD özellikle Türkiye'ye yönelik vize rejiminde değişikliğe giderek yüksek lisans ve doktora öğrencilerine kolaylıklar sağlamalıdır. Fullbright gibi burslar ve yaz programlarından daha çok öğrencinin ve akademisyenin faydalanması için yapılacak düzenlemeler her iki ülke için de kazan-kazan sonuçları yaratacak fırsatlar olarak görülebilir.

ABD'nin 3 Kasım 2020 seçimleriyle birlikte ABD Başkanlığı görevini Joe Biden kazanmıştır. 3 Kasım seçimlerini izleyen günlerde Joe Biden döneminde Türk-Amerikan ilişkilerinin nasıl bir şekil alacağı başta medya organları olmak üzere Türk kamuoyunda yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır.

Joe Biden'in senatörlük, dış ilişkiler komisyonu başkanlığı ve 8 yıllık başkan yardımcılığı dönemi dikkate alındığında Biden'in ABD devlet yapısı ve kurumların işleyişini çok iyi bilen bir devlet adamı olduğu söylenebilir. Biden'in ayrıca iki dönem Obama'nın başkan yardımcılığını yapmış olması onun izleyeceği politikaların Obama dönemi'nin bir izdüşümü olacağını düşündürmektedir. Kurumsal yapılara önem veren Biden'in Türkiye ile olan ilişkilerini kurumsal yapılar aracılığıyla gerçekleştireceği söylenebilir.

Türk-Yunan ilişkileri konusunda ABD Dışişleri Bakanlığının geleneksel tavrı iki ülke arasında dengenin korunması şeklinde olmuştur. Biden'in de bu doğrultudaki politikaları benimsemesi hem Türk-Amerikan hem de Türk-Yunan ilişkileri üzerinde olumlu etki yaratacaktır. S-400 ve F-35 konusunda ABD tarafının argümanı Türkiye'nin bir NATO üyesi olduğu ve NATO'nun kuvvet havuzuna katkıda bulunan bir ülke olarak S-400 almasının ittifaka zarar verdiği şeklindedir. ABD tarafı kendisi için birinci derecede güvenlik tehdidi olarak görülen Rusya'ya yaklaşılmasını ilişkiler üzerinde olumsuz etki yaratan bir unsur olarak nitelendirmektedir. Türk tarafı ise Yunanistanın da bir NATO üyesi olduğu ve S-300 aldığı argümanını dillendirmektedir. ABD tarafı S-400 probleminin kalıcı olarak çözülmesini istiyorsa Yunanistanın'ın S-300'leri sökerek başka bir ülkeye satmasını salamatlıdır. Bu konuda atılacak bu ilk adım olmadan bu sorunun çözümü mümkün görünmemektedir.

S-400 konusunun ikinci bir boyutunda Türkiye'ye uygulanması öngörülen CAATSA yaptırımlarıdır. Trump bu yaptırımların Türkiye'ye uygulanmasını kişisel insiyatifini kullanarak ötelemiştir. Ayrıca Türk tarafında yaptırımlar mutlaka uygulanacaksa Trump'un daha hafif olan yaptırım maddelerini tercih edeceği düşünülmüştür. Bu konuya ilişkin olarak Biden politikalarının Pentagon, Dışişleri Bakanlığı, Senato gibi kurumsal yapıların önerileri doğrultusunda şekilleneceği varsayıldığında bu yaptırımların Türkiye'ye uygulanması ihtimali ortaya çıkmaktadır. Biden'in yaptırımlar konusunda karar vermeden önce Türkiye'nin jeostratejik önemini dikkate alması yerinde bir yaklaşım olacaktır. ABD'nin küresel liderlik iddialarını devam ettirmesi ve Çin, Rusya gibi hasımlarını frenlemesinde Türkiye kilit öneme sahip bir ülkedir. Türkiye'nin bulunduğu bölgedeki etkisinden ve gücünden yararlanarak Türkiye'nin desteğini almak Amerika için akılcı bir politika olacaktır. Türkiye'ye yönelik olarak yaptırım uygulanması ABD'yi Baltıklardan Gürcistan'a uzanan çizgide Türkiye'nin desteğinden mahrum bırakacaktır.

S-400 sorununun çözümüne yönelik olarak atılabilecek üçüncü bir adım ise F-35 ve Patriotların Türkiye'ye verileceğinin ABD yönetimi tarafından garanti edilmesidir. Patriot üreticisi olan Raytheon firması ikna edilerek Türkiye tarafından makul görülecek ölçüde teknoloji transferi yapılması sağlanabilir.

Suriye konusunda Obama döneminde yaşanan ABD dış politikasındaki kafa karışıklığı ve belirsizliğin Biden döneminde de devam edip etmeyeceğini zaman gösterecektir. Obama dönemindeki belirsizlik Türkiye'ye çok pahalıya mal olmuştur. Suriye konusunda Biden'in net bir tavır sergilemesi Türkiye'nin pozisyonunu belirlemesinde kolaylık sağlayacaktır. Biden'in danışmanlar ekibinde Brett McGurk gibi isimlerin yer alması Türk tarafında rahatsızlığa yol açmaktadır. Biden'in Suriye konusunda Ross Wilson gibi daha önce Türkiye'de

görev yapmış ve Türkiye'nin öneminin bilincinde olan liberal kişiliklerle çalışması iki ülke ilişkileri üzerinde olumlu etki yaratacaktır. Türkiye'deki Amerikan karşıtlığının kaynaklarından biri de ABD'nin Suriye politikasıdır. Türk tarafında ABD'nin bu konuya ilişkin politikasını revize ederek Suriye'de bir devletçik oluşturma hedefinden vazgeçmesi beklenmektedir. Türkiye'nin bu yöndeki beklentisi Biden'in seçilmesinin hemen akabinde Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay tarafından en üst düzeyde dile getirilmiştir. Trump yönetiminin son günlerdeki tavrı Suriye'de rejim değişikliği amacıyla vazgeçildiğini göstermektedir. Biden yönetimi de Suriye'de egger bir rejim değişikliği istemiyorsa bunu en kısa sürede ve açık bir biçimde deklere etmesinin Türkiye için en azından öngörülebilirlik sağlayacağı düşünülebilir.

Halkbank ve FETÖ konusunda Trump'un sınırlı kişisel insiyatif kullanma çabalarının Biden döneminde görülmeyeceği söylenebilir. Biden yönetimi büyük olasılıkla bu konuların tamamen yargısal kurumları ilgilendiren olaylar olduğu argümanını dillendirecektir. Biden yönetiminin bu konularda sergileyeceği tavır, samimiyet ve çözüm getirmedeki başarısı iki ülke ilişkileri üzerinde olumlu yönde etkiler yaratacaktır. Biden yönetimi'nin bu konularda izleyebileceği ikinci bir strateji ise bu konuları rafa kaldırmak ve dondurmak şeklinde olabilecektir. Biden yönetiminin Türkiye ile ilişkilerde gerilimin yükseldiği, tıkanmaların olduğu dönemlerde özellikle Halkbank konusunu tekrar gündeme alacağı beklenebilir. Biden yönetiminin Halkbank konusunun Türk tarafında sadece yönetim katında değil aynı zamanda toplum düzeyinde de dikkatle takip edilen kritik bir konu olduğunu bilmesi bu konu ile ilgili gerçekleştirilecek girişimlerde daha dikkatli davranmasına yardımcı olacaktır.

Geçmişte yaşanan problemlere yoğunlaşmak yerine liberal bir anlayışla iki ülke ilişkilerinin geleceği ve iş birliği yapılabilecek alanlara yoğunlaşmak her iki ülke içinde yararlı olacaktır. 2020'li yıllarda Türk-Amerikan ilişkilerinde iş birliği yapılabilecek konular henüz net bir biçimde ortaya konulabilmiş değildir. Bu açığın süratle giderilmesi büyük önem arz etmektedir. ABD'nin ve Batı dünyasının başta Gürcistan, Ukrayna ve Baltık ülkeleri olmak üzere Türkiye'nin vereceği desteğe her zamankinden fazla ihtiyacı vardır. Türk-Amerikan ilişkilerinde izlenecek doğru bir yaklaşım ve iş birliği ile Türkiye'nin Baltık bölgesini de içerecek şekilde Batı dünyasının hedeflerine katkı vermesi sağlanabilir.

Teorik olarak bakıldığında her iki ülke liberal sistemlere sahip görünmektedir. Ancak sahadaki uygulamaların liberal bir anlayışla bagdaşıp bagdaşmadığı bir tartışma konusudur. Çalışma bu tartışmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA

- AMERİKANIN SESİ (2019), “*ABD'nin Yeni Ankara Büyükelçisi David Satterfield Kimdir?*”, **Amerikanın Sesi Kurumsal Web Sayfası**, 28.06.2019, <https://www.amerikaninsesi.com/a/abd-nin-yeni-ankar-buyukelcisi-david-satterfield-kimdir/4977801.html> (Erişim Tarihi: 24.02.2020).
- ÇELİK, Ömer (2019), **Ömer Çelik Kişisel Tweeti**, 06.10.2019 <https://twitter.com/omerrcelik/status/1180714067293589504> (Erişim Tarihi: 09.08.2019).
- FULLER, Graham (2008), **Yeni Türkiye Cumhuriyeti** (Çev. Mustafa Acar), Eksi Kitaplar, Ankara.
- HAASS, Richard N. (2014), **Yeni Amerika** (Çev. Talha Paşaoğlu), Nefes Yayıncılık, İstanbul.
- HEYWOOD, Andrew (2018), **Siyaset Teorisine Giriş** (Çev. Hızır Murat Köse), Küre Yayınları, İstanbul, 9.Baskı.
- KISSINGER, Henry (2006), **Diplomasi** (Çev. İbrahim H. Kurt), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- LARRABE, F. Stephen ve LESSER, Ian O. (2002), **Türk Dış Politikası** (Çev. Mustafa Yıldırım), Ötügen Neşriyat, İstanbul.
- METZ, Daniel (2018), “*U.S. - Turkey Relations Culminate With a Visa Crisis*”, **Diplomaticourier**, 03.01.2018, <https://www.diplomaticourier.com/posts/u-s-turkey-relations-culminate-visa-crisis> (Erişim Tarihi: 31.08.2019).
- MİLLİYET GAZETESİ (2019), “*ABD'nin Yeni Ankara Büyükelçisi David Satterfield Türkiye'ye Geldi*”, **Milliyet Gazetesi**, 10.07.2019, <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/abd-nin-yeni-ankara-buyukelcisi-david-satterfield-turkiyeye-geldi-2902737> (Erişim Tarihi: 23.02.2020).
- NYE, S. Joseph (2008), “*Public Diplomacy and Soft Power*”, **Sage Journals**, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0002716207311699> (Erişim Tarihi: 18.06.2019)

- OĞUZLU, Tarık (2014), “*Liberalizm*”, **Uluslararası İlişkilere Giriş** (Ed. Şaban Kardeş, Ali Balcı), Küre Yayınları, İstanbul, ss.97-109.
- POLAT, Yılmaz (2017), “*ABDnin Yeni Ankara Büyükelçisi*”, **Abc Gazetesi**, 28.08.2017, <https://www.abcgazetesi.com/yazar/abd-nin-yeni-ankara-buyukelcisi-8005yy/haber-8005> (Erişim Tarihi: 23.02.2020).
- RUSTOW, Dankwart A. (1987), **Unutulan Müttelik: Türkiye** (Çev. Hakan Türkkuşu), Milliyet Yayınları, İstanbul.
- SPUTNİK (2017), “*ABD Dışişleri Bakanlığı: Büyükelçilik Vize Kararını Bizimle Koordinasyon İçinde Aldı*”, **Sputniknews**, 10.10.2017, <https://tr.sputniknews.com/abd/201710101030528195-abd-disisleri-vize-karari/> (Erişim Tarihi: 23.01.2013).
- SPUTNİK (2017), “*Ak Parti Sözcüsü Ünal: Abd ile Vize Yasağı İki Ülke İçin Sürdürülebilir Değil*”, **Sputniknews**, 11.10.2017, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201710111030534624-ak-parti-sozcu-unal-abd-vize-yasagi> (Erişim Tarihi: 23.01.2020).
- ÜLGÜL, Murat ve VANDENBELT, Kristin (2019), “*Türk - ABD Siyasal Sistemlerinin Karar Alma Süreçleri Açısından Karşılaştırmalı Analizi*”, **Türk-Amerikan İlişkileri** (Ed. Sertif Demir, Ayça Eminoğlu), Barış Kitabevi, Ankara, ss.327-356.
- YAZICIOĞLU, Yıldız (2017), “*John Bass’ın Türkiye Günleri Nasıl Geçti?*”, **Amerikanın Sesi Gazetesi**, 15.10.2017, <https://www.amerikaninsesi.com/a/john-bassn-turkiye-gunleri-nasil-gecti/4071396.html> (Erişim Tarihi: 23.02.2020).

Sosyal Ağların İşlevlerini Etkileşim, Kimlik ve Değerler Üzerinden Düşünmek

Thinking of the Functions of Social Networks in the Context of Interaction, Identity and Values

Mehmet CARLIK

Öğr. Grv., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi,
Artova MYO, mehmet.carlik@gop.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-9668-4595>

Makale Başvuru Tarihi: 18.07.2020

Makale Kabul Tarihi: 11.12.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Aslı ÖZTÜRK TERZİ

Öğr. Grv., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi,
Artova MYO, asli.ozturk@gop.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-5618-6762>

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Sosyal Ağ,
İşlevsellik,
Etkileşim,
Kimlik,
Değer,

Sosyal ağlar, bireylerin kullanıcı olarak inşa ettikleri kimlikler eşliğinde bir etkileşim ve değer unsuru oluşturmak için önemli faaliyet alanlarıdır. Bu çalışmanın amacı, sosyal ağlar üzerinde kullanıcıların gerçekleştirdikleri faaliyetler ve bu faaliyetlerden doğan değer, kimlik ve etkileşim bileşenlerini ayrıntılı olarak tanımlamak; sosyal ağların yedi işlevi olan mevcudiyet, kimlik, paylaşım, şöhret, ilişki, sohbet ve grup faaliyetleri içinde, kullanıcıların etkileşim, değer ve kimlik bileşenlerini yönetmelerine yönelik bir bakış açısı oluşturmaktır. Sosyal ağların sunduğu işlevleriyle değer, kimlik ve etkileşim kavramları üzerindeki rolünün teorik çerçevesi irdelenerek, bu alanda yapılacak pratiğe dayalı araştırmaların teorik zeminini hazırlaması bakımından önemlidir. Çalışmanın kapsamı, sosyal ağların yedi işlevi dahilinde, değer, kimlik ve etkileşim bileşenlerini değerlendirmektir. İlk olarak, dijitalleşmenin varlığı içinde sosyal ağlar ele alınmıştır. Devamında sosyal ağların işlevselliği, sosyal ağlarda etkileşim, kimlik ve değer ilişkisi ele alınmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde, sosyal ağların işlevsel süreçleri, sosyal ağların çoklu yapısına paralel olarak çeşitli etkileşim olanakları sağlamaktadır. Sosyal ağ etkileşimselliğiyle, kullanıcı tarafından şekillenen kimlikler, sosyal ağlarda değerler ilişkisi kurarak kullanıcıların içerik üretimine göre kendi değer ilişkilerini belirleyebilmektedir.

ABSTRACT

Keywords:

Social Network,
Functionality,
Interaction,
Identity,
Value,

Social Networks are an important field of activity for creating an element of value and interaction accompanying the identity created by individuals as users. The aim of the present study is to elaborately define the activities of users on social networks and the value, identity and interaction components arising from these activities; to establish a point of view for users to manage interaction, value and identity components within the seven functions of social networks: presence, identity, sharing, fame, relationship, communication and group activities. It is significant for the preparation of the theoretical foundation for practical studies by examining the theoretical framework of the functions of value, identity and interaction offered by social networks. The scope of this study is to evaluate the components of value, identity and interaction within the context of the 7 social networks. First of all, social networks have been discussed within the presence of digitalization. Then, the relationship of functionality and interaction, identity and value of social networks has been addressed. When generally evaluated, the functionality process of social networks provides various interaction opportunities parallel to the multiple structures of social networks. The identities shaped by the user can establish a relationship of values in social network interactivity and determine their own value relationships according to the content production of the users.

1. GİRİŞ

Dijitalleşmeyle oluşan değişimler, birçok duruma yeni dinamik bağlantılar ve ilişkiler getirmektedir. Ağlarla kurulan ilişkiler, bireyler arası ilişkilerin inşası için önemli bir temsil oluşturur. Bu temsil, dijitalleşme ile çeşitli değişimlere uğramaktadır. Bir küresel ölçek olarak kitlesel etkilenme sahası yaratması bakımından dijitalleşme, geniş anlamda oluşan ağ bağlantılarının temel karakteristik yapısını yeniden belirlemektedir. Bu belirtilerin oluşturduğu dönüşümler içinde bireylerin, zaman ve mekân kavramı olmadan, etkileşimlerini sürdürebilmeleri kolay bir hale gelmektedir.

Bir dijital yapı, dijitalleşmenin getirileri içinde yer alan değişimler ile ilişkilendirilmektedir. Değişimlerin sağladığı etkiler ile bir dijitalleşme olgusu, birçok kavram ve kavramlar arası ilişkileri şekillendirmektedir. Bir kavramı bağlayan ve onu inşa eden temel etkenlerin belirleyiciliği, dijital dönüşümün içinde yeniden üretilebilmektedir. Özellikle dijitalleşmenin çizdiği yol içinde; geniş, hızlı, etkili bir dönüşümden bahsetmek mümkündür.

Dijitalleşmenin getirdiği dönüşümler içinde bireyler ağ ilişkisini inşa ederken, yeni bir ağ zinciri etrafında etkileşim gerçekleştirmektedir. Bu durumu açık ve şeffaf kılabilen teknolojik alt yapıyı internet sağlamaktadır. Kesintisiz bir bilgi akışı sunan internet, bireylerin kullanımı noktasında, bir topluluk bağlantısı oluşturma imkânı sunar. Bu toplulukların dinamiği sürekli olarak değişkenlik göstermesiyle beraber, kişilerin ya da internet kullanıcılarının kendi kişisel süreçlerini inşa etmesiyle bir toplumsal paylaşım ağı özelliğine sahip olur. Bu anlamda, bir teknolojik devinim olarak internet, yeni bir ağ zincirinin oluşmasını etkin duruma getirmektedir. Bu özelliğin sosyal paylaşım ağlarıyla kullanıcılar arası etkileşimi şekillendirdiği söylenebilmektedir.

Sosyal paylaşım ağları, bireylerin kendilerini takdim ettiği ya da kişisel kullanıcı pratikleriyle etkileşime girdikleri sanal topluluklar için ortam yaratır/oluşturur. Sosyal paylaşım ağlarındaki kişisel kullanıcı kimlikleri, kişinin yönlendirmesi koşuluyla çeşitlilik gösterebilmektedir. Bu süreçte kullanıcıların ağ içerisinde kim olduklarını tanımlayabilmeleri için kimlik oluşturma gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Sosyal paylaşım ağlarında, bireyler, kullanıcı kimliği ile ağ içerisinde var olarak diğer kullanıcılarla etkileşime girebilmektedir. Söz konusu etkileşim, kullanıcı hareketliliği sağlar ve bu hareket etme durumu da paylaşım yapma/yapabilme imkânı sunar.

Sosyal ağların sağladığı paylaşım yapabilme olanağı içinde bireyler, hareket alanları çerçevesinde tercih ettikleri paylaşım olanaklarıyla kendilerini ifade edebilmektedir. Bu anlamda, kullanıcı olan kişi oluşturduğu profili eşliğinde, diğer kullanıcı kişilerle etkileşime geçer ve sosyal ağlar içinde varlık gösterir. Kullanıcıların varlıklarını gösterebilmeleri için içerik üretimi yapmaları gerekir. Bununla birlikte bir kullanıcının sosyal ağlarda bir birey olarak anlam ifade etmesi, içerik üretimini şekillendirmesi ile gerçekleşmektedir. Dolayısıyla sosyal ağ kullanıcısı olan bireyler, içerik üretimi ile bir alana sahip olmaktadır ve bu kullanım alanında sosyal ilişki kurabilmektedir.

Fiziksel yaşama benzer ya da fiziksel yaşamdan farklı olarak bir kimlik oluşturma serbestliğine sahip olan kullanıcılar, sosyal ağlar çerçevesinde bir kimlik inşa etme sürecine girmektedir. Bireyler, sosyal ağlarda kullanıcı olarak bir kimlik dinamiği yaratmaktadır. Bu durum sayesinde kullanıcı kimlikleri işlevsel bir süreklilik göstermektedir. Kullanıcı kimliklerinin işlevselliği, bir yönetim süreci gerektirebilmektedir.

Bireyler, gündelik yaşamla ilgili birçok etkeni sosyal ağ platformlarına taşıyabilmektedir. Haliyle bireyler, gündelik hayat içinde oluşturdukları birtakım değer ve değer bileşenlerini, bir bireyin oluşturduğu kullanıcı profili eşliğinde, sosyal ağ eksenli devam ettirebilmektedirler. Bu anlamda, sosyal paylaşım ağları bir bireyin sanal uzamdaki değer sistemlerini ilişkilendirdiği bir araç olabilmektedir.

Sosyal paylaşım ağlarının kullanıcılar için önemli işlevleri bulunmaktadır. Kimlik, sohbet, paylaşım, mevcudiyet, ilişki, şöhret, grup işlevleri ile kullanıcılar etkileşim içine girebilmektedir. Burada oluşan etkileşim faaliyetleri, kullanıcıların kimliklerini kendi isteği şeklinde inşa etmeleri için çeşitlilik sağlamaktadır. Bunun yanında, kullanıcı endeksli bir değer yaratma boyutu olarak, içerik üretimi oluşturulabilmektedirler.

Çalışmanın amacı, sosyal ağlar üzerinde kullanıcıların gerçekleştirdikleri eylemlerden doğan değer, kimlik ve etkileşim bileşenlerini ayrıntılı olarak tanımlamak, sosyal ağların yedi işlevi olan mevcudiyet, kimlik, paylaşım, şöhret, ilişki, sohbet ve grup faaliyetleri içinde, kullanıcıların etkileşim, değer ve kimlik bileşenlerini yönetmelerine yönelik bir bakış açısı oluşturmaktır. Çalışmanın kapsamı, sosyal ağların yedi işlevi çerçevesinden, değer, kimlik ve etkileşim bileşenlerini değerlendirmektir.

2. BİR DİJİTAL AĞ ONTOLOJİSİ: SOSYAL AĞLAR

Dijitalleşme, dijital değişimin getirdiği yenilikler içinde yer alan aşamaların gösterdiği büyümeye dayalı bir “sayısallaşma” olgusu olarak bilinmektedir (Verhoef vd., 2019:2). Teknik bir terim olarak dijitalleşme, bilgi sistemleri içinde analog sinyallerin veri olarak dijital sinyallere dönüşümünü belirtmektedir (Eller vd., 2020:120).

Dijitalleşmeyi, hızlı ve dönüştürücü bir etki sahası olarak yeni bir durumun içinde inşa edilen gelişmeler olarak tanımlamak mümkündür. Gelişen ve değişen küresel süreçte, dijitalleşme günlük hayatın içinde oldukça önem kazanan bir yapıya dönüşmüştür/dönüşmektedir. Dolayısıyla, günlük yaşamın içinde herkesin her an her yerde erişebildiği bir şekilde sahiptir (Türker, 2018:213).

Dijitalleşme, gündelik hayatta kısa sürede farklı birçok olayın gerçekleşebilmesini sağlar (Aydoğan, 2014:22). Zaman ve uzam düzleminde gerçekleşen bu değişim erişilebilirlikten doğan ve herkes için kullanılabilirlik sağlayan bir özelliktir. Söz konusu özellikler, hayatın olağan akışı içerisinde büyük bir değişim yaratmaktadır. Geleneksel olandan farklı bir yapı olan dijital, yeni etkileşim ve iletişim şekli içinde var olan yeni gelişmeler olarak hayatın olağan akışının değişim ve dönüşümüne neden olmaktadır.

Dijital olanda iletişim süreçlerinden doğan ve iletişim araçları içinde şekillenen verilerin, ayrıştırılabilirliği ve bir arada kullanılabilirliği için bir elektrik sinyali dolaşımı oluşturulmaktadır. Yeni bir elektronik ortamda dolaşım sağlamak, etkileşimi de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, iletişim araçları içinde ses, veri, görüntü, video paylaşımı olmaktadır. Bununla beraber paylaşım yapılan içeriklerin üretimine de imkân tanınmaktadır (Değirmencioğlu, 2016:593-594).

İletişim ve etkileşim süreçleri devamlılık ve dinamizm içermektedir. Dolayısıyla bu dinamik süreçler, yeni gelişmeler eşliğinde kendi paradigmalarını yeniden şekillendirebilmektedir. Bu anlamda, dijitalleşme için iletişim ve etkileşim ilişkisi ile birçok alanı etkileyen bir süreçler bütünüdür denebilir. Dijitalleşmenin getirdiği dönüştürücü etkiler ile birçok eylem ve ilişki ağları dolaylı ya da doğrudan etkilenmektedir. Bu ilişkiyel etki durumu, çoklu ve tamamlayıcı kombinasyonlara sahip olarak bilgi ve iletişim süreci olarak gerçekleşmektedir (OECD, 2017:9).

Dijitalleşme ontolojisi gereği, multidisiplinler olma özelliği göstermektedir (Verhoef vd., 2019:2). Çok fonksiyonlu faaliyetleri gerçekleştirme olanağı ile dijitalleşme kendi içinde yenilikçi yani yenilikçi teknolojilerin kullanımını yaygın hale getirmektedir. Bu anlamda, dijitalleşme, disiplinler arası işbirliğine hizmet sağlayan platform veya platformlar zinciri oluşturmaktadır (Persina vd., 2019:1). Fiziksel dünyayı çeşitli teknolojik altyapılarla yakınlaştıran dijitalleşme (Gebauer vd., 2020:1), yeni ve değişken bir sistem olarak, enformasyon teknolojilerine de katkı sağlayan bir durum oluşturmaktadır.

Dijitalleşme, dijital olarak teknik, örgütsel ve yönetsel yeniliklerle birlikte bir enformasyon teknolojisi paradigması oluşturmaktadır (Freman, 1988’den akt.: Castells, 2013:88-89). Bu paradigmanın beş temel fonksiyonu bulunmaktadır. Bunlar (Castells, 2013:89-91);

1. Enformasyon,
2. Yeni teknolojilerin yayılma özelliği,
3. Enformasyon teknoloji sisteminin ağ kurma mantığı,
4. Esneklik,
5. Teknolojilerin bütünleşmiş bir sisteme dönüşmesi.

Enformasyon teknolojilerinin varlığı ve gelişime yönelik dinamiği, bireylerin dayanışma ve işbirliği içinde olmalarının yanında, örgütlenme becerilerini de tetiklemektedir. Bu durum çeşitli değer ve amaçların paylaşıldığı bir ilişki zinciri olan “Enformasyon Toplumunun” oluşmasını sağlamaktadır (Sayımer, 2008:11-12). Bir dijital toplum ontolojisi olarak enformasyon toplumunda yer alan hususlara bakıldığında, öne çıkan değer ve bileşenler, yeniliklerin hızlı bir şekilde yayılması ve yeniliklerin ortaya çıktığı ortam ya da ortamlar kapsamında şekillendiği gerçeğidir (Güçdemir, 2015:14).

Castells (2013:89), enformasyonu temel alan dinamiğin enformasyon teknolojileri olduğuna işaret eder. Düşünür, enformasyonun bireysel ve kolektif durumlarda yayılmasını sağlayan yeni teknolojilerin etkisinin varlığını ve bu teknolojilerin sistematik olarak bir küme oluşturmalarını sağlayan bir ağ kurma mantığının oluştuğu ifade eder. Bu anlamda, Castells’in ifadesinde yer alan ağ sistemlerinin varlığı, bu çalışmanın temel

hususlarından biri olarak dijital durumlarda ağlar zincirini değerlendirmek ve bu rotada durum tespiti yapmak için bir temel sağlamaktadır.

Enformasyon ile ilgili faaliyetlerin yaygınlaşmasını sağlayan yenilikler arasında, sosyal ağlar yer almaktadır (Dilmen ve Öğüt, 2010:239). Bireylerarası ilişkilere yeni bir teori ve pratik katan sosyal ağlar (Alikılıç, 2011:35), sanal ortamda “topluluk” oluşturan bireylerin kolektif hareket etme, fikir ya da düşüncelerini paylaşma, yeni çözümler üretme gibi çalışmalarına yardımcı olmaktadır (Akyazı ve Ateş, 2012:181).

Bir ağ oluşturma faaliyeti olarak sanal ve dijital ortamlar sunan sosyal ağları, Castells'in ifadesinde yer alan “*yerel ve küresel zincirlerle örülmüş Ağ Toplumu*” değerlendirmesini, dijitalleşme sürecindeki yeni gelişmelerin ışığında anlamak ve tartışmak mümkündür.

İnternet, bilgi ve iletinin bilgisayar yazılım sistemleri aracılığıyla, zaman ve sanal mekânda iletilmesini, depolanmasını, işlenmesini mümkün hale getirmektedir (Slevin, 2007). İnternet teknolojisinin ilk kullanım özelliği olan Web 1.0 teknolojisi, bilgi ve iletiyi tek taraflı kullanma (içerik sahibi kurum, kuruluş ya da birey) seçeneği sağlamaktadır (Güçdemir, 2015:30).

Web 1.0 özellikli internet, sosyal ağ özelliğini karşılıklı etkileşim olarak desteklemediğini söylemek mümkündür. İnternet teknolojisinin ikinci nesli Web 2.0, etkileşimi mümkün hale getiren bir platform olma özelliğine sahiptir (O'Reilly, 2010). Web 2.0 ile oluşan toplumsal ağ siteleri, çevrimiçi olarak etkileşim ve birliktelik sağlamaktadır. Bunun yanında da bilgi ve iletiyi karşılıklı olarak paylaşma imkânı sunmaktadır (Güçdemir, 2015:31). Bu anlamda, internet kullanıcılarına ortak ve paylaşımlı bir sistem sağlayan (Sayımer, 2008:29) Web 2.0 teknolojisini, internetin sosyal ağ özelliğini kitleler tarafından ortak, karşılıklı içerik üretimine imkân sağlayan bir teknolojik alt yapı diye tanımlamak mümkündür. Web 2.0 teknolojisi sayesinde kullanıcı aktif, internetin zengin dünyasını hem takip eden hem de üreten konumda olmaktadır (O'Reilly, 2010:225-226). Web 2.0'ın en önemli özellikleri arasında, farklı kaynaklarda yer alan yararlı ve kullanılabilir bilgiyi tek bir site altında birleştirmesidir. Kullanıcılar, Web 2.0 sayesinde, yeni nesil web zinciri halkaları oluşturarak, istedikleri fotoğrafları yükleyebilir, anlatmak istedikleri sosyal içerikleri anlatabilir, ziyaret ettikleri siteleri çok sayıda insanla paylaşabilir hale gelmektedirler (Alikılıç ve Onat, 2007:902).

Web 2.0 teknolojisiyle birlikte değişen kullanıcı profilini sosyal ağların günümüzdeki haliyle yaygınlaşmasından çok önce tanımlayan Toffler, üreten tüketici “prosumer” kavramını ortaya koymuştur. Bu kavramı konu kapsamında değerlendirdiğimizde sosyal ağlar ile bireyler birer kullanıcı olarak hem içerik üretmekte hem de var olan içerikleri paylaşarak ya da onlarla etkileşime geçerek tüketmektedirler. Sosyal ağların bireylerarası iletişim süreçlerinde yoksunluk yaratacağına dair endişeleri içeren bakış açılarının aksine Toffler, bireylerarası etkileşimlerin bu ağlar sayesinde daha da güçleneceğini ve yeni ve güçlü bir birlik ruhu yaratılmasında etkin rol oynayabileceğini ifade etmektedir (Toffler, 1980:457).

Web 2.0 ile dijital dünya yeni bir değişim ve dönüşüm alanına sahip olmuştur. Web 2.0 sosyal ağ platformlarının artmasına olanak tanıma noktasında alt yapı sağlamaktadır. Sayısı artan sosyal ağ platformlarının (Facebook, Twitter, LinkedIn, Instagram vb.) artmasına paralel olarak bu platformlarda varlık gösteren kişi sayısı da çoğalmaktadır. Bu artış, sosyal ağlar için yeni gelişmelerin de yaşanabileceğini göstermektedir: Kişiler tarafından oluşturulan içerikler ve bu içeriklerin sürekli olarak üretimi;

- Toplumsal katılım,
- İşlevsel paylaşım,
- Sürekli güncelleme,

şeklinde kategorize edilebilecek durumlar için ortam sağlamaktadır (Genç, 2010:482). Web 2.0, kişilere birbirleriyle etkileşim ve iletişim için teknik bir alt yapı sağlamaktadır. Bu alt yapı ile kişiler, toplumsal etkileşim mekânına kavuşmaktadır (Özdemir ve Çetinkaya, 2014).

Sosyal ağlar internet tabanlı, sanal toplumsal paylaşım ağları olarak (Toprak vd., 2014:28), eşzamanlı olma özellikleri ile 7/24 iletişim imkânı sağlamaktadır. Ortak kaynak üzerinden bağlantı sağlayan (Güçdemir, 2015:41) ve sanal olan uzam açısından her yere ulaşma imkânı veren sosyal ağlar, sınırlı sosyal hayatlara sahip insanlara da, toplumsallaşma, toplumla ilişki kurma olanağı sunmaktadır (Castells, 2013:480).

Bir dijital ağ yapısı içinde bu ağları kullanan ve bağlantı halinde olan kullanıcılar (Tonta, 2009:745), ortak paylaşım ilgisi ve ilişkisi dâhilinde belirli gruplar oluşturmaktadırlar. Bir araya gelen bireyler, “sanal topluluk” adı verilen bir sisteme entegre olarak çeşitli kullanıcı profilleri (açık, yarı açık, kamuya açık)

oluşturabilmektedir. Bunun yanında anlık mesaj, çeşitli dosya, resim, video gibi paylaşım olanaklarına sahiptirler (Güçdemir, 2015:67).

İnternetin yaygın hale gelmesi sonucu sosyal ağlar, sanal mekân deneyimini farklı ortamlarda çeşitli etkileşimler şeklinde arttırmıştır (Castells, 2013:472). Bir dijital yapı olarak sosyal ağlar, bireylere çeşitli olanaklar sunmaktadır. İnternetin sunduğu yeni nesil çevrimiçi platformlarda kullanıcı olarak var olan bireylerin, kullanıcı olarak bu platformlarda var olma ve kimlik inşa etme süreçleriyle sosyal ağlarla sanal dünyanın yeni etkileşim çerçevesinin ontolojisi arasında ilişki vardır.

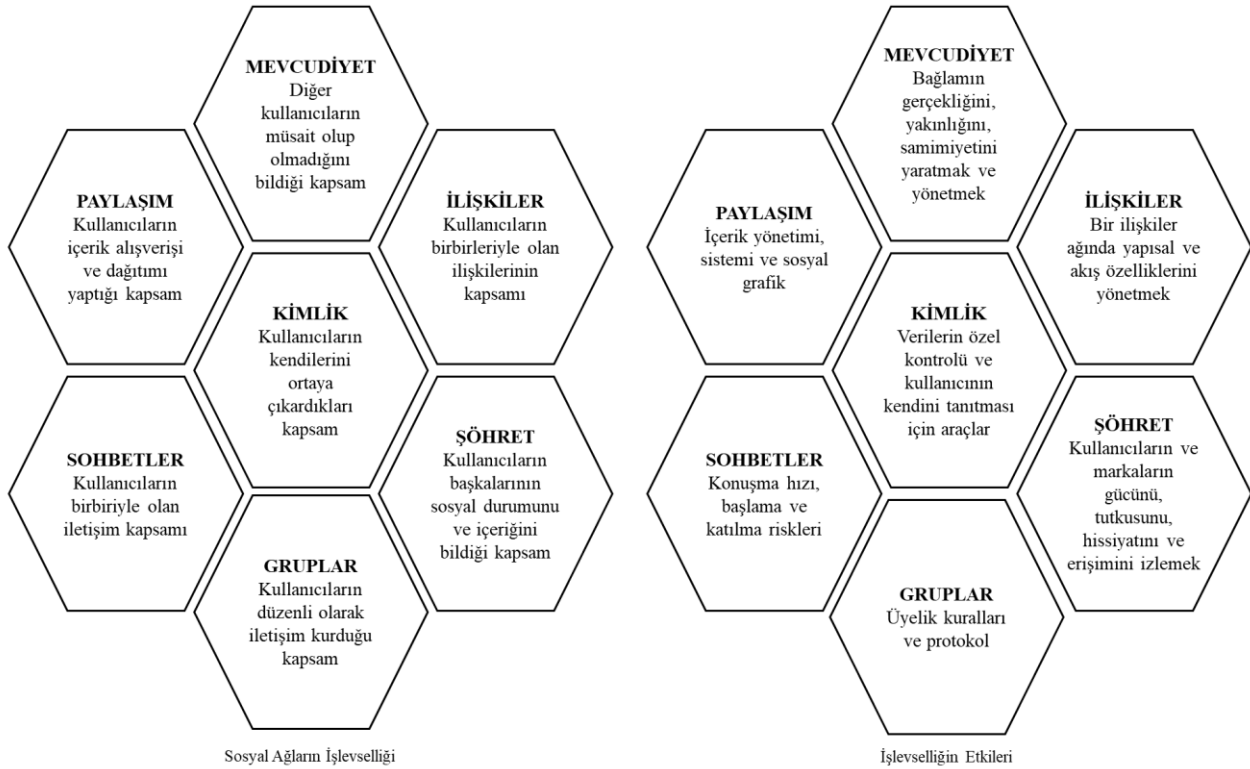
3. SOSYAL AĞLARIN İŞLEVSELLİĞİ VE ETKİLERİ

Castells, sosyal ağ akışlarının uzamının mekânsız olmadığını, ancak yapısal mantığının mekânsız olduğunu ifade etmektedir. Bu kapsamda (Castells, 2013:549);

“Akışlar uzamı elektronik bir ağa dayalıdır. Ancak bu ağ, gayet iyi tanımlanmış sosyal, kültürel, fiziksel ve işlevsel özelliklere sahip belli mekânları bağlar. Bazı mekânlar değiş tokuş yapan, ağ dâhilindeki bütün unsurların rahat iletişimi için bir tür iletişim limanı rolü üstlenen yerlerdir. Diğer yerler ağın merkezleridir; yani ağdaki belli bir kilit işlevin çevresinde yerelliğe dayalı bir dizi faaliyet ve örgütlenme kuran, stratejik açıdan önemli işlevlerin bulunduğu yerlerdir.”

Sosyal ağların birçok işlevselliği ve bu işlevselliğin birçok etkileri bulunmaktadır. Aşağıda yer alan şekilde, sosyal ağların işlevselliği ve bu işlevselliğin etkilerine yer verilmiştir (Kietzmann vd., 2011:243).

Şekil 1. Sosyal Ağların İşlevselliği ve Etkileri

Kimlik işlevsel bloğu, kullanıcıların kim olduklarına dair bilgilerinin açıklandığı bir işlevi ifade etmektedir. İsim, yaş, cinsiyet, meslek, konum gibi bilgilerin açıklanmasını ve kullanıcıları belirli şekilde tasvir eden bilgileri içermektedir. Kullanıcılar, farklı söylem ve tercihlere sahiptir ve içeriklerinin özel kontrolünü kendi profilinde sağlayabilmektedir. Çerçevenin sohbet bloğu, kullanıcıların diğer kullanıcılarla ne ölçüde iletişim kurduğunu temsil etmektedir. Paylaşım bloğu, kullanıcıların ne ölçüde içerik ile etkileşim kurduğunu, değiş tokuş yaptığını ve dağıtımını ifade etmektedir. Mevcudiyet bloğu, bir kullanıcının diğer kullanıcı/kullanıcılar için erişilebilir olup olmadığını ya da çevrimiçi olup olmadığını belirtmektedir. İlişkiler bloğu, diğer kullanıcılarla ne ölçüde ilişki kurulabileceğini iki veya daha fazla kullanıcı ile sohbet etme, sosyalleşme, buluşma, birbirlerinin arkadaş ve hayran listelerini görme ve ortak ilişkiler kurabilme potansiyelleri konusunda yönlendirici bir bağ kurma biçimini kastetmektedir. Şöhret bloğu, sosyal ağlarda kullanıcı olarak var olan tüm

bireylerin tanınırlığını/bilinirliğini belirleyebilme ölçüsüdür. Grupların işlevsel bloğu, kullanıcıların toplulukları ve alt toplulukları ne ölçüde oluşturabileceğini temsil etmektedir (Kietzmann vd., 2011:243-247).

Sosyal ağların işlevselliği açısından mevcudiyet işlevi, kullanıcıların oluşturdukları profilde varlıklarını sergilemeleridir. Çevrim içi varlık sergileme olarak ifade edilebilecek olan bu durum kullanıcıların buldukları mekânlarda konum paylaşımı yapmaları sosyal bir varlık olarak mevcudiyetlerini ifade etme yöntemi olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal ağlarda mevcudiyetin sergilenmesinde fiziksel mekânın kesişiminde yer alan konum tabanlı uygulamalarla, kullanıcılar farklı işlevsellikler yaratmaktadır. Bulduğu mekâna ilişkin dijital veriyi paylaşan kullanıcılar, sosyal ağlarda da varlıklarını sergilerler. Kullanıcılar, sosyal ağlarda fiziksel mevcudiyetlerini dijital enformasyona dönüştürürler. Türkiye’de en çok kullanılan mevcudiyet paylaşım ağları, Foursquare ve Swarm’dır. Facebook, Twitter, Instagram vb. tüm sosyal ağlarda da konum paylaşma özelliği bulunmaktadır (Şahoğlu, 2018:259). Sosyal ağlarda kullanıcıların içerik alışverişi yaptıkları paylaşım işlevi, her sosyal ağın sunduğu farklı kullanım pratiklerine göre değişkenlik gösterir.

“Facebook, Youtube, Twitter, Instagram, LinkedIn şu an için ülkemizde sosyal ağların en popüler olanlarıdır. Her birinin amacı birbirinden bir ölçüde farklıdır: Twitter’da yazı, Instagram’da resim, Youtube’da video paylaşımlarına odaklanılmıştır; Facebook sosyalleşme ve boş vakitleri eğlenceli geçirmek için, LinkedIn ise profesyonel yaşamla ilgili paylaşımlar için daha uygundur” (Tosun, 2019:305).

Sosyal ağlarda kullanıcıların “fenomen” olma isteği, sanal şöhret denilen durumu ortaya çıkarmaktadır. İnsanlar Facebook ve Instagram’da gündelik yaşamları ile ilgili fotoğraf paylaşmakta ve bu fotoğrafın beğenilmesinden hoşnut olmaktadır. Youtube gibi video paylaşım sitelerine video eklemekte, Twitter’a düşüncelerini yazmakta ve bu durumun insanlar tarafından kabul görmesini talep etmekte ya da arzulamaktadırlar. Bu anlamda, sosyal ağlar çerçevesinde bir şöhret olgusu, herkes tarafından bilinme ve ünlü olma durumu oluşmaktadır. Aynı zamanda bireyin sosyal ağlarda şöhret olma kaygısı da ortaya çıkmaktadır. Birey, Facebook, Instagram, Youtube, Twitter gibi sosyal ağlarda, var oluşunu, görünür olma ve başkalarının gözünde bir yer elde etme ihtiyacını şöhret olma olgusu ile gerçekleştirebilmektedirler (Yıldız, 2017:17-18).

Facebook üzerinde kullanıcılar gruplar işlevini düzenli iletişim ve etkileşim kurarak yerine getirebilmektedir. Bir katılımcı olarak kullanıcılar, açık ya da kapalı gruplara dahil olabilir, burada diğer kullanıcılarla bir amaç ya da hedef için ilişki işlevini gerçekleştirebilirler. Kullanıcı profilleri ile dahil oldukları grupları (aile, okul, iş, interaktif gruplar vb), kategorize ederek, durum güncellemesi eşliğinde ilişki işlevini paylaşım yaparak deneyimleyebilmektedirler (Yıldırım vd., 2018:48-49).

Kimlik işlevini ise Instagram üzerinden örneklendirmek faydalı olabilir. Instagram uygulamasıyla kullanıcılar kimlik/ kimliksel işlevlerinin inşalarını gündelik hayata göre şekillendirebildikleri gibi bürünmüş oldukları kişisel rolleriyle de (kendilerini özel olarak görmek isteyeceği durumlar) sergileyebilmektedir. İmaj yaratma çabası içinde de benlik sunumlarını maskeleyebilmektedirler. Manovich’in (2017) Instagram’da imaj yaratma konulu çalışmasında bu durum üç içerik çerçevesinde değerlendirilmektedir. İçerikler, günlük, profesyonel ve tasarlanmış içerik olarak ele almaktadır. Bu üç içerik, gündelik hayattan farklı olarak kişisel rol, istek, arzu, olan ve olmak istenen kişisel rollere göre şekillenebilme özelliğine sahiptir (Manovich, 2017:42-49).

4. SOSYAL AĞLAR VE ETKİLEŞİM

Sosyal ağlar, bireylerin kamuya açık ya da yarı açık profiller oluşturarak, kimlerle bağlantıya geçeceklerini seçebildikleri ve arkadaş listelerinin ve/veya bağlantı kurdukları kişi/kişilerin görünmesinin mümkün olduğu internet tabanlı servisler olarak tanımlanmaktadır (Boyd ve Ellison, 2007:211). Sosyal ağlar, sanal olarak sosyal ilişkilerin altyapısını oluşturmaktadır. Bu ilişkiler insanlar arasında oluşan yüzlerce zayıf bağın genişlemesi ve yoğunlaşmasını sağlar. İlişkiler sonucu ortaya çıkan etkileşim, fiziksel topluluklarda görülen etkileşimden farklı bir gerçeklikte ilerlemektedir. Söz konusu gerçeklik; zayıf bağlara dayanan, çok çeşitli hale gelmiş, uzmanlaşmış, sağlam bir etkileşimin etkin olmasıyla karşılıklılık ve destek üretebilen kişisel deneyim esasına dayanmaktadır (Castells, 2013:479-480).

Bir etkileşim ortamı olarak sosyal ağlar, internet tabanlı bir etkileşim ortamı sunmaktadır. Bu etkileşimin genel faaliyeti, internet üzerinde bir araya gelen bireyler eşliğinde gerçekleşmektedir. Çevrimiçi topluluklar internet üzerinde ilgi alanlarına göre bir araya gelebilmektedir (Genç, 2010:484).

Sosyal ağ platformları, kullanıcılar için birçok esnek kullanım imkânı sağlamaktadır. Kullanım esnekliği; bilgi iletimi, paylaşım yapabilme, ilişki içinde olma şeklinde gerçekleşir (Özmen vd., 2012:497). Sosyal ağ

platformlarında, sanal olarak gerçekleşen bir etkileşim durumu yer almaktadır. Bununla birlikte bireyler, sanal uzamda, sosyal ilişkilerini ve sanal hayatlarını geliştirmektedir (Ekici ve Kıyıcı, 2012:158).

Sosyal ağlarda, etkileşim yaratabilmek için sosyal ağ kullanıcısı kişinin, bir profil oluşturması ve farklı kişilerle bağlantı kurması gerekmektedir. Bu durum, sosyal ağlarda bir etkileşim-iletişim eksenini yaratmaktadır (Toprak vd., 2014:29). Bu durumun en önemli özelliği birçok kişiden birçok kişiye sağlanan etkileşim faaliyetidir (Memiş, 2015:210). Yeni yapı ve gelişmeler eşliğinde, sosyal ağlar, geleneksel ortamdan farklı bir iletişim ve etkileşim durumu sağlamaktadır. Geleneksel ortamda gerçekleşen iletişim ve etkileşim faaliyetlerini de sanal ortamlara taşımaktadır (Akar, 2010:108).

Kişisel etkileşimi artırma çabası olarak ortaya çıkan sosyal ağlar, bireylere kendi etkileşimlerini yönetme fırsatı sunmaktadır (Alikılıç, 2011:35). Bu kapsamda sosyal ağlarda yer alan etkileşimi anlamlandırma çabası için (Ariel ve Avidar, 2015:21-22);

- Katılımcıların deneyimlerine odaklanarak, etkileşim ile oluşan algıyla ilişkili değişken olarak,
- Katılımcıların bilgiyi birbirlerine aktarma yollarına odaklanarak,
- Bir ortamın teknolojik özelliklerine ve aktivite üretme kabiliyetine odaklanarak interaktif şekilde bir ortam karakteristiği olarak belirtilen bir anlam profili çizilmesi gereklidir.

Sosyal ağları kullanan insanlar arasında farklı duyu durum etkileşimleri gelişebilmektedir (Yıldırım, 2012:244). Bir etkileşim aracı olarak sosyal ağları, McLuhan'ın "*araç mesajın ta kendisidir*" ifadesi eşliğinde değerlendirmek ve elektronik iletişim ağ platformları olarak görmek gerekir. Sosyal ağları (Toprak vd., 2014:28), bir iletişim aracı olarak tanımlarken dijital ağ iletişimi çerçevesinde gerçekleşen kişisel/kullanıcı seçimleri olarak görmek mümkündür. Nasıl bağlantı kurabileceğini belirlemek, çevrimiçi iletişim esnasında oluşan anlık ileti ya da mesajın içeriğini yayınlamak ve çeşitli bildirimlerde bulunmak ya da bildirim almak sosyal ağların araçsallığıyla ilgilidir (Sayımer, 2008:124).

Yeni medya ortamları olarak sosyal ağlar, katılım, etkileşim ve kullanıcı bağlantılı içerik üretimi de sağlamaktadır. Çevrimiçi içerik üretimi etkileşim dendiğinde, kullanılan ortamın sunduğu çerçevede değişen mesaj ve taşıdığı anlamların değişiminden bahsetmek mümkündür. Ortamın sunduğu etkileşim ilişkileri ve bireyin kendini tanımlama, anlamlandırma çabası üzerinde düşünülmesi ve tartışılması gereken önemli bir konudur. Paylaşım odaklı içerik üreticisine dönüşen bireylerin toplumla etkileşimi yeni ilişki ağları oluşturmaktadır. Bu durumda paylaşılan bilginin ve üretilen içeriğin şekillenmesinde ve paylaşılmasında kurulan etkileşimler önem taşımaktadır (Turan, 2014:99).

Bilgi üretme veya bilgi paylaşımı, sosyal ağlardaki etkileşimli ilişkilerden kazanılan bir tür sosyal sermayedir. Kullanıcı tarafından sağlanan içerik veya bilgiler sosyal ağın başarısı için kritiktir. Diğer geleneksel iletişim platformlarının aksine, çevrimiçi sosyal ağlar çok sayıda kişinin etkileşim ve ilişki kurmasını destekler. Sosyal ağ oluşturma önemli bir yanı, çevrimiçi bir sosyal ortamda farklı kişiler arasındaki etkileşimi içermesidir. Sosyal ağ siteleri, farklı web sitesi özelliklerini kullanarak bire bir veya birden çok çevrimiçi etkileşime olanak tanır. Kullanım, sosyal ağların sunduğu özellikler çerçevesinde bireylerin etkileşim ile ilgili algılarını etkileyebilir (Shipps ve Philips, 2013:37-38).

Etkileşim ve paylaşım içerikli temaları bir araya getiren sosyal medya uygulamalarını da kapsayan sosyal ağlar, belli birtakım dinamikleri içerisinde barındırmaktadır (Doğu vd., 2014:29). Söz konusu dinamikleri, geniş anlamda ele alan Whiting ve Williams 2013 yılında, kullanıcıların sosyal ağ kullanımlarını dikkate alarak detaylı bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Bu araştırma sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda sosyal ağ kullanıcılarını ve kullanım amaçlarını farklı tema/temalar üzerinden açıklamaktadırlar. Bunlar (Whiting ve Williams, 2013'den akt.: Uluk, 2018:27-28);

- ✓ **Sosyal Etkileşim:** Katılımcıların %88'i, sosyal medya aracılığıyla arkadaşlarıyla, aileleriyle, eşleriyle, iş arkadaşlarıyla, eski dost ve tanıdıklarıyla daha fazla iletişim kurduklarını ve sosyal medyanın onlara sosyal bir yaşam sunduğunu ifade etmektedirler.
- ✓ **Bilgi Arama:** Katılımcıların %80'i, sosyal medyayı ürünler, indirimler ve fırsatlar hakkında bilgi edinmek ve etkinliklerden haberdar olmak için kullandığını belirtmektedir.
- ✓ **Zaman Geçirme:** Katılımcıların %76'sı, boş zamanları olduğunda veya sıkıldıklarında sosyal medyayı kullandıklarını söylemektedir.
- ✓ **Eğlence:** Katılımcıların %64'ü, sosyal medyayı oyun oynamak, müzik dinlemek ve video izlemek gibi eğlence amaçlı kullandıklarını belirtmektedir.

- ✓ **Rahatlama:** Katılımcıların %60'ı, kullanıcı profillerini gezmenin rahatlatıldığını ve gerçeklikten kaçış sağladığını düşünmektedir.
- ✓ **Fikirleri İfade Etme:** Katılımcıların %56'sı, gönderileri, fotoğrafları, güncellemeleri beğenme ve yorum yapma ve başkalarının yorumlarını paylaşma yoluyla sosyal medyayı düşünce ve fikirlerini ifade etmek için kullandıklarından söz etmektedir.
- ✓ **İletişimsel Yarar:** Katılımcıların %56'sı, sosyal medyanın onlara “başkaları hakkında konuşacak” ve “onlara dedikodu yapacak” bir şeyler verdiğini söylemektedir.
- ✓ **Kullanım Kolaylığı:** Katılımcıların %52'si, sosyal medyaya erişimin her zaman ve her yerden oldukça kolay olduğunu vurgulamaktadır.
- ✓ **Bilgi Paylaşımı:** Katılımcıların %40'ı, sosyal medyada kendisi hakkında durum ve fotoğraf paylaşmayı sevdiğini belirtmektedir.
- ✓ **Başkaları Hakkında Bilgi Edinme:** Katılımcıların %32'si, başkalarının neler yaptığını görmek ve “gözetlemek” için sosyal medyayı kullandıklarını ifade etmektedirler.

Sosyal ağlarda etkileşim esnasında, kullanıcı ile diğer kullanıcılar arasında bir bağ oluşmaktadır. Bu bağlar farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. İlk olarak kullanıcının sosyal ağlarda sergilemiş olduğu eylemin diğer kullanıcılar tarafından tekrar edilmesi durumudur. Ayrıca kullanıcının eylemi, diğer kullanıcıları da benzer eylemleri yapmak/yapmaları için harekete geçmelerini tetikleyebilmektedir. İkinci olarak, herhangi bir kullanıcının dâhil olduğu sosyal ağ profili içinde yer alan diğer kullanıcılarla ortak şeyleri sevmesidir. Üçüncü durum ise çevre faktörüdür. Bu çerçevede iki kullanıcının eylemleri, temel bir noktada birleşebilmektedir (Anagnostopoulos vd.'nden akt.: Vural ve Bat, 2010:3356-3357).

Sosyal ağlarda gerçekleşen etkileşimin en temel özelliklerinden bir tanesi, “*sembolik*” temalı bir ilişkinin var olmasıdır. Mesajların içeriğinde temsili bir gerçeklik söz konusudur. Burada mevcut olan, süregelen ilişkilerin sembolik ortamın gerçekliği ile örtüşmesidir. Gerçek bir etkileşim deneyimi yaşamaktan ziyade, bir deneyim yaşamış gibi bir durum ortaya çıkmaktadır (Castells, 2013:497-498).

Sosyal ağlarda gerçekleşen sembolik etkileşim içinde bireyler, gündelik yaşamdan farklı bir tutum takınabilmektedirler. Bu araçlar içinde kişinin bireysel olarak oluşturduğu statü, ünlü olma gibi faaliyetleri sanal olarak temsil edebilmektedir. Ayrıca sosyal ağ kullanıcıları bireyin, diğer kullanıcıların bağlantılarını gözlemleyebilmesi, bireylerarası ilişkilerin durumunu belirleyici bir fonksiyon oluşturmaktadır. Sosyal ağlar yani sanal ortamda toplumsal paylaşım ağları, gerçek yaşamdan farklı olarak olunmak istenen kişiye dönüşüm için bir araç görevi de görmektedir. Bu araçlar, sanal bir yaşam kurmak isteyen kişilere ulaşamadıkları yaşamı sunabilir. Karakterize edilmek istenen yaşamı hayal eden kişilerle arkadaşlık kurmak isteyen diğer kişiler, kişinin gerçek dışı özellikleri ile temasa geçebilmektedir. Sosyal ağ araçlarında ima edilen en önemli hususlardan biri, her şeyin görüldüğü gibi olduğu durumudur (Toprak vd., 2014:30).

5. SOSYAL AĞLARDA KİMLİK

Sosyal ağlarda kimlik oluşturma ve yönetme aşaması, bireylerin içinde bulunduğu ortamın sunduğu imkânlar çerçevesinde kimlik inşa etmesi anlamı da taşımaktadır. Sosyal ağlar, sosyalleşme alanlarıdır. Değişen ve dönüşen toplum düzeninde bireylerin kendilerini ifade edebilmeleri ve sosyal olan içerisinde varlık sahibi olabilmeleri için sosyal ağlarda bir üretim ve tüketim sürecine girebilmeleri gerekmektedir. Bir kimlik inşa etme sürecinde ortamın sunduğu imkânlar, birey üzerinde oldukça etkili ya da belirleyici rol oynamaktadır. Bu anlamda, fiziksel ortam ile inşa edilen kimlik süreci dâhilinde ve dışında sosyal ağlar, çeşitli ilişki seçenekleri sağlamaktadır. Sosyal ağ/ağlar üzerinde var olan bireyler, sosyal ağlar üzerinden kimliklerini de inşa etme sürecine girmiş bulunmaktadır. Bununla beraber, inşa etmek için zaman ve emek harcadıkları kimliklerini yönetmek bireyler için oldukça önemli olabilmektedir.

Sosyal ağlar, internet çağı ile birlikte toplumlarda yaşam tarzlarını ve gündelik hayat ilişkilerini değiştirmektedir. Bireyler, geleneksel kitle iletişim araçlarından farklı olarak, edilgen bir konumdan etken konuma geçmektedir. Kişiler, kendi toplumsal ilişkilerini sosyal ağlar çerçevesinde inşa ederken, kimlik üretim sürecine de girmektedir. Dolayısıyla, bir kimlik bağı kurmak ve oluşturmak için içerik üretimi gerçekleştirmektedirler (Özdemir, 2015:113).

Sosyal ağların bireyler ve toplum üzerindeki etkisine dair önemli bir tanım “*Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Ağ Toplumunun Yükselişi*” adlı eserde Castells tarafından yapılmaktadır. Castells'e göre

(2013:2), “*Giderek evrensel, sayısal bir dili konuşan yeni bir iletişim sistemi, hem kültürümüzün sözcükleri, sesleri ve imgelerinin üretimini ve dağıtımını küresel olarak entegre hale getiriyor, hem de onları bireylerin kimliklerinin ve halet-i ruhiyelerinin beğenilerine uygun kılıyor*” demektedir.

Sosyal ağlar ile hızlı değişimin etkileri bir etkileşim ilişkisi olarak, toplumsal boyutta kendini göstermektedir. Sosyal ağlarda var olmak aynı zamanda bir toplumsal örgütlenme biçimidir. Bu toplumsal örgütlenme biçimi, sosyal ağlarla birlikte toplumsal organizasyon ve toplumsal akış şemasının yeni durumları şeklinde gelişim göstermektedir. Toplumsal yaşamda başlayan yeni durumlar, iletişim faaliyetleri içinde hızlı değişim ve temel toplumsal dinamiklerin farklı alanlarda boy göstermesi ile açıklanabilir (Güneş, 2016:193). Bu alanlar arasında bireylerin kimlikleriyle kendini ifade etmeleri, çevrimiçi sosyal ağlarda görünür olmakla temellendirilebilir. Sosyal ağlarda görünür olmak ya da olabilmek, çeşitli kimlik ilişkilerini de beraberinde getirmektedir. Bu durum bireysel kimlik ve grup kimliği ekseninde detaylandırılabilir.

Bireysel kimlik, kişinin hayat içinde devam ettirdiği sosyal bir ilişki ağı kapsamında, oluşturduğu ya da oluşturmaya çalıştığı deneyimler olabilmektedir. Kişiler arası ilişkilerle inşa edilen bireysel kimlik, kendi içinde bir sosyal ağ çeşitlemesi yaratması ile kişiye, sosyalleşmenin kapılarını aralamaktadır. Bireysel kimliğin inşa süreci, sosyal ağ platformları çerçevesinde, teknolojik gelişmeler olarak yeniden ele alınma seçeneğini gündeme getirmiştir. Bu yeniden ele alınma ilişkisi, bireyin kendini sosyal ağ platformlarında yeniden sosyalleşme süreci içinde bulmasıyla sağlanmaktadır. Söz konusu sosyalleşme, bir birey ve bireyin kendi sosyal ağ çerçevesinde meydana getirdiği gruplarla ilintilidir. Sosyal ağlardaki ilişkiyi oluşturmanın verdiği kümelenme, sıklık, yoğunluk ve çoklanma ifadelerinin getirileriyle bir bilgisayar tanımlama işlemi olarak sürdürülebilir alanlar yaratılır. Sıklık, bireyin oluşturduğu bağlantı sayısına işaret etmektedir. Burada kişi, ne kadar sıklıkta bağlantı gerçekleştirmektedir sorusuna cevap aranmaktadır. Bağlantı sayısı ile bir sosyal ağ potansiyeli mevcudiyeti de yer almaktadır. Kümelenme, kişinin dâhil olduğu gruplar içinde bir çember yaratması olarak açıklanabilir. Kümelenme, bir ağ ilişkisinde, bütün ağı ifade eden bir terim olarak da ifade edilmektedir. Çoklanma, bireyin ilişki sayısını temsil etmektedir. Yoğunluk ise bir bağlantı ya da ilişkide gerçekleşen güç ve samimiyet temelli durumları ortaya koymaktadır. Sosyal ağlarda faaliyet halinde olan kişi ya da kişiler, bireysel kimlik ve grup kimliği için iş birliği ağları oluşturarak, ilişkinin niteliğini belirlemektedir (Acun, 2011:69-70).

Sosyal ağlar öncelikli olarak kullanıcılarına sanal kimlikler inşa etme fırsatı vermektedir. İnsan kimliği üzerinde düşünülmesi gereken yeni durumlar yaratan sanal kimlikler, yeni sosyalleşme biçimi olarak sanal topluluklar etrafında iletişim kurma, kendini ifade etme ihtiyacı sağlar (Castells, 2013:476-477). Sanal ortamda kullanıcılar, oluşturdukları kimliklerle var olmaktadır. Bir kullanıcı diğer kullanıcılarla kolektif olarak içerik üretimi ve üretilmiş içeriğin tüketimi sürecine dahil olabilmektedir. Bu üretim ve tüketim süreci ortak bir paylaşım oluşmasını sağlar. Dolayısıyla bireyler tarafından bu kapsamda oluşan sanal kimlik etrafında paylaşımlar yayımlanabilmektedir (Turan, 2014:105).

Sosyal ağlar, bir sosyalleşme alanı sunabilmektedir. Bu sosyalleşme alanı, toplumsal olarak bir kimlik inşası sağlamaktadır. Bir birey sosyalleşme sistemi içinde, toplumsal olarak kendini inşa etmektedir. Bu anlamda birey, toplumda yer alan mevcut değer ve normlara uyarak bir sosyalleşme evresi geçirir. Söz konusu evrede kişiler “*toplumsal kabul/onay*” almaktadır. Bir toplumun kabulünde en muhakkak koşul, bir kimliğin inşasında bireyin sergilediği davranışlar olmaktadır. Aile içi ilişkilerden en dış sosyal katmana kadar birey kimlik inşasını tamamlamış olur. Böylece, karşılıklı sosyal ilişkilerde bir davranış mekanizması dinamiğinde, toplumsal etkileşim içinde kimliğini oluşturan bireyler/kişiler ortaya çıkmaktadır (Bakıroğlu, 2013:1048).

Sosyalleşme olgusunu sosyal ağlar nezdinde değerlendirmek için bir sosyal ağ platformlarını örneklemek faydalı olacaktır. Bu anlamda, sosyal ağlar içinde en çok bilinen ve tanınan araçlardan biri olan Facebook önemli bir örnektir. Facebook sosyal ağı ile kullanıcılar, temsili olarak kimlik inşası sürecini gerçekleştirebilmektedirler.

Sosyalleşme sürecinde yer alan kimlik inşasında olduğu Facebook sosyal ağında oluşan kimlik üretimi de kamusal bir süreçtir. Söz konusu durumun iki farklı boyutu olduğuna işaret edilir: “*Kimlik duyurusu*” olarak bireyin kendi kişisel kimliğini yansıttığı durum ve “*kimlik ataması*” yani diğer kişilerin kişiye yüklediği düşünceler. Bireyler, fiziksel ortamda ve diğer sanal ortamlarda kimlik üretim sürecini devam ettirmektedirler. Bu anlamda Facebook gibi sanal bir ortamda gerçekleşen iletişim içinde, yeniden yapılandırılan bir kimlik oluşturma süreci başlar. Bu süreç, oldukça karmaşık bir yapıda ilerlemektedir. Karmaşıklığın getirdiği iki aşamadan biri, kişilerin bedensel özelliklerinde istenmeyen durumlarını gizlemeleri ve bir gizli kimlik olarak, yeni anonim kimlik üretimine girmeleridir. İkinci durum ise anonim kimliğin ötesinde, bireylerin gerçek kimlikleriyle oluşturduğu bağlantıların inşasıdır. Burada birçok faktör etkili olabilir. Aile, akraba, komşu vb. topluluklarla girilen ilişkinin neticesinde, kişiyi kendi gerçeklikleri içinde görebilmesi ve tanımlayabilmesi

düşüncesinin var olması durumu bulunmaktadır. Bir çevrimiçi gerçek kimlik üretim sürecini inşa etmeye yönelik ilişki kurmak isteyen birey, bilgilerini açık ve şeffaf hale getirebilmektedir. Dolayısıyla Facebook örneğinde olduğu gibi, bireyler sosyal ağ platformlarında istedikleri (gerçek kimlik ve gerçek olmayan/anonim) kimliği üretebilmektedir (Toprak vd., 2014:103-104).

Kimlik inşasını, insanların deneyimlerini, tutarlı bir benlik duygusu içinde, seçici davrandıkları faaliyeti organize etme şekli olarak görmek ve bu duruma anlam verme süreci olarak değerlendirmek gerekir. Bu anlamda sosyal ağ platformlarında gerçekleşen etkileşim ve bu etkileşim yoluyla oluşturulan diyalog, müzakere ve performans süreçleri ile ilgili bağlantılar, kimlik için önemli bir gelişme olarak ilerlemektedir. Kimlik, yeni bir yapılandırma içinde farklı seçeneklerle kurulan dinamikler sonucunda inşa edilir ve bireylerin, diğer kişilerle bağlantı oluşturmaya bağlıdır. Oluşturulan bağlar, çevrimiçi sosyal ağlar çerçevesinde sanal olarak mekânsal bir düzlem bulur. Sanal mekânsal düzlemin olumlu getirileri bulunmaktadır. Bunun dışında, bireyin kendi içinde oluşturduğu bir karmaşıklık, birey ve diğerleri ile karmaşık ilişkilerin oluşması durumu gelişebilmektedir. Sorunun varlığı, bir karmaşık ilişki sürecinin yönetilmesi ile bağlantılıdır. Bir kişinin inşa etmeye çalıştığı kimlik bunalımı paradoksu, sosyal ağların sanal mekânsal düzleminde tam olarak etkileşimden doğan karmaşıklık getirir. Bahsi geçen karmaşıklık, elektronik ortamda profesyonel ve kişisel kimlikler arasında meydana gelen bir aykırı düşünceler sentezidir. Birçok bilim insanının dikkat çektiği husus, karmaşıklıktan doğan bir kimlik bulanıklığı durumudur. Sanal ortamda gerçekleşen çevrimiçi etkileşimler, bir profesyonel kimlik ve kişisel kimliğin iç içe geçmesi sıkıntısı yaratabilir. Bu durumu belirgin şekilde yansıtan sosyal ağlar, kullanıcı için bir çelişki yaratabilmektedir. Kullanıcı, sosyal ağların doğasını iyi ayırt edebilmelidir. Bu anlamda, kişisel kimlik ve profesyonel süreç oluşturacak faaliyetleri ayrı ayrı gözden geçirmesi gerekebilmektedir (Gilpin, 2010:243).

Sosyal ağlardaki etkileşimsellik, bireyin sanal ortamda kimlik inşa etme süreçlerine çeşitli katkılarda bulunmaktadır. Bireyin toplumsal olarak kendini ifade edebilmesi, statü katmanları, ün vb. etkilerin iletişim şeklini tekrardan şekillendiren sosyal ağlar, bireyin kimlik oluşumu süreci için yarattığı farklılıklar olarak görülebilir. Bireyin sosyalleşme tanımını dönüşüme uğratarak ilerleyen bir kimlik inşası sağlamasıyla sosyal ağlar, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde yer bulan saygınlık katmanını bireylerin yeniden değerlendirmeleri için bir araç görevi görebilmektedir (Bakıroğlu, 2013:1053).

Saygınlık katmanı bireyin kimliğine ilişkin bilgilerle alakalıdır. Kimlik anlatısının en önemli unsurları arasında, kullanıcı kişinin sosyal hesaplara yüklediği profil fotoğrafı olabilir. Buna ek olarak kişinin konum bilgisi ve ne yaptığı (mesleği, okuduğu okul, hobileri vb.) ile ilgili detaylar da önemli etmenler arasındadır. Yine bu duruma örnek olarak, Facebook örneği üzerinden temellendirme yapılabilir. Kullanıcının kişisel sayfasında, internet tabanlı bir konum tespiti yapılabilmektedir. Kullanıcıya "ne yapıyorsun?" sorusu sosyal ağın temelinde yer alan (Facebook örneği temel alınarak) bir sistemle iletilmektedir. Bağlantı olarak duygular (mutlu, neşeli vb.), izlemekten hoşlandığı içerikler (film, dizi, program vb.), dinleme (pop, rock müzik vb.), oynama (çeşitli spor oyunları) gibi alt başlıklar, kişilerin kendi kişisel gereksinimleri ve isteklerine göre doldurulabilmektedir. Haliyle, bir sanal ortamın gündelik yaşam faaliyetlerini belirlemede etkili olduğu durumlar ortaya çıkmaktadır. Facebook örneği içinde fotoğraf paylaşımı, konum ve ne yapıyorsun sorusu eşliğinde kişiler; kendi istekleri, beklentileri ve buldukları sanal sosyal ortama ayak uydurma doğrultusunda bir çeşitleme yapabilmektedir (Özkan, 2014:245-252).

Sosyal ağlar, kullanıcılar için gerçek yaşam ile sanal ortam arasında, bir kimlik durum tespiti yapabileme fırsatı da vermektedir. Özellikle gerçek kimliklerin sergilenmesi dışındaki olan diğer durumlar olarak, interaktif ortamda kimliklerin gizlenebilmesi ve farklı kimliklerle paylaşım yapılabilmesi, sanal dünyada gizlilik olgusunu oluşturmaktadır. Bu sınırsız etkileşim imkânı dâhilinde kullanıcılar "gizli" kimliğini ön plana çıkararak daha özgür ve serbest (sorumluluk duygusundan uzak) bir şekilde hareket edebilmektedirler. Kimliğini gizleyen kullanıcılar içlerinden geçen görüş ve düşünceleri rahat bir şekilde paylaşabilmektedirler (Kırık, 2012:89). Dolayısıyla, sözü geçen ifadeyi, gerçek kimliklerin dışında gizli bir kimlik durumu ortaya çıkabilecek özellikte ilişkilerin inşa edildiği, sosyal ağ platformları içinde, kimliksel değişimin yaşanabileceği bir durum değerlendirmesi olarak düşünülebilir.

Çevrimiçi platformlar olarak sosyal ağlar, bireylerin kimliklerini maskeleymesini sağlayabilmektedir. Bunun yanında kullanıcı olarak bireyler, kimliklerini olmak isteyeceği kişilere dönüştürebilmektedir. Bu noktada sanal sohbet ortamlarında kullanıcılar, "anonim olma" özelliğinden faydalanarak, kimliklerini maskeleyebilir ve profillerini olmak isteyeceği kişilere göre inşa edebilirler. Facebook ile ilgili yapılan bir araştırmada, bireyler kullanıcı olarak başka biri gibi davranma eğiliminde olabilmektedir. Araştırma çerçevesinde, gündelik hayattan farklı olarak çevrimiçi dünyada yeni ortaya çıkan kimlik dürtülerinin "monolitik" (tekdüze) olmaktan çıkıp, çevrimiçi öz sunumların ya da benliklerin çeşitlilik kazandığı da söylenmektedir (Zhao vd., 2008:1817-1819).

Kimlik, benlik kavramının önemli bir parçasıdır. Benlik kavramı, bir kişinin bir nesne olarak kendine ilişkin düşünce ve duygularını kapsamakla beraber kimlik, benliğin başkaları tarafından tanındığımız kısmıdır (Zhao vd., 2008: 1817).

Günlük yaşamda benliğin sunumu (Goffman, 2009), bireyin kendini ve yaptıklarını nasıl sunduğu, başkalarının kendisiyle ilgili izlenimleri nasıl yönlendirdiği ile ilgili olmaktadır. Goffman'a (2009) göre, benliğin sunumu performans ile başlamaktadır. Bir kimsenin belli gözlemciler önünde bulunduğu süre boyunca gösterdiği faaliyetlerdir. Performansın en temel kavramlarından biri vitrindir. Vitrin, performans sırasında kasıtlı ya da kasıtsız bir ifade şekli olarak kullanılmaktadır. Vitrinin standart öğelerinden biri settir. Set, genellikle kişinin ifade araçlarının görsel yönlerini anlatmak için kullanılmaktadır. Sahne, ortam, fiziksel unsurlar ile set arasında ilişki söz konusudur. Burada oyuncu kavramı benliğe dâhil olmaktadır. Oyuncu, kişisel vitrinle (boy, yaş, kilo, cinsiyet, köken, imaj, jest, mimik) farklı zaman ve mekânlarda kendisini ifade edebilmektedir. Temel bir tanım olarak kişisel vitrin görünüş ve tutum olarak değerlendirilebilmektedir. Görünüş oyuncunun toplumsal statüsü, tutum oyuncunun mevcut durumda oynamayı beklediği rol olabilmektedir. Set görünüş ve tutum arasına giren bir unsurdur. Vitrin, kolektif temsil olarak önceden belirlenmiş bir rolün sergilenmesine ön ayak olan belirli yer anlamına gelebilmektedir. Oyuncular; performans, vitrin, set unsurları ile dramatik canlandırma gerçekleştirerek karşılıklı bir etkileşim yaratabilmektedir (Goffman, 2009:15-41).

Goffman günlük yaşamı tiyatro ile özdeşleştirmektedir. Bu anlamda kişileri karşılıklı ilişkileri, zaafı, kaygıları, sahtekârlıkları ve ihtiyaçları ile değerlendirmektedir. Tiyatroda oluşan bir gösteri, planlı ve oyun olma durumu açıkça belli edilmişken günlük yaşamda yer alan oyunlar kendiliğinden ve sıradan olarak belirtilmektedir. Hayatın tümü tiyatro sahnesine benzer durumlarda kişiler, farklı yerlerde farklı rollere bireysel olarak ve takımlara dâhil olarak bürünebilmektedir. Günlük yaşamda asıl amaçlardan biri, kişinin benimsemiş olduğu roller çerçevesinde kendini sunduğu ölçüde karşı tarafı etkileyebilmesidir (Hülür, 2017:337-338). Bir kimlik inşası olarak sosyal ağlar, günlük yaşamda farklı benlik sunumu sağlayabilmektedir. Bu anlamda sosyal ağ kullanıcıları olan bireyler, çoklu benlik durumlarıyla çoklu sosyal kimliklere bürünebilmektedirler. Çeşitli ortamlarda gösterdikleri çoklu benlik durumlarını kendilerini kabul ettirmek için stratejik olarak sergiledikleri çoklu sosyal kimliklerini (Özdemir, 2015:115) sosyal ağlarda kolaylıkla sergileyebilmektedirler.

Kullanıcılar sosyal ağlardaki ilişkilerini kimlik inşası çerçevesinde stratejik olarak Goffman'ın (2009) maske ve tiyatro sahnesi metaforu ile ilişkilendirebilmektedirler. Bu durum Instagram üzerinden örneklendirilebilir. Instagram; sosyal, kültürel, çevresel konular hakkında kullanıcıların etkinlikleri noktasında derinlemesine bilgi edinmeye yardımcı olan bir sosyal ağ olmaktadır (Hu vd., 2014:1). Instagram'da paylaşılan içeriğin karakterizasyonu değişkenlik gösterebilmektedir. Fotoğraf, video, yorum, favori, güncelleme, akış, gönderi gibi etkinlik ya da faaliyetler kullanıcılar tarafından sınıflandırılabilir. Bu etkinlik veya faaliyetler çerçevesinde Instagram, sosyal farkındalık sağlayan bir araç olabilmektedir. Kullanıcılar, arkadaş oldukları diğer kullanıcılarla simetrik ilişkiler geliştirirken, arkadaş olmadıkları kullanıcılara karşı asimetrik ilişkiler oluşturabilmektedir. Kapalı ve açık ilişkiler sayesinde kullanıcı kendi profilini istediği stratejik sergileme hususunda maskeleyebilmektedir (Hu vd., 2014:1-3). Instagram üzerinde kullanıcılar kimlik inşalarını bürünmüş oldukları rolleriyle de sergileyebilmektedir. Özellikle imaj yaratma çabası içinde bir maskeleyme hususu sağlayabilmektedirler.

6. SOSYAL AĞLAR İLE DEĞERLER İLİŞKİSİ

Sosyal ağlar, bireyler arası ilişkileri yeniden şekillendirmektedir. Sanal kimliklerle etkileşime giren kişiler, sosyal ağlara özgü davranışlar gerçekleştirebilmektedir. Bu hususta ortaya koydukları durum, bir değere ilişkin anlamlar taşımaktadır. Değerler, bireylerin davranış ve temel ilkelerini şekillendiren bir ifade şeklidir. İfade şekli olarak, bireylerin davranışlarına temel inanç sistemleriyle rehberlik eden özgün bir yapısı vardır. İstenilen, arzu edilen ve gerçekleştirmek için çaba harcanan eylemlerin kararı, değerler ışığında verilebilmektedir (Halstead ve Taylor, 2000:169).

Sosyal ağların kullanımı ve kullanım amaçları, kişiden kişiye değişkenlik gösterebilmektedir. Kişiler arası ilişki içinde değişkenlik gösterebilmesi, çok çeşitli faaliyetlerin kullanımına imkân vermesiyle gerçekleşmektedir. Çok çeşitli kullanım özelliklerini ve birçok disiplini bir araya getirebilme özelliği ile sosyal ağları, geniş topluluklara erişim yaratma aracı olarak görmek mümkündür (Usluel vd., 2014:2). Bu anlamda, sosyal ağlarda gerçekleşen etkileşim ilişkisi içinde, kişilerin oluşturduğu geniş bir değerler ilişkisi etkisini yansıttığını söylemek mümkündür. Bu ilişkiler zinciri sosyalleşme faaliyetlerinden oluşur. Sosyalleşme, sosyal ağ araçlarının dolaşımı çerçevesinde bir bağlam bulmaktadır (Yeğen, 2013:131). Bu bağlam ile bir araya gelen bireyler, bir değer ya da değerler faaliyeti çemberi oluşturabilmektedir. Böylece, oluşturdukları çemberi, kendi

içerik üretimleriyle yayınlar hale gelen birer sosyal ağ temsilcisi olarak hareket edebilmektedirler (Köseoğlu, 2012:58).

Dünya genelinde dijitalleşmeye dair verileri sunan “We Are Socials”ın 2020 Yılı Raporu’na göre, dünya genelinde 7.75 milyar insan internet kullanmakta, 3.80 milyar insan ise aktif olarak sosyal medya platformlarında varlık göstermektedir. 2019 yılında internet kullanan kişilerin sayısı 7.67 milyar, sosyal medya kullanıcıları ise 3.48 milyardır. Aktif internet ve sosyal medya kullanıcıların oldukça önemli sayılara ulaşması ve artışa devam etmesi, sosyal ağların popülerliğini gözler önüne sermektedir.

Sosyal ağ sitelerinin popülerliği ve artan insan sayısına paralel olarak, sosyal ağlar ile bilgilendirme ya da paylaşım yapma isteğini ortaya çıkmaktadır ve var olan isteği arttırmaktadır. Bireyler, sosyal ağ sitelerinde paylaşım yaptıklarında, kendi tutum ve davranışlarına göre gerekçeli eylem oluşturmaktadırlar. Davranışlar ya da tutum temelli eylemleri, etki yaratma fonksiyonu ile dolaylı olarak ifade etmeye meyillidirler. Burada söz konusu bireylerin kişilik/kişilikleri içinde inşa ettikleri, sosyal, duygusal, deneyimsel ve motivasyon kaynaklı bireysel farklılıklar şekillenebilmektedir. Bir kişiyi diğer kişiden ayıran kişilik fonksiyonu içinde, işlevsel şekilde anlam kazanan, kişinin kendi yarattığı öznel ifadelerdir. Bu öznel ifadeler, kişinin kişilik özellikleri içinde yer alan bir bütüne işaret eden deneyim ve davranış kalıpları olarak; bilinçli ve bilinçsiz şekilde ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca arzular, görüşler, istekler, korkular eşliğinde de bir biçim kazanabilmektedir. Bu durum geniş çapta kişilik ilişkisi içinde kendi değerlerini yaratması için sosyal ağ sitelerinde yerini bulabilmektedir (Gvili vd., 2019:1-2).

Bireyler, hayatlarında yer alan aktivite ve etkinlikleri bir bağlantı ile paylaşmak isterler. Bu istek içinde yatan temel durum, hayatlarına katmak istedikleri değer ile ilişkilendirilir. Bunun nedeni, hayatlarında yer alan faaliyetlerin, belirli bir ihtiyacı ve gereksinimi karşılamasıdır. Sosyal faaliyet olarak belirli bir sosyalleşme ilişkisi içinde şekillenen değerler, bireylerin bir araya gelmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Bireylerin bir araya gelme durumu, sosyal ağlar içinde, teknolojik yapısal bağlarla üretilebilmektedir. Haliyle, sosyalleşme ile üretilen sosyal aktivite ilişkisi, bir üretim modeli ve aracı olarak sosyal ağların gelişmiş/geliştirilmiş çalışma yapısıyla yeniden hayat bulmaktadır. Özellikle sosyal ağların bilgi ve iletişim teknolojisi etkileşimi, ortak temel dağıtım zinciri görevi görmesiyle, bir araya gelme bağlantısı sağlamaktadır. Söz konusu bağlantı ile sosyal ağların üyesi olan bireyler, hayat içinde ilişkilendirdikleri, sosyal aktivitelerine ışık tutan değerleri canlı tutabilmektedir (Calastri vd., 2017:16-17).

Sanal ortamlar, toplumsal paylaşım platformu özelliği taşımaktadır. Günlük yaşamda sergiledikleri değerleri, davranışlarıyla ortaya koyan bireyler, sanal ortamda üretilen paylaşımlar ve beğeniler gibi içeriksel etkileşimleriyle sergilemektedirler (Karaduman vd., 2017:253). Kullanıcı olan bireyler, sanal mekânlar aracılığıyla birçok davranış kalıbını ortaya koyabilmektedir. Kullanıcı, diğer kullanıcılarla sorunlarını konuşabilir, fikir alışverişi yapabilir, duygusal destek alabilir, aşk ya da sevgi gibi duygusal ilişki içinde olabilir (Tunçel, 2014:70). Kısacası, toplumsal olarak kabul görmüş değerler nezdinde, sanal ortam kullanıcıları davranışlarını, zaman ve mekân sınırı olmadan gerçekleştirebilir. Bu anlamda, “sosyal ağ platformlarında faaliyetlerini gerçekleştiren ya da davranışlarını sergileyen kullanıcılar, bu ağlarla bir değer ilişkisi kurmaktadır” ifadesini kullanmak yerinde olacaktır.

Bir sosyal ağ yapısı açısından değerler ilişkisini düşünmek, toplumsal paylaşım ağları olarak kullanıcıların kendilerini ifade edebildikleri, kimliklerini istedikleri şekilde yönlendirebildikleri içeriklerin üretimi (Toprak vd., 2014:108) açısından, bir paylaşım mekanizması eşliğinde değerlendirilebilir. Sanal ortamlar içinde paylaşılan ileti ya da mesajın, bir etki alanı bulunmaktadır. Bu anlamda, bireylerin sanal ortamda paylaşımlarının yansıttıkları değerler, oldukça önemli bir ilişki ağını oluşturmaktadır. Bu değerlerin farkında olunması ve bilinçli bir şekilde sanal ortamın kullanımı, toplumsal yaşama önemli katkılar sunmaktadır (Karaduman vd., 2017:253).

İnternet tabanlı uygulamalara kullanım pratikliği sağlayan sosyal ağlar, paylaşım kültürü etkileşimi üzerine temellendirilmiş bir halka oluşturmaktadır (Çağlar, 2014:487). Halkayı inşa eden ve onu sürekli olarak yapılandıran bireyler, birçok gündelik hayat deneyimini sosyal ağlara taşımaktadır. Dolayısıyla, ağ tabanlı ortamların gündelik yaşamın bir parçası haline geldiğini söylemek mümkündür. Gündelik yaşam pratikleri içinde inşa edilen değerler, sosyal ağ platformlarında yeniden şekillenir. Çevrimiçi olarak sanal ortamda yaşam, kullanıcıların anlamlandırılmalarıyla devam etmektedir. Burada bir benlik değerlendirmesi mevcuttur. Kişi kendi benliğine ilişkin değerli olarak gördüğü, beklenti, tepki, anlatı gibi birçok ifadeyi oluşturabilmektedir (Özkan, 2014:245-250).

Sosyal ağlar, birçok ilişki ve iletişim zinciri oluşturmaktadır. Söz konusu ilişki ve iletişim zinciri içinde bireyler, kullanıcı profilleri ile kişisel bağ ve ilgilerini diğer insanlara sunabilmektedirler (Vural ve Bat, 2010:3356).

Gündelik yaşam içinde oluşan bireyler arası bağlar, gündelik yaşam deneyimleri ile inşa edilmektedir. Gündelik yaşam pratiklerini sanal ortam dolaşımına sokan sosyal paylaşım ağları (Özkan, 2014:245), bir değer ve değerler sistemi için yeni sürdürülebilir alanlarını oluşturmaktadır. Sosyal paylaşım ağlarında kullanıcılar, mevcut profilleri içinde sosyal ağ kullanımını sürdürülebilir kılmak, kullanıcılarının bu ağlara attıkları değer/değerler üzerinden açıklanabilmektedir. Bir sosyal paylaşım ağı kullanım pratiği içinde sosyal ağlarla ilişkilendirilen değerler, sosyal ağ kullanımını açısından oldukça önemlidir. Bireyler sosyal ağları, belirledikleri kullanım amaçları doğrultusunda şekillendirmektedir. İnsanların sosyal ağları neden kullandıkları, kullandıkları bu platformlara ne tür değerler attıkları aşağıdaki tabloda açıklanmaktadır (Hallikanien, 2014'den akt.: Kaymas, 2016:324).

Tablo 1. Sosyal Ağlarda Kullanıcı Değer Kategorileri

Sosyal Ağ / Kullanıcı Değer Kategorileri	Değer Tanımları
İşlevsel Değer	Kullanıcının, sosyal medya ağlarını kullanma sürecinde amaçladığı ve amacının gerçekleştiği değerdir (benlik sunumu çerçevesinde bireyin kim olduğunu ifade edebilme ve diğer insanlar tarafından nasıl görüldüğünü anlama amacı gibi).
Sosyal Değer	Sosyal medya ağlarının kullanılmasıyla, kullanıcının amaçladığı sosyal gruplarla bütünleşmesini içeren değerdir. (Örneğin; kişilerarası ya da grup etkileşimi kurmak gibi)
Duygusal Değer	Sosyal medya ağlarının kullanılmasıyla elde edilen duygusal tatmin ve bu amaçla kullanımın sürdürülmesidir (kullanıcıların duygusal reaksiyonlarını ifade eden paylaşımlar yapması gibi).
Bilişsel Değer	Sosyal medya ağlarının kullanılmasıyla elde edilen bilgi, merakın giderilmesi, yeniliğin sağlanmasıdır (okuyucu, dinleyici ve izleyici olarak bilgi akışı sağlamak gibi).
Koşulsal Değer	Sosyal medya ağlarının kullanılmasıyla, kullanıcının bir koşulu ya da durumu yerine getirmesidir (doğum günü için kutlama mesajları ya da yeni yıl mesajları gibi).

Kaynak: Hallikanien, 2014'den akt.: Kaymas, 2016:324.

Yukarıda yer alan tabloda, sosyal ağ kullanıcı değerlerine ilişkin kategorileştirme açıklamalarıyla sunulmuştur. Bu çerçevede sosyal ağ kullanıcıları için belirli amaçlar doğrultusunda sosyal ağları kullanmak ve bu kullanım amacını inşa etmek, işlevsel değer olarak belirtilmektedir. Sosyal ağlar içinde kullanıcı kişinin bir sosyalleşme sürecini inşa etmesiyle ilgili ikinci değer sosyal değerdir. Duygusal, bilişsel ve koşulsal değerleriyle sosyal ağlar etkileşim, kimlik ve değerler ekseninde birey ve toplumu etki alanı içerisine alan bir bağ kurar. Dolayısıyla bu tablo ile ilgili, sosyal ağların sunduğu değerler ve imkânlarla birlikte bireyin topluma ve kitlelere daha hızlı ulaşabilmekte, etkileşim içerisine girebilmekte ve bu ağların sunduğu değerleri önemsemekte olduğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ YERİNE

Küresel ölçekte bir işlerlik oluşturan dijitalleşme süreci ontolojik yapıda incelendiğinde, çeşitli değişikliklerin öncülüğünü üstlendiğini söylemek mümkündür. Çok fonksiyonlu bileşenleriyle farklı eylem, durum ve etki yaratabilme imkânına sahip olan dijitalleşme, insan ilişkilerine ve gündelik hayatın işlerliğinde birey, toplum ve organizasyonların etkileşim ve iletişim süreçlerini yeni bir boyuta taşımıştır. Bu boyut sosyal ağlar ile çeşitli işlevsellik kazanmaktadır.

Kullanıcıların sosyal ağlar içinde kimlik inşaları ve sosyal ağlar tarafından bireysel özelliğin dijital inşasının nasıl oluşturulduğu düşünüldüğünde, söz konusu sosyal ağları kullanacak kişilerin ilk olarak sosyal ağ platformlarına üye olmaları ve bu platformlarda bir profil oluşturmaları gerekmektedir. Bu kapsamda sosyal ağlarda bireyler özne olarak var olmaları noktasında yönlendirilmektedir. Oluşturulan profillerle ve paylaşılan iletilerle ağlar üzerinden kimlikler inşa edilmektedir.

Sosyal ağlar üzerinde kimlik inşası içinde kurulan bağlar, farklı ilişki seçeneklerini oluşturmaktadır. Bir günlük yaşam ilişkisi içinde bireylerin oluşturduğu bireysel kimlik ve grup kimliği, sosyal ağ platformu ekseninde yeni dinamik yapıları da beraberinde getirmektedir. Bu yeni dinamik yapıları şekillendiren ve sosyal ağlar

aracılığıyla oluşan işlemlerle, bireyin kendi ilişki ağlarını ördüğü bireysel ve grupsal kimlik ilişkisinin niteliği belirlenmektedir.

Sosyal paylaşım ağları, insan ilişkilerinde bir etkileşim unsuru yaratan platformlar zinciri olarak görülebilmektedir. Burada sosyal ağlarla inşa edilen bir etkileşimden bahsedilmektedir. McLuhan'ın (1994), “*aracın yapısı ya da şekli, mesajın içeriğini belirlemektedir*” ifadesinden yola çıkarak, etkileşimin gerçekleşmesinin sosyal paylaşım ağlarının yapısına göre şekillendiğini söylemek mümkündür. Bununla beraber, bir etkileşim faaliyeti olarak sosyal paylaşım ağları ilişkisinde bireyler, kullanıcı olarak kendi belirledikleri içerikleri üretebilmektedir. Kendi fonksiyonel etkileşim ilişkilerini inşa eden bireyler, bir kullanıcı için sosyal paylaşım ağlarının verdiği imkânları rahatlıkla kullanabilmektedirler.

Sosyal paylaşım ağlarında etkileşimin yolu kullanıcı kimliği ile açılmaktadır. Burada bireyler, bir kullanıcı kimliği inşa etmek durumundadır. Mevcut kimliği inşa ederken, fiziksel yaşamda var olan kimliklerini sanal ortamda yeniden sunabildikleri gibi sanal yaşamda gizli kimliklerle de var olabilmektedirler. Bu farklılık fonksiyonel olarak kullanıcı kimliklerini inşa etme süreçlerini, diğer kullanıcılara göre şekillendirebilmelerinden kaynaklanabilmektedir.

Sosyal ağların ortaya çıkardığı sonuçlardan en önemlisi, kullanıcıların oluşturdukları içeriklerle, içerik üreticisine dönüşmeleridir. Sosyal ağ platformlarına üye olan kullanıcılar geleneksel medyanın içerik üretim sistemi tarafından hazırlanıp paylaşılmış içerikleri tüketen tüketici rolünün dışına çıkmaktadırlar. Bu sayede yeni içerik oluşturma, paylaşma ve diğer kullanıcılar tarafından paylaşılan içeriğe katkıda bulunma çerçevesinde içerik üreticisine dönüşmektedirler. Toffler'ın üreten tüketici kavramıyla ifade ettiği gibi bireylerin, “*bir zamanlar kendisine başkaları tarafından yapılan hizmetleri yüklenmesi*” şeklinde gerçekleşen sosyal ağ platformlarında var olması kişilerarası etkileşimler kurması, sosyal ağların sunduğu imkânlarla güçlenmekte ve etkinleşmektedir.

Sosyal ağlar kendi varlık sebepleri çerçevesinde, bireylere diğer bireylerle etkileşim kurma ve diğerleriyle ortak bir platformda var olabilme, paylaşım yapabilme imkânı sunar. Bireylerin kendi kişilik değerlerini inşa etmelerine olanak sağlar ve bireylerin kendi kişilik özellikleri çerçevesinde oluşturdukları öznel ifadelerini diğer kişilerle yani oldukça geniş bir kitle ile paylaşabilmelerine olanak tanır.

Sosyal paylaşım ağları, farklı kişilerin bir araya gelmesiyle kurulan bir ağ zinciri özelliği taşımakta ve ağlar üzerinden oluşturduğu etkileşim ve kimliklerle birçok değer ve değer sistemini birbirine bağlamaktadır. Bir kullanıcı olarak birey, gündelik hayatta pratik haline getirdiği değerleri, sosyal ağlara taşıyabilmektedir. Bu değerler, sosyal ağların platform yapısıyla yeniden şekillenebilmektedir. Özellikle kullanıcının içerik üretiminde inşa ettiği paylaşımlar eşliğinde düşünüldüğünde; “*işlevsel, sosyal, duygusal, bilişsel, koşulsal*” olarak, bir kategorileşme durumu kazanabilmektedir.

Sosyal paylaşım ağlarının işlevleri sıralandığında; kimlik, sohbet, paylaşım, mevcudiyet, ilişki, şöhret ve grup işlevleri vardır. Sosyal ağların işlevsellikleri, sosyal ağların çoklu yapısına paralel olarak, çok çeşitli etkileşim olanakları ve imkânları sağlamaktadır. Bu çok çeşitli etkileşim içinde kimliklerini oluşturan kullanıcılar, kendi kontrolleri ve istekleri dâhilinde kimliklerine yön verebilmektedir. Kullanıcılar sosyal paylaşım ağlarında üretmiş oldukları içeriklere ve kurdukları etkileşimlere göre, sosyal ağlar ile kendi değer ilişkilerini belirleyebilmektedir.

Son olarak çalışmanın sonucu yerine çalışmanın geliştirilmesi, örnek inceleme ve araştırmalardan oluşan yeni çalışmalar gerçekleştirilmesi ve gelecek çalışmalar için öneriler şu şekilde sıralanabilir;

- Kullanıcıların mevcudiyet işlevi içinde sosyal ağlarda var olmaları, işlevsel değer açısından kullanıcının amaçladığı profilde var olmasını, kişinin bürünmek istediği rol, görünüş, varlık, imaj faaliyetlerini günlük yaşama benzer ya da günlük yaşamdan farklı olarak inceleyen çalışmalar oluşturulabilir ve her iki durum karşılaştırmalı analizlerle ifade edilebilir.
- Sosyal ağların grup işlevi çerçevesinde, kullanıcıların sosyal değerlerle kişisel faaliyetler ya da grup faaliyetlerinde amaçladıkları hedefleri kuşaklararası farklarla (x, y ve z kuşağının kullanım pratiklerindeki farklılıklar) incelemek için çalışmalar oluşturulabilir.
- Sosyal ağların şöhret işlevi çerçevesinde, kullanıcıların duygusal değerlerle benlik durumlarına yönelik hissettikleri, diğer kullanıcılara yönelik faaliyetlerinde gösterdikleri (farklı olma, tanınma, çok sayıda kişi tarafından izlenme, takip edilme ve beğenilme) duygusal reaksiyonlar farklı sosyal ağlar özelinde örneklerle incelenebilir ve karşılaştırmalar yapılabilir.

- Sosyal ağların kimlik işlevi çerçevesinde, farklı sosyal çevreler ve sosyal kimliklere yönelik, bireysel ve grup kimliklerinin sosyal ağlar temelinde sembolik olarak kimlik inşa etme süreçleri, çoklu sosyal kimlikler gibi örneklerle incelenebilir.

KAYNAKÇA

- ACUN, Ramazan (2011), “*Her Dem Yeniden Doğmak: Sosyal Ağlar ve Kimlik*”, **Milli Folklor**, S.89, ss.66-77, <http://www.millifolklor.com/pdfviewer.aspx?sayi=89&sayfa=63> (Erişim Tarihi: 03.03.2020).
- AKAR, Erkan (2010), “*Sanal Toplulukların Bir Türü Olarak Sosyal Ağ Siteleri: Bir Pazarlama İletişim Kanalı Olarak İşleyişi*”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.10(1), ss.107-122.
- AKYAZI, Erhan ve ATEŞ, Duygu (2012), “*Kültürel Kimlik Farkındalığı Yaratmada Sosyal Ağların Rolü: Manav Türkleri Üzerinde Bir Araştırma*”, **Sosyal Medya Akademi: İletişim, Pazarlama İletişimi, Ağ Toplumu, Teknoloji** (Ed. Tolga Kara ve Ebru Özgen), Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, ss.173-194.
- ALİKILIÇ, Aşman Özlem (2011), **Halkla İlişkiler 2.0 Sosyal Medyada Yeni Paydaşlar, Yeni Teknikler**, Efil Yayınevi, Ankara.
- ALİKILIÇ, Aşman Özlem ve ONAT, Ferah (2007), “*Bir Halkla İlişkiler Aracı Olarak Kurumsal Bloglar*”, **Journal of Yasar University**, S.8(2), ss. 899-927.
- ARIEL, Yaron ve AVIDAR, Ruth (2015), “*Information, Interactivity, and Social Media*”, **Atlantic Journal of Communication**, S.23(1), ss.19-30.
- AYDOĞAN, Derya (2014), “*Romanda Dijitalleşme: E-Kitap*”, **The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication**, S.4(4), ss.16-32.
- BAKIROĞLU, Cemile Tokgöz (2013), “*Sosyalleşme ve Kimlik İnşası Ekseninde Sosyal Paylaşım Ağları*”, **Akademik Bilişim Konferansı Bildiriler Kitabı**, 23-25 Ocak 2013 - Antalya, ss.1047-1054.
- BOYD, M. Danah ve ELLISON, B. Nicole (2007), “*Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship*”, **Journal of Computer-Mediated Communication**, S.13(1), ss.210-230.
- CALASTRI, Chiara, HESS, Stephane, DALY, Andrew, MANESS, Michael, KOWALD, Matthias ve AXHAUSEN, Kay (2017), “*Modelling Contact Mode And Frequency of Interactions With Social Network Members Using The Multiple Discrete-Continuous Extreme Value Model*”, **Transportation Research Part C: Emerging Technologies**, S.76, ss.16-34.
- CASTELLS, Manuel (2013), **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Birinci Cilt: Ağ Toplununun Yükselişi** (Çev. Ebru Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ÇAĞLAR, Bayram (2014), “*Yerel Kimliğin Sosyal Ağlarda Yeniden İnşası: Hemşeri Derneklerinin Facebook Sayfalarının İncelenmesi*”, **Yeni Medya Araştırmaları: Kavramlar, Uygulamalar, Tartışmalar** (Ed. İdil Sayımer), Literatürk Academia, İstanbul, ss.478-542.
- DEĞİRMENCİOĞLU, Gürsoy (2016), “*Dijitalleşme Çağında Gazeteciliğin Gelişimi ve İnovasyon Haberciliği*”, **TRT Akademi**, S.1(2), ss.590-606.
- DİLMEN, Emin N. ve ÖĞÜT, Sertaç (2010), “*Sosyalleşmenin Yeni Yüzü: Sosyal Paylaşım Ağları*”, **Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı Bildiriler Kitabı**, İstanbul, ss.237-242.
- DOĞU, Burak, ÖZÇETİN, Burak, BAYRAKTUTAN, Günseli, BİNARK, Mutlu, ÇOMU, Tuğrul ve AYDEMİR, Aslı Telli (2014), **Siyasetin Yeni Hali: Vaka-i Sosyal Medya**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- EKİCİ, Murat ve KIYICI, Mübin (2012), “*Sosyal Ağların Eğitim Bağlamında Kullanımı*”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.5(2), ss.156-167.
- ELLER, Robert, ALFORD, Philip, KALLMÜNZER, Andreas ve PETERS, Mike (2020), “*Antecedents, Consequences, and Challenges of Small and Medium-Sized*”, **Journal of Business Research**, S.(112), ss.119-127.
- GEBAUER, Heiko, FLEISCH, Elgar, LAMPRECHT, Claudio ve WORTMANN, Felix (2020), “*Growth Paths for Overcoming The Digitalization Paradox*”, **Business Horizons**, S.63(3), ss.1-11.

- GENÇ, Hakan (2010), “*İnternetteki Etkileşim Merkezi Sosyal Ağlar ve E-İş 2.0 Uygulamaları*”, **Akademik Bilişim**, S.10(12), ss.481-487.
- GİLPİN, R. Dawn (2010), “*Working the Twittersphere: Microblogging as Professional Identity Construction*”, **A Networked Self Identity, Community and Culture on Social Network Sites** (Ed. Zizi Papacharissi), Routledge Publisher, Londra, ss.240-258.
- GOFFMAN, Erving (2009), **Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu** (Çev. Barış Çezar), Metis Yayınları, Ankara.
- GÜÇDEMİR, Yeşim (2015), **Sanal Ortamda İletişim Bir Halkla İlişkiler Perspektifi**, Derin Yayınları, İstanbul.
- GÜNEŞ UÇA, E. Pınar (2016), “*Toplumsal Değişim, Teknoloji ve Eğitim İlişkisinde Sosyal Ağların Yeri*”, **Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi**, S.2(2), ss.191-206.
- GVİLİ, Yanil, KOL, Ofrit ve LEVY, Shalom (2019), “*The Value(S) of Information on Social Network Sites: The Role of User Personality Traits*”, **European Review of Applied Psychology**, S.2(70), ss.1-12.
- HALSTEAD, J. Mark ve TAYLOR, Monica (2000), “*Learning Teaching and About Values: A Review of Resent Research*”, **Cambridge Journal of Education**, S.2(30), ss.169-202.
- HU, Yuheng, MANIKONDA, Lydia ve KAMPAMPATI, Subbaro (2014), “*What We Instagram: A First Analysis of Instagram Photo Content And User Types*”, **Icwsn**, <http://149.169.27.83/instagram-icwsn.pdf> (Erişim Tarihi: 11.08.2020).
- HÜLÜR, Banu (2017), “*Erving Goffman: Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*”, **Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi**, S.4(2), ss.332-339.
- KARADUMAN, Hıdır, ÇENGELCİ KÖSE, Tuba ve ERYILMAZ, Önder (2017), “*Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarına Göre Sosyal Medyada Değerler*”, **Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry**, S.8(2), ss.250-271.
- KAYMAS, Serhat (2016), “*Yeni Bağlımlarında Devam Eden Sorunlar: Dijital Kapitalizm ve Kullanıcı Emeğini Yeniden Düşünmek Üzerine*”, **Intermedia International E-journal**, S.3(5), ss.320-343.
- KIETZMANN, H. Jan, HERMKENS, Kristopher, McCARTHY, P. Ian ve SILVESTRE, S. Bruno (2011), “*Social Media? Get Serious! Understanding The Functional Building Block of Social Media*”, **Business Horizons**, S.54, ss.241-251.
- KIRIK, Murat Ali (2012), “*Arap Baharı Bağlamı 'nda Sosyal Medya-Birey Etkileşimi ve Toplumsal Dönüşüm*”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi**, S.1(3), ss.87-98.
- KÖSEOĞLU, Özgür (2012), “*Sosyal Ağ Sitesi Kullanıcılarının Motivasyonları: Facebook Üzerine Bir Araştırma*”, **Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, S.7(2), ss.58-81.
- MANOVICH, Lev (2017), **Instagram and Contemporary Image**, New York, http://manovich.net/content/04-projects/153-instagram-and-contemporary-image/instagram_book_manovich_2017.pdf (Erişim Tarihi: 11.08.2020).
- MEMİŞ, Levent (2015), “*Yerel E-Katılımların Yeni Aracı Olarak Sosyal Ağlar: Facebook ve Twitter Örnekleri*”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.5(1), ss.209-242.
- OECD (2017), **Key Issues for Digital Transformation in the G20**, OECD Publisher, Berlin.
- O'REILLY, Tim (2010), “*What Is Web 2.0? Design Patterns and Business Models For The Next Generation of Software*”, **Online Communication and Collaboration A Reader** (Ed. Helen Donelan, Karen Kear ve Magnus Ramage), Routledge and Francis Group Publisher, New York and London, ss.225-234.
- ÖZDEMİR, Zafer (2015), “*Sosyal Medyada Kimlik İnşasında Yeni Akım: Özçekim Kullanımı*”, **Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, S.2(1), ss.112-131.
- ÖZDEMİR, Zafer ve ÇETİNKAYA, Aysel (2014), “*Müşteri Etkisi Yaratma Açısından Sosyal Medya: Türkiye'deki Hazır Giyim Lovemark'ları Üzerine Bir İnceleme*”, **Uluslararası İletişim Bilimi ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı**, Kocaeli, ss.1-21.
- ÖZKAN, Gülden Şap (2014), “*Ağ Tabanlı Sahnede Benliğin Sunumu: İdealize Edilmiş Duygular*”, **Yeni Medya Araştırmaları: Kavramlar, Uygulamalar, Tartışmalar** (Ed. İdil Sayımer), Literatürk Academia, İstanbul, ss.243-282.

- ÖZMEN, Fatma, AKÜZÜM, Cem, SÜNKÜR, Meltem ve BAYSAL, Nigah (2012), “*Sosyal Ağ Sitelerinin Eğitsel Ortamlardaki İşlevselliği*”, **NWSA- Education Sciences**, S.7(2), ss.496-506.
- PERSHİNA, Raissa, SOPPE, Birth ve THUNE, Mari Taran (2019), “*Bridging Analog and Digital Expertise: Cross-Domain Collaboration and Boundary-Spanning Tools in The Creation of Digital Innovation*”, **Research Policy**, S.9(48), ss.1-13.
- SAYIMER, İdil (2008), **Sanal Ortamda Halkla İlişkiler**, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, İstanbul.
- SHIPPS, Belinda ve PHILIPS, Brandis (2013), “*Social Networks, Interactivity and Satisfaction: Assessing Socio-Technical Behavioral Factors as an Extension to Technology Acceptance*”, **Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research**, S.8(1), ss.35-52.
- SLEVIN, James (2007), **Wiley Online Library**, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781405165518.wbeosi061> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).
- ŞAHOĞLU, Tokgöz Cemile (2018), “*Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı Çerçevesinde Konum Paylaşım Motivasyonları: Foursquare ve Swarm Üzerine Nitel Bir Araştırma*”, **Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, S.(29) , ss.258-278.
- TOFFLER, Alvin (1980), **Üçüncü Dalga** (Çev. Selim Yeniçeri), Koridor Yayıncılık, İstanbul.
- TONTA, Yaşar (2009), “*Dijital Yerliler, Sosyal Ağlar ve Kütüphanelerin Geleceği*”, **Türk Kütüphaneciliği**, S.23(4), ss.742-768.
- TOPRAK, Ali, YILDIRIM, Ayşenur, AYGÜL, Eser, BİNARK, Mutlu, BÖREKÇİ, Senem ve ÇOMU, Tuğrul (2014), **Toplum Paylaşım Ağı Facebook: "Görülüyorum Öyleyse Varım"**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- TUNÇEL, Ahu (2014), “*Gençlerin Sosyal Medya Kullanımı ve Demokratik Siyaset*”, **Yeni Medya Pratikler Olanaklar** (Ed. Emel Baştürk Akca), Umuttepe Yayınları, Kocaeli, ss.59-78.
- TURAN, Alper Erdem (2014), “*Yeni Medya Ortamları İle Dönüşen İzleyicinin Elektronik Sözlük ve Talk Show Ara Kesitinde İzlenmesi*”, **Yeni Medya Araştırmaları: Kavramlar, Uygulamalar, Tartışmalar** (Ed. İdil Sayımer), Literatürk Academia, İstanbul, ss.99-148.
- TÜRKER, Masum (2018), “*Dijitalleşme Sürecinde Küresel Muhasebe Mesleğinin Yeniden Şekillenmesine Bir Bakış*”, **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, S.20(1), ss.202-235.
- ULUK, Murat (2018), **Hakikat Sonrası Çağda Yeni Medya ve Yalan Haber**, Dorlion Yayınevi, Ankara.
- USLUEL, Yasemin Koçak, DEMİR, Ömer ve ÇINAR, Murat (2014), “*Sosyal Ağların Kullanım Amaçları Ölçeği*”, **Eğitim Teknolojileri Araştırma Dergisi**, S.5(2), ss. 1-18.
- VERHOEF, Peter C., BROEKHUIZEN, Thijs, BART, Yakov, BHATTACHARYA, Abhi, DONG, John Qi, FABIAN, Nicolai ve HAENLEIN, Michael (2019), “*Digital Transformation: A Multidisciplinary Reflection and Research Agenda*”, **Journal of Business Research**, S.122, ss.1-13.
- VURAL, Beril Zerrin ve BAT, Mikail (2010), “*Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma*”, **Journal of Yasar University**, S.5(20), ss.3348-3382.
- YEĞEN, Ceren (2013), “*Demokratik ve Yeni Bir Kamusal Alan Olarak Sosyal Medya*”, **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.1(2), ss.119-135.
- YILDIZ, Muammer (2017), “*Postmodern İletişim Süreçleri ve Sanal Şöhret*”, **Middle Black Sea Journal of Communication Studies**, S.2(1), ss.16-23.
- YILDIRIM, Şeyma, ÖZDEMİR, Murat ve ALPARSLAN, Ece (2018), “*Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı Çerçevesinde Bir Sosyal Ağı Paylaşımı İncelemesi: Facebook Örneği*”, **Intermedia International E-Journal**, S.8(5), ss. 42-65.
- YILDIRIM, Arif (2012), “*Sosyal Ağlar ve Kişisel Gizlilik Çatışması*”, **Sosyal Medya Akademi: İletişim, Pazarlama İletişimi, Ağ Toplumları, Teknoloji** (Ed. Tolga Kara ve Ebru Özgen), Beta Basım Yayım ve Dağıtım, İstanbul, ss.243-267.
- ZHAO, Shanyang, GRASMUCK, Sherri ve MARTIN, Jason (2008), “*Identity construction on Facebook: Digital empowerment in anchored relationships*”, **Computer in Human Behavior**, S.24 , ss.1816-1836.